DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - SAYI : 55-3

SAHÎH-İ BUHÂRÎ
MUHTASARI
TECRÎD-İ SARÎH
TERCEMESİ
ve Şerhi

ÜÇÜNCÜ CİLT

ALTINCI BASKI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI-SAYI : 55-3

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

ÜÇÜNCÜ CİLT

MÜELLİFİ
Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed
b. Abdi'l-Lâtîfi'z-Zebîdî

MÜTERCİMİ
Darülfünun Müderrislerinden
Ahmed Naim

ALTINCI BASKI

EMEL MATBAACILIK SANAYİ—ANKARA 1980

كِتَابُ الْجُمُعَةِ [1]

بِسْمِ ٱللهِ ٱلرَّحْمٰنِ ٱلرَّحِيمِ

478 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : « نَحْنُ الْآخِرُونَ ٱلسَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَيْدَ أَنَّهُمْ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا ثُمَّ هٰذَا يَوْمُهُمُ الَّذِى فَرَضَ ٱللهُ عَلَيْهِمْ فَٱخْتَلَفُوا فِيهِ فَهَدَانَا ٱللهُ لَهُ فَٱلنَّاسُ لَنَا فِيهِ تَبَعٌ الْيَهُودُ غَداً وَٱلنَّصَارَى بَعْدَ غَدٍ . »

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiyallāhu 'anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim, buyuruyordu ki: Bizler (Ehl-i Kitâb'a nazaran) en sonra gelmişler (ken) Kıyâmet gününde (fazîletce) en başa geçecek olanlarız [2]. Şundan dolayı ki, bizden evvel onlara, (daha sonra bizlere) kitab verildi de [3] Allāh'ın onlara farz buyurduğu gün [4], bu (cum'a günü) iken onlar ihtilâf çıkar(ıp başka günlere ta'zîm et)diler. Bize ise o güne i'tibâr etmek husūsunda Hak Teālâ hidâyet verdi [5]. Artık bu babda nâs

bizden geri kalmış oldular *. Yahûdiler(in ibâdet günü) yarın, Nasârâ (nınki) de öbür gündür[6].

---

[1] En meşhur lûgata göre, cîmin zammı ve mîmin zam veya sükûnu ile « جمعة », şimdi perşembe ile cumartesi dediğimiz günlerin arasındaki günün ismi olduğu gibi o gün hutbeden sonra kılınması farz olan iki rek'at namazın da ismidir. Hafta günlerine kable'l-İslâm verilen isimler şimdiki isimler olmayıp Cum'a gününe « يوم العروبه » denirdi. Cum'adan sonraki günler de « شيار » Cumartesi, « أول » Pazar, « أهون » Pazartesi, « جبار » Salı, « دبار » Çarşamba, « مؤنس » Perşembe idi.

Bu mübârek güne ne zamandanberi Cum'a denildiği hakkında türlü türlü kaviller var ise de, bu ismin İslâmî olduğu zannı gāliptir. İbn-i Hazm: "Bu isim, İslâmî olup eyyâm-ı Câhiliyyette kullanılmazdı. Câhiliyyette o güne « عروبه » denirken İslâmiyyet zamânında « جمعة » tesmiye olunmuştur. Çünkü o gün namaz için ictimâ edilir" diyor. İbn-i Huzeyme'nin de Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyetine nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri bir defa müşârün-ileyhe: "Selman, sen Cum'ayı ne zannediyorsun?" suâlini îrat buyurduktan ve: « الله و رسوله اعلم » cevâbını aldıktan sonra: « به جمع أبوك أو أبوكم » yâni "*Senin atan, (yâhud sizin atanız) Âdem aleyhi's-selâm'ın hilkatı işte o gün cem' edildi, yâni tamam eczâsı bir araya getirildi.*" buyurmuşlardır. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da böyle bir nakil vardır. *Sahîh-i Müslim*'deki Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* rivâyeti de bu nakli müeyyittir. Merfû' olan o rivâyete nazaran: "« خير يوم طلعت عليه الشمس يوم الجمعة : فيه خلق آدم و فيه ادخل الجنة و فيه اخرج منها . و لا تقوم الساعة الا فى يوم الجمعة » = *Üzerine güneş doğan eyyâmın en hayırlısı cum'a günüdür: Âdem aleyhi's-selâm o gün yaratıldı, o gün Cennet'e ithâl olundu, yine o gün Cennet'ten çıkarıldı. Bir de Kıyâmet cum'adan başka bir günde kopmıyacaktır.*" *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki rivâyete nazaran da: "« فيه خلق آدم و فيه اهبط و فيه تيب عليه و فيه مات و فيه تقوم الساعة . و ما من دابة الا و هى مسيخة يوم الجمعة من حين تصبح حتى تطلع الشمس شفقا من الساعة الا الجن و الانس. و فيها ساعة لا يصادفها عبد مسلم و هو يصلى يسأل الله عز و جل حاجة الا اعطاه اياها » = *Âdem o gün yaratıldı, o gün Cennetten yere indirildi, o gün tevbesi kabul olundu ve o gün*

---

* Bu fıkra (فالناس لنا فيه تبع) cümlesinin tercemesi olacaktır. « تبع » kelimesi « خدم - خادم » gibi « تابع » in cem'i olduğunu şârih A y n î hatırlatmakta bulunduğundan "Artık bu bapta halk bize uymuştur" sûretinde terceme edilmeli idi. K.M.

vefât etti. Kıyâmet -de o gün kopacaktır. İns ve Cinden başka hiç bir mahlûk yoktur ki, cum'a günü tanyeri ağardıktan gün doğuncaya kadar –Kıyâmet belki bu gün kopar korkusu ile– kulak kabartmasın. Bir de o günün içinde öyle bir saat vardır ki, hiç bir abd-i müslim tesādüfen o esnâda namaz kılıp Allah Azze ve Teālâ Hazretlerinden bir hācetini dilemez ki, onu Allāhu Teālâ ona vermesin" buyurulmuştur.

İlk Cum'ayı Hicretten evvel Medîne-i Münevvere'de Ensārdan Es'ad İbn-i Zürâre *radiya'llāhu anh* kıldırmıştır. Abdi'bni Humeyd'in tefsîrinde İbn-i Sîrîn'den rivâyeten deniliyor ki: Medîne ahâlîsi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'yi teşrif buyurmazdan ve Cum'a âyeti nâzil olmazdan evvel Cum'ayı kılmışlardır. O güne, Cum'a nâmını verenler de onlardır. Ensār dediler ki: Yahûdîlerin yedi günde bir, hep bir arada toplanıp ibâdet ettikleri yevm-i mahsusları var. Nasârânın da öyle. Haydi, biz de kendimize hep birlikte bulunup Allāh'ı zikretmek, namaz kılmak, Allāh'a arz-ı şükretmek için bir gün tahsîs edelim. O da varsın Arûbe günü olsun. Cum'a'ya onlar « يوم العروبه » derlerdi. Es'ad'ın yanında buluştular. O da onlara iki rek'at namaz kıldırıp (yâhud kıldırtıp) va'z u tezkirde bulundu. Onun başına toplandıkları günün ismini Cum'a koydular. Es'ad onlar için bir davar kesti. Onlar da azlık oldukları için o davarı hem sabah, hem akşam taāmı olarak yediler. Allāhu Teālâ : «اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله و ذروا البيع*» "=*Cum'a günü namaz için nidâ edildiğinde hemen Allāh'ın zikrinde bulunmak üzere gidin ve alış verişi bırakın*" âyet-i kerîmesini ondan sonra inzâl buyurdu. İlh.. İbn-i Sîrîn'in bu kıssasından Ensār-ı Kirâm Hazarâtının Cum'ayı *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den evvel kılmış olmak gibi bir hasîsa ile mümtaz ve "Cum'a" ismini verenlerin de onlar oldukları ma'lûm olur. Ebû Dâvud ile Hākim'in, Abdurrahmân İbn-i Kâ'b İbn-i Mâlik-i Ensārî'den naklettikleri söz de kıssayı te'yîd eder. Abdurrahmân: "*Pederim Kâ'b'ın gözleri alîl olduktan sonra onu ben yederdim. Cum'a namazına götürdüğümde ne zaman ezânı işitse Es'ad İbn-i Zürâre için istiğfâr ederdi*" dedikten sonra pederinin: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Medîne'yi teşrif buyurmazdan evvel (نقيع الخضمات) daki Benû Beyâza harresinde yâni onların kara taşlığında bize ilk Cum'a namazını kıldıran o olmuştu*" dediğini söyler.

---

* *Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 9.*

Bu rivâyet için **İbn-i Huzeyme** *"sahîhtir"* der. Ancak şu kadar var ki, **İbn-i İshak** rivâyetinde ziyâde olarak **Abdurrahmân**'ın vâkı' olan suâli üzerine pederi **Kâ'b**'ın: *"O zaman kırk kişi idik."* diye cevap verdiği zikrediliyor.

Ensār-ı Kirâm'ın bu fiilleri *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* **Efendidimiz** Hazretleri tarafından edilmiş bir emr ü işâret üzerine değilse **Resûl-i Hüdâ** *aleyhi ekmelü't-tehāyā*'nın ilk Cum'ayı esnâ-yi hicrette ve Kubâ'dan Medîne'yi teşriflerinde yolda (راتوناء)* denilen mevkı'de ikāme buyurmaları, onların hem bu haftalık ibâdetlerini, hem de bu ibâdet için Cum'ayı intihab etmekteki ictihatlarını tasvîb etmiştir. *"Bir emr ü işâret üzerine değilse"* kaydına lüzum var. Çünkü Cum'a namazının Mekke'de iken farz edildiği ve orada iken ikāmesine imkân bulunamadığı için edâsı zamânı, imkâna ta'lîk buyurulduğu rivâyeti de pek kuvvetli olmamakla berâber menkuldür.

Kable'l-Hicre Cum'a namazına müslimîni toplıyan **Es'ad İbn-i Zürâre** *radiya'llāhu anh* olmakla berâber, namazı, **Mus'ab İbn-i Umeyr** *radiya'llāhu anh*'in kıldırmış olması ihtimâli de pek kuvvetlidir. Akabe bîatinden sonra müşârün-ileyh **Mus'ab**, ta'lîm-i Kur'ân ve ahkâm-ı dîni telkîn için Ensār ile birlikte Medîne-i Münevvere'ye taraf-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'den irsal buyurulmuştu. *"Evs"* ile *"Hazreç"* rüesâsından hiç biri diğerine tekaddüm etmiş görünmemek için namazlarda imâmete hep o geçerdi. Buna binâen Cum'a namazlarını da kendisinin kıldırmış olması kesb-i kuvvet eder. Netekim **Zührî**, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* **Efendimiz** Medîne'yi teşrif buyurmazdan evvel ilk Cum'ayı kıldıran zâtın müşârün-ileyh **Mus'ab** *radiya'llāhu anh* olduğunu ve arkasında kılanların on iki kimse bulunduğunu rivâyet eder. Bu on iki kimsenin *"Nukabâ-yı isnâ aşer"* olmak ihtimâli pek kavîdir.

RİVÂYETLER:

Müslim'in **Ebû Hüreyre** rivâyetinde: « نحن الآخرون و نحن السابقون يوم القيامة » lâfziyledir ki, *"Biz, hem en son gelenleriz, hem de Kıyâmet gününde fazîlet ve ulüvv ü menziletce en ileride olanlarız."* demektir.

Bir rivâyette « من قبلنا » dan sonra « و اوتيناه من بعدهم » ziyâdesi vardır. İlk zamir kitaba râci'dir.

---

* Bu tarihî ismin *Sîret-i İbn-i Hişâm*'la *Mu'cemü'l-Büldan*'da « نون » ile, *Kāmûs*'da *"tâ-yi mazmûme"* ile zaptedildiğini görüyoruz. K. M.

Ekser rivâyâtta « الذى فرض عليهم » dir.

« لنا تبع » rivâyeti de vardır.

[2] Ehl-i Kitâb'a nazaran (âhirûn) yâni sonraya kalmış olmamızın ma'nâsı: Onlardan zamânen teahhurumuzdur ki, onlara bizden evvel kitap verilmiş olup biz, Enbiyâ ümmetlerinin dünyâya en son gelmiş olanıyız. (Sâbikûn) olmamız ise lûtf-u kerem-i Rabbânî olarak hidâyet ve ulüvv ü menziletce ümem-i sâlifeye tekaddümümüz olup bu sebkatin semeresi olarak Kıyâmet gününde her ümmetten evvel haşr olunacağımız gibi mevkıfde, Divân-ı Celîl-i Kibriyâ'da durup en evvel hesâbı görülmek ve Cennet'e girmek hususlarında da her ümmete tekaddüm etmek biz ümmet-i merhûme-i Muhammediyye'ye *(salla'llâhu aleyhi ve sellem)* nasîb olacaktır. Netekim *Müslim*'deki Ebû Hüreyre ile Huzeyfe *radiya'llâhu anhümâ* rivâyetinde: "« نحن الآخرون من اهل الدنيا و الاولون يوم القيامة المقضى لهم (yâhud بينهم) قبل الخلائق »=*Biz, hem ehl-i dünyânın en sona kalanlarıyız, hem de Kıyâmet gününde en başa geçip bilcümle mahlûkattan evvel lehlerinde hüküm verilecek* (yâhud aralarındaki da'vâlar fasloluna-cak) *olanlarız*" buyurulmuştur. Bir bakıma göre pazara hattâ cumartesiye tekaddüm eden günün –ki cum'adır– fazîletini ihrâz ettiğimiz için sâbık sayılırız. Bir de Kitâbullâh'ın mûcebi olan tâat ve evâmir ile nevâhi-i İlâhiyyeyi kabûl husûsunda öteki ümmetlere karşı bu ümmetin fadl-ı sebkati vardır. Ümmet-i Muhammediyye : "*İşittik ve itâat ettik*" dedi. Ötekiler ise: "*İşittik amma kulak asmayız*" dediler.

[3] Kitap olarak Yehûd'a *Tevrat*, Nasârâ'ya *İncil*, bize de *Kur'ân* verildiği ma'lûmdur.

[4] Hak Teâlâ'nın, ta'zîmini ve müctemian ibâdete tahsîsini farz buyurduğu gün ayniyle cum'a mı idi? Yoksa her hangi bir ictimâ' günü farz edilip de o günün ta'yîni ümem-i sâlifenin ictihadlarına bırakılmış ve ictihad hatâsı olarak başka bir gün mü intihab edilmişti? Her iki ihtimal de vâriddir. Lâkin ayniyle Cum'anın Yahûdîlere de farz edildiğine ve Yahûdîlerin Mûsâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Hazretlerine karşı gelip Cenâb-ı Hak sebt günü bir şey yaratmadı diyerek o günün kendilerine yevm-i ibâdet ve istirahat olmasını talep ettiklerine ve taraf-ı Bârî'den de ta'zîm-i sebtin onlara cezâen matluplarına muvâfık olarak farz edildiğine dâir müfessir Süddî'nin bir rivâyeti vardır ki, emr-i İlâhîye karşı böyle bir ihtilâf ve münâzara, kâh: « اجعل لنا آلها » yâni "*Bize buzağı gibi tapacak bir ma'but uydur*", kâh: « سمعنا و عصينا ». diyenlere de çok görülmez.

[5] Hidâyetin burada iki vechi vardır: ya Hak Teālâ'nın gün ihtiyârını ictihâdımıza bırakmayıp cum'ayı tansîs buyurması sûretiyle hidâyet, yâhud gün ta'yîni ümem-i sâlife gibi bizim de ictihâdımıza müfevvaz iken ictihâdımızda isâbet edib rızā-yı Barî'ye muvâfık olan günü intihab etmekle mazhar olduğumuz hidâyet. Bu hadîsin ilk hâşiyesindeki Es'ad İbn-i Zürâre kıssası, ikinci ma'nâyı takviye ediyorsa da Ebû Hüreyre ile Huzeyfe *radiya'llāhu anhümâ*-nın sâlifülarz rivâyeti ilk ma'nâyı te'yid etmektedir. O rivâyette: "«اضل الله عن الجمعة من كان قبلنا. فكان لليهود يوم السبت و كان للنصارى يوم الاحد. فجاء الله بنا فهدانا الله ليوم الجمعة. فجعل الجمعة والسبت والاحد» =*Allāhu Teālâ bizden evvel gelenlere cum'a'yı tutmak yolunu göstermedi. Yahûdîlerin yevm-i mahsūsu cumartesi, Nasârâ'nın da yevm-i mahsūsu pazar oldu. Derken bizi dünyâya getirdi ve yevm-i cum'a yolunu bize gösterdi ve cum'a, cumartesi, pazar günlerini ibâdet günü kılmış oldu*" buyuruluyor. Yahûdîler: "*Cenâb-ı Hak mahlûkātı yaratmaktan cumartesi günü fâriğ oldu. Binâenaleyh biz de o gün istirahat edip ibâdetle ve şükr-i Hâlıkla meşgūl olalım*"; Nasârâ da: "*Pazar, Hak Teālâ'nın mahlûkātı yaratmıya başladığı ilk gündür. Binâenaleyh ta'zîme ehak olan odur.*" dediler. Bize ise cum'a nasip oldu ki, pederimiz Âdem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın yevm-i hilkatidir. İnsanın gāye-i hilkati ise Allāh'a ibâdettir.

[6] Bu hadîs-i şerif, salât-ı Cum'a'nın farzıyyeti hakkında nastır. Netekim Müslim'in «كتب علينا» rivâyeti de bunu müeyyiddir. Cum'a'nın farziyyetine sâlifüzzikir «اذا نودى للصلاة» âyet-i kerîmesi nas olduğu gibi* bu ve emsâli ahādîs-i sahîha da nastır. Bilâ-istisnâ eimme-i dinde bu elfâzı hep farzıyyete hamletmişlerdir. Binâenaleyh Cum'a'nın farzıyyeti Kitap, Sünnet ve İcmâ' ile sâbittir.

* Bu âyet-i kerîmede cum'a günü ezan okunarak namaza çağırıldığımızda hemen hutbe dinlemeğe, namaz kılmağa musâreat etmemiz emrolunuyor ki, bu emir, Cum'a namazının farziyetine sarâhaten delâlet etmektedir. Sonra "وذروا البيع =*Alış verişi de bırakınız!*" kavl-i şerîfi ile de ezanla berâber iktisādî, sınâî her nevi' fiil ve hareketten nehyediliyor ki, bu da Cum'a'ya müsâreatin vâcib olduğuna delâlet eden ikinci bir delil oluyor. Çünkü bir akdin iltizâmı, bir san'atın icrâsı nefse'l-emirde mübâh olan şeylerdendir. Bunlar yalnız bir vâcibin îfâsına mâni' olmakla memnû' olabilirler.

İktisādî akitlerden « بيع » in hürmeti âyet-i kerîmenin sarâhatiyle, icâre gibi akitlerin hürmeti de « عقد بيع » e kıyâs ile sâbit oluyor. Buhârî'nin Atā' İbn-i Ebî Rebah'dan rivâyet ettiği (تحرم الصناعات كلها =*Ezanla berâber sınâî hareketlerin*

479 . عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : أَشْهَدُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ وَأَنْ يَسْتَنَّ وَأَنْ يَمَسَّ طِيباً إِنْ وَجَدَ . »

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in: "*Her bâliğ olan* (kimseye) *cum'a günü gusletmek*[1] *ve imkân bulursa gerek misvaklenmek, gerek hoş koku sürünmek*[2] *vâcib* (gibi) *dir.*[3]" buyurduğuna şehâdet ederim.

---

[1] Bu hadîs yukarıki 475 inci hadîsin aynı olup başka tarikten rivâyet edilmiştir. Zebîdî'nin burada tekrâr etmesi bu ikinci tarikten gelen rivayette: « ان يستن » ziyâdesinin bulunmasından dolayıdır.

Buhârî'deki rivâyet, senette dâhil olan Ebû Bekri'bni'l-Münkedir tarafından: "« قال عمرو اما الغسل فاشهد انه واجب و اما الاستنان و الطيب فالله اعلم أواجب هو أم لا. ولكن هكذا فى الحديث » = *Amr dedi ki gusle gelince bunun vâcib olduğuna ben de şehâdet ederim. Lâkin misvak tutunmak ile koku sürünmeğe gelince vâcib mi, değil mi? Allah bilir. Lâkin bu hadîsde böyle vârid olmuştur*" lâfzı ile nakledilen Amri'bn-i Süleym-i Ensârî'nin bir mütâlâasını da hāvîdir.

[2] Bu iğtisâl cum'a gününden dolayı değil, Cum'a namazına gidileceğinden dolayıdır. Vâkıâ Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'in buradaki rivâyetinden zihne mütebâdir olan, guslün cum'a şerefine olacağıdır. Lâkin *Buhârî*'de Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın "*Tecrid*" sāhibinin ihtisāren zikretmediği rivâyet-i merfûasına nazaran " اذا جاء احدكم الجمعة فليغتسل = *Her hangi biriniz Cum'a namazına geldiğinde gusletsin*" buyurulmuş olması bunun Cum'a namazına has

---

devâmı harâm olur) haberi de nazarı dikkate alınınca âyet-i kerîmedeki nehyin Cum'aya gitmeğe mâni' olan her nevi' faâliyete şümûlü bulunduğu vâzıhan anlaşılır. K. M.

bir gusül olduğunu gösterir. *Müslim*'de de: «...اذا اراد احدكم» denilmiş olması bu hükmü daha sarih olarak ifhâm eder. Bu rivâyet *Müslim*'den başka *Tirmizî*'de, *Neseî*'de, *İbn-i Mâce*'de *İbn-i Hibbân*'ın "*Sahîh*" inde, Ebû Avâne'nin "*Müstahric*"inde, İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*"inde hep bu ma'nâda vârid olduğu gibi Bezzâr'ın Âişe ve Büreyde İbni'l-Husayb, İbn-i Mâce'nin İbn-i Abbâs, Taberânî'nin Ebû Eyyûb-i Ensârî *radiya'llāhu anhüm* rivâyetleri de hep bunu müeyyiddir. İlleti âtide gelecek (489) ve (490)'ıncı hadîslerde görüleceği üzere vücuddaki kirleri, yağları, fenâ kokuları izâle edip cemâate ezâ vermemektir. Ebû Avâne ile Kāsım İbn-i Esbağ'ın rivâyetlerinde de bu emrin illeti, şimdi ihāle ettiğimiz hadîslere muvâfık olarak tasrîh edilmiştir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde deniliyor ki herkes, işi gücü ile meşgul olurdu. Cum'a olunca üzerlerinde kirli elbise olduğu halde mescide gelirlerdi. Bundan dolayı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e şikâyet vâkı' oldu, O da «من جاء منكم الجمعة فليغتسل» buyurdu ilh.. Maahâzâ İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın *İbn-i Mâce*'deki rivâyet-i merfûasında "«ان هذا يوم عيد جعله الله للناس» =*Şüphesiz bu, yâni Cum'a Allāh'ın nâsa tahsîs buyurduğu bir bayram günüdür*" diyerek gusül emrinin diğer bir illeti daha beyan buyurulmaktadır. İbn-i Mâce'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde bu Emr-i Celîl-i Nebevî'nin minberde hutbe îrad buyurulurken sudûru tasrîh edildiği gibi İbn-i Hibbân ile Ebû Avâne ve İbn-i Huzeyme rivâyetlerinde «من اتى الجمعة من الرجال و النساء...» lâfziyle vârid olmasından kadınların da Cum'a'ya gidebilecekleri, İbn-i Huzeyme rivâyetindeki "ومن لم يأتها فليس عليه غسل من الرجال والنساء...=*Erkek olsun, kadın olsun Cum'a'ya gelmeyene gusül yoktur*" ziyâdesinden de Cum'a namazına gitmiyecek olanlara Cum'a guslü lâzım olmadığı anlaşılır.

Binâenaleyh cumhûra göre Cum'a namazından evvel gusletmekle bu emir yerine gelip sonra edilen gusül Cum'a guslü olmamış olur. Sabah namazından sonra gusletmek de Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye göre ihrâz-ı fazîlete kâfî ise de Cum'a namazına gidecek zamâna yakın olması efdaldir. Mâlik ile Evzâî ve Leys İbn-i Sa'd ise salât-ı fecri müteākip olan gusül kâfî olmayıp fazîleti ihrâz için behemehal namaza giderken iğtisâl etmelidir, derler.

Hanefîlerden Hasen İbn-i Ziyâd'ın mezhebine göre bu gusül –Cum'a'nın fazîletini ızhâr için edilmiş olduğundan– akşama doğru da insan gusledebilir. Dâvud-ı Zāhirî de bu kavli ahzetmiş

olduğu gibi "*Mebsut*'un beyânına göre İmâm-ı Muhammed'in de kavli budur. İmâm-ı Ebû Yûsuf'tan "*Hidâye*"de kavl-i cumhûr, "*Muhit*"te ise ikinci kavl menkûldür.

[2] Müslim'in bir rivâyetinde: " و ان يمس من الطيب ما يقدر عليه =*Bulabildiği hoş kokulu bir şeyi sürünmek*", diğer rivâyetinde de: "» و لو من طيب المرأة « =*Kadınlara mahsûs kokudan da olsa sürünsün*" denilmiştir. Levni zâhir, râyihası hafif koku isti'mâli kadınlara mahsus olup bunları kullanmak erkekler için mekruh olduğu halde başkası bulunmadığı takdirde bu nevi'den koku sürünmeği emretmek, ter kokusunu izâle etmek emrinin ne kadar müekked olduğunu gösterir. Gusül ile berâber diğer ikisi bunun için meşrû' kılınmıştır. Lâkin bu ikisi gusül gibi olmayıp adem-i vücublarında ihtilâf eden yoktur. Netekim hadîsin yukarıdaki hâşiyesinde bahsedilen Amr İbn-i Süleym-i Ensârî'nin sözü de bu adem-i vücûbu müeyyiddir.

[3] "*Vâcibdir*" yerine "*vâcib gibidir*" demek daha münâsiptir. İmâm-ı Mâlik, vücûba delâlet eden ahâdîs-i şerîfenin zâhir lâfzına bakarak Cum'a guslünün vâcib olduğuna kâil olmuş ise de ekser fukahâ vücûba kâil olmayıp vücûb lâfızlarını burada tergîbe ve emri vâcib imişcesine te'kîde hamletmişlerdir. Zîrâ bu hadîste –adem-i vücûbu mücmaün-aleyh olan– istînân ile mess-i tîb, gusle ma'tuftur. Ma'tuf ile ma'tûfun-aleyhin ise hükmü birdir. İkisi vâcib olmayınca gusül de vâcib değil demektir. Vâkıâ bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel'in ve Sahâbeden Ebû Hüreyre ile Ammâr İbn-i Yâsir *radiya'llâhu anhümâ*'nın da vücûba kâil oldukları hikâye olunuyorsa da yine Ebû Hüreyre ile Semüreti'bn-i Cündeb, Enes, Ebû Saîd-i Hudrî, Câbir, Abdu'r-Râhmân İbn-i Semüre, İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhüm*'den mervi: "» من توضأ يوم الجمعة فبها و نعمت. و من اغتسل فهو افضل « =*Her kim cum'a günü abdest alırsa ne âlâ eder, hele iğtisâl ederse o daha efdal olur*" hadîsi adem-i vücûbu sarâhaten beyân eder. Vâkıâ bu hadîs hep zaîf olan tariklerden rivâyet edilmiş ise de hadîs-i zaîfin tarikleri teaddüd ederse kuvvet kesbeder. Bu hadîs için Tirmizî "*Hasen*" bile demiş. İbn-i Mâce'nin Ebû Hüreyre hadîsinde de: "» من توضأ فاحسن الوضوء ثم اتى الجمعة فدنا و انصت و استمع غفر له ما بينه و بين الجمعة الاخرى و زيادة ثلاثة ايام و من مس الحصى فقد لغا « =*Her kim abdeste davranıp abdestini noksansız aldıktan sonra cum'a namazına gelir ve imama yaklaşıp sesini çıkarmaz, hutbeyi dinlerse hem o Cum'a ile diğer Cum'a arasında, hem de fazla olarak üç gün daha içinde vâkı' olacak günahları* (yâni sagâiri) *mağfiret*

olunur. Her kim de yerde çakıl taşlarına uzanıp kendini meşgûl ederse lâğvetmiş olur" buyurulmuştur ki, bunda gusül sözü olmayıp yalnız abdestten bahsedilmiştir.

İmâm-ı Şâfiî'nin istihbab delîli de pek kuvvetlidir. O, *Buhârî*'-deki İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi ile istidlâl eder. İbn-i Ömer diyor ki, bir def'a Ömer İbni'l-Hattāb Cum'a günü (minber üstünde) dinelip hutbe îrâd ettiği esnâda Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashābından ve Muhâcirîn-i evvelînden bir zât -ki Osman İbn-i Affân *radiya'llāhu anh* olduğunda ittifak vardır- mescide girdi. Ömer (teahhüründen dolayı müşârün-ileyhi tevbîh ve inkâr kasdiyle) ona savt-ı bülend ile: "*Bu saat ne saatidir?*" diye sordu. O da: "*Meşgûl idim. Evime geldim gelmedim, derken ezânı duydum, ancak bir abdest alabildim*" dedi. Bunun üzerine (Ömer inkârı daha ziyâde teşdîd ederek): "*Bir de Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in *guslü emrettiklerini bilip dururken yalnız abdest ile kalmak hâ!*" dedi. ilh.. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in de yine *Buhârî*'de bu kıssayı müeyyid daha muhtasar bir rivâyeti vardır. Ömer *radiya'llāhu anh*'in sonraki tevbîhi İmâm-ı Mâlik'in mezhebini takviye ederek Cum'a guslünün vücûbuna delâlet edebilirse de İmâm-ı Şâfiî bu guslün ihtiyâra bağlı bir fazîlet olup hakîkaten vâcib olmadığına aynı kıssayı delil addetmiştir. Zîrâ bu emrin vücûb için olduğunu gerek Ömer, gerek Osman, gerekse mescid-i şerifte hazır olan diğer Sahâbe-i Kirâm *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtınca ma'lûm olaydı Hazret-i Ömer tevbîh ile iktifâ etmez de: "*Hemen dön, iğtisâl et*" derdi. Hazret-i Osman'ın ise o gün Cum'a guslü için hânesine avdet ettiğine dâir hiçbir tarikten rivâyet yoktur.

Elhâsıl bu hadîs-i şerifte emredilen gusül, istînân ve mess-i tîbin üçü de cemâate bedenin râyiha-i kerîhesiyle ezâ vermemek hikmetine mebnî olup gusül, diğer ikisinden daha müekked bir emr-i müstehabtır. Hattâ İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs, Ebû Saîd-i Hudrî, Abdullāh İbn-i Mugaffel *radiya'llāhu anhüm*'ün bunlarla da iktifâ etmeyip giyecekleri elbiseyi hoş kokularla tecmir ettikleri, yâni tütsüledikleri menkuldür. Tâbiînden Muâviye İbn-i Kurre, Müzeyne kabîlesinden böyle yapan otuz zâta yetişmiş olduğunu söyler.

Acabâ Cum'a guslü seferde de müstehab mıdır? Abdullāh İbn-i Hāris *radiya'llāhu anhümâ* ile Tâbiînden Talk İbn-i Habîb,

Ebû Ca'fer Muhammedü'l-Bâkır, Talha İbn-i Musarrif'e göre seferde de iğtisâl edilmelidir. Eimmeden İmâm-ı Şâfiî ile Ebû Sevr'in de mezhebince bu, müstehabtır. Hattâ İmâm-ı Şâfiî: "*Bu guslü –suyu bir dinar mukābilinde tedârik etmek lâzım gelse de– seferde de, hazarda da terketmiş değilim*" demiştir. Seferde istihbâbına kāil olmıyanlar meyânında ise Abdullāh İbn-i Amr *radiya'llāhu anh* ile Tâbiînden Alkame, Esved İbn-i Yezîd-i Nehaî, İyâs İbn-i Muāviye, Nâfi' İbn-i Cübeyr, İbn-i Mut'im ve Kāsım İbn-i Muhammed'in isimleri zikrediliyor. Tāvûs ile Mücâhid'in istihbâba kāil olduklarına da, olmadıklarına da dâir rivâyet vardır.

480. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنِ ٱغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً وَمَنْ رَاحَ فِى ٱلسَّاعَةِ ٱلثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً وَمَنْ رَاحَ فِى ٱلسَّاعَةِ ٱلثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشاً أَقْرَنَ وَمَنْ رَاحَ فِى ٱلسَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً وَمَنْ رَاحَ فِى ٱلسَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلَآئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ ٱلذِّكْرَ.»

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) buyurdu ki: Her kim cum'a günü cenâbet guslü ile iğtisâl ettikten sonra [1] (ilk saatte [2] Cum'a namazına) giderse [3] bir deve, ikinci saatte giderse bir sığır, üçüncü saatte giderse (sağlam) boynuzlu bir koç, dördüncü saatte giderse

bir tavuk, beşinci saatte giderse bir yumurta kurban etmiş gibi (sevâba nâil) olur[4]. İmam (hutbeye) çıkınca da melekler zikri (yâni hutbeyi) dinlemek için (mecliste) hazır bulunurlar[5].

---

[1] Cenâbet guslü ile iğtisâl, keyfiyeti o gusle müşâbih gusül ma'nâsına olup yoksa cünüp kimseye vâcib olmuş gusül gibi hükümde, yâni vücubda ona benziyen demek değildir. Maahâzâ bâzıları vech-i şebehi hükümde bulup ve musallînin helâl ve haramda gözü kalmaksızın rahat ve sükûn-ı nefs ile Cum'a'ya gidebilmesi için ba'de'l-muvâkaa iğtisâl maksūd olduğunu söylüyor ve Sünen-i Erbaa'da mervî Evs İbn-i Ebî Evs *radiya'llāhu anh* hadîsi ile istişhat ediyorlar. Bu hadîs-i şerife: «من غسل yâhud غسل يوم الجمعة و اغتسل ثم بكر و ابتكر ومشى و لم يركب و دنا من الامام و استمع و لم يلغ كان له بكل خطوة عمل سنة اجر صيامها و قيامها» = *Her kim cum'a günü ehliyle muvâkaa edip iğtisâl eder, sonra mescide gitmeğe davranıp hutbenin evveline yetişir ve yaya gidip hayvana binmez ve imama yakın oturup dinler ve hutbenin sonuna kadar lâğvetmez yâni lâkırdı etmez veya dinlemekten başka bir işle meşgūl olmaz ise attığı her adıma mukābil sıyâm ve kıyâmı dâhil olarak bir senelik ecre nâil olur*" buyurulmaktadır. (Gasele) ile (gassele) yi muhaddisler bununla tefsîr etmişlerdir.

[2] "*İlk saatte*" kaydını sıyâk ve sibâka nazaran ilâve etmek lâzımdır. Zâten hadîsin «موطا» deki rivâyetinde «فى الساعة الاول» lâfzı vardır.

[3] Buradaki "*giderse*" metindeki «راح» nın tercemesidir. «رواح» zevalden sonra gitmek ma'nâsınadır. Netekim «غدو» de zevalden evvel gitmeğe denir. Bu ma'nâya göre mevzū-i bahs olan «تبكير» yâni namaza erken davranma saatlerinin mebdei zevâl vakti olmak lâzım gelir. Netekim İmâm-ı Mâlik ile Şâfiîlerden Kādî Hüseyn ve İmâmü'l-Haremeyn buradaki saatlerin ba'de'z-zevâl kısa kısa lâhzeciklerden ibâret bulunduğuna kāil olmuşlardır. Lâkin cumhûr-ı ulemâ Cum'aya tebkîrin evvel-i nehârda başladığına kāillerdir. Eimme-i lûgattan Ezherî'nin revâhı tefsîr edişi de cumhûrun bu mezhebine muvâfık düşmüştür: gece ile gündüzün her hangi saatinde vâkı' olan gidişe "*revah*" denilebilir. Hadîs ile ma'nâ-yı hadîsin muktezāsına muvâfık olan tefsir de budur. Zîrâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in zevâl ile berâber Cum'aya çıkmak mu'tâd-ı şerifleri idi. Binâenaleyh bu saatlerin de zevalden evvel olması iktizā eder ve zevalden sonra Cum'aya gidenlerin burada zikredilen fazîletlerden nasîbi olmamak lâzım gelir. İbn-i Cüreyc'in rivâyetinde «راح»

yerine «غدا» denilmesi de cumhûrun verdiği ma'nâyı takviye eder. Bundan başka her saate āit fazîletin ayrı ayrı ta'dât buyurulması da erken davranılıp ilk saffa geçilmek ve Cum'aya intizāren nevâfil ve ezkâr ile iştigāl edilmek içindir.

Bu saatlerin mikdârı nedir? Tulû-ı fecirden zevâle kadar olan zamânın her altıda biri birer saattir. Nitekim N e s e î, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* E f e n d i m i z'in: "*yevm-i cum'a on iki saattir*" buyurduklarına dâir bir hadîs rivâyet etmektedir. İlm-i mîkat erbâbına, yâni takvimcilere göre ise, tulû-ı şemsten zevâline kadar olan zamânın altıda biri bir saattir. Her iki mebdein de birinci saate mebde' olduğuna dâir İ m â m - ı Ş â f i î'den bir kavil rivâyet ediliyor.

Lâkin, M a v e r d î, "*Mescide gitmeden evvel iğtisāl edip hazırlanmağa vakit kalmak için ikinci rivâyetin esah addedilmesi iktizā eder*" der. Şâfiîlerden R â f i î ise bu saatler, günün yirmi dörtte bir cüz'ü ma'nâsına olmayıp murat yalnız tertîb-i derecât ile sâbıkın mesbuk üzerine fazîletini beyandan ibâret olduğunu söyler. Yine Şâfiîlerden S a y d e l â n î, «تبكير» in B u h â r î ile M ü s l i m rivâyetlerinde «تهجير» lâfziyle ifâde edildiğine bakarak ilk saatin irtifâ-ı nehâr başlangıcı olan kuşluk vaktinin evvelinden başladığına kāil olmuştur. Filhakîka gün ortası demek olan «هجيره» nin mebdei ise lûgaten kuşluktan başlar.

[4] Zevalden evvelki saatler altı iken burada yalnız beşine terettüp eden fazîlet zikir buyurulmuş. *Neseî*'deki bir rivâyette ise tavuk ile yumurta arasında bir de serçe kurban etmek fazîletini bahşeden bir mertebe daha zikredilmiş. *Buhârî* ravîlerinden birinin bunu unutmuş olmak ihtimâli vardır. Unutulmuş bir mertebe yok ise altıncı saat, imamın hutbeye çıktığı saat i'tibâr edilmek lâzım gelir*. Sahîhin rivâyetine nazaran E b û H ü r e y r e: "و مثل المهجر كثل الذى يهدى بدنة = *Müheccir yâni hacirede gelen*, (yâhud alelıtlak gelen) *bir deve kurban etmiş kimse gibidir...*" diye rivâyet etmiştir.

[5] M ü s l i m'in rivâyetinde: "«اذا كان يوم الجمعة كان على كل باب من ابواب المسجد ملائكة يكتبون الاول فالاول . فاذا جلس الامام طووا الصحف و جاؤا يستمعون الذكر...» =*Cum'a günü olunca mescid kapılarının her birinde bir takım melekler, girenleri*

* Hadîs-i şerifteki tavuk, yumurta kurbanı gibi ta'birler hakîkate mahmûl değildir. Belki Cum'a namazına önden gidenler arasındaki ecr ü sevap derecelerini ve bunlar arasındaki ma'nevî farkları zihinlere kolayca yerleştirmek için her nevi' fikrî seviyelere hitap edilmiş bir temsilden ibârettir. K. M.

sıralariyle yazarlar, imam minbere çıkıp oturunca derecât-ı fazîleti sebte mahsūs olan sahifeleri, yâni defterleri, dürüp hutbeyi dinlemeğe gelirler..." *Müsned-i Ahmed*'in Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetinde: "«فاذا اذن المؤذن وجلس الامام طويت الصحف فدخلوا المسجد يستمعون الذكر»=*Müezzin ezânı okuyup imam minber üzerinde oturunca sahifeler dürülür ve melekler mescidin içine girip hutbeyi dinlerler*" diye vârid olmuştur. Ebû Nuaym'in "*Hılye*" de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan rivâyetinde bu meleklerin «حفظه» denilen melekler olmadıkları ve ellerindeki suhuf-ı aklâmın nurdan olduğu zikredilmiştir. Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'in *Müsned-i Ahmed*'deki rivâyetinde melâikenin mescid kapılarında cum'aya gelenleri sıra ile yazdıkları haber verildikten sonra: "«و الحفظة لا يفارقون من و كلوا عليهم»=*Halbuki hıfza müvekkel oldukları kimselerin yanlarından ayrılmazlar*" buyrulmuştur. Melâike-i Kirâm'ın dürdükleri sahifeler cum'aya mübâderete müteallik fezāil suhufundan ibâret olup yoksa hutbeyi dinlemek, namaza yetişmek, zikir, duā, huşû' gibi husūsāta teallûk eden fazāili Hafaza-i Kirâm yine yazarlar. Nitekim İbn-i Mâce rivâyetinin sonunda "فمن جاء بعد ذلك فانما يجئ لحق الصلاة=*Bundan sonra gelen artık yalnız namazın ecrini almak için gelmiş olur*" ziyâdesi de vardır.

İbn-i Huzeyme'nin Abdullāh İbn-i Amr *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde imam selâm verdikten sonra melâike evvelce erkenci olarak tanıdıkları bir kimseyi cemâat içinde görmedikleri takdirde: "*Acabâ filânı bu gün namazdan alıkoyan nedir?*" diye soruştuktan sonra: "اللهم ان كان ضالاً فاهده . و ان كان فقيراً فاغنه . و ان كان مريضاً فعافه=*İlâhî! O kulun sapıtmış ise hidâyet ver, fakir düştüyse ganî kıl, hasta olduysa şifâ ver*" duāsında bulunurlar diye mezkûrdur. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da bu mealde, fakat daha mufassal bir rivâyet vardır.

Cum'aya erken davranmak cemâatin zimmetine terettüp eden bir vazîfedir. İmamın ise *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz ile Hulefâ-i Râşidîn'e tebaan hutbe vaktine kadar teehhur etmesi mesnundur.

481. عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ أَوْ يَمَسُّ مِنْ

طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى.»

TERCEMESİ

Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'den [1]:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Hiç bir kimse yoktur ki, Cum'a günü iğtisâl edip elinden geldiği kadar paklandıktan [2] ve (başını ve sakalını tarayıp kullandığı) yağından yağlandıktan [3], yâhud evindeki kokudan süründükten sonra [4] (hânesinden mescide) çıksın [5], yanyana oturan iki kimsenin arasını açmasın [6], daha sonra (Hak Teālâ tarafından) ona takdîr edildiği kadar namaz kılsın [7], daha sonra da imam söze başlayınca (namaz bitinceye kadar) [8] sesini kessin de o Cum'a ile öteki Cum'a arasındaki günahları mağfûr olmasın [9].

RİVÂYETLER:

Diğer rivâyette: «من طهر» yerinde «من الطهر», «أو يمس» yerinde «و يمس», «ثم ينصت» yerinde «ثم انصت» vârid olmuştur.

[1] Ebû Abdullāh Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhü anh* aslen İranlıdır. Eski ismi –bâ-i meksûre ile– «مابه» olup pederi de İran dehkanlarından «بود» yâhud «بوذخشان» isminde biri idi. Taraf-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'den kendisine "*Selmânü'l-hayr*" lâkabı verilmiştir. Neseb zikrederek anılmak istenildiğinde de "*Selmân İbni'l-İslâm*" denir.

Müşârün-ileyh gençliğinde Mecûsî iken dîn-i hak aşkı ile âbâ ve ecdâdının dînini terkedip iptidâ Nasrâniyyeti kabûl etmiş ve Ehl-i Kitâb'ın intizār edip durdukları Nebiyy-i âhir-zamânın şems-i hidâyeti Arabistan ufkundan nerede ise tulû' edeceğine dâir ruhbânın tahmînâtına i'timâden o nûr-ı Hüdâ'ya tâbi' olmak belki bana naşîb

olur ümîd-i hâlisi ile oralara gitmeğe davranırken refâkatlerine dâhil olduğu tacirlerin hıyânetiyle köle olarak Medîne Yahûdîlerinden birine satılmıştır. Lâkin teharrî-i hak ve hakîkat bâbındaki hulûs-ı niyyeti inda'llāh mükâfatsız kalmadı. Ve Hakk'ın takdîr-i hidâyet-bahşâsı Medîne'de kayd-ı esârete giriftâr olmak felâketini bîbehâ bir ni'mete kalbeyledi. Zîrâ tam rıkkıyyet angaryeleri altında vücut yıprattığı sırada Hicret-i Seniyye vukūa geldi ve Hâtemü'n-Nebiyyîn ve Rahmeten li'l-âlemîn Efendimiz'e āit olarak râhiplerden evvelce öğrenip bellediği alâmâtı müşâhede edince hemen îmân edip bilâhare o Kenz-i Rahmet Efendimiz'in lûtf-ı muāveneti sâyesinde hürriyetini istirdat ile havass-ı Ashāb zümresine iltihak etmiştir. "*Bedr*" ile "*Uhud*" gazâlarında bulunmağa Yahûdî elinde esâreti mâni' oldu ise de «*Handek*»'ten i'tibâren bütün meşâhid ve gazevâtta *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den ayrılmadığı gibi Şam ile Irak fütûhâtının hemen hepsine de ihtiyar hāliyle iştirâk etti. «*Ahzâb*» vak'asında Medîne'yi düşman hücûmundan kurtarmak için etrâfına hendek kazılmasını tavsiye eden de odur.

Birçok Sahābenin, ezcümle Enes, Kâ'b İbn-i Ucre, İbn-i Abbâs ve Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm*'ün kendisinden rivâyetleri vardır.

İran'ın fethinden sonra Ömer *radiya'llāhu anh* tarafından kisrâların pâyitahtı olan «*Medâyin*»'e vâli nasbolunmuş ve «35» senesinde Medâyin vâlisi iken rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Medâyin harâbelerine elyevm Bağdatlılarca «*Selman pâk*» nâmının verilmesi orada medfûn olduğundandır.

Kendisine «*İbnü'l-İslâm*» denilmesine sebep şu vak'adır: Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* ile aralarında ārızî bir kızgınlık olmuş. Bu şeker renklik esnâsında bir gün mecliste berâber otururlarken Hazret-i Sa'd birkaç kişiye nesebini sorduktan sonra, Hazret-i Selmân'a dönüp -hasep ve nesebi ma'rûf eşraftan bunca Ashāb arasına sığınmış vaziyette olduğunu îmâ ve bu cihetten biraz mahcûb etmek niyyetiyle olacak- "*Sen de nesebini söyle*" demiş. Selmân da hemen: "*İslâm'a dâhil olduktan sonra neseb falan aramam. Lâkin Selmân İbn-i İslâm'ım*" cevâb-ı savâbını vermiş. O mecliste hazır olan Ömer *radiya'llāhu anh*'in de Sa'd'a canı sıkıldı ve: "*Bütün Kureyş bilir ki pederim Hattāb, zamân-ı câhiliyyette Kureyş'in en azîzi idi. Böyle iken ben işte İbni'l-İslâm olan Selmân'ın kardeşi Ömer İbn-i İslâm'ım*"dedi.

İptidâ-i İslâm'da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gerek Mekke'de iken, gerek Medîne'yi teşrif buyurduktan sonra beyne'l-Ashāb «*muāhât*» yâni kardeşlik te'sis buyurdukları ve onları ikişer ikişer kardeş ettikleri ma'lûmdur. Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh* de Ebu'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh* ile kardeş edilmişti. (933) üncü hadîste görüleceği üzere nevâfil-i ibâdâta dâir ikisi beyninde tehaddüs eden ictihat ihtilâfında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Selmân'a hak vermişlerdir. İbn-i Sa'd'in bu münâsebetle rivâyet ettiği "لقد اشبع سلمان علما = *Selmân'a doyasıya ilim verilmiştir*" hadîs-i şerîfi müşârün-ileyhin kemâl-i ilmine hüccet olduğu gibi kisrâların mülkünü idâreye me'mûr edilmişken fakrı ihtiyâr etmesi de zühd-i tâmmına şâhittir. *Müsned-i Ahmed*'deki rivâyete göre Hasan-ı Basrî demiş ki: Selman dem-i ihtizâra geldiği zaman, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dünyâ ni'metlerinden kanâat edeceğimiz miktârın ancak bir yolcu azığı kadar olması için bizimle ahdetti de biz bu ahde sādık kalamadık diye ağladı. Halbuki vefâtından sonra muhallefâtına baktık bıraktığı mâlın kıymeti çıka çıka yirmi bu kadar, yâhud otuz bu kadar dirhem çıktı.

Kıssa-i İslâm'ı da şâyânı ibrettir. *Müsned-i Ahmed*'deki rivâyete nazaran İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya kendisinin naklettiğini biz de teberrüken velev muhtasar olsun nakledelim. Diyor ki:

"Ben Isfehan ehâlîsinden ve « جى » denilen karyeden neş'et etmiş bir Fârisî idim. Pederim karyenin dehkānı yâni beyi, ağası idi. Fart-ı muhabbetinden beni evde kız hapseder gibi hapsederdi. Mecûsîlikte o kadar ileri gitmiştim ki ateşgedenin hıfz ve harâsetini bile deruhte ettim. Hiçbir an ateşin sönmesine meydan vermezdim.

"Babamın büyük bir çiftliği vardı. Bir gün yapı ile meşgūl olduğundan çiftliğe kendi yerine beni gönderdi. Giderken yolda bir hıristiyan kilisesi gördüm. Dünyâda neler olup bittiğinden bîhaber toy bir çocuk olduğumdan seslerini dışarıdan işittiğim bu insanların ne yaptıklarını görmek merâkiyle içeriye girip namazlarını seyrettim. Pek hoşuma gitti. Ve o dîni kendi dînimden daha güzel buldum. Akşama kadar orada kaldım, çiftlik işini aklıma bile getirmedim. Oradakilere: "*Bu dînin aslı neredediṙ?*" diye sordum. "*Şam diyârındadır*" cevabını verdiler. Babam beni hayli aratmış bulduramamıştı. Eve geldiğimde mâcerâyı kendisine anlattım. Beni yeni dînimden vazgeçirmek için çok çalıştıysa da ben fikrimde ısrâr ettiğimden ayağımı

bukağılayıp evde hapsetmekten başka çâre bulamadı. Ben ise görüştüğüm hıristiyanlara şâyet Şam'a gidecek bir hıristiyan ticaret kāfilesi olursa bana bildiriniz diye haber saldım. Hāsılı babamın evinden kaçtım ve böyle bir kāfile ile berâber Şam diyârına gittim. Bu dînin en ileri geleni kimdir? diye soruşturdum. Kilisedeki piskoposu haber verdiler. Yanına girdim ve dinlerini kabûl ettiğimi, kendisine hizmet edeceğimi ve berâberce namaz kılmak istediğimi söyledim. O da peki dedi.

"Adamcağız fenâ bir kimse imiş. Bir taraftan cemâati sadakaya tergip, bir taraftan da biriken emvâl ve eşyâyı fukarâya vermeyip kendisi için iddihar ediyordu. Böylelikle yedi küp dolusu altın ve gümüş toplamıştı. Bundan dolayı kendisine pek ziyâde buğzum vardı. Vefâtında defni için gelenlere hakîkat-ı hâli anlatıp hazînesinin yerini gösterdim. Aleyhinde söylediklerim sâbit olunca kızdılar ve defninden imtinâ ederek ölüsünü salp edip taşa tuttular.

"Onun yerine sālih bir zat geldi. Salâvât-ı hamsi kılan Müslümanlar hâricinde ondan daha fazîletli, onun kadar dünyâyı hiçe sayar, onun kadar âhirete âşık, gece gündüz ibâdete münhemik hiçbir kimse görmedim. Kendisini pek sevdim. Hayli zaman berâberinde bulundum. Vefât edeceği vakit: "*Senden sonra ben kime mülâzemet edeyim, ne yapayım?*" diye sordum. Dedi ki: "*Evlât, bu gün ortalık girdâb-ı helâk içinde. Dîn-i hakkı tebdîl ve dînin evâmir ve nevâhîsinden çoğunu terkettiler. Yalnız Musul'da filân vardır. Benim tuttuğum meslek onda da var. Ona git*" diye vasiyet etti.

"Vefât etmesi üzerine Musul'a gidip hālimi arzettim. Yanımda dur, dedi. Onu da evvelkisi gibi pek hayırlı, sālih bir zât buldum. Lâkin çok sürmedi. O da firâş-ı ihtizâra yatınca ondan da vefâtından sonra mülâzemet edebileceğim bir zâtı tavsiye etmesini niyâz ettim. O, Nusaybin'deki bir zâtı haber verdi. Ona da gittim ve diğer iki arkadaşı gibi sālih buldum. Az zaman sonra o da vefât etti. Vefâtından evvel de Amuriyye (Anadoluda Sivrihisar) da bir zâtı bana tavsiye etti.

Evvelki üç dindaşının mesleğinde olan o zâta da mülâzemet ettim. O esnâda davar ve sığır olarak biraz da mal edindim. Maraz-ı mevtinde ona da kimin yanına gitmemi vasiyet edeceğini sordum. Cevâben: "*Oğlum, dünyâda artık bizim mesleğimiz üzerine hiç bir kimseyi tanımıyorum ki ona git diyeyim? Lâkin dîn-i İbrâhîm ile ba's olunacak Pey-*

gamber'in zuhûru pek ziyâde yaklaşmıştır. O Peygamber Arap toprağında zuhûr edecek ve iki taşlık arasında kâin bir yere hicret edecektir. Bu iki taşlığın arası nahlistandır. O Peygamber'in de bâzı alâmetleri vardır. Ezcümle hediyyeden yer, sadakadan yemez, iki küreği arasında hâtem-i nübüvvet vardır. Çâresini bulur, o diyâra gidebilirsen git" dedi ve vefât etti.

"Ondan sonra Amuriyyede ne kadar oturdumsa oturdum. Derken Benî Kelb kabîlesinden ticaret için oraya gelmiş bir kaç kimseye rast geldim. Kendilerine: "*Size şu sığırlarla koyunlarımı vereyim de beni Arap diyârına götürün*" dedim. Peki dediler. (Şam cihetinden Medîne'ye yakın) Vâdi'l-Kurâ'ya geldiğimizde A'râbîler bana zulmedip köle diye bir Yahûdîye sattılar. Yahûdî'nin yanında kaldım, oradaki hurmalıkları görünce acabâ Amuriyye'deki zâtın bana vasfettiği yer burası mıdır? diye ümîde düştüm ise de nefsim pek de mutmain olmadı. Derken günün birinde Benû Kureyza'dan olan sâhibimin bir amca-zâdesi Vâdi'l-Kurâ'ya geldi ve beni satın alıp Medîneye götürdü. Medîneyi görür görmez Amuriyye'deki zâtın vasfına göre hemen tanıdım.

"Medîne'de ikāmetim sırasında Allah Celle ve Alâ Hazretleri de Nebiyy-i Kerîm'ini ba's buyurmuştu. Lâkin Mekke'de bulundukları müddetçe rıkk u esâretin bana tahmîl ettiği bâr-ı meşakkat ve meşgūliyyet yüzünden kendilerinden bahsedildiğini hiç işitmemiş bulunuyordum. Sonra Medîne'ye hicret buyurdular. Yine haberim olmadı. Derken günün birinde bir hurma ağacının üstünde sāhibimin hesâbına ben çalışır, sāhibim de ağacın altında otururken, amca-zâdelerden biri gelip: '*Yâhu, Benî Kayle'nin* (Ensārın mensûb oldukları Evs ile Hazreç kabîlelerinin mecmûuna verilen isim bu idi) *Allah belâlarını versin! Mekke'den yanlarına gelip Peygamber dedikleri bir kimsenin bugün Kubâ'da başına toplanmış bulunuyorlar*" dedi. Ben, bu sözü işitince hummâya tutulmuş gibi titredim, az kalsın sāhibimin üzerine yıkılıp düşecektim. Amca-zâdesine: "*Ne dedin? Ne dedin?*" diyerek ağaçtan indim. Sāhibim kızdı ve: "*Bundan sana ne? Sen işine bak*" diyerek bana şiddetli bir tekme vurdu. Ben ise: "*Birşey yok. Yalnız onun ne dediğini anlamak istedim*" dedim.

"Biraz yiyecek biriktirmiştim. Akşam olunca onu alıp Kubâ'ya Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in huzūruna gittim ve: "*İşittim ki sen sālih bir zâtsın, yanında da fakir kimsesizler varmış. Şuncağızı sadaka için saklamıştım. Buna sizi başkalarından ehak görüyorum*"

deyip elimdeki nevâleyi takdîm ettim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashābına: "*Yeyiniz*" diye emretti ise de kendisi mübârek elini çekti ve yemedi. Kendi kendime: "*Bu, bir*" dedim.

"Döndüm. Yine az bir şey tedârik etmeğe başladım. O zaman Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Medîne'yi artık teşrif buyurmuşlardı. Huzūr-ı ālîlerine gelip: "*Sadakadan yemediğini gördüm. Bu ise sana ikrâmen hazırlanmış bir hediyedir*" dedim. İşte ondan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tenâvül buyurdular. Ve Ashāb-ı Kirâm'a birlikte yemelerini emrettiler. Kendi kendime: "*Bu, iki*" dedim.

"Daha sonra bir gün Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* «بقيع الغرقد» da iken yanına geldim. Sahābe'den birinin cenâzesi dolayısiyle orayı teşrîf etmişlerdi. Üzerlerinde iki ehram olduğu halde Ashāb-ı Kiramlariyle birlikte oturuyorlardı. Selâm verdim ve Amuriyye'deki zâtın haber verdiği üzere arkalarındaki hâtem-i nübüvveti acabâ görebilir miyim diye hemen arka taraflarına geçtim. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de o tarafa geçmemden bir alâmet aradığımı teferrüs buyurup hemen ridâ-yi şeriflerini sıyırdılar. Hâtem-i nübüvveti gördüm, tanıdım ve üzerine kapanıp ağlamaya başladım. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana: "*Bu tarafa dön*" buyurdular. Karşı taraflarına geçtim. Ve sana, ey İbn-i Abbâs, anlattığım gibi başımdan geçeni arzettim. Benim bu kıssamı Ashābının işitmiş olmaları Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in pek hoşuna gitti. Zencir-i esâret ayaklarımı bağladı da Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte Bedir ve Uhut'ta bulunmak ni'metlerini elden kaçırdım.

"Günün birinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana: "*Selman, kendini mükâtebeye bağla*" diye ferman buyurdular. Sāhibim ile –çukurlarını da kazarak– üçyüz (diğer bir rivâyete nazaran beşyüz) hurma ağacı dikmek ve kırk okka (yâni dört yüz dirhem) altın vermek şartlariyle mükâtebe ettim. (Yâni bunları yapınca ben âzâd olacaktım.) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashāb-ı Kirâm'a: "*Şu kardeşinize yardım ediniz*" buyurdular. Yardım başladı. Kimi otuz, kimi yirmi, kimi onbeş, kimi on fidan, hāsılı herkes elindeki mevcûdu nisbetinde bana yardımda bulundu. Üçyüz (yahud beş yüz) fidanı hazırlayınca Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana: "*Selman, şimdi artık git de bu fidanlar için çukurları kazmağa başla. İşini bitirince bana gel ki onları ben dikeyim*" buyurdular. Kazmağa başladım.

Arkadaşlar da bana yardım ettiler. İşimizi tamamlayınca gelip haber verdim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* benimle berâber orayı teşrîf ettiler. Artık fidanları biz yanaştırıp Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mübârek eliyle yerine koyuyordu. Selmân'ın nefsi yed-i kudretinde olan Allāhu Azîmü'ş-Şân'a kasem olsun ki, o fidanların bir tânesi kurumadı. (Öteki rivâyette: Yalnız birini ben dikmiştim. İşte ondan mâadâsı hep tuttu) sāhibime karşı olan hurma ağaçları borcumu ödemiş oldum. Zimmetimde yalnız mal kalmıştı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gazâların birinden altından tavuk yumurtası kadar birşey getirmişlerdi. Avdetlerinde "*Mekâtip olan Fârisli ne yaptı? Nerede?*" diye sual buyurmuşlar. Çağırıldım. "*Selman, işte al da üzerinde kalan borcu öde*" buyurdular. "*Yâ Resûlâ'llāh, bu kadarcık şey benim borcuma nereden yetecek?*" dedim. (Öteki rivâyette: O altın parçasını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mübârek dili üzerinde çevire çevire gezdirdi. Ve:) "*Hele sen bunu al. Allah senin borcunu öder*" buyurdu. Altın parçasını aldım ve alacaklarıma o parçadan tarta tarta altın verdim. Selmân'ın nefsi kabza-i kudretinde olan Allāh'a kasem olsun ki onlara ondan kırk okka altın tartıp haklarını eksiksiz olarak verdim ve âzâd edildim. Ondan sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte «*Handek*»'te bulundum ve Onunla hiç bir gazâda bulunmayı fevt etmedim ilh.."

Selmân-ı Fârisî Hazretleri tendürüst ve bünyesi kavî bir zât idi. Medîne etrâfında Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de birlikte olarak Ashāb-ı Kirâm hendek kazarlarken Selmân da çalışıyor ve on kişilik işi başarıyordu. Günde beş arşın derinliğinde on beş arşın yer kazıyordu. Gerek sıdk-ı îmânından, gerek o günlerdeki azîm hizmetlerinden dolayı Sahābe-i Kirâm hakk-ı velâsını paylaşamaz oldular. Muhâcirîn de, Ensār da: "*Selman bizdendir*" dediler. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu sözleri işitince: "«سلمان منا اهل البيت» = *Selmân bizdendir, Ehl-i Beyt'tendir*" diye taltîf buyurdular. رضى الله عنه و عنا به.

Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh* Muammerîn'dendir. *Îsâ aleyhi's-selâm*'a yetiştiğini iddiā edecek kadar mubâleğa edenler bile vardır. Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî'nin nakline göre Hāfız Zehebî demiş ki: "*Müşârün-ileyhin sinni hakkındaki akvâli araştırdım. İki yüz elliyi geçtiğinde ittifak edilmiş buldum. İhtilâfları yalnız iki yüz elliden sonrası hakkındadır. Sonra ben bu i'tikattan rücû' ettim. Anladım ki sekseni tecâvüz etmemiştir ilh*". Fakat Zehebî bu sonraki hükmün neye

binâ edilmiş olduğunu söylemiyor. Her ne hāl ise ilm-i rivâyet erbâbınca Selmân *radiya'llāhu anh*'in 250 sene yaşadığında şek yoktur. Hattâ 350 sene yaşadığına kāil olan da vardır. Lâkin müşârün-ileyhin ba'de'l-İslâm olan ahvâli tamâmen ma'lûm olmakla berâber daha evvelki zamânına āit ma'lûmât ancak kendisinden rivâyet edilmiş pek az şeyden ibâret olduğuna nazaran sinni hakkında umûmun bu i'tikādı da pek metin bir esâsa istinâd edemez.

[2] Tercemedeki, "*paklen*" « تطهر » ün tercemesidir ki maksut olan, bıyıkları ile tırnakları kesmek ve ānedeki kılları izâle etmektir. Bâzılarınca gusülden murat bedeni yıkamak, tuhurdan murat da başını yıkayıp temiz esvap giymektir. Nitekim Ebû Saîd-i Hudrî ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetindeki « و لبس من احسن ثيابه »" =*Ve elbisesinin en güzellerinden birini giyerse*" ziyâdesi, « تطهر » ün temiz giyinmek ma'nâsını da ihtivâ ettiğini gösterir.

[3] Toz toprağa bulanmış, keçelenmiş, pejmürde saç ve sakalı yağlayıp taramak sünnettir.

[4] Sünnetin muktezāsı herkesin kendine mahsūs koku edinmesidir. Metindeki terdidli « اوعرس » rivâyetine nazaran bir kimsenin kendine has kokusu yoksa hiç olmazsa ehlinin kokusundan sürünsün demek olur. (479 uncu hadîsin hāşiyesine de mürâcaat.)

[5] İbn-i Hüzeyme rivâyetinde « ال المسجد » ziyâdesi de vardır ki tercemede ma'nâsı kavis içinde gösterilmiştir.

Müsned-i Ahmed'in Ebu'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh* rivâyetinde "ثم مشى الى الجمعة =*Sonra Cum'aya gitmek üzere yayan yürüsün*", Ebû Eyyûb-i Ensārî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde de "ثم يمشى و عليه السكينة =*Sonra vekar ve sekîneti takınarak yürüsün*" denilmiştir. Bu kayıtlardan anlaşılıyor ki efdal olan Cum'aya yaya ve kısa adımlarla ağır ağır yürüyerek gitmektir. Cum'a için hadîs ile tavsiye buyurulan « مشى » ، « فاسعوا الى ذكر الله »* âyet-i kerîmesindeki sa'ye münâfî değil, onu müfessirdir. "« فاسعوا »=*Koşunuz*" Nazm-ı Celîli "« فامضوا »=*Gidiniz*" ile tefsîr edilmiştir. Nitekim Ömer *radiya'llāhu anh*'in « فامضوا » diye okuduğu da rivâyet olunmuştur [1].

* *Sûre : 62 (Cum'a), âyet : 9*

[1] Hazret-i Ömer'in bu kırâetini Buhârî sahîhinde *(Kitâbü't-tefsîr)*'de rivâyet ediyor. « جصاص » *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da bu kırâet "İbn-i Mes'ūd, Ubey İbn-i Kâ'b ve İbn-i Zübeyr"den de sâbit olmuştur, diyor. Abdullāh İbn-i Mes'ūd « لو قرأت فاسعوا لسعيت حتى يسقط رداى » der idi. Yâni ben « فاسعوا » okumuş olsaydım; kırâetimle amel eder, Cum'aya öyle koşardım ki ridam arkamdan düşerdi. K. M.

Buradaki «سعى»ı İmâm-ı Şâfiî «عمد» ile tefsir ve «ان سعيكم لشتى», «و ان ليس للانسان الا ما سعى»* âyet-i kerîmeleriyle istişhâd eder. Bu rivâyâta nazaran binip gitmekten ise Cum'aya yaya gitmek efdaldir, meğer ki mescid uzak ve yaya gidildiği takdirde namaza yetişememek korkusu ola. Dönerken de yaya yürümek mendubtur. Lâkin gidişteki yürüme daha müekket bir fazîlettir.

[6] Ara açmamaktan maksat: yan yana oturan iki kimseyi sıkıştırıp ortalarına girmemek, yâhud üzerlerinden atlayıp ileriye geçmemektir. Her iki takdirde de onlardan biri sağa, diğeri sola çekilip yer ve yol vermekle ezâya uğramış olurlar. Bu da cemâat kesîr yâhud mescide geç gitmekle veyâhud geri saflarda yer varken ilk saflara geçmekle olur. Ebû Eyyûb-ü Ensārî rivâyetinde: "ولم يؤذ احدا = *Hiçbir kimseye ezâ vermesin*", Ebü'd-Derdâ' rivâyetinde de: "و لم يتخط احدا و لم يؤذ" = *Ve hiçbir kimsenin üzerinden atlayıp kimseye ezâ vermesin*" denilmiş olduğundan gerek mescid-i şerîfte, gerek yollarda başkasına ezâ memnû' ve metn-i hadîsdeki mağfiretin medâr-ı istihsāli olan şartları muhildir.

[7] Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "و ركع ما قضى له = *Allah ne takdîr ettiyse o kadar namaz kılsın*" Ebû Eyyûb-ü Ensārî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde ise "فيركع ان بدا له = *Şâyet içinden gelirse namaz kılsın*" buyurulmuştur. Bu rivâyetlerin mecmûundan hutbe ile cum'a namazından evvel kılınan namazların mesnûn olduğu anlaşılır.

[8] İmam hutbe okurken cemâatin susmasına şer'an «انصات» denir. "*İmam söze başlayınca*" demek "*imam hutbeye başlayınca*" demektir. Bâzı rivâyatta "حتى يقضى صلاته = *İmam namazını bitirinceye kadar*" denildiğine göre insātın farzıyyeti imamın hutbeye şürûundan i'tibâren Cum'a namazından fâriğ oluncaya kadar devâm eder. (480) inci hadîsin hāşiyesindeki Evs İbn-i Ebî Evs *radiya'llāhu ahn* hadîsinde de: «و دنا من الامام فاستمع» denilmiş olduğuna göre hutbeyi iyice dinliyebilmek için imama yakın bir yerde bulunmak da tavsiye buyurulduğu gibi birçok hadîslerde lâğvı terketmek de tenbîh olunmuştur. Terk-i lâğv söz söylememekten eamdır. Zîrâ lâğv söz söylemekle olduğu gibi hiçbir lâfız tefevvüh etmeksizin başka bir şey ile meşgūl olmakla da olur. «من مس الحصى فقد لغا» hadîs-i buna delildir (479 uncu hadîsin hāşiyesi). Hutbeyi «استماع», yâni dinlemek de farzdır. «استماع» ın «انصات» tan farkı

* *Sûre: 53 (Necm), âyet: 39*

vardır. «انصات» söz söylememektir, «استماع» ise söylenen söze kulak vermektir. İnsan münsıt olmaksızın –bir iki kelime söylediği, yâhud havassı kavî olup ta kendi söz söylerken söylenen sözleri de kaçırmadığı takdirde– «مستمع» olabilir. Kemal ise «انصات» ile «استماع»ı cem' etmektedir. Hutbeyi işitebilenin söz söylemesi Ebû Hanîfe ile Mâlik ve kavl-i kadîminde Şâfiî'ye göre haramdır. Bu hüküm, hatîbe de şâmildir. Şu kadar var ki İmâm-ı Mâlik yalnız hatîbin –yeni gelenlerin tehatti-i rikabdan men' ü zecri gibi– namaza teallûk eden bir maslahat dolayısiyle söz söylemesini tecvîz eder. Ayniyle bir insana hatîbin tevcîh-i kelâm etmesi ve o insanın cevap vermesi de câizdir. Ömer ile Osmân *radiya'llāhu anhümâ* kıssasında olduğu gibi. Şâfiî'nin kavl-i cedîdinde ise tekellüm haram değil, mekruhtur. Ahmed İbn-i Hanbel'in kavl-i meşhûruna göre hürmet yalnız müstemiin tekellümüne terettüp edip hatîbe etmez. İmâm-ı Şa'bî ile Nehaî'ye göre vücûb-ı istimâ yalnız hutbe esnâsında okunan Kur'ân'a mahsustur.

Hutbeyi işidemiyecek kadar uzakta olana yine insat lâzım gelir mi? Cumhûra göre işidiyormuş gibi lâzımdır. Nehaî, Ahmed İbn-i Hanbel ve bir kavlinde Şâfiî'ye göre lâzım değildir.

Hulâsa, mev'ûd olan gufrânın medâr-ı istihsāli olan müstehablar metin ile hāşiyedeki hadîslere nazaran on üçtür: 1 — Cum'a günü iğtisâl, 2 — Tetahhür, 3 — İddihan, yâni yağlanmak, 4 — Güzel koku sürünmek, 5 — Mescide yaya gidip hayvana binmemek, 6 — Yürürken vekar ve sekînetle yürümek, 7 — Mescidde kimseyi kimseden ayırmamak, 8 — Terk-i ezâ, 9 — Hutbeden evvel nevâfil kılmak, 10 — Hutbeyi dinlemek için imama yaklaşmak, 11 — İnsāt, yâni ses çıkarmamak, 12 — Terk-i lâğv, 13 — İstimâ'.

Hadîsin zāhiri, mevzū-i bahs olan tekfîr-i zünûbun ancak bu umûru cem' ile hāsıl olacağını gösteriyor.

[9] Öteki cum'adan maksat: Kılınan cum'adan sonraki de olabilir, evvelkisi de. Mağfiretin vukû' bulacak zünûba şâmil olabilmesi *«ليغفرلك الله ما تقدم من ذنبك و ما تأخر» âyet-i kerîmesiyle sâbittir. Lâkin İbn-i Hüzeyme'nin rivâyetindeki «ما بينه و بين الجمعة التي قبلها» sarâhatinden mağfiretin zünûb-ı sâlifeye āit olduğu teayyün ediyor. İbn-i Hibbân rivâyetinde üç günlük günahların mağfûr olacağı zikrediliyor

* *Sûre: 48 (Feth), âyet: 2*

ki hasenâtın on misli ile mükâfatlanması hikmetine müstenit bir lûtf-ı İlâhîdir. Bunun nazîri olan bu beşâret de *Müslim*'de Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'den mervîdir. Bu haberde: "« صيام عرفة احتسب على الله ان يكفر السنة التى قبله و السنة التى بعده » = *Arefe gününün orucu Allāh'tan umarım ki hem geçmiş, hem de gelecek senenin günahlarına keffâret olsun*" buyurmuştur. Mağfiret edileceği haber verilen günahlar *İbn-i Mâce*'de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsindeki "مالم تغش الكبائر = *Kebâir irtikâb edilmemiş oldukça*" kaydından ma'lûm olacağı üzere sagāirdir. Maahâzâ bu hadîs-i şerifteki me'mûrâtın sagāiri tekfîr etmesi kebâirden ictinâb ile meşrut olmakla berâber sagāirin keffâreti yalnız bu vesîlelere de münhasır değildir. "ان تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه نكفر عنكم سيئاتكم* = *Eğer siz nehyolunduğunuz şeylerin kebâirinden ictinâb edecek olursanız sagāirden olan seyyiâtınızı da sileriz*" âyet-i kerîmesinin delâletiyle kebâirden ictinâb da seyyiât-ı sagîreyi mükeffirdir.

Birikmiş sagāiri olmıyan kimsenin bu takdirlerde göreceği mükâfât ne olabilir? Rabb-ı Kerîm'in lûtf-ı şâmilinden me'mûldür ki o nisbette kebâirini affetsin, yâhud bu mağfiret ile mütenâsib sevab ve terfi-i derecât ile muāmele buyursun.

482. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قِيلَ لَهُ ذَكَرُوا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُسَكُمْ وَإِنْ لَمْ تَكُونُوا جُنُباً وَأَصِيبُوا مِنَ الطِّيبِ فَقَالَ أَمَّا الْغُسْلُ فَنَعَمْ وَأَمَّا الطِّيبُ فَلَا أَدْرِي.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle rivâyet olunmuştur: Müşârün-ileyh'e: "Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: Cum'a günü cünüb olmasanız da[1] yine iğtisâl edip başlarınızı yıkayınız[2], bir

---

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 31.*

miktar koku da sürününüz, buyurduklarını söylüyorlar. (Ne dersin?)" dediler[3]. (İbn-i Abbâs cevâben): "*Gusül* (hakkında) *evet*, (böyle buyurduğunu bilirim) *lâkin koku* (hakkında) *birşey buyurduğunu bilmiyorum*" dedi[4].

---

[1] Cum'a günü cünüb olanın iğtisâl etmesi vâcib olduğu gibi olmıyanın iğtisâl etmesi de mesnundur. Ancak cünübün guslü Cum'a guslü makāmına da geçer mi? Hanefiyyeye göre cum'a günü cenâbet niyetiyle gusleden kimsenin Cum'a guslünü de niyet etmesine hācet yoktur. Şâfiiyyeye göre gusülde her ikisini birden niyet etmelidir. Birinci kavil İbn-i Ömer, Mücâhid, Mekhûl, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî ve Ebû Sevr'den de menkuldür. Ahmed İbn-i Hanbel'den iki kavil rivâyet olunuyor: bir rivâyete göre cenâbet guslü umarım ki Cum'a guslünün de yerini tutsun, demiş. Şâfiiyye'den Müzenî ile Mâlikiyyeden Eşheb'in de kavilleri budur. Diğer rivâyette de Cum'a guslü diğer guslü de niyet etmedikçe onun yerine geçmez, demiş. İmâm-ı Mâlik'in de kavli budur.

[2] Baş yıkamak gusülde dâhil iken iğtisâle ma'tuf olarak zikredilmesi atfülhâs ale'l-âm nev'inden bir te'kittir. Guslün şânına ihtimâm edip ve Cum'a guslünde meselâ saç örgülerini çözmeye hācet yok vehmine düşmeyip tamam bir gusledilmesi emrolunuyor. Yâhud iğtisâl ma'lûm olan gusle, baş yıkamak da, başı iyice temizleyip ve saçları tarayıp yağlamak sūretiyle pejmürdeliğini gidermeğe mahmuldür. Netekim diğer hadîsler delâletiyle hepsi de me'mûrün-bihtir.

[3] İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan bu suâli soran, hadîsi müşârün-ileyhden rivâyet eden Tāvus'tur. Netekim *Buhârî*'nin metnindeki rivâyet «قلت لابن عباس ذكروا ان النبى صلى الله عليه وسلم» sūretinde sevkedilmiştir. "*Söylüyorlar*" ile terceme ettiğimiz «ذكروا» nun fâili ile de *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in bu emirlerini Tāvûs'a haber veren Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* kasdedilmiştir.

[4] İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu hadîsteki «*güzel koku hakkında birşey emrolunduğunu bilmiyorum*» demesi, *İbn-i Mâce*'de Ubeyd İbni's-Sebak tarîkından mervî olan âtîdeki hadîs-i merfûa münâfîdir. Bunda: "«ان هذا يوم عيد جعله الله للمسلمين من جاء الى الجمعة فليغتسل. وان كان له طيب فليمس منه . وعليكم بالسواك»=*Şübhesiz bu, Allāh'ın Müslümanlara bayram kıldığı bir gündür. O halde her kim Cum'a namazına gelecekse gusletsin.*

Koku da varsa ondan biraz sürünsün. Bir de misvâkı terketmeyiniz" buyurulmuştur. Lâkin bu tarîkın isnâdında cumhûrun zayıf gördüğü Sālih İbn-i Ebi'l-Ahdar bulunduğu için hadîs zayıf addediliyor. Bâhusūs Zührî de bu hadîsi mürsel olarak rivâyet etmiştir. Zayıf görülen râvî Sālih, şâyet İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu rivâyetini hıfzederek ṇakletmiş ise Sahābî-i müşârün'ileyhin *Buhârî*'de naklolunan sözü söyledikten sonra derhâtır edip rivâyet etmiştir, yâhud emr ber-aksolmuştur. Her halde kavî olarak sâbit olan *Buhârî*'deki rivâyettir.

483 . عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ وَجَدَ حُلَّةً سِيَرَاءَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوِ اشْتَرَيْتَ هٰذِهِ فَلَبِسْتَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلِلْوَفْدِ إِذَا قَدِمُوا عَلَيْكَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا يَلْبَسُ هٰذِهِ مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ ثُمَّ جَاءَتْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا حُلَلٌ فَأَعْطَى عُمَرَ ابْنَ الْخَطَّابِ مِنْهَا حُلَّةً فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَسَوْتَنِيهَا وَقَدْ قُلْتَ فِي حُلَّةِ عُطَارِدٍ مَا قُلْتَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَمْ أَكْسُكَهَا لِتَلْبَسَهَا فَكَسَاهَا عُمَرُ أَخًا لَهُ بِمَكَّةَ مُشْرِكًا .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

Şöyle demiştir : (bir def'a) Ömer İbnü'l-Hattāb mescidin kapısında (Utarid İbn-i Hâcibe âit satılık) ipekten bir hulle gördü [1]. "*Yâ Resûlâ'llāh,* (keşki) *bunu satın alsan da cum'a gün*(ler)*i ve huzūr-ı* (ālî) *ne vefdler geldiği vakitler giysen!*" dedi [2]. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : "*Bunu*

olsa olsa Âhiretten nasîbi olmıyan kimse giyer" buyurdu[3]. Sonraları (bir kerre) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (onun gibi ipek) hulleler geldi ve Ömer İbnü'l-Hattāb *(radiya'l-lāhu anh)* a hullelerden birini bahşetti. Ömer (İbnü'l-Hattāb:) "*Yâ Resûlâ'llāh, bunu bana verdin. Halbuki Utarid'in hullesi için o buyurduğunu buyurmuştun*" di(ye istifsarda bulun)du. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (cevâben): "*Bunu ben sana giyesin diye vermedim ki*" buyurdu[4]. Ömer (İbnü'l-Hattāb hulleyi alıp) Mekkede (henüz) müşrik olan bir kardeşine verdi[5].

RİVÂYETLER :

Buhârî'de: « عن عبد الله بن عمران عمر بن الخطاب » sūretinde olup râvî-yi hadîs Ömer değil, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* olarak gösterilmiştir. Kıssanın sıyâkı da hep ona muvâfıktır. Binâenaleyh musannif burada sehvetmiş olduğu için tercemede rivâyeti Abdullāh İbn-i Ömer'den diye gösterdim.

Buhârî nushalarında hep «رأى» dir. «وجد» demekle müellif rivâyet bi'l-ma'nâya kaçmıştır.

Bâzı nüshalarda tenvinsiz olarak izâfetle «حلة سيراء».

Bir rivâyette: «يلبس الحرير».

Bâzı rivâyette: «عمر بن الخطاب».

[1] Utarid İbn-i Hâcib, Benû Temîm rüesâsından "ذوالقوس = *yay sāhibi*" lâkabiyle ma'rûf olan zâttır. Benî Temîm tarafından huzūr-ı ālî-yi Risâlet-Penâhî'ye îzâm edilen yetmiş, seksen kişilik kalabalık bir vefdin başında olanların biri idi.

Vâfid: bir kavim tarafından bir hükümdar veya diğer siyâsî büyük bir zâtın nezdine bir gāye ve matlabı istihsāl için gönderilen elçi gibi bir zâta ıtlāk olunur. Cem'i «*vefd*»dir ki, bu günkü ta'bîrimizce «*hey'et-i mahsūsa*» demek olur. Benî Temîm –sâir Mudārîler gibi– ancak dokuzuncu sene-i hicriyyede şeref-i îmâna nâil olmuşlardır. Daha evvelce îmân etmiş olan Huzâîlerden Benî Kâ'b'ın sadakātını, yâni zekâtını toplamak üzere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Bişr İbn-i Süfyân-ı Adevî *radiya'llāhu*

anh'i göndermişlerdir. Hem-süknâları olan Benî Temîm, komşularını sadaka vermekten menedib *"Bir tek devenin buradan çıkmasına râzı değiliz"* dediler. Bişr'in avdetinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Uyeyne İbn-i Hısn-i Fezârî *radiya'llāhu anh*'i –içlerinde hiçbir Muhâcir'i ve Ensār'ı katmadıkları– elli süvârî ile üzerlerine gönderdiler. O da herifleri apansızın baskına uğratıp ve 11 erkek, 11 veya 21 kadın ve 30 çocuk esir edip Medîne'ye döndü. Bu def'a işte bu esirleri kurtarmak ve dîn-i İslâm hakkında tahkīkatta bulunmak üzere Medîne'ye gelmişlerdi. Hazarîlerin âdap ve erkân-ı muâşeretinden bîhaber olan bu kaba–saba bedevîler, haşîn muāmeleleriyle "Sûre-i Hucurât"ın baş tarafında Resûl-i Hüdâ *aleyhi efdali't-tehâyâ* Efendimiz ile muhâtaba âdâbını ta'lîm eden âyât-ı kerîmenin nüzûlüne sebep oldular. Hatiplerini, şâirlerini berâber getirmiş olduklarından müşâare ve müfâhare arzusunu izhâr ettiler. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, *"Biz şiir ile müfâhare ile ba's olunmuş değiliz"* buyurup buna râgıp olmadıklarını ifhâm etmek istemişlerse de vâkı' olan ısrarları üzerine müsâade buyurdular. Temîmîlerin hatipleri işte bu Utarid ile diğer bir genç, şâirleri de Zibirkan İbn-i Bedr ile cemâatin reîsi Akra' İbn-i Hâbis idi. Bu vâdîde mağlûbiyetleri nazarlarında tahakkuk edince Akra' Utarid'e: *"Bu zâtın, yâni Nebiyy-i Ekrem sallā'llāhu aleyhi ve sellem'in hatîbi, hatîbimizden; şâiri, şâirimizden yüksektir. Sesleri de bizim seslerimizden üstün çıkıyor"* dedi. Resûl-i Müctebâ Efendimiz'in yanına gelip « اشهد ان لا اله الا الله واشهد انك رسول الله » diyerek bütün vefd ile berâber îmân etti. Müteākıben esirleri âzâd ve vefde dâhil olanların her birine atiyye ihsan buyuruldu.

" ان من البيان لسحراً و ان من الشعر لحكمة =*Beyânın sihirli olanı, şiirin de hikmet olanı vardır*" kelâm-ı ālî-i Nebevîsi işte bu def'a «*Amr İbni'l-Ehtem*»in Zibirkan'a karşı medhen ve zemmen aynı mecliste isti'mâlinde mahâret gösterdiği tarz-ı beyân üzerine îrat buyurulmuştur. Utarid irtihāl-i Nebevî'den sonra iğvâ-yi şeytânîye kapılıp mürtet ve mütenebbiye «*Secah*»'a tâbi' olduysa da sonra yine dâire-i nâciye-i İslâm'a avdet etmiştir. Secâh hakkında şöyle demiştir:

امست نبينا انثى نطيف بها — واصبحت انبياء الناس ذكرانا
فلعنة الله رب الناس كلهم — على سجاح و من بالكفر اغوانا

Yâni: "*Bizim, Peygamber,* –tâliimize– *yakınlık ettiğimiz bir dişi oldu. Nâsın enbiyâsı ise hep erkektir. Öyle ise bütün nâsın Rabbı olan Allāh'ın*

lâ'neti Secâh ve bizi küfrü ile iğvâ edenler üzerine dâim olsun" ilh. Maahâzâ Secâh sonradan îmâna avdet etmiştir*. Utarid'in «ذوالقوس» lâkabiyle mülâkkap olmasına sebep şudur: (449) uncu hadîste görüldüğü üzere Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* « مضر » ın kahta uğramalarına duā buyurdukları zaman kıtlık tahakkuk etmiş ve Utarid'in pederi Hâcib İbn-i Zürâre, Kisrânın yanına gidip kabîlesine yiyecek şey bulabilmek için İran hudûduna nakl-i mekân etmelerine mezuniyet talebinde bulundu. Kisrâ: "*Size emniyet edilmez*" diyerek mes'ûlünü is'af etmek istemedi. Hâcib: "*Ben zāminim*" dedi. Kisrâ te'mînât istedi. O da yayını te'minât olarak teslim etti. Temîmîler de Dicle ve Fırat sevâhilinde yerleşip istifâde ettiler. Bilâhare yine « مضرى » lerin istirhâmına mebnî vâkı' olan duā-yı Nebevî'nin eser-i isticâbeti olarak kaht mürtefi' olunca Benî Temîm eski yerlerine döndüler. Utarid'in pederi Hâcib de o sırada vefât etmiş olduğundan kendisi Kisrâya gidip te'mînât olarak nezdinde mevdû' olan yayı istedi. Kisrâ hem rehni iāde, hem de ona bir hulle-i dîbâ ihsân etti ki, Taberânî'nin rivâyetine nazaran onu Utarid, *aleyhi's-selâtü ve's-selâm* Efendimiz'e ihdâ eylemiştir. Bu hulle o kadar güzel imiş ki, onu görünce Sahābe şaşırıp kalmışlar ve: "*Yâ Resûla'llāh, bu sizin için gökten mi indi?*" diye sormuşlar: Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de: "*Buna neden bu kadar şaşıyorsunuz? Sa'd İbn-i Muāz'ın Cennetteki peşkirleri bundan çok iyidir*" buyurmuşlar.

Bu hadîs-i şerifte mevzū-i bahs olan hulle, zāhiren başkasıdır. Zîrâ aynı hulle hem ihdâ edilmiş, hem satılığa çıkarılmış olamaz. Ehl-i rivâyetin beyânına göre Utarid çarşıya sık sık hulleler çıkarıp satardı. Bu da onlardan biri olacak. Buhârî'nin rivâyeti bittabi' daha kuvvetlidir.

[2] Buhârî'nin diğer tariktan rivâyetinde «فلبسها للعيد والوفود» İmâm-ı Şâfiî'nin rivâyetinde buradaki metne muvâfık olarak «فلبسها الجمعة و الوفود» denilmiştir. Ömer *radiya'llāhu anh*'in bu teklîfi –bayram gibi– Cum'aya elbîse tahsîsi hakkında ma'lûmu olan tavsiye-i Nebeviyyeye muvâfakatendir. Netekim *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *İbn-i Mâce*'de Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anh*'den mervî bir hadîs-i şerifte Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

---

* سجاح, meşhur " مسيلمة الكذاب = Müseylimetü'l-Kezzâb"ın peygamberlik iddiā ettiği sırada türemiştir. K. M.

"ما على احدكم لو اشترى ثوبين ليوم الجمعة سوى ثوبى مهنته؟ =*Ne olur, her biriniz gündelik iş elbisesinden ayrı olarak Cum'aya mahsūs iki top kumaş alıverse?*" buyurmuşlardır. İki top kumaşın biri ridâ, diğeri izardır. Mecmûu (hulle) nâmını verdikleri bir kat elbîse olur. Bu hadîs *İbn-i Mâce*'de Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervî olduğu gibi İbn-i Ebî Şeybe'nin Müslim'in şartına muvâfık Ebû Saîd-i Hudrî hadîs-i merfûunda da: "«ان من الحق على المسلم اذا كان يوم الجمعة المسواك و ان يلبس من صالح ثيابه و ان يطيب ان كان» =*Bir Müslümanın cum'a günü olunca misvaklenmek, elbîsesinin güzellerinden birini giymek, bir de varsa güzel koku ile kokulanmak, üzerine borç olan haklarındandır.*" buyurulmuştur. Elbîse için intihap olunacak elvânın efdali: "البسوا من ثيابكم البياض=*Kumaşlarınızdan beyaz olanları giyiniz*" hadîs-i şerîfine binâen beyaz olup ondan sonra –(bürd-ü Yemâniyye) denilen çubuklu kumaşlar kabîlinden– dokunmadan evvel iplikleri boyanmış kumaşlar gelir. Netekim *aleyhi's-selâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Bayramlar ile Cum'alarda giydikleri çubuklu elbîseleri olduğu Câbir *radiya'llāhu anh*'den mervîdir: Dokunduktan sonra boyanmış kumaşlar ile safran ve aspur boyalıları ise mekruhtur. İmamın güzel giyinmekte cemâatten ziyâde i'tinâ' göstermesi lâzımdır.

Bu kıssadan mescid kapılarında bey' u şirânın cevâzı da istihrâc olunur.

[3] Cevâb-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'den anlaşılıyor ki, Ömer *radiya'llāhu anh*'in talebine karşı vâkı' olan inkâr, Cum'aya mahsūs bir libas tavsiye etmesine değil, tavsiye olunan libâsın ipekli olduğuna taallûk ediyor. Bu hadîs-i şerîfe nazaran her kim olursa olsun ipekli giymek haram gibi anlaşılırsa da buradaki icmâli müfessir olan diğer ehādîs-i şerîfe delâletiyle cumhûr-ı ulemâ yalnız erkeklere haram olup kadınlara mübahtır derler.*

---

* «سيراء» kelimesi hakkında Kāmus mütercimi Āsım Efendi: "*Bir nevi' alaca kumaştır ki: yol yol sarı kalemli ve çubuklu olur. Ve nescinde bol bol ipek muhtelit bulunur*" diyor. Bol ipekli olduğu için Peygamberimiz nehyetmişlerdir. Binâenaleyh ipeği az olan kumaşın kullanılması şer'an câiz oluyor. Kumaştaki ipeğin azlığı veya çokluğu husūsunda eimme-i Hanefiyye kumaşın argaciyle erişini, Şâfiîler de veznini mıkyâs olarak kabûl etmişlerdir. Binâenaleyh Hanefîlere göre bir kumaşın erişi ibrişim; argacı pamuk, keten, yün olursa o kumaştan yapılan elbiseyi giymekte beis yoktur.

Dînimiz bize en iyi elbîse olarak pamuk, keten, yün elbîse tavsiye ediyor. Hem de bunları ne öyle vesîle-i kibr ü gurûr olacak derecede nefis olmaları, ne de istihfâf ve tahkîri mûcib olacak sūrette hasis bulunmaları istenilmiyor. İşte bu bir

[4] Bundan giymesi câiz olmıyan şey'i temellük ve âhara hediye etmek câiz olduğu ma'nâsı çıkar. Zîrâ sāhibi giymese bile kadınlara giydirmek gibi başka sūretle de intifâ' edebilir.

[5] Bu zat Ömer İbni'l-Hattāb *radiya'llāhu anh*'in, yâhud birâderi Zeyd'in ana bir kardeşi, bir kavle göre de Hazret-i Ömer'in süt birâderi Osmân-ı Sullemî'dir. Bu hadîsin başka tarikten gelen Buhârî rivâyetinde « قبل ان يسلم » denilmiş olduğuna nazaran bilâhare İslâm ile müşerref olduğu anlaşılır.

Ömer *radiya'llāhu anh*'in bu fi'linden kâfir olan ekāribi bile gözetmek müstahsen olup kâfire hediye vermenin câiz olduğu istidlâl olunabilir.

Peki, amma şer'an bu hulleyi giymekten Ömer *radiya'llāhu anh* nasıl memnû ise müşrik birâderi de onun gibi değil miydi? Ta'bîr-i dîğerle küffar da ahkâm-ı asliye-i i'tikādiyye ile mükellef oldukları gibi ahkâm-ı fer'iyye-i ameliye ile de mü'minlerden farksız olarak mükellef değiller mi? Olmadıklarına kāil olan Hanefîlerin bir hücceti de işte bu hadîs-i şeriftir. Mükellef olduklarına kāil olan Şâfiîler ise bu hücceti kâfî görmiyor ve: "*Bu hulleyi ihdâ etmek, onu giymeğe izni de muhtevî değildir, Ömer'in kendisine de, Alî'ye de, Ümâme'ye de taraf-ı celîl-i Risâlet-Penâhî'den birer hulle verilmiş iken giymeğe me'zun değillerdi ve kendilerine intifâ' etmek, meselâ satıp işlerini görmek husūsu tavsiye buyurulmuştu. O da onun gibi olmuş olabilir*" diyorlar.

---

zarûrî giyim tarzıdır. Bunun bir de müstehab kısmı vardır. O da Allāh'ın ni'metlerini izhâr için « تزين » dür. Şu âyet-i kerîme bu husūsu bütün şümûliyle ifâde etmektedir : " يا بنى آدم خذوا زينتكم عند كل مسجد . الآية* " = *Ey insan oğulları! Mescide her gidişinizde zînetinizi takınınız. Yiyiniz, içiniz. Fakat isrâf etmeyiniz. Cenâb-ı Hak isrâf edenleri sevmez. Azîz Peygamberim söyle! Allāh'ın, kullarının zîneti için yarattığı eşyâyı, mâkûlât ve meşrûbâtı kim harâm edebilir?*". Resûl-i Ekrem Efendimiz de: " ان الله يحب ان يرى اثر نعمه على عبده » = *Cenâb-ı Hak, kullarına verdiği ni'metlerinin eserini kullarının üzerinde görmeyi hoşlanır*" derlerdi.

Geyim husūsunun bir de mübah derecesi vardır ki: O da Cum'alarda, bayramlarda, halk toplantılarında güzel elbise giyilmesidir. Bunun da gurur vesîlesi olmaması şarttır. Resûl-i Ekrem Efendimiz hâne-i saādetten hârice çıkarken bin dirhem değerinde bir ridâ ile çıkarlardı. Fakat namazı dört bin dirhem kıymetinde ridâ ile kılarlardı.

Kibir için giyimde kerâhet vardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz Mıkdâd İbn-i Ma'dîkerb'e " كل والبس واشرب من غير مخيلة = *Kibretmiyerek ye, giy, iç*" buyurmuşlardı. K. M.

* *Sûre: 7 (A'râf), âyet: 31.*

484 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ ٱللهِ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ لَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِى أَوْ عَلَى ٱلنَّاسِ
لَأَمَرْتُهُمْ بِٱلسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَاةٍ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Ümmetime —yâhud (diğer rivâyete nazaran) nâsa— meşakkat vermek korkusu olmasaydı kendilerine her namaz kılarken misvak (isti'mâlini) emrederdim[1].

RİVÂYETLER :

« على امتى » mi yoksa « على الناس » mi buyurulmuş olduğunda râvînin biri şekketmiş ise de hangi râvî olduğu teayyün edemiyor. Bâzı nushalarda « لو لا ان اشق على الناس » diye de vârid olmuştur. « على المؤمنين » lâfziyle de rivâyet edenler vardır.

Bâzı nushalarda « عند كل صلاة ».

[1] Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edip ondan başka isimlerini beyân ederek on yedi Sahābînin daha rivâyet ettiklerini söyler. Kezâlik hadîsi Zeyd İbn-i Hâlid Cüheynî'den « عند كل صلاة » lâfziyle, "« ولأخرت صلاة العشاء » « الى ثلث الليل » = *Yatsı namazını da gecenin sülüsüne kadar te'hîr ederdim*" ziyâdesiyle rivâyet ettikten sonra (340 ıncı hadîse mürâcaat) Zeyd İbn-i Hâlid *radiya'llāhu anh*'in beş vakit namaz için mescid-i şerîfe -kâtip kalemini kulağında taşıdığı gibi- misvâkini kulağının ardına takıp geldiğini ve dişlerini oğmadan namaza durmayıp misvaklendikten sonra misvâkini sakladığını da ayrıca rivâyet eder.

Bir de Buhârî metindeki hadîsi « كتاب الصوم » da yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, lâkin "لأمرتهم بالسواك عند كل وضوء = *Her abdest aldıkça kendilerine misvaklanmayı emrederdim*" lâfziyle rivâyet ettiği gibi İbn-i Huzeyme ile Hākim ve Ahmed İbn-i Hanbel de böyle rivâyet

etmişlerdir. Şâfiîler her iki rivâyetin muktezāsiyle amel edip farz ve nefil her namazdan ve o meyanda Cum'a namazından evvel misvaklendikleri gibi her abdest aldıkça da, diğer hadîslere de bakarak ağız râyihasının tağyîrini mûcip olan her halde misvaklenirler. Hanefîlerin ekseri ise «عند كل وضوء» rivâyetine temessük ederek misvak isti'mâlini abdest alırken namaz vaktine tahsîs ederler. Maahâzâ **Ebû Hanîfe**'den menkūl olan kavle göre misvak, sünen-i dinden olduğu için ahvâlin kâffesinde isti'mâli müsâvîdir. Hanefiyye, misvak namaza başlarken dişleri kanatıp abdesti bozabilir diye abdestin başlangıcında bu sünneti yapmayı iltizam ve senedi pek kâvî olan «عند كل صلاة» hadîsini de bu ma'nâya hamlederler. Zîrâ abdest namaz için meşrû' kılınmış olduğundan abdestin evvelinde yapılan bu sünnet namaz için yapılmış ve her iki hadîs te'lîf edilmiş olur diyorlar.

Bu hadîs-i şerif isti'mâl-i misvâkin mendûb olup farz olmadığına delildir. Zîrâ **İmâm-ı Şâfiî**'nin dediği gibi eğer vâcib olaydı, ümmete meşakkat olsun olmasın, her halde emrolunurdu. Bâhusūs terki muvâzabete delâlet eden hadîsler de vardır. Bundan dolayı ekser ehl-i ilim adem-i vücûba kāil olmuşlardır. Maahâzâ **İshāk İbn-i Râhûye** ile **Dâvûd-ı Zāhirî** her namazda vâcibdir demişler ve *İbn-i Mâce*'de merfûan vârid olan **Ebû Ümâme** *radiya'llāhu anh* ile *Müsned-i Ahmed*'deki **Abbâs İbn-i Abd i'l-Muttalib** *radiya'l-lāhu anh*'den mervî: "تسوكوا فان السواك مطهرة للفم مرضاة للرب = *Misvaklenin. Zîrâ misvâk, ağzın temiz kalmasına ve Rabbımız Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin râzı olmasına sebeptir*" hadîsine istinâd ederler. **İshāk**'a göre misvâki terkeden kimsenin namazı bâtıldır. **Dâvud**'a göre ise misvak farz ise de namazın şartı olmadığından târikinin namazı bâtıl olmaz.

Maahâzâ **İbn-i Mâce** rivâyetinin sonunda bu iki imamın gālibâ muttali' olamamış oldukları bir ziyâde vardır ki, o da vücûbu nefyeder. Bu ziyâdede şöyle buyurulmuş oluyor: "«ما جاءنى جبريل الا اوصانى بالسواك حتى لقد خشيت ان يفرض على و على امتى. و لو لا ان اخاف ان اشق على امتى لفرضة لهم . و انى لاستاك حتى انى لقد خشيت ان احفى مقاوم فى» = *Cibrîl aleyhi's-selâm'ın bana gelip de misvâki tavsiye etmediği olmuyor. Bir derecede ki, bana ve ümmetime farz olacağından korkuyorum. Hem de ümmetime meşakkat vermekten korkmasam onlara farz ederdim. Ben misvâki o kadar çok isti'mâl ederim ki, dişlerimi köklerinden oynatacağımdan korkuyorum*" ilh..

Misvâkin vücûbuna kāil olmıyanların da kimi sünnet-i dinden, kimi sünnet-i vuzū'dan, kimi de sünnet-i salâttandır demişlerdir.

Ebû Hanîfe'den menkūl olan birinci kavle **Ebû Eyyûb-i Ensārî** *radiya'llāhu anh*'in *Müsned-i Ahmed* ile *Tirmizî*'de mervî: «اربع من سنن المرسلين الختان والسواك والتعطر والنكاح» = *Dört şey mürselînin sünnetleri cümlesindendir: Hitan, misvak, koku sürünme, bir de nikâh*" hadîsi ile **Taberânî**'nin **Ebû Hüreyre** *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği: «الطهارات اربع: قص الشارب وحلق العانة وتقليم الاظفار والسواك» = *Tahâretler dörttür: Bıyıkları kısaltmak, edep yerlerini traş etmek, tırnakları kesmek, bir de misvâk kullanmak*" hadîsi ve **Āişe** *radiya'llāhu anhâ*'nın *Sahîh-i Müslim*'deki "...عشر من الفطرة = *On şey Enbiyâ-yı selef'in sünnet-i kadîmesi cümlesindendir*" hadîsi delâlet eder. Sonuncu hadîste ta'dâd buyurulan şeylerin biri misvâktir.

«فان السواك مطهرة للفم مرضاة للرب» ta'lîlinden de ma'lûm olmuş olduğu üzere misvâk, hem beden için olan sıhhî faydasından, hem de rızā-yı Bârî'yi istihsāle bâdî olduğundan dolayı teşri' buyurulmuştur. Namaza durmak, Allāhu Teālâ Hazretlerine tekarrüp hāli olduğundan ibâdet şerefini izhâr olmak üzere kemâl-i nezâfet hāli de olmak iktizā eder. Netekim **Āişe** *radiya'llāhu anhâ*'nın **Ahmed İbn-i Hanbel** ile **Hākim** ve **İbn-i Huzeyme** ve sâire taraflarından rivâyet edilmiş hadîs-i merfûunda: «فضل الصلاة التى يستاك لها على الصلاة التى لا يستاك لها سبعون ضعفا» = *Misvaklenerek kılınan namaz, misvaklenmeksizin kılınan namazdan yetmiş kat efdaldir*" buyurulmuştur.

Misvâk isti'mâli mücmeun-aleyh bir fazîlettir. O derecede ki, **İmâm-ı Evzâî** abdestin yarısıdır demiş. Binâenaleyh abdest alırken, namaza başlarken, kırâet-i Kur'ân'a başlarken, uykudan uyanınca, ağız kokusu peydâ olurken isti'mâli teekküt ettiği gibi gece namazlarının her iki rek'atı beyninde de, bayram, istiskā, küsuf ve husuf namazlarında da, vitirden sonra da, taamdan sonra da isti'mâli müstehab olmuştur.

Misvâk olmak üzere sünnet olan misvak ağacı nâmını verdiğimiz «اراك = *Erâk*» dalı isti'mâl olunur. **Muāz İbn-i Cebel** *radiya'llāhu anh*'in rivâyet ettiği «نعم السواك الزيتون» hadîsinden zeytun dalının isti'mâli de mesnundur.

485 . عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَكْثَرْتُ عَلَيْكُمْ فِى السِّوَاكِ.»

Tercemesi

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kerre): "*Misvâk* (isti'mâli) *hakkında*(ki tavsiyelerim) *artık çoğa vardı*[1] (dinleyip itāat etmek gerek)." buyurdu.

[1] Bu bâbdaki emirlerin teaddüdü misvâk isti'mâline tergîb ve teşvîk için olup hadîsin burada zikri Cum'a ile kaviyyen münâsebetdar olduğu içindir. Zîrâ bundan evvelki hadîste « عند كل صلاة » buyurulması ferâiz ve nevâfilin kâffesinde isti'mâline tergîbi mutazammın olup bu namazların içinde isti'mâline en ziyâde ihtiyaç gösteren Cum'a namazıdır. Çünkü Cum'a namazındaki cemâat büyük olur ve böyle bir cemâate ezâ vermemek için iğtisâl nasıl müstehab ise iğtisâl ile zâil olmıyacak revâyih-i kerîhayı ağızdan izâle de öylece müstehabtır.

486. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِى الْفَجْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ آلٓمٓ تَنْزِيلُ وَهَلْ أَتٰى عَلَى الْإِنْسَانِ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den :

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) cum'a günü sabah namaz(ının ilk rek'at)ında « الٓم تنزيل », (ikinci rek'atinde de) « هل أتى على الانسان » (Sûre-i şerîfelerini) okurlardı[1].

[1] Bir nushada: « فى الجمعة فى صلاة الفجر », diğer nushalarda: « الٓم تنزيل السجدة ». Bir rivâyette nazm-ı kerimden iki lâfzın daha ziyâdesiyle: « هل أتى على الانسان حين من الدهر ».

Bu iki sûre-i celîlenin cum'a günleri salât-ı fecre tahsîs buyurulmalarındaki hikmet, Âdem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın hilkati ile ahvâl-i Kıyâmet bahislerini müştemil olmalarıdır. (478) inci hadîsin hâşiyelerinden ma'lûm olduğu üzere Âdem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın yevm-i hilkati cum'a olduğu gibi yevm-i Kıyâmet de cum'a gününde vukūa gelecektir.

Bu hadîsi, Müslim, Abdullāh İbn-i Abbâs'dan, İbn-i Mâce, Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'dan, İbn-i Mâce ile Taberânî gerek İbn-i Mes'ūd ve gerek Alî *rādiya'llāhu anhüm*'den de böylece rivâyet etmişlerdir. Hattâ Taberânî'nin İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm*'den: "يديم ذلك = *Bunu dâimâ böyle yaparlardı*" ziyâdesi bile vardır. Binâenaleyh bu iki sûre-i şerîfenin cum'a salât-ı fecrinde kırâeti, Şâfiî, Ahmed ve İshak İbn-i Râhûye ile Sahābe ve Tâbiînden ekser ehl-i ilimce müstehab olup İmâm-ı Mâlik'in namaza gelen cemâat şaşırır diye içinde secde âyeti olan bir sûrenin namazlarda okunmasını mekruh addettiği «مدركه» de rivâyet edilmiştir. Mâlikiyyeden bâzıları, buradaki rivâyâtın kavî olduğuna bakarak, salât-ı cehriyye ile sırriyye beyninde fark gözetip kerâheti, salât-ı sırriyyeye hasretmek istiyorlarsa da «*Sünen-i Ebî Dâvud*»'da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bir öğle namazı, içinde secde olan bir sûret-i şerîfe okuyup kendilerine secde ettirdikleri İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet-i sahîha olduğuna göre bu tefrîka da mahal kalmıyor. Mâlikiyyeden Ebû Bekr İbni'l-Arabî: "*İmamın bunu ekseriyâ yapması ve āmmenin bu sûreyi okumak farz veya sünnet olduğu vâhimesine düşmemesi için arasıra başka sûre okuması lâzımdır*» diyor. Şâfiiyyenin kavl-i râcihine göre, cum'a sabahı «الم» secdeyi imam okuyacak ise o kadar. Lâkin sücûd olsun diye başka sücûd âyeti okursa namazı bâtıl olur. Bütün sûreyi okumaya vakit yok ise bir kısmını, veya hiç olmazsa, secde âyetini okumakla iktifâ eder. Birinci rek'atta «الم» secdeyi okumayı unutursa ikinci rek'atta «هل أتى» ile berâber okumak sünnettir, derler.

Kûfe ulemâsına göre ise, her hangi sûreyi ve âyeti her hangi vakit namazına tahsîs etmek, meselâ «سورة سجده» ile «هل أتى» yı her cum'a günü –sanki vâcib, yâhud başkasını okumak mekruhmuş gibi– okumak mekruhtur. Lâkin ara sıra başka sûreler de okumak şartiyle bu iki sûreyi fi'l-i Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a ittibâ olsun diye cum'a günleri teberrüken okumakta kerâhet yoktur, derler.

Bunlar, hep cum'anın salât-i fecri hakkında. Ya Cum'a ile bayram namazlarında okunması mesnûn olan sûreler hangileridir? Cum'a namazlarında «هل أتاك حديث الغاشية» ile sûre-i Cum'a, «سبح اسم ربك الاعلى» ile sûre-i Cum'a, sûre-i Cum'a ile «اذا جاءك المنافقون», bayramlarda «اقتربت الساعة» ile «ق», «غاشية» ile «سبح اسم», «و الشمس و ضحاها» ile «سبح اسم», «و انشق القمر», iydeyn ile Cum'ada «سبح اسم» ile «غاشية» okunur. Her biri hakkında *Müslim*'de, *Sünen-i Tirmizî*'de, *Tahâvî*'de rivâyât-ı sahîha vardır.

487. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَٱلرَّجُلُ رَاعٍ فِى أَهْلِهِ وَ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِى بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْؤُلَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِى مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ وَحَسِبْتُ أَنْ قَدْ قَالَ وَ ٱلرَّجُلُ رَاعٍ فِى مَالِ أَبِيهِ وَ مَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْؤُلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ.»

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim, buyurdu ki: Her birerleriniz râî (yâni elinin altında ne varsa onu lâyıkiyle muhâfaza ve sıyânetle mükellef)dir ve her birerleriniz elinin altındakinden mes'uldür [1]. Devlet adamları birer râîdir ve raiyyesinden mes'uldür [2]. İnsan ehl(u ayâl) inin râîsidir ve raiyyesinden mes'uldür [3]. Kadın, kocasının evinin râîsi (yâni muhāfızı)dır [4]. Hizmetkâr efendisine āid malın râîsidir ve elinin altındakinden mes'uldür [5]. —Râvî

ki, İbn-i Ömer, yâhud ondan rivâyet eden oğlu Sâlim İbn-i Abdillāh'tır— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'-in bir de: "*İnsan babasına āid malın râîsidir ve elinin altındakinden mes'uldür*" [6] buyurduklarını zannediyorum, der. (Elhāsıl) her birerleriniz râî ve her birerleriniz raiyyesinden mes'uldür [7].

---

[1] Bir rivâyette: «كلكم راع و مسؤل عن رعيته». Bu hadîs-i şerîf *Buhârî*-'de biri mevsul, diğeri muallâk olarak iki tarikten rivâyet edilmiş olup metne geçen rivâyet yalnız mevsul olanıdır. Rivâyet-i mevsūlenin senedinde sıra ile "*Bişri'bn-i Muhammed, Abdullāh İbn-i Mübârek, Yûnus İbn-i Yezîd, İbn-i Şihâb-ı Zührî, Sâlim İbn-i Abdillāh İbn-i Ömer, Abdullāh İbn-i Ömer*" vardır. Diğer tarikte de "*Kâtibü'l-Leys*" denmekle ma'rûf "*Ebû Sālih, Leys İbn-i Sa'd, Yûnus, Zührî*... ilh.." vardır. Buhârî, ikinci tarikten isnâda Leys İbn-i Sa'd'dan başlayıp ta'lîk ettiği rivâyetin evvelinde —ehemmiyeti biraz anlaşılacak olan— şu ziyâdeyi zikretmiştir: Leys dedi ki, Ruzeyk İbn-i Hukeym Vâdi'l-Kurâ'da ben de yanında iken İbn-i Şihâb-ı Zührî'ye mektup yazıp: "*Cum'a namazını burada kıldırmamı münâsib görüyor musun?*" diye sordu. Ruzeyk, o sırada ekib biçmekle uğraştığı bir arâzî üzerine āmil, yâni vilâyeti hāiz bir me'mûr bulunuyordu. Orada zencî ve sâire olarak bir cemâat de vardı. Ruzeyk o sırada "*Eyle*" āmili idi. İbn-i Şihâb, okunurken dinlediğim cevâbında: "*Yanındakilere Cum'ayı kıldır*" diye yazıyordu ve bu cevabta İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın «سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول كلكم راع و كلكم مسؤل عن رعيته...» ilh. dediğini oğlu Sâlim'den işittiğini haber veriyordu. Alt tarafı, metindeki hadîstir.

"*Vâdi'l-Kurâ*" Şam cihetinden olmak üzere Medîne-i Münevvere'-ye yakın bir yerdir. "*Eyle*" ise Bahr-i Ahmer'in şimâlinde Süveyş körfezinin mukābili olan Akabe körfezi üzerinde sâhilde kâin bir belde imiş. Bugün haraptır. Mevzū-ı bahs olan Ruzeyk İbn-i Hukeym, işte bu Eyle'nin Ömer İbn-i Abd 'l-Azîz *radiya'llāhu anh* tarafından mansup āmili imiş ve Zührî'ye mektûbu yazdığı vakit Vâdi'l-Kurâ'da kendi arâzîsinin başında çalışıyormuş*.

---

* Mütercim merhum, bu terceme müsveddelerini tetkik edemeden rahmet-i Hakk'a intikāl ettiği için burada bâzı zühullerini görüyoruz :

1—Muallâk senetteki hâdisenin şâhidi ve birinci râvîsi "*Leys*" değil, "*Yûnus*"dur.

RİVÂYETLER :

Bâzı nushalarda: « و هو مسؤل », bâzı nushalarda « و حسبت انه قال », bâzı nushalarda da: « و هو مسؤل », bir rivâyette: « فكلكم راع مسؤل عن رعيته ». «*Râî*», Her hangi bir şeyi gözetip hüsnü sūretle muhâfaza ma'nâsına gelir. Türkçedeki sayıp rencide etmemeğe «*hatırını saymak*» dedikleri bu ma'nâyadır. Çobana da «*râî*» denilmesi, yed-i hıfz ve emânetinde duran hayvanları gözetip otlatmakla, kurda kaptırmamakla, hasta olmamalarına bakmakla mükellef olduğu içindir. İnsandan, hayvandan, emvâl ve eşyâdan her ne olursa olsun hıfz ve nezâreti, salâh ve selâmeti her kimin nazar-ı sıyânet ve emânetine mevdū' ise, o kimse onun râîsi, gözedilenler de o râînin raiyyesi olmuş olurlar. Binâenaleyh râîlikten, vazîfe-i riâyeti hüsn-i îfâ edip etmediğinden inda'llāh mes'ūl olmadık kimse yok demektir. «رعيه» nin cem'i «رعايا» gelir ve bir devletin reāyâsı her hangi din ve milletten olursa olsun o devletin, refah ve saādetlerini te'mîn etmekle mükellef olduğu efrâd-ı nâs demektir ve bu lâfzın hiç de —tevehhüm edildiği gibi— fenâ bir ma'nâsı yoktur.*

---

* Hadîs-i şerifte fertlerin yekdiğerine ve cem'iyyete karşı mükellef bulundukları vazîfeleri noktasından (راعى=çoban) yâdedilmesi vazîfenin kudsiyyetini ve onun samîmiyetle edâ edilmesi lüzûmunu ifâde etmektedir. Cem'iyyetin hasis ihtiraslarından uzak bulunan ve dâimâ fıtrî safvetiyle yaşayan çoban, koyunlarını güdüp gözetirken bunlara karşı duyduğu, beslediği derin şefkat ve merhamet hissi, ferdlerde îfâ-yı vazîfe ederken aranılan samîmiyyetin en temiz bir nümûnesidir. İşte râîden maksut olan ma'nâ budur. K. M.

---

2 — Vâdi'l-Kurâ'da bulunan Ruzeyk değil, İbn-i Şihâb'tır.

3 — Yûnus o sırada "*Ruzeyk*"ın yanında değil, "*Zührî*"nin yanında imiş. Buhârî'nin *Sahîh*'indeki metin şöyledir: « و زاد الليث قال يونس كتب رزيق بن حكيم الى ابن شهاب وأنا معه يومئذ بوادىالقرى. هل ترى ان اجمع . و رزيق على ارض يعملها و فيها جماعة من السودان و غيرهم و رزيق يومئذ على «أيلة» . فكتب ابن شهاب . و أنا اسمع يأمره ان يجمع يخبر . . . »

Tercemesi: "Leys, senede şunu da ziyâde etmiştir: Yûnus dedi ki Ruzeyk İbn-i Hukeym, İbn-i Şihâb'a bir mektup yazmıştı. O sırada ben de "*Vâdi'l-Kurâ*" da İbn-i Şihâb'ın yanında idim. (Ruzeyk, mektûbunda yanımdaki işçilere) burada Cum'a namazı kıldırmamı münâsip görüyor musunuz? diye soruyordu. O sırada "*Eyle*" vâlîsi bulunan "Ruzeyk", yine o sırada (vilâyeti dâhilinde) bir arâzî üzerinde zirâatle meşgūl bir āmil idi. Orada Sudan'lı ve sâire olarak bir cemâat de vardı. İbn-i Şihâb cevap yazdı. (Okudu da) ben de işittim. (İbn-i Şihâb cevâbında) yanındakilere Cum'a namazı kıldırmasını Ruzeyk'a emrediyordu..." K.M.

[2] Devletin riāyeti, raıyye beyninde hudut ve ahkâmı ikāme eylemek olup bu ahkām meyânında Cum'ayı ikāme de dâhildir ve bu hadîsin Buhârî tarafından Cum'a hadîsleri meyânına idhâlindeki hikmet de budur.

[3] İnsanın ehl ü ıyâline riāyeti efrâd-ı āilesine karşı hüsn-ü siyâset sāhibi olup gerek nafaka, gerek kisve, gerekse hüsn-ü muāşeret hususlarında haklarını tamâmiyle gözetmektir.

[4] Kadının kocasına riāyeti, evini hüsn-i tedbîr ile idâre edip kocasına karşı hayırhâh olmak, kocasının malı üzerine emin olmak ve nefsince ona karşı hıyânetten sakınmaktır.

[5] Hizmetkârın efendisine riāyeti, efendisinin malından eline bırakılmış her ne varsa onu hıfz etmek, efendisinin müstehak olduğu hizmet ne ise onu eksiksiz yapmaktır.

[6] Babasının malını gözetmekle oğlu şüphesiz mükelleftir ve o da riāyetten mes'uldür. Babamın malıdır diye ziyân etmekten, israf ve tebzîr eylemekten indallah mes'uldür.

[7] Herkes râî ve mes'ûl olunca ehl ü ayâli olmıyan, hizmetkârı olmıyan kimse nenin râîsî ve neden mes'uldür? Öyle olanı da sıdk u istikāmet dâiresinde arkadaşlarının, ehibbâsının hukūkuna râîdir.

Hāsılı nazar-ı şerîatta râî ve mer'î olmadık hiçbir mükellef yoktur. Herkes bir i'tibâr ile râî ve başka bir i'tibâr ile mer'îdir. Cem'iyyetin her ferdi başkasının ya zâtına, ya malına râîdir. Karşısında mer'î denilecek kimse olmasa bile yine kendi âzâsının ve cevârihinin, kuvâsı ile havassının râîsidir. Bunları hüsn-i muhâfaza ile rızā-yı Bârî'ye münâfî işlerde istihdâm etmemekle mükelleftir ve o vazîfesini hüsn-i edâ edip etmemek yüzünden mes'uldür.

Ferdî ve içtimâî rahat ve huzūru kâfil bir düstûr-ı muazzam olduğu bedîhî olan bu hadîs-i şerif ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî metne girmemiş diğer bir hadîsi –şehirlerde olduğu gibi– kurâda da Cum'anın ikāme edilip edilmemesi hakkında beyne'l-ulemâ cârî olan hilâf-ı meşhûre temas edebilmek için bu bahse dercetmiştir. Metindeki hadîsin yalnız ta'lîkan rivâyet ettiği ziyâdesine nazaran –ki hâşiyede tercemesini dercettik– Ruzeyk İbn-i Hukeym āmil bulunduğu yerde Cum'ayı ikāme etmesi câiz olup olmadığını Zührî'den sormuş, o da şâyet ikāme etmezse bu hadîsin hükmünce mes'ûl olacağını îmâ etmiş oluyor. Mevsûlen rivâyet edilen

diğer hadîste de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ: "Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Medîne'deki Mescid-i Şerîfinde kılınan Cum'-alardan sonra ilk Cum'a Bahreyn'de kâin "Cuvâsâ" daki Abdü'l-Kays mescidinde kılınmıştır"* diyor. Abdü'l-Kays (49) uncu hadîsin delâletiyle de ma'lûm olacağı üzere kadîmü'l-İslâm bir kabîle olup ahd-i celîl-i Risâlette vahy nüzûl edip dururken hiç bir kimsenin kendi re'yi ile bir emr-i şer'iyi takrîr veya ref' edemiyeceği ma'lûm olduğuna göre Buhârî bu iki hadîsi rivâyet etmekle kurâda Cum'a ikāmesini tecvîz eden ulemânın mezhebini takviye eder gibi görünmek istemiştir. Bu iki hadîs ile nazîrleri olan diğer Cum'a hadîsleri müçtehidler arasında Cum'a hakkında üç mühim mes'elenin hudûsuna sebep olmuştur: 1 — Cum'a nerelerde ikāme olunabilir? 2 — Cum'a kaç kişi ile mün'akit olabilir? 3 — Cum'ayı ikāme için izn-i devlet şart mıdır, değil midir?

1 — İmâm-ı Mâlik'e göre mescidi ve çarşısı olan her karyede (şehre de lûgaten karye denilir) Cum'ayı ikāme etmek vâcibtir. Mikdarları az olsun çok olsun, haymenişîn olanlara -misâfir hükmünde oldukları için- Cum'a farz değildir.

İmâm-ı Şâfiî ile İmâm-ı Ahmed'e göre (umûmî ma'nâsı ile yâni ister şehir, ister köy olsun) hangi karyede hür ve bâliğ olarak mukim kırk erkek bulunursa üzerlerine Cum'a vâcib olur. Karyedeki evlerin taştan, kerpiçten, tahtadan, sazdan olması beyninde fark yoktur. Elverir ki, evler bir arada olsun. Evler dağınık ve biribirinden uzak olursa Cum'a yine sahîh olmaz. Haymenişîn olanlara gelince, kış yaz göçer takımından iseler, Cum'aları sahîh değildir. Kış, yaz bir yerde kalıyorlarsa, İmâm-ı Şâfiî'den bu bâbda iki kavl vardır: birincisine göre üzerlerine vâcib değildir. Ve kılarlarsa Cum'aları sahîh olmaz. İmâm-ı Mâlik'in de kavli budur. İkincisine göre, vâcib ve sahîhtir. İmâm-ı Ahmed, Dâvud-ı Zâhirî de bu ikinci kavle kāillerdir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise Cum'a yalnız mısr-ı câmiin (kalabalık şehrin) içinde, yâhud mısrın (şehir hârici olan) musallâsında kılınmak sahîh olup kurâda (köylerde) câiz değildir. Eyyâm-ı hacda Minâ'da kılınabilir. Lâkin bu takdirde huccâcın başındaki emîr emîrü'l-hac olmak, yâhud bizzat devletin bir me'mûru misâfir olarak orada bulunmak şarttır. İmâm-ı Muhammed'e göre ise Minâ'da Cum'a sahîh olmaz. Arafat'ta ise bilittifak kılınmaz.

Sonra Hanefiyye eimme ve fukahâsı, «*Mısır*» dedikleri yeri ta'rîf ve tahdittc ihtilâf etmişlerdir. İmam Ebû Yûsuf'a göre, her nerede ki, erbâb-ı hırfetin her türlüsü çalışır ve insan emr-i maîşette aranması mu'tâd olan havâyicini bulabilir ve hudûd-ı ahkâm ikāme eder bir hākimi de bulunursa, orası mısırdır. Bâzıları sekenesi on bine varan, diğer bâzıları on bin muhârip çıkarabilen, kimi de minberi ve ikāme-i hudûd eden hākimi olan beldedir demişlerdir. Bâzı fukahâ, en büyük mescidi ahalîsini içine alamayan, diğerleri de bir hırfet sāhibini başka bir hırfetle daha iştigāle mecbur olmaksızın kendi el emeği ile geçindirebilen şehir demekle mısırın büyüklüğünü takdir etmişlerdir. İmâm-ı Muhammed ise bu gibi takdîrât ve tahmînâta hâcet görmeksizin devletin mısırdır dediği yer mısırdır demiştir. Hattâ devlet bir me'mûrunu vazîfe için bir köye gönderse o köy mısır oluverir. Memur orada bulundukça Cum'ayı ikāme eder; memur azlolununca karye yine karye hükmüne girip içinde Cum'a ikāme olunamaz.

Cum'anın kurâda ikāme olunamıyacağına İmam Ebû Hanîfe'nin hücceti, Alî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan "لا جمعة و لا تشريق الا في مصر جامع" = *Ne Cum'a, ne bayram namazı mısr-ı câmi'den başka yerde kılınamaz*" hadîs-i mürselidir ki, Abdü'r-Rezzak ile İbn-i Ebî Şeybe'nin "*Musannaf*" larında birer sened-i zaîf ile, İbn-i Ebî Şeybe'nin diğer bir tarîkından bir sened-i sahîh ile rivâyet edildiği gibi İmâm-ı Muhammed de onu Muāz İbn-i Cebel ile Surâka İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anhümā*'dan merfûan rivâyet etmiştir.

Muhâliflerin Ebû Hanîfe'ye karşı hüccetleri ise, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in Bahreyn āmili iken Ömer *radiya'llāhu anh*'den tahrîren vâkı' olan istîzânına cevâben halîfe-i müşârün-ileyhden "جمعوا حيث ما كنتم=*Her nerede olsanız Cum'ayı ikāme ediniz*" cevâbını almasıdır. Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz Hazretleri de kendilerinin emîri «عدى بن عدى» ye yazdığı mektupta: "اما اهل قرية ليسوا باهل عمود فامر عليهم اميرا ليجمع بهم» =*Haymenişîn olmıyan her hangi karyeye gelince ora ahâlîsine Cum'a kıldıracak bir emîr nasbet*" demiştir.

Buhârî'nin burada şerhi sadedinde bulunduğumuz iki hadîsinde de bu mezheblerini takviye edecek bir ma'nâ buluyorlar. İmâm-ı Mâlik de: "*Mekke ile Medîne arasında, su başlarında Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Ashābı Cum'a namazı kıldırırlardı*" diye bir nakilde bulunuyor ki, oralarda hiçbir şehir yoktur. Hanefî olan Aynî

(*Buhârî* şârihi) Ömer *radiya'llāhu anh*'in: « حيث ما كنتم » sözünü çöllerde, sahrâlarda Cum'anın adem-i cevâzı ma'lûm olduğundan « حيث ما كنتم من الأمصار » =*Her hangi mısırda bulunursanız bulununuz*" diye te'vîl ediyor. Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz'in re'yi delil değildir diyor. Buhârî hadîslerine gelince, bunların da Hanefî mezhebini takviye ettiğine kāildir. Zîrâ "*Eyle*", Bahr-i Kulzüm üzerinde mühim bir iskele,« جواثى » de Ehsâ ve Katîf civârında Abdü'l-Kays'a āit bir kal'adır. Nefse'l-emirde karyede olsalar devlet tarafından mansup emîrleri olduğu için temsîr edilmişler demektir. Temsîr edilen karye ise karye olmayıp mısır hükmündedir. Tarafeynin yekdiğere karşı daha başka hüccetleri de vardır. Lâkin hepsini îrâda bu sahifelerin sâhası kâfî değildir.

2 — Adette ihtilâf edilmiştir. İmâm-ı Şâfiî ile İmâm-ı Ahmed'e göre, Cum'a mün'akit olabilmek için ākil, bâliğ, hür lâakal kırk erkeğin huzūru şarttır. İmâm Ebû Hanîfe: Biri, imam, diğerleri cemâat olacak dört erkek ile de mün'akit olur, der. İmâm-ı Mâlik, kırktan az cemâat ile de mün'akit olursa da üç veya dört gibi bir aded-i muayyen olması vâcib değildir, re'yindedir. İmâm-ı Evzâî ile İmâm Ebû Yûsuf biri imam, ikisi me'mûm olmak üzere üç kişi ile de mün'akit olabileceğine kāillerdir. Eimme-i Şâfiiyyeden olan Ebû Sevr'e gelince, o, Cum'ayı da diğer namazlardan farksız bulur. Her namazda bir imam ile bir me'mûm bulununca cemâat olmak nasıl câiz ise, cum'a günü de bir hatip, bir me'mum bulununca biri hutbe îrâd eder, diğeri dinler ve biri imam olur, diğeri ona iktidâ eder, der. İbrâhîm-i Nehaî'nin, ehl-i Zāhir'in ve Hasen İbn-i Hayy'in de mezhebleri budur. Bu eimmeden her birinin temessük ettikleri hüccetler vardır. Meselâ İmâm-ı Şâfiî, Kâ'b İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'in, Es'ad İbn-i Zürâre *radiya'llāhu anh* için terahhüm ve istiğfâr etmesine dâir olan *Sünen-i Ebî Dâvûd*'daki hadîsinde –ki "*Kitabü'l-Cum'a*" sernâmesine yazılan hâşiyede birkaç sahife evvel geçmişti– oğlu Abdurrahman İbn-i Kâ'b, babasına o zaman kaç kişi idiniz? diye soruyor da o da kırk kişi idik diye cevap veriyor. Bu hadîs, İbn-i Mâce ile Beyhakî'nin «*Sünen*»lerinde de, İbn-i Hibbân'ın «*Sahîh*» inde de, Hākim'in «*Müstedrek*» inde de vardır. Hattâ Hākim "*Müslim'in şartı üzere sahîhtir*" diyor.

Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in de: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize Cum'ayı kıldırdı, kırk kişi idik*" diye bir nakli vardır. Lâkin her iki hadîste kırk adedi mezkûr ise de şart oldu-

ğuna delâlet yoktur. Olabilir ki daha az bir adet ile Cum'a sahîh olur da bu iki vak'ada ittifâkî olarak kırk Sahābî bulunmuş olur. Husūsan Zührî'nin "*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem Mus'ab İbn-i Umeyr radiyaʼllāhu anh'i Kur'ân okutsun diye Medîne'ye gönderdiği vakit onlara Cum'a namazı kıldırdı. On iki kişi idiler. Binâenaleyh Mus'ab, Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem Medîne'yi teşrif buyurmadan evvel ilk Cum'a kıldıran zât olmuş oluyor*" diye bir nakil vardır.

Eimme-i Şâfiiyyeden Müzenî, bu adet mes'elesinde İmâm-ı Şâfiî'ye muhâliftir. Sebebi de hüccetin kendi nazarında bihakkın kāim olamamasıdır. Dört ve üç adedi Cum'a kılınabileceğine dâir Zührî'nin Ümm-i Abd Ilâhi'd-Devsiyye *radiyaʼllāhu anhâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîs-i merfû' daha varsa da Zührî'nin müşârün-ileyhâdan rivâyeti sâbit olmadığı gibi rivâyeti Zührî'ye îsâl eden sened rüvâtı metrûk kimselerdir.

3 — İmâm-ı Ebû Hânîfe'nin kavline göre, devletin izni olmadıkça Cum'a namazı sahîh olmaz. İmâm-ı Mâlik ve Şâfiî ve Ahmed'e göre ise izinsiz kılmamak müstehab ise de kılmakta da sıhhate mânî bir şey yoktur. Meşhur ve ma'rûf olduğuna göre eimme-i selâsenin kavli budur. Lâkin İmâm-ı Ahmed'den mervî diğer bir kavle göre müşârün-ileyhin Ebû Hanîfe'ye muvâfık olduğunu Aynî iddiā ettiği gibi, İmâm-ı Mâlik'in de: "*Devletin izni olmaksızın biri Cum'ayı kıldırırsa elvermez*" dediğini ve İmâm-ı Şâfiî'nin kavl-i kadîmine göre: "*Ancak devletin veya onun me'zun kıldığı kimsenin ardında Cum'a sahîh olabilir*" diyor. Devletin ümmet üzerinde velâyet-i āmmesi vardır.

İzinsiz Cum'a kılınmaz diyenlerin hücceti *İbn-i Mâce*'de Câbir *radiyaʼllāhu anh*'den mervî hutbe-i Nebeviyyedir ki, onu Bezzâr da Sahābî-i müşârün-ileyhten rivâyet ettiği gibi Taberânî de «اوسط» ında o mealde İbn-i Ömer *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan rivâyet etmiştir. Bu hutbede: "«... و اعلموا ان الله قد افترض عليكم الجمعة فى مقامى هذا فى شهرى هذا من عامى هذا الى يوم القيامة. فمن تركها فى حياتى او بعدى و له امام عادل او جائر استخفافاً بها او جحوداً لها فلا جمع الله شمله ولا بارك له فى امره . ألا و لا صلاة له و لا زكاة و لا حج و لا صوم و لا برحتى يتوب . فمن تاب تاب الله عليه» = ... *Bir de bilmiş olunuz ki, Allah Celle ve Alâ Hazretleri Cum'ayı, benim şu durduğum yerde, ve bu yılımın bu ayındaki bu günümde size Kıyâmet gününe kadar farzetmiştir. Her kim hayâtımda olsun, benden sonra olsûn, ādil, câir* (yâni zālim) *bir imamı varken onu istihfâf ederek, yâhud inkâr eyliyerek terkedecek olursa, Allah iki*

yakasını bir araya getirmesin ve kendisine âit hiçbir husûsu mübârek kılmasın (işini rast getirmesin). *Haberiniz olsun ki, böylesi tevbe etmedikçe ne namaz, ne zekât, ne hac, ne oruç, ne de başka hiçbir hayrının sevâbı vardır. Her kim de tevbe ederse Allah tevbesini kabul etsin* (yâhud eder)." buyurulmuştur. Câbir *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsi zayıf olmakla berâber Aynî'nin dediğine göre, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinden şâhidi olduğu için kesb-i kuvvet eder.

Muhâlifleri ise, Osman *radiya'llāhu anh* Medîne'de mahsur iken, Cum'ayı o zamanki Sahābe ve Tâbiîn'e Alî *radiya'llāhu anh* kıldırdı. Osman *radiya'llāhu anh* o gün imam iken Alî *radiya'llāhu anh*'in namazı onun izniyle kıldırdığına dâir hiçbir rivâyet yoktur derler. Maazâlik Hanefiyye'nin bu mezhebini takviye edecek diğer eimmeden menkul rivâyât da eksik değildir. Irak fukahasından İbnü'l-Münzir: "*Ötedenberi sünnet-i Cum'ayı reis-i devletin, yâhud onun emri ile kıldıracak bir kimsenin ikāme etmesi sūretinde cârî olagelmiştir. Bunlar bulunmazsa halk öğle namazını kılarlar*" demiş olduğu gibi Basra'nın imâm-ı şehîri Hasen-i Basrî de, devletin hakkı olan dört şeyden biri Cum'a olduğunu söylemiş. Kûfe fakîhi Habîb İbn-i Ebî Sâbit ile Şam'ın müctehidi Evzâî, "*İzinsiz ve hutbesiz Cum'a olamaz*" demişlerdir. Ebû Hanîfe'ye bu bâbda tekaddüm eden bu büyük müctehidler gibi Muhammed İbn-i Meslemete'l-Ensārî *radiya'llāhu anh* ile Ömerü'l-Mâlikî'nin de re'yleri böyledir*.

---

* Cum'a namazının devletin izniyle kılınması şartında Hanefî eimmesinin nokta-i nazarı çok doğrudur. Câbir ve İbn-i Ömer'den mervî olan hadîs-i şerîfte istihdaf buyurulan millî bağlılığı te'mîn etmektedir. Fıkıh kitablarında îzah olunduğuna göre, Cum'a günü toplu bir cemâat müvâcehesinde hutbe îrâdı vesîle-i şeref sayıldığından, herkesin bu şerefi benimseyerek minbere koşması ve belki de muhteris kimseler arasında husūmete vesîle olması çok muhtemeldir. Yek-dil ve yek-emel olarak bu dînî vazîfenin îfâsı, ancak devletin izin ve müsâadesini hâiz bir hatîbin kıldırmasiyle te'mîn edilebilir.

Esas itibâriyle, bütün medenî milletlerde umûmî ictimâların, vukūundan evvel hükûmete bildirilmesi intizâmı te'mîn için değil midir? Binâenaleyh Cum'ada izn-i devletin şart olması, medenî ictimâın zarûrî bir netîcesidir.

Mütercim merhum, burada bize Hanefîlere göre Cum'anın şerâit-i sıhhatinden sayılan yalnız şehir, cemâat, izin şartlarını îzah ettiler. Bu üç şarttan başka üç şart daha vardır ki: vakit, hutbe, izn-i âm. Bunlar hakkındaki îzâhatı da (491, 500) numarada gelecek olan hadîs-i şeriflerde göreceğiz. K. M.

488. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اَللّٰهُ عَنْهُ نَحْنُ الْآخِرُونَ اَلسَّابِقُونَ تَقَدَّمَ قَرِيباً وَزَادَهُنَا فِي آخِرِهِ ثُمَّ قَالَ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَوْماً يَغْسِلُ فِيهِ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in «نحن الآخرون السابقون» hadîsi ki —biraz evvel (478) inci olarak geçmişti— Bu (tarikten olan) rivâyette şöyle bir ziyâde (de) vardır: (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz biraz sükût buyurduktan sonra) "*Her yedi günde*[1] *bir gün iğtisâl edip başını ve bütün cesedini yıkamak*[2] (Cum'a'ya giden) *her* (bâliğ) *müslüman üzerine* (Allāh'ın) *bir hakkıdır*"[3] buyurdu.

---

[1] Eldeki nushaların bâzılarında « نحو » dır.

Buhârî'nin diğer bir tarikten olan rivâyetinde: « لله على كل مسلم حق ان يغتسل فى كل سبعة ايام يوما » lâfzı ile vârit olmuştur.

Neset'deki rivâyette « هو يوم الجمعة » ziyâdesi de olduğundan bu günün Cum'a olması teayyün eder.

[2] "*Cesedini yıkamak*" buyurulmuş iken cesedin bir cüz'ünden ibâret olan «*baş*»ın da ayrıca zikrindeki hikmet şânına ihtimâm içindir. Zîrâ o târihlerde baş yağlamak ve hatmi ve sâire sürünmek âdet olup yıkanırken evvel be-evvel baştaki bu yağları izâle ettikten sonra su dökünürlerdi.

[3] Metinde « على كل مسلم » buyurulmuş iken tercemede "*Cum'aya giden her bâliğ Müslüman*" diyerek ibârenin takyîdi iktizâ eder. Buhârî "*Kadın, çocuk ve sâire gibi Cum'aya gitmeyenlere gusül lâzım olup olmadığı*" hakkında açtığı bâbda altı hadîs rivâyet etmiştir ki, «*Tecrid*» metninde burada şu terceme etmekte olduğumuz Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsi zikredilmiştir.

Buhârî'nin *«ve sâire»* den maksadı: Cum'a ile mükellef olmıyan müsâfirler ile köleler, mahpuslar, hastalar, körler, yatalaklar.... ilh. dir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu bâb içindeki bir hadîs-i mürselinde: "إنما الغسل على من تجب عليه الجمعة =*Gusl ile ancak üzerinde Cum'a vâcib olan mükelleftir*" buyurulmuştur ki, Beyhakî bunu yine İbn-i Ömer'den isnâd-ı sahîh ile vasletmiştir. Bu rivâyet metindeki «على كل مسلم» deki ıtlâkı takyîd ettiği gibi yine müşârün-ileyhin bu münâsebetle îrâd edilen "من جاء منكم الجمعة فليغتسل =*Her hangi biriniz Cum'aya gelirse iğtisâl etsin*" hadîs-i merfûu da iğtisâli, Cum'aya gitmekle takyîd edip gitmiyenlerin bununla mükellef olmadıklarını gösterir. Kezâlik burada: «غسل الجمعة واجب على كل محتلم» lâfziyle rivâyet edilen Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* hadîsi –ki (475) ve (479) uncu olarak evvelce geçmişti– vücûb-u guslü muhtelim olanlara kasredip nâ-bâliğ çocukları hâriç bırakıyor. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in iki hadîsini daha burada zikretmiştir. Biri: "ائذنوا النساء بالليل الى المساجد =*Kadınların gece mescide gitmelerine izin veriniz*" hadîs-i merfûudur ki, (477) inci hadîs ma'nâsınadır. Buna nazaran gündüzün namaza ve binâenaleyh Cum'a namazına izin vermeyin çıkar ki, kadınlar Cum'ada hazır bulunamıyacaklarından Cum'a guslü de üzerlerine vâcib olmamış olur. Buhârî bu hadîsi müeyyid olmak üzere İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın diğer bir hadîsini daha rivâyet eder ki, şudur: Ömer *radiya'llāhu anh*'in bir zevcesi vardı ki, sabah ve yatsı namazlarını her gün Mescid-i Şerif'te cemâatle kılardı. Ona "*Ömer'in bunu istemediğini ve kıskandığını bilip dururken neye çıkıyorsun?*" dediler. "*Beni nehyetmekten onu men' eden nedir?*" cevâbını verdi. Soran zât da: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in «لا تمنعوا اماء الله مساجد الله» yâni Allāh'ın memlûklerini Allāh'ın mescidlerine gitmekten men' etmeyiniz, buyurmuş olması men' ediyor demiş. Bu hadîste gece kaydı yok ise de Buhârî onun da o kayd ile mukayyed olması lâzım geleceğini anlatmak için mukayyed olan evvelki İbn-i Ömer hadîsi ile yanyana îrâd etmiştir. Bu son bahsolunan hâtûn Ömer *radiya'llāhu anh*'in ezvâcından Âtike bint-i Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nüfeyl'dir ki "*Aşere-i mübeşşere*" den Saîd İbn-i Zeyat *radiya'llāhu anh*'in hemşîresidir. Zevci namaza çıktıkca o da ardı sıra giderdi. Ömer *radiya'llāhu anh* ona: "*Bilirsin ki, ben böyle bir şeyi sevmem.*" O da: "*Vallah sen beni nehy etmedikçe ben de gelmekten vazgeçmem*" derlermiş. O da onu nehyetmekten mâni' olan bu kelâm-ı âlî-yi Nebevî olduğunu söylermiş. Bir derecede ki, Ömer

radiya'llāhu anh günün birinde mihrabda iken Ebû Lü'lü'ün zehirli hançerini yediği vakit zevcesi Âtike mescidde bulunmuş. Lâkin Aynî, yine İbn-i Ömer'in mukayyed olan hadîsine istinâden kadınların gündüz de mescide gidebilecekleri ma'nâsını istihrâc edip "*Mahall-i fitne olan gece çıkmaları câiz olduktan sonra gündüzün de izin alabilmeleri evleviyyette kalır*" diyor.

489. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّاسُ يَنْتَابُونَ الْجُمُعَةَ مِنْ مَنَازِلِهِمْ وَ الْعَوَالِي فَيَأْتُونَ فِي الْغُبَارِ فَيُصِيبُهُمُ الْغُبَارُ وَالْعَرَقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُمُ الْعَرَقُ فَأَتَى رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنْسَانٌ مِنْهُمْ وَهُوَ عِنْدِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَوْ أَنَّكُمْ تَطَهَّرْتُمْ لِيَوْمِكُمْ هٰذَا.

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Ahd-i Celîl-i Risâlet-Penâhî'de) nâs (gerek Medîne'ye yakın) menzillerinden ve (gerek) avâlîden Cum'a'da nevbetleşe hazır olup[1] (sırtlarında yün aba olarak) toz toprak içinde gelirlerdi ki, toz toprak vücudlarına sinip bedenlerinden ter (kokusu) çıkardı. (Bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* benim yanımda iken bunlardan biri (yâhud bir takımları) huzūruna geldi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Bâri bu gün yıkansanız!*" buyurdu[2].

RİVÂYETLER:

Bir rivâyette yine o ma'nâda olarak « يتناوبون ».

Gerek *Müslim*'de gerek İsmâilî'nin "*Müstahrec*"inde « فى العباء » lâfziyle menkūl olduğundan « فى الغبار » rivâyetine müreccahtır.

Bâzı nüshalarda fâ'sız olarak « يصيبهم ».

Bir rivâyette: «اناس» olup hadîsin sonunda cemî' muhâtab sīgasiyle vârid olan «تطهرتم» lâfziyle daha uygundur.

[1] «*Avâlî*», (78) inci ve (328) inci hadîslerin hāşiyelerinde beyân edildiği üzere, Medîne-i Münevvere civârında en yakını iki, en uzağı altı ilâ sekiz mil mesâfede birtakım yerlerin ismidir. En yakın yeri Medîne hâricinde iki mil, yâni 8000 adım mesâfe olan yerlerden Sahābenin Cum'aya gelmelerini bâzıları –mısır hâricinden iki mil hâricde olanlara Cum'ayı vâcib görmiyen– Kûfe ulemâsının re'yini redde sebep ittihâz etmişler ise de Hanefîler, gelenler nevbetleşe gelmiş olduklarına nazaran hadîsin yine kendi ictihatlarını müeyyid olduğuna delîl addederler. Zîrâ eğer şehrin dışarısında oturanlara Cum'a vâcib olaydı bunların her hafta Cum'aya gelmeleri ve huzūr-ı Cum'ayı nevbete bindirmemeleri lâzım gelirdi derler.

[2] "*Sünen-i Ebî Dâvûd*" da İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetine nazaran, Cum'a guslüne sebep işte bu hadîsde naklolunan kıssa olmuştur. Cum'anın farzıyyeti "«اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله و ذروا البيع»* = *Cum'a günü Cum'a namazı için nidâ edildiğinde zikrullāh için mescide gidiniz ve alışverişi bırakınız*" âyet-i kerîmesi ile sâbit olup âyet-i kerîmede de "فاسعوا =*Gidiniz*" buyurulmuş olduğundan ne kadar mesâfeden gidildiğini göstermek için açtığı bâbda Buhârî, bu hadîs-i şerîfi îrâd etmekle Sahâbe-i Kirâm'ın ikiden sekiz mile kadar mesâfelerden Cum'aya gittiklerini ifhâm etmek istemiştir. Daha evvel de ecille-i Tâbiîn'den Atā' İbn-i Ebî Rebâh'ın bu bâbdaki ictihâdı ile Enes *radiya'llāhu anh*'e āid bir rivâyette bulunmuştur. Bu bâbdan evvel de açtığı bâb-ı mahsūsda bu kitabda evvelce geçmiş (389) uncu İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsini tekrâr ederek yağmurlu, çamurlu günlerde Cum'ada hazır bulunmamağa ruhsat olduğunu göstermiştir.

Buhârî, Atā'nın: "*Bir karye-i câmianın içinde bulunduğun vakitte cum'a günü namaza nidâ edilse, ezânı işit işitme, o namazda bulunmak Allāh'ın sizin üzerinizde bir hakkıdır.*" dediğini rivâyet eder. Abdü'r-Rezzâk'ın da İbn-i Cüreyc'den rivâyetine nazaran, İbn-i Cüreyc şöyle demiş: "*Atā'ya, karye-i câmia dediğin nedir?*" diye sordum. "*Cidde gibi cemâati, emîri, kadısı, yekdiğere bitişik toplu evleri olan karye*" cevâbını

* *Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 9*

verdi ilh.. Bu ta'rîfe göre Atā', karyeyi Medîne ma'nâsına isti'mâl etmiştir. Netekim Mekke ile Tāif şehirlerinden Kur'ân-ı Kerîm'de «على رجل من القريتين»* diye bahs buyurulmuştur. Mısr-ı câmi' içinde bulunanların Cum'aya hazır bulunmaları vâcib olduğunda ihtilâf eden yoktur.

Diğer rivâyetinde Buharî, "*Enes radiya'llāhu anh kasrında iken ahyânen* (Basra câmiinde) *Cum'ada hazır bulunur, ahyânen de bulunmazdı. Bu kasr* (Basra'nın dışında) *iki fersah mesâfede kâin Zâviye denilen yerde idi*" diyor. Enes *radiya'llāhu anh* mısr-ı câmi' içinde değil, hâriçte bulunmuş ve tıpkı avâlîden gelen Sahābe gibi altı mil mesâfeden Cum'aya kâh gelir, kâh gelmezmiş.

Hâric-i mısırda olanlara Cum'anın hangi mesâfeden vâcib olacağı hakkında ulemânın ihtilâfı vardır. Bir takımlarına göre Cum'ada hazır bulunduğu takdirde Akşam evine dönüp ehl ve ayâline kavuşacak mesâfede ise mescide gidip kılmak vâcibdir. Netekim Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*: "الجمعة على من آواه الليل الى اهله = *Cum'a, ehline gece kavuşabilecek olana farzdır*" hadîsini merfûan rivâyet etmiştir. Bu hadîsi, Tirmizî ile Beyhakî rivâyet etmişlerse de zayıf olduğunu da söylemişlerdir. İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel de bu hadîsi rivâyet edene: «*İstiğfâr et*» demiştir. Her ne hāl ise Ebû Hüreyre, Enes, İbn-i Ömer, Muāviye *radiya'llāhu anhüm* ile Tâbiînden Nâfi', Hasen-i Basrî, İkrime, Hakem İbn-i Uteybe, İbrâhîm-i Nehaî, Ebû Abdu'r-Rahmânü's-Selemî, Atā' İbn-i Ebî Rebâh, eimme-i metbûîndan Evzâî ile Ebû Sevr buna kāildirler.

Bir takımları, Cum'a ezânını işitebilenlere Cum'a farz olur, demişlerdir. Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî diğer kavil de budur. Tirmizî'nin beyânına göre eimme-i metbûîn-den Şâfiî, Ahmed ve İshāk İbn-i Râhûye, bu re'ydedirler. İmâm-ı Mâlik, *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da Abdullāh İbn-i Amr İbni'l-Âs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mevrî: "الجمعة على من سمع النداء = *Cum'a, ezânı işitebilene farzdır*" hadîsi ile istidlâl etmiş ise hadîs, ilm-i rivâyet kānûnunca zayıftır.

Üçüncü takıma göre ise ehl-i mısra vâcib, hâric-i mısırda olanlara ise, nidâyı duysunlar duymasınlar, gayr-i vâcibdir. İmâm Ebû Hanîfe'nin de kavli budur. İmâm-ı Ebû Yûsuf'un da bu re'yde olduğu rivâyet olunmuş ise de, *Kadıhan*'daki nakle göre, üç fersah (dokuz mil) uzakta olana bile vâcib görmüştür. Diğer rivâyete nazaran

* *Sûre : 43 (Zuhruf), âyet : 31*

ilk fırkanın dediğine kāil imiş, yâni, Cum'ayı kıldıktan sonra evine dönecek gibi ise Cum'a kendisine lâzım olur. İmâm-ı Muhammed'e göre mısra bir, ya iki, yâhud üç mil mesâfede olana Cum'a vâcibdir. İmâm-ı Mâlik ile Leys'in kavilleri bu olduğu rivâyet olunmuştur.

«*Erbâz-ı mısr*» yâni şehrin surları, «*sevâd-ı mısr*» yâni şehrin etrâfındaki köy, kend ve çiftlik gibi yerler mısr hükmünde midir, değil midir?

Buna dâir de birçok eimme rivâyâtı vardır. Hāsılı ekall-i mesâfeyi ta'yinde pek çok ihtilâf edilmiştir. Bir mil mesâfeden ziyâdesini Cum'aya gitmek için özür sayanlar olduğu gibi altı mil, on mil gibi büyük mesâfelerle özür kāim olamıyacağını iddiā edenler olmuştur. Hele Aynî'nin nakline göre Muāz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh* on beş fersahlık bir mesâfe takdîr etmiştir ki, buna aklım ermedi. Bu takdîrce de dört fersah bir berid, yâni bir menzil i'tibâr edildiğine göre üç dört konaklık yerden de Cum'aya gelmek lâzım gelecek demektir ki, o kadar uzakta oturan kimse her haftanın yarısını Cum'aya gitmeye, diğer yarısını evine dönmeye hasr ile mükellef olmuş oluyor. İşlerini ne zaman görecek? Her halde bir sehiv var diyorum.

Bu'd-ı mesâfeden başka Cum'aya gitmemek için ruhsat verilen diğer özürler de vardır. (389) uncu İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi, yağmurun bâis-i ruhsat olduğunu gösterir. Bu, müşârün-ileyhin ve Sahâbeden Abdu'r-Rahmân İbn-i Semüre *radiya'llāhu anh*'in kavilleri olduğu gibi İbn-i Sîrîn'in, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshāk İbn-i Râhûye'nin de mezhebleri budur. Bâzılarına göre yağmur özür değil ise de şiddetli yağmur, Cum'aya adem-i huzūr için özürdür.

İmâm-ı Mâlik, yağmuru özür saymıyorsa da ihvânından birinin cenâzesine müteallık iş için, yâhud ölüm döşeğindeki bir hastası için Cum'aya gitmemekte özür var diyor. Netekim İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da Saîd İbn-i Zeyd'in bir oğlu hasta olduğunu haber alınca Cum'ayı terkedip amca-zâdesini ziyâret için Medîne hâricindeki «*Akîk*»a gitmiştir. Atā' ile Evzâî'nin de mezhebleri budur. İmâm-ı Şâfiî, vefât edecek pederinin başında bekliyeni Cum'aya gitmemekte ma'zur görmüştür.

Hasen-i Basrî, korku sebebiyle Cum'ayı terketmeye ruhsat vardır dediği gibi, İmâm-ı Mâlik de hastaya, hasta olmıyan pîr-i fânîye Cum'a farz değildir, demiştir. Ebû Miclez, sancısı olan

Cum'aya gelmez dediği gibi Cum'aya müsādif bayram namazlarını kılan ehl-i kurâya Resûlullāh *sálla'llāhu aleyhi ve sellem* tekrar Cum'-aya gelmemeğe ruhsat vermiş olmalarına binâen Osmân *radiya'llāhu anh*'in de «*avâlî*» den olanlara böyle muāmele buyurduklarını İbn-i Habîb söyledikten sonra, İmâm-ı Mâlik'in bu bâbda kavilleri muhtelif olduğunu ve Şâfiiyyenin kavl-i sahîhine göre Cum'anın o gün sâkıt olduğunu zikrediyor. Yeni güvey ile meczûmun Cum'aya gelmemesi hakkında ihtilâf olunmuştur.

490. وَعَنْهَا رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ ٱلنَّاسُ مَهَنَةَ أَنْفُسِهِمْ وَكَانُوا إِذَا رَاحُوا إِلَى الْجُمُعَةِ رَاحُوا فِى هَيْئَتِهِمْ فَقِيلَ لَهُمْ لَوِ ٱغْتَسَلْتُمْ.

TERCEMESİ

Yine (Ümmü'l-Mü'minîn) Āişe(-i Sıddîka) *radiya'l-lāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Zamân-ı saādette) halk kendi işlerini kendi gören takımdan idiler. Cum'a'ya gittikleri vakit de[1] (iş zamanlarındaki hal ve hey'etleri ne ise) o hāl ve hey'etleri ile giderlerdi. (Bundan dolayı) kendilerine: "*Keşki yıkansanız*" buyuruldu.

---

[1] Burası, metindeki « اذا راحوا الى الجمعة » nın tercemesidir. « رواح », ma'nâ-yı meşhûruna göre, zevalden sonra gitmek olduğundan yukariki hadîs-i şerîf ile yekmaal olan bu rivâyeti bu lâfızdan dolayı Cum'a vaktinin zevalden sonra olduğuna kāil olan ekseriyyetin mezhebine delîl olduğuna îmâ etmiş gibi görünür. Lâkin (480) inci hadîsin hāşiyelerinde revâhın gerek muhaddîsin ve gerek lûgaviyyûnca mutlakā gitmek ma'nâsına da geldiği söylenmişti. Binâenaleyh vakt-i Cum'a için bu hadîs bir tāifeye hüccet olamaz. Nihâyet evvelki hadîs gibi guslün hikmet-i meşrûiyyetini gösterir.

[2] Bu hadîsi Buhârî ile Müslim, Yahyâ İbn-i Saîdi'l-Ensārî'den bir tariktan rivâyet etmektedirler. *Buhârî*'de Yahyâ İbn-i Saîd'in yine Ensārî olan Amre bint-i Abd i'r-Rahmân'dan Cum'a guslü hakkında suâl îrâd edildiğini, Hazret-i Āişe'nin de metindeki sözleri kendisine söylemiş olduğunu nakleder. *Müslim*'de sual ve istifsârdan bahis yok ise de lâfız daha açıktır. Orada şöyle denilmiş: "«كان الناس اهل عمل, و لم يكن لهم كفاة . فكانوا يكون لهم تفل. فقيل لهم لو اغتسلتم يوم الجمعة» =*Halk rençber olup işlerini görecek yardımcıları da yoktu. Bundan dolayı vücudları ağır kokardı. Bu sebeble kendilerine 'Cum'a günü yıkansanız., buyuruldu*".

491. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّى الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ ٱلشَّمْسُ.

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Cum'a'yı Güneş (batıya) meylettiği zamanda[1] kıldırırdı[2].

---

[1] Güneşin batıya meylettiği zamandan murâd: istivâyı müteākıp olan vakt-i zevaldir.

[2] Bu hadîsi, Ebû Dâvud ile Tirmizî de "*Sünen*» lerinde yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî bu hadîs için «*haseni sahîh*»dir, dedikten sonra: "*Buna binâen Cum'anın vakti Öğlen namazının vakti gibi güneşin zeval vakti olduğuna ekser ehl-i ilm ittifak etmişlerdir. Netekim Şâfiî, Ahmed ve İshak İbn-i Râhûye'nin de mezhebi budur. Cum'a namazı kable'z-zevâl kılınmak da câiz olduğunu bâzıları rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Ahmed, kable'z-zevâl kılana iâde lâzım gelmez demiştir*" dediği gibi Buhârî de vakt-i zevâlin Cum'a vakti olduğuna Ömer, Alî, Nu'mân İbn-i Beşîr ve Amr İbn-i Hureys *radiya'llāhu anhüm*'ün kāil olduklarını ta'lîkan rivâyet eder. Seleme ibni'l-Ekva', Câbir İbn-i Abdi llāh, Zübeyr ibni'l-Avvâm, Sehl İbn-i Sa'di's-Sâidî, Ammâr İbn-i Yâsir, Sa'dü'l-Kurâz, Bilâl *radiya'llāhu anhüm*'den de kimi lehte, kimi aleyhte delîl ittihâz edilebilecek rivâyetler vardır:

«Sıhāh-ı sitt»' in *Tirmizî*'den mâadâsında rivâyet edildiğine nazaran, Seleme *radiya'llāhu anh*: "*Nebiyy-i Ekrem sallā'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte Cum'ayı kılardık. Döndüğümüzde duvarların bizi barındıracak gölgesi olmazdı*" demiştir. Bu rivâyetin zāhiri, Cum'anın erken ve kable'z-zevâl kılınmış olduğunu gösterir. Lâkin kable'z-zevâl Cum'anın kılınmıyacağına kāil olanlar, bunu te'vîl ederek, hemen zevalde namaza başlanmış. Duvarlar da alçacık olduğu için namazdan çıkarken kendilerini güneşten koruyacak gölge bulamıyorlarmış. Bu söz, hiç gölge bulamazdık ma'nâsına değildir, diyorlar. Netekim Sahābî-i müşârün-ileyhin *Müslim*'deki diğer rivâyetinde: "*Resûlullāh sallā'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte Cum'ayı güneşin zevâlinde kılardık. Sonra dönüp giderken gölge yerleri araştırırdık*" denilmiştir.

Câbir İbn-i Abd illāh'ın, *Müslim* ile *Neseî*'deki rivâyetinde: "*Resûl-i Ekrem ile birlikte namazı kılar, sonra döner, saka develerimizi dinlendirirdik*" deniliyor. Râvî, Câbir *radiya'llāhu anh*'e: "*Bu hangi saatte olurdu?*" diye soruyor, o da: "*Güneşin vakt-i zevâlinde*" cevâbını veriyor. Bu rivâyet Cum'anın kable'z-zevâl kılınmış olacağı beyânında sarihtir.

Zübeyr İbni'l-Avvâm *radiya'llāhu anh*, *«Müsned-i Ahmed»*'de rivâyet edildiğine göre: "*Cum'ayı biz, Nebiyy-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm ile birlikte kılardık. Sonra dönerken kale diplerine seyirtirdik. Bastığımız yerden ziyâde gölge bulamazdık*" demiş. Bu rivâyet, cumhûra muhâlif olanları te'yîd eder. Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh Buhârî, Müslim, Neseî, Tirmizî*'deki rivâyete göre, şöyle diyor: "*İçimizde bir hâtuncağız vardı ki bir su kenarındaki mezreasında pazı ekerdi. Her cum'a günü oldukça, pazıların köklerini soy bir tencereye koyduktan sonra üğüttüğü bir avuç arpayı içine atardı ki o kökler etli kemik manzarasını alırdı. cum'a namazından çıkınca ona uğrar, selâm verirdik. O da bize o taamdan verir, biz de kemirirdik. Hâtuncağızın o taāmı için Cum'anın çabuk gelmesini temennî eder dururduk*". Ahmed: "*Bu taām Sehl ile arkadaşları için kuşluk taāmı yerine geçerdi*". Netekim yine, Sehl-i İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh* "*Resûlullāh sallā'llāhu aleyhi ve sellem'in ahd-i şerîfinde biz Cum'ayı kılmadan ne kaylûle* (gündüz uykusu) *eder, ne de kuşluk taāmımızı yerdik*" diyor. O zamanki ādete göre gerek kaylûle, gerek kuşluk taāmı hep kuşluk vaktinde olurmuş. Lâkin cumhur, kuşluk taāmı ile kaylûleyi cum'a günleri –öğlen vaktinde kılınması zarûrî olan– namazdan sonraya te'hîr etmiş olmaları ihtimâline binâen, bunu kendi aleyhleri-

ne bir hüccet addetmiyebilirler. «*Müsned-i Ahmed*»de rivâyet edildiğine göre, Abdullāh İbn-i Mes‘ūd *radiya'llāhu anh*, bir kerre Cum‘ayı duhā vaktinde kıldırıp "*Size sıcak dokunur diye korktum*" demiştir. Lâkin senedi zayıf olduğundan muhâlifler için kuvvetli bir delil olamaz.

Ammâr İbn-i Yâsir *radiya'llāhu anh*'in de, Selemete'bni'l-Ekvâ' *radiya'llāhu anh* gibi: "*Cum'ayı kılar, sonra namazdan çıkardık da duvarların bizi barındıracak kadar gölgesi olmazdı*" dediğini Taberânî, "*Mu'cem-i Kebîr*"inde rivâyet eder.

İbn-i Mâce'de Sa‘dü'l-Kurâz ve yine "*Mu‘cem-i Kebîr*" de, Bilâl *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetlerine nazaran ahd-i celîl-i Risâlet-Penâhî'de gölge, nalın tasması kadar olduğu vakit Cum‘a ezânı okunurmuş. Bu iki rivâyet de cumhûr için pek kavî birer hüccettir. Zîrâ Bilâl *radiya'llāhu anh* Mescid-i Nebevî, Sa‘dü'l-Kurâz *radiya'llāhu anh* de Mescid-i Kubâ müezzini ve vaktin mürâkabesi ile diğer Sahābeden ziyâde vazîfedâr idiler.

Bunlardan başka *Sünen-i Ebî Dâvud*'da "*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in cum‘adan başka günlerde nısfu'n-nehârda namazı hoş görmedikleri*" hakkında bir rivâyet varsa da hadîsi mürsel ve zayıftır. Lâkin Cum‘anın vakti zuhr olduğu hakkında Enes, Sa‘dü'l-Kurâz ve Bilâl *radiya'llāhu anhüm*'ün rivâyâtı, hep turuk-ı sahîhadan vârid olmakla berâber, ahd-i celîl-i Risâlette Cum‘anın bazan daha erken kılındığına dâir olan bunca rivâyetleri çürütemez. Bâhusūs *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in gerek hutbede, gerek namazda bi'n-nisbe uzun sayılacak suver-i Kur'âniyyeyi tilâvet buyurduklarına dâir olan rivâyât-ı sahîhaya da bakılırsa, kable'z-zevâl Cum‘anın sahîh olabileceğine kāil olanları kuvvet-i kalb ile tahtie edememek lâzım gelir. Meselâ, Müslim'in rivâyetine nazaran Ümmü Hişâm *radiya'llāhu anhâ* « ق والقرآن المجيد » sûre-i şerîfesini Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* her hafta minberde tilâvet buyururlarken fem-i saādetlerinden dinleye dinleye ezberlemiş, İbn-i Mâce'nin de Übey İbn-i Kâ‘b *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran, yine cum‘a günü *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz minberde kāim olarak niam-ı celîle-i İlâhiyyeyi tezkîr buyururlarken « تبارك » sûre-i şerîfesini tilâvet buyurmuşlar. Namazda da sûre-i Cum‘a ile sûre-i Münâfikîn'i Fâtiha'ya zam buyurdukları Müslim'in Alî, Ebû Hüreyre ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyetleriyle sâbittir. [486 ıncı hadîse de mürâcaat].

Hutbe ile namazda bu kadar meşgūliyetten sonra yine dıvar gölgeleri uzamamak için elbette vakt-i zevalden evvel işe başlamış olmak iktızā eder. Her halde, zevalden sonra Cum'aya başlamanın bilittifak evlâ ve cumhûra göre vâcib olduğunda şüphe yoktur. Fakat İmâm-ı Ahmed'in ve –İbni'l-Münzir'in nakline göre– Atā' ile İshāk İbn-i Râhûye'nin dedikleri gibi biraz evvelce başlanmasında da beis olmamak lâzım gelir. Netekim –İbn-i Mes'ūd gibi– Câbir ve Sa'd ve Muāviye *radiya'llāhu anhüm*'ün kable'z-zevâl kıldırdıkları mervîdir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın da altıncı saatte kılınmasını tecvîz ettiğini Mâverdî nakleder. Mücâhid ise, Cum'a da bir bayram olduğu için, Cum'a namazı, Bayram namazı vaktinde kılınabilir demiş. Netekim Hanâbilenin bâzılarınca Cum'anın evvel vakti, Bayram namazının vaktidir. Lâkin Cum'anın bir bayram olmasiyle, hakkında bayram ahkâmının kâffesi cârî olmak lâzım gelmez. Ezcümle bayram günü oruc haramdır. Cum'anın savm ile ifrâdında ise, bâzılarınca kerâhet bulunduğundan hilâftan kurtulmak için anı, ya perşembe, ya cumartesi günlerine mukārin olarak tutmak evlâdır. Bu mes'elede de hilâf yoktur.

492. وَعَنْهُ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ : كَانَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ٱشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَّرَ بِٱلصَّلَاةِ وَإِذَا ٱشْتَدَّ الْحَرُّ أَبْرَدَ بِٱلصَّلَاةِ يَعْنِى الْجُمُعَةَ .

TERCEMESİ

Yine Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) namazı, soğuk şiddetlendiği zamanlarda erken kıldırır, şiddetli sıcaklar bastığında serinlik vaktine te'hir buyururdu[1]. Râvî, (Enes'in namazdan) kasdettiği ma'nâ Cum'a (namazı) dır, diyor[2].

---

[1] Bu hadîs-i şerîf vakt-i zuhurdaki tebkir ve ibrâd hakkındaki

(321 ve 322) inci merfû' hadîslerin nazîridir. Bu i'tibâr ile eğer «يعني الجمعة» ziyâdesi sâbit değil ise pekâlâ vakt-i zuhra masrûf olabilir ve kable'z-zevâl salât-ı Cum'ayı tecvîz edenlere karşı hüccet olmaz. Netekim Buhârî, diğer bir senet ile aynı hadîsin ta'lîkan rivâyetinde «يعني الجمعة» ziyâdesinin mevcut olmadığını tasrîh eder. Enes *radiya'llāhu anh*'in –"*Tecrid*" metninden hâric kalan– *Buhârî*'deki: "«كنا نبكر بالجمعة ونقيل بعد الجمعة» = *Vaktiyle biz Sahābe, namazı erken kılar, gündüz uykusunu Cum'adan sonraya bırakırdık*". Lâfz-ı dîğerle olan başka hadîsinden de kable'z-zevâl Cum'a namazını tecvîz edenler istifâdeye kalkışmışlardır. Lâkin tebkirin yalnız erken davranmak ma'nâsına olduğu (480) inci hadîste mevzū-i bahsolup Cum'aya intizâr için öğleden evvel mescide gitmek ma'nâsına geldiği gibi, hemen zevalde ve vakt-i zuhr'un evvelinde namaz kılmak ma'nâsına da gelebilir. Sahābe-i Kirâm'ın mu'tâdı sıcak günlerde tavsıye buyurulan ibrâd fazîletini ihrâz için kaylûleden sonra öğle namazını kılmak olduğundan, burada Enes *radiya'llāhu anh*, uzaktan gelenleri bekletmemek için Cum'anın evvel vaktinde kılınıp bundan dolayı da kaylûleyi Sahābe'nin Cum'adan sonraya bıraktıklarını kasdetmiş de olabilir. Hattâ bu ihtimal, (481) inci hadîs ile (480) inci hadîs delâletleriyle kesb-i kat'iyyet eder. Zîrâ (491) inci hadîste kışın tebkir, yazın ibrâd mevzū-i bahsolup (480) inci hadîse nazaran evvel-i nehardan vakt-i zevâle kadar ale'd-derecât erken davranmanın fazîletleri birer birer ta'dâd buyurulmuş olduğundan zâten serinlikte gelmiş kimselerin öğlen sıcağını mescidde geçirip ba'de'z-zevâl olan serinliği beklemeleriyle maksūdün-bih olan suhûlet ve şefkat hāsıl olmaz. Belki cemâate ezâ olur.

[2] Buhârî bu hadîse āit olan bir ta'lîkında: "(Râvî) *Ebû Kelde demiştir ki: Bir emîr bize Cum'ayı kıldırdıktan sonra Enes radiya'llāhu anh'e Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem öğlen namazını nasıl kıldırırlardı? diye sordu* (da Enes *radiya'llāhu anh* bu cevâbı verdi)." diye rivâyet ediyor. Kıssanın hülâsatan aslı şudur: Haccâc İbn-i Yûsufü's-Sekafî, Hakem İbn-i Ebî Akîl nâmında bir amcâzâdesini kendine nâib olarak Basra'ya emîr nasbetmişti. O da, Haccâc'ın mesleğine tebean, cum'a günü hutbeyi hemen hemen ikindi vakti girecek raddeye kadar uzatırmış. Bir gün namaz kılındıktan sonra Yezîdü'z-Zabbî nâmında bir zât bu yaptığına i'tirâz etmiş. Hakem, serîr üstünde yanında oturan Enes *radiya'llāhu anh*'e

bu suâli îrâd eylemiş, o da metindeki cevâbı vermiş. « يعنى الجمعة » ziyâdesi de kıssanın Cum'a bahsine teallûk etmesi dolayısiyle râvî tarafından ilâve edilmiş. İsmâilî'nin rivâyet-i mevsûlesinde: "« اذا كان الشتاء بكر بالظهر و اذا كان الصيف ابرد بها و لكن يصلى العصر و الشمس بيضاء نقية » = *Kış olunca öğle namazını aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz erken kıldırır, yaz olunca serinlik vaktine kadar te'hîr buyururdu. Lâkin ikindi namazını güneş bembeyaz ve tertemiz iken kıldırırdı*" demiştir. Bu hadîsi Beyhakî de böylece rivâyet eder. [324 üncü Ebû Berzete'l-Eslemî *radiya'llâhu anh* hadîsine de mürâcaat.] Bu kıssada bahs Cum'aya müteallik olduğu halde Hakem İbn-i Ebî Akîl'in vakt-i zuhrun hükmünü sorması, Enes *radiya'lahu anh*'in de o suâle göre cevab vermesi gösteriyor ki, Sahâbî-i müşârün-ileyhin mezhebince –ayniyle cumhûr-ı fukahâ gibi– Cum'a ile öğle namazlarının vakti birdir ve kable'z-zevâl Cum'a kılınmaz.

493. عَنْ أَبِى عَبْسٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: وَهُوَ ذَاهِبٌ إِلَى ٱلْجُمُعَةِ سَمِعْتُ ٱلنَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنِ ٱغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِى سَبِيلِ ٱللّٰهِ حَرَّمَهُ ٱللّٰهُ عَلَى ٱلنَّارِ»

Tercemesi

Ebû Abs (Abdurrahmân İbn-i Cebr-i Ensârî) *radiya'llâhu anh*'in[1] (salât-ı) Cum'a'ya giderken: "Nebî[2] *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in: Her kimin ayakları Allah yolunda toza bulanırsa o(nun vücûdu) nu Allâhu Teâlâ Cehennem (ateşin) e harâm eder, buyurduğunu işittim" dediği (sened-i sahîh-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur.

[1] Buhârî'nin senedinde râvî: "« أدركنى أبو عبس و أنا اذهب الى الجمعة فقال » =*Ben Cum'aya giderken Ebû Abs radiya'llâhu anh ardımdan yetişip dedi ki*" diyor ki, müellif ibâreyi şu okunan sebke ihtisâren sokmuştur.

[2] Bâzı nüshalarda: « رسول الله صلى الله عليه و سلم ».

Ebû Abs, Ensârî-yi Evsî ve sâbikîn-i evvelînden bir Bedrîdir.

Bedirden i'tibâren bütün meşâhid ve gazevatta Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunmuştur. Eyyâm-ı câhiliyyette ismi, "*Abdü'l-Uzzâ*" veya diğer rivâyete göre, «*Ma'bed*» iken *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz tarafından «*Abdurrahmân*» a tebdil buyurulup vâkıa-i muāhatta Muhâcirînden Hubeyş İbn-i Huzâfe *radiya'llāhu anh* ile kardeş edilmişlerdi. Bidâyet-i İslâmda kabîle efrâdından dâire-i münciye-i İslâm'a henüz dâhil olmamış olanların putlarına Ebû Bürde *radiya'llāhu anh* ile berâber musallat olup gizlice birer birer kırmakta her ikisi bir zevk duyarlardı. Daha sonraları, Muhammed İbn-i Mesleme *radiya'llāhu anh*'in da'vetine icâbetle, o zaman İslâmın ve Nebiyy-i âhırü'z-zemânın en büyük adüvv ü mühîni olan Yahûdî Kâ'b İbni'l-Eşref'in katline iştirak edenler meyânında bulunup Müslümanlar aleyhine bütün Arabistan halkını şi'riyle, talâkat-ı lisâniyle, servetiyle ayaklandırmaya çalışan habîsin şerrinden ehl-i İslâm'ı kurtarmıştır.

Muhammed İbn-i Mesleme ile Ebû Abs *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu hâdisede üç arkadaşları daha vardı ki Ebû Nâile, Abbâd İbn-i Bişr ve Hâris İbn-i Evs *radiya'llāhu anhüm*'dür. Bu yârân-ı cihâdın beşi de Evsî idiler. Ebû Abs *radiya'llāhu anh*, hicretin 34 üncü senesinde yetmiş yaşında dâr-i cinâne intikāl etmiştir. Hastalığında Emîrü'l-mü'minîn Osmân *radiya'llāhu anh*, Bedrî olduğuna hürmeten ıyâdetinde bulunmuşlardır.

İbn-i Hacer-i Askalânî «*İsābe*» de müşârün-ileyhin zâtına āit bir kerâmet olmak üzere bir mu'cize-i Nebeviyye de haber veriyor: Ahd-i Celîl-i Risâlette Ebû Abs'in gözlerine geceleri etrâfını göremiyecek kadar za'f târî olmuş. Sāhibü'l-mu'cizât *aleyhi ekmelü's-salevât* Efendimiz kendisine bir asā ihsan buyurmuşlar ki, bu asā, geceleri uzaklara kadar nur saçıp yürümesine yardım edermiş [291 inci hadîse de mürâcaat].

Müşârün-ileyhin sinni hakkında «*Isābe*» deki bir söz cây-i nazardır. Zîrâ Bedir muhârebesine 48 yaşında iştirak ettiğini söyledikten sonra ber-vech-i ma'rûz 34 senesinde 70 yaşında vefât ettiğini haber veriyor. Halbuki, bu hesâba göre, seksen yaşında olması lâzım gelir.

Müşârün-ileyhin *Buhârî*'de yalnız bu hadîsi vardır ki, onu Tirmizî ve Neseî de rivâyet etmişlerdir.

Fîsebîli'llâh cihâda gitmenin fazîletini müş'ir olup hadîs kitaplarında –hep bu ma'nâda olmak üzere– İbn-i Ömer tarîkandan

Ebû Bekri's-Sıddîk, Osman İbn-i Affân, Muâz İbn-i Cebel, Ubâdete'bni's-Sâmit, Ebû Saîd-i Hudrî, Ebü'd-Derdâ', Enes İbn-i Mâlik, Ebû Ümâme, Âişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet edilen bu hadîs-i şerîfin Cum'a hadîsleri meyânında sebeb-i îrâdı, Cum'aya gitmek de hükmen cihâda gitmek gibi olduğu içindir. Netekim -yukarıki hāşiyede beyân edildiği üzere- Buhârî'nin râvîsini Cum'aya giderken, Ebû Abs *radiya'llāhu anh*'in bu haberle tebşîr etmesi müşârün-ileyhin de fazîletçe ikisini bir hükümde bildiğini gösterir.

Bir de, bu hadîsin mezkûr hāşiyede mevzū-i bahs olan Buhârî rivâyetinde: "و أنا اذهب الى الجمعة =*Ben Cum'a namazına giderken*" denilmiş iken, Neseî rivâyetinde: "و أنا ماشٍ الى الجمعة =*Ben yürüye yürüye Cum'aya giderken*" lâfzı ile rivâyet edilmiştir.

«مشى»: Yaya gitmek ma'nâsına olup bu fazîletin Cum'aya mâşiyen gidenlere has olduğunu söyliyenler olmuştur. «ذهاب» ise ister mâşiyen, ister râkiben olsun mutlakā gitmek demek olduğundan bir çokları yürümeyi efdal addetmekle berâber ihrâz-ı fazîlet için meşiy ile rükûb arasında fark görmezler. Netekim İsmâilî'nin rivâyetinde, bu haber-i beşâreti Ebû Abs'tan alan râvînin de o sırada hayvana binmiş olduğu ve Ebû Abs *radiya'llāhu anh*'in: "احتسب خطاك هذه =*Şu attığın adımların kıymetini bil*" mukaddimesiyle söze başladığı nakledilmektedir. Gerek bu hadîs-i şerifte, gerek (480) inci Ebû Hüreyre ve (481) inci Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anhümâ* hadîslerinde zikredilen sevap ve fazîlet, hep "«يا أيها الذين آمنوا اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله و ذروا البيع» * =*Ey îmân edenler, Cum'a günü namaz için nidâ edildiğinde hemen Allāh'ın zikrine sa'yedin de alış verişi bırakın*" âyet-i kerîmesinde emir ve nehy-i İlâhî'ye itāat etmenin berekâtındandır.

«سعى»: Lûgaten koşmak ve seğirtmek demek ise de âyet-i kerîmede gitmek ile tefsîr edilmiştir. Hattâ (374) üncü Ebû Katâde hadîsinde tavsiye buyurulan vekār u sekînet her namaz hakkında olduğuna nazaran, Cum'a namazına koşmak şöyle dursun, ağır ağır gitmek iktizā eder. Bu hadîsin *Buhârî*'de Ebû Katâde ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ*'dan tekrâr edilen diğer rivâyet-i merfûada: "«إذا اقيمت الصلاة فلا تأتوها سعياً و أتوها تمشون و عليكم السكينة...» =*Namaz ikāme olunduğunda namaza koşa koşa gitmeyip vekār u sekîneti elden bırakmıyarak ve ağır ağır yü-*

---

* *Sûre : 62 (Cum'a), âyet : 9*

rüyerek gidiniz" buyurulmuştur. Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'in bu münâsebetle tekrâr edilen (375) inci hadîsinin âhırında da "و عليكم «... السكينة ziyâdesiyle sekînet tavsiye buyurulmuştur. Âyet-i kerîmedeki «فاسعوا» yerine Ömer ile İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhümâ*'nın "فامضوا = *Gidiniz*", Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'in de «فامشوا»" = *Yürüyerek gidiniz*" kırâet-i şâzzeleri de oradaki sa'yin yalnız gitmek ma'nâsına olduğunu isbât eder. Sa'yin Türkçede olduğu gibi çalışmak ma'nâsına geldiği de çoktur. «و سعى لها سعيها» da buna delâlet eder.

Bu âyet-i kerîme –biri Cum'aya gitmek, diğeri alış verişi bırakmak üzere– bir emir ile bir nehyi mutazammındır. Vücûb-ı sa'yin mebdei nedir? Bu vücûb, nidâ yâni Cum'a ezânı ile tahakkuk eder. Hattâ Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği Zühri kavlince yolcu olan kimse, cum'a günü bulunduğu yerde ezânı duyarsa, da'vete icâbet edip Cum'aya gitmek gerektir. Zühri'nin bu kavli, müsâfire Cum'a lâzım gelmez diyen cumhûrun kavline muhâliftir. Alî İbn-i Ebî Tālib, İbn-i Ömer, Enes İbn-i Mâlik, Abdurrahman İbn-i Semüre, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm* ile Abdullāh İbn-i Mes'ūd'un ashābından bâzıları, Mekhûl, Urve, İbrâhîm-i Nehaî, Abdü'l-Melik İbn-i Mervan, Şa'bî, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in de mezhebleri budur.

Maahâzâ, başka tariklerden yine Zührî'nin «لا جمعة على مسافر» dediği de mervîdir. Onun için bu iki kavlini te'lîf etmek istiyenler, *Buhârî*'deki sözü «*kılması müstehabdır*», cumhûra muvâfık olan sözü ise «*Cum'a müsâfire vâcib değildir.*» ma'nâsına söylemiştir derler. Hattâ Zührî, nidâyı işiten müsâfire Cum'ada bulunmak farzdır demek istemişse, bir kavl-i şâz olmuş olur demişlerdir.

Cum'a günü sabahleyin sefere çıkmak câizdir. Netekim, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bir def'a cum'a günü sabahleyin sefere çıktıkları sâbittir. Cum'a gecesi tulû-ı fecirden evvel de sefer câizdir. Yalnız, İbrâhîm-i Nehaî, Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın: "*Cum'a gecesine kalırsan Cum'ayı kılmadıkça sefere çıkma*" demiş olduğuna bakarak perşembe günü yatsıdan sonra seferi tecvîz etmemiştir.

Kable'z-Zevâl ve zevâle yakın vakitte sefere çıkmak Ömer İbni'l-Hattāb, Zübeyr İbni'l-Avvâm, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* ile Hasan ve

İbni Sîrîn'e göre câiz olup İmâm-ı Mâlik ve İbnü'l-Münzir'in kavilleri de budur. Lâkin esah olan haram olmasıdır. Vakt-i zevâl yaklaşmış ise Cum'ayı kılıp ondan sonra çıkmalıdır. Âişe ve Muāz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anhümâ* ile Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz ve Hassan İbn-i Atıyye'nin de rey'i budur.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, ba'de'z-zevâlde sefere çıkmak câizdir. Lâkin İmâm-ı Mâlik ile İmâm-ı Ahmed'e göre, yol arkadaşlarını kaçırmak korkusu olur; yâhut Cum'ayı yolda kılabilmek imkânı varsa câizdir; değilse değildir.

Yine bu âyet-i kerîmedeki nehye binâen, Cum'a saatinde bey' ve şirâ haramdır. Buhârî, nidâ üzerine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya göre ve Atā' İbn-i Ebî Rebâh'a göre bey' ile berâber bütün sınâatin harâm olduğuna dâir iki rivâyeti ta'lîkan îrâd eylemiştir. Atā': "*Lehv ile alışveriş haramdır. İşçilik de, uyku da, ehline takarrüp de, mektup yazmak da bey' gibi haramdır*" diyor. Câbir *radiya'llāhu anh*'in hadîs-i merfûuna nazaran da: "« تحرم التجارة عند الاذان و يحرم الكلام عند الخطبة و يحل الكلام بعد الخطبة و تحل التجارة بعد الصلاة » =*Ezan ile berâber ticaret haram olur. Hutbe esnâsında da söz söylemek haramdır. Söz söylemek hutbeden sonra helâl olur. Ticaret de namazdan sonra helâl olur*" buyurulmuştur.

Bey' ve şirânın hürmeti, Cum'a namazından çıkmakla zâil olur ise de mebdei (iç ezan) nâmını verdiğimiz dâhil-i mesciddeki ezandır. Hanefiyyenin, Şâfiiyyenin, Hanâbilenin ve ekser-i fukahânın kavli budur. Asr-ı saādette Cum'a günü okunan ezan, işte bu idi. Minâredeki ezan –(495) inci hadîste görüleceği üzere– muhdestir. Eyyub'dan menkūl olduğuna göre: "*Medîne ahâlîsinin cum'a günü bir saati vardır ki o saatte artık alışveriş haramdır diye nidâ edilirdi. Bu da imamın minbere çıktığı zaman idi*" demiştir ki, Medîne ahâlîsinin sadr-ı İslâmdaki bir ādetini haber veriyor. Dahhak, Ata', Hasen-i Basrî, Müslim İbn-i Yesâr ve Mücâhid'e göre ise hürmet-i bey' vakt-i zevalden başlar. Halbuki iç ezânından evvel vakt-i zevaldeki alışveriş haram olmamakla berâber Hanefiyyeye göre mutlakā mekruhtur. Mâlikiyyeye göre nikâh, hibe ve sadakadan mâadâ olan muāmelâtın hepsi fesholunur.

Cum'a saatinde bey' haram olmakla berâber akd olunan bey' sahih midir? Bunda iki kavil vardır. Ebû Hanîfe'ye, Ebû Yûsuf'a, Muhammed'e, Züfer'e, Şâfiî'ye, hāsılı cumhûra göre, bey' maa'l-kerâhe sahihtir. Çünkü nehiy, akdin mutlakā fesâdını iktizā

etmez. Süfyân-ı Sevrî: *"Bey' sahih ve fâili Allāh'a âsîdir"* demiş. Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel ve Zāhirîlere göre ise bey' bâtıl olur.

494 . عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقِيمَ الرَّجُلُ أَخَاهُ مِنْ مَقْعَدِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ قِيلَ الْجُمُعَةَ قَالَ الْجُمُعَةَ وَغَيْرَهَا .

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Bir kimsenin (bir Müslüman) kardeşini oturduğu yerden kaldırmasını ve oraya oturmasını Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) nehiy buyurdu [1]. (Râvî Nâfi'a:) *"Bu,* (salât-ı) *Cuma'a'da mı?"* diye soruldu [2]. (Nâfi':) *"Cum'a'da da, başkasında da"* cevâbını verdi.

---

[1] Bâzı nushalara göre: «أن يقيم الرجل الرجل».

[2] Birini yerinden kaldırmak da, onu kaldırdıktan sonra yerine oturmak da ayrı ayrı birer fi'l-i menhîdir. Zîrâ bunlar, mü'min kardeşine karşı tekebbür ve onu istihkār ma'nâsını tazammun eder. Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîminde: "«تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الارض ولا فسادا والعاقبة للمتقين»* = *Dâr-ı âhiret denilen o matlûbu aksâ işte budur. Onu biz. yeryüzünde kimseye karşı büyüklenmek istemiyen ve fesâdı gönlünden geçirmiyenlere nasîb edeceğiz. Hüsnü âkıbet de müttekîlerindir"* buyuruyor ki, va'd buyurduğu ni'met-i uzmâyı teazzumdan, fesaddan bilfiil fâriğ olanlara, insana yakışmıyan bu iki zemîmeyi zihnine uğratmıyan, hiç yapmak istemiyenlere tahsîs buyurmuştur. Alî *kerrema'llāhu vecheh* Hazretleri: *"Bir kimse kendi nalın tasması arkadaşının nalın tasmasından daha güzel olsun arzusuna düştümü, bu âyet-i kerîmenin hükmüne dâhil olur"* buyurmuş olduğu gibi, Fudayl İbn-i İyâz da bu âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra: *"Emânî, arzular, hülyâlar işte burada çok olur"*

---

* *Sûre : 28 (Kasas), âyet ; 83*

demiştir. Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz bu âyet-i kerîmeyi tekrar ede ede teslîm-i rûh etmiştir. *Rahmetu'llāhi aleyh.* Kul olmakta Hakk'a nisbetleri bir olan ibâdu'llāhın yekdiğere karşı tekebbür ve tecebbürü bâhusūs mescidde olursa, âyet-i kerîmedeki ulüv ile fesad tehakkuk etmiş olur. Binâenaleyh, her kim bir yeri daha evvel kapmış ise o, ona ehaktır. Bir kimseyi yerinden kaldırıp kendi oturmak haram olduğu gibi iki kimseyi ayırıp aralarına oturmak da haramdır. Netekim (481) inci Selman *radiya'llāhu anh* hadîsinde « تفرق », yâni iki kimseyi birbirinden ayırmanın nehiy buyurulması, bu hikmete müstenittir. Tefrîkın bir nev'i de oralarda işâret edildiği üzere « تخطى رقاب », yâni oturanların üstünden atlayıp ileriye geçmektir. Çok kimseler ileri saflarda bulunmanın fazîletini nasılsa bellemiş oldukları için her ne sūretle olursa olsun oralara seyirtmek isterler. [366 ncı Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsine mürâcaat.] Halbuki, bu fazîletin ihrâzı erken davranıp yer kapmakladır. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh: "İmam hutbeye durunca her hangi biriniz cum'a günü ötekinin, berikinin omuzunu çiğneyip ilerleyeceğine kara taşlığın açığında namazı kılsa daha hayırlı olur"* demiştir ki, maksadı Cum'ayı terk etmekteki günâhın tehattī-i rikābdaki günahtan ehven olduğunu ifhâm etmektir. Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh* de: *"Tehattîden sakın. İleri geçeceğine olduğun yerde otur"* demiştir ki, Atā', Sevrî ve Ahmed'in de kavilleri budur. «Tehattı-i rikāb hakkındaki zevâ'ir-i Nebeviyye de çoktur. Netekim Abdullāh İbn-i Amri'bni'l-Ās *radiya'llāhu anhümâ*'nın «*Sünen-i Ebî Dâvud*» da (481) inci Selmân-ı Fârisî hadîsi meâlinde olmak üzere rivâyet ettiği hadîsin sonunda: « و من لغا و تخطى كانت له ظهراً »" *=Herkim lâğveder ve ötekinin berikinin üzerinden atlamak sûretiyle ilerlerse Cum'anın* (bir haftalık sagāire keffâret olmak) *fazîleti kalmayıp öğle namazı olmuş olur* " ziyâdesi olduğu gibi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, hutbede iken tehattı-i rikāb ederek kendine yer açan birine Abdullāh İbn-i Büsr *radiya'llāhu anh*'in, *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Neseî*'deki rivâyetine nazaran: " اجلس فقد آذيت = *Artık otur, verdiğin eziyet yeter!*", Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Sünen-i İbn-i Mâce*'deki rivâyetine nazaran: " اجلس فقد آذيت و آنيت = *Artık otur! Hem āleme ezâ ediyorsun, hem de geç kalmışsın*", Enes *radiya'llāhu anh*'in de Taberânî rivâyetine nazaran: « رأيتك تخطى رقاب الناس و تؤذيهم. من آذى مسلماً فقد آذانى. و من آذانى فقد اذى الله عز وجل » = *Görüyorum ki, ötekinin berikinin üzerinden atlayıp nâsa ezâ ediyorsun. Her kim bir Müslümana ezâ ederse bana ezâ etmiş olur. Her kim de bana ezâ ederse Allah Azze ve Celle*

Hazretlerine ezâ etmiş olur" buyurmuşlardır. Kezâlik Tirmizî'nin Muāz İbn-i Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran: "«من تخطى رقاب الناس يوم الجمعة اتخذ أو اتخذ جسراً الى جهنم» = *Her kim cum'a günü nâsın üzerinden atlayıp geçerse yevm-i Kıyâmette Cehennem yolu üzerinde köprü ittihâz edilecek*" yâni köprü gibi yatırılıp nâs üzerine basa basa gider, yâhud diğer rivâyete nazaran "Cehennem'e gitmek için kendisine bir köprü edinmiş olur". *Müsned-i Ahmed* ile *Taberânî*'nin Erkam ve Osman İbni'l-Ezrak *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetlerine nazaran: "ان الذى يتخطى رقاب الناس و يفرق بين اثنين بعد خروج الامام كالجار قصبه فى النار" = *Şüphesiz ki, imam hutbeye çıktıktan sonra nâsın üzerinden atlayıp geçen ve oturan iki kişiyi ayıran kimsenin hāli, Cehennemde karnından dışarıya fırlamış bağırsaklarını sürüyen kimsenin hāline benzer*" buyurulmuştur.

Tehattı-yı rikāb, yalnız iki sūretle câizdir: 1 — İmam mihrâba varmak için başka çâre bulamazsa ki, bunda muztardır; 2 — Bir iki saff ileride boş yer bırakılmış ise ki, bu takdirde arka saflardakiler evvel be-evvel ileriki saffı doldurmak vazîfeleri iken bu vazîfelerini îfâda taksîr etmiş bulunurlar. Maahâzâ tehattı-yı rikāb etmeksizin duracak yer bulursa yine ileriki saffa gitmekten vazgeçmek, evlâdır. Bir de *Müslim*'de bir hadîsin meâlinden anlaşıldığına göre «*Bana yol verin*» diye istîzân ettikten sonra tehattı-yı rikāb kerâheti zâil olur.

Mâlikîler ile İmâm-ı Evzâî'ye göre, tehattı-yı rikāb hakkındaki nehiy, imam minberde olduğu vakte mahsustur ki, hikmet-i nehiy, sâmiîni işgāl etmemek olur. Lâkin, nehyin bir illeti de ulûv ve tekebbür olduğuna göre, hürmet veya kerâhetin mutlak olması daha ziyâde mülâyim gelir.

495 . عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النِّدَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَ كَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ .

Tercemesi

Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Cum'a günü (Cum'a) nidâsı, (ezânı)[1] ilkin Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr ve Ömer (*radiya'llāhu anhümâ*) zamanlarında imam minbere oturduğu vakit başlardı[2]. Osmân (*radiya'llāhu anh* halîfe) olup nâs da (Medîne'de) çoğalınca Zevrâ'da[3] (okunan) üçüncü nidâyı, (ezânı)[4] ilâve etti[5].

---

[1] Bu nidâ, «* اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة » âyet-i kerîmesinde zikrolunan Cum'a nidâsıdır ki, o nidâ ile berâber Cum'aya sa'y, vâcib ve bey' harâm olur.

[2] Neseî rivâyetinde: "*Bilâl, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem minber üzerine oturduklarında ezân okur, indiklerinde ikāmet ederdi. Ebû Bekir ile Ömer zamanlarında da böyle oldu*"; *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Taberanî* rivâyetlerinde: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekir ve Ömer zamanlarında karşılarında ve mescid kapısında ezân okunurdu*"; Abd İbn-i Humeyd'in tefsîrinde de Osmân'ın ekser eyyâm-ı hilâfetinde hal böyle olduğu zikredildikten sonra: "*Şehir genişleyip Müslümanlar çoğalınca üçüncü nidâyı Osman emretti de bundan dolayı ayıplanmadı, halbuki Minâ'da namazı itmâm ettiği için ayıplanmıştı*" denilmiştir.

[3] « زوراء » –Buhârî'nin "*Sahîh*" de haber verdiği üzere– Medîne-i Münevvere'de çarşı içinde bir yer imiş. Netekim İbn-i Mâce ile İbn-i Huzeyme rivâyetlerinde: " على دار فى السوق يقال لها الزوراء =*Çarşıda zevrâ' tesmiye olunan bir evin damında*" ezân okutulmuş olduğu tasrîh ediliyor. Taberânî ise " على دار له يقال لها الزوراء =*Osman radiya'llāhu anh'in zevrâ' tesmiye olunan bir hânesi damında*" diye rivâyet ettiğine nazaran «*zevrâ'*» Hazret-i Osman'ın kendi mülkü olan bir evmiş.

[4] Üçüncü nidâ denilen bu ezan elyevm minârelerde okunup «*dış ezânı*» dediğimiz ilk ezandır. Diğer iki ezan, hutbeden evvel imamın karşısında okunan ezan ile hutbeden sonraki ikāmettir. Ezan ile ikāmetin ikisine de tağlîben ezan denildiği (370) inci hadîste

---

* *Sûre; 62 (Cum'a), âyat; 9*

görüldü. Bunda müezzin vakt-i salâtı, diğerinde salâta şürûu takrîben aynı elfâz ile îlân ettiği için her ikisine de ezan denilmiştir. Dış ezânı nâsı mescide da'vet içindir ve ilk da'vet olduğu halde metinde üçüncü nidâ denilmesi kadimdenberi okunagelen diğer ikisine ilâve edildiği içindir. Maahâzâ meselâ Taberânî'nin rivâyetinde: «قام بالنداء الاول» sūretinde de vârid olmuştur.

Osmân *radiya'llāhu anh*'in ictihâdiyle ihdâs edilen bu ezân, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'den mervî olduğuna göre, bid'at ise de her halde bir bid'at-i hasenedir. Bu ictihad bütün Sahābe-i Kirâm'ın icmâ-ı sükûtîsi ile meşrû' olmuş olup hiçbiri tarafından inkâr edildiğine dâir rivâyet yoktur. Ondan dolayı da o tarihten i'tibâren ilâ mâşâallah devâm edip gelmektedir. Ömer *radiya'llāhu anh*'in mescid hâricinde nâsa Cum'a vaktini haber vermek için iki müezzin (dellâl) ta'yîn edip «*Müslümanlar çoğaldığı için bunu biz ihdâs ettik*» dediğini müfessir Cüveyr İbn-i Saîd-i Ezdî Dahhâk tarîkından ve Muāz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'den rivâyet etmiş ise de Muāz *radiya'llāhu anh* Şam seferlerinin daha iptidâsında Medîne-i Münevvere'den çıkıp Amvas tāūnunda (19 sene) vefât edinceye kadar bir daha Medîne'ye avdet etmemiş olduğundan bu haberin münkatı' ve sübûtu meşkûk olduğunu İbn-i Hacer söylüyor. Maahâzâ Ömer *radiya'llāhu anh*, dellâl çağırtmak sūretiyle vakti ilân etmiş olsa bile bildiğimiz sūrette elfâz-ı ezân ile îlân keyfiyyeti, Osmân *radiya'llāhu anh* tarafından hilâfetinden birçok zaman geçtikten sonra ihdâs edildiği rivâyât-ı sahîha ile sâbittir.

[5] Bu hadîsten ettiğimiz istifâde şunlardır: 1 — Ezan hutbeden evvel, hutbe de namazdan evveldir. 2 — Hutbeden evvel imam minberde oturur ve oturduğu sırada ezân okunur. İmamın minberde hutbeden evvelki oturuşu ezânı beklemek için midir, yoksa kendisi istirahat için mi? Ezânı beklemek için ise bayramlarda ezan olmadığı için minbere çıktıktan sonra oturmadan hutbeye başlaması mesnun olmuş olur.

496. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ قَالَ لَمْ يَكُنْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُؤَذِّنٌ غَيْرُ وَاحِدٍ وَكَانَ التَّأْذِينُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ حِينَ يَجْلِسُ الْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ.

Tercemesi

Diğer bir rivâyette yine Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

(Bundan evvelki rıvâyetini te'yîd ettikten sonra) şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Cum'a ezânını okuyan) birden ziyâde müezzini yoktu [1]. Cum'a günü ezân okunması da imam minbere oturduğu vakitte olurdu [2].

---

[1] Bu, tek müezzin Bilâl İbn-i Rebâh *radiya'llāhu anh* idi. Vâkıā *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in diğer müezzinleri de vardı. Bunlardan İbn-i Ümm-i Mektūm *radiya'llāhu anh* –(369) uncu hadîste görüldüğü üzere– yalnız salât-ı fecr için, bâhusūs Ramazanda, Bilâl *radiya'llāhu anh*'den sonra ezan okurdu. Ebû Mahzûre *radiya'llāhu anh* mescid-i Mekkî müezzini ta'yîn buyurulmuştu. Sa'di'l-Kuraz *radiya'llāhu anh* mescid-i Kubâ'nın müezzini idi. Bir de Ziyâd İbni'l-Hârisi's-Sudaî *radiya'llāhu anh*'in ismi bu meyanda zikrediliyorsa da müşârün-ileyh yalnız kavmine ezân okumak için *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den ezânı teallüm ile iktifâ edip huzūr-ı âlîde ezan okumamıştır.

Başka müezzinin Cum'a ezânı okumamış olmasından ikāme-i salât eden ile ezân okuyanın bir kimse olduğu anlaşıldığı gibi iki kimsenin birlikte ezan okumamış oldukları da anlaşılır ki, biz buna «*çifte ezan*» diyoruz. Bu, İmâm-ı Şâfiî'ye göre mekruhtur. Hanefîlere göre ise câizdir.

[2] Minberde hutbe îrâdı, müstehab olduğu görülüyor. Minber yoksa imam, yüksekçe bir yere çıkıp söz söyler. Kezâlik hutbeden evvel ister istirahat için imamın ezan okununcaya kadar oturması da cumhûra göre müstehabdır. Tâ ki, cemâatten ses kesilsin, hutbeyi dinlemeye herkes hazırlansın ve zikr ile, va'z ile ferâğ-ı bâl ve huzūr-ı zihin ile iştigâle meydan kalsın.

497 . عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ جَلَسَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلَمَّا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ

أَكْبَرُ قَالَ مُعَاوِيَةُ اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ وَأَنَا قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ قَالَ مُعَاوِيَةُ وَأَنَا فَلَمَّا قَضَى التَّأْذِينَ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى هٰذَا الْمَجْلِسِ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُمْ مِنِّي مِنْ مَقَالَتِي.

TERCEMESİ

(Sened-i sahîh-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur ki, Muâviye İbn-i Ebî Süfyân *radiya'llāhu anhümâ* bir Cum'a günü minbere oturmuş. Müezzin: « الله اكبر الله اكبر » demiş. Muāviye de: « الله اكبر الله اكبر » demiş, (Müezzin:) « اشهد ان لا اله الا الله » demiş. Muāviye: « وانا » yâni: Buna ben de şehâdet ederim, demiş. (Müezzin:) « اشهد ان محمداً رسول الله » demiş. Muāviye (yine) « وانا » demiş[1]. (Müezzin:) ezânı bitirince Muāviye: "*Ey nâs, ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bu makamda* (yâni minber üzerinde) *oturur*[2] *ve müezzin ezân okurken benden işittiğiniz* (bu) *sözleri buyurduğunu işittim*" demiş[3].

RİVÂYETLER :

Bâzı nushalara göre « فلما اذن المؤذن فقال ».

Bâzı nushalarda « فلماان قضى التأذين », diğer bâzı nushalara göre de « فلما ان انقضى التأذين »

Bu hadîs evvelce geçmiş olan (364) üncü hadîsin başka tarikten rivâyet olunmuşudur. Bu hadîs Ebû Ümâme Sehl İbn-i Huneyf, evvelkisi de Îsâ İbn-i Talha ile Yahyâ İbn-i Ebî Kesîr tariklerinden rivâyet olunmuştur. Burada minberde oturmak mevzū-i bahs iken orada bu cihet meskûtün anhdir. Kezâlik orada «*hey'ale*»

bahsi muhtasaran zikredilmiş iken burada yalnız teşehhüdleri zikretmekle iktifâ edilmiş. Her iki hadîs yekdiğerin mütemmimidir.

[1] Ebû Ümâme Sehl İbn-i Huneyf'in rivâyetine nazaran: «وانا اشهد» dediği (364) üncünün hâşiyesinde zikr edilmişti. Ancak mesnûn olan, teşehhüdü aynen tekrardır. İhtisār ederek «و انا» yâhud «و انا اشهد» demekle iktifâ câiz ise de teşehhüdün tamam elfâziyle teberrük etmek evlâdır.

[2] Bundan hatîbin minberde oturup ezânı dinlemesi sünnet olduğu ma'lûm olur.

[3] Bundan, müezzine cemâat gibi imamın da cevap vermesi sünnet olduğu gibi imamın hutbeye şüru'dan evvel tekellüm etmesi mübah ve minberde iken ta'lîm-i ilm etmesi câiz olduğu da anlaşılır.

498. حَدِيثُ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ فِى أَمْرِ الْمِنبَرِ تَقَدَّمَ وَ ذِكْرُ صَلَاتِهِ عَلَيْهِ وَرُجُوعُهُ الْقَهْقَرٰى وَزَادَ فِى هٰذِهِ ٱلرِّوَايَةِ فَلَمَّا فَرَغَ أَقْبَلَ عَلَى ٱلنَّاسِ فَقَالَ يَآأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هٰذَا لِتَأْتَمُّوا وَلِتَعَلَّمُوا صَلَاتِى.

TERCEMESİ

(Yine) Sehl İbn-i Sa'd (-i Sâidî) *radiya'llāhu anhümâ'*-nın minber hakkındaki hadîsi ki (yukarıda (447) inci olarak) geçmişti (o rivâyette) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz'in) minber üzerinde namaz kıldıkları ve (esnâ-yı salâtta) geri geri gittikleri zikredilmişti. Bu rivâyette (ise Sehl *radiya'llāhu anh*): "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namazdan çıkınca nâsa dönüp: Ey nâs, bu* (gördüğünüz) *şeyleri bana uyasınız ve benim namazımı öğrenesiniz diye yaptım" buyurdu*"[1] sözlerini ziyâde etmiştir.

[1] Eldeki *Buhârî* nushalarının hepsinde yâ'sız olarak: «ايها الناس» dır.

Buhârî'nin buradaki rivâyetine nazaran Ebû Hazm İbn-i Dînâr şöyle diyor*: Minberin hangi ağaçtan yapıldığında ihtilâf eden bir takım kimseler, Sehl İbn-i Sa'd-i Sâidî'ye gelip ona sordular. Dedi ki, vallâhi ben neden yapıldığını da bilirim, ilk kurulduğu günü de, üzerine Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in ilk oturduğu günü de bilirim. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Ensâr kadınlarından filân hâtuna [bu hâtunun ismini Sehl söylemiştir]: "مرى غلامك يعمل لى اعوادا أجلس عليهن اذا كلمت الناس = *Marangoz kölene söyle de benim için nâsa hitâb ettiğim zaman üzerine oturabileceğim tahtadan bir yer yapsın*" buyurdu. O da, «*Gabe*» nin ılgın ağaçlarından onu yaptı. Sonra *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e haber verdi. O da ferman buyurdu, şuracığa kurdular ilh.. Bu mukaddimeden sonra (247) nci hadîsteki namazı ta'rîf edip sonra bu metindeki ziyâdeyi ilâve ediyor. Taberânî'nin yine Ebû Hazm rivâyetinde o gün, evvel be-evvel bir hutbe îrâd buyurdukları, sonra namaz ikâme edilip ihram tekbîrini minber üstünde aldıkları zikredilmektedir.

Minber-i şerîfin i'mâlinden evvel –âtîdeki hadîste görüleceği üzere– *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Mescid-i Şerîf'in mahall-i mahsûsuna vaz' edilen bir ağaç kütüğüne çıkıp hutbe îrâd buyururlardı. Minber-i şerîf, üç basamaklı idi. Muâviye *radiya'llâhu anh*, bir aralık yerinden söküp kendisi için Şam'a gönderilmesini, tarafından, Medîne vâlîsi olan, Mervân'a emretti. Mervan da emir mûcebince söktü. Fakat tesâdüfen gün tutulmuş, gündüz yıldızlar görülmüş ve nâs Mervân'ın bu fiilinden teşe'üm etmiş olduğundan yaptığı işi te'vîl için hutbeye çıkıp: Emîrü'l-mü'minîn minberi Şam'a göndermemi değil, yükseltmemi emretti dedi ve bir marangoz çağırarak üç basamağın alt tarafına üç basamak daha ilâve edip yerine kurdurdu. Bunu da gûyâ cemâatın çoğalmasından dolayı yapmış oldu. Minber-i şerîf, o hey'et üzere (654) târihinde Mescid-i Nebevî muhterik olun-

* Minber hadîsini Sehl İbn-i Sa'd'den rivâyet eden Ebû Hazm İbn-i Dînar, Tâbiîn'den ve Medîne'nin en benam âlimlerinden ve râvîlerindendir. Ebû Hazm aynı zamanda belîg bir hatip, yüksek bir hakîm idi. Abdu'r-Rahmân b. Zeyd: "*Hikmet ve felsefe-i İslâmiyye ağzına yakışır Ebû Hazm'dan yüksek bir âlim görmedim*" diyor. Tabakat kitaplarında birçok hikemiyyâtı naklediliyor. Halîfe Hişâm bir kerre Ebû Hazm'e bu saltanat vebâlinden kurtulmanın bir yolu var mıdır? diye sormuş. Ebû Hazm, kolaydır demiş: Aldığını helâlından al, bıraktığını da hak olduğu için bırak, demiş. Fıkhî kudretiyle, zühd ve takvâsiyle meşhurdur. Hicretin (140) târihinde vefât etmiştir [*Tezkiretü'l-Huffâz*, C. I., s. 119].

cıya kadar kaldı. Yandıktan sonra Yemen melîki Muzaffer (656) da yeniden bir minber yaptırdı. Yirmi sene sonra Mısır melîki Zāhir Baybars o minberi kaldırtıp kendi tarafından bir minber ikāme etti. Hicretin (820) senesinde de Mısır pâdişâhı Melik Müeyyed, yeni bir minber göndermiştir. Müşârün-ileyh, Mekke-i Mükerreme'ye de iki sene evvel yeni bir minber göndermişti.

Bu hadîs-i şeriften –(247) inci hadîsin hâşiyelerinde söylendiği üzere– iki üç adımlık meşy-i yesîrin müfsid-i salât olmadığı ve kasd-ı ta'lîm gibi bir maslahat-ı şer'iyye için imamın me'mumlardan biraz yüksek bir yerde durması câiz olduğu hükmü istinbat olunduğu gibi hutbe için minber yaptırmanın da müstehab olduğu münfehim olur. Zîrâ hatîb, yüksekten daha iyi görülüp sözleri daha kolay anlaşılır. Minberin kıbleye karşı durulunca mihrâbın sağ tarafında bulunması da müstehabdır. Minber olmazsa imam yüksek bir yer intihab eder. Böyle bir yer de yoksa sünnete ittibâan ayağı zeminden kesecek bir ağaç parçası üzerine çıkmalıdır. Netekim, minber yapılmadan evvel Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz bir ağaç kütüğü üzerine çıkarlardı. Mescid küçük olursa namaz kılacaklara yer bırakmıyacak derecede büyük minber yapmak mekruhtur.

Bu hadîsten, her yeni şeyde gerek şükren, gerek teberrüken namaz ile başlamanın da müstehab olduğu anlaşılır.

499 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ جِذْعٌ يَقُومُ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا وُضِعَ لَهُ الْمِنْبَرُ سَمِعْنَا لِلْجِذْعِ مِثْلَ أَصْوَاتِ الْعِشَارِ حَتَّى نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ.

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abd illāh(-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan [1]:

Şöyle demiştir: Bir hurma kütüğü vardı ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz hutbe esnâsın-

da) onun üzerinde dururdu [2]. Kendisi için minber kurulduğunda (bu) kütükten, gebe develerin iniltisine benzer sesler (çıktığını) işittik [3]. Tâ ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (minberden) inip de elini üzerine koyunca (sustu) [4].

---

[1] Bu hadîse «حنين جذع» yâni *«Hurma kütüğünün feryâd-ı iştiyâkı»* hadîsi denilir ki, Nübüvvet-i Muhammediyye *salla'llāhu aleyhi ve sellem* delâilinden bir mu'cize-i bâhiredir. Bu vak'a, bir cum'a günü Mescid-i Şerîf'te ve bir mescid dolusu Sahābe-i Kirâm'ın huzūrunda cereyân etmiş olup bu bâbda mazbut olan rivâyetlerde bir cemâdın, ağaç parçasının –ākıl bir zî-hayât gibi– Resûl-i Hüdâ *aleyhi efdalü't-tehâyâ* Efendimiz Hazretlerinin hutbe için mahall-i âheri, minber ihtiyar buyurmakla müfârekatinden dolayı müteellimâne feryadlar çıkardığı beyânında müttefiktirler. Bu hadîs-i Buhârî, Câbir İbn-i Abdillāh ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den turuk-ı muhtelifeden rivâyet ettiği gibi Ahmed İbn-i Hanbel de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan yine Ahmed İbn-i Hanbel ile İbn-i Mâce ve Tirmizî, Ebû Ya'le'l-Mûsilî, İbn-i Hüzeyme, Taberânî, Dâremî, Beyhakî ve Ebû Nuaym, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den; Ahmed İbn-i Hanbel, İbn-i Meni', Ebû Sa'd, Ebû Nuaym, Beyhakî, Taberânî İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan; Ahmed İbn-i Hanbel, İbn-i Sa'd, Daremî, Ebû Ya'lâ, İbn-i Mâce, Bagavî, Ebû Nuaym, İbn-i Asâkir, Beyhakî, Ubey b. Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den; Dâremî, İbn-i Sa'd, İshak İbn-i Râhûye, Beyhakî, Ebû İsmâil-i Tirmizî, ve Sehl b. Sa'd-i Sāidî *radiya'llāhu anh*'den; Ebû Muhammedü'l-Cevherî, Temîm Dârî *radiya'llāhu anh*'den; Dâremî, Büreyde b. Husayb *radiya'llāhu anh*'den; yine Dâremî ile Taberânî ve Ebû Nuaym, Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan; Beyhakî ile Ebû Nuaym, Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan; İbn-i Ebî Şeybe ile Dâremî ve Ebû Nuaym, Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den; *«Ahbârü'l-Medîne»* sinde Zübeyr İbn-i Bekkâr, Muttalib İbn-i Vedâa *radiya'llāhu anh*'den turuk-ı muhtelifeden rivâyet etmişlerdir. Bu tariklerin bir çokları sahîhtir de. Kıssanın bu saydığımız Sahābe-i Kiram'dan başka Sahābe'den diğer râvîleri de vardır. Demek ki -Beyhakî, Tācüddîn-i Sübkî, Kādî İyâz ve İbn-i Hacer'in

dedikleri gibi- mütevâtirdir. Bu, kâffenin kâffeye naklettiği rivâyattan iken hanînin adem-i vukūuna delâlet eden rivâyet yoktur. Sübkî, yukarıki tariklerin birçoklarını naklettikten sonra: *"Vâkıā yalnız bu sayılan tariklerle tevâtür hāsıl olur diyemem. Lâkin muhaddis, mesânîd ve eczâ içinde birçok tariklere daha müsādif olur ki, bunlarla her halde tevâtür beyyinesi kāim olur. Bu saydığımız yalnız vehleten göze çarpan nakillerden ibârettir"* diyor. Hāfız İbn-i Hacer, *Buhârî* şerhinde *"Gerek hanîn-i ciz', gerek inkişāk-ı kamer kıssaları hadîste mümârese sāhibi olmıyana yakîn ifâde etmese de turuk-ı hadîse muttali' olanlara kat'iyyet ifâde edecek derecede* « مستفيضا » *rivâyet edilmişlerdir"*. Beyhakî: *"Hanîn-i cizi' kıssası ötedenberi halefin seleften alıp nakledegeldikleri umûr-ı zāhire-i ma'lûmedendir"* diyorlar.

İbn-i Ebî Hâtem'in nakline göre, İmâm-ı Şâfiî: *"Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberimiz Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e verdiğini hiçbir Peygamber'e vermemiştir"* demesine karşı, Îsâ *aleyhi's-selâm*'a ihyâ-yı emvât mu'cizesi verildiğinden bahseden Ömer İbn-i Sevade: *"Muhammed salla'llāhu aleyhi vesellem Efendimiz'e hanîn-i cizi' mu'cizesi verildi ki, o hanînin sesini herkes duydu. Bu, ihyâ-i emvâttan daha büyük bir şeydir"* cevâbını vermiş. Vâkıā Kudretu'llāha nisbeten kuru bir kütüğün akl u şuūr sāhibi bir zî-hayât gibi inildemesi ile toprak olmuş bir meyyitin dirilmesi arasında hiçbir fark yok ise de meyyitin mâsebaktan hayat, akıl ve şuur sāhibi olmuş olması dolayısiyle vahîme-i beşer ötekini daha ziyâde istib'ād eder.

[İstib'ād-ı akıl mes'elesi hakkında (227 ve 321) inci hadîslerin hāşiyelerine de mürâcaat].

[2] Câbir *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'deki diğer rivâyetlerinde hadîsin baş tarafında Mescid-i Şerîf'in hāl-i sâbıkı ve minberlerin inşâsı mes'elelerinden bahsediliyor. Bunların birinde: *"Mescid-i şerîfin tavanı hurma kütükleri üzerine oturtulmuş idi.* [278 inci İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine de mürâcaat]. *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem hutbe îrad buyurmak istediklerinde ayakta bu kütüklerin birine dayanıp söz söylerdi"* diyor. Buhârî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde de : *"Mescidde bir hurma kütüğü vardı ki, cum'a günleri yâhud bir şey hâdis olup ta nâsa söz söylemek istedikleri zaman ona dayanırdı"* deniliyor.

Bu tercemede ise *«onun üzerine dururdu»* denilmiştir ki « يقوم عليه » nin tercemesidir. Bir nüshada « يقوم اليه » lâfziyle olduğundan o lâfz

Câbir'in diğer rivâyâtındaki lâfızlara daha muvâfıktır. Fakat eldeki nushalarda hep « عليه » olduğu için tercemeyi değiştirmedim*.

[3] (الحنين) şevk ve arzu ma'nâsınadır. Ananın veledine olan şevk ve arzusu gibi... ve şiddet-i bükâ ve iştiyak ma'nâsınadır. Yâni şiddet-i arzu ve iştiyaktan nâşî pek ağlamak, alâ-kavlin hüzünden, yâhud ferahtan nâşî nâle ve zârı kılmak ma'nâsınadır. Nâkenin yavrusundan cüdâ oldukta şevkle rikkatlû hazin nâle eylediği gibi ilh.. (Mütercim-i Kāmûs Âsım Efendi)

Rivâyât-ı muhtelifeden zihinde mücmelen hāsıl olan ma'nâ: *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in hutbe îrâd buyurmak için minbere çıkmaları üzerine kütükten gayr-ı me'lûf bir sesin çıkması ve bu ses, huzzârın mesmûu olmasıdır. Bu sesin nev'ini beyân eden elfaz, mütehâliftir: İbn-i Ömer ve Übey İbn-i Kâ'b kısaca « حنين » lâfzını isti'mâl etmişlerdir. Câbir –burada görüldüğü üzere «*Büreyde*» gibi– bu sesi gebe devenin hanîn-i iştiyâkına benzetmiş, diğer rivâyette de: " فصاحت النخلة صياح الصبي = *Ağaç parçası çocuk gibi feryâd etti*" diyor. Enes: "*Ağaç parçasının vâle yâni sersemlemiş acıklı insan gibi inlediğini işittiğini*" nakletmiştir. Sehl İbn-i Sa'd de: "« حنت الخشبة . فاقبل الناس عليها. فرقوا من حنينها حتى كثر بكاؤهم » = *Ağaç parçası inildedi. Cemâat, başına üşüştüler ve hanîninden rıkkate geldiler. O kadar ki, onlar da çok ağladılar*" diyor. Übey ile Enes'ten ve Sehl İbn-i Sa'd'den gelen diğer rivâyetlerde ise o ses öküzün böğürmesine benzetilmiş. Übey: " خار حتى تصدع و انشق = *Çatlayıp parçalanıncaya kadar böğürdü*", Enes: " خار الجذع كخوار الثور حتى ارتج المسجد بخواره = *Kütük öküz gibi böğürdü. Nihâyet, mescidin içi böğürtüsünden çalkandı*", Sehl İbn-i Sa'd de: " خارت كما يخور الثور لها حنين. حتى تضرع الناس و كثر البكاء لما رأوه = *İnliyerek öküz böğürür gibi böğürdü. O derecede ki, hazır olanlar gördükleri halden dolayı tazarrua başlayıp çok ağlaştılar*", Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ* da: " خارت خوار الثور حتى سمعها اهل المسجد = *Öküz gibi böğürdü. O kadar ki, mescidde olanlar hep işittiler.*"

---

* Şârih Kastallânî (يقوم اليه) nushasını tercîh ederek (يقوم عليه) nushasının "Ebû Zer, Ebu'l-Vakt" rivâyetlerine müstenit olduğuna şerhde işâret etmiştir. 1313 senesinde Mısır'da bir hey'et-i ilmiyye tarafından tashîhine ihtimâm edilerek tab' edilen *Buhârî* nüshasında da (اليه) rivâyeti tercih edilmiştir. Bu, aynı zamanda *Buhârî*'nin diğer rivâyet tariklerine muvâfık bulunduğundan Üstâdımız mütercim merhum (اليه) rivâyetini tercih etselerdi daha isâbet etmiş olurlardı.
K. M.

[4] Kavs içindeki «*sustu*» lâfzı, Câbir *radiya'llāhu anh*'in Buhârî rivâyetindeki « فسكنت » lâfzına mukābildir. Câbir *radiya'llāhu anh* diğer bir rivâyette de: "« ثمّ نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم فضمه اليه تئن انين الصبي الذى يسكن . قال كانت تبكى على ما كانت تسمع من الذكر عندها » = *Sonra Resulûllāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem minberden inip onu kucakladı. O sırada kütük, susturulan çocuk gibi hafif hafif inliyordu. Susturduktan sonra: 'O, yanında edildiğini işittiği zikrullāh için ağladı idi., buyurdular*" denilmiştir. İbn-i Abbâs rivâyetinde: "« فاحتضنه فسكن . فقال صلى الله عليه وسلم لولم احتضنه لحن الى يوم القيامة » =*Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem onu kucakladı da sustu. Bunun üzerine Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem: 'Eğer ben onu kucaklamamış olaydım Kıyâmet gününe kadar hep böyle inleyip duracaktı., buyurdu*", Enes rivâyetinde: "« لولم التزمه مازال هكذا الى يوم القيامة حزناً على رسول الله صلى الله عليه وسلم » = *Eğer ben onu bağrıma basmayaydım Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'den ayrıldığı için Kıyâmet gününe kadar hep böyle olacaktı, buyurdu*" denilmiştir. Muttalip İbn-i Ebî Vedâa *radiya'llāhu anh*'in rivâyetinde, ziyâde olarak, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyki ve sellem*'in: "« لا تلوموه فان رسول الله لم يفارق شيئاً الا وجد عليه » = *Siz onu ayıplamayın. Zîrâ Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem: Herhangi şeyden ayrı düşerse o şey behemehal mahzûn olur*" buyurdukları menkuldür. Bir de, Büreyde ile Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetlerine nazaran, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in kütüğü kucaklarken ona: "*İstersen seni eskiden bittiğin yere götürüp yeniden dikeyim, sen de yeni baştan olduğun gibi yetiş, istersen Cennette dikeyim de Cennet ırmaklarından, pınarlarından kana kana iç, güzelce yetiş, meyva ver ve meyvanı Allāh'ın sevgili kulları yesin. Nasıl dilersen öyle yapayım*" buyurmuşlar. Kütüğün, âhireti ve Cenneti dünyâya tercîh ettiğini muhbir-i sādık Efendimiz Hazretlerinden öğrenmişlerdir.

Sonra o kütük, emr-i âlî-i Risâlet-Penâhî ile, yerinden alınıp minberin altına defnolundu. Mescidi yıktıkları zaman Ubey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'in onu alıp nezdinde sakladığına ve nezdinde iken çürüyüp toprak olduğuna dâir bir rivâyet de vardır. Anlaşılan, hedim ve termim esnâsında Mescid-i Şerîf'i yıkarken meydana çıkmış ve Übey Hazretleri onu yanında alıkoymuştur. Resûl-i Hüdâ ve İmâmü'l-Hüdâ Muhammed Mustafâ *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e bir cemâdın iştiyâkı bu mertebe olursa, o nûr-ı musaffânın likā-yi cemâline bir mü'min-i muvahhidin iştiyâkı ne kadar olmalı? Varın kıyâs edin! فاعتبروا !

500. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ قَائِمًا ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ كَمَا تَفْعَلُونَ الْآنَ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) — (tıpkı) sizin şimdi yaptığınız gibi — (ilk) hutbesini ayakta îrâd buyurur, sonra otururdu. Ba'dehû (tekrar ikinci hutbe için) ayağa kalkardı [1].

---

[1] Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* – *Buhârî*'deki diğer rivâyete nazaran – " كان النبي صلى الله عليه و سلم يخطب خطبتين يقعد بينهما = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in iki hutbe okuyup aralarında oturmak mu'tâdı şerifleri idi*" demiştir.

Hutbe, kāimen îrâd olunur. Kāiden hutbenin cevâzı ise muhtelefün-fîhtir. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre hutbe esnâsında kıyam sünnettir, vâcib değildir. İmâm-ı Mâlik'ten mervî olduğuna göre, vâcibdir; fakat şart değildir. Kıyâmı terkeden hatîb isâet ederse de hutbe sahîhtir. Diğerlerine göre ise hutbede kıyam –ayniyle namazlarda olduğu gibi– kudreti olan hakkında meşrut olduğu gibi, hutbeteyn arasında kuūd da farzdır. (498) inci hadîsin hâşiyesinde Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh*'in orada mevzū-ı bahsolan hadîsinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in minberini yaptıran hâtuna « مري غلامك يعمل لي اعوادا اجلس عليهن اذا كلمت الناس » buyurmuş olmalariyle –âtîde inşâ-Allah gelecek– (724) üncü Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* hadîsindeki: " جلس ذات يوم على المنبر و جلسنا حوله = *Günün birinde Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz minber üstünde oturmuş, biz de çepçevre karşısında oturmuştuk*" rivâyeti ile hutbede kuūdun cevâzına Hanefîler için delîl olabilir. Lâkin hatîbin bilâ-özür oturmasını câiz görmiyen cumhûr-ı fukahâ, Sehl İbn-i Sa'd hadîsindeki kelâm-ı Nebevî'nin hutbeye başlamadan evvelki ve iki hutbe arasındaki celselere mahmûl olabileceğine ve Ebû Saîd hadîsindeki hutbenin

Cum'a hutbesi olmayıp o esnâda Sahābe ile bir konuşma, bir sohbet olduğuna bakarak bu delillerin her ikisini de zayıf görüyor ve müstemirren cârî olan amelden başka İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsi ile Câbir İbn-i Semüre ve Kâ'b İbn-i Ucre *radiya'llāhu anhüm* hadîsleriyle ihticâc ediyorlar.

Müslim, Ebû Dâvud, Neseî ve İbn-i Mâce'de rivâyet olunduğuna göre, Câbir İbn-i Semüre *radiyā'llāhu anhümâ*: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in iki hutbesi vardı ki, ikisi arasında otururdu. Hutbede Kur'ân okur, nâsı tezkîr buyururdu*"; diğer rivâyette de: "*Ayakta hutbe îrad buyurur, sonra oturur, sonra yine kalkar, ayakta hutbe îrâd eylerdi. Oturarak hıtâbet buyurduklarını her kim sana haber verdiyse yalan söylemiştir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in arkasında ben vallah iki binden ziyâde namaz kılmışımdır*" diyor. Yine Müslim'in rivâyet ettiği Kâ'b İbn-i Ucre *radiya'llāhu anh* hadîsine nazaran, bir gün Abdurrahmân İbn-i Ümmi'l-Hakem oturduğu yerde hutbe îrâd ederken Kâ'b, mescide girmiş ve: "*Hele şu habîse bakın! Allāhu Teālâ* «و اذا رأوا تجارة أو لهوا انفضوا اليها و تركوك قائما» * *buyurmuş iken o, oturduğu yerden hutbe îrâd ediyor!*" demiş.

İbn-i Huzeyme'nin «*Sahîh*»ine nazaran da: "*Hiç böyle şey görmemiştim. Herif Müslümanlara imâm olmuşta oturduğu yerde hutbe îrâd ediyor*" demiş ve bu sözü tekrâr etmiş.

Kāimen hutbenin ve beyne'l-hutbeteyn kuūdun sünnet-i meslûke ve gayr-ı metrûke olması da cumhûrun sünnetlerindendir. Sadr-ı evvelde buna muvâzabet buyurulduğu İbn-i Ebî Şeybe'nin: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekir, Ömer ve Osmân radiya'llāhu anhüm hep kāimen hutbe îrâd ederlerdi. Minber üzerinde ilk oturan Muāviye radiya'llāhu anh'dir*" diye Tāvûs'tan olan nakliyle de sâbit olur. Muāviye *radiya'llāhu anh*'in şişmanladıktan sonra böyle yapmaya başladığı Şa'bî'den menkuldür. Aynî, İmâm-ı Alî *radiya'llāhu anh*'den de kuūdun rivâyet edilmiş olduğunu haber veriyor. Saîd İbn-i Mensur'un Hasen-i Basrî'den rivâyetine nazaran da Cum'ada ilk istirahat eden, yâni istirahat için oturan Osmân *radiya'llāhu anh*'dir. Müşârün-ileyh Hazretleri yorulunca oturur, fakat söz söylemezdi. Oturduğu yerde ilk hutbe îrâd eden Muāviye'dir.

Katâde'den rivâyet edildiğine göre de, cum'a günü kāimen

---

* *Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 11*

hutbe, tâ Osmân *radiya'llāhu anh*'in zamânına kadar müstemirren devâm etmiş. Sinn-i pîrî, Osmân *radiya'llāhu anh*'i ayakta duramıyacak hāle getirdikten sonra bidâyet-i emirde kāimen hutbe îrâd eder, sonra oturur olmuş. Muāviye de ilk hutbeyi câlisen, ikincisini kāimen îrâd etmiş.

Aynî, Ebû Saîd-i Hudrî ile Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetleri gibi, bu son rivâyâtı da hep kuūdun cevâzına delil ittihâz etmekle berâber temessük ettikleri delillerin hiçbiri kıyâmın şartıyyetini isbât etmeyip, olsa olsa sünnet olduğunu isbât eder, diyor. Cumhûr da cum'a günü kāiden hutbeye āit hadîsleri hep özre hamledip kāimen namaza kādir olmıyanın kāiden, hattâ muztacian namaz kılmasına teşbîh ederler. Maahâzâ yine Aynî, kādir olanın kāiden hutbesini tecvîz, Hanefiyyece bir vech olduğunu ve bunun, bir kavl-i şâz bulunduğunu söyledikten sonra, "*Evet.bu, Ebû Hanîfe'nin, kavlidir. Nebevî'nin nakline göre, Mâlik ile Ahmed'in de kavilleri budur. Bunu ezâna kıyâs etmişlerdir*" diyor.

Cemâatin -kıbleden inhirâfı mûcip olsa bile- hatîbe müteveccih olması da beyne'l-ulemâ mücmeun-aleyh denilebilecek bir sünnettir. Buhârî, İbn-i Ömer ile Enes *radiya'llāhu anhüm*'ün imama karşı döndüklerini ta'lîkan zikrediyorsa da Tirmizî -Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in buna dâir bir hadîsini rivâyet ettikten sonra- zayıf olduğunu da beyân eder ve Ashāb ile Tâbiîn ve diğer ulemânın ameli hep bunun üzerine cârî olmakla berâber bu bâbda sahîh olarak hiçbir rivâyet bulunmadığını söyler.

İmamın da Cum'a hutbesinde arkasını kıbleye dönüp cemâati karşısına alması ve hutbe îrâd ederken sağa, sola dönmemesi sünnettir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, istiskā hutbesinde duā buyururken kıbleye döndükleri halde Cum'a hutbesindeki istiskālarında (505 inci hadîs) cemâatten mubârek yüzlerini döndürmemişlerdir.

İmamın minbere çıkarken hazır olanlara selâm vermesi, İmâm-ı Şâfiî ile İmâm-ı Ahmed'e göre, sünnet ise de, İmam Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Mâlike göre, minbere çıktığı andan itibâren namazı bitirinciye kadar selâmı da, kelâmı da terketmesi sünnettir. Selâma dâir olan rivâyât zayıftır.

501 . عَنْ عَمْرِو بْنِ تَغْلِبَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ : أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِىَ بِمَالٍ أَوْ بِسَبْىٍ فَقَسَمَهُ فَأَعْطَى رِجَالاً وَتَرَكَ رِجَالاً فَبَلَغَهُ أَنَّ الَّذِينَ تَرَكَ عَتَبُوا فَحَمِدَ اللّٰهَ ثُمَّ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَوَاللّٰهِ إِنِّى لَأُعْطِى الرَّجُلَ وَأَدَعُ الرَّجُلَ وَالَّذِى أَدَعُ أَحَبُّ إِلَىَّ مِنَ الَّذِى أُعْطِى وَلٰكِنْ أُعْطِى أَقْوَاماً لِمَا أَرَى فِى قُلُوبِهِمْ مِنَ الْجَزَعِ وَالْهَلَعِ وَأَكِلُ أَقْوَاماً إِلَى مَا جَعَلَ اللّٰهُ فِى قُلُوبِهِمْ مِنَ الْغِنَى وَالْخَيْرِ فِيهِمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ فَوَاللّٰهِ مَا أُحِبُّ أَنَّ لِى بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُمْرَ النَّعَمِ .

TERCEMESİ

Amr b. Tağlib (العبدى التميمى البصرى) *radiya'allāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (Bahreyn'den [1]) bir (çok) mal, yâhud bir (çok) seby (üserâ) [2] gönderilmişti. Onu taksim buyurdu. (Taksim ederken) birtakım kimselere atıyye verdi de bir takımlarına (hiç) aldırmadı. (Sonra) haber aldı ki (atıyyesiz) bıraktığı kimseler itâb ediyorlar. Bunun üzerine (hutbeye çıkıp) Allāhu Teālâ'ya hamd, sonra senâ etti. Ondan sonra (da) « اما بعد » [3] diyerek şöyle buyurdu: Vallāhi ben aldırmadığım kimseyi atıyye verdiğim kimseden ziyâde sevip dururken (yine) birine atıyye verip (sevdiğime hiç) aldırmadığım olur. Lâkin (şu var ki) birtakım kimselere, kalplerinde ceza' ve helâ' [4] (yâni sabırsızlık

ile hırs ve tama') gördüğüm için (kendilerine mal) verdim. Bâzı kimseleri de Allāhu Teālâ'nın, kalblerinde yarattığı gınâ (-yi nefsî) ve hayr (-ı cibillî) ye havâle eder (ek mahrum bırakır)ım. Amr İbn-i Tağlib de bunlardan biridir.

Râvî Amr İbn-i Tağlib (*radiya'llāhu anh*) der ki: Vallāhi o kadar (sevindim ki) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu (taltifkârâne) sözüne bedel bütün dünyâya mâlik olmayı gönlüm istemez [5].

Rivâyetler:

« او بشیء », bâ'sız olarak « او سبی » rivâyetleri de vardır.

Bâzı nushalara göre: « و اثنی »,

Bâzı nushalarda: « انی اعطی »,

Bâzı nushalarda: « و لکنی », rivâyetleri vardır.

[1] *Buhârî* üzerine «*müstahreç*» yazan İsmâilî'nin rivâyetinde: « اتی بمال من البحرين » denilmiş olduğundan (Bahreyn'den) lâfzını kavis içine aldım. Bu (267) inci hadîşte mevzū-i bahsolan Bahreyn haracı idi*.

[2] Buradaki «*yâhud*» lu terdîd Sahābîye mi, yoksa Sahābînin berisindeki râvîlerin birine mi āid olduğuna dâir şerhlerde sarâhat yoksa da tereddüd eden her halde Buhârî'nin şeyhi, Muhammed İbn-i Ma'mer, yâhud şeyhinin şeyhi Ebû Āsım olacak. Ebû Āsım, Cerîr İbn-i Hazim'den Cerîr de Hasen-i Basrî'den, o da Amr İbn-i Tağlib *radiya'llāhu anh*'den bunu rivâyet etmiş. Zîrâ ehl-i siyerin nakline göre Bahreyn ahâlîsi harben îmâna gelmiş olmadıklarından kendilerinden esir falan alınmamıştır. Yalnız mü'min olmıyanlarından haraç alınırdı ki bunun da sekizinci sene-i hicriyyeden hilâfet-i Sıddîkıyye zamânına kadar müştemirren geldiğini yine Buhârî'nin rivâyâtından anlıyoruz. Bâhusūs Buhârî «*Kitâbü't-tevhîd*»

---

* Yâkūt-ı Hamevî *Mu'cemü'l-büldân*'da (Bahreyn)in Basra ile Umân arasında ve sâhil-i bahirde vâkı' olup birtakım şehirleri, kasabaları muhtevî mühim bir vilâyet olduğunu haber veriyor. Burası, denizle Ahsā tarafında geniş bir gölün arasında bulunmasından dolayı Bahreyn denilmiştir. Emevîler, Abbâsîler, zamanlarında türlü türlü teşkîlâta tâbi' olmuştur. Bugün ise ufak bir emâret hâlindedir. K. M.

de Ebü'n-Nu'mân tarîkından gelen rivâyetinde yalnız « أن النبى صلى الله عليه وسلم قال » denilmiş olup « سبى » den hiç bahis yoktur. Doğrusu da o olmak lâzım gelir. Zîrâ Ebü'n-Nu'mân da Cerîr, o da Hasen-i Basrî'den ilh. rivâyet etmiştir.

[3] (اما بعد) bir kelimedir ki hutabâ-yi Arab ümerâ mahzarında inşâd eyledikleri hutbelerde ba'de'd-duâ îrâd ederler. " بعد دعائى لك = *Benim sana olan duamdan sonra*" takdîrindedir. İptidâ Dâvûd *aleyhi's-selâm*, alâ-kavl~~in Kâ~~'b İbn-i Lüey tekellüm eylemiştir. Pes, müellifînin dîbâcelerde (اما بعد) kavilleri « بعد البسملة والحمدلة والصلاة » takdîrinde olur ilh. (*Kāmûs* mütercimi Âsım Efendi). Bu hadîsin bu mevkı'de îrâdı, hatîbin Allāh'a hamd ü senâ ettikten sonra (اما بعد) diyerek söze başlamasının sünnet olduğunu ifhâm içindir. Bu hadîsteki hutbe-i Nebeviyyede bu lâfzın isti'mâl buyurulduğunu Amr İbn-i Tağlib *radiya'llāhu anh* rivâyet ettiği gibi bundan sonraki iki hadîste de, inşâ-Allāh gelecek (1505) inci hadîste de Ebû Humeyd-i Sâidî, İbn-i Abbâs ve « مسور بن مخرمه » *radiya'llāhu anhüm* dahi başka hutbelerde isti'mâl buyurulduğunu haber veriyorlar. (76) ıncı Küsuf ve (411) inci Salât-i Terâvih hadîslerindeki kıssalar münâsebetiyle de Esmâ bint-i Ebî Bekr ile Ümmü'l-mü'münîn Āişe bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhüm* Hazretleri de –bu sırada *Buhârî*'de tekrâr edilen rivâyetlere nazaran– *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in birer hutbe îrâd buyurup bunlar da hamd ü senâdan sonra (اما بعد) diyerek söze başladıklarını zikretmişlerdir. Demek ki, sünniyeti rivâyât ve turuk-ı muhtelife ile sâbittir. Hāfız Abdü'l-Kādir Rehâvî, içinde (اما بعد) bulunan hadîslerin tariklerini tetebbu' ederek bu lâfzı otuz iki Sahābîden rivâyet edilmiş buluyor.

[4] « جزع » : lûgaten sabırsızlık demektir. « هلع » da sabırsızlığın son derecesidir. Sıfatları ,« جزوع » ve « هلوع » dır. Helû': korkak ve tama'kâr diye de tefsîr edilmiş ise de en muvâfık olanı Kitâbu'llāh'daki tefsirdir. Hak Teālâ *« ان الانسان خلق هلوعا اذا مسه الشر جزوعا و اذا مسه الخير منوعا »" =*Şüphesiz insan,* « هلوع » *yâni şerre çattığında* « جزوع » *yâni sabırsız, hayır ve ni'mete nâil olduğunda ise* « منوع » *yâni avucundakini kıskanır vergisiz olarak yaratılmıştır*" buyuruyor. Metindeki ceza' ve helâ'in ma'nâsı, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîri sâyesinde daha kolay anlaşılır.

[5] "*O kadar sevindim ki, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bu taltifkârâne sözüne bedel bütün dünyâya mâlik olmayı gönlüm istemez*"

---

* *Sûre: 70 (Meāric), âyet: 20*

ibâresi « ما احب ان لى بكلمة رسول الله صلى الله عليه و سلم حمر النعم »'ın tercemesidir ki, harfiyyen terceme etmek lâzım gelse «*bütün dünyâ*» yerine «*kızıl develer*» demek lâzım gelecekti. Tercemede lâfızdan inhiraf vâkı' oldu ise de maksūd olan ma'nâ budur. Arap kavmi beyaza da, nefîs olan mala da « احمر » dedikleri gibi malın enfes ve a'lâsına da « حمر النعم » derler. Binâenaleyh «*kızıl develer*» ile tercemeye hācet yoktur.

502. عَنْ أَبِى حُمَيْدٍ ٱلسَّاعِدِيِّ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَشِيَّةً بَعْدَ ٱلصَّلَاةِ فَحَمِدَ اللهَ تَعَالَى وَأَثْنٰى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ.

TERCEMESİ

Ebû Humeyd (Ensārî-i) Sâidî *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (bir gün) ba'de'z-zuhr[1] namazdan sonra[2] (hutbeye) kalkıp teşehhüdde[3] ve Allāhu Teālâ'ya ehli olduğu sözlerle (hamd ü) senâda bulunduğu, ondan sonra da « اما بعد » buyurduğu[4] (sened-i sahīh-i muttasıl ile) rivâyet edilmiştir.

---

[1] Ba'de'z-zuhr « عشية » nin tercemesidir. Zevalden akşama kadar zamâna aşiyye denir. Tulû'dan zeval vaktine kadar zamânın adı « غدوة » olduğu gibi.

[2] Bu namaz öğlen namazı mı, yoksa ikindi namazı mı olduğu tasrih edilmemiştir.

[3] Burada müellif Zebîdî merhum nasılsa rivâyet bilma'nâyı ihtiyâr etmiştir. Yoksa *Buhârî*'nin bütün nushalarında ihtilâfsız olarak « بعد الصلاة و تشهد و اثنى على الله بما هو اهله ثم قال » lâfızları vardır. Terceme de *Buhârî* nushalarındaki lâfza göre yapılmıştır.

[4] Bu kıssa, inşâ-Allāh gelecek (445) inci* hadîsteki kıssadır.

---

* Bu numara geçmiş olduğuna göre her halde yanlıştır. Maamâfî bu hadîsin tamamı "*zekât, i'tikâf, nüzûr*"a dâir olan bablarda gelecektir. M. K.

Burada îrâdından maksad, hutbeye ibtidâ teşehhüd ve Allāh'a hamd ü senâ ile başlayıp kelâmı (اما بعد) ile faslettikten sonra maksada şürûun mesnûn olduğunu göstermektir.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz «اما بعد» fasl-ı hitābını Medîne-i Münevvere'deki Cum'a hutbelerinden evvel de isti'mâl buyurmuş oldukları, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Sahîh-i Müslim*'deki Dımâd İbn-i Sa'lebeti'l-Ezdî *radiya'llāhu anh* kıssasiyle de sâbit oluyor. Müşârün-ileyh diyor ki, Dımâd Mekke'ye geldi. Bu, « از دشنوه » ye mensup olup delilere nefes ederdi. Ehl-i Mekke süfehâsının: "*Muhammed mecnundur*" dediklerini işitti. "*Şu adamcağızı görsem! Belki Allah benim elimle ona şifâ nasib eder diyerek kalkıp görüşmeğe gitti.*" *Muhammed, ben şu Cin çarpmasına nefes ederim. Allāhu Teālâ dilediğine benim elimle şifâ ihsân eder. Nefes edeyim, ister misin?*" dedi. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: « ان الحمد لله . نحمده و نستعينه . من يهده الله فلا مضل له . و من يضلل فلاهادى له . و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له و ان محمداً عبده و رسوله . اما بعد » diyerek söze başladı. Dımâd: "*Aman, bu sözlerini bana tekrar et*" dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* takrar buyurdu ve üç kerre söyledi. Bunun üzerine Dımad: "*Kâhinlerin sözlerini dinledim, sâhirlerin sözlerini dinledim, şâirlerin sözlerini dinledim. Amma senin bu sözlerine benzer hiçbir söz işitmedim. Bu sözlerin deryâların en engin yerine bile vardı* (Allāhu a'lem bütün dünyâyı kapladı demek istedi). *Ver elini, seninle, İslâm üzerine bîat edeyim*" dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de mubâyaa buyurup: " و على قومك = *Bu bîat kavmin nâmına da olsun mu?*" diye sordu. O da: « و على قومى » dedi.

Bu Dımâd, yâhud bir kavle göre Dımâm (57) inci hadîste mevzū-i bahs olan Dımâm-ı Bekrî'den başkası olup Müseddid «*Müsned*» indeki rivâyete nazaran devr-i câhiliyyette Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile aralarında dostluk da varmış. Burada tercemesini yazdığımız Müslim hadîsinde sonra deniliyor ki, sonraları Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir tarafa bir seriyye (müfreze) gönderip o seriyye Dımâd'ın kavmine uğramışlar. Seriyyenin kumandanı maiyyetindekilere: "*Bunlardan hiçbir şey aldınız mı?*" diye sormuş. İçlerinden biri: "*Ben onlardan yalnız bir mutahhire aldım*" demesi üzerine "*Bunlar Dımâd'ın kavmidir*" diyerek o mutahhireyi iâde ettirmiştir.

503. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ : صَعِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِنْبَرَ وَكَانَ آخِرَ مَجْلِسٍ جَلَسَهُ مُتَعَطِّفاً مِلْحَفَةً عَلَى مَنْكِبَيْهِ قَدْ عَصَبَ رَأْسَهُ بِعِصَابَةٍ دَسِمَةٍ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِلَيَّ فَثَابُوا إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ هٰذَا الْحَيَّ مِنَ الْأَنْصَارِ يَقِلُّونَ وَيَكْثُرُ النَّاسُ فَمَنْ وَلِيَ شَيْئاً مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ فَاسْتَطَاعَ أَنْ يَضُرَّ فِيهِ أَحَداً أَوْ يَنْفَعَ فِيهِ أَحَداً فَلْيَقْبَلْ مِنْ مُحْسِنِهِمْ وَيَتَجَاوَزْ عَنْ مُسِيئِهِمْ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir gün mübârek) sırtında [1] büyük bir ridâ olarak (sarınıp) bürünmüş ve (mübârek) başını boz bir sarık ile [2] bağlamış olduğu halde minbere çıktı ki, bu (hutbe îrâdı için minbere) son oturması oldu [3], Allāhu Teālâ'ya hamd ü senâ etti. Sonra: "*Ey nâs, yakına gelin*" buyurdu. (Sahābe-i Kirâm) etrâfına toplandılar. Ondan sonra «اما بعد» (diyerek) buyurdu ki: (Biliniz) bu Ensār cemâati (günden güne) azalacaklar, (başka) kimseler ise çoğalacaklardır [4]. Binâenaleyh Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ümmetinden her kim her hangi bir şey üzerine sāhib-i vilâyet olup da bir kimseye zarar vermeğe veya menfaat eriştirmeğe kudret-yâb olacak olursa onlardan iyilik edenlerin iyiliğini kabûl, kötülük edenlerin seyyiesini affetsin [5].

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda müfret olarak: «على منكبه»,

Bâzı nüshalarda hemze'nin yâ'ya ibdâl ve idgāmiyle « عن سيمهم ».

[1] « على منكبيه » omuzlarında demek ise de şîveye uydurmak için «*sırtında*» diye tercemeyi evlâ buldum.

[2] Boz sarık « عصابة دسمة » mukābilidir. « دسم » lâfzı yağlı, bâzan kir ve pas ile bulanmış ma'nâlarına olduğu gibi sanki yağlı imiş gibi parlak duran şeye de – teşbih tarîkiyle – ıtlāk olunur ki, onu ifâde eden en münâsib kelime budur. Bâzıları mübârek sarık aslında siyah iken misk ve gāliye isti'mâlinden nâşî yağlanıp rengi boza çaldığını iddiā etmişler; kimi lâfzı, zāhirine hamlederek maraz hāliyle sarığın terden bu hāle geldiğini söylerler. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu tasvîri *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin Ensār-ı Kirâm'ı taltîf için son def'a olarak rahat ve huzurlarını bozup firâş-ı bîmârîden vasiyet için makām-ı hitābete çıktıklarını ifâde eder.

[3] *Buhârî*'nin «*fezāil-i Ensār*» bahsinde Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği hadîs buna tamâmen muvâfık olmakla berâber burada olmıyan bâzı tafsîlâtı müştemildir. Müşârün-ileyhin rivâyetine nazaran maraz-ı Nebevî esnâsında Ebû Bekr ile Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* şurada burada oturmuş Ensār meclislerine tesādüf edip onları ağlar görmüşler. Neye ağladıklarını sorup onlar da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in dâr-ı ukbâyı dâr-ı dünyâya tercîh buyuracaklarından endîşe içinde olduklarını haber vermişler. Her ikisi bunun üzerine huzūr-ı âlî-yi Risâlet-Penâhî'ye girip hāli arzetmişler, bunun üzerine Zât-ı Akdes-i Risâlet-Penâhî son bir himmet-i Hüdâ-pesendâne ile fırâş-ı râhatı terkedip Ensār-ı Kirâm'ı ümmete tavsiye için burada tasvîr edilen hey'et ile minbere çıkmışlar.

[4] Enes İbn-i Mâlik-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine nazaran: « اوصيكم بالانصار. فانهم كرشى و عيبتى. وقد قضوا الذى عليهم و بقى الذى لهم » = *Ensār'a hüsnü muāmeleyi size vasiyet ederim. Zîrâ onlar benim öz adamlarım ve sırdaşlarımdır. Üzerlerine borç olan iyvâ ve nusratı hakkıyle ödediler. Artık hakları olan Cennet ve derecâta nâil olmaları kalmıştır*" buyurmuşlardır.

Resûl-i Hüdâ *aleyhi ekmeli't-tehâyâ* Hazretleri lisâniyle tebliğ edilmiş ne büyük bir taltif! Bunca mal ve can fedâkârlıklariyle bihakkın kazanılmış merâtib-i ulyâ hakkında Muhbir-i Sādık beyâniyle bildirilen ne büyük bir beşâret!

Bu da mugayyebâtı ihbar nev'inden olan mu'cizât-ı celîle-i Ahmediyyeden biridir. Filhakîka Ensār gitgide azalmış ve mürûr-ı

zaman ile Ensār-ı Kirâm Hazarâtının mikdârı nâs içinde taamdaki tuz meşâbesine inmiştir.

[5] Şüphesizdir ki, bu af, haddi müstelzim olan seyyielere şâmil değildir. Hudûd-ı İlâhiyyeyi affetmek hakkı hiçbir kimseye verilmemiştir.

Bu hutbe-i celîleden Ensārın hilâfet ehli olmayıp Kureyş'in hilâfete ehak oldukları ma'nâsı çıkıyor. Zîrâ Ensār Kureyş'e tavsiye buyurulmuş. Ensār'ın bu makamda iştirâki olaydı Kureyş'i de Ensār'a tavsiye buyururlardı.

504 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ أَصَلَّيْتَ يَا فُلَانُ قَالَ لَا قَالَ قُمْ فَارْكَعْ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) cum'a günü hutbe îrad buyururken biri mescide geldi[1]: (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:) "*Filân, sen namaz kıldın mı?*" diye sordu. O da "*Hayır*" dedi. (Bunun üzerine:) "(Öyle ise) *kalk da namaz kıl*" buyurdu[2].

RİVÂYETLER:

Bir nushada yalnız: « يخطب »,

Bâzı nushalarda hemze'siz olarak yalnız « صليت ؟ »,

Bir nushada « فقال » fâ'sız olarak yalnız « قال »,

Bir nushada « ركعتين » ziyâdesi de vardır. Buhârî'nin yine Câbir *radiya'llāhu anh*'den olan müteâkip rivāyetinde: « فصل ركعتين »,

Bâzı nushalarda: « قم فصل ركعتين »,

Müsned-i Ahmed'deki bir rivâyette: " فجلس = *Namaz kılmadan oturdu*" denilmiştir.

[1] Bu zâtın ismi *Buhârî*'de ibhâm edilmiş ise de *Müslim*'de, *İbn-i Mâce*'de, *Müsned-i Ahmed*'de vesâir kütüb-i hadîste Süleyk

İbn-i Amr, yâhud İbn-i Hüdübeti'l-Gatafânî *radiya'llāhu anh* olduğu musarrahtır. Dârekutnî'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde: " دخل رجل من قيس المسجد = *Benû Kays'tan biri mescide girdi*" denildiğine bakıp vâkıanın teaddüdüne kāil olanlar da bulunmuş ise de kıssa bir ve aynı zâta āiddir. Zîrâ Gatafan İbn-i Kays-i Aylânî olduğundan her Gatafânî, Kaysî'dir.

[2] Bu hadîs Câbir ile Enes *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî olduğu gibi Ebû Hüreyre, Sehl İbn-i Sa'd ve Ebû Zer *radiya'llāhu anhüm*'den de bu babda hadîs rivâyet edilmiştir. Müslim'in Câbir *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyetlerinin birinde kendisine "يا سليك" "قم فاركع ركعتين فيهما =*Süleyk, kalk da iki rek'at namaz kıl, lâkin hafif tut*" buyurduktan sonra cemâate dönüp : "« اذا جاء احدكم يوم الجمعة والامام يخطب فليركع ركعتين وليتجوز فيهما » = *Her hangi biriniz imam hutbede iken mescide gelecek olursa iki rek'at namaz kılsın. Bu namazı da hafif tutsun*" buyurmuşlardır.

Taberânî'nin «*Mu'cem-i kebir*» inde aynı sebebden dolayı Nu'mân İbn-i Nevfel *radiya'llāhu anh*'e de böylece tenbih buyurulduğu Câbir *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilmiştir.

Bu namaz (277) inci Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'in hadîsinde zikredilen « تحية المسجد » dir. İmam hutbede iken tahiyyetü'l-mescid kılmanın câiz, hattâ müstehab olduğuna kāil olan Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk İbn-i Râhûye ile fukahâ-yı muhaddisînin istinâd ettikleri edilleden biri işte bu hadîs-i şeriftir. Bu eimmeye göre mescide giren kimsenin –velev imamı hutbede bulsun– bu iki rek'ati kılmadan oturması mekruh olup bu iki rek'ati hutbeyi dinliyebilmek için hafifçe kılması da müstehabdır. Ancak hutbenin sonuna yetişip tahiyye ile meşgûl olurken istimâ-ı hutbeyi fevt etmekten korkacak kadar vakti dar olursa hemen oturup dinlemesi evlâdır, bu iki rek'atte tecevvüzden, tahfiften muradları da acele acele kılmak olmayıp yalnız vâcibâta iktisār etmektir. Hasan-ı Basrî ile mütekaddimînden birçok eimmenin daha mezhebleri bu olduğu da hikâye olunmaktadır.

Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Ebû Hanîfe, Sevrî ile Sahābe ve Tâbiînden birçok zevat da bilâkis hutbe esnâsında namaz kılınamıyacağına kāillerdir. Ömer, Osman ve Alî *radiya'llāhu anhüm*'ün de mezhepleri bu olduğu rivâyet olunuyor. Hüccetleri: insātın yâni imamı dinlemenin vücûben emredilmiş olmasıdır. [479, 480, 481 inci hadîslerin hāşiyelerine ve (481) inci hadîsin metnine mürâcaat].

Bir de Süleyk *radiya'llāhu anh*'in pejmürde kıyâfeti bâzı rivâyete göre üryanlığı hakkındaki Tirmizî, Neseî ve *Müsned-i Ahmed* rivâyeti vardır ki, her iki taraf ona da temessük ederler. *Tirmizî*'deki rivâyete göre Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* bir cum'a günü imam –ki Medîne vâlîsi Mervân İbn-i Hakem idi– hutbede iken mescid-i şerîfe girip hemen namaza durmuş. Mervân'ın maiyet memurları oturtmak istemişler. O ise imtinâ' edip namazı kılmış. Namazdan çıktıktan sonra kendisinin yanına gelip: Yâhu neye böyle yaptın? Herifler az daha seni berbat edeceklerdi, demişler. O da: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yaptığı bir şeyi gördükten sonra: "*Bu iki rek'ati terkedicilerden değilim*" cevabını verdikten sonra "*Bir cum'a günü Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz hutbede iken pejmürde kıyâfetli biri geldi. Ona emretti, iki rek'at namaz kıldı. O kılarken de Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem hutbe îrâd ediyordu*" demiş.

Tirmizî diyor ki: Süfyân İbn-i Uyeyne de böylece kılmıştır. Başkalarına da emretmiştir. Abdurrahmân-ı Mükrî de bu re'ydedir. Ebû Saîd-i Hudrî'nin bu hadîsi, «*haseni sahîh*» tir. Ehl-i ilimden bâzıları indinde amel de bunun üzerine cârîdir. Şâfiî, Ahmed ve İshāk'ın kavilleri de budur. Bâzıları imam hutbede iken giren kimse oturur, namaz kılmaz derler ki, Süfyân-ı Sevrî ile ehl-i Kûfe'nin kavilleri budur.

Neseî rivâyeti daha mufassaldır. Onda: «صل ركعتين» yâni *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz: İki rek'at namaz kıl, buyurduktan sonra cemâati sadakaya teşvîk ettikleri ve nâsın sadaka olarak kendi sırtlarından attıkları elbîseden kendisine iki sevb –ki biri ridâ, biri izâr olacak– ihsan buyurdukları zikredildikten sonra ikinci Cum'a yine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hutbede iken o zâtın mescide girdiği ve *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in yine sadaka emri üzerine onun da üstündeki iki sevbin birini attığı ve bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Bu adam geçen Cum'a pejmürde bir kıyâfetle buraya gelmişti. Ben nâsa sadaka vermelerini emrettim. Onlar da bir takım elbîselikler çıkarıp attılar. Buna da onlardan iki sevb verdim. Derken şimdi geliyor. Ben nâsa sadaka emrederken o da elbîsesinin birini atıyor*" diyerek kendisini yanından kovup elbisesini al, buyurdukları zikrediliyor. «*Müsned-i Ahmed*» deki rivâyette ise pejmürde kıyâfetli zâtın üç Cum'a üstüste hep hutbe esnâsında girip her üç def'asında da namaz kılmasını ferman buyurdukları ve üçüncü def'asında tesadduk

emrini verdikleri ve siyâb-ı sadakadan iki sevbi kendisine ihsan buyurduktan sonra yine sadakayı emretmeleri üzerine o zâtın da yeni aldığı iki sevbin birini sadaka olarak vermeğe kalkıştığı ve bu yaptığını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in beğenmeyip: "*Hele şuna bakın! Mescide pejmürde bir kıyâfetle girdi idi. Onu çağırıp namaz kılmasını emrettim. Umdum ki ona bir şey verir, tasadduk eder, giydirirsiniz. Tasadduk ediniz, dedim. Edenler etti. Ben de sadakadan ona iki sevb verdim. Sonra yine tasadduk ediniz, dediğimde o, aldığı iki sevbin birini sadaka olarak veriyor*" buyurduğunu ve ona: "*Şu elbîseni al*" diyerek koğduğu mezkûrdur.

Kûfe fukahâsı bunu Süleyk'in zâtına mahsūs bir vâkıa telâkkî edip umûma şümûlü olmadığını iddiā ederler ve: "*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in ona o sırada namaz kıldırmaları, hāl-i perîşânını görüp de kendisine elbîse tasadduk eden bulunur diye idi. Bâhusūs Süleyk namazdan fâriğ oluncaya kadar sükût buyurulduğu da Enes radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunuyor, derler. Ötekiler ise: "*Asıl olan, hükmün umûmiyetidir. Tasadduk olunsun kasdiyle namaz kıldırılmış olması da tahiyyetü'l-mescidin o sırada cevâzına mâni' değildir*" derler. Tarafeynin yekdiğere karşı ādetâ cidal rengini alan başka istidlâlleri daha var ise de tatvilden ihtirâzen onların zikrinden sarf-ı nazar ediyorum.

505. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : أَصَابَتِ ٱلنَّاسَ سَنَةٌ عَلَى عَهْدِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَيْنَمَا ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ قَامَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ هَلَكَ ٱلْمَالُ وَجَاعَ ٱلْعِيَالُ فَٱدْعُ ٱللّٰهَ لَنَا فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَمَا نَرَى فِي ٱلسَّمَاءِ قَزَعَةً فَوَٱلَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا وَضَعَهُمَا حَتَّى ثَارَ ٱلسَّحَابُ أَمْثَالَ ٱلْجِبَالِ ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ عَنْ مِنْبَرِهِ حَتَّى رَأَيْتُ ٱلْمَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذٰلِكَ وَمِنَ ٱلْغَدِ وَمِنْ

بَعْدِ الْغَدِ وَالَّذِى يَلِيهِ حَتَّى الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى وَقَامَ ذٰلِكَ الْأَعْرَابِىُّ
أَوْ قَالَ غَيْرُهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ الْمَالُ
فَادْعُ اللّٰهَ لَنَا فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَقَالَ اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا فَمَا
يُشِيرُ بِيَدِهِ إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إِلَّا انْفَرَجَتْ. وَصَارَتِ
الْمَدِينَةُ مِثْلَ الْجَوْبَةِ وَسَالَ الْوَادِى قَنَاةُ شَهْرًا وَلَمْ يَجِئْ أَحَدٌ
مِنْ نَاحِيَةٍ إِلَّا حَدَّثَ بِالْجَوْدِ.

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında nâs bir kıtlığa müptelâ oldu idi. Bir cum'a günü Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hutbe îrâd buyururken A'râbînin biri ayağa kalkıp[1]: "*Yâ Resûla'llāh*[2], *mallar helâk oldu. Çoluk çocuk da aç kaldı*[3] *bize duā buyur*" de(ye niyâz et)di. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (mübârek) ellerini kaldırdı[4] ki, (o sırada) gözümüze gök yüzünde hiçbir bulut parçası görünmüyordu[5]. Nefsim yed-i kudretinde olan Zât-ı Ecell-ü A'lâ'ya kasem olsun ki, bulutlar dağlar gibi (gök yüzünü) istilâ etmedikçe o (mübârek) ellerini indirmedi ve (yağmur yağmadan) minberinden inmedi[6]. (Minberden inerken mübârek) sakalına doğru yağmur (tânelerin) in yuvarlandığını gördüm[7]. O gün, ertesi gün, daha ertesi gün.. tâ öteki Cum'aya kadar (hep) üzerimize yağıp durdu[8]. (Ertesi Cum'a) yine o A'râbî (Enes *radiya'llāhu anh*'in dediğine göre) yâhud bir başkası[9] ayağa kalkıp[10]: "*Yâ Resûlâ'llāh*, (artık) *binâlar yıkıldı Mallar da* (suda) *boğul* (mağa başla) *dı. Bize duā buyur*[11]" de(ye istirham et)di. (Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yine mübârek) ellerini kal-

dırdı. Ve: "*İlâhî, etrâfımıza* (yağdır), *üzerimize değil*" di (ye duā buyur)du [12]. (Bunu söylerken de mübârek) eliyle hangi cihetteki buluta işâret buyurdu ise (orası) açıldı ve Medîne (üstü açık) bir alan gibi oldu [13]. Kanat vâdîsi bir ay mütemâdiyen aktı ve her hangi cihetten kim geldiyse bol bol yağmur yağdığından bahsetti.

RİVÂYETLER:

Bâzı nushalarda: «على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم», bâzı nushalarda: «فبينا».

Buhârî'nin diğer tarikten rivâyetinde: "هلك الكراع و هلك الشاء فادع الله ان يسقينا» = *At sürüleri helâk oldu, davar sürüleri mahvoldu. Allāh'a duā et de bize yağmur versin.*" Diğer bir rivâyette de: "هلكت الاموال وانقطعت السبل فادع الله يغيثنا» = *Hayvanlar helâk oldu, yollar kapandı. Allāhu Teālâ'ya duā buyur da imdâdımıza yetişsin*" lâfziyledir.

Bâzı nushalarda: «ما وضعها» dır ki, sonundaki zamîr-i mansub «يد» e râcîdir.

Bâzı nushalarda: «من» siz olarak «وبعد الغد»,

Bir nushaya göre: «فقام»

Bâzı nushalara göre: «فرفع يديه اللهم»

İzāfetle «قناة» diye de rivâyet edilmiştir.

[1] Bu hadîs-i şerîfi Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edenler ma'nâları yakın elfâz-ı muhtelife ile rivâyet etmiş olup Buhârî ve Müslim de hadîsi, turuk-ı muhtelifeden olmak üzere çok kerreler tekrâr eylemişlerdir. Ezcümle burada rivâyetin birinde "ان رجلاً دخل يوم الجمعة من باب وجاه المنبر و رسول الله صلى الله عليه وسلم قائم يخطب فاستقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم قائماً» = *Biri cum'a günü Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ayakta hutbe îrâd buyururken minberin karşısındaki bir kapıdan girip Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in karşısında durdu*". Diğer rivâyetinde: "من باب كان نحو دارالقضاء = *Dârü'l-kazā tarafında vaktiyle mevcut olan kapıdan girdi*" denilerek duā niyâzında bulunan A'râbînin hangi kapıdan girdiği tasrîh ediliyor. İmâm-ı Ahmed'in rivâyetinde: "وانى لقائم عند المنبر = O esnâde ben minber-i şerîfin yanında ayakta idim, kaydı da vardır ki, bu kayıt Enes *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine daha büyük bir kuvvet bahşediyor.

Dârü'l-kazā dedikleri, Ömer *radiya'llāhu anh*'in kazā-i düyûnu için satılan hânesi idi. Müşârün-ileyh dâr-ı ukbâ'ya şehîden intikāl edeceği sırada zimmetinde kalan altmış sekiz bin dirhem borcun edâsı için bu hânenin satılmasını, deynine vefâ etmediği takdirde «*Benû Adiyy*» e mürâcaat, yine etmediği takdirde Kureyş'ten istiāne edilmesini oğlu Abdullāh ile kerîme-i muhteremesi Ümmü'l-Mü'minîn Hafsa *radiya'llāhu anhâ*'ya vasıyyet etmişti. İptidâları bu hâneye «*Dâr-i kazā-i deyn-i Ömer*» denilirken gitgide ihtisār ile yalnız «*Dârü'l-kazā*» denilmeğe başlamıştır. Bu hâneyi Muāviye İbn-i Ebî Süfyân satın alıp bilâhare Mervân İbni'l-Hakem'e Medîne üzerine emîr iken intikāl etti. «*Dârü'l-kazā*»yı «*Dârü'l-emâre*» ile tefsîr edenler bu intikāl-i mülke bakmışlar demek oluyor. Diğer rivâyete göre «*Dârü'l-kazā*» Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llāhu anh*'in hânesi imiş. Şûrâ geceleri oraya kapanıp halk ile ihtilât etmeksizin hükmünü vermiş olduğu için Dârü'l-kazā tesmiye edilmiştir. Bu rivâyete nazaran hâneyi Muāviye İbn-i Ebî Süfyân'a, Abdurrahmân *radiya'llāhu anh*'in oğulları satmıştır. Bir aralık devâvîn yâni hükûmetin kuyûd-ı resmiyyesi ile beytü'l-mâl orada hıfzedilirdi. Sonradan Seffâh'ın gününde Mescid-i Şerîfe avlu ittihâz edildi.

[2] Bir tarikten: " فقام الناس فصاحوا يارسول الله ... = *Nâs ayağa kalkıp yâ Resûla'llāh.. diye bağırdılar*" denilmiştir ki, bu rivâyete göre arzeden yalnız A'râbî değildir, bir cemâattir.

[3] Bir rivâyette : " قحط المطر فادع الله ان يسقينا = *Yağmur kıtaldı. Allāh'a duā et de bize yağmur yağdırsın*"; diğerinde : "« قحط المطر واحمرت الشجر وهلكت البهائم » = *Yağmur kıtaldı, ağaçlar kurudu, behâim mahvoldu*"; bir diğerinde: " هلكت المواشى وانقطعت السبل = *Mallar mahvoldu, yollar kapandı*», bir diğerinde de : " هلكت الماشية ، هلك العيال ، هلك الناس = *Mallar mahvoldu, çoluk çocuk helâk oldu, insanlar mahvoldu*" lâfızlariyle vârid olmuştur. «*Mal*» dan maksat: deve, sığır gibi hayvânattır ki, elyevm Anadolu'da mal deyince kastedilen çift hayvanlarıdır. Kuraklıktan dolayı yolların kapanması gerek insanların, gerek binitleri olan develerin tâkatsizliklerinden dolayı sefere çıkmak imkânı bulamamaları ma'nâsınadır. Ebû Dâvud rivâyetinde de: "« هلك الكراع ، هلك الشاء » = *Hayvanlar* (atlar) *helâk oldu, davarlar helâk oldu*" lâfızlariyledir.

[4] Buhârî'nin başka rivâyetlerinde kâh : « اللهم اسقنا ، اللهم اسقنا » kâh: « اللهم اغثنا ، اللهم اغثنا » diye mükerreren niyaz buyurulduğu mez-

kûrdur ki, her ikisi de *«İlâhî bize yağmur ver»* demektir. Bâzı rivâyetlerinde niyâzı üç def'a tekrar buyurdukları söylenmiş. Bir rivâyetde de: "«فرفع رسول الله صلى الله عليه و سلم يديه يدعو ورفع الناس ايديهم مع رسول الله يدعون» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem mubârek ellerini kaldırıp duā etti, nâs da Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte ellerini kaldırıp duā ettiler*" demiştir.

Duā ederken elleri gök yüzüne tevcîh etmek, Rabb-ı Celîl'e karşı tezellül ma'nâsını müfid olduğundan duā âdâbındandır. Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'den Tirmizî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfe nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri: "ان الله حي يستحي ان يرفع الرجل اليه يديه ان يردهما صفرا" = *Şüphesiz Allāhu Teālâ Hazretleri hayâ ve kerem ile muttasıf olup bir kimse ellerini kendisine doğru kaldırdığında onları boş döndürmekten hayâ eder*" buyurmuşlardır. Lâkin bunu bâzıları merfû', diğerleri mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Maahâzâ niyâzın bu edebi hakkında da ihtilâf edilmemiş değildir. Müslim ile Tirmizî'nin rivâyetlerine nazaran Umâreti'bn-i Rueybete's-Sekafî *radiya'llāhu anh*'in Irak vâlîsi Bişr İbn-i Mervân'ın minber üzerinde ellerini kaldırmış olarak duā ettiğini görünce: "*Şu iki kısacık ellerin Allah belâsını versin. Vallah ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i duā ederken gördüm. Şu kadarcıktan ziyâde mubârek ellerini kaldırmıyordu*" demiş ve söylerken şehâdet parmağiyle ölçüsünü göstermiştir. İşte bu rivâyete istinâden İmâm-ı Mâlik –bir rivâyete nazaran– duā esnâsında ellerini kaldırmanın mekrûh olduğuna kāil olmuştur. Diğer ulemâ ise her hangi duāda ref'-i yedeyn câizdir, derler. Buhârî de cumhûrun kāil olduğu bu cevâzı te'yîd için, zımnında ref'-i yedeyn bulunan istiskā hadîsini burada îrâd etmiştir. Umâre *radiya'llāhu anh*'in hadîsini nakz eden rivâyât-ı sahîha pek çoktur. Netekim *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in mubârek koltuk içlerinin aklığı görününceye kadar ellerini kaldırıp duā ettiklerini Buhârî, Enes ile Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anhümâ*'dan merfûan rivâyet etmiştir [254 üncü İbn-i Buhayne *radiya'llāhu anh* hadîsine de mürâcaat]. Bâzı ulemâ –gelecek– (541) inci Enes *radiya'llāhu anh* hadîsine istinâden yalnız istiskāda yâni yağmur duāsında ref'-i yedeyni tecvîz etmişlerdir.

Duā âdâbından biri de sonunda ellerini yüzüne sürmektir. Netekim, *Tirmizî*'de Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın

rivâyetine nazaran, pederi Ömer *radiya'llāhu anh* : "«كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا رفع يديه فى الدعاء لم يحطهما حتى يمسح بهما وجهه» = *Duāda mubârek ellerini kaldırdığında mubârek yüzünü elleriyle silmedikçe aşağıya indirmemek Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in mu'tâd-ı şerifleri idi*" diyor. Kezâ Sâib İbn-i Yezîd İbn-i Saîd *radiya'llāhu anhümâ*'nın da pederinden rivâyeten Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ellerini kaldırarak duā buyurduğunda ellerini mubârek yüzüne sürdüğü, *Sünen-i Ebû Dâvud ile Tirmizî*'de tahrîc edilmiştir.

Bir de, bâzı ulemânın kavlince, duāda elleri kaldırmakla berâber eğer ref'-i belâ niyâzında bulunuyorsa ellerinin arkasını, lehte bir şey talep ediliyorsa, avuçları içini semâya tevcîh etmek sünnettir. Netekim Mâlik İbn-i Yesâr *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebû Dâvud*'daki "اذا سألتم الله فاسألوه ببطون أكفكم و لا تسألوه بظهورها = *Allāhu Teālâ'dan suâl ve niyazda bulunduğunuzda avuçlarınızın içleriyle Ondan niyâz edip ellerinizin arkalariyle niyâz etmeyiniz*" hadîs-i merfûu şıkk-ı sânînin delîlidir.

[5] Enes *radiya'llāhu anh Buhârî*'deki diğer rivâyete nazaran: "«فلا والله ما نرى فى السماء من سحاب ولا قزعة ولا شيئاً وما بيننا و بين سلع من بيت ولا دار» =*Vallah o sırada biz gök yüzünde ne kalın, ne ince bulut, hiç, hiçbir şey görmüyorduk. Bizim ile Sel' dağı arasında o zaman ev, binâ hiçbir şey yoktu*"; «*Sünen-i Ebî Dâvûd*» daki rivâyete nazaran: "«دعا و ان السماء لمثل الزجاجة فهاجت ريح ثم انشأت سحابة ثم اجتمعت ثم ارسلت السماء عزاليها فخرجنا نخوض الماء حتى آتينا منازلنا» = *Gök yüzü ayna gibi parlak iken duā buyurdu. Derken bir rüzgâr koptu. Sonra bir bulut peydâ etti. Sonra bulut toplanıp kırba gibi boşandı. Evlerimize gidinciye kadar suya dala dala yürüdük*" diyor ki, semâda bulutlara hāil olabilecek hiçbir mâni' olmadığı halde de yine yağmura mukaddime sayılabilecek hiçbir bulut olmadığını ve olsa muhakkak görebilecek vaziyette olduklarını ifhâm etmek istiyor.

[6] Buhârî'nin başka rivâyetine nazaran: "«فطلعت من ورائه سحابة مثل الترس. فلما توسطت السماء انتشرت. ثم امطرت. فوالله ما رأينا الشمس سبتاً» = *Derken Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ardından, kalkan şeklinde bir bulut parçası çıka geldi. Semânın ortasına varınca yayıldı. Sonra yağmur yağmaya başladı. Güneşin yüzünü vallāhi bir hafta görmedik*" diye yağmurun nasıl başladığını târif ediyor.

[7] Mescid-i şerîfin üstü açık olmadığı halde Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın ıslanmaları asr-ı celîl-i Nebevîlerinde sakfın hurma dallarından inşâ buyurulmuş olduğundandır ki, hurma dallarından

yağmur dâneleri bittabi' damlamıştır [270, 278, 279, 280 inci hadîslere de mürâcaat].

Gerek buradaki, gerek diğer rivâyetteki sözler, hep duā-yı Peygamberînin Bâr-gâh-ı Celîl-i İlâhîde serîan müstecâb olduğunu gösterir. Duāyı müteākıb hemen bulutlar peydâ olmuş ve daha hutbe tamamlanmadan lihye-i mübârekelerini ıslatmıştır. Bulutların hücûmunu görüp de hutbeyi kesmek ve namazı hemen kıldırıp cemâati evlerine göndermek varken ıslanıncıya kadar minberde kalmaları tesādüfî değildir. Eser-i lûtf-ı İlâhînin vücûd-ı şeriflerine bilfiil değmesi matlup ve mültezem-i Risâlet-Penâhîleri idi. Netekim başka bir yağmur vak'asına āid Enes *radiya'llāhu anh*'den mervî Müslim hadîsinde müşârün-ileyh: "*Bir def'a biz, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile, berâber iken yağmura tutulduk. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ridâ-yı şerîfini çıkardı vücûd-i şerîfine yağmur değdi. Bunu niçin yaptın? dediğimizde* «لانه حديث عهد بربه تعالى» *yâni bu rahmet, Rabb-i Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin henüz yeni yarattığı bir rahmettir, onun için cevâbını verdi*" diyor.

[8] Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde: "«فطرنا فاكدنا ان نصل الى منازلنا. فازلنا نمطر الى الجمعة المقبلة» = *Derken üzerimize yağmur yağmaya başladı. Öyle ki, az daha evlerimize yol bulamıyacaktık. Ondan sonraki Cum'aya kadar üzerimize rahmet hep yağdı durdu*", üçüncü bir rivâyetinde de: "فخرجنا نخوض الماء حتى اتينا منازلنا = *Çıktık ve evlerimize varıncıya kadar hep suya dalarak yürüdük*", kezâ dördüncü bir rivâyetinde: "«حتى سالت مثاعب المدينة» = *Tā ki, Medîne'nin akıntı yatakları akıp durdu*" denildiği gibi İbn-i Hüzeyme'nin bir rivâyetinde: "«حتى اهم الشاب القريب الدار الرجوع الى اهله» = *O derecede evi yakın olan gençlere ehillerinin nezdine dönmek bir dert oldu*", Müslim'in bir rivâyetinde de: "«فامطرنا حتى رأيت الرجل تهمه نفسه ان يأتي اهله»" denilmiştir.

[9] Buhârî'nin Şerîk İbn-i Abdillāh İbn-i Nemir rivâyetine nazaran Şerîk, Enes *radiya'llāhu anh*'e: "*Bu, yine evvelki adam mı idi?*" diye sormuş, O da "*Bilmiyorum*" cevâbını vermiş.

[10] Bundan sonra gelecek (538) inci hadîsteki rivâyete nazaran «ثم دخل رجل من ذلك الباب فى الجمعة المقبلة و رسول الله صلى الله عليه وسلم قائم يخطب» denilmiştir ki, A'râbî – biraz evvel zikredildiği üzere – yine minberin karşısına müsādif olan mescid kapısından niyâza gelmiştir.

[11] Diğer rivâyetlerinde ikinci def'aki duā ve niyâzında: "هلكت الاموال وانقطعت السبل فادع الله ان يمسكها" = *Mallar helâk oldu, yollar*

kapandı. Allāhu Teālâ'ya duā buyur da şu bulutların sağnağını tutsun" kezâ: « تهدمت البيوت وتقطعت السبل وهلكت المواشي » kezâ « ان يمسكها » yerine « ان » " « يحبسها = *tutsun*", " ان يصرفه عنا = *Yağmuru üzerimizden kaldırsın*", bir rivâyette de: " بشق المسافر ومنع الطريق = *Yolcular, yolların kaypaklığından artık usandı, yollar geçilmez oldu*" demiştir.

A'râbînin, yâhud ikinci gelen A'râbînin ayn-i rahmet ve ni'met olan yağmurun kesilmesi niyâzında bulunup matlûbunun da is'âf buyurulması çoğa vardığında yağmurun kesilmesi için de duānın câiz olacağını gösterir. Buna şârih Askalânî, « استصحار » yâni havayı açma niyâzı demiştir. Ancak, bu ikinci duānın kerem ve ni'met bolluğundan usanç gelmişcesine edilmeyip rahmet ve ni'metin bekā ve devâmını istirhâm ile berâber yalnız vebâl ve zararın indifâını istemek tarzında olması âdâb-ı şükrandandır.

[12] Bir rivâyette: « فتبسم النبي صلى الله عليه و سلم وقال اللهم حوالينا ولا علينا » diğer bir rivâyette de: " فتبسم لملال ابن آدم = *Âdem oğlunun o kadar çabuk usanmasına tebessüm buyurdu*" sūretindedir.

[13] Bir rivâyette: " فلقد رأيت السحاب يتقطع يمينا و شمالا يمطرون و لا يمطر « اهل المدينة = *Bulutların sağa, sola doğru parçalandığını ve etraftakiler üzerine yağmur yağarken Medîne ahâlîsinin yağmur altında olmadıklarını gördüm*"; diğerinde: " فانجابت عن المدينة انجياب الثوب = *Bulutlar, Medîne'nin üstünden kumaş dürülür gibi dürüldü*"; diğerinde " وتكشطت المدينة فجعلت تمطر حولها و ما « تمطر بالمدينة قطرة . فنظرت الى المدينة وانها لفي مثل الاكليل = *Derken Medîne'nin üstü sıyrıldı. Bulutlar Medîne'nin etrâfına damlarken Medîne'ye bir katra olsun düşmüyordu. Medîne'ye baktım. Hotoza sarılmış bir baş gibi idi*" (538) inci hadîste de: " وخرجنا نمشي في الشمس = *Mescidden çıkarak güneşte yürüdük*" denilmiştir ki, rivâyetin her hangi tarzına bakılsa rahmeten li'l-ālemîn *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in mu'cize-i bâhiresi olarak -evvelki Cum'ada olduğu gibi- bu Cum'ada da duāları serîan müstecâb olduğunu gösterir.*

506. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ

* Bir hadîsin bütün turuk-ı rivâyâtını bu sūretle îzāh etmek müstesnâ bir mazhariyettir. Büyük üstâdımız Ahmed Naim merhûmun, ahādîs-i Muhammediyyeye sebkeden bu Hüdâ-pesendâne hizmeti, merkad-i mübâreki içinde bir çerâğ-ı saādet ve misbâh-ı hidâyet olarak edebiyetlere kadar parlasın! K. M.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ . »

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz): "*Cum'a günü imam hutbe* (îrâd) *ederken arkadaşına* (yalnız) *dinle*[1] *desen* (yine) *lâğvetmiş*[2] *olursun*" buyurdu[3].

---

[1] Şârih-i *Buhârî* Kirmânî'nin nakline göre, bu lâfiz « فقد لغيت » de rivâyet edilmiş ve «* والغوا فيه » nazm-ı celîline göre zāhir-i *Kur'ân* da bu lûgati iktizā ettiğini mutâlâa olarak zikretmiştir. « لغو » kelimesi hem « دعا » bâbından « لغايلغو », hem de « رضى » bâbından «لغى» ، « يلغى » diye ta'rîf edilir. İkincisi, isti'mâl-i Kur'ânîye muvâfık düşmüştür, demek istiyor.

Sünen-i Ebî Dâvud ile Tirmizî, Neseî ve İbn-i Mâce'nin rivâyetlerinde böylece hep "انصت = *dinle*" lâfzı ile vârid olmuştur. Alî *radiya'llāhu anh*'in *Münsned-i Ahmed*'de mervî bir hadîs-i merfu'da ise "ومن قال صه فقد تكلم و من تكلم فلا جمعة له = *Her kim sus dese söz söylemiş, her kim de söz söylerse Cum'a sevâbından mahrûm olmuş olur*" denilmiştir ki, Cum'a sevâbının intifâsından maksad, bi'l-külliyye intifâ olmayıp sevâbın kemâli zâil olur demektir. Nitekim İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın "ومن تخطى رقاب الناس كانت له ظهرا = *Her kim nâsın üzerinden atlıyacak olursa, Cum'a namazı öğle namazından ibâret kalmış olur*" hadîs-i merfûuna binâen, Cum'a sevâbından mahrum denilen kimseler üzerinden vakit farzının şâkıt olup Cum'adan sonra yine öğlen namazını kılmak lâzım gelmiyeceğinde ittifak vardır.

[2] (اللغو) .... tekellüm etmek ma'nâsınadır ... ve (لغو) mu'teddün-bih olmıyan herze ve bîhûde nesneye denir. Ef'âl ve akvalden eamdır ilh. (Kāmûs mütercimi Āsım Efendi). Lâğvın bu târifinden anlaşıldığı üzere akvâl ve ef'āle şâmil olduğundan ve Cum'a sevâbını ibtāl eden tahatti-i rikāb ve mess-i hasa [481 inci hadîs hāşiyesine

---

* *Sûre: 41 (Fussılet), âyet: 26*

mürâcaat] gibi ef‘âle şümûlü olsun ve imam ile tekellüm etmenin cevâzına, adem-i cevâzına da müteallik edilleye münâfî gelmesin diye Askalânî lâğvı terk-i edeb ile tefsîr etmiştir. Ma‘lûm olduğu üzere, hatîbi dinlemekten insanı men‘ eden her fiil, lâğıvdır.

[3] İnsāt ile sükût beynindeki ince ma‘nâ farkı evvelce söylenmişti.

[4] *Müsned-i Ahmed*'de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsinde « فقد لغوت » den sonra " عليك بنفسك = *Artık kendini kolla*" ziyâdesi vardır. Tirmizî de bu hadîsi rivâyet ettikten sonra "*Bu bâbda Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ radiya'llāhu anhümâ ile Câbir İbn-i Abdillāh radiya'llāhu anhümâ*'dan *rivâyet vardır*" der. İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anhümâ*'nın hadîsi şudur: "« ثلاث من سلم منهن غفر له ما بينه و بين الجمعة الاخرى: من ان يحدث حدثاً يعنى اذى أو ان يتكلم أو ان يقول صه » = *Üç şey vardır ki, her kim bunlardan sâlim olursa o Cum‘a ile diğer Cum‘a arasındaki sagāiri mağfiret olunur: Biri bir kimseye ezâya kalkışmak, diğeri söz söylemek, üçüncüsü de söz söyleyene sus demek*". Ricâli sikat olan bu hadîs, merfûan vârid olmamış ise de Sahābînin bu kabilden kelâmı re'ye müstenid olamıyacağından merfû‘ hükmündedir. Câbir *radiya'llāhu anh* de diyor ki, Sa‘d İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* bir cum‘a günü birine : "*Senin namaz sevâbın yok*" dedi. O zât, vâkıayı Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arz ile, yâ Resûlullāh, Sa‘d bana, namazının sevâbı yok dedi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Sa‘d'e: "*Niçin böyle söyledin?*" diye sual buyurunca: "*Çünkü hutbe îrâd buyurulurken o konuşuyordu*" cevâbını verdi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: " صدق سعد = *Sa‘d doğru söylemiş*" buyurdu.

İbn-i Abbâs, Ebû Zer, Ebü'd-Derdâ', Abdullāh İbn-i Mes‘ūd *radiya'llāhu anhüm*'den de bu bâbda rivâyetler vardır. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın hadîs-i merfûuna nazaran: "« من تكلم يوم الجمعة والامام يخطب فهو كالحمار يحمل اسفاراً . و الذى يقول له انصت ليس له جمعة » = *Cum‘a günü imam hutbe îrâd ederken söz söyliyen kimse esfâr* (kitaplar) *yüklenmiş eşek gibidir. Ona sus! diyenin de Cum‘a sevâbı yoktur*" buyurulmuştur. Kezâ, bir cum‘a günü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* minberde bir sûre-i şerîfe okumuşlar. Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*, Übey İbn-i Kâ‘b *radiya'llāhu anh*'i dürtüp: "*Bu sûre ne zaman nâzil oldu? Bunu şimdiye kadar hiç işitmemiştim*" demiş. O da ona sus! diye işâret etmiş. Namazdan çıkınca Übey, Ebü'd-Derdâ'ya: "*Şu namazından, ettiğin lâğıvdan başka kârın*

yok", demiş. Ebü'd-Derdâ', vâkı-i hāli Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e ihbâr etmiş ve "صدق ابى = *Übey doğru söylemiş*" cevâbını almış. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* de: "*İmam minbere çıktığında yanındakine* (dinle!) *demek lâğıv olmak için kâfîdir*" demiştir ki, bu söz de re'yen söylenir sözlerden olmadığı için merfû' hükmündedir.

Abdullāh İbn-i Amr İbni'l-Ās *radiya'llāhu anhümâ*'nın bir hadîs-i merfûuna nazaran da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "«يحضرالجمعة ثلاثة نفرٍ : رجل حضرها يلغو . فهو حظه منها . ورجل حضرها يدعو . فهو رجل دعا الله عزوجل . ان شاء اعطاه وان شاء منعه. ورجل حضرها بانصاتٍ وسكوتٍ ولم يتخط رقبة مسلم ولم يؤذ احداً فهى كفارة الى الجمعة التى تليها وزيادة ثلثة ايامٍ . وذلك بان الله تعالى يقول من جاء بالحسنة فله عشر امثالها» = Cum'ada üç takım halk hazır olur: Biri Cum'aya gelir de lâğveder. İşte onun Cum'adan hazzı, nasîbi bundan ibâret kalır. Biri de gelir, duā eder. İşte bu da Allah Azze ve Celle Hazretlerinden bir şey niyâz etmiş bir kimsedir ki, Allah dilerse ona istediğini verir, dilerse vermeyiverir. Üçüncüsü de Cum'aya, dinleyerek, sükût ederek hazır olur; hiçbir Müslümanın üzerinden atlayıp ileriye geçmez; kimseye ezâ vermez. İşte bunlar ondan sonraki Cum'aya ve ondan sonra da üç güne kadar olacak sagāirine keffârettir. Çünkü Allāhu Teālâ: "«من جاء بالحسنة فله عشر امثالها»* = *Yâni, her kim bir hasene işlerse, on kat emsâli onundur buyurmuştur.*" buyuruluyor.

Bu hadîs-i şeriften hutbe esnâsında her nevi' kelâmın nehiy buyurulduğu anlaşılıyor. Zîrâ, şâriin emrine muhâlif olarak, o sırada söz söyleyen kimseye «*dinle*» veya «*sus*» demek emr-i bi'l-ma'rûftur. Emr-i bi'l-ma'rûf da farzdır. Böyle bir farzın edâsı için söylenmiş tek bir kelime memnû' olursa başka kelâmın memnûiyyeti evleviyyette kalır. Metn-i hadîsteki: «والامام يخطب» kaydından insātın me'mûrunbih ve kelâmın menhî olması hutbe zamânına has olduğunu ifhâm eder. Nitekim cumhûrun mezhebi de budur. İmâm-ı Ebû Hanîfe ise imamın hutbeye şürûundan değil, minbere çıkmasından i'tibâren kelâmın harâm olduğuna kāil olmuştur. Onun delîli: "«اذا خرج الامام فلا صلاة ولا كلام» = *İmam minbere çıkdı mı ne namaz var, ne kelâm*" hadîs-i şerîfidir. Lâkin, kavl-i esahha göre, bu hadîs, merfû' olmayıp Zührî üzerine mevkuftur. Lâkin İmâm-ı Ebû Yûsuf ile İmâm-ı Muhammed: "خروج الامام يقطع الصلاة وكلامه يقطع الكلام = *İmamın minbere çıkması namazı, söze başlaması da kelâmı kat' eder*" hadîsine

* *Sûre: 6 (En'âm), âyet: 160*

temessük ederek insātın mebdei hakkında cumhûra muvâfakat etmişlerdir. Lâkin bu da ehl-i rivâyetin muhakkiklerince Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in kelâmı olup hutbenin kāt'-ı kelâm olduğu Buhârî'nin rivâyet ettiği asıl şu «والامام يخطب» hadîsidir. İmam minberde iken namaz kılıp kılmamak mes'elesi ise (504) üncü hadîste geçmişti.

İnsāt, hutbe hāline terettüp eden bir emir olduğu için, Ebû Hanîfe'den mâadâsına göre, imam söze başlamadan evvel söz söylemek câiz olduğu gibi Şâfiîlere, Hanâbileye ve İmâm-ı Yûsuf'a göre iki hutbe arasında da bilâ-kerâhetin câizdir. Mâlikiyyeye göre ise, imam iki hutbe arasında otururken yine haramdır.

Hutbeyi dinliyen kimseye selâm vermek mekruhtur. Lâkin selâm verdikten sonra –redd-i selâm nass-ı Kur'ân ile sâbit olduğundan– Şâfiiyyeye göre redd-i selâm etmek vâcibdir. Mâlikîler ile Hanefîlere göre ise edilmez.

Hutbe esnâsında söz söylemenin mekruh mu, yoksa haram mı olduğu muhtelefün-fîhtir. İmâm-ı Şâfiî'den bu bâbda iki kavl-i meşhûr rivâyet olunmaktadır ki, hilâfın mebnâsı namazdan evvelki hutbenin öğle namazından sâkıt olan iki rek'ata bedel olup olmadığı mes'elesidir. Hutbeler namazdan bedel ise namazda olduğu gibi tekellüm haram, değil ise terk-i edeb edildiğinden dolayı mekrûh olmuş olur. Fukahâ-yı Şâfiiyye, ikinci kavil ile fetvâ vermişlerdir. Delilleri de (505) inci hadîste mevzū-i bahs olan A'râbî'nin iki Cum'a üstüste Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'le hutbede iken muhâtabada bulunmasını bile Enes *radiya'llāhu anh*'in «*Sünen-i Beyhakî*» de sened-i sahîh ile mervî hadîsidir. Buna nazaran, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz bir cum'a günü hutbede iken biri girip: "*Kıyâmet ne zaman?*" diye sormuş. Kendisine sus! diye işâret buyurulmuş. O, dinlemeyip suâli tekrâr etmiş. Üçüncü def'asında Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: " ما اعددت لها ؟ " = *Öyle amma Kıyâmet için sen ne hazırladın ki?*" suâlini îrâd buyurmuşlar. O da: "*Allāh'ı ve Resûlünü sevmek*" deyince: " انك مع من احببت " = *Sen kimi seviyorsan onunla birlikte olacaksın*" buyurulmuş. Ne söz söylemesine karşı inkârda bulunulmuş, ne de sükûtun vâcib olduğu söylenilmiş. Bunlardan sükûtun mendûb olduğuna Şâfiîler kāil olmuşlardır. Hanefiyyeye göre ise, ma'lûm olduğu üzere, insāt vâcib ve tekellüm haram olmak ictihadları İmâm-ı Şâfiî'den mervî olan diğer kavle muvâfıktır [504 üncü hadîse mürâcaat].

Mâlikîlerle Hanbelîler de onlarla berâber olup Şâfiiyyenin temessük ettikleri hadîslerin neye delâlet ettiğini teslim etmezler. Zîrâ hürmet-i kelâm, imamın hutbe hāline maksūr olup mescide giren kimselerin imam ile muhâtaba ve muhāvereleri hutbeyi kat' ettiğinden bu sözler hutbe esnâsında söylenmemiş demektir, derler.

Bu ahkâmın kâffesi, hutbeyi işidene göredir. Kulakları sağır, yâhud imamdan uzak olduğu için hutbeyi işidemiyen kimsenin ise, Şâfiîyyeye göre, tilâvet-i Kur'ân veya zikr etmesi evlâdır. Mâlikiyyeye göre, onun hakkında yine insāt vâcibdir. Hanefiyyece ise sükût etmek ihtiyâta daha muvâfıktır.

507. وَعَنْهُ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : إِنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «ذَكَرَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ فِيهِ سَاعَةٌ لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللّٰهَ تَعَالَى شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَأَشَارَ بِيَدِهِ يُقَلِّلُهَا».

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir gün) Cum'adan bahs buyuruyordu (da): "*Onda bir saat vardır ki hiçbir abd-i Müslim, namazda bulunup*[1] ve *o sâate rast getirip Allāhu Teālâ'dan bir şey dilemez ki*[2], *Allāhu Azze* ve *Celle ona* (dileğini) *bahşetmesin*" buyurdu[3]. (O sâatin) kısa olduğunu anlatmak için (mübârek) eli ile (ve baş parmağını orta ve adsız parmaklarının iç tarafına basarak) işâret buyurdu[4].

RIVÂYETLER:

Şârih Aynî'nin elindeki nüshada « عبد مسلم صالح » diye yazılı ise de diğer nushalarda « صالح » lâfzı yoktur.

Bir takım tariklerden gelen rivâyetlerde « قائم » lâfzının hazfiyle yalnız « يصلى ».

«يقللها» yerine —yine o ma'nâya olmak üzere— «يزهدها» rivâyeti de vardır.

[1] Hadîsin ibâresinden münfehim olduğu üzere, duā edenin namazda kāim olması şart değildir. Vakt-i icâbetin hulûlü musallînin kıyam zamânına musādif olması, yâhud vakit namaza intizarda iken hulûl etmiş olsa da yine böyledir. Zîrâ namaza muntazır olan namazda gibidir [297 inci hadîse mürâcaat].

[2] Bir Müslüman için dilemek, yaraşan bir şey demektir. Nitekim Buhârî'nin diğer bir rivâyeti ile *Müslim*'de: «يسأل الله خيرا» *İbn-i Mâce*'de «ما لم يسأل حراما» Ahmed İbn-i Hanbel'in Sa'd İbn-i Ubâde *radiya'llāhu anh* hadîsinde: "ما لم يسأل اثما أو قطيعة رحم = *Meğer ki, günah olan veya kat'-ı rahm gibi bir şey dilese*" denilmiştir. Kat'-ı rahm de isim olduğu için Sa'd İbn-i Ubâde rivâyetindeki atıf, atfü'l-hâss ale'l-ām nev'indendir.

[3] Lûgaten sâat: -uzun olsun, kısa olsun- mutlakā bir mıkdâr-ı zaman demektir. Bundan dolayıdır ki, leyl ü nehâr mecmûunun yirmi dörtte birine saat denildiği gibi müneccimlerin gündüz ile gecenin on ikişer cüz'e taksîm ile i'tibâr ettikleri zaman imtidatlarına da saat ıtlāk olunmuştur. Evvelkilere mütesâvî oldukları için «*sâat-i müstakîme*», sonrakilere- arz-ı beldeye ve mevsime göre tulleri tehallüf ettiği ve gündüz ile gece saatleri uzunluk ve kısalıkça yekdiğerinin ma'kûsu olduğu için «*sâat-i mu'vecce*» derler. Lâkin *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyetinde "يوم الجمعة ثنتا عشرة ساعة = *Cum'a günü on iki saattir*", keză *İbn-i Mâce*'deki Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "«او بعض ساعة» = *Yâhud bir saatlik bir parçası*" denilmiş olduğuna göre kasd buyurulan saat, imtidâd-ı muayyeni olan bir saattir. Bu saat Leyle-i Kadir ve İsm-i A'zam gibi mübhem bırakılmış bir sâat-i şerîfedir. İbhâmındaki hikmet de zāhirdir. Sâat-i icâbeti kollıyan kimse, günün hangi cüz'ünde olduğunu bilmeyince sâatine rast gelir diye bütün gün kalbini huzūr içinde tutup zikre, duāya, vesâvis-i dünyeviyyeden hālî tutmıya çalışır. Hākim'in «*Müstedrek*»i ile İbn-i Huzeyme'nin «*Sahîh*»inde rivâyet edildiğine göre, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*: Bu sâatin hangi saat olduğunu Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den sorduk. "انى كنت اعلمها ثم انسيتها كما انسيت ليلة القدر = *Yâni bu sâati ben biliyordum. Lâkin sonradan Leyle-i Kadir bana unutturulduğu gibi bu da bana unutturuldu, buyurdu*" demiştir. Muhammed İbn-i Kâ'bi'l-

Kurazî'nin nakline göre Mescid-i Şerîf-i Nebevî'den bir def'a bir kelp geçmiş. Sahābeden bir zat: "*İlâhî, şunu gebert*" demesiyle köpek ölmuş. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: «لقد» "وافق هذا الساعة التى اذا دعى استجيب" = *Bu kimse duā edince isticâbet vâkı' olan sâate rast getirdi*" buyurmuşlardır.

Seleften bâzıları bu sâat-i icâbetin ahd-i celîl-i Nebevî'ye has olup sonra ref' olduğunu iddiā etmişlerse de vârid olan mütevâtir haberler buna külliyyen münâfîdir. Nitekim Muāviye'nin mevlâsı Abdullāh İbn-i Yuhannesî, mes'eleyi Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den suâl etmiş ve müşârün-ileyh: "*Bunu kim söylemişse yalan söylemiştir*" diyerek şiddetle inkârda bulunmuştur.

Merfû' olmadığı sâbit olduğuna göre de, acabâ sâat-i icâbet senenin yalnız bir Cum'asına mı hastır? Yoksa her Cum'ada böyle bir saat var mıdır? Kâ'bü'l-Ahbâr Tevrat'tan hatırında kalmış olmasına i'timâd ederek, bunun senenin yalnız bir Cum'asına muhassas olduğunu zannetmiş ise de *Sünen-i Tirmizî* ve *Sünen-i Neseî*'de mervî olduğuna göre Cebel-i Tūr'da Ebû Hüreyre ile buluştukları bir günde vâkı' olan müzâkere esnâsında bu fikrini Ebû Hüreyre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den vâkı' olmuş semâına istinâden tashîh etmiş. O da Tevrat nüshasına tekrar mürâcaat ettiğinde Ebû Hüreyre'nin sıdkını bir daha tasdîk eylemiştir.

Neseî'deki nakle göre de Ebû Hüreyre, Kâ'b'ın Tevrât'a istinâden söylediği sözü Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anh*'e naklettiği vakit hemen: "كذب كعب = *Kâ'b yanlış söylemiş*" deyivermiş. Ebû Hüreyre'nin Kâ'b'a rivâyet ettiği hadîs: «خير يوم طلعت فيه...» hadîsidir ki, yukarıda geçmişti.

Cum'adaki sâat-i icâbet mübhem kalmış olmakla berâber bu babda vârid olan ahbâra istinâden ulemâ bir dereceye kadar ta'yînine de çalışmışlarsa da ihtilâfât-ı azîmeye düşmüşlerdir. *Buhârî* şârihi Aynî ile İbn-i Hacer-i Askalânî, bu bâbda kırk bir kavil nakletmişlerdir ki, bir çokları mütedâhildir. Biz, burada yalnız ilm-i rivâyetçe en kuvvetli olan kavilleri zikredelim Müslim ile Ebû Dâvud'un rivâyetlerine nazaran Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'l-lāhu anhümâ* Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in oğlu Ebû Bürde'ye: "*Cum'a saati hakkında baban, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem-den rivâyeten sana birşey söyledi mi?*" diye sormuş. O da pederinin, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işitmiş olduğuna göre, imamın

iki hutbe arasında oturmasından i'tibâren namaz bitinciye kadar olan saat olduğunu haber vermiş. Bu cevâbı İbn-i Ömer *radiya'l-lāhu annhümâ* pek beğenmiş ve Ebû Bürde'nin başını okşayıp bereket duâsında bulunmuştur. İbn-i Mâce'nin Amr İbn-i Avf-ı Müzenî *radiya'llāhu anh* rivâyetine nazaran bu sâatin hangi saat olduğu Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sorulmuş ve "« حين تقام الصلاة الى الانصراف منها » = *Cum'a namazı ikāme olunmasından i'tibâren namazdan çıkıncıya kadar*" buyurulmuş.

Bir de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in Kâ'bü'l-Ahbâr ile Cebel-i Tūr'da bir gün vakit geçirdikten sonra beyinlerinde geçen mâcerâyı Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anh*'e naklettiğine dâir olan rivâyet vardır ki, bunu İmâm-ı Mâlik, Ebû Dâvud ve Neseî rivâyet ediyorlar. *Neseî*'deki rivâyete nazaran, Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anh*, Kâ'b'ın Tevrât'a istinâden sâat-i icâbetin senede yalnız bir Cum'aya münhasır olduğuna dâir sözünü, ibtidâ « كذب كعب » diyerek inkâr edip Tevrâta bir daha baktıktan sonra Ebû Hüreyre'ye muvâfakat ederek her Cum'ada olduğunu söylemesini de "صدق كعب انى لاعلم تلك الساعة = *Kâ'b doğru söylemiş. Hem de ben o sâati biliyorum*" diyerek tasdîk etmiş. Bundan sonra Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in: "*Kardeşim, hangi saat olduğunu bana söyle*" demesi üzerine: "*Cum'anın gün batmadan evvelki son saatidir*" cevâbını vermiş. Yine Ebû Hüreyre'nin: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in* « لا يصادفها مؤمن وهو فى الصلاة » *buyurduklarını işitmedin mi? Senin dediğin saat ise namaz saati değildir, yâni vakt-i kerâhettir*" demesi üzerine: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: « من صلى و جلس ينتظر الصلاة لم يزل فى صلاة حتى تأتيه الصلاة التى تلاقيها » *yâni: 'Her kim namazı kıldıktan sonra diğer namaza muntazır olarak oturursa kavuşacak öteki namazın vaktine kadar hep namazdadır., buyurduklarını sen de işitmedin mi? İşte böyledir*" cevâbını vermiştir. İbn-i Mâce de Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anh*'in *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleriyle bir mükâlemesi vardır ki, yine bu saatin, sâat-i icâbet olduğunu te'yîd eder. [297 ve 355 inci hadîslere mürâcaat].

Esânîd i'tibâriyle en sağlam olan bâlâdaki Ebû Mûse'l-Eş'arî ile işte bu Abdullāh İbn-i Selâm *radiya'llāhu anhümâ* hadîsleri olup ikincisi, evvelkisinden daha meşhur olmakla berâber Müslim evvelkisini tercîh edip «*Sahîh*» ine derceylemiştir. Maahâzâ kendi pederi tarîkıyle Ebû Bürde'den hadîsi rivâyet eden Mahreme b.

Bükeyr'in pederinden simâı olup olmadığı beyne'l-muhaddisîn münâzaün-fîh olduğundan Müslim hadîsinde bir inkıtā' şâibesi de vardır.

Hāsılı, vakt-i icâbet maktūun-bih değildir. Gizli kalması da o vakte rasgelir ümîdiyle Cum'anın ekser evkātını zikr ü ibâdetle ve duā ve inâbetle imrâra bâis olduğu için ümmet hakkında ayn-ı rahmettir.

[4] Bu işâret-i Seniyye sâat-i icâbet müddetinin pek kısa olduğuna sarâhaten delâlet ederse de bâzıları *–aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin mubârek baş parmaklarını elinin ortasına tesādüf eden diğer iki parmağına bastıklarına bakarak– Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh* hadîsinin maksūd-ı ālî-i Nebevî olduğuna delâlet ettiğine hükmetmişlerdir. Lâkin o saat mübhem olduğu için işâreti bu kadar tevsî' etmek belki hatā olur*.

508 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللهِ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ : بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَقْبَلَتْ عِيرٌ تَحْمِلُ طَعَاماً فَٱلْتَفَتُوا إِلَيْهَا حَتَّى مَا بَقِيَ مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا ٱثْنَا عَشَرَ رَجُلاً فَنَزَلَتْ هٰذِهِ ٱلْآيَةُ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْواً ٱنْفَضُّوآ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِماً .

Tercemesi

Câbir İbn-i Abdi llāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: (Bir def'a) biz Nebiyy-i Ekrem *salla'l-*

* Şârih Kastalânî, bu mübhem sâatin bir esim rüzgârdan ibâret olduğunu ifâde eden şu: " ان لربكم فى ايام دهركم نفحات ألا فتعرضوا لها = *Sizin şu yaşadığınız yılınızın günleri içinde hemen esip geçiveren lâtif rüzgârları vardır. Hayat bahşolan bu nesîmi, teneffüs edebilmek için dâimâ onu kollayınız*" haberini zikrediyor. Taberânî'nin Muhammed İbn-i Mesleme'den rivâyet ettiği bu haberi ehl-i hadîs, taz'îf ettiğinden, esâsen şârih de « و قدروى » sîgasiyle buna işâret etmekte bulunduğundan mütercim merhum nakletmemiş olmalıdır. K. M.

lāhu aleyhi ve sellem ile birlikte (Cum'a) namazı kılarken[1] (Şam tarafından) yiyecek yüklü bir kârbân geldi[2]. (Cemâat birer birer) kāfileye doğru yönelip on iki kişi kalıncaya kadar[3] hep dağıldılar. Şu: *« وإذا رأوا تجارة او لهوا انفضوا اليها و تركوك قائما » âyet-i kerîmesi[4] işte bunun üzerine nâzil oldu[5].

RİVÂYETLER :

Bir nushaya göre « بينما » yerinde « بينا » dır.

Buhârî'nin diğer rivâyetinde « يوم الجمعة », diğerinde de « من الشام » ziyâdeleri vardır. Bu iki kayt, Müslim'in bir rivâyetinde müctemian zikredilmiştir.

Müslim'in rivâyetinde « فانفتل الناس اليها » denilmiştir ki, "*Oraya doğru döndüler*" demektir. Buhârî bir rivâyette " فثار الناس = *Cemâat kalkıp yürüdüler*", diğer rivâyette: "فانفض الناس =*Cemâat dağıldı*" lâfızları ile rivâyet etmiştir ki, nazm-ı Kur'ân'a muvâfık olan bu lâfızdır.

[1] Lâfzın zāhirine göre, hadîs-i şerîfte mevzū-i bahs olan dağılma keyfiyyeti, namaz içinde vâkı' olmuş gibi görünüyor. Hattâ Buhârî -burada açtığı bâbın unvânına ve *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'-in o günkü Cum'a namazını dört rek'ata itmâm ile öğlen namazı kılmış oldukları hakkında hiçbir rivâyet bulunmadığına nazaran-huzurlariyle Cum'a mün'akid olacak cemâat adedinin namazın sonuna kadar istimrârı, Cum'anın sıhhati için şart olmadığına bu hadîsi delil olarak îrâd etmişe benziyor. Lâkin hādisenin namaz içinde değil, hutbe esnâsında vâkı' olduğu Müslim'in kâh « يخطب », kâh « قائم » ve Ebû Avâne'nin « مستخرج »i ile *Tirmizî* ve *Dârekutnî*'de « قائم يخطب » lâfizlariyle rivâyet edilmiş olması delâletleriyle akla daha mülâyim gelir. Bu takdirde râvî Câbir *radiya'llāhu anh*'in "Biz hutbeyi istimâ' ediyorken" diyecek yerde "*Biz Cum'a namazı kılarken*" demesi bir şeyi kendisine yakın bir şey ile tesmiye kabîlinden olmuş olur. Zâten hutbeyi istimâ' edenler Cum'a namazını kılmaya muntazır olacakları ve 297 inci hadîs mûcibince namaz içinde sayılacakları için namaz kılıyorduk, demek sahîh olur. Hele âyet-i kerîmedeki « وتركوك قائما » nazm-ı celîli, hādisenin hutbe esnâsında vukūuna şübhe bırakmıyor.

[2] Bu kârbân Dihye İbn-i Halîfe yâhud Abdurrahmân

---

* *Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 11*

İbn-i Avf *radiya'llāhu anhümâ*'ya, yâhud da müşâreket sûretiyle her ikisine āid olup Şam diyârından hayli erzak getirmişti. Medîne ahâlîsi, o sırada pek ziyâde ihtiyaç ve müzâyaka içinde kıvrandıklarından vurûdu ilân edilir edilmez Sahābeden bir takımları, erzak satılıp tükenmeden tedârik edebilmek telâşı ile oraya koşuşmuşlar ve -burada görüldüğü üzere- ıtâb-ı İlâhîye uğramışlardır.

[3] Müslim'in bir rivâyetinde "و أنا فيهم = *Kalanların içinde ben de vardım*", diğerinde « فيهم ابو بكر و عمر » denilmiştir. Mev'ıza-i Nebeviyyeyi terketmeyip sebât eden on ikiler meyânında râvî Câbir ile Ebû Bekr ve Ömer, *radiya'llāhu anhüm*'ün bulunduğu rivâyet-i sahîha ile sâbit olup diğer rivâyatta Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, İbn-i Mes'ūd, Hulefâ-i Erbaanın bakıyyesi, Bilâl, Ammâr *radiya'llāhu anhüm*'ün isimleri başka başka tariklerle zikredilmektedir. Bunlara ilâveten bir, iki, hattâ yedi hâtunun da sebât eyledikleri bâzı rivâyâtta mezkûr ise de bu kuvvette değildir. Kırk zâtın, mescid-i şerîfi terketmedikleri hakkında Dârekutnî'nin yine Câbir *radiya'l-lāhu anh*'den olan rivâyeti varsa da zaîftir.

[4] Âyet-i kerîmenin tamâmı : « قل ما عندالله خير من اللهو و من التجارة والله خير الرازقين » dir. Meâl-i ālîsi: "Onlar bir ticâret, yâhud bir eğlence buldular mı hemen oraya koşup dağılıyor ve seni ayakta hutbe îrâd ederken bırakıp savuşuyorlar. Onlara de ki: Namaz ve niyazları mukābili olarak nezd-i İlâhîde saklı duran ecr ü sevâb eğlenceden de ticâretten de hayırlıdır. Râzık-ı Hakîkî Allāh olduğu için râzıkların en hayırlısıdır. İlh. « والله اعلم ».

Hadîs-i şerifte mevzū-i bahsolan ticâret kârbanı olduğu halde âyet-i kerîmede bir de « لهو » den yâni eğlenceden bahs buyuruluyor. Çünkü o zamanlarda bir kârbanın Şam'dan gelmesi gâyet mühim bir hâdise telâkkî edilip kârban vusūlünü müteākıb Medîne'nin pazar yeri olan ve « احجارالزيت » denilen mevkie konar, halka i'lân-ı keyfiyyet için davullar, zurnalar çalınırdı ve bunu haber alanlar mallar satılmadan alış veriş edebilmek için oraya koşuşurlardı. O derecede ki, Medîne'de oraya gitmedik hiçbir kimse kalmazdı. Dihye'nin hādiseye bâis olan kârbanı, kendisi dâire-i îmân ve İslâm'a gelmeden evvel bir cum'a günü *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri hutbede iken, Medîne'ye varmış ve mu'tâd olduğu üzere davullar, zurnalar çaldırarak îlân-ı muvâsalat eylemişti. Âyetteki «أو» harf-i terdîdin-den de anlaşılacağı üzere mescid-i şerîfi terkedenlerin kimi alış veriş

etmek, kimi de panayır yerini görüp gönül eğlendirmek kasdiyle gitmişlerdi de âtîdeki ıtab ve tevbîh-i İlâhî ayrı ayrı her iki tāifeye râci' olmuş oluyor.

Bu hadîs-i şerifte zikrolunduğu üzere, cemâatin dağılma hādisesi, bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden evvel vâkı' olmuştur. Ondan sonra ise Sahābe-i Kirâm, bu tevbîh-i İlâhîden büyük bir hisse-i istifâde kaparak sûre-i Nûr'daki : * "رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله" = *Öyle ricâl ki, onları ne bir ticâret, ne de alım satım zikru'llahtan alıkoyamaz*" sitâyiş-i Rabbânîsine liyâkat kesbetmişlerdir.

[5] İmâm-ı Mâlik'in Cum'a on iki kişi ile mün'akid olur demesi, işte bu hadîs-i şerîfe binâendir. Askalânî adet hakkında on dört kavil daha nakleder. Bu akvâlin bir kaçı (487) inci hadîsin hāşiyesinde zikrolunmuştu. Her müctehidin bu husustaki delîli başkadır. Huzurlariyle Cum'a mün'akit olan ekall-i adedin gerek hutbe esnâsında, gerek sonra eksilmesi üzerine namaz iki rek'at mi kılınır? Yoksa öğlen namazı olmak üzere dört rek'at mi edâ olunur? Mes'elesi de beyne'l-müctehidîn muhtelefün-fîhtir.

509. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ رَكْعَتَيْنِ وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ وَبَعْدَ الْعِشَاءِ رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لَا يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ حَتَّى يَنْصَرِفَ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* öğlen namazından evvel iki ve ondan sonra (yine) iki, akşam (namazın)dan sonra da Hâne-i saādetinde iki rek'at namaz kılardı. Yatsı (namazın)dan sonra (kezâlik) Hâne-i saādetinde

* *Sûre: 24 (Nûr), âyet: 37*

iki rek'at kılardı[1]. Cum'a (namazın)dan sonra ise (Mescid-i Şerîf'ten Hâne-i saâdete) teşrîf etmeden (namaz) kılmazdı. (Lâkin sonra) iki rek'at kılardı[2].

---

[1] Buhârî'nin Nâfi' tarîkından rivâyet ettiği bu hadîs-i şerifte farz olan namazlara mukārin olarak kılınan «*sünen-i revâtib*»in miktarları beyân ediliyor. Tetkîkinden ma'lûm olacağı üzere, öğlenden evvelki sünnet-i müekkede yalnız iki rek'at gibi görünüyor. Yine Sahābî-i müşârün-ileyhten oğlu Sâlim b. Abdillāh tarîkından Buhârî'nin rivâyet ettiği diğer bir hadîste de: «صليت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم» diyerek bu sünen-i revâtibi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleriyle birlikte yine buradaki miktarlarda kıldığı zikredilmiştir. Bu meyanda salât-i fecre tekaddüm eden râtibeden bahis yoktur. Çünkü müşârün-ileyh Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretlerinin Ümmü'l-mü'minîn Hafsa dolayısiyle kaynı olup ancak ferâizden evvel ve sonra Hâne-i saâdete girip berâberce kıldığı revâtibi haber veriyor.

Salât-ı fecrin râtibesine gelince ona da muvâzabet buyurulduğunu hemşîresi Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinden öğrenmiştir. Nitekim yine Nâfi' tarîkından mervî olup «*Tecrîd*»e girmeyen diğer iki hadîste: "«وكانت ساعة لا يدخل على النبى صلى الله عليه وسلم فيها. حدثتنى حفصة انه كان اذا اذن المؤذن وطلع الفجر صلى ركعتين» = *Sabah namazından evvelki saat Nebiyy-i Ekrem sallallāhu aleyhi ve sellem*'in *huzūr-ı âlîlerine girilemiyecek bir zamân idi. Hafsa bana dedi ki, müezzin ezân okuyup fecir tulû' ettiğinde de iki rek'at kılarlardı*" demiştir. Hattâ Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinden rivâyeten «كان يصلى سجدتين خفيفتين بعد ما يطلع الفجر» diyerek râtibe-i fecrin iki rek'atı hafîfe olduğunu haber veriyor. Yine bu son iki hadîste akşam ile yâtsı sünnetlerini hep Hâne-i saâdet'te kıldıkları da ayrıca tasrîh edilmiştir.

Demek ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın nakline göre, müekked olan Sünen-i Revâtıb on rek'attır. Netekim kendisi de dediğimiz rivâyetlerin birinde: ... "«حفظت من النبى صلى الله عليه وسلم عشر ركعات» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'den on rek'ât namaz belledim...*" diyor. Lâkin Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'nın *Müslim*'deki hadîsine göre, revâtıp olarak on iki rek'at tavsiye buyurulduğu da sâbittir. Bu on ikinin dördü öğlenden

evvelki dört rek'at sünnettir. Müşârün-ileyhâ Hazretleri: "«سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من صلى اثنتى عشرة ركعةً فى يومٍ وليلة بنى له بهن بيت فى الجنة» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den işittim: Her kim bir gün, bir gece içinde on iki rek'at kılarsa Cennet'te kendisi için bir hâne binâ olunur buyuruyordu*" dedikten sonra: "*Bunu Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den işittikten sonra bunları hiç terketmedim*" diyor.

Müslim'de Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan da bir rivâyet vardır. Müşârün-ileyhâ, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in tetavvu' namazlarını suâl eden Abdullāh İbn-i Şakîk'a: "*Benim hânemde öğlenden evvel dört rek'at kılar, ondan sonra çıkar, farzı kıldırır, sonra yine gelir iki rek'at kılardı. Akşam namazını da kıldırdıktan sonra gelir iki rek'at kılardı. Yatsıyı kıldırdıktan sonra yine gelir iki rek'at kılardı. Bir de gece içinde Vitir olmak üzere dokuz rek'at daha kılardı. Bir de geceleyin uzun uzun ya kāimen, ya kāiden namaz kılardı. Ayakta kırâet ederse ayakta iken, oturduğu yerde kırâet ederse oturduğu yerden rükû' ve secdeye varırdı. Fecir tulû' edince de iki rek'at kılardı*" cevâbını veriyor.

Öğlenden evvel dört rek'at sünnet-i râtibe hakkında Müslim'in bu iki hadîsinden başka *Tirmizî*'de Alî, Āişe ve Abdullāh İbn-i Sâib *radiya'llāhu anhüm*'den mervî dört hadîs daha vardır. Hazret-i Alî *kerrema'llāhu vechehû* öğleden evvel dört ve sonra iki rek'at kılmak *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin mu'tâd-ı şerifleri olduğunu haber verdiği gibi Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri de öğlenden evvel dört rek'at kılmadıkları günlerde bunu farzdan sonra kılmak âdet-i Seniyyeleri olduğunu söylüyor. Abdullāh İbn-i Sâib *radiyallāhu anh*, zevalden sonra ve öğlen farzından evvel dört kılmaya muvâzabet buyurulduğunu nakletmekle berâber bu münâsebetle *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in: "«انها ساعة تفتح فيها ابواب السماء. واحب ان يصعد لى فيها عمل صالح» = *Bu semâ kapılarının açıldığı saattir. Bu saatte işlediğim bir amel-i sālihin dergâh-ı izzete suûd etmiş olmasını severim*" buyurduklarını rivâyet ediyor.

Bir de, Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'dan Sünen-i erbeada mervî hadîs-i merfû' vardır ki, bunda: "من صلى قبل الظهر اربعاً وبعدها اربعاً حرمه الله على النار = *Her kim öğlen farzından evvel dört, ondan sonra da dört rek'at kılarsa Allāhu Teālâ o kimseyi Cehennem ateşine harâm eder*" buyuruluyor. Diğer rivâyette bu hadîs-i şerîf: «من حافظ على اربع قبل الظهر» lâfziyle vârid olmuştur ki buna nazaran, ateşe haram olmak fazîleti bu sekiz rek'ata muvâzabete vâbeste olduğu anlaşılır.

İki rek'atli sünen-i müekkedenin sabah namazından evvelkisi hakkında sıhāh ile sünende evâmir-i ekîdé mevcut olup tetavvu' namazları içinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in onlar kadar muvâzıb oldukları hiçbir namaz yoktur. Hattâ *Sünen-i Ebî Dâvud'*-da Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i merfû'da: «لاتدعوهما ولو طردتكم الخيل»" =*Bu iki rek'atı sizi düşman süvârîleri kovalasa bile bırakmayınız*" buyurulmuştur. Akşam namazından sonraki iki rek'atta da te'kid buna yakındır. Tirmizî'nin rivâyet ettiğine göre, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem akşamdan sonra ve sabah namazından evvelki iki rek'atin birinde* «قل يا ايها الكافرون», *diğerinde* «قل هو الله احد» *sûrelerini okuduğunu o kadar çok işittim ki, sayısını bilemem*" diyor ki, bu hadîs-i şerîf, hem muvâzabete, hem de derece ve ehemmiyetce iki namazın mütekārib olduğuna delâlet eder. Hattâ Tâbiînden Saîd İbn-i Cübeyr: "*Akşamdan sonraki iki rek'ati terkedecek olursam korkarım ki mağfiret-i İlâhiyyeye nâil olamam*" dediği gibi Hasen-i Basrî de şâzz olarak bu iki rek'atin vücûbuna kāil olmuştur.

"*Akşam namazından sonra hiç söz söylemeksizin iki –ve diğer rivâyete nazaran dört– rek'at kılan kimsenin namazı a'lâ-yı illiyyîne ref' olunur*" diye İmâm-ı Mâlik'in Mekhûl'den bir rivâyeti vardır. Akşam namazından evvel Sahābenin ahd-i celîl-i Nebevîde iki rek'at namaz kıldıkları ve bundan nehiy vârid olmadığı da (370) inci Abdullāh İbn-i Mugaffel-i Müzenî *radiya'llāhu anh* hadîsi münâsebetiyle zikredilmiştir.

Yatsıdan sonraki sünnet-i müekkede gerek Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ'*nın hadîsi ve gerek diğer birçok hadîslerle iki rek'at olduğu ma'lûm ise de *Sünen-i Ebî Dâvud'*da Âişe *radiya'llāhu anhâ'*nın Şüreyh İbn-i Hânî'ye *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in her gece dört veya altı rek'at kıldığını haber vermiş olduğu rivâyet edilmiştir. Müşârün-ileyhâ Hazretleri, şöyle diyor: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem yatsı'yı kıldırıp yanıma teşrîf ettiği hiçbir gece yoktu ki ya dört, veya altı rek'at kılmasın. Hattâ bir gece yağmur yağmıştı da meşinden bir yaygı yaymıştım. Hâlâ gözümün önündedir. Yaygının bir deliğinden su fışkırıyordu. Böyle iken mubârek vücûdunu elbîseleri ile ıslak topraktan korumuyordu*".

İkindiden evvelki sünnet, ötekiler kadar müekked değilse de, bu bâbda İbn-i Ömer ve Alî *radiya'llāhu anhüm'*den rivâyetler vardır. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ'*nın *Sünen-i Ebî Dâvud'*da:

"رحم الله امرأ صلى قبل العصر اربعاً" = *İkindi farzından evvel dört rek'at kılan kimseye Allāhu Teālâ rahmet eylesin*" hadîsi olduğu gibi, Alî *kerrema'l-lāhu veche* Hazretlerinin de *Tirmizî*'deki rivâyetinde: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ikindi namazından evvel dört rek'at namaz kılmak mu'tâd-ı şerîfleri idi ki, bu dört rek'atin arasını Melâike-i Mukarrabîn ile onlara tâbi' Müslimîn ve Mü'minîne selâm vermekle fasıl buyururdu*" denilmiştir. Maahâzâ: "*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in ikindiden evvel iki rek'at kılmak mu'tâd-ı şerîfleri idi" diye müşârün-ileyhten «*Sünen-i Ebî Dâvud*» da diğer bir rivâyet de vardır. İkindi'den sonra tatavvu' namazı menhî olduğu hakkında (346, 348, 349) uncu Ebû Hüreyre ile Muāviye *radiya'llāhu anhümâ* hadîsleri geçmiştir.

[Bu rivâyât, beynindeki teāruz için (350) inci hadîsin hāşiyesine mürâcaat].

Hassaten yatsı farzından evvel kılınacak tetavvu' namazından bahsedildiğine Kütüb-i Sitte'de hiçbir kayda müsādif olamadım. Yatsı'nın ilk sünneti (370) inci Abdullāh İbn-i Mugaffel *radiya'llāhu anh* hadîsinin ifâde ettiği umûma istinâden kılınıyor demektir.

[2] Cum'adan evvelki râtibeden bahsedilmemesi, Cum'a namazı öğlen namazından bedel olduğu için sünnet-i müekkedesinin öğle gibi olduğunu ifhâm içindir. Yoksa Cum'anın gerek ilk ve gerek son sünneti hakkındaki rivâyât, salât-ı zuhr'un sünnetleri hakkında olduğu gibi müteaddittir. Ezcümle *Sahîh-i İbn-i Hibbân*'ın Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî hadîs-i merfûunda: "ما من صلاة مفروضة الا و بين يديها ركعتان" = *Farzedilmiş hiçbir namaz yoktur ki, kendisinden evvel iki rek'at kılınmasın*" buyurulmuş olduğuna göre, Cum'a farzından evvel de lâakal iki rek'at kılmak sünnet olduğunda şüphe yoktur. [370 inci hadîs ile hāşiyesine de mürâcaat]. Ancak, buradaki rivâyette câlib-i dikkat olan cihet, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin burada mevzū-ı bahs iki rek'ati dâimâ Hâne-i saādette edâ buyurmuş olmalarıdır. İki rek'atli olan Cum'a namazı, dört rek'atli olan öğlen namazından bedel olduğu cihetle böyle yapmaları, Cum'a farzının dörde iblâğ edilebileceği vâhimesine meydan vermemek için idi. *Sahîhayn* ile *Ebû Dâvud* ve *Tirmizî* ve *Nesei*'de rivâyet edildiği üzere, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, bir kerre Cum'adan sonra bir kimsenin olduğu yerde ayağa kalkıp iki rek'at sünnete durduğunu görünce, onu itip: "*Cum'ayı dört rek'at mı kılmak istiyorsun?*" diye tevbîh etmiştir. Cum'anın son sünnetini evinde

kılmayıp mescidde edâ etmek istiyen kimse, farzdan sonra ya konuşmalı, veya hiç değilse yerini değiştirerek kılmalıdır. Müslim'in nakline göre, « ابن اخت النمر » demekle ma'rûf Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhümâ*, Muāviye *radiya'llāhu anh*'in maksūresinde, Cum'a namazını kılıp imam selâm verir vermez hemen ayağa kalkarak sünnete şurû' etmesi üzerine Muāviye: "*Bir daha böyle yapmayasın. Cum'ayı kıldıktan sonra konuşmadıkça, yâhud başka tarafa gitmedikçe ona başka bir namaz ulama. Zîrâ Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, konuşmadan veya yer değiştirmeden hiçbir namazı diğerine ulamamak için bize emretmiştir*" demiş. Lâkin iki namazı kelâm ile fasletmekten ise, intikāl ile fasletmek evlâdır.

Cum'adan sonraki sünnetin aded-i rek'atına gelince, buradaki İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine göre, iki ise de dört, hattâ altı olduğuna dâir de rivâyetler vardır. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*, *Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'deki hadîs-i merfûunda "« اذا صليتم بعد الجمعة فصلوا اربعا » = *Cum'adan sonra namaz kıldığınızda dört rek'at kılınız*" buyurulmuştur. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bile iki rek'at hadîsinin râvîsi iken, Tirmizî'nin nakline göre, mescidde iki rek'at kıldıktan sonra ayrıca dört rek'at daha kılmıştır. Ebû Dâvud'un nakline göre bunu Mekke'de iken yapar, Medîne'ye, evine döndüğü vakit kendi hânesinde iki rek'at namaz kılmakla iktifâ edermiş. Bu bâbda vâkı' olan suâle karşı bunun, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in fi'li olduğunu söylemiş. Saîd İbn-i Mensûr da, «*Sünen*» kitabında zikrettiğine göre, Tâbiînden Ebû Abdurrahmân-ı Sülemî şöyle demiş: "*İbn-i Mes'ūd radiya'llāhu anh, Cum'adan sonra dört rek'at kılmayı bize öğretti idi. Sonra Alî radiya'llāhu anh bizim tarafa gelince altı rek'at kılmayı bize öğretti*" ilh..

Halvette tetavvu', riyâya mahal bırakmadığı için, nevâfilin evde kılınması, mescidde kılınmasından efdaldir. Selef-i sālihînin sünnete tebean tetâbu' eden bu amelleri, tenbel gürûhundan bir takım ceheleyi Cum'a farzından sonra sünnet kılınmaz vehmine düşürmüş olup, ekseriyâ gördüğümüz gibi, imam selâm verir vermez cemâatın yarısı pabuclarını kapıp mescidden dışarıya uğruyorlar. Fakat hânelerine avdet, nevâfil-i vaktı edâ etmek için değil, vazîfe-i ubûdiyyetimiz hitam buldu diyerek mahbesten kaçar gibi hevâ-yi ācillerini istifâya koşuyorlar ve hak edilecek uhrevî bir ecr elde etmek için henüz yapacak işleri olduğunu hatıra getirmiyorlar.

Cum'adan sonraki nevâfil hakkında fukahâ, üç tāifeye ayrılmışlardır: birinci tāifeye göre, Cum'adan selâm verince iki rek'at sünneti kılmak için eve dönmelidir. Ömer, İmrân İbn-i Huseyn *radiya'llāhu anhümâ* ile İmâm-ı Nehaī'nin mezhebi budur. İmâm-ı Mâlik, evnine dönmek vazīfesini yalnız imama tahmîl eder; cemâat mescidde sünneti kılabilirler, der. Bunların hücceti Buhârî'nin bu hadîsidir.

Diğer tāifeye göre, Cum'a farzından sonra iptidâ iki, sonra dört rek'at kılınmalıdır. Bu, Alî İbn-i Ebî Tālib, İbn-i Ömer ve Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anhüm*'den mervî olup müctehidînden Atâ, Sevrî ve Ebû Yûsuf'un da kavli budur. Ancak Ebû Yûsuf, dört rek'atın evvel kılınmasını müstehab görür. Bunların hücceti de -bu hāşiyede biraz evvel geçen- İbn-i Ömer *radiya'lāhu anhümâ*'nın Mekke'deki fi'lidir. İmâm Ebû Yûsuf'un, dört rek'atı takdîm etmesi de Ömer *radiya'llāhu anh*'in, bir namazdan sonra yine o kadar rek'atlı bir namaz kılınmasını mekruh gördüğüne dâir olan rivâyetten dolayıdır. İmâm-ı Şâfiī ise, Cum'adan sonra tetavvu' namazı ne kadar çok kılınırsa o kadar hoşuma gider demiş.

Üçüncü tāifeye gelince; onlar, arada selâm verilmeksizin dört rek'at kılınır diyorlar. Bu -biraz evvel geçtiği üzere- İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den mervî olup eimmeden Alkame ve Nehaī de buna kāillerdir. Ebû Hanîfe ile İshāk İbn-i Râhûye de bu mezhebdedirler. Biraz evvel geçen Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsi de bunlara hüccettir.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ صَلاَةِ الْخَوْفِ

510 . عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ : غَزَوْتُ
مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَوَازَيْنَا الْعَدُوَّ
فَصَافَفْنَا لَهُمْ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي لَنَا
فَقَامَتْ طَائِفَةٌ مَعَهُ وَأَقْبَلَتْ طَائِفَةٌ عَلَى الْعَدُوِّ وَرَكَعَ رَسُولُ اللهِ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَنْ مَعَهُ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفُوا
مَكَانَ الطَّائِفَةِ الَّتِي لَمْ تُصَلِّ فَجَاؤُا فَرَكَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ رَكْعَةً وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَقَامَ كُلُّ
وَاحِدٍ مِنْهُمْ فَرَكَعَ لِنَفْسِهِ رَكْعَةً وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan[1]:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte Necid tarafına[2] müteveccihen gazâya gitmiştim. Düşmanın hizâsına geldik. Onlara karşı saflarımızı düzdük.

(Namaz vakti gelince) Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz bize, kıldırmak üzere namaza durdu. Bir kısım (Ashāb) da onunla berâber (namaza) durdular[3] diğer kısım (ise) yönünü düşmana çevirdi. Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* kendisiyle birlikte olanlarla berâber rükûa vardı ve iki (def'a) secde etti[4] derken (berâber namaz kılanlar henüz) kılmamış olan tāifenin yerlerine gittiler. Ötekiler de gelip Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in arkasında durdular[5]. Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* onlarla berâber (de) rükûa varıp iki secde etti. Sonra selâm verdi. (Ondan sonra) o iki tāifenin her biri (nöbetleşe namaza) durup kendi hesaplarına birer kerre rükûa varıp ikişer secde ettiler[6].

RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîf hakkında şu rivâyetler de vardır: Bir nushaya göre : « مع النبي صلى الله عليه وسلم », bâzı nushalarda « فصافّناهم », bâzı nushalarda « فركع »

Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Ömer'den, kölesi Nâfi' ile, oğlu Sâlim rivâyet etmişlerdir. Buradaki rivâyet, Sâlim'indir.

[1] Burada mevzū-i bahsedilecek olan namaz, «*salât-i havf*» dır. Cenâb-ı Hak Azze ve Celle Hazretleri, « حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى وقوموا لله قانتين »* = *Farz olan namazlara, bâhusūs salât-ı vustāya, fürûz ve erkânını istifâ ve hudûdunu îfâ etmek sūretiyle muvâzabet ediniz. Başka kelâmdan ferâgat ederek huşû' ve hudū' ile huzūr-ı İlâhîde durunuz*" âyet-i kerîmesiyle salevât-ı mefrûzayı evkāt-ı mahsūsalarında edâya muvâzabeti ferman buyurduğu gibi, bu farzın hiçbir vechile sâkıt olamıyacağını i'lâm için de "فان خفتم فرجالا أو ركبانا ** = *Hey'et-i ma'lûmesiyle namazı edâ edinceye kadar bir düşman zararına uğramaktan korkarsanız yine vakit namazını terketmeyip hattâ yürüyerek, yâhud hayvanlarınıza binmiş olarak namazı kılınız*" buyurmuştur. Bu takdirde, îmâ ile olsun, yine namaz kılınacak demektir. Nitekim, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümā*'nın – merfû' olduğunda şüphe edilmiyen – hadî-

---

* *Sûre: 2 (Bakara), âyet: 238*
** *Sûre: 2 (Bakara), âyet: 239*

sinde cemâatle salât-ı havf ta'rîf edildikten sonra: "« فان كان خوفاً اشد
من ذلك صلوا رجالاً قياماً على اقدامهم و ركباناً مستقبل القبلة و غير مستقبليها » = *Korku bundan da ziyâde olursa ister yaya olarak ve ayak üstü durarak, yâni rükû' ve sücûdu terkederek; ister hayvan üzerinde olarak; kıbleye ister yüzliyerek ister yüzlemiyerek îmâ ile kılarlar*" denilmiştir.

İmâd-ı dîn, yâni dînin direği olan namaz farzı, şehâdeteyn gibi hemen hemen hiçbir sebep ile sâkıt olamıyacak bir vecîbe olduğu için ne hāl-i sıhhatte; ne hāl-i marazda, ne hazarda, ne seferde, ne kudret hālinde, ne aciz hālinde, ne hāl-i havfte, ne hāl-i emniyette mükelleften sâkıt olmaz; farziyyeti hiçbir zaman muhtel olmaz.

Şurası da muhakkaktır ki, ehl-i İslâmın ma'nevî terakkî ve teālîsi gibi dünyevî emn ü selâmeti de namazın taraf-ı Risâletten tahdîd ve ta'lim buyurulan sūrette hüsn-i muhāfazasiyle pek ziyâde alâkadardır. * « ان الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر » âyet-i kerîmesi, salâta âdâb ve erkâniyle devâm eden cemâat-i Müslimîn efrâdından her birinin ferden ferdâ fahşâ ve münkere düşmekten tenzîh ettiği gibi, efrâdı bu vasf ile mütehallî olan cemâatin de dünyevî ve uhrevî selâmette olacağını iş'ār eder. Ebû Umâme *radiya'llāhu anh*'in «*Sahîh-i*» *İbn-i Hibbân* ile Hākim'in «*Müstedrek*»inde ve ricâl-i sahîhin rivâyetleriyle «*Müsned-i*» *Ahmed*'de tahrîc edilen "« لتنقضن عرى الاسلام عروةً عروةً فكلما انتقضت عروة تشبث الناس بالتى تليها . فاولهن نقضاً الحكم و آخرهن الصلاة » = *İslâmın yapışacak kulpları elbette birer birer kopacaktır. Her biri çözüldükçe halk, geriye kalanlara yapışıp tutunacaklardır. Bunların en evvel kopanı hükümde adâlet, en sonu da namaz olacaktır*" hadîs-i şerîfi, namazın nefse'l-emirde olduğu gibi, vakt-i ma'lûma kadar, Müslümanlar nazarında da mevkii diğer ferâize mukaddem olacağını gösterdiği gibi, Sadr-ı İslâm'danberi, vekāyiin seyr-i târîhîsine tevâfuk i'tibâriyle ihbâr ani'l-gayb nev'inden ayrıca da bir mu'cize-i seniyyedir.

(409) uncu hadîsde de efrâd-ı ümmet arasında muhabbet ve meveddetin ve şikāk ve nizâ'dan mübâadetin salevât-ı mefrûzayı hüsn-ü edâ ile alâkadar olduğu muhbir-i sādık tarafından bize bildirilmiştir.

Her halde namaz şehâdeteynden sonra en mühim rükn-i dîn olup nasıl imkân bulunabilirse kılınmak lâzımdır. Hiçbir halde sâkıt olmaz. Hattâ adem-i kudret zamanlarında yalnız bir baş, o da olmadı-

---

* *Sûre: 29 (Ankebût), âyet: 45*

ğı takdirde bir göz işâretiyle edâ edilmelidir. Gayr-ı makbul özürlere Türkçede, «bî-namaz özrü» denildiğinin sebebi budur.

Mevzū-ı bahsimiz olan salât-i havfın cemâatle keyfiyet-i edâsı, Kitâbullāh ile sâbit olduğu gibi, Sünnet ile de sâbittir. Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in salât-ı havfi defeāt ile ve suver-i muhtelifede kıldırdıkları rivâyât-ı sahīha ile maʻlûmdur. Kitâbullah'-tan olan delîli, sûre-i Bakare'deki «فان خفتم فرجالاً أو ركباناً»* âyet-i kerîmesiyle sûre-i Nisâ'dan, Buhârî'nin de bu vesîle ile ilk ikisini bu bâbın başına geçirdiği şu âyât-ı kerîmedir: "«و اذا ضربتم فى الارض فليس عليكم جناح ان تقصروا من الصلوة ان خفتم ان يفتنكم الذين كفروا ان الكافرين كانوا لكم عدواً مبيناً ✻ و اذا كنت فيهم فاقمت لهم الصلوة فلتقم طائفة منهم معك وليأخذوا اسلحتهم فاذا سجدوا فليكونوا من ورائكم ولتأت طائفة اخرى لم يصلوا فليصلوا معك وليأخذوا حذرهم و اسلحتهم ود الذين كفروا لو تغفلون عن اسلحتكم وامتعتكم فيميلون عليكم ميلةً واحدةً ولاجناح عليكم ان كان بكم اذىً من مطرٍ اوكنتم مرضى ان تضعوا اسلحتكم وخذوا حذركم ان الله اعد للكافرين عذاباً مهيناً ✻ فاذا قضيتم الصلوة فاذكروا الله قياماً وقعوداً وعلى جنوبكم فاذا اطمانتم فاقيموا الصلوة ان الصلوة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً»** = *Yeryüzünde sefer ettiğinizde, kâfirlerin sizi fitne ve mihnete giriftâr edeceklerinden korkacak olursanız, namazı kasretmekle size hiç günah terettüb eylemez. Kâfirler, şübhesiz size açıktan açığa düşmandırlar. Böyle korku hālinde sen, onların arasında bulunup onlara namaz kıldıracağın vakit onların yalnız bir takımı seninle namaza dursunlar; silâhlarını da üzerlerinde bulundursunlar. Secde ettiler mi hemen sizin arka tarafınıza geçsinler ve daha namaz kılmamış olan diğer takım gelip seninle namazlarını kılsınlar. Bunlar da hem müteyakkız davransınlar; hem silâhlarını elden bırakmasınlar. Çünkü kâfirler, silâhlarınızla emtiânızdan gāfil kalmanızdan biʼl-istifâde üzerinize yeniden hücûm etmeği arzu ederler. Yağmur yüzünden size eziyet verirse, yâhud siz hasta bulunursanız namazda iken silâhlarınızı üzerinizde taşımamakla da size hiçbir günah yoktur. Lâkin bu takdirde yine kuşkulu olunuz. Şübhesiz, Allah kâfirlere bir azâb-ı mühîn hazırlamıştır. Namazı kıldığınızda Allāhu Teālâ'yı ayakta iken, otururken, yanınız üzere yatarken hep zikrediniz. Korku çağını geçirip de mutmain olduğunuzda namazı, yine size ötedenberi taʻlîm edildiği gibi ikāme ediniz. Zîrâ namaz, müʼminler üzerine mevkūt olarak farzedilmiş bir şeydir.* «والله اعلم»"

Bilfiil kıtâl olmaksızın yalnız hücûm-ı aʻdâdan korkulan zamanlarda, cemâatle salât-i havfın sūreti edâsını mücmelen bildiren bu

---

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 239*

** *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 101 - 103*

nazm-ı celîle göre, imam cemâati ikiye böler. Bir takımı, ilk rek'ati imam ile berâber kıldıktan sonra düşmanı bekleyip gözetmek hizmetlerinden dolayı namaza iştirâk etmemiş olan diğer takım o rek'atı kılanların yerlerine geçip kendi yerlerini onlara terkederler ve ikinci rek'atı onlar imâm ile berâber kılarlar. Cemâatten her ferdin imam arkasında edâ ettiği mikdar, Kitâbullāh'ın zāhirine göre, işte böyle bir rek'at olup diğer rek'at veya rek'atlerin nasıl itmâm olunacağı da Sünnet ile ve müteaddid rivâyât ile sâbittir.

Bu âyât-ı kerîme, «واذا ضربتم فى الارض» diye başladıkları için salât-i seferin de delîli bu mudur? Yoksa salât-i sefer başkaca Sünnet'ten bir delil ile mi meşrû' kılınmıştır? mes'elesi, müctehidîn arasında muhtelefün-fîhtir. Bâzıları, (228) inci Āişe *radiya'llāhu anhâ* hadîsine [oraya mürâcaat] ve Ömer *radiya'llāhu anh*'in Neseî ile İbn-i Mâce «*Sünen*» leri ve «*Sahîh-i*» *İbn-i Hibbân*'da tahrîc edilen "«صلاة السفر ركعتان وصلاة الضحى ركعتان وصلاة الفطر ركعتان وصلاة الجمعة ركعتان تمام غير قصر على لسان نبيكم محمد صلى الله عليه وسلم» = *Peygamberiniz Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem lisânından söylüyorum: Sefer namazı iki rek'attır, duhā namazı iki rek'attır, bayram namazı iki rek'attir, Cum'a namazı iki rek'attır. Bu ikişer rek'at, kasırsız olarak tamamdır*" rivâyetine temessük ederler. Dört rek'atli namazların sefer esnâsında ikişer kılınmasını kasır addetmeyip tam bir namaz addederler ve buradaki «ان خفتم» şartının delâletiyle bu âyette ibâha buyurulan kasrın seferde vâkı' salât-i havfe āid olduğuna hükmediyorlar. Onlarca burada mevzū-ı bahs olan kasır, aded-i rek'atın kasrı demek olmayıp salât-i havfin ta'rîfinden münfehim olan kasr-ı hudud ve tağyîr-i hey'et ma'nâsınadır. Zîrâ gidip gelmek, silâh taşımak, cemâatten bir kısmı kıbleye müteveccih olamamak gibi harekât ve a'mâl vardır ki, başka namazlarda müfsid-i salât iken burada namazın sıhhatine mani' değildir. Eimme-i Irâk'ın mezhebi budur. Bu kavle göre, âyet-i kerîmedeki «فلا جناح عليكم» ruhsatı «ان خفتم» şartına nazaran salât-i havfa mahsūs olup emniyet hālindeki seferde sünnet ile sâbit olduğu üzere kasr-ı aded-i rek'at, farzdır.

Diğer eimme ise âyetteki kasr-ı salâttan murâd, aded-i rek'atin kasrıdır, demişlerdir. Bunlar salât-i havfin ta'rîfi zımnında salât-i seferin de ta'rîf buyurulduğunu söyler ve dört rek'atli salât-i hazarın seferde iki rek'at kılınacağına yine bu âyet-i kerîmeyi delîl ittihâz ederler. Bunlarca, salât-i seferde ikişer rek'at kılmaya bu âyet-i kerîme

ile ruhsat verilmiş olup dörde itmâm hilâf-ı sünnet olmakla berâber câizdir. Diğer bâzıları da, seferdeki iki rek'atın kasırsız tam bir namaz olduğuna kāil olmakla berâber bu âyet-i kerîmeden salât-i seferdeki iki rek'atın salât-i havfta cemâat için yalnız bir rek'ate indiğini istinbât etmek istemişler ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Allāhu Teālâ, Nebiyy-i Kerîminin lisâniyle namazı, hazarda dört, seferde iki, havfta da bir rek'at olmak üzere farz buyurmuştur*" hadîsi ile istişhâd eylemişlerdir. Fukahâ-yı Hanbeliyyeden İbn-i Kudâme'nin dediğine göre, bir rek'at ile iktifâya kāil olanlar, şiddet-i kıtâl esnâsındaki namazı kast eylemişlerdir. Netekim, Zeyd İbn-i Sâbit ile Ebû Hüreyre ve Câbir *radiya'llāhu anhüm*'den de buna benzer rivâyet vardır. Câbir *radiya'llāhu anh*, "*Kıtâl esnâsında kasır, bir rek'attır*" demiş. İshāk İbn-i Râhûye de: "*Şiddet zamânında sana bir rek'at yeter ki, bunu îmâ ile kılarsın; ona kādir olamazsan bir tek secde ile iktifâ edersin; onu da yapamazsan bir tekbîr alırsın*" demiştir.

Birtakımları da, « ان خفتم » şartına bakarak, seferde kasr-ı salâtın havf ile meşrût olduğunu iddiā etmişlerse de Ömer ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın sözleri bunlara karşı kâfî cevabdır. Fetihten sonra îmâna gelen Ya'lâ İbn-i Ümeyye *radiya'llāhu anh* –ki, büyük vâlidesine izāfetle Ya'lâ İbn-i Müneyye demekle ma'ruftur– Ömerü'l-Fâruk *radiya'llāhu anh*'e: "*Hak Teālâ* "فليس عليكم جناح ان تقصروا من الصلاة ان خفتم»* *buyuruyor. Biz artık emn ü âsâyiş içinde bulunuyoruz.* (Seferde neden kasr ediyoruz?)" diye sormuş ve: "*Senin teaccüb ettiğin şeye ben de teaccüb etmiş Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e sormuştum.* « صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته » *yâni bu, Allāhu Teālâ'nın size bahşettiği bir sadakadır; sadakasını kabûl ediniz, buyurdu*" cevâbını almış. Ümeyye İbn-i Abdillāh İbn-i Esîd de Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'ya: "*Biz Kur'an'da yalnız salât-i hazar ile salât-i havfi buluyoruz da, salât-i seferi görmüyoruz.*" diye suâl etmiş. O da: "*Biz hiçbir şey bilmezken Hak Teālâ Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'i bize gönderdi. Onu nasıl yapıyor gördükse biz de öyle yaparız. O ise namazı seferde kasretmiştir. Bu, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bize bıraktığı sünnettir*" diyerek bunun amel-i Resûl ile teşrî' buyurulmuş olduğunu söylemiştir. Filhakîka, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin bütün seferlerde kasr-ı salât buyurdukları ma'lûm olup farz namazı dörde iblâğ

* *Sûre; 4 (Nisâ'), âyet; 101.*

buyurduklarına dâir hiçbir rivâyet yoktur. Hârise İbn-i Vehb-i Huzâî *radiya'llāhu anh: "Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Minâ'da – ki « Haccetü'l-vedâ' » esnâsında olacak – halk en emin oldukları, hattâ emn ü emân medlûlünden yüksek bir hāl-i huzūr içinde bulundukları zaman bize iki rek'at kıldırmıştır"* diye haber veriyor [563 üncü hadîse de mürâcaat].

Şâfiiyyeden Müzenî, salât-i havfin mensûh olduğuna kāil olmuştur. Bâzı fukahâ da « وإذا كنت فيهم » kaydından salât-i havfin, asr-ı celîl-i Nübüvvete muhtas bir namaz olup sonrası için meşrû' olmadığı ma'nâsını çıkarmışlarsa da bu kavilleri fi'l-i Sahābe ile mecruhtur. İmâm Ebû Yûsuf – bir rivâyete göre – buna zâhib olmuş imiş. Cessâs'ın beyânına göre, İmâm Ebû Yûsuf'tan menkul rivâyete nazaran, havf zamânında artık ayrı iki imam ile namaz kılınmak iktizā edecek; halbuki imâm-ı müşârün-ileyhten buna muhâlif iki rivâyet daha vardır.

Gelelim salât-i havfin cemâatle keyfiyet-i edâsına:

Rivâyât-ı sahîha ile sâbit olan suver-i edâ müteaddid ve muhtelif olup eimmeden her biri bir rivâyete temessük etmekle diğer sûretlerle kılınmış olmasına muānz değillerdir. Herhalde, Resûlullâh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in salât-i havfi müteaddid def'alar kıldıkları ve düşmanın her vaziyetine göre başka başka şekillerin muvâfık geleceği anlaşılıyor. «*Sünen-i*» *Ebî Dâvud*'da salât-i havfin sekiz sûreti rivâyet edildiği, «*Sahîh-i*» *İbn-i Hibbân*'da dokuz, Kādî İyâz'ın «*İkmâl*» inde on üç vecih ta'dâd edilmiştir. Süfyân-ı Sevrî, bu vücûhun on altı, Ebû Bekr İbn'il-Arabî de «*Ahkâmü'l-Kur'ân*» da yirmi dört olduğunu söyler. Lâkin İbni'l-Arabî, altısı sahîh olarak, ikisi o kuvvette olmıyarak yalnız sekiz vechin ta'rîfi ile iktifâ etmiştir.

BİRİNCİ SÛRET: İmâm Ebû Hanîfe ile ashābının iltizam ettikleri sûrettir ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu kitabtaki ta'rîfine mutâbıktır. Huseyf tarîkıyle İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den gelen rivâyet de buna muvâfıktır. Buna nazaran Emîr, imam her tāifeye bir rek'at kıldırdıktan sonra selâm veriyor ve her sınıf, imamdan sonra namaza devâm edip kendi kendine birer rek'at kılıyor. Bezzâr'ın Alî *kerrema'llāhu vechе*'den tahrîc ettiği rivâyet de buna mutâbıktır. Bu namazda müctehedün-fîh yalnız bir cihet kalıyor. İlk saf, ilk rek'atı imâm ile berâber ikinci secdeye kadar tamam kılar. Düşmana karşı ibtidâ bekci duran diğer saf ise imama, rükû'dan

i'tibâren uyar. Çünkü, saflar tebdîl-i mevkı' edinceye kadar imam, kırâetini bitirmiş bulunur. İmam selâm verdikten sonra da evvelki saf namazını kırâetsiz, sonraki ise kırâetle itmâm eder. Bu ta'rîfe göre, ibtidâ düşmanı bekleyen saf, iftitah tekbîrini ikinci rek'atta alır. İmâm-ı Evzâî ile eimme-i Mâlikiyyeden Eşheb de bu kavli ihtiyâr etmişlerdir. İmâm-ı Şâfiî'ye göre de bu namaz câizdir. Süfyân-ı Sevrî'nin de bu namazı tecvîzine dâir rivâyet olduğunu Hassaf zikrediyor. İmâm-ı Ebû Yûsuf da salât-i havfin bu türlüsüne kāildir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da böyle bir rivâyet olduğu gibi Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in böyle kıldırdığı da mervîdir.

İKİNCİ SÛRET : İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in tasvîr ettiği salât-i havfdir ki, buna yine Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'tan başka, ashābı kāildirler. Bunda da imâm, her tāifeye birer rek'at kıldırır ve her biri sonra diğer rek'ati yalnızca itmâm eder ve ikinci rek'ate iştirâk edenler, imam selâm verdikten sonra, hemen kalkıp namazlarını itmâm ederek ilk rek'ati kılanların yerine geçer. Onların da itmâm-ı salât için avdet etmelerine meydan verirler ki, bu tasvîre göre, ikinci saf için namaz içinde tebdîl-i mevkı' etmek yalnız bir kere vâkı' oluyor demektir. Ancak, Ebû Dâvud'un Huseyf tarîkından olan rivâyetindeki beyânına göre, her iki tāife Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte iftitah tekbîrini almışlardır ki, düşman müvâcehesinde ibtidâ duranlar, imamın iftitah tekbîrinden i'tibâren namaza dâhil olmuş oluyorlar. Bu namazı Abdurrahmân İbn-i Semüre *radiya'llāhu anh de* Kâbil seferinde askerine kıldırmıştır. Ancak Ebû Dâvud'un rivâyetine nazaran, imam selâm verirken arkasında oturanlar itmâm etmekle kalmayıp ötekilerle yerlerini mübâdele etmişler, onlar itmâm ettikten sonra bir daha mübâdele-i mevkı' ederek itmâm etmişlerdir ki, birinci sūrete muvâfık düşer. Hassaf, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetine muvâfık olanın sahîh olduğunu söyler. Çünkü birinci tāife, namazın başlangıcına yetişmiş olduklarından ikinci tāifenin onlardan evvel namazdan çıkmaları câiz değildir. Bir de ilk tāifenin iki rek'atı iki makamda kılmaları iktizā edince ef'āl-i salât her iki tāife beyninde müsâvât üzere inkısâm etmek lâzım geldiğine binâen, ikincinin de iki rek'ati iki makamda kılması iktizā eder. İmâm-ı Ebû Yûsuf'un İbn-i Mes'ūd rivâyetine muvâfakat etmemesi de bundan ileri gelmiş olsa gerektir.

Üçüncü sûret : *Sünen-i Ebî Dâvûd* ile *Sünen-i Neseî*'de tahrîc edilen Ebû Ayyâşü'z-Zürekî *radiya'llāhu anh* rivâyetine muvâfık olanıdır. Müşârün-ileyhin nakline göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte "*Usfan*" da bulunmuş –ki, bu vak'a Vâkıdî'nin Hâlid İbn-i Velîd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran, Hudeybiye umresinde cereyân etmiş. O zaman Hâlid Hazretleri henüz îmân ile müşerref bulunmuyordu– karşılarına çıkan müşriklerin emîri Hâlid İbni'l-Velîd imiş. Öğlen namazını kılmışlar. Müşrikler: "*Çok yazık oldu. Çok gaflet ettik. Onlar namazda iken üzerlerine hamle edeydik ne güzel olurdu*" demişler. Hâlid İbni'l-Velîd onlara: "*Merâk etmeyin, bu namazdan sonra gün batmadan evvel onların kılacağı bir namaz daha vardır ki, nazarlarında mallarından, evlâd ve ayallerinden daha sevgilidir. O zaman yine işimizi görürüz*" demiş. İşte o gün, öğle ile ikindi arasında mevzû-ı bahsimiz olan "*Kasr*" âyeti nâzil olmuş. İkindi olunca, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz namaza kalkıp kıbleye karşı durmuşlar. Müşrikler de kıble cihetinde imişler. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* rükûa varınca hep rükûa varmışlar. Sücûda varınca yalnız kendi arkadalarındaki saf berâber sücûda varıp gerideki saf onları beklemek için ayağa kalkmışlar. İlk saf iki secde edâ edip ayağa kalkınca ikinci saftakiler secdeye varmışlar. Sonra ön saf geri saftakilerin, geri saf da ilk saftakilerin, yerlerine geçmişler. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ikinci rek'atın rükûuna varınca yine hepsi berâber rükûa varmışlar. Secdeye varınca da yalnız ilerlemiş olan saflar berâberce secde edip gerilemiş olanlar, ayakta kalmışlar ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* secdelerden sonra öndekilerle berâber oturunca onlar da secdelerini îfâ edip ön saf ile birlikte ka'deye oturmuşlar; sonra hep berâber selâm vermişler.

Salât-i havf âyetinin sebeb-i nüzûlü, bu kıssa olduğu için ilk kılınan salât-ı havf, işte bu «*Asfan salât-i havfı*»dir. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in mürselen rivâyetine nazaran –çünkü müşârün-ileyh daha sonra Hayber'de îmân etmiştir– vak'a-i Asfân ile Dacnân arasında olmuştur. Bir kerre de bu keyfiyet üzere Necid taraflarında Benû Süleym harresinde (kara taşlığında) kılınmıştır ki, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*, onda bulunduğunu haber veriyor. Câbir, İbn-i Abbâs, Ebû Muse'l-Eş'arî, Zübeyr İbni'l-Avvâm *radiya'l-lāhu anhüm*'den de bu ma'nâda rivâyetler vardır. İbn-i Abbâs *radiya'l-lāhu anhümâ* da bu namazı gerek esbâb-ı mûcibesi, gerek sıfat ve key-

fiyeti ile aynen Ebû Ayyâşü'z-Zürekî *radiya'llāhu anh* gibi rivâyet etmiş. Sonunda da: "*Müşrikler, bir takımları secde ederken diğer takımın ayakta kaldıklarını görünce bizim niyetimizden haberdâr oldular dediler*" ziyâdesi vardır. İbn-i Abbâs'ın rivâyeti, "*Mürsel-i Sahābî*" dir. Zîrâ, o gün henüz dâr-ı İslâma intikāl etmemiş bir sabî idi. Herhalde Ebû Ayyaş'tan duymuş olacak. Maahâzâ kendisinin hazır olduğu bir namazı daha bu sıfata muvâfık olarak merfûan rivâyet ediyor.

DÖRDÜNCÜ SÛRET : Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan Ebû Ayyâş *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine muvâfık bir rivâyet olduğu gibi nerede kılındığını beyân etmeksizin kıble cihetindeki bir düşmana karşı başka türlü bir namazda daha bulunduğunu rivâyet ediyor ki, bu, dördüncü bir sûret sayılabilir. Bu namazda birinci saf, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in arkasında durup ikinci saf, daha arkada tahiyyâta oturur gibi yüzleri zahr-ı saādete müteveccih olarak oturmuşlar. Her iki tāife, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iftitah tekbîri aldıktan sonra birinci saf, birinci rek'atı ikmâl edinceye kadar geridekiler, o kuūd hey'etini bozmaksızın oturup beklemişler. Birinci saf, kıyâma kalkınca gerisin geriye arkaya gidip oturmuşlar, arkadakiler, ileri geçip bir rek'ati cemâatle kılmışlar. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, selâm verir vermez her iki tāife ayağa kalkıp kendi kendilerine rükû' ile, secdeleriyle birer rek'at kılmışlar.

Süfyân-ı Sevrî'nin kavlince, salât-i havfin sıfatı, Ebû Ayyâş *radiya'llāhu anh*'in ta'rîf ettiğidir. Düşman, kıble cihetinde olunca, İmâm İbn-i Ebî Leylâ ile İmâm-ı Şâfiî'ce salât-i havf sûreti de budur. Düşman kıbleye muhâlif cihette bulunursa, İbn-i Ebî Leylâ'ya göre, âtîdeki beşinci sûret üzere namaz kılınır. Süfyân-ı Sevrî'nin bu bâbda İbn-i Ebî Leylâ'ya muvâfakat rivâyetini Hassāf zikretmiştir.

BEŞİNCİ SÛRET : Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine müstenid olan salât-i havftır ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in rivâyet ettiği namaz gibi Necid gazâsında vâkı' olmuştur. Müşârünileyhe, bir gün Mervân İbn-i Hakem: "*Sen hiç Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte salât-i havf kıldın mı?*" diye sormuş. O da: "*Evet, Necid gazâsında*" cevâbını verdikten sonra o namazı şöyle ta'rîf etmiş: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ikindi nama-*

zına durdu. Askerin bir tâifesi berâber durdu. Öteki tâifesi ise arkaları kıbleye dönük olarak düşmana karşı durdu. Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem iftitah tekbîrini alınca hepsi birden tekbîr aldılar. Sonra birinci rükûa indi. Arkasındaki tâife de berâber rükûʻ etti. Sonra secdeye vardı. Yine arkasındaki o tâife berâberce secdeye vardılar. Diğerleri ise o sırada ayakta düşmana karşı duruyorlardı. Sonra Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem, kıyâma doğrulunca arkasındakiler de kıyâma varıp oradan hemen düşmana karşı gittiler ve yerlerine diğer tâife gelip, Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem henüz kıyamda iken, rükûʻ ve sücûda vardıktan sonra onlar da kıyâma durdular. Derken Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem, ikinci rükûa vardı. Onlar da berâber rükûa, sonra sücûda vardılar. Sonra düşman karşısında kalan tâife, Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem ile berâberindekiler kaʻdede iken, rükûʻ ve sücûdu edâ ettiler. Sonra sıra selâma geldi. sallaʼllāhu aleyhi ve sellem selâm verince hepsi birden selâm verdiler. Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem, iki, tâifenin her biri ise birer rekʻat kılmış oldular" ilh.. Lâkin, bu taʻrîfe nazaran, *aleyhiʼs-salâtü veʼs-selâm* Efendimiz de, cemâatten her biri de iki rekʻat kılmış oluyor. Ebû Hüreyre *radiyaʼllāhu anh*'in maksadı, cemâatle İmâmüʼl-Enbiyâ *salevâtuʼllāhi aleyh* Efendimiz'in her iki rekʻatı, diğerlerinin ise yalnız birer rekʻati kıldıklarını söylemek olduğu anlaşılıyor.

Düşman kıble cihetinde olmadığına göre, bu tarz-ı salât, İbn-i Ebî Leylâ'nın, bir rivâyette Süfyâ'nın, ihtiyâr ettiği namaz olduğu biraz evvel söylenildi. (510) uncu hadîs hakkında Ebû Hüreyre *radiyaʼllāhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki diğer tarikten olan rivâyetinde bu Necid seferinde «*Nahl*» denilen yerde «*Zâtüʼr-Rikāʻ*» mevkiine gelince karşılarına Gatafan kabâilinden bir cemiyet çıktığı zikredilmekle berâber birinci rekʻati itmâm eden saff-ı evvelin diğer arkadaşlarının bekledikleri saflara gerisin geriye gittikleri zikrediliyor ve kıbleye arka verildiğinden hiç bahsedilmiyor.

Rivâyetlerde «*Zâtüʼr-Rikaʼ gazâsı*»na «*Necid gazâsı*» da denildiği gibi «*muhārib hasafe*», «*muhārib ve Saʻlebe*» yalnız «*Saʻlebe*» ve «*Gatafan*» namları da veriliyor. Bu gazâya beyne'l-Ashāb «*gazvetüʼl-eācîb*» denildiğini de Muhammed İbn-i Talha haber veriyor. Bu, esnây-ı seferde kıtal vâkıʻ olan gazevât-ı celîle-i Nebeviyyenin yedincisi olduğunu Buhârî, Câbir *radiyaʼllāhu anh*'den naklettiği için Bedir, Uhud, Handek, Kureyza, Müreysi' ve Hayber'den sonra vâkıʻ olmuştur. Zamân-ı vukūu hakkında Magozî kitablarındaki ihtilâfâtı, gerek

bu rivâyet-i sahîha, gerek Ebû Hüreyre ile Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin bu seferde hazır bulunmuş olmaları kökünden halleder.

ALTINCI SÛRET : «*Zâtü'r-Rika' namazı*» diye meşhur olan namaz, işte bâlâdaki namazdır. Lâkin, Âişe-i Sıddîka *radiya'llâhu anhâ*, bu namazı başka türlü ta'rîf ediyor ki, altıncı sûret olmuş olur. O, diyor ki: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* iftitah tekbîrini aldı. Hemen arkasında saf bağlıyan cemâat de tekbîr aldılar. Sonra rükûa vardı, onlar da rükûa vardılar. Sonra secde etti, onlar da secde ettiler. İlk secdeden kalkınca onlar da kalktılar. Sonra Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*, ikinci secdeye varmadan, oturduğu yerde bekledi; onlar ise kendi kendilerine ikinci secdeyi ettiler. Sonra kalkıp tâ ötekilerin yanlarına varıncıya kadar gerisin geriye yürüdüler. Bunun üzerine ikinci tâife gelip namaza durdular. İftitah tekbîrini alıp sonra kendi kendilerine rükûa vardılar. Sonra Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* ikinci secdeyi edip onlar da berâber secde ettiler. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ikinci rek'ate kalkınca, onlar kendi kendilerine öteki secdeyi ettiler. Sonra her iki tâife birlikte kalkıp Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile berâber namaza devâm ettiler. O, rükûa vardı, onlar da hep berâber vardılar. O, secde etti. Onlar da hep berâber ettiler. Lâkin bu ef'âlin hepsi son derecede sür'atle vâkı' oldu. Fevkalâde acelede kimse kusur etmiyordu. Sonra Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* selâm verdi. Onlar da hep birlikte selâm verdiler. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* herkes namazın hepsinde kendisine müşârik olduğu halde ayağa kalktı.

YEDİNCİ VE SEKİZİNCİ SÛRETLER: Sâlih İbn-i Havvat'ın Sehl İbn-i Ebî Hasme *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği sûrettir ki, eimmeden Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel ve Ebû Sevr'in muhtârı olan salât-i havf budur. Müşârün-ileyhin Yezîd İbn-i Ruman tarîkından gelen rivâyetine nazaran, *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, Zâtürrika' gününde salât-i havf kıldırıp Ashâb-ı Kirâm'ın bir miktârı arkalarında saf, diğerleri de düşmana karşı diğer saf olmuşlar. Nezd-i âlîlerindeki saffa bir rek'at kıldırdıktan sonra yine o saf, ikinci rek'ati kendi kendilerine itmâm edip namazdan çıkıncıya kadar kâimen beklemişler. Bu saf, namazdan çıktıktan sonra düşmana karşı durup diğerleri iktidâ etmişler. Kalan rek'ati berikilere kıldırdıktan sonra onlar da idrak etmedikleri rek'ati kalkıp kendi kendilerine itmâm edinceye kadar câlisen beklemişler.

Sonra saf ile berâber selâm vermişler. Şâfiiyyenin fıkıh kitablarındaki, düşman kıbleye muhâlif cihette olduğuna göre kılınan Zâtürrika' namazı işte budur. Bu takdirce bu sūretle namaz câiz olduğu gibi âtîde gelecek onuncu sūrette de kılmak câizdir.

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* da, «*Batn-ı nahle*» namazı olmak üzere Sehl İbn-i Ebî Hasme *radiya'llāhu anh*'in ta'rîf ettiği namaz gibi bir namaz tasvîr ediyor. Bu rivâyete nazaran imam, birinci tâifeye birinci rek'ati kıldırdıktan sonra yerlerine gelen ikinci tāife, birinci rek'ati kılıncıya kadar oturur ve ikinci tāifeye bir rek'at daha kıldırdıktan sonra selâm verir. Ondan sonra da her iki tāife kendi kendilerine birer rek'at kılıp selâm verirler. Buna da yedinci sūret diyebiliriz.

«*Nahl*» yâhud «*Batn-ı nahl*» yâhud «*Batn-ı nahle*» gibi muhtelif namlarla hadîs ve fıkıh kitablarında görülen namazlar, hep Necid seferinde «*Zâtürrika'*» denilen mevkı'de kılınan namazlardır.

Bu tarikten gelen rivâyette Buhârî, rivâyet eden Sahābînin ismini tasrîh etmeyip Sālih İbn-i Havvat İbn-i Cübeyr'in Zâtürrika'da hazır olmuş bir zattan rivâyet etmiş olduğunu söyler ki, bu zâtın Sehl İbn-i Ebî Hasme olduğu umûmiyetle zannedilmektedir. Halbuki, yine Yezîd İbn-i Ruman tarîkinden gelen diğer rivâyette pederi Havvat İbn-i Cübeyr'den olmak üzere rivâyet ediliyor. Yine Buhârî, Kāsım İbn-i Muhammed İbn-i Ebî Bekir tarîkından Sālih İbn-i Havvat'ın Sehl *radiya'llāhu anh*'in ismini tasrîh eden aynı hadîsi de rivâyet ediyor. Lâkin bu ikinci rivâyet, evvelkisi gibi merfû' olmayıp Sālih'in kendi üzerine mevkuftur. Sehl İbn-i Ebî Hasme *radiya'llāhu anhümâ*, vefât-ı Nebevî esnâsında sekiz yaşında olduğu da ehl-i hadîsce sâbit olduğuna nazaran, beş yaşında Zâtürrika' gazâsına gidemiyeceğinden Yezîd İbn-i Ruman tarîkından gelen senede nazaran merfû' olarak pederinden de rivâyet etmiş, diğer tarikten olan senede nazaran, ise, Sehl'den işittiğine binâ olunmuş kendi sözünü söylemiş oluyor. Bu tenbîhin fâidesi şudur ki, Yezîd İbn-i Ruman'ın rivâyetinde: "ثم سلم بهم = *Sonra Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem onlarla berâber selâm verdi*" denilmiş iken diğer rivâyette yalnız: "ثم سلم = *Sonra selâm verdi*" denilmesidir. Birinci rivâyete nazaran, imam ka'dede ikinci tāife, idrâk etmediği rek'atı itmâm ettikten sonra kendi kendilerine selâm verirler. İkinci rivâyete nazaran ise, teşehhüdü bitirdikten sonra

selâm verir; onlar da ikinci rek'ati itmâm ettikten sonra kendi kendilerine selâm verirler. Kütüb-i fıkhiyyede «*Salâtürrika'*» unvâniyle ta'rîf edilen namaz, işte Sehl İbn-i Hasme'ye isnâd edilip hakîkatte Havvat İbn-i Cübeyr'in hadîsi olması kuvvetle maznûn olan Yezîd İbn-i Ruman rivâyetidir. İmâm-ı Mâlik, Yezîd İbn-i Ruman rivâyetini tercîh ettiğini söylemiş olmakla berâber, diğer rivâyete bilâhare rücû' ettiği de naklolunuyor. Lâkin Mâlikîlerce selâmın her iki sûreti de câizdir.

Dokuzuncu sûret : Huzeyfeti'bni'l-Yemân *radiya'llāhu anhümâ*'nın kıldırdığı namaz sûretidir ki, İshâk İbn-i Râhûye ile Süfyân-ı Sevrî bu namazı da tecvîz etmiştir. Saîdi'bni'l-Âs, Taberistan'da iken bir gün yanındakilere: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in arkasında salât-i havf kılmış hanginizdir?*" diye sormuş. Huzeyfe *radiya'llāhu anh* de onlara bir namaz kıldırmış. Müşârün-ileyh her tāifeye yalnız birer rek'at kıldırmış. Her bir tāife yalnız bir rek'atle kalıp diğer rek'ati kazā, yâni itmâm etmemişler. Bu tasvîre göre imam iki, cemâat ise birer rek'at kılmış oluyorlar. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Buhârî*'deki hadîsi de bunu te'yîd eder gibi görünüyor. Ancak, düşman kıble cihetinde olduğuna göre tasavvur edilecek olan bu ta'rîfe nazaran, cemâatin hepsi birden *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e iktidâen iftitah tekbîrini almışlar. İlk rek'atin rükû' ve sücûduna yalnız bir takımları uyduktan sonra ikinci rek'atta rükû' ve sücudda öteki takım uyup her bir takım ef'āl-i salâttaki arkadaşlarını beklemişler. Sonunda da müşârün-ileyh: "«والناس كلهم في صلاة يحرس بعضهم بعضاً» = *Bu esnâda cemâatin hepsi namaz içinde olup yekdiğere bekçilik ediyorlardı*" demiş. Müslim, Ebû Dâvud ve Neseî'nin rivâyetlerine nazaran da müşârün-ileyh : "«فرض الله الصلاة على لسان نبيكم في الحضر اربعاً و في السفر ركعتين و في الخوف ركعة» = *Allāhu Teālâ, Peygamberimiz'in lisânı ile namazı hazarda dört, seferde iki, havfte ise bir rek'at olarak farz buyurmuştur*" demiş.

Yine müşârün-ileyh, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in «ذو قرد» mevkiinde bu tasvîre göre namaz kıldırdıklarını, yâni her tāifeye birer rek'at kıldırıp hiçbir tāifenin kazâ etmediklerini rivâyet eder ki, Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in Zûkared namazı hakkındaki rivâyetine muvâfıktır. Zeyd *radiya'llāhu anh*: "*O namaz, cemâat için birer rek'at, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem için iki rek'at oldu*" diye de tasrîh ediyor. Ebû Hüreyre ve Ebû Mûse'l-

Eş'arî *radiya'llāhu anhümâ* ile Tâbiînden bâzı zevât, salât-ı havfin her tâife için birer rek'at olduğuna kāillerdir. Yezîdü'l-Fakîr ile Ebû Mûsâ, Uleyy İbn-i Rebâh'ın Câbir *radiya'llāhu anh*'den rivâyetleri de böyledir. Yezîdü'l-Fakîr müşârün-ileyhe: "*Seferdeki iki rek'at kasır mıdır?*" diye soruyor. O da diyor ki: "*Seferdeki iki rek'at tamamdır. Kasır ise kıtal sırasında da tek rek'attir. Biz bir def'a Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte kıtalde iken namaz için ikāmet edildi. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namaza durdu. Bir tāife arkasında durup diğer tāife yönünü düşmana döndü. Rükû' ve sücudlariyle berâber bir rek'at kıldırdı. Derken o rek'atı kılanlar, berikilerin yerine, onlar da Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in arkasına durdular. Onlara rükû' ve sücudlariyle bir rek'at kıldırdıktan sonra ka'deye oturup selâm verdi ve arkasındakiler de, düşmana karşı duranlar da selâm verdiler. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem iki, cemâat ise bir rek'at kılmış oldu*" Câbir *radiya'llāhu anh*, bunu rivâyet ettikten sonra « فاذا كنت فيهم فاقمت لهم الصلاة* » âyetini de okumuş. Lâkin, Ebû Dâvud'ûn beyânına göre başka tarikten gelen Yezîdü'l-Fakîr rivâyetinde "*Cemâat birer rek'at kazâ ettiler*" ziyâdesi de varmış ki, sekizinci sûreti beyân ederken naklettiğimiz Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in sözü gibi "*Birer rek'at kıldılar*" sözü "*Cemâatle birer rek'at kıldılar*" demek olduğu gibi, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın biraz evvelki: "*Hiçbir tāife kazā etmedi*" sözü "*Vakt-i eminde namazı iāde etmediler*" diye te'vîl olunmuştur

ONUNCU SÛRET: Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'în rivâyet ettiği sûrettir ki, buna nazaran Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* öğle namazında Ashāb-ı Kirâmı iki saffa ayırıp birini düşman müvâcehesinde tuttuktan sonra arkalarındaki saffa iki rek'at kıldırıp selâm vermişler. Sonra saflar yekdiğerin makāmına geçip kılmamış olanlar için ikinci def'a olarak iki rek'at kıldırıp selâm vermişler. Bu takdirde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz iki selâm ile iki def'a ikişer rek'at, cemâatin her biri de yalnız ikişer rek'at kılmış oluyorlar.

Yine müşârün-ileyhin akşam namazı hakkında böyle bir rivâyeti vardır: üçerden altı rek'at kılmışlardır.

Câbir *radiya'llāhu anh*'in de buna muvâfık bir salât-i havf rivâyeti vardır. Bu rivâyette: "*Nebiyyu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem* (نخل) *de Benî Muhârib'i muhâsara ediyordu. Derken namaza nidâ edildi. Resûlullāh*

---

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 102.*

sallaʼllâhu aleyhi ve sellem Ashâbı ikiye böldü. Biri düşmana yönünü dönüp konuşuyordu. Diğer tâifeye iki rekʻat kıldırıp selâm verdi" diyerek mâbaʻ-dini Ebû Bekre *radiyaʼllâhu anh*'in rivâyetine tamâmen muvâ — fık olarak serdediyor. İmâm-ı Mâlik "*Salât-ı havf hakkında duyduğum en güzel rivâyet budur*" diyor. Lâkin, Süleymânü'l-Yeşkürî ile Ebu'z-Zübeyr tariklerinden gelen rivâyetlerinde salât-i havf hakkındaki âyât-ı kerîmenin (بطن نخل) de nâzil olduğunu söylüyor ki, bu, Usfan namazı hakkındaki rivâyâta muhâliftir. Nihâyet salât-i Usfan tarzında bir namaz kılınmış demektir.

Şâfiiyye kitablarında «*Batn-ı Nahl namazı*» nâmiyle maʻrûf olup düşman kıble cihetine muhâlif olduğunda –bir veche göre– kılınan namaz budur. Lâkin bu takdirde onlarca Zâtü'r-Rika' namazı, Batn-ı Nahl namazından efdaldır. Hasen-i Basrî ise, Ebû Bekre *radiyaʼllâhu ahn*'in de rivâyeti böyle olduğu için, bu sûreti diğer sûretlerin hepsine tercîh etmiş ve bu yolda fetvâ vermiştir. Zîrâ Ebû Bekre *radiyaʼllâhu anh* «*Huneyn*» gazâsından sonra Tâif'in muhâsarası esnâsında İslâm ile müşerref olmuş ve hazır bulunduğu bu namaz, diğer namazların hepsinden sonra kılınmıştır. Hattâ bundan sonra salât-i havf kılınmamış dense de câizdir. Zîrâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz ondan sonra Tebuk gazâsına da teşrif buyurmuşlar ise de düşman ile karşılaşmamışlardır.

Baʻde't-taharrî bulabildiğim salât-i havf sûretleri işte bunlardan ibâret olup Mâlikiyyeden İbn-i Kassâr'ın "*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz salât-ı havfi on kerre kılmışlardır*" dediğine hiç olmazsa adeden muvâfıktır. Maahâzâ bu sözünü "*Aynî*" den naklettiğim için bu sûretleri mi kasdetmiş, yoksa muttaliʻ olmadığım başka sûretlerle mi bu adedi bulmuş bilemiyorum.

Havf zamânındaki akşam namazına gelince: O, seferde de, hazarda da, âsâyiş zamanda da, havf zamânında da hep üç rekʻattır. İbn-i Ebî Şeybe'nin tahrîc eylediği bir hadîse nazaran Alî *radiyaʼl-lâhu anh: "Salât-i havfi Nebiyy-i Ekrem sallaʼllâhu aleyhi ve sellem ile birlikte akşam namazından mâadâsında hep ikişer rekʻat kıldım. Akşam namazını ise üç rekʻat kıldırdı*" diyor.

Keyfiyyet-i edâsına gelince : Eimme-i müctehidînden Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Hasan İbn-i Sâlih, Evzâî ve Şâfiî'ye göre, imam birinci tâifeye iki, ikinci tâifeye de birer rekʻat kıldırır. Ancak, Mâlik ile Şâfiî'nin

kavillerince, imam birinci tāife, son rek'atlerini itmâm edinceye kadar ayakta durur. Sonra ikinci tāifeye üçüncü rek'ati kıldırıp selâm verir. İkinci tāife de fevt ettikleri iki rek'ati kazā yâni, itmâm ederler. Şâfiî, ikinci rek'atden sonra imamın kāimen bekliyeceğine câlisen beklemesi ve selâmı ikinci tāife namazını bitirinceye kadar te'hîr etmesi de câizdir, der. Bundan mâadâ Alî *kerrema'llāhu vecheh*'nin « ليلة الهرير » de kıldırdığı akşam namazında olduğu gibi İmâm-ı Şâfiî'ce birinci tâifeye bir, ikinci tāifeye iki rek'at kıldırması da câiz ise de öteki türlüsü efdaldir. Zîrâ bu takdirde ikinci tāifeye bir teşehhüd daha tahmil edilmiş olur. Netekim Süfyân-ı Sevrî'ye göre, arkasındaki birinci tāifeye bir rek'at kıldırdıktan sonra bunlar diğer arkadaşlarının yerine düşmanı karşılamağa giderler. İkinci saf da gelip imam ile berâber bir rek'at kılarlar ve onunla berâber teşehhüde otururlar. İmam üçüncü rek'ate kalkınca yine iki saf yer değiştirip ilk tāife gelir ve ikinci rek'atlerini kılıp teşehhüdden sonra hep ayakta duran imama iltihak ederler. Onunla berâber namazı bitirdikten sonra arkadaşlarının saflarına giderler. Onlar da gelip eksik kalan iki rek'atlerini kılarlar.

Salât-i havf hakkındaki âsârın gûnâ-gûn sūretlerle vârid olması, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in her birini birer vakitte * « وليأخذوا حذرهم واسلحتهم » âyet-i kerîmesi mantūkunca düşman taarruzundan hazere ve şerrinden teharrüze en elverişli vaz'ıyyeti ihtiyâten ihtiyar buyurmuş olduklarına delâlet eder. Bundan dolayı suver-i salâtta ihtilâfât-ı azîme olmakla berâber fukahâ ihtiyar ve tercih ettikleri sūretlerden dolayı, yekdiğerini tahtıe etmemişlerdir. Netekim Ahmed İbn-i Hanbel Sıhāh'ta naklolunan bu namazların her hangisi kılınsa câiz olacağına kāildir. Bu rivâyâtın bir veya ikisini diğerlerine tercîh eden fukahânın kimi hâdiselerin tekaddüm ve teahhürünü arayıp mukaddem oldukları ma'lûm olanların mensûh olduğuna kāil olmuşlar ve târihleri meçhul olanlar için kendilerince ercah olanlarına başka deliller ikāme etmişler, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî gibi kimi bu haberlerden hangisinin râvîleri daha çok ve daha ādil ise ona temessük eylemişler, eimme-i Hanefiyye gibi birtakımları da zāhiri Kitâbullāh'ın ta'rîfine en muvâfık olan hadîs, hangisi ise onu kabûl etmekle berâber yine muhâliflerini tahtıeden müctenib davranmışlardır. İmam Ebû Hanîfe ile etbâı olan müc-

Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 102

tehidler, Kitâbullāh mütevātir ve maktūun-bih olup ahbâr-ı âhâd ise –sahîh olsalar da– zan ifâde ettiklerinden Kitabın zāhirine muvâfık olan haberler doğrudur, derler. Diğer eimme de salât-i havf, hem düşmandan teharrüz, hem de ibâdet-i mefrûzayı ikāme için teşrî' edilmiş olmakla berâber *Kur'an*'daki vasıf ve ta'rif de ef'āl-i salâtı hasren ta'yîn için olmayıp mümkün olan hāli hikâye için vârid olmuş olduğundan bu iki maksat, suver-i merviyyenin her hangisi ile elde edilmek mümkün olursa yapılabilir, diyorlar. Fukahâ-yi Hanefiyyeden Ebû Bekri'l-Cessâs, Hanefiyye'nin şu arzedilen da'vâsını iltizâm ettikten sonra: "*Bunların içinden hükmü sâbit olan bir sūret câiz ve mâadâsı mensûh olmak mümkün olduğu gibi –ümmete tevsia olsun ve her hangi birine zāhib olan fakîh, harece düşmesin için– hepsinin de sâbit ve gayr-i mensûh olması câizdir. Binâenaleyh, bu sūretlerden birine zāhib olan kimse ihtiyârından dolayı ta'nîfe sezâvâr olmaz*" diyor. «*Muhtasar-ı Kerhî*»'nin şârihi *Kudûrî* ile «*Muhtasar-ı Kudûrî*» şârihi Ebû Nasr-ı Bağdâdî de "*Bu sūretlerin hepsi câiz, ihtilâf yanlnız hangisinin evlâ olduğundadır*" diyor.

Hanefiyyenin usūlüne göre, en aykırı düşen Câbir ile Ebû Bekre *radiya'llāhu anhümâ*'nın tasvîr ettikleri –her tāifeye ikişer rek'at kıldırış– sūreti olup en son salât-i havf de o ta'rîfe göre kıldırılmış olduğundan bunu ya *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri mukîm yâni kasr câiz olacak kadar bir müddet süren uzun bir seferi niyet buyurmamış olmak ihtimâli vardır; yâhut da bu iki Sahābe: "*İki rek'atin başında selâm verdi*" demekle teşehhüd içindeki selâmı kasdetmişlerdir, diye te'vîl ederler. Zîrâ usullerince müfterizin müteneffile iktidâsı sahîh olmadığı gibi verdikleri haberin zāhiri de * «فلتقم طائفة منهم معك وليأخذوا اسلحتهم فاذا سجدوا فليكونوا من ورائكم» nassının zāhirine de münâfîdir.

[2] Bahriahmer sâhiline yakın Hicaz ve Yemen kıt'alarına «*Tehâme*» nâmı verildiği gibi Hicaz'dan Irak'a doğru denizden yükselen arâzînin kâffesine de «*Necid*» denir. Necid gazâsı «*Zâtürrika'*» gazâsıdır. Bunda Gatafan kabâilinden muhârib Hasefe ile Benû Sa'lebe'ye karşı gidilmişti. Bu sefer esnâsında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz tarafından –İbn-i İshāk'ın kavline göre– Ebû Zer *radiya'llāhu anh*, diğer rivâyete göre de Osmân İbn-i Affân *radiya'llāhu anh*, Medîne üzerine āmil nasb buyurulmuştu. Bu gazânın zamân-ı vukūu hakkında ehl-i siyer arasında çok ihtilâf vardır. Kimi Bedir'den altı ay

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 102*

sonra, kimi Uhud'dan evvel, kimi Hicret'in dördüncü, kimi beşinci, kimi altı, kimi de yedinci senesinde vâkı' olmuştur, derler. Buhârî'nin işâretine göre ve İbn-i Hacer-i Askalânî'nin ba'de't-tahkîk tasrîhine nazaran doğru olan son rivâyettir. Ebû Hüreyre ile Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin bu gazâda bizzat hazır bulunduklarını söylemeleri ve Câbir *radiya'llāhu anh*'in bunun yedinci gazâ-yı nebevî olduğunu beyân etmesi buna şüphe bırakmıyor. Zîrâ Ebû Mûsâ ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ*, *aleyhis's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hayber'de iken biri Yemen'den, diğeri Devs diyârından gelip kavuşmuşlardır. Hayber vak'asının ise yedinci senede vâkı' olduğu ma'lûmdur. Câbir *radiya'llāhu anh*'in rivâyeti de yedinci sene ma'nâsına gelebildiği gibi içinde kıtâl olan gazevâtın yedincisi ma'nâsına da gelebilir ve ba'de't-tahkîk ma'nâ müstakîm olmak için ikinci vechi kabûl etmek iktizâ eder. Binâenaleyh, mesālih-i kıtâl yüzünden ikindi namazı kazāya bırakılıp [353 üncü hadîse mürâcaat] salât-i havf kılınmayan «*Handek*»'ten evveldir, diyenler yanıldıkları gibi ilk salât-i havf Zâtürrika'da kılınmıştır diyenler de hatâ etmişlerdir. Salât-i havf hakkındaki âyât-ı kerîme Hudeybiye senesinde «*Usfan*»'da nâzil olmuş ve ilk salât-i havf orada kılınmıştır.

[3] Bu ilk kısmın Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte ve arkasında durmaları namaz için olduğu bâzı nüshalardaki «فقامت طائفة معه تصلى» denilmesiyle de sâbittir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in arkasındaki saf, düşman okları yetişmiyecek bir yerde idi.

[4] *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz bu ilk secdeleri ettikten sonra ayağa kalktılar. Birinci rek'ati berâber kılmış olanlar da namazda ayağa kalkınca düşmana karşı duranların yerlerini tutmak için onların tarafına gittiler.

[5] İkinci tâife gelip arkasına duruncaya kadar *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz kıyamda kırâetle meşgûl olarak onlara muntazır bulunuyorlardı.

[6] Eimme-i Hanefiyye'nin muhtârı olan salât-i havfin bu olduğu yukarıda söylenmişti. [Birinci sûret.] İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî'ce de salât-i havfin bir sūreti budur. Hattâ Mâlikiyyü'l-mezheb olan İbn-i Abdilber, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu hadîsini isnâdı kavî ve me'mûm imamdan evvel selâm vermemek gibi usûle muvâfakati dolayısiyle diğer sūretlere tercih bile etmiştir. Ancak, imamın ikinci tâife ile berâber selâm vermek üzere beklemesi İmâm-ı

Şâfiî'nin muhtârıdır. Müşârün-ileyh, bunun için Sehl İbn-i Ebî Husme *radiya'llâhu anh* rivâyetindeki « ثم سلم بهم » kaydına binâ-yı ictihâd ediyor. [Sekizinci sûret.] Yezîd İbn-i Ruman tarîkından gelen bu rivâyet için "*Salât-i havf hakkında işittiğim en güzel rivâyet budur*" diyor.

Gerek âyet-i kerîmede, gerek salât-i havf hakkındaki hadîslerde hep bu namazı cemâatle kılacakların iki tâifeye ayrılacağı beyân edilip her tâifenin diğerine nisbet-i adediyesi zikredilmemiş olduğundan namaza ibtidâ eden tâife ile ibtidâen harâset için ayrılan tâifenin mikdarları yekdiğere nisbetle az veya çok olmasında beis yoktur. Yalnız üçten ekal olmaması iktizâ eder. Biri imam olur, biri ona iktidâ eder, öteki de onları bekler. Lâkin İmâm-ı Şâfiî, âyet-i kerîmede her iki tâifeden bahs buyurulurken « أسلحتهم » denilerek cemi' sîgası isti'mâl edilmiş olduğundan her iki tâifenin lâakal üçerden ekal olmasını mekruh görmüştür.

Salât-i havf, seferde olduğu gibi hazarda da kılınabilir. Lâkin Hanefiyye'ye göre, mukimlerin salât-i havfi de müsâfir olanların salât-i havfi gibi iki rek'at olur. İmâm-ı Şâfiî ile İmâm-ı Ahmed'in ve kavl-i meşhûruna göre İmâm-ı Mâlik'in de dedikleri budur.

Salât-i havf âyetleriyle ahâdîs-i Nebeviyyesi fazla olarak cemâatle namaz kılmanın ehemmiyetini pek açık gösteriyor. Namazın cemâatle edâ edilebilmesi için başka hiçbir namazda câiz olamıyacak başka namazı bi'l-icmâ' ifsâd edecek birçok harekâtın yapılmasına müsâade buyurulmuştur ki, münferiden namaz kılındığı takdirde bunların hiçbirine hâcet kalmaz. Bir derecede ki cemâatle edâ-yı salâtı vâcib görenlerin elinde bunlar epey kuvvetli serrişteler oluyor.

Bu hadîs-i havf, şedîd olmadığına göre, kılınacak namaz hakkındadır. Şiddet-i havf namazı ise, âtîdeki hadîste gösterilmiştir.

511. وَعنهُ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ فِى رِوَايَةٍ قَالَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَلْيُصَلُّوا قِيَاماً وَرُكْبَاناً.

TERCEMESİ

Yine Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, başka bir rivâyette, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den naklen: "*Düşman daha çok* (olup da korku daha ziyâde) *olursa*[1] *yaya ve süvâri olarak* (ayakta ve hayvan üstünde) *namaz kılsınlar*" demiştir[2].

---

[1] Bir nüshada: «وان كانوا» yerinde «واذا كانوا» dır.

Bu hadîs, Zührî tarîkından Sâlim İbn-i Abdillāh İbn-i Ömer rivâyetiyle olan bundan evvelki hadîsin Nâfi' rivâyetinde olan ziyâdesidir ki, ötekinde yok idi. *Müslim*'deki Zührî rivâyetinde ise İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*: «فاذا كان خوف اكثر من ذلك فليصل راكبا او قائما يومى ايماء» = *Korku bundan da ziyâde olduğunda ise hayvan üstünde, yâhud yaya olarak ve yalnız îmâ ile iktifâ ederek kılsın*" diyor. İşte bu ziyâdeyi Buhârî «ابن جريج عن موسى ابن عقبة عن نافع عن ابن عمر» isnâdiyle: "نحوا من قول مجاهد اذا اختلطوا قياما = *İbn-i Ömer, Mücâhid'in müslümanlar ile düşmanlar biribirine karıştıklarında namazı ayakta kılarlar*" sözüne benzer bir söz söylediğini haber verdikten sonra: «وزاد ابن عمر عن النبى صلى الله عليه و سلم وان كانوا اكثر من ذلك...» diyerek bu ikincî rivâyetin bundan evvelki Sâlim rivâyetinde olmıyan metindeki elfâzı da muhtevî bir ziyâdesi olduğunu göstermiştir. Buhârî, Mücâhid'in sözüne yalnız işâret edip asıl rivâyetin ne olduğunu ne burada, ne de kitabının başka yerinde zikretmemiş olduğundan Mücâhid'in İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın sözü ile müşterekü'l-ma'nâ ibâresi nedir anlaşılamıyor. Ancak İsmâilî «*Müstahrec*»inde Mücâhid'den: "اذا اختلطوا فانما هوالاشارة بالرأس = *Müslümanlar ile düşmanları biribirine karıştığında artık yalnız baş işâreti ile namaz kılınır*" diye rivâyet ettikten sonra Buhârî'nin yine aynı isnâd ile İbn-i Ömer'in de Mücâhid gibi: «اذا اختلطوا فانما...» dediğini ve ondan sonra ziyâde olarak merfûan: «فان كثروا فليصلوا ركبانا او قياما على اقدامهم» = *Düşman daha ziyâde olurlarsa Müslümanlar hayvanları üstünde ve yaya olarak ayakta namaz kılsınlar*" dediğini rivâyet eder. Gerek Mücâhid, gerek İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan vâkı' olan diğer rivâyetlerde: "انما هو الذكر و الاشارة بالرأس = *Artık yapılacak şey yalnız zikr ve baş ile işârettir*" sûretinde de menkuldür ki «*zikir*» den murad, ma'lûm olan ef'âl-i salâtı olmıyan ve îmâ ile kılınan namaz olmuş

olur. **İmâm-ı Mâlik, İbn-i Ömer** *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetinde de: "«وان كان خوف هو اشد من ذلك صلوا رجالاً قياماً على اقدامهم أو ركباناً. مستقبلى القبلة أو غير مستقبليها» = *Bundan da ziyâde bir korku olursa yaya olarak ayak üstü, yâhud hayvan üstünde kıbleye müteveccih olarak, yâhud olmaksızın namaz kılarlar*" denildiği gibi *Müslim*'de de aynı hadîs: «فصل قائماً او راكباً تومئ ايماءً» lâfzı ile yine mevkūfen rivâyet edilmiştir. Bu îzah ile **Mücâhid**'in **İbn-i Ömer** *radiya'llāhu anh*'in sözüne benziyen rivâyet-i mevkūfesi ma'lûm olmuş olur. Her ikisinden müştereken vârid olan rivâyetde, **İbn-i Ömer** *radiya'llāhu anh*'in ziyâdesi de anlaşılmış olur. Kaldı ki metindeki ziyâde hakîkatte merfû' mu, yoksa mevkuf mu olduğu bâzılarınca bâis-i tereddüd olduğundan Buhârî, «عن النبى صلى الله عليه وسلم» demekle merfû' olduğunu söylemiştir. Netekim, **İmâm-ı Mâlik**'in de –biraz evvel zikrettiğimiz– rivâyetinde hadîs, mevkûf imiş gibi sevk edildikten sonra: "قال نافع لا ارى ابن عمر ذكر ذلك الا عن رسول الله صلى الله عليه و سلم" = ***İbn-i Ömer** bu sözü her halde **Resûlullāh** salla'llāhu aleyhi ve sellem'in kelâmı olmak üzere söyledi zannederim dedi*" ziyâdesi vardır. Demek ki metindeki ziyâdenin merfû' olması **Buhârî**'ce ercah görülmüştür.

«وان كانوا اكثر من ذلك» nin ma'nâsı düşman daha çok olup da Müslümanlar bir yerde durup namaz kılmak, saf dizmek mümkün olmıyacak derecede havf iştidâd ederse demektir.

[2] Buna, «صلاة مسايفة» yâni kılıç kılıca iken kılınan namaz denilmiştir. Salât-i müsâyefenin de –ekser fukahânın re'yince– teşrî' buyurulmuş olduğuna göre namazın hiçbir özür ile sâkıt olamıyacağı bir kat daha tebeyyün eder. Bir Müslüman için zikrullāh borcu, dâr-i dünyânın hiçbir zaman ve mekânında sâkıt olmaz. Bu ve bu ma'nâdaki bunca ahādîs-i şerîfenin ve onlara müstenid ictihâdâtın mebnâsı sûre-i Bakare'deki: "«فان خفتم فرجالاً أو ركباناً فاذا أمنتم فاذكروا الله كما علمكم ما لم تكونوا تعلمون»* = *Eğer can ve malınızı tehlikede görecek derecede korkunuz olur da salevât-i mefrûzayı cemâatle edâya fırsat bulamaz olursanız artık ayak üstü ve hayvan üstünde namazı kılınız. Emn ü râhate dâhil olduğunuzda da evvelce bilmediklerinizi Allah size nasıl ta'lîm etmiş ise öylece Allāh'ı zikrediniz, yâni namazları kılınız.*" âyet-i kerîmesidir.

İmâm-ı Mâlik, Şâfiî ve **Ahmed İbn-i Hanbel**'e göre âyet-i kerîme mukātele hālinde de namazın vâcib olduğuna delildir. Eimme-i Hanefiyye'ye göre ise, âyet-i kerîmede kıtal tasrih buyurul-

---

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 239.*

mayıp yalnız havf hāli zikredilmiş olduğuna bakarak kavf hālinde evvelki hadîste zikredilen sūretlerle, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümā'*-nın dediği, yâhud rivâyet ettiği gibi şiddet-i havf, yâni düşman tarafından mahsūr olmak, her an vukū-ı kıtâle muntazır olmak gibi ziyâde korku zamanlarında «فرجالاً أو ركباناً» âyet-i kerîmesinin hükmünü icrâya sıra gelir. Bunda musallî, kıbleye teveccüh ile mükellef değildir. Yoksa müsâyefe ve kıtâl esnâsında namaz kılınmayıp sonradan edâ veya kazā edilir. Zîrâ yürüyerek, kılıç sallıyarak düşmana karşı kendini müdâfaa etmek, yâhud düşmanı öldürmek için amel-i kesîri müstelzim ef'āl ile namaz sahîh olamaz.

Râkibin, nevâfili hayvan üzerinde kılabileceğine diyecek yok ise de, farz kılabileceğinde ihtilâf edilmiştir. Eimmeden İbn-i Ebî Leylâ ile Hakem İbn-i Uteybe ve Hasen İbn-i Hay: "*Râkib, nüzûle kādir olamıyacak halde olsa bile hayvan üzerinde farz kılamaz*" deyip Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'den mervî olduğu üzere handek günü *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in: "«شغلونا عن صلاة الوسطى صلاة العصر ملأ الله قبورهم ناراً وقلوبهم ناراً وبيوتهم ناراً» = *Kâfirler bizi meşgūl edip, ikindi namazını kılmamıza mâni' oldular. Allah kabirlerini, kalblerini, evlerini ateş ile doldursun*" buyurmalariyle ihticâc ederdi. [353 üncü Câbir *radiya'llāhu anh* hadîsine de mürâcaat.] Halbuki yevm-i Handek'te salât-i havf kılınmayıp namazların kazā buyurulması ise «فان خفتم فرجالاً أو ركباناً» âyet-i kerîmesi henüz nüzûl etmediğinden ileri gelmişti.

Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Züfer ise "*Râkib, harb ve mukātele ile meşgūl ise namaz kılmaz. Sonradan edâ veya kazā eder; kıtâl ile meşgūl olmamakla berâber yere inmek imkânını da bulamazsa, hayvan üstünde kılar*" demişlerdir. Şâfiî'ye göre ise, namazda iken kıtâl ile meşgūl olabilir ve müsâyefe esnâsında mâşiyen de, râkiben de namaz kılabilir. Ancak, namazda iken ta'n ve darbı mütetâbian havâle ederse namazı fâsid olur. Hāsılı şiddet zamânında namazı nasıl kılmak mümkün olursa öylece kılar. Riâyet edilemiyen erkânın da bu takdirde terki câiz olur. Rükû' ve sücûda çâre bulunmazsa îmâ edilir. Cumhûrun kavli işte budur. Mâlikîler ise "*Vaktin fevt olması korkusu olmadıkça bunları terketmek câiz değildir*" derler.

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anh*'in: "*Kılıç kılıca gelindiğinde yüzü ne tarafa olursa olsun başı ile îmâ ederek namaz kılsın*"; Katâde: "*Korku zamânında hayvana binerek de, yürüyerek de namaz kılmayı Cenâb-ı*

Hak sana halâl etmiştir. Yüzün ne tarafa olursa olsun îmâ ile namaz kılarsın"; İbrâhîm-i Nehaî de «فرجالاً أو ركباناً» âyetinin tefsîrinde: "«مطاردة» *esnâsında yâni düşman seni, yahud sen düşmanı ta'kīb ederken namaz vakti gelirse yüzün ne tarafa olursa olsun îmâ ile kılar, sücûd işâretini rükû' işâretinden daha aşağı yaparsın*" demişlerdir. Mâlik ile Sevrî'nin de mezhebleri budur.

Bu münâsebetle sâbikīn-i evvelînden Abdullāh İbn-i Üneys-i Cühenî, yâhud Ensārî *radiya'llāhu anh*'in havf olmaksızın îmâ ile kıldığı namazdan bahsetmek isterim. Müşârün-ileyh'in *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki hadîsi şudur: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Urene ve Arafat cihetlerinde oturan Hâlid İbn-i Süfyân-ı Hüzelî'yi katletmeğe beni gönderdi "*Git, öldür*" buyurdu. Onu uzaktan gördüm, o esnâda da ikindi vakti girdi. Belki aramızda ikindi namazını te'hîre bâis olacak bir şey zuhûr eder diye düşündüm ve namaz kılarak ona doğru yürüdüm, namazı îmâ ile kıldım. Ona yaklaştığımda "*Sen kimsin?*" diye sordu. Ben de: "*Arabdan bir kimseyim. Haber aldım ki sen bu adama* (yâni *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e) *hücûm için adam toplamak tertîbâtiyle meşgūl imişsin. İşte ben de bunun için sana geldim*" dedim. "*Evet hakîkaten bununla meşgūlüm*" cevâbını verdi. Bir müddet berâber yürüdüm. Sonra elime fırsat geçince üzerine kılıç havâle edip öldürdüm, ilh..

Şiddet-i havf zamânında kılınan namaz iki rek'attır. Lâkin salât-i havf bir rek'attır diyen İbn-i Abbâs, Ebû Hüreyre, Ebû Muse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anhüm* ile onlara peyrev Tâbiīn'in şiddet-i havf zamânında yalnız bir rek'ate kāil olmaları tabîîdir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da merfû' olarak: "«صلاة المسايفة ركعة . اى وجه كان الرجل يجزى عنه . فان فعل ذلك لم يعده» = *Müsâyefe namazı bir rek'attır. İnsanın yüzü hangi cihette olursa olsun bu rek'at ona kifâyet eder. Bunu yaparsa artık o namazı iāde etmez*" dediği de rivâyet olunmaktadır. Katâde'nin de ictihâdı bu merkezdedir. İbn-i Cerîr-i Taberî: "*İki rek'atten az kılınmasını hoş görmem. Lâkin yalnız bir rek'at de kılarsa kâfîdir zannediyorum*" diyor. Süfyân-ı Sevrî'nin ve Hasen İbn-i Sālih'in kavline göre, kıtalden dolayı rükûa kādir olamazsa her rek'ate bedel bir tekbîr ile iktifâ edebilir. İshāk İbn-i Râhûye* de: "*Müsâyefe esnâ-*

---

* «راهويه» hâ'nın ve vâv'ın fethiyledir. Zamm-ı hâ ve sükûnu vâv ve ve feth-i yâ ile de melfûz olur. Lâkin bu kalîldir. «ويه» lâfziyle hitâm bulan

sında îmâ ile birer rek'at kılar. Birer rek'at kılamazsa bir secde eder. Bunu da edemezse bir tekbir kifâyet eder" demiş. Atā' ile Saîd İbn-i Cübeyr Ebü'l-Buhterî de: "*Böyle sırada* «سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر» *demek kâfîdir, namazı iāde lâzım gelmez*" demişlerdir ki, Mücâhid ile Hakem İbn-i Uteybe de mutārede ve müsâyefe esnâsında bir tekbîr ile iktifâ husūsunda bunlara muvâfıkdırlar. İmâm-ı Evzâî ile Mekhûl'ün ve zann-ı gālibe göre Enes *radiya'llāhu anh*'in mezhebleri *Buhârî*'de ta'lîkan beyân edilmiştir. Evzâî demiş ki, eğer feth zamânı yaklaşıp namaz kılmaya kādir olmazlarsa îmâ ile münferiden herkes ayrı ayrı namaz kılar. Îmâya da kādir olamazlarsa kıtâle nihâyet verilinciye kadar yâhud emniyet hāsıl oluncaya kadar namazı te'hir edip sonradan iki rek'at kılarlar. Buna da kādir olamazlarsa bir rükû' ile iki sücuddan ibâret bir namaz kılarlar. Buna da kādir olamazlarsa tekbir kifâyet etmez. Namazı emin olacakları zamâna kadar te'hir ederler. İlh.. Buhârî, Mekhûl'ün buna kāil olduğunu söyledikten sonra Enes *radiya'llāhu anh*'in âtîdeki sözünü yine ta'lîkan kitabına dercetmiştir. Enes *radiya'llāhu anh* demiş ki, Tüster kalesi muhâsara edilirken tan yeri ağardığı vakitte hazır bulunuyordum. Kıtal şiddetlendi de sabah namazını kılamadılar. Gün yükselmeden namazı kılamadık. Ebû Muse'l-Eş'arî ile berâber namaz kıldık. Kalenin fethi de bize müyesser oldu. O namaza mukābil dünya ve mâ-fîhâya mâlik olmak zevkime gitmez. İlh.. Enes *radiya'llāhu anh*'in Mekhûl ile Evzâî re'yinde bulunduğunu "*zann-ı gālibe göre*" kaydiyle takyîd edişimize sebeb, müşârün-ileyhin bu son cümlesini tefsirdeki ihtilâftır. Enes *radiya'llāhu anh*'in: "*O namaza bedel*" diyerek kasdettiği namaz, kazā olarak kılınan mevzū-i bahs namaz mı, yoksa îmâ ile kılınmayıp kazāya bırakılan namaz mı olduğunda şârihler ihtilâflıdır. Fakat her halde Enes *radiya'llāhu anh* şâyet bu mezhebde değil ise, onun kumandanı Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin o mezhebde olduğu anlaşılıyor.*

* Harb ve kıtaldeki bu salât-i havfin hükmü, mühlik ve yırtıcı hayvanlardan veyâhud seyl, yangın gibi bir âfetten nefse, mâle, menfaate zarar gelmesi maslûm olan hususların kâffesine şâmil olduğunu şârih Kastalânî kaydetmektedir. K. M.

---

isimlerde bu iki vech lûgattir. «سيبويه» gibi muhaddisîn, bâ'nın zamm-ı ve meddi ve yâ'nın fethi ve hâ'nın vakfiyle tekellüm ederler. [*Kāmus* tercemesi] Mevzuumuz i'tibâriyle biz de ba'demâ bu ismi böyle zaptedeceğiz. *Tehzîb*'de deniliyor ki: Emir Abdullāh İbn-i Tāhir sāhib-i tercemeye, niçin «ابن راهويه» denildiğini, bu ismi hoşlanıp hoşlanmadığını sormuş. Cevâben demiş ki: Benim babam Mekke yolunda doğmuş. Bu vechile «راهويه» denilmiş. Babam buna kızardı. K. M.

512. وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنَا لَمَّا رَجَعَ مِنَ الأَحْزَابِ لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلاَّ فِي بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَدْرَكَ بَعْضَهُمُ الْعَصْرُ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لاَ نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ نُصَلِّي لَمْ يُرِدْ مِنَّا ذَلِكَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُعَنِّفْ أَحَدًا مِنْهُمْ.

TERCEMESİ

Yine Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Ahzab'dan dönünce Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Hiçbir kimse* (niz) *ikindiyi*[1] *Benû Kureyza'ya varmadıkça kılmasın*" buyurdu[2]. (Oraya gidenlerin) bâzıları yolda iken İkindi vakti girdi[3]. (vakit çıkmaya yaklaşınca içlerinden) bâzıları: "*Oraya varmadıkça* (namazı) *kılmayız*", (diğer) bâzıları (da): "*Hayır, biz kılarız. Bizden taleb olunan bu* (dediğiniz) *değildir*" dediler[4]. Sonra bu (işi) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzettiler. İçlerinden hiçbirine darılmadı[5].

RİVÂYETLER :

Buhârî'nin bütün nüshalarında böylece « العصر » diye yazılı olup, *Müslim*'in bütün nüshalarında da onun yerine « الظهر » yazılmıştır.

Halbuki Buhârî'nin de, Müslim'in de bu hadîste şeyhleri bir olduğu gibi isnadları da birdir.

Bâzı nushalarda « وقال » yerinde « فقال » dir.

Ma'lûm sîgasiyle « لم يرد » de, meçhul sîgasiyle « لم يرد » de okunmuştur. Birinci takdirde: "*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz bizim böyle yapmamızı murad buyurmadı*", ikinci takdirde ise: "*Bizden böyle bir şey istenmemiştir*" ma'nâsınadır.

Diğer rivâyette: «أحداً منهم» yerinde «واحداً منهم» dir.

[1] «*Gazve-i Ahzâb*» 'ın bir adı da "*Gazve-i Handek*" dir. Bu vâkıa, Bedir ile Uhud'dan sonra, cumhûra göre, beşinci ve Mûsâ İbn-i Ukbe'nin Zührî'den nakline göre, döndüncü sene-i hicriyenin şevvali içinde olmuştur. Bu vak'a-i mühimmenin sebebi, tāife-i Yehuddan Benû Nadîr'in Medîne civârından -sûre-i Haşr'da mevzū-i bahs olan- iclâsından sonra Hayber Yahûdîlerinin mâlen ve bedenen birçok fevâid ve menâfi' va'dleriyle kabâil-i Arab arasında yaptıkları teşvîkat olup Kureyş ile Gatafa'nın iştirâkiyle Benû Süleym, Benû Esed, Benû Mürre, Benû Eşca' gibi birçok kabâil hizib hizib, yâni bölük bölük toplanarak Medîne karşısında tecemmü' etmişlerdir. Bunların adedleri on bine varıb o târihte onlara karşı koyabilecek Müslümanların adedi takrîben üç binden ibâret olduğundan, bir tarafdan da Medîne'deki münâfıklar türlü türlü erâcîf neşri ve işâa ettiklerinden büyük korkular geçirilmişti. Henüz yeni Müslüman olmuş olan Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'in re'yiyle düşman toplanıp gelinceye kadar Medîne'nin Şam cihetinde bir Handek kazıldı ki, bunda bütün Sahābe, hattâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, bizzat bedenen çalışmışlardır. Arablar o vakte kadar hep açıkta, mâni'siz yerlerde tecâvüzî harbe alışık olduklarından bütün şedâide rağmen handeğin arkasından müdâfaaya imkân bulunabilmişti. İşte bundan dolayı bu mühim vak'aya «*vak'a-i Ahzâb*» denildiği gibi «*Handek vak'ası*» da denilir. Şiddetli bir soğuk ve en sonunda da müşriklerin felâketlerine bâis olmuş büyük bir bora ve kasırga, muhâsaranın ref'ine ve düşmanın perîşân olarak dağılmalarına bâdî olmuştur. «*Sûre-i Ahzâb*», bu vak'a hakkında nüzûl etmiştir.

[2] Kureyza Yahûdîleri -Medîne etrâfındaki diğer Yahûdîler gibi- ibtidâ-yı Hicret-i Seniyyede mal ve canlarını ve her türlü hukuk ve hürriyyetlerini muhâfaza esâsı üzerine mün'akid bir muâhede ile Müslümanlara bağlı olup bu ahd iktizāsınca harb vukūunda Müslümanlara yardım etmek ve Kureyş lehinde hiçbir harekette bulunmamakla mükellef oldukları, Yahûdîler bilâhara nakz-ı ahdettikten sonra Benû Kureyza tecdîd-i ahid de ettikleri halde en ileri gelen rüesâ ve ekâbiri Hayber'e geçip İslâm'ı imhâ için Kureyş ile Ahzâb'ı toplamak husūsunda etmediklerini bırakmamışlardı. Mükerreren nakz-ı ahdeden bu tāife, henüz inkişâfa başlayan en büyük merkez-i İslâm için belâ olup idâme-i bakāları İslâm'ın âtîsi için hakîkî bir

tehlike olacağından Ahzab musîbetinin lûtf-ı İlâhî ile hüsnü sūretle indifâından sonra onların da kökünü kazımak, İslâm'ın selâmeti için zarûrî idi.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri, «*Handek*»'den zilhicceye bir hafta kala Medîne'ye avdet buyurup Ashāb-ı Kiramlariyle berâber silâhlarını astıktan sonra istirahat etmeksizin hemen Benû Kureyza üzerine ācilen yürümeleri için vahy-i İlâhî nâzil oldu.

Buhârî'nin Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetine nazaran, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Handek'-ten dönüp ve silâhlarını bırakıp iğtisal buyururlarken Cibrîl *aleyhi's-selâm* gelip: "*Sen silâhlarını bıraktın mı? Biz ise silâhlarımızı daha elden bırakmış değiliz. Hiç durma, onlara karşı çık*" demiş. "*Nereye?*" suâli üzerine de Benû Kureyza cihetine işâret ederek: "*Oraya*" cevâbını vermiş. Ubeydullāh İbn-i Kâ'b'ın rivâyetine nazaran Cibrîl *aleyhi's-selâm:* "عذيرك من محارب = *Bu türlü muhārib olmak için ne özrün var?*" demiş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de bu hitāb üzerine hemen yerlerinden fırlamışlar ve İbn-i İshāk'ın rivâyetine göre, hemen Bilâl *radiya'llāhu anh*'e "«من كان سامعاً مطيعاً فلا يصلين العصر إلا في بنى قريظة» = *Her kim Allāh'ın ve Resûlullāh'ın sözünü dinler ve itāat ederse ikindiyi Benû Kureyza yurduna varmadan kılmasın*" diye nidâ ettirmişlerdir. Yine İbn-i İshāk'ın Zührî rivâyetine göre, Cibrîl *aleyhi's-selâm*: "*Sen silâhını mı astın? Melâike ise silâhlarını hâlâ elden bırakmış değillerdir. Ben o herifleri yâni münhezîm olan Ahzâb'ı kovalamaktan şimdi dönüyorum. Yâ Muhammed, Allāhu Teālâ sana Benû Kureyza üzerine yürümeni emrediyor. Ben de oraya onları sarsmaya gidiyorum*" demiş. İbn-i Sa'd rivâyetinde de, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Ashāb-ı Kirâm'ın yorgunluğundan bahs ile bu seferin bir kaç gün te'hîrini niyaz buyurmuşlar ise de Cibrîl *aleyhi's-selâm:* "*Hemen üzerlerine git. Vallāhi ben onları yumurtayı kayaya çarpar gibi ezeceğim. Kal'alarının içine girip sarsacağım*" dedikten sonra maiyyetindeki meleklerle berâber yüzgeri edip Kureyza'ya gitmiştir. Buhârî'nin rivâyetinde de Enes *radiya'llāhu anh*: "*Benû Ganem caddesinde Cibrîl aleyhi's-selâm'ın mevkibinden yâni maiyyeti olan süvârîlerden tozların kalktığı hâlâ gözümün önündedir*" diyor.

[3] Bütün ashāb-ı Magāzî, Handek'ten rücû' ettikten sonra öğlen namazı kılınmış olup Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın teblîğ-i vahye me'mûriyeti öğlen ile ikindi arasında olduğunda müttefik olup Buhârî'nin

salât-i asırdan dolayı seyr ü seferden geri kalınmaması hakkındaki bu emr-i Nebevîye dâir olan İbn-i Ömer rivâyetine de uyar. Lâkin aynı hadîsi, Buhârî ile Müslim'in aynı isnâd ile muhtelif sûrette rivâyet edip *Müslim*'de ikindiye bedel öğleden bahsedilmesi garibtir. Ebû Nuaym «*Müstahrec*»'inde aynı hadîsi yine « العصر » lâfziyle rivâyet ettiği gibi *Taberânî* ile "*Delâil-i Beyhakî*" de Kâ'b İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den, yine Beyhakî'nin Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetlerinde hep Buhârî'nin rivâyetini te'yîdettikleri halde Ebû Ya'lâ, İbn-i Sa'd, İbn-i Hibbân gibi bir çokları da –Buhârî'-nin senedinde dâhil Cüveyriye İbn-i Esmâ' tarîkından– İbn-i Ömer hadîsini hep *Müslim*'e muvafık olarak « الظهر » lâfziyle rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Ömer, Kâ'b İbn-i Mâlik, Âişe *radiya'llāhu anhüm*'ün rivâyetlerindeki ihtilâf kolayca tevcih olunabilir. Denilebilir ki, bu emr-i âlî-i Nebevî, öğle vakti girdikten sonra sâdır olmuştur. Emir verilirken de Sahâbenin kimi öğlen namazını kılmış kimi de henüz kılamamıştı. Kılmamış olanlara: "*Öğleni Benû-Kureyza'da kılın*", kılmış olanlara da: "*İkindiyi Benû Kureyza'da kılın*" denmiş olabilir. Yâhud Sahâbeden her kim hazırlanabilmiş ise hemen Benû Kureyza'-ya ta'cîl-i azîmet ettiğinden ilk davranmış olanlara: « لا تصلوا الظهر », geç kalanlara da : « لا تصلوا العصر الا فى بنى قريظة » denmiş olması da mümkündür. Lâkin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın hadîsi ayni isnâd ile rivâyet edildiği halde «*Sahîhayn*»'de muhtelifü'l-lâfz olması ayrıca tahkîka muhtaçtır ki, İbn-i Hacer-i Askalânî bunu deruhde edip nihâyet ya Buhârî ile Müslim'in şeyhi Abdullâh İbn-i Muhammed İbn-i İshâk'ın ibtidâ-i emirde Buhârî'ye « العصر » lâfziyle rivâyet etmişken bilâhare diğer kimselere ve ezcümle Müslim'e « الظهر » lâfziyle rivâyet etmiş olduğuna, yâhud da Buhârî, hadîsi hıfzına i'timâd ederek ezber yazmış olduğuna karar veriyor. Zîrâ Buhârî'nin rivâyet bi'l-ma'nâ husûsunda mezhebi genişçe olup bunu hıfzından yazmış olabilir. Müslim ise, elfâzı muhâfazaya pek ziyâde riâyetkârdır. Askalânî, Müslim'in lâfzını Buhârî'nin-kine tercîh için de Müslim'e bu lâfızda muvâfakat edenlerin ziyâde olmasını ayrıca sebeb olarak gösteriyor. Serdettiği iki ihtimâlin birincisini de diğerinden kavî buluyor. Zîrâ Ebû Nuaym'in «*Müstahrec*»'-indeki rivâyet, onu te'yîd edip hatâ, Buhârî'nin şeyhinde vâkı' olduğunu zannettirebilir.

[4] Kâ'b İbn-i Mâlik rivâyetinde: *"Güneş gurûb edinciye kadar Kureyza'ya yetişemediler. Gurûb-ı Şems esnâsında ihtilâfa düştüler. O zaman bir tāife ikindiyi kıldı. Diğer bir tāife de, biz, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in vâcib kıldığı bir işi yapmakla meşgūlüz diye terk ve te'hîr ettiler"* denilmiştir. Sahābenin, ikindiyi vakti içinde kılıp kılmamak hakkındaki ihtilâfları teāruz-ı edilleden neş'et etmiştir. Zîrâ namazı, vakti içinde kılmaya me'mûr oldukları cümlesinin ma'lûmu olmakla berâber « لا يصلين... » nehyinden mahall-i maksūda bir an evvel varmak için mütemâdiyen sürüp ilerlemek ma'nâsı da münfehim oluyor. Bundan dolayı birtakımları, vaktin fevt olacağını görünce bu nehiyden maksad, yalnız sür'atle gitmek olup yoksa binefsihî namazın te'hîri matlūb olmadığına bakarak, namazı kıldılar. Diğerleri ise zāhir lâfza bağlanıp mahall-i maksūda daha çabuk varmak için te'hîri evlâ buldular. Bâhusūs henüz kurtulmuş oldukları Handek vak'asında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin de öğle ve ikindi namazlarını gurûb-ı şemsten sonra kazā buyurmuş olduklarını da görmüşlerdi.

[5] Bâzıları *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin bu tāifeden hiçbirine darılmamış olmalarından, her müctehidin musîb olduğu ma'nâsını çıkarmışlarsa da hadîs-i şerifte buna hüccet olacak söz yoktur. Zîrâ hiç birine: «*İsābet ettiniz*» buyurmayıp gayeti, darılmamışlardır. Bir kimsenin yaptığına darılmamak, tasvib demek değildir. Bâhusūs her iki tāife müctehiddirler. Kudretini sarfeden müctehid hatā da etse muâhaze edilmez.

Salât-i havfe hiç bir münâsebeti yokken Buhârî'nin bu hadîsi o hadîsler meyânında îrâd etmesi, bundan evvel ta'lîkan zikrettiği kıssa ile alâkadar olduğu içindir. Ta'lik edilen bu rivâyete nazaran, Velîd İbn-i Müslim-i Kureşî, İmâm-ı Evzâî'ye Şürehbil İbn-i Sımti'l-Kindî ile ashābının hayvan üstünde namaz kılmış olduklarını söylemiş. O da: *"Eğer vakt-i salâtın fevt olacağından korkulursa bizce de böyle yapılmalıdır."* cevâbını vermiş. Velîd de bunu rivâyet ederken, Evzâî'nin mezhebini te'yîden, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: « لا يصلين احد العصر الا فى بنى قريظة » buyurmuş olmalariyle ihticâc etmiştir ki, meşgūl olduğumuz İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsidir. Evzâî'den olan diğer rivâyetlere nazaran da Şürahbil, bir kal'ayı fethe çalışırken kendi ashābına sabah namazını yere inmeden hayvan sırtında kılmalarını emret-

mişken maiyyetinde olan Eşter-i Nehaî, yere inip kılmış ve muhâlefetinden dolayı Şürahbil'in ona pek ziyâde canı sıkılmış. Şürahbil, kal'anın fethinden ümidvâr olduğu için îmâ ile kılmış ve muahharen kal'ayı fethetmiştir. Eşter de yaralanmıştır.

Düşmanın elden kaçırılması, canın elden gitmesi, yâhud vaktin fevtolması korkusu olunca hayvan üstünde îmâ ile namaz kılmak, diğer eimme gibi Evzâî'nin de mezhebidir. Bu bâbda tālibin matlubtan farkı olmadığına işâret için Buhârî, evvelâ Evzâî'den ta'lîkan naklettiği fıkrayı, ondan sonra İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın mevsūl olarak hadîsini serdetmiştir. Matlūbun, yâni düşman tarafından kovalanan kimsenin namazı yürüyerek veyâhud hayvan sırtında îmâ ile kılması câiz olduğunda ittifak varsa da Atā', Hasan-i Basrî, Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel ve Ebû Sevr"e göre tālib, îmâ ile kılamaz. Şâfiî'den rivâyet olunan bir kavle göre tālib, matlūbu kaçırmaktan korkarsa îmâ ile kılabilir ve illâ kılamaz. Şârih Aynî, Evzâî'yi de bu meyanda zikreder. Mâlik ile ashābından bir çoklarınca ise tālib ile matlūb arasında fark yoktur; her ikisi de hayvan sırtında îmâ ile kılabilirler. Buhârî'nin rivâyet-i muallâkası, Şürahbil'in tālib ile matlūb arasında fark görmediğine delâlet ederse de –Aynî'nin nakline muhâlif olmak üzere– Evzâî'nin mezhebi de bu olduğuna delâlet etmiyor*. Belki Velîd'in bu hadîs ile ihticâc ettiğine nazaran yalnız vaktin fevti hālinde îmâyı tecvîz ettiğini gösteriyor. Bu hadîste mevzū-ı bahs

---

* Nasıl delâlet etmiyor? Delâlet ediyor. Hem de Aynî'nin, bu büyük şârihin bize anlattığı vechile sarâhaten delâlet ediyor. Bakınız Buhârî'nin ta'lîkan rivâyetine dâir olan metni şudur : «و قال الوليد ذكرت للاوزاعى صلاة شرحبيل بن السمط و اصحابه على ظهر الدابة. فقال كذلك الامر عندنا اذا تخوف الفوت ...» Aynî merhum, bu «كذلك الامر» ibâresini «اى اداء الصلاة على ظهر الدابة بالايماء و هو الشان والحكم عند خوف فوات الوقت او فوات العدو او فوات النفس» diye tefsîr etmiştir ki, aynen "Şurahbil"in fiili ile tefsirdir. Ve tamâmen metinden ve Buhârî'nin unvânından müstefâd olan Evzâî mezhebidir. Sonra şârih merhum, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Hazaratlariyle sâir eimme-i kirâmın bu bâbdaki mezheblerini îzāh ederken (وقال الاوزاعى و الشافعى فى آخرين كقول ابى حنيفة) diyerek Evzâî ile Şâfiî'nin diğer bir kavillerini naklediyor. Ve bu kavilde Ebû Hanîfe ile muvâfakat-i ictihâdiyeleri olduğunu gösterir.

İşte bu noktayı dikkatle mutâlâa etmiyerek mütercim merhûmun (Aynî'nin nakline muhâlif olmak üzere) diyerek bu yüksek şârihe ta'rîza çalışması doğrusu şâyân-ı hayrettir. K. M.

bir kısım Sahâbenin îmâ ile hayvan üstünde namaz kılmış olduklarına dâir hiçbir nakil yoksa da arkadaşları gibi tālib vaziyetinde olan diğer takım Sahâbenin düşmanı elden kaçırmak korkusu ile namazı te'hîr etmeleri mezkûrdur. Böyle bir sebeble namazı te'hîr etmek câiz olunca vaktin fevtolmasını beklemeyip nasıl mümkün olursa îmâ ile kılmak evleviyyetle câiz olur demek istenmiştir.

Tâlibin îmâ ile namaz kılması câiz olacağına kāil olanlara bundan evvelki hadîste mevzū-i bahs olan Abdullāh İbn-i Üneys hadîsi de delil olmağa sālihtir.

Buhârî, (241) inci hadîsi de bahsin sonuna muhtasaran ilâve de etmiştir ki, bura ile münâsebeti, Enes *radiya'llāhu anh*'in o hadîsin başındaki "فصلينا عندها صلاة الغداة بغلس = *Hayber'in yanı başında sabah namazını daha karanlık iken kıldık*" sözü olsa gerektir. Buhârî, bunu îrâd etmekle salât-i havfin, şiddet-i havfde ve mukātelenin kızıştığı esnâlarda âhir-i vakte te'hîrini şart kılanların re'yini tasvîbetmediğini göstermek istemiş gibi görünüyor.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ

513 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِغِنَاءِ بُعَاثٍ فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ وَحَوَّلَ وَجْهَهُ وَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَانْتَهَرَنِي وَقَالَ مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعْهُمَا فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزْتُهُمَا فَخَرَجَتَا .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Bir def'a Minâ günlerinde yâni Kurban bayramının ilk üç günlerinden birinde) Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* yanıma girdi. Karşımda "*Buâs*" ezgilerini (def çalarak) okuyan iki kız vardı[1]. Yatağına uzanıp (mubârek) yüzünü çevirdi[2]. (Derken) Ebû Bekir *radiya'llâhu anh* girdi[3]. "(Bu ne hâl?) *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in yanında şeytan mizmarı[4] mı?*" diyerek beni azarladı. (Bunun üzerine) Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ona dönüp[5]: "*Onlara ilişme*" buyurdu[6]. (Babamın zihni başka bir şeyle) meşgûl olunca kızlara işâret ettim (onlar da) çıktılar[7].

Yine bir bayram günü idi ki (o gün) siyâhîler kalkan mızrak (oyunu) oynuyorlardı [8]. (Bilmem) ya ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (bakmağa) izin istedim (de muvâfakat buyurdu), yâhud (kendiliğinden): "*Bakmak istiyor musun?*" di (ye sor) du[9]. "*Evet*" dedim. (Bunun üzerine) beni arkasında yanağım yanağına (değecek) vechile ayak üstü durdurup [10] (Habeşîlere): "*Haydin* (devâm edin) *Erfide oğulları*" [11] buyurdu. Nihâyet (seyretmekten) usandığımda: "*Artık yeter mi?*" diye sordu "*Evet*" dedim "(Öyle ise) *git!*" buyurdu [12].

Rivâyetler:

Bir nüshaya göre «على النبى صلى الله عليه وسلم»; Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde burada: «فى ايام منى» ziyâdesi vardır.

Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde: «تدفّفان وتضربان»;

Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «وجاء ابو بكر»;

Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "فانتهرهما = *Onları azarladı*" sûretinde vârid olmuştur.

Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «فقال ابو بكر أبمزامير الشيطان فى بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟» *Müslim*'deki rivâyetlerin birinde: «أبمزمور الشيطان فى بيت رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟»; diğer birinde de: «مزمار الشيطان عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟» *Müsned-i Ahmed*'de: "«يا عباد الله ، المزمور عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟» = *Amanım! Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in yanı başında mezmûr mu?*"

Bir nüshaya göre, "دعها = *Ona ilişme*" müennes zamîri, Āişe *radiya'llāhu anhâ*'ya râci' olmuş olur. Metinde okunan "دعهما = *Onları bırak*" daki tesniye zamîri ise o kızlara râci'dir.

Bâzı nüshalara göre, fâ'sız olarak yalnız «خرجتا». *Tecrid*'deki metnin tercemesi burada bitiyor. Bundan sonraki kıssa ise başka bir kıssa olup diğer tarikten mervî olarak (284) rakamı ile ve başka elfâz ile evvelce geçmişti. *Tecrîd*'in gerek buradaki metni, gerek bizim dercettiğimiz mâba'di, gerekse (284) üncü hadîs, hep Urve İbni'z-Zübeyr rivâyeti olduğundan bâzı nüshalarda bu metin ile müdrec olan mâba'di birleştirilmiştir. Elimizdeki Buhârî nüshaları da hep böyledir. Cevzakî'nin rivâyet ettiği *Buhârî* nüshasında «فخرجتا»'dan

sonra «وقالت وكان يوم عيدٍ» diyè zabtedilmiş olması mâba'dinin de, mâkablinin isnâdı ile sâbit bir rivâyet olduğunu gösterir. Bâhusūs, Müslim de sonraki kısmı ayrı hadîs olarak rivâyet ettiği gibi mâkabline ilâve eyliyerek muhtasaran rivâyet etmiştir. Binâenaleyh biz de eldeki *Buhârî* nushalarına tebaan, onu buraya ilâve ve terceme ettik.

Bir nüshaya göre yalnız «يلعب»;

Bâzı nüshalarda «سألت النبى صلى الله عليه وسلم» dir.

1 Ensārdan nâbâliğ iki kızcağız imiş ki, Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ* rivâyetine nazaran biri Hassân İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in câriyesi imiş. Bu iki kızdan birinin ismi «*Hamâme*» imiş. Diğerinin ismi hakkında hiçbir kayd yoktur. *Müslim*'deki «تغنيانِ بدفٍ»" = *Bir def çalarak söylüyorlardı*", *Neseî*'deki "بدفين = *Ellerindeki defleri çalarak söylüyorlardı*" gibi tasrihlerden anlaşıldığı üzere, bu kızların elinde âlet-i tarab olarak yalnız birer, yâhud bir def, yâni bildiğimiz dâirelerin pulsuzu varmış. Dâirenin pullusuna Arabîde «مزهر» denir ki «مظهر» dedikleri bunun muharrefidir. Buhârî'nin başka yerdeki rivâyetinde: "تغنيان بما تقاولت به الانصار يوم بعاثٍ = *Buās gününde Ensār'ın yekdiğeri hakkında söyledikleri şiirleri teganni ediyorlardı*", başka bir rivâyette de: "...بما تقاذفت = *Hicv olarak yekdiğeri aleyhinde...*" denildiğine göre, kızların okudukları şiirler hep yevm-i Buās'e müteallik imiş.

«*Buās*» Arabın eyyâm-ı meşhûresinden yâni ahlâfın hāfızasına nakşolunan mühim harb eyyâmından biridir ki, bir kavle göre, yüz yirmi sene imtidâd etmiştir. Ensār-ı Kirâm'ın «*Evs*» ile «*Hazrec*» namlariyle ma'rûf Yemen'den Yesrib'e gelmiş kardeş oğulları iki tāife oldukları ma'lûmdur. Bunlar, Yesrib'e –ki bilâhare «*Medînetü'r-Resûl*» tesmiye olunmuştur– geldikleri zaman orada Yahûdîleri mütevattın bulmuşlardı. Onlarla muhâlefeler akdetmek, ahidlerle bağlanmak sâyesinde bir müddet orada barındıktan sonra halîfleri ile araları açılmış ve –yine aslen Yemenî ve Kahtânî olan– Gassânîlerin melîki Ebû Cebele'nin yardımiyle Yahûdîlerin kahrı altından kurtularak onlara gālib gelmişlerdir. Lâkin günün birinde bu iki kardeş kabîle de biribirine düşman kesilip mütemâdî harblerle biribirini zaîf düşürmüşlerdir. Benû Sa'lebe'den Kâ'b isminde biri Mâlik İbn-i Aclân-ı Hazrecî ile muhâlefe akdetmiş iken Evsîlerden Sümeyr isminde biri onu katletmiş. Kabîleye and ile bağlı bir kimseye tecâvüz, kabîleye tecâvüz demek olduğundan

Evs ile Hazrec arasında ilk defa olarak «*Harb-ı Sümeyr*» dedikleri bir muhārebe vukua gelmiş. Ondan sonra artık bu iki kardeş kabîle arasındaki husūmetler ve harbler tevâlî etmiş. En meşhur harb günleri: Yevm-i Sirâre, Yevm-i Fâri', Yevm-i Ficâr-i evvel, Yevm-i Ficâr-i sânî, Harb-i Husayn İbn-i Eslet, Harb-i Hatıb İbn-i Kays, en sonra hicret-i Nebeviyye'den üç sene evvel Yevm-i Buās olmuştur ki, bu son harbin ismi daha evvelki Evs ile Hazrec muhārebâtının mecmûuna da alem olmağa başlamıştır. O harbde Evsin reisi, Üseyd-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in pederi Hudayr olup o gün yaralandı ve bir müddet sonra o yaradan öldü. Bu nâmdar reis, «حضير الكتائب» denmekle ma'ruftur. Hazrec'in reisi de «عمرو بن النعمان» olup yine o gün bir ok isābetiyle vefât ettiğinden Hazrecîler artık dayanamayıp gālib iken hezîmete uğramışlardır. Artık tarafeynin şâirleri gerek müfâhare, gerek hecâ yollu birçok şiirler söylemişlerdir ki, Hazrecîlerin en meşhur şâiri Hassân İbn-i Sâbit, Evsîlerin de en büyük şâiri Kays olmuştu. Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın mevzū-i bahsettiği kızlar, işte bu Buās vak'asiyle alâkadar hamâsî şiirler okuyorlarmış. Buās vak'ası, Hicret-i Seniyye'den üç sene evvel vâkı' olmuştur. Hem bu rivâyetin kavî olduğunu göstermek, hem de târih-i ālemin en câlib-i ibret bir hādisesi hakkında celb-i nazar etmek için kütüb-i siyerde münderic şu mâcerâyı nakletmek fâideli olur:

Hicretten iki sene evvel idi. Nebiyy-i Beşîr ve Nezîr *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri, Kureyş'e olan tebşîr ve inzârın hiçbir fâide vermediğini görüp risâleti tebliğ yüzünden Kureyş'in türlü türlü cefâlarına, işkencelerine ma'ruz kalınca, artık Mekke hâricindeki kabâile –belki söz duyar bir kulak, hakkı teslîm eder bir kalb bulurum ümîdiyle– mürâcaat tarîkını iltizam buyurmuşlardı. Her sene hacca gelen kabâil içinde söz anlar ve sözü dinlenir kimse haber alırlarsa hemen ona arz-ı îmân ve ta'lîm-i Kur'ân niyetiyle buluşup konuşuyor, fakat hiç birinde rûy-ı kabûl göremiyorlardı. Derken Evs ile Hazrec'den hacca gelmiş altı, yâhud sekiz kişilik bir kāfile ile buluştular. Nebî olduklarını söyleyip nâzil olmuş süver-i Kur'âniyyeden bâzılarını okumuşlar. Başta Es'ad İbn-i Zürâre *radiya'llāhu anh* olmak üzere kāfile halkına hidâyet-i hak erişip bilâtereddüd îmân ettiler. Hattâ kendilerine îmân teklif buyurulurken içlerinden biri: "Arkadaşlar, görüyorsunuz ki bizdeki yahûdîlerin bize haber verip de bi'seti ile bizi tehdîd ettikleri Nebiyy-i Kerîm işte budur. Sakın olmaya ki onlar sizden evvel ona icâbet etmiş olsun-

lar" demişti. Meğer ehl-i kitâb ve musaddık-ı enbiyâ olan yahûdîlerle müşrik ve îmân ve tevhidden bî-haber olan Evs ve Hazrec arasında ihtilâf çıktıkça yahûdîler ikide bir: *"Göreceksiniz, yakında, hem pek yakında bu topraklara bir Peygamber gelecek. Ba'solunduğu vakit biz ona tâbi' olacağız. Âd ile İrem kavimleri nasıl helâk oldularsa biz de sizi öyle ihlâk edeceğiz"* diye mütefâhirâne tehdidler savurur ve Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Kütüb-i Enbiyâ'dan ma'lûmları olan evsāf-ı celîlelerinden bahsederlermiş. Hidâyet-i Hak'-tan kimin nasîbedâr ve kimin mahrûm olacağını evvelden kestirmeye imkân yok. Kütüb-i mukaddeselerindeki ihbârâta göre kendi evlâdlarından ziyâde evsāfı ma'lûm olan Resûl-i celîl-i İlâhî'ye *"Evlâd-ı İsmâildendir"* diye en büyük adâveti gösteren o yahûdîler, ona kuvv-i zahr olup dîn-i İslâm'ın neşrine sādıkāne hizmet edenler ise, o beğenmeyip bi'seti ile tehdîd ettikleri o müşrikler olmuştur.

Bu küçük kāfile sıfât-ı celîle-i Nebeviyyeyi yeknazarda yahûdîlerden işittiklerine muvâfık bulup îmân ettiler. İmân ve İslâm ile müşerref olduktan sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kendilerine: *"Rabbimin bana tevdî ettiği risâleti tebliğ edebilmek için sizlerin, yâni kavminizin beni himâye etmesini taleb ederim"* buyurdu. Onlar da: *"Yâ Resûla'llāh, Buās maktelesinin daha geçen sene vâkı' olduğunu bilirsin. Kavmimiz böyle perîşân ve işleri güçleri hep tefrika ve udvân olduğu halde içimize teşrif buyurursan etrâfına toplanıp müdâfaa etmemize imkân yoktur. Lâkin bırak ta aşîretimizin yanına dönelim. Belki Allāhu Teālâ senin sâyende aramızı ıslāh eder de bizi da'vet buyurduğun tarîk-ı hakka onları da'vetle kabûl ettirmek müyesser olur. Ondan sonra etrâfına toplanabiliriz. Kavmimiz bir kerre senin istediğin vechile söz birliği etti mi artık senden azîz, senden kuvvetli kimse yok demektir. Binâenaleyh, gelecek senenin hac mevsiminde bir daha buluşalım"* dediler. O fie-i kalîle vatanlarına döner dönmez hemen muvaffakıyetle neşr-i dîne başladılar. Ta'lîm-i Kur'ân ve ahkâm-ı dîn ve îmân için Medîne'ye Mus'ab İbn-i Umeyr *radiya'llāhu anh* gönderildi. Evs ile Hazrec'in hemen her āilesinden bir kaçı müslüman oldu.

Ertesi sene de (Akabe-i ûlâ) bîati akdolundu ki bilâ-nizâ' târih-i beşerin en büyük inkılâb-ı mes'ūdu sayılan İslâmiyyet'in bünyâd-ı şân ü şerefi o zaman kuruldu; İ'lâ-yi kelimetullāhın tohm-ı feyyâzı o bîatte ekildi. O mübârek bîati akteden on iki kişilik zümre-i mü'minîn on sene sonra bütün Arabistan'ın dâire-i tevhîde girdiğini

müşâhede ettikleri gibi Kisrâlara, Kayserlere āid saltanatların zîr ü zeber olduğuna içlerinde yetişenler bile oldu. Emîn-i vahy-i Hüdâ olan Nebiyy-i Kerîm'e meyl ve itāat etmek berekâtiyle Evs ve Hazrec arasında (Ensār) nâmını alan bu iki kardeş kabîle ile (Muhâcirîn) arasında, hāsıl-ı dâire-i İslâm olan bütün kabâil ve akvâm arasında adâvet ve asabiyyet-i cinsiyye yerine kan kardeşliğinden çok daha saf ve kavî olan uhuvvet-i İslâmiyye kāim oldu. Hak Teālâ'nın bu ümmet-i merhûme üzerine olan minnet ve ni'metini tezkîr eden "«واعتصموا بحبل الله جميعاً و لا تفرقوا واذكروا نعمة الله عليكم اذ كنتم اعداءً فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخواناً وكنتم على شفا حفرة من النار فانقذكم منها»*=*Allāh'ın habl-i metîn-i hidâyetine hep birden yapışın da dağılmayın. Bir de Allāh'ın üzerinizdeki şu ni'metini anın ki, siz vaktiyle biribirinize düşman iken kalblerinizi O barıştırdı da O'nun ni'meti sâyesinde kardeş oluverdiniz, Nâr-ı cahîm çukurunun tâ kenarına gelmiş iken sizi oradan O kurtardı*" âyet-i kerîmesi işte bu ve bu gibi vekāyi-i azîmeye işâret etmektedir.

[2] Buhârî'nin diğer rivâyetinde "تغشّى بثوبه =*ihrâmı ile örtündü*", Müslim rivâyetinde de: "و رسول الله صلى الله عليه وسلم مسجى بثوبه =*O sırada Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ihrâmına bürünmüştü*" denildiğine göre, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri câriyelerin söylediklerini dinlemiyorlarmış.

[3] Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in bu gelişi, ya Askalânî'nin tahmîn ettiği gibi *aleyhis's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hâne-i saādetlerini teşrif buyurduktan sonra kerîme-i muhteremeleri Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'yı ziyârete, yâhud Aynî'nin zannettiği üzere câriyeleri yaptıkları işten men' için idi. Bundan bir kadın, zevcinin yanında iken pederinin –ādet edinmiş ise– yanına girmeğe me'zun olduğu hükmü de çıkar.

[4] «*Mizmar*» ve «*mezmur*» nefes ile çalınan her hangi saza ıtlāk olunduğu gibi «*gınâ*»ye yâni ses ile okunan şeye de ıtlāk olunur. «مزمارة» deki «tâ», vahdet içindir. Câriyelerin yanında defden başka âlet bulunmadığı için burada mizmar ve mezmurlar hep ses ile okunan şeylere mahmuldür. Hazret-i Sıddîk'ın bu münâsebetle kerîme-i muhteremesini orada azarlaması bir pederin kızını zevcinin yanında da azarlamasına, ona ders-i edeb vermeğe salâhiyet-i şer'iyyesi olduğunu gösterir.

---

* *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 103*

[5] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «فكشف النبى صلى الله عليه وسلم عن وجهه» = *Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem mubârek yüzünü açıp*", diğer rivâyetinde: "فكشف رأسه = *mubârek başını büründüğü ihramdan çıkardı*" denilmiştir ki, hep bir yere varır. Rivâyetlerdeki bu ufak tefek ihtilâfattan şu ma'lûm oluyor ki, Ebû Bekr *radiyaʼllāhu anh, aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'i o hey'ette görünce ma'lûmatları olmaksızın kızların ezgi okuduklarına zâhib olmuş ve şarkı, çalgı gibi şeylerin menhî olduğunu bildiği cihetle *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e niyâbeten nehr ü inkârda bulunmuş olup mes'eleyi bilâhare *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz tavzih buyurmuşlardır.

[6] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «يا أبا بكر ان لكل قوم عيداً وهذا عيدنا» =*Ebû Bekir, her kavmin bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır.*" Diğer rivâyetinde de: "دعهما يا ابا بكر فانها ايام عيد = *Ebû Bekr, onlara ilişme. Bu günler bayram günleridir*" buyurulduğu zikredilmekle bunu tecvîz buyurduklarının hikmeti anlaşılıyor. Demek ki düğünlerde olduğu gibi bayramlarda da izhâr-ı sürûr etmek için nâ-lâyık umûra tehyîc-i nefs etmiyecek vechile lehv ve tegannîye cevâz-ı şer'î var imiş. Hattâ bayramda izhâr-ı sürûr etmek şeāir-i dindendir. Bâhusūs Buhârî'nin bir rivâyetinde: "وليستا بمغنيتين = *Bu iki kız muganniye, yâni tegannîyi san'at ve ādet edinmiş kızlar da değil idiler*" denilmiş olduğundan bu hādisede tehyîc-i nüfûs mahzūru hiç yoktur. İbn-i Hibbân da isnâd-ı sahîh ile Enes *radiyaʼllāhu anh*'den şu hadîsi rivâyet eder: «قدم النبى صلى الله عليه وسلم المدينة ولهم يومان يلعبون فيهما . فقال قد ابدلكم الله تعالى بهما خيراً منهما : يوم الفطر و يوم الاضحى» = *Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem Medîne'yi teşrîf buyurdukları zaman, Medînelilerin iki bayramı vardı. O günlerde oyunlar oynarlardı. Bunu müşâhede buyurunca Allāhu Teālâ size iki bayrama bedel daha hayırlılarını, ıyd-i fıtır ile ıyd-i edhā günlerini tahsîs etmiştir buyurdular*".

[7] İzn-i Nebevî olduğu halde Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinin, câriyeleri dışarıya çıkarması pederine olan kemâl-i hürmetinden ileri gelmiştir.

[8] Siyâhîlerin oynadıkları oyun (kılıç kalkan) dediğimiz oyuna benzer bir oyun olacak. Yalnız kılıç yerine harbe isti'mâl ederlermiş. Harbe: Kāmus tercemesinin beyânına göre kısa mızraktır. İstanbul'da yangın kulesi (Köşklü)'lerinin yangın ihbârı için dolaştıkları sırada ellerinde böyle bir harbe bulunurdu. Mevzū-ı bahs olan siyâhîler de Habeşlilerdir. Buhârî'nin öteki rivâyetinde: «الحبشة يلعبون فى المسجد»"

= *Habeşliler mescidde raks ediyorlardı*", Müslim'in rivâyetinde : « يلعبون بحرابهم »" = *Harbeleriyle oynuyorlardı*" ziyâdesi de vardır. Müslim'in diğer rivâyetinde: "جاء حبش يلعبون في المسجد = *Bir takım Habeşîler gelip mescidde oynadılar*" denilmesinden bu Habeşîlerin hem mescid-i şerifte harp oyunu oynamış oldukları ve harbelerle hücûm ederken veya onlardan korunurken sıçrayışlarının raksa benzer bir oyun olduğu, hem de bunu bayramlarda oynamak âdetleri olduğu anlaşılıyor. Lâkin, İbn-i Hibbân rivâyetinde: "*Habeşîler vefdi gelince Mescid-i şerifte oynamağa kalktılar*" denilip bu beyâna nazaran bunların yedinci sene-i Hicriyyede Habeşistan'dan gelen hey'et bulunduğuna ve hey'etin Medîne'ye gelmesi bayrama müsâdif olduğuna hükmedilebilir. Enes *radiya'llâhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki rivâyetine göre ise Habeşîler, Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Medîne'yi ilk teşriflerinde izhâr-ı sürûr ederek harbelerle oynamışlardır ki, o gün bayram günü olmamakla berâber bayramlardan daha büyük bir bayram olduğuna da şübhe yoktur. Bu rivâyetlerin her ikisi de sübut bulduğu taktirde Enes *radiya'llâhu anh*'in bahsettiği Habeşîler, vefd Habeşîlerinden başka olacak demektir. Mescid'de silâh taşımak [281 inci hadîse mürâcaat] ve oyun oynamak câiz değilse de Habeşîlerin evvelâ oyunu hakîkatte oyun değil, silâh isti'mâlinde mümârese ve idmandan başka bir şey değildir. Sâniyen o gün silâh taşımaları kimseye zarar vermediği için orada bu tarzda izhâr-ı meserret eylemelerine ruhsat verilmiştir.

[9] *Nesei*'deki: "Bir gürültü ve çoluk çocuk sesleri işittim. Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ayağa kalktı. Meğer Habeşli bir kadın oynuyor, çocuklar da etrâfına toplanmış, "يا عائشة تعال فانظري = (*Âişe gel de bak.*) *buyurdu*" rivâyetine bakılırsa temâşâ teklîfi ibtidâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz tarafından vâkı' olmuştur. *Müslim*'deki: "قالت للعابين وددت اني أراهم = Âişe *radiya'llâhu anhâ oynayanlardan ötürü, ben onları görmek istiyorum dedi*" rivâyetine nazaran da teklif, ibtidâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz tarafından vâkı' olup Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın bu sözü suâl-i Nebevîye cevâben söylemiş bulunması ihtimâli çoktur. Netekim Nesei'nin isnâd-ı sahîh ile rivâyet ettiği hadîsin de: "*Habeşîler Mescid-i şerîfe girip oyun oynadılar. Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem bana :* « ياحميراء، تحبين ان تنظري اليهم ؟ » *yâni : Yâ Humeyrâ', onları seyretmek ister misin? diye sordu. Ben de evet dedim*" sûretinde olması bu ihtimâli te'yîd eder.

«حميراء» Âişe-i Sıddîka *radiya'llâhu anhâ*'ya taraf-ı âlî-i Risâlet-Penâhî'den tevcih buyurulmuş lâkab olmak üzere meşhurdur. Ancak İbn-i Hacer-i Askalânî: "*Bu hadîsten başka sahîh olan hadîslerin hiçbirinde Humeyrâ lâfzının zikredildiğine rast gelmedim*" diyor. «*Müsned-i Serrâc*»'da Enes *radiya'llâhu anh*'den mervî olduğuna göre Habeşîler Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in karşısında sıçrayıp kendi dillerince bâzı sözleri tekrar ederlermiş. "*Bunlar ne söylüyor?*" diye sual buyurulmuş. Meğer "محمد عبد صالح = *Muhammed iyi bir kuldur*" derlermiş. Buradaki Âişe *radiya'llâhu anhâ* hadîsinin diğer bir tarikten vârid olmuş bir ziyâdesine nazaran da «ابا القاسم طيبا» diyorlarmış.

[10] Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri, Müslim'in rivâyetine göre: "فوضعت رأسى على منكبه = *Başını mubârek omuzuna dayadım*", diğer bir rivâyette: "انظر بين اذنيه و عاتقه = *İki kulağı ile omuzu arasında seyrediyordum*"; diğer bir rivâyette daha sarîh olarak: "«فوضعت ذقنى على عاتقه واسندت وجهى الى خده» = *Çenemi mubârek omuzlarına koyup yüzümü mubârek yanağına dayadım*"; ma'nen mütekārib olan bu rivâyâtın tetimmesi olarak da –(284) üncü hadîsde geçtiği üzere– "يسترنى بردائه = *Kendi ridâsiyle beni setrediyordu*" demiştir ki, bu son nakilden hādisenin Hicab âyetinden sonra vukua gelip *âleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Medîne'yi ilk teşrifleri esnâsında oyun oynadıklarından Enes *radiya'llâhu anh*'in bahsettiği Habeşîler bunlar olmıyacak demek olduğu gibi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in vücûd-ı mübâreki Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri için rü'yete mâni' perde iken bununla iktifâ buyurulmıyarak bir de ridâ-yı şeriflerini üzerine örtmüşlerdir.

[11] «بنو ارفدة» Habeş kavminin lâkabıdır. Bâzıları büyük dedelerinin ismidir, derler. Birtakımlarına göre Habeşîlerin raksedcn suyuna denirmiş.

[12] Müslim'in bir rivâyetinde: «ثم يقوم من اجل حتى أكون أنا التى انصرف» = *Sonra benden dolayı ayakta dururlardı, tâ ibtidâ ben savuşuncıya kadar*", Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde ise: "حتى اكون انا الذى اسأم = *Tâ ilk usanan ben oluncaya kadar*" denildiği gibi Neseî rivâyetlerinin birinde «حسبك»'ye bedel: «أما شبعت، أما شبعت ؟ قالت فجعلت اقول لا لانظر منزلتى عنده» = *Daha doymadın mı, daha doymadın mı? buyurdu. Ben de onun yanındaki derecemi anlayayım diye hayır! demeye başladım*", diğer birinde de: "«قلت يا رسول الله لاتعجل . فقام لى . ثم قال حسبك ؟ قلت لا تعجل . قالت وما بى حب النظر اليهم . ولكنى احببت ان يبلغ النساء مقامه لى و مكانى منه» = *Yâ Resûla'llâh, acele etme, dedim.*

Biraz daha benim için durdu. Sonra: Yetmez mi? buyurdu. Ben yine acele etme, dedim. Bunu derken de Habeşîleri seyretmek arzusu bende artık kalmamıştı. Lâkin istedim ki, Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellemʼin benim için ayakta duruşu diğer Ümmehât-ı müʼminînin kulağına varsın da benim onun nezdindeki kadr ü kıymetimi bilsinler" demiştir. Müslim ile Buhârî'de: "و انا جارية فأقدروا قدر الجارية العربة الحديثة السن = *O zaman ben henüz çocuktum. Oyunu seven hadîsüʼs-sin bir çocuğun artık neler yapabileceğini varın kıyas edin!*" diyor.

Bâzıları, kıssanın evvel-i İslâm'da vâkıʻ olduğunu iddiā etmişlerse de *aleyhiʼs-salâtü veʼs-selâm* Efendimiz'in Ümmü'l-mü'minîn'i ridâ-yı şerifleriyle örtmeleri ve Ümmü'l-mü'minîn'in ortaklarına karşı tefâhür kasdetmiş olduğunu söylemesi, zamân-ı vukūu çok muahhar ve her halde âyet-i hicâbın nüzûlünden sonra olduğunu gösterir. İşte o zaman Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri bu işleri çocukluk hevesine mağlûb olarak yapmış olduğunu haber veriyor. Bu Habeşîlerin İbn-i Hibbân rivâyeti üzere Habeş vefdi olduğu kabûl edilecek olursa bu kıssa yedinci senede vukua gelmiş ve Hazret-i Âişe *radiyaʼllāhu anhâ* o zaman kendisinin dediği gibi çocukluk devresini atlatamamış on beş yaşında bir hanım olmuş olur.

Dervişlerin hill-i simâa delil ittihâz ettikleri hadîs işte budur. Söz ile olsun, saz ile olsun musîkî hakkında ulemânın ihtilâfları çoktur. Kimi tahrîmine icmâʻ kimi hilline icmâʻ olduğunu söylemiş. Bir çokları mes'eleyi tafsîl etmiş. Bu bahs inşâallāh ileride gelecektir. Lâkin düğünlerde, bayramlarda def, yâni pulsuz dâire çalmanın mubah olmasından ud ve keman gibi diğer sazların da o menzilede olması lâzım gelmez.

514. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَغْدُوا يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ وَفِى رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْراً.

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiyaʼllāhu anh*'den:
Şöyle demiştir: *Sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* (iyd-i) fıtır günü

bir kaç (dâne) hurma yemeden (bayram) namaz (ın)a çıkmazdı[1]. Yine (Enes *radiya'llāhu anh*'den) diğer rivâyette bunları tek (adedli) olarak yerdi[2], diyor.

---

[1] Müellif her nedense bu hadîsi, bundan sonraki hadîse takdîm etmiştir. Halbuki *Buhârî*'de (515) inci hadîs, bu (514) üncü hadîsten evvel zikredilmiştir.

[2] Bu hadîs, İbn-i Hibbân ile Hākim'de: «حتى يأكل تمرات: ثلاثا أو خمسا أو سبعا أو اقل من ذلك أو اكثر وترا» = *Üç mü, beş mi, yedi mi, daha az mı, daha ziyâde mi her halde tek olarak bir kaç hurma dânesi yemedikçe çıkmazdı*" *Müsned-i Ahmed*'de de: "و يأكلهن أفرادا = *Bu hurma dânelerini tek olarak yerdi*" lâfızlariyle vârid olmuştur. Enes *radiya'llāhu anh*'in hadîsinin birçok şevâhidi vardır. Ezcümle Büreyde İbn-i Husayb *radiya'llāhu anh*'in *Tirmizî* ile *İbn-i Mâce*'deki rivâyetinde: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لايغدو يوم الفطر حتى يأكل ولا يأكل يوم الاضحى حتى يرجع» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem iyd-i fıtır günü bir şey yemedikçe musallāya çıkmaz, iyd-i edhā günü de namazdan dönmedikçe bir şey yemezdi*" denilmiş olup, Beyhakî rivâyetinde: "فيأكل من كبد اضحيته = *Kurbanının karaciğerinden yerdi*" tafsîli vardır. İbn-i Ebî Şeybe'nin مصنف inde de Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in şu hadîsi vardır: "كان النبى صلى الله عليه وسلم يأكل يوم الفطر قبل ان يخرج الى المصلى = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in iyd-i fıtır günü musallāya çıkmadan evvel bir şey yemek mu'tâd-ı şerîfleri idi.*" Bezzâr'ın *Müsned*'inde, bu hadîsin şöyle bir ziyâdesi vardır: «فاذا خرج صلى ركعتين للناس و اذا رجع صلى فى بيته ركعتين . و كان لا يصلى قبل الصلاة شيئا» = *Musallāya çıktığında halka iki rek'at kıldırır, dönünce de Hâne-i saādetinde iki rek'at kılardı. Bayram namazından evvel de hiç bir namaz kılmazdı.*"

Bayram namazına çıkmadan evvel bir şey yemek sünnet olduğu Alî ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den mervî olduğu gibi Saîd İbn-i Müseyyeb de Asr-ı saādette bunun nâsa emr ü tenbîh edildiğini söyler. Maahâzâ ekseriyyete göre müstehab olduğu halde Sahābe ve Tâbiîn'den birçok zevâtın, o gün bir şey yemeden musallāya gittikleri de sâbittir. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* ile İbrâhîm-i Nehaî, musallînin evvelce bir şey yiyip yememekte muhayyer olduğunu söylerler. Namazdan evvel birşey yemekteki hikmet orucun bayram namazı kılınıncaya kadar devam etmesi gibi bir vehmi izâledir. *Tecrîd* şârihi Şerkāvî'nin *Buhârî* şârihi Kastalânî'den naklen

beyânına göre, bidâyet-i İslâm'da namazdan evvel oruç bozmak haram imiş de bilâhare bu hüküm nesholunmuş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in hurma yemeleri, işte bu neshi bilfiil göstermek için imiş. Halbuki şârih Askalânî'de, şârih Aynî de böyle bir sebeb göstermedikleri gibi Kastalânî de da'vâsını te'yîd edecek bir hüccet îrâdından sâkittir.

[3] Hurma yemek müstehab olduğu gibi, hurma bulunmadığı takdirde, meselâ bal gibi tatlı bir şey yemenin müstehab olduğuna bâzı Tâbiîn kāil olmuşlardır. Tatlı da bulamazsa insan sünnete ittibâ' değilse de şibih ittibâ' olmak üzere başka bir şey ile, hattâ su ile iftar etmelidir.

Hurmaların tek olarak tenâvül buyurulması vahdâniyyet-i İlâhiyyeye işâret içindir. Netekim *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz bu ma'nâyı telmîhan adetli olarak yaptıkları işlerin kâffesini tek olarak yapmak mu'tâd-ı şerifleri idi.

515. عَنِ الْبَرَاءِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فَقَالَ إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِى يَوْمِنَا هٰذَا أَنْ نُصَلِّىَ ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ فَمَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا.

Tercemesi

Berâ' (İbn-i Āzib) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (Kurban bayramı) hutbe (sini) söylerken işittim: "*Bu günümüzde bizim için ilk yapılacak şey, namaz kılmaktır*[1]. *Ondan sonra* (evlerimize) *dönüp kurban kesmek olacaktır. Her kim* (böyle) *yaparsa sünnetimize muvâfık iş görmüş olur*[2]."

---

[1] Buhârî'nin tertîbine göre, bu hadîs (514) üncüden evvel gelmeliydi *. Bu hadîs (516) ıncı hadîsin başka tarikten muhtasaran rivâyet olunmuştur.

---

* Zebîdî merhum, tabiî olan tertîbe riâyet etmek istemiştir. (514) üncü hadîsin, Resûl-i Ekrem'in bayram namazına çıkmazdan evvel hâne-i saādetteki ādet-i seniyyelerini bildirmekte olması, bayram hutbesine dâir olan bu hadîse takdîmine sebeb olsa gerek. K. M.

[2] *Buhârî* şârihi Kirmânî, bu sözlerin hutbe esnâsında îrâd buyurulmuş olmasına bakarak, namazın hutbeden sonraya kalmak lâzım geleceği ma'nâsını istihrâc etmek istemişse de, pek ziyâde ta'rîza uğramıştır. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz o hutbelerini îrâd buyururken "*ilk yapılacak şey*" diye haber verdikleri namaz, yine ilk olarak yapılmış bulunuyordu. Binâenaleyh böyle bir mes'ele çıkarmaya mahal yoktur. Bâhusûs bayram hutbesi namazların tevâbiindendir. Îrâd edilse henüz namaz devâm ediyor gibi olur, terk edilse de namaza halel gelmez. Maahâzâ Kirmânî'den evvel Neseî de bu hatāya düşmüş olup «مجتبى» sında «الخطبة يوم العيد قبل الصلاة» sernâmesi altında Berâ' *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsini îrâdetmiştir. Lâkin müteākıben de «باب صلاة العيدين قبل الخطبة» sernâmesi altında İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile Ebû Bekr ve Ömer radiya'llāhu anhümâ bayram namazını hutbeden evvel kıldırırlardı*" diye Buhârî'nin rivâyet ettiği hadîsi, o da rivâyet ediyor. Halbuki her iki hadîs beyninde ma'nâca fark yoktur. Maahâzâ Neseî ile Kirmânî'nin yanılmış olduklarına en kestirme delîl, yine *Buhârî*'de başka tarik ile Berâ' İbn-i Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet edilen ayni hadîstir. Öteki rivâyette Berâ' *radiya'llāhu anh*: "«خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم اضحى فصلى العيد ركعتين ثم أقبل علينا بوجهه فقال»=*Bir iyd-i adhā günü, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namazgâha çıkıp bayram namazını kıldırdı. Sonra mübârek yüzünü bize döndürüp buyurdu ki*" mukaddimesiyle bu hadîsi rivâyet ediyor.

[3] Hadîs-i şerif, Sünnet'in beyânı siyâkında olduğundan «فقد اصاب سنتنا» lâfzından gerek bayram namazının ve gerek kurban kesmenin sünnet olduğuna kāil olmak istiyenler olmuş ise de, buradaki sünnet ma'nâ-yı ıstılāhîce vücûb mukābili olan sünnet olmayıp tarîkat ma'nâsına olmak ihtimâl-i kavîsi vardır. Bu takdirde hadîsin ma'nâsı, "*Bizim gittiğimiz yoldan gitmiş olur*" demektir. Tarîkat ise, vücûb ile nedibden eamdır. Bundan dolayı müctehidler, gerek bayram namazının, gerek kurban kesmenin hükmü hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in bayram namazlarını hiçbir def'a terk buyurmadıklarına nazaran bu namazın Cum'a gibi farz-ı ayn olduğuna kāil olanlar var ise de, (43)'üncü Talha *radiya'llāhu anh* hadîsinde ferâiz-i İslâm'ı soran bedevîye *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in namaz hakkında: «خمس صلوات في اليوم و الليلة» buyurmaları, sâilin: «هل على غيرها» suâline de nefy ile cevap vermeleri, kezâ Muāz

İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'i Yemen'e gönderdikleri vakit kendisine: "فاعلمهم ان الله افترض عليهم خمس صلوات في كل يوم و ليلة" =*Allāhu Teālâ'nın kendilerine her gün ve gecede beş vakit namaz farz buyurmuş olduğunu onlara bildir*" buyurmaları ve bâhusūs (227) nci Mi'rac hadîsindeki «هن خمس وهي خمسون لا يبدل القول لدي» hitāb-ı Îlâhîsi salevât-ı mefrûzanın yalnız beş vakit namazlarına münhasır olduğunu gösterdiğinden, cumhûra göre farz-ı ayn değildir. Netekim İmâm-ı Şâfiî ile –rivâyet-i sahîhaya göre– İmâm-ı Mâlik, bayram namazının sünnet-i müekkede olduğuna kāildir. İmam Ebû Hanîfe' ile ashābınca, a'yân üzerine vâcibdir. İmâm İbn-i Ebî Leylâ ile İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel ise *–aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bayram namazını hep cemâatle kıldırmış olup, cemâate gelmemiş olanlara bir şey buyurmamış olduklarına bakarak– farz-ı kifâyedir demişlerdir ki, Şâfiiyyeden İstahrî de bu mes'elede onlara tâbi'dir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan da kurbanın vâcib olup olmadığı suâl edilmiş. O da: "ضحى رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون بعده" = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem* de, *ondan sonra müslümanlar da kurban kestiler*" cevâbını vermekle iktifâ edip vücûbundan bahsetmemiştir. Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiğine göre de: "سنة و معروف" =*Sünnettir ve iyi bir şeydir*" demiş.

Bayram namazı kılmanın şerâiti, ekseriyete göre Cum'a şerâiti olup, her müctehid Cum'ayı ikāme için neleri şart görmüş ise bayram için de onları şart addetmiştir. Yalnız İmâm-ı Mâlik ile Şâfiî, –erkek kadın– isteyen kimselerin münferiden de kılabileceklerini söylemiştir. Eimme, nahrın yâni kurban kesmenin namazdan sonra olacağında bu hadîs-i şerif mûcibince müttefik olmakla berâber hükmünde kezâ ihtilâf etmişlerdir. Şâfiiyyeye ve cumhûra göre ale'l-kifâye sünnet-i müekkededir. İmâm-ı Şâfiî'den mervî bir veche göre de fürûz-ı kifâyedendir. İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre, mukîm-i mûsir hakkında vâcibdir. Mûsir: Yesâr sāhibi demektir. İmâm-ı Mâlik de, mukim kaydı olmaksızın musır hakkında vücûbuna kāil olup, Evzâî, Rebîatü'r-Re'y ve Leys'in de ona muvâfakatleri mervîdir. Hanefiyyeden İmâm-ı Ebî Yûsuf, Mâlikiyyeden Eşheb, cumhûra muvâfıktır. İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel'in vâcib dediği de, kudreti varken terki mekruhtur dediği de mervîdir. İmâm-ı Muhammed, terkine ruhsat olmıyan bir sünnettir demiştir ki, Tahāvî de ona kāildir. Vücûbuna temessük edenler.

(516) ncı hadîsteki iâde emriyle ihticâc ettikleri gibi, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in: "من وجد سعة فلم يضحّ فلايقربن مصلانا =*Kudreti varken kurban kesmeyi niyet etmiyen kimse bizim şu musallāmıza yaklaşmasın*" hadîsine temessük ederler. Lâkin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in hadîsi, merfû' mu, yoksa mevkūf mu olduğu hakkında ihtilâf olduğu gibi mevkūf olduğu hakkında ihtilâf edildiği gibi, mevkūf olduğu savâba ziyâde benzer dediklerinden ve merfû' olsa da Tahāvî'nin dediği gibi îcabda sarih olmadığından, (516) ncı hadîsteki iāde emrinden maksūd olan da kurban kesmenin vücûbu olmayıp yalnız meşrû' olan kurbanın şartını beyân olduğundan cumhûr vücûba kāil olmamışlardır.

516. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَضْحٰى بَعْدَ الصَّلَاةِ فَقَالَ مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَنَسَكَ
نُسُكَنَا فَقَدْ أَصَابَ النُّسُكَ وَمَنْ نَسَكَ قَبْلَ الصَّلَاةِ فَإِنَّهُ قَبْلَ
الصَّلَاةِ وَلَا نُسُكَ لَهُ فَقَالَ أَبُو بُرْدَةَ بْنُ نِيَارٍ خَالُ الْبَرَاءِ يَا
رَسُولَ اللّٰهِ فَإِنِّي نَسَكْتُ شَاتِي قَبْلَ الصَّلَاةِ وَعَرَفْتُ أَنَّ الْيَوْمَ
يَوْمُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَأَحْبَبْتُ أَنْ تَكُونَ شَاتِي أَوَّلَ شَاةٍ تُذْبَحُ
فِي بَيْتِي فَذَبَحْتُ شَاتِي وَتَغَدَّيْتُ قَبْلَ أَنْ آتِيَ الصَّلَاةَ فَقَالَ
شَاتُكَ شَاةُ لَحْمٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَإِنَّ عِنْدَنَا عَنَاقًا لَنَا جَذَعَةً
أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ شَاتَيْنِ أَفَتَجْزِي عَنِّي قَالَ نَعَمْ وَلَنْ تَجْزِيَ عَنْ
أَحَدٍ بَعْدَكَ.

TERCEMESİ

Yine Berâ' (İbn-i Āzib) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

sellem Kurban bayramı günü bize hutbe îrâd buyurup: "*Her kim bizim* (bu) *namazımızı kılıp* (ondan sonra) *keseceğimiz kurbanı keserse kurban* (sünnetin)'e *muvâfık iş yapmış olur.*[1] *Her kim de namazdan evvel kurbanını keserse, namazdan evvel* (kesilmiş olup kurban olmıya gayr-ı sālih) *olmuş olur ve onun kurban'dan ecri olmaz*" buyurdu[2]. Bunun üzerine Berâ' (İbn-i Āzib'in) dayısı Ebû Bürde İbn-i Niyâr (ayağa kalkıp) dedi ki[3]: Yâ Resûla'llāh, ben davarımı namazdan evvel kurban etmiş bulundum. Bu günün yeme içme günü olduğunu bildim de[4] davarımın evimde boğazlanan ilk davar olmasını arzu ettim. (Bu maksatla) davarımı boğazlayıp namaza gelmeden evvel sabah taāmımı ettim[5]. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:) "*Senin* (bu) *davarın* (kurban davarı değil) *yalnız* (yenecek) *et davarıdır*" buyurdu. Bunun üzerine (Ebû Bürde): "(Öyle ise) *yâ Resûla'llāh, bizim henüz yaşına basmamış dişi bir çepişimiz vardır ki, bence iki davardan daha iyidir*[6] (onu kesecek olursam) *benim için bu* (kadarı) *yeter mi?*" diye sorunca (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*): "*Evet,* (lâkin) *senden sonra hiçbir kimse için yetmiyecektir*" buyurdu[7].

RİVÂYETLER:

Aynî'nin matbû' nushasında «النبى صلى الله عليه وسلم» yerinde «رسول الله صلى الله عليه وسلم» vardır.

Buhârî'nin rivâyetlerinde vâv ile böylece «ولا نسك له» sūretinde ise de, *Nesei*'de vav'sız olarak: «فانه قبل الصلاة لانسك له» lâfzı ile vârid olup şârih Askalânî, berikini daha müvecceh buluyor. Filhakîka Neseî'nin lâfzına göre "*namazdan evvel kestiği kurbanın ecri yoktur*" demek olur. Buhârî'nin rivâyetine göre ise, bir de «لا يجزى» takdîrine ihtiyaç vardır ki, "*buna namazdan evvel kesmesi kifâyet etmez ve kesenin kurban ecri yoktur*".

Bâzı nushalarda: «اول ما يذبح فى بيتى» sūretinde olup «شاة» lâfzının tekrârından sâlimdir. Bâzı nushalar (ما) sız olarak: «اول تذبح» lâfziyledir ki (اول) lâfzı cümleye muzāf olmuş olur.

«فقال يا رسول الله» yerinde fâ'sız olarak «قال» rivâyeti de vardır.

Bâzı nushalarda «هي» zamîri ziyâdesiyle: «هي احب الى» dir.

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "فمن فعل ذلك فقد وافق سنتنا = *Her kim böyle yaparsa bizim sünnetimize muvâfık iş görmüş olur*"

Yine *Buhârî*'de Şa'bî'nin Berâ'dan olan rivâyetlerinden birinde: "من ذبح بعد الصلاة تم نسكه و اصاب سنة المسلمين = *Her kim namazdan sonra boğazlarsa nüsükü, yâni kurban zebhi ibâdeti tamam olmuş ve müslümanların sünnetine muvâfakat etmiş olur*" denilmiştir. Enes *radiya'llāhu anh*'den sevkettiği bir rivâyette de: "«من ذبح قبل الصلاة فانما ذبح لنفسه و من ذبح بعد الصلاة فقد تم نسكه و اصاب سنة المسلمين» = *Her kim namazdan evvel zebhederse kendisi için zebhetmiş olur. Her kim namazdan sonra zebhederse kurbanı kesmiş ve müslümanların ādetine isābet etmiş olur...*" buyurulmuştur. Enes *radiya'llāhu anh*'den olan diğer rivâyetinde de daha sarih olarak: "«من ذبح قبل الصلاة فليعد» = *Her kim namazdan evvel kurbanını kesmiş ise iāde etsin*" buyurulmuştur.

[2] Buhârî yine Berâ' İbn-i Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyeten: "من صلى صلاتنا و استقبل قبلتنا فلا يذبح حتى ينصرف = *Her kim bizim kıldığımız namazı kılıyor, teveccüh ettiğimiz kıbleye dönüyorsa, yâni her kim dîn-i İslâm üzere ise namazı kılmadıkça kurban kesmesin*" buyurulduğunu nakleder.

Yine Buhârî'nin Berâ' *radiya'llāhu anh*'den olan diğer rivâyetlerinde: "و من نسك قبل الصلاة فتلك شاة لحم = *Her kim kurbanını namazdan evvel keserse o, eti yenmek için kesilmiş bir davar olmuş olur*"; "«و من نحر قبل الصلاة فانما هو لحم قدمه لاهله و ليس من النسك فى شيء» = *Her kim namazdan evvel boğazlarsa bu, yalnız ehline takdîm ettiği bir et demek olup kurban ibâdeti ile hiç bir münâsebeti yoktur*", "«و من ذبح قبل ذلك فانما هو شيء عجله لاهله ليس من النسك فى شيء» = *Her kim ondan evvel boğazlarsa muaccelen ehline verdiği bir şey olmuş olur; kurban ibâdeti ile hiç bir münâsebeti olmaz.*" sûretindedir ki, hepsinden de kurbanın namazdan sonra kesilmesi sünnet olduğu ve evvelkisinin iādeten kesmesi iktizā edeceği anlaşılıyor.

Buhârî'nin Cündüb İbn-i Süfyâni'l-Becelî *radiya'llāhu anh* hadîsi de bunu müeyyiddir. Cündüb *radiya'llāhu anh*: "«شهدت النبي صلى الله عليه وسلم يوم النحر. قال من ذبح قبل ان يصلى فليعد مكانها اخرى. و من لم يذبح فليذبح باسم الله» = *Kurban bayramı günü Nebiyy-i Ekrem sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in *huzūrunda bulundum. Her kim namaz kılmadan evvel kurban kesdiyse onun yerine bir daha kessin. Her kim de kesmemişse Allāh'ın ismiyle teberrük ederek kessin, buyurdu*" diyor.

[3] Bu rivâyetinde Berâ' İbn-i Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'nın "*dayım Ebû Bürde İbn-i Niyâr*" demeyip de "*Berâ'ın dayısı Ebû Bürdete'bn-i Niyâr*" demesi rivâyetinde şek ve şübhesi olmadığını

ifhâm için ifâdeye daha ziyâde kuvvet vermek maksadiyledir. Netekim, Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «فقام ابو بردة بن نيار فقال» deyip Ebû Bürde'nin bu sözleri oturduğu yerden değil, ayağa kalkıp arzeylediğini anlatmıştır.

[4] Ebû Bürdete'bn-i Niyâr *radiya'llāhu anh*'in bu sözü, Nübeyşe *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki: «و ان هذه الايام ايام اكل و شرب و ذكر لله تعالى» = *Bu günler* (kurban bayramı günleri) *yeme, içme ve Allāhu Teālâ'yı zikretme günleridir*" hadîs-i merfûundan haberdâr olduğunu gösterir. Ancak, namaza çıkmadan bir şey yemek de müstehab olmaz. Lâkin yense de bir beis yoktur. Netekim *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, yediğinden dolayı değil, kurban kesmeyi ta'cîl ettiği için Ebû Bürde *radiya'llāhu anh*'i muâhaze etmişlerse de fakir komşularını it'âm eylemek kasdini öğrenince özrünü kabul buyurmuşlardır.

[5] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «فتعجلت و أكلت و أطعمت اهلى و جيرانى» = *Artık acele ettim de kendim yedim ve ehlimle komşularıma yedirdim*" demiş, aynı kıssayı nakleden Enes *radiya'llāhu anh* de: «هذا يوم يشتهى فيه اللحم» = *Bu, et yemek arzu olunan bir gündür*" dediğini ve komşularının fakr ü ihtiyâcından da bahsettiğini haber veriyor. Diğer rivâyetinde de: "فكان النبي صلى الله عليه وسلم عذره" = *Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem kendisini ma'zur görür gibi oldu*" diyor.

[6] Metindeki «عناق» lâfzı dişi oğlağa denir. «جذعه» lâfzı hakkında da *Kāmus* tercemesindeki ibâreyi aynen naklediyorum :

(الجذع) cîm'in ve zâl-i mu'cemenin fethiyle seniyy kertesinden evvel yâni yaşı ol kerteden eksik olan hayvana denir. Müennesi «جذعه» dır ve bu hayvana zamân-ı mezkûrda isimdir. Bitecek ve düşecek dişe mülâbis olmıya. Şârihin beyânına göre seniy, senniyye (ön) dişini bırakmış hayvana denir ki çatal tırnaklı ve bütün tırnaklı olanlar üçüncü yılda bırakır. Ve deve altıncı yılda bırakır. Pes ceza', seniyy haddine varmıyan hayvana denir. Mısbah'ın beyânı üzere kuzu ve oğlak ikinci seneye duhûlünde ve sığır at dölleri üçüncüde ve deve beşincide ceza' olur ve İbn-i A'râbî dedi ki ecza' vaktın ismidir. Yoksa bitecek ve düşecek dişe münâsebeti yoktur. Oğlak kısmı bir yaşında ceza' olur ve bâzan kuvvetli olmakla mukaddemce ceza' olur. Türkîde ana çepiş ta'bîr olunur ve kuzu eğer anası babası genç ise yedi ayda ceza' olur ki ana toklu ta'bîr olunur ve koca dölü ise sekiz yâhud on ayda ceza' olur, ilh.. «عناق» oğlak olduğuna göre «جذع» a mukābil çepiş demek pek muvâfık oluyor demektir.

Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "و عندى جذعة خير من مسنة = *Bende yaşına girmiş keçiden daha iyi bir çepiş vardır*" lâfziyledir. Çepişin kurbana sālih olmadığı bu hadîs-i şerîfin sarâhatinden anlaşılıyor. Netekim cumhûrun kavlince dişi düşmemiş, yaşına basmamış bir keçinin kurban edilmesi câiz değildir. Yalnız Atā' ile Evzâî, çepişin de kurban olabileceğine kāil olmuşlarsa da kavillerini şâz i'tibâr edilip bu sözlerini ihtimal ki yaşlısını bulamıyanlar, hakkında câizdir ma'nâsınca söylemişler diye te'vîl etmişlerdir. Zîrâ bu ictihadları buradaki nassa pek ziyâde müsādim olur.

Tokluya gelince: ötedenberi Sahābe ve Tâbiîn'in ehl-i ilim olanları tarafından tecvîz edildiğini Tirmizî «*Sünen*»'inde zikredip ancak İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ile Zührî'nin –çepiş olsun, toklu olsun– ceza'ın kurbana elvermediğine kāil oldukları nakledili- yor. Lâkin bunların sözü de yaşlısını bulmamak kaydiyle mukayyed olmak ihtimâli vardır. Netekim Müslim ile Ebû Dâvud' ve Nesef'nin rivâyet ettikleri Câbir *radiya'llāhu anh* hadîs-i merfûunda: "لا تذبحوا الا مسنة الا ان يعسر عليكم فتذبحوا جذعة من الضأن = *Davarın yalnız yaşına basmışını kurban ediniz. Meğer ki böylesini bulmak size güç ola. Bu takdirde kuzunun toklusunu zebhedebilirsiniz*" buyurulmuştur. Cumhûra göre, Câbir hadîsindeki nehiy, efdali bırakıp mefdule gitmeye mahmûl olup kelâm-ı ālî-i Nebevî "يستحب لكم ان لا تذبحوا الا مسنة = *Yalnız yaşına basmış davarı kurban etmeniz müstehabdır*" takdîrindedir. Cumhûrun ictihâdını müeyyid diğer hadîsler de vardır. Ezcümle İbn-i Mâce, Hilâl İbn-i Ebî Hilâl-i Eslemî *radiya'llāhu anh*'in "«يجوز الجذع من الضأن اضحية» = *Koyun'un toklusu kurban olmak câizdir*" hadîs-i merfûunu rivâyet ettiği gibi Mücâşi'in "ان الجذع يوفى مما يوفى منه الثنى = *Toklu, dişi düşmüşün yerini tutabilir*" hadîs-i merfûunu yine İbn-i Mâce ve Ebû Dâvud rivâyet ederler. Bu hadîsi Neseî de sahābînin ismini zikretmiyerek rivâyet etmiştir. Ukbeti'bn-i Āmir *radiya'llāhu anh*'in "ضحينا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم بجذاع من الضأن = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte kuzuların toklularını kurban ettik*" hadîsini de yine bir sened-i kavî ile Neseî rivâyet eder. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in de merfû' olarak "نعمت الاضحية من الضأن = *Kuzunun toklusu ne iyi kurbandır*" dediğini Tirmizî rivâyet ederse de senedi zaîftir. Sinni i'tibâriyle koyunun kurban olmaya salâhiyyetinde reyleri bervech-i âtî muhteliftir: 1 — Bir seneyi ikmâl edip ikinciye dâhil olmalıdır. Bu kavil, Şâfiiyyenin kavlidir. 2 — Yarım sene olmalıdır

ki, Hanefîler ile Hanbelîlerin kavlidir. 3 — *Hidâye* sâhibinin Za'ferânî'den nakline göre yedi aylık olmalıdır. 4 — Tirmizî'nin Vekî''den nakline göre altı veyâhud yedi aylık olmalıdır. 5 — Kuzunun anası babası genç ise altı aylık, yaşlı ise sekiz aylık olmak gerektir. 6 — On aylık olmalıdır. 7 — Kaç aylık olduğuna bakılmaz. Cüssesi iri olmak kâfîdir. Netekim *Hidâye* sâhibi dişi düşmüşlerin arasında uzaktan farkedilmiyecek kadar iri olursa kurban olur demiştir.

Bâzıları da yaşına basınca nasıl kurban edilebilirse yaşına basmadan dişi düşerse yine öyledir demişlerdir ki bu, Şâfiîlerden İbâdî'nin kavlidir.

Nefs-i udhiyyenin hükmüne gelince: kimi vücûbuna, kimi sünnet-i müekkede olduğuna kāil olmuşlardır. Vücûbuna kāil olanlar, İmam Ebû Hanîfe ile eimme-i Irak Muhammed, Züfer, Hasan İbn-i Ziyâd ve bir kavle göre Ebû Yûsuf; diğer eimmeden de Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Rebîatü'r-Re'y, Süfyân-ı Sevrî ve Evzâî'dir. İmam Şâfiî ile İmâm-ı Ahmed de sünniyyetine kāillerdir. İmam Ebû Yûsuf da, bir kavle göre, sünnettir demiştir. Enes *radiya'llāhu anh*'in: «من ذبح قبل الصلاة فليعد» hadîsi ile Cündüb İbn-i Abdillâh-i Becelî *radiya'llāhu anh*'in: «ومن لم يذبح فليذبح باسم الله» rivâyetleri vücûba kāil olanlara delil olabildiği gibi İbn-i Mâce'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshāk İbn-i Râhûye'nin, Ebû Ya'lâ'nın, Dârekutnî'nin ve Hākim'in «*Müsned*»'inde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri: «من كان له سعة ولم يضح فلا يقربن مصلانا» = *Her kim kudreti varken kurban kesmiyecek ise musallāmıza yaklaşmasın*" hadîs-i merfûu vücûbunu daha ziyâde takviye edecek gibi ise de Hākim'in *Buhârî* ile *Müslim*'de olmıyan sahîhü'l-isnâd bir hadîstir demesine rağmen merfû' mu, yoksa Ebû Hüreyre üzerine mevkuf mu mes'elesinde ihtilâf edilmiştir.

Sünnet olduğuna kāil olanların hücceti ise Ümmü'l-mü'minîn Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın *Müslim*'de mervî: "«من رأى هلال ذى الحجة منكم واراد ان يضحى فليمسك من شعره واظفاره» = *İçinizde kim hilâl-i zilhicceyi görüp de kurban kesmek niyyetinde bulunursa kurban kesinciye kadar vücûdündeki saç ve kılları ile tırnaklarını kesmekten vaz geçsin*" hadîs-i merfûudır. Zîrâ bu hadîste «واراد ان يضحى» buyurulmakla kurban kesmek husūsu irâdeye ta'lik buyurulmuştur. Lâkin bu da pek kavî bir hüccet değildir. Zîrâ, Cum'a ile Hac farz oldukları halde: «من اراد الجمعة فليغتسل» keza «من اراد الجمعة فليغتسل» de buyurulmuştur.

[7] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "اجعلها مكانها ولن تجزى عن احد بعدك = *Dediğin çepişi onun yerine kurban et. Lâkin senden sonra da böylesi hiçbir kimse için kifâyet etmez*", diğer rivâyetinde: «اذبحها و لا تصلح لغيرك = *Onu kes. Lâkin senden başkası için de bu, olmaz*" buyurulmuşdur. Ebû Bürde İbn-i Niyâr *radiya'llāhu anh* o çepişi sonra kurban etmiş. Râvî Şa'bî'nin bir rivâyeti sonunda da: "هى خير نسيكته = *Bu sonra kestiği kurban, kesdiklerinin en hayırlısı oldu*" ziyâdesi vardır. Bundan anlaşıldı ki, bir çepiş kurban etmiş olmak, Ebû Bürde İbn-i Niyâr *radiya'llāhu anh*'in hasāisından olmuş oldu. Netekim şehâdeti, iki şehâdet makāmına kāim olmak üzere Huzeyme İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in hasāisındandır. Enes *radiya'llāhu anh*'in rivâyetinde: "فلا ادرى بلغت الرخصة أم لا = *Bu ruhsat başkasına da sirâyet etti mi etmedi mi bilemiyorum*" ziyâdesi vardır. Lâkin Buhârî'nin Ukbe İbn-i Āmir Cühenî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran bu ruhsat, Ebû Bürde'ye mahsus kalmamış. Ukbe *radiya'llāhu anh* diyor ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kurbanlık olarak Ashāb-ı Kirâm'ı beyninde taksîm etmek üzere bir davar sürüsü verdi. Taksimden sonra elimde bir çepiş kaldı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzettim. "*Onu sen kurban et*" buyurdu.

Enes *radiya'llāhu anh*, bu kıssayı rivâyet ettikten sonra *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in musallāda iki koç kurban buyurduklarını naklettiği gibi İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da Buhârî'ye nazaran: "كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يذبح و ينحر بالمصلى = *Resûlullāh salla'l-lāhu aleyhi ve sellem musallāda kurban davarını veya devesini boğazlardı*" demiştir ki, bu ibâdette imamın cemâate tekaddümü müstehab olduğu anlaşılır. Cemâatin imamdan evvel kurban kesmesinin mekrûh olmasındaki hikmet, zebih meşgūliyyeti namaza mâni' olmamak içindir. Namaz kılınıp bâzılarınca hutbe de îrâd olunduktan sonra artık nahir vakti hulûl etmiş olur. Ondan sonra da imam kurban kesmese de kimler kesecek ise kesmek gerektir. Nüsükü edâ için yalnız bir davar kesmek kâfîdir. Lâkin efdali, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e ittibâan, iki koç kurban etmektir. Netekim boynuzlu ve aklı karalı alaca iki koçu namazgâhta mübârek elleriyle boğazladıklarını rivâyet edip kendisinin de başka türlü kurban ile icrâ-yı nüsük etmek istemediğini Buhârî nakleder. Esnâ-yı hacda Ümmehât-ı mü'minîn için sığır kurban ettikleri de evvelce (202) inci hadîste geçmişti. Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın *Müslim*'deki rivâyetine nazaran gözlerinin etrâfı,

paçaları ve göğsü kara ak bir koçu getirip yatırdıktan sonra "«بسم الله اللهم
تقبل من محمد و آل محمد و من امة محمد» buyurmuş ve kurbanı kesmişlerdir. Tesmiye ederken Besmele'deki Rahmânür-Rahîm sıfatlarını da zikretmek o makāma münâsip düşmez. Tesmiye vâcib, esnâ-yi zebihte tekbir almak ve hayvanı sol yanına yatırıp sağ yanına basmak müstehabdır. Buhârî, Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîs-i muttasılda: "«ضحى النبى صلى الله عليه وسلم بكبشين املحين . فرأيته واضعاً قدمه على صفاحهما يسمى و يكبر فذبحهما بيده» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem iki alaca koç kurban etti. Kadem-i şerîfini yanlarına basıp ve* «بسم الله» *deyip tekbir aldığını gördüm. Sonra onları mübârek eli ile boğazladı*" diyor.

517. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : كَانَ
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحٰى
إِلَى الْمُصَلّٰى فَأَوَّلُ شَىْءٍ يَبْدَأُ بِهِ الصَّلَاةُ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَيَقُومُ
مُقَابِلَ النَّاسِ وَالنَّاسُ جُلُوسٌ عَلٰى صُفُوفِهِمْ فَيَعِظُهُمْ وَيُوصِيهِمْ
وَيَأْمُرُهُمْ فَإِنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَقْطَعَ بَعْثاً قَطَعَهُ أَوْ يَأْمُرَ بِشَىْءٍ
أَمَرَ بِهِ ثُمَّ يَنْصَرِفُ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ فَلَمْ يَزَلِ النَّاسُ عَلٰى ذٰلِكَ
حَتّٰى خَرَجْتُ مَعَ مَرْوَانَ وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ فِى أَضْحًى أَوْ فِطْرٍ
فَلَمَّا أَتَيْنَا الْمُصَلّٰى إِذَا مِنْبَرٌ بَنَاهُ كَثِيرُ بْنُ الصَّلْتِ فَإِذَا مَرْوَانُ
يُرِيدُ أَنْ يَرْتَقِيَهُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّىَ فَجَبَذْتُ بِثَوْبِهِ فَجَبَذَنِى
فَارْتَفَعَ فَخَطَبَ قَبْلَ الصَّلَاةِ فَقُلْتُ لَهُ غَيَّرْتُمْ وَاللّٰهِ فَقَالَ يَا
أَبَا سَعِيدٍ قَدْ ذَهَبَ مَا تَعْلَمُ فَقُلْتُ مَا أَعْلَمُ وَاللّٰهِ خَيْرٌ مِمَّا لَا

أَعْلَمُ فَقَالَ إِنَّ النَّاسَ لَمْ يَكُونُوا يَجْلِسُونَ لَنَا بَعْدَ الصَّلَاةِ فَجَعَلْتُهَا قَبْلَ الصَّلَاةِ.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (iyd-i) fıtır ile (iyd-i) adhā günlerinde musallāya[1] çıkardı. İlk başladığı şey namaz olurdu[2]. Sonra (namazdan) çıkıp cemâat (oldukları hey'ette) saflarında otururken ayakta onlara dönüp[3] kendilerine va'z buyurur, vesāyâda bulunur ve (ne emredecek ise) emrederdi. (Hattâ o esnâda) kimleri (gazâ için bir tarafa) gönderecek olur ise gönderir, yâhud (başka) bir şeyin yapılmasını emredecek olursa eder[4] ve (ondan) sonra (musallādan) avdet buyururdu. Ebû Saîd(-i Hudrî *radiya'llāhu anh*) der ki, nâs (sünnete muvâfık olarak) hep böyle yapıp (yâni namazı hutbeye takdîm edip) dururlarken ya bir (iyd-i) adhā, ya bir (iyd-i) fıtır gününde Mervân ile birlikte (musallāya) çıktım[5], o zaman Mervân Medîne emîri idi. Musallāya vardığımızda bir de baktım ki (orada) Kesîr İbni's-Salt'ın binâ ettirdiği bir minber var[6]. Mervân, namazı kıldırmadan minbere çıkmaya davranmaz mı? (Mâni' olmak için) elbîsesinden yakaladım. Çekiştik. (Nihâyet) o (benden kurtulup) minbere çıktı ve namazdan evvel hutbeyi îrâd etti. Ona: "*Vallāhi siz (Sünnet-i Resûlü) tağyir etmiş oldunuz*" dedim[7]. "*Yâ Ebâ Saîd, senin o bildiğin şey* (artık) *gitti*, (hükmü kalmadı)" dedi. Ben de: "*Benim bildiğim şey* (dediğine göre) *bilmediğim şeyden vallāhi daha hayırlıdır*" dedim[8]. Bunun üzerine "*Namazdan sonra nâs* (bizi dinlemek üzere) *karşımıza oturmıyacakları için* (hutbeyi) *ben namazdan evvele aldım*" cevâbını verdi[9].

RİVÂYETLER:

Bâzı *Buhârî* nüshalarında: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم» yerinde «كان النبى صلى الله عليه وسلم»

Bir nüshaya göre: «فان كان يريد» yerinde «و ان كان»

Bâzı nüshalarda: «فقال»

Bir nüshaya göre: «فجبذته بثوبه»

Harf-i nidânın hazfiyle yalnız: «ابا سعيدٍ» rivâyetiyle de mazbuttur.

Bir nüshaya göre : «خيرواالله»

[1] Musallā, yâni namazgâh, Medîne-i Münevvere'de Mescid-i şerîfin kapısına bin arşın uzakta ma'ruf bir yerin ismidir ki, bayramlarda namaz, Mescid-i şerifte kılınmayıp orada kılınırdı. Bu hadîs-i şerif, bayram namazları için yağmur ve kar gibi bir özür olmadıkça sahrâya çıkmanın mesnûn olduğuna delâlet eder. Sahrâda bayram namazı kılmak, mescidde kılmaktan efdaldir. Hanefiyye hep buna kāillerdir. Mescid-i Şerîf-i Nebevî, Mescid-i Haram'dan başka dünyâdaki bütün mesâcidden efdal iken *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz bayram namazlarını hep Medîne hâricindeki namazgâhlarda kıldırmışlardır. Mâlikîler ile Hanbelîlerce Mekke'den başka her nerede olursa olsun sahrâda kılınması efdaldir. Mekke'nin istisnâsını Mescid-i Harâm'ın fazîleti ile berâber vüs'atidir. Şâfiîlerce selef ile halefin fi'line tebean Mescid-i Harâm, ile Beyti'l-Makdis'te bayram namazı kılmak sahrâda kılmaktan efdaldir. Zîrâ bu iki mescid-i şerif pek büyük şerefi hâiz olmakla berâber geniştirler ve onlara gitmekte daha ziyâde kolaylık vardır. Diğer mesâcide gelince, eğer namaza geleceklerin hepsi sığacak derecede vâsi' bulunursa sahrâya çıkmak terk-i evlâ olmuş olur. Zîrâ maksat, umûmun namaza huzūrudur. Maahâzâ İmâm-ı Şâfiî'ce dar mescidde bayram namazı kılmakta kerâhet olmakla berâber namazı iāde lâzım gelmez.

[2] Bayram namazından evvel hiçbir namaz kılınmaz. Netekim İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*, Buhârî'ye nazaran "«ان النبى صلى الله عليه وسلم صلى يوم الفطر ركعتين لم يصل قبلها ولا بعدها . ثم أتى النساء ومعه بلال فامرهن بالصدقة فجعلن يلقين : تلقى المرأة خرصها وسخابها» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem iyd-i fıtır günü yalnız iki rek'at kıldırıp ondan evvel de, sonra da hiçbir namaz kılmadı. Sonra yanında Bilâl olduğu halde kadınların bulundukları tarafı teşrîf edip onlara sadaka vermeyi emretti. Kadınlar artık halka mı, gerdanlık mı ellerinde her ne varsa Bilâl'in eteği içine atmaya başladılar*" diyor. [476 ıncı hadîse de mürâcaat]. *Müslim*'de ise aynı kıssa, aynı

elfâz ile zikredilmekle berâber iyd-i fıtır mı, yoksa iyd-i adhā günü mü olduğu tereddüdle söyleniyor ki, bu tereddüd Müslim'in şeyhinde olmak gerektir. Zîrâ senedin mâba'di birdir. [209. 87, 27 inci hadîslere de mürâcaat].

[3] İbn-i Hibbân'ın: "فينصرف الى الناس قائما فى مصلاه =*Namazı kıldığı yerde ayakta olarak nâsa dönerdi*" rivâyeti ile İbn-i Huzeyme'nin: "خطب يوم عيدٍ على رجليه = *Bir bayram günü ayakları üzere durup hutbe îrad buyurdu*" rivâyetine de bakılırsa, zamân-ı saādet-nişân-ı Nebevî'de namazgâhta ne minber varmış, ne de mesciddeki ağaç minber oraya taşınırmış. Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*'in bu hadîste: "*Nas, sünnete muvâfık olarak böyle yapıp yâni namazı hutbeye takdîm edip dururlarken... ilh..*" deyişine bakılırsa hutbeyi namaza takdîm ile bayram hutbesini de minber üstünde ilk îrâd eden Mervân İbn-i Hakem-i Emevî'dir. Müslim'in de başka tarikten yine müşârün-ileyhden rivâyeti böyledir. Ömer *radiya'llāhu anh*'in de musallāda minber üzerinde hutbe îrâdettiği rivâyet olunuyorsa da Kādî Iyâz: "*Sahih değildir*" diyor. Osman *radiya'llāhu anh*'in de böyle yaptığı «*Müdevvene*»de İmâm-ı Mâlik'ten, kezâ Hasen-i Basrî'den rivâyet olunuyor. *Müdevvene*'deki rivâyet «*mu'dal*» ve gayr-i sahihtir. İbn-i Münzir'in isnâd-ı sahîh ile Hasen-i Basrî'den olan rivâyetinde ise: "*Namazdan evvel ilk def'a hutbe îrâdeden, Osmân radiya'llāhu anh olmuştur. Bâzı kimselerin namaza yetişemediklerini görünce hutbeyi takdîm etmiştir*" deniliyor ki, illet-i takdîmi, Mervân'ın serdettiği illete benzemiyor. İbn-i Hacer-i Akalânî: "*Bunu Osmân radiya'llāhu anh'in bir def'a yapıp sonra terkeylemiş ve Mervân'ın bu bid'ati iāde etmiş olması ihtimâli vardır*" diyor. Her halde müşârün-ileyh böyle bir şey yapmış ise terketmiş olduğuna âtîde gelecek (519) uncu İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi delâlet eder. İmâm-ı Şâfiî de Abdullāh İbn-i Yezîd-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'den İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anh*'in hadîsine benzer bir hadîs rivâyet eder ki, sonunda: "*Bu, tâ Muāviye Medîne'ye gelinceye kadar böyle devâm etti. O ise hutbeyi takdîm etti*" ziyâdesi vardır. Demek oluyor ki, Mervân'ın bu hareketi, Muāviye'den aldığı emre binâen vâkı' olmuştur. Netekim Basra'da bu işi yapan Ziyâd olduğu rivâyeti de vardır. Ma'lûm olduğu üzere, Medîne'de Mervân, Basra'da Ziyâd Muāviye'nin āmilleri idiler*

* Yukarıda Muāviye ismi geçtikçe, ruvât-i mehâsînin sükûtlarına rağmen bu baba oğulu tarziyeye şitâb eden mütercim merhum burada haklı olarāk duraklādı? K. M.

[4] Müslim'in rivâyetinde: «أمربه» den sonra «وكان يقول تصدقوا" تصدقوا تصدقوا وكان اكثر من يتصدق النساء» = *Hutbesinde sadaka verin, sadaka verın, sadaka verin buyururdu. En çok sadaka veren de kadınlar olurdu*".

[5] Müslim'in rivâyetinde: "فخرجت مخاصراً مروان = *Mervân ile yan-yana yürüyerek çıktım*", Abdü'r-Rezzâk'ın rivâyetinde ise: «خرجت" مع مروان و هو بيني و بين ابي مسعود» = *Mervân ile berâber çıktım. Aramızda Ebû Mes'ūd-i Ensārî radiya'llāhu anh vardı*» denilmiştir.

[6] Kesîr İbn-i Salt-ı Kindî bir Tâbî-yi kebîrdir. Onu Sahābeden addedenler yanılmışlardır. Ahd-i celîl-i Risâlet-Penâhî'de dünyâya gelmiş ise de kendisi ile kardeşleri daha sonra Medîne'ye gelip orada tavattun etmişlerdir. Bunlar, eşrâf-ı Arabdan olup Medîne'de iken Benû Cumeh ile halîf olmuşlardır. İrtidad muhârebesinde katlolunan Kinde mülûkünden biri olan (Cemd), Kesîr'in amucası idi. İsmi, eskiden Kalil İbn-i Salt iken Ömer *radiya'llāhu anh*, tefîülen Kesîr'e tahvîl etmiştir. Pederi (Salt)'ın Sahābeden olup olmadığı muhtelefün-fîhtir. (476) ncı İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde de ismi geçiyor. Lâkin orada ismini tasgîr ile (Küseyyir) diye zabtetmişiz. Doğrusu kalîl vezninde kesîrdir. Bizi yanıltan (*Tecrîd*)'in harekeli Mısır basması oldu.

Kesîr İbn-i Salt, sıkāttan bir râvîdir. Eşrâf-ı Arabdan zengin bir kimse olup Abdü'l-Melik İbn-i Mervân'a bir aralık kâtiblik etmiştir. İkāmetgâhı, musallânın kıble cihetinde ve ittisâlinde olduğu için ya kendiliğinden, yâhud bâzı rivâyetlere göre, Mervân'ın emriyle o minberi kerpiçten binâ eylemiştir. Ağaçtan binâ etmemesi, açıkta ve havanın tehavvülâtına mâruz olduğundandır.

[7] Müslim'in rivâyetinde bu,: «فاذا" مروان ينازعني يده كانه يجرني نحو المنبر و انا اجره نحو الصلاة . فلما رأيت ذلك منه قلت اين الابتداء بالصلاة ؟» = *Bir de baktım ki, Mervân'ın eli benim elim ile çekişiyor. Sanki o beni minbere, ben de onu namaza doğru çekiyorduk. O hālini görünce işe namazdan başlamak keyfiyeti nerede kaldı? dedim*..." sūretinde hikâye olunur.

Mervân'ı, hutbeyi takdimden menetmek isteyenin Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* olduğu bu ifâdesinden sarîhan anlaşılıyor. Lâkin «*Müsned*-i» *Ahmed* ile Ebû Dâvud ve İbn-i Mâce'nin «*Sünen*» lerinde Recâ' İbn-i Rebîatü'z-Zübeydî *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine bakılırsa, bu ihtārı eden, başka bir zât olmuş oluyor. Recâ' *radiya'llāhu anh* şöyle diyor: Mervan bir bayram günü minber-i şerîfi musallâya çıkardı ve namazdan evvel hutbeden işe başladı.

Biri kalktı ve: "*Mervân, sen sünnete muhâlefet ettin. Minberi bayram günü sahrâya çıkardın. Halbuki ötedenberi çıkarılmazdı. Namazdan evvel hutbeye başladın. Halbuki hutbe ile başlamak yoktu*" dedi. [Ebû Dâvud rivâyetinde: Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*, bu kimdir? diye sordu. Filânın oğlu filândır dediler.] Bunun üzerine Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*, dedi ki: İşte bu âdem, üzerine vâcib olanı yapmış oldu. Ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim: "«من رأى منكراً فاستطاع ان يغيره بيده فليغيره بيده . فان لم يستطع فبلسانه . فان لم يستطع بلسانه فبقلبه . و ذلك اضعف الايمان .» yâni: Her kim bir münker işlendiğini görür de eliyle değiştirmeye gücü yeterse eliyle değiştirsin. Buna kudreti yoksa diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de muktedir olamazsa kalbiyle değiştirsin. Bu da artık îmânın en zaîfidir, buyurdu, dedi. ilâ...

Mervân'a bu ihtārı eden zâtın, Ebû Saîd *radiya'llāhu anh* ile Mervân'ı ortalarına alıp musallāya çıktığı bir an evvel zikredilen Ebû Mes'ūd Ukbe İbn-i Amru'l-Ensārî olmak ihtimâlini İbn-i Hacer-i Askalânî ile Aynî söylüyorlarsa da Ebû Dâvud rivâyetine nazaran Ebû Saîd Hazretlerinin, bu kimdir? diye sorması bu ihtimâli kabûle mâni'dir. Zîrâ Ebû Mes'ūd *radiya'llāhu anh*, Ebû Saîd *radiya'llāhu anh* gibi Hazrecî ve bâhusūs kudemâ-yı Sahābeden bir Bedrî olduğundan böyle bir suâle hācet bırakmıyacak kadar ma'rûf bir zât idi. İhtar kıssasının tekrâr etmiş olması ve Ebû Saîd'den başka olan zâtın daha evvel bu ihtarda bulunup Mervân'ın ısrârı üzerine başka bir bayramda *Buhârî*'de zikredilen Ebû Saîd kıssasının cereyân etmiş olması ihtimâli daha kavîdir. Bu ihtimâle kuvvet veren cihet de Ebû Saîd rivâyetinde kerpiçten binâ olunan Kesîr İbn-i Salt minberinden bahsedilmekte iken öteki rivâyette minber-i şerîfin musallāya çıkarıldığından bahsolunmasıdır. Hattâ minber-i Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın ihrâcı mûcib-i i'tirâz olduğunu görünce Mervân'ın Kesîr İbn-i Salt'a minber binâ etmeği emretmiş olması da pek vâriddir. Her ne hāl ise, burada en mühim olan, her iki rivâyete nazaran nehy-i ani'l-münker vâkı' olmuş olmasıdır. Emr-i bi'l-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münker hakkındaki evâmir-i adîde Kitâb ve Sünnet'te mevcûd olup bunlar dîn-i İslâm'ın kıvâm ve bakāsını te'mîn eden en mühim esaslardandır. Netekim ümem-i sâlifenin helâk olması, hep Allāh'ın ve Resûlullāh'ın emir ve nehyine muhâlefet zamanlarında sükût edip hakkı ikāmede tehâvün göstermelerinden olduğunu Kur'an'da okuyoruz. Ahādîs-i

sahîha da bunu mükerreren te'yîd eylemiştir. Ancak yerimizin müsâadesizliği dolayısiyle daha ziyâde tafsîle çâre bulamıyoruz.

[8] Müslim'in rivâyetinde: "قلت أين الابتداء بالصلاة = *Ona, namaza başlamak nerede kaldı? dedim*" lâfziyledir.

Yine Müslim'in rivâyetine nazaran, Mervân: "لا يا ابا سعيد «قد ترك ما تعلم» = *Hayır, böyle değil, Ebû Sâid, senin o bildiğin terkolundu*" demiş O da cevâben üç kerre: "«كلا، والذى نفسى بيده لا تأتون بخير مما اعلم» = *Hiç de öyle değil. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allāh'a kasem ederim ki, benim bildiğimden daha hayırlısını yapamazsınız*" cevâbını verdi.

Unutmamalı ki, Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*, bu acı sözleri söyleyip münkeri nehyettiği gün, Mervân, üzerlerinde ferman-fermâ bir vâlî idi.

[9] Bu cevâbına nazaran Mervân, hutbeyi an-ictihâdin namaza takdîm etmiş oluyor. Biraz evvel Osmân *radiya'llāhu anh*'in hutbeyi muvakkaten takdîm ettiğine dâir Hasen-i Basrî'nin de bir rivâyetinden bahsetmiştik. Halîfe-i müşârün-ileyh, bâzı kimselerin namaza yetişemediklerini görünce cemâatin maslahatını gözeterek bunu yapmıştır. Hutbeyi istimâ' etmek sünnet olduğu gibi namazdan sonraya te'hîri de sünnettir. Fakat hutbeyi dinlemek birinci derecede mühim olup bayram namazının şartı olmıyan hutbenin sonraya bırakılması ehemmiyetce onun dûnundadır. Osmân *radiya'llāhu anh*, eğer takdîm etmiş ise, asıl fevt olmaması için takdîm etmiştir. Mervân'ın özrü ise, bu rivâyetten anlaşıldığı üzere, başkadır. Zîrâ denildiğine göre, Mervân'ın zamânında esnâ-yı hutbede sebbe müstehak olmıyanlar seb, buna mukābil diğer bâzı kimseler ifrat ile medhedildikleri için cemâat, bu münkerâtı dinlememek maksadiyle musallâyı amden terkederlermiş. O halde, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin dediği gibi Mervân, cemâatin değil, kendi maslahatını gözetmiş demektir.

Bayram namazının hutbeye takdîmi, hulefâ-yı erbaa ile Muğîre İbn-i Şu'be, Ebû Mes'ūd-i Ensārî, Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün mezhebi olduğu gibi eimmeden Süfyân-ı Sevrî, Ebû Sevr, İshāk İbn-i Râhûye, eimme-i erbaa ve cümhûr-ı ulemâ hep buna kāillerdir. Şâfiiyyeye göre, daha evvel îrâd edilen hutbe, namazdan sonra sünnet-i râtibeyi takdîm etmek gibi olup iādesi iktizā eder. Lâkin iāde edilmezse namaz iāde edilmez. Hanefiyyeye göre, hutbeyi takdîm etmek câiz ise de sünnete muhâlif

olduğundan mekruhtur ve bayram hutbesinde sâmiin söz söylemesi, Cum'a hutbesinde olduğu gibi mekruh değildir. Mâlikiyye'ye göre, hutbesini takdîm eden hatîbe, namazdan sonra hemen hutbesini iāde etmesi emrolunur. Namazdan sonra uzun zaman geçerse bu naklsayı cebretmek fırsatı fevt edilmiş olur. Bu, Cum'a hutbesi gibi değildir. Zîrâ Cum'a namazı, hutbe takdîm edilmedikçe sahîh olmaz. Cum'ada hutbenin takdîmi, sıhhatinin şartıdır. Bayram namazına takdîm ise şart değildir.

518. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمْ يَكُنْ يُؤَذَّنُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَلَا يَوْمَ الْأَضْحٰى.

Tercemesi

(Abdullāh) İbn-i Abbâs ile Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhüm*'den :

Şöyle demişlerdir[1]: (Ahd-i Celîl-i Nebevî'de) ne (iyd-i) fıtır gününde, ne de (iyd-i) adhā gününde (bayram namazı için) ezân okunmazdı[2].

---

[1] Buhârî, burada ayni isnâd ile dört hadîs serdediyor. Musannif ise yalnız iki Sahābîden mervî olan en muhtasarlarını *Tecrîd*'e yazmakla iktifâ etmiştir. Birincisi: Câbir *radiya'llāhu anh* hadîsidir ki, bunda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in iyd-i fıtr günü musallāya çıkıp hutbeden evvel namaza başladıkları zikrolunuyor. İkinci hadîse nazaran İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ*'ya bîat olunduğu ilk zamanlarda iyd-i fıtır günü bayram namazı için ezân okunmazdı. Hutbe de behemehāl namazdan sonra okunur diye haber göndermiştir. Üçüncü hadîs, İbn-i Abbâs ile Câbir *radiya'llāhu anhüm*'ün metne alınan hadîsidir. Dördüncüsünde de yalnız Câbir *radiya'lllāhu anh* şöyle diyor: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ayağa kalkıp namazdan işe başladı. Sonra nâsa hutbe îrad buyurdu. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hutbeyi bitirince bulunduğu yerden kadınların bulunduğu tarafı teşrîf edip Bilâl *radiya'llāhu anh*'in eline

dayanarak onlara va'z u tezkirde bulundu. Bilâl ihrâmını açmıştı. Kadınlar sadakalarını ihrâmın içine atıp duruyorlardı ilh.. Seneddeki râvî İbn-i Cüreyc, Atā' İbn-i Ebî Rebâh'a: "*Bugün de imamın hutbeden fâriğ olunca kadınlar tarafına gidip onlara va'z ve tezkirde bulunmasını üzerine vâcib görüyor musun?*" diye sormuş. Atâ' da: "*Bu onlar üzerinde bir haktır. Bunu yapmamakla bilmem ki ellerine ne geçer?*" cevâbını vermiş.

Buhârî'nin diğer tarikten olan rivâyetine nazaran İbn-i Cüreyc: "*Kadınların bu verdikleri, iyd-i fıtır zekâtı mı idi?*" diye soruyor. O da: "*Hayır, verdikleri bir sadaka idi*" cevâbını veriyor ki, sadaka-i fıtırdan başka bir sadaka idi, demek istiyor.

[2] Bu hadîslerden de birkaç mes'ele öğreniyoruz.

Birincisi: Bayram namazlarının hutbeden evvel olduğu sâbittir. Netekim bundan evvel Buhârî, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem fıtr ile adhā günlerinde namazı kıldırır, namazdan sonra hutbe îrâd buyururdu*" hadîsini sened-i muttasıl ile rivâyet etmiştir.

İkincisi: Bayram namazı için ezan, gayri meşrû'dur. Müslim'in Câbir *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyetinde: «لا اذان للصلاة يوم الفطر حين يخرج الامام و لا بعد ما يخرج و لا اقامة و لا نداء و لا شئ. لا نداء يومئذ و لا اقامة» = *İyd-i fıtır günü ne imam namaza çıkarken, ne de çıktıktan sonra namaz için ne ezan vardır, ne ikāmet, ne de nidâ, ne de hiçbir şey. O gün ne nidâ vardır, ne ikāmet*", yine Müslim'in Câbir İbn-i Semüre *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran, müşârün-ileyh de: "*Ben her iki bayramı Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte bir iki kerre denemiyecek kadar müteaddid def'alar ezansız ve ikāmetsiz olarak kıldım*" demiş olduğu gibi *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Sünen-i İbn-i Mâce*'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* da: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ve ondan sonra Ebû Bekr, Ömer ve Osmân radiya'llāhu anhüm, bayram namazını hep ezansız, ikāmetsiz olarak kıldırdılar*" demiştir. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in de «*Müsned-i*» *Bezzâr*'da, yalnız iyd-i adhādan bahsederek Berâ' İbn-i Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'nın da Taberânî'nin «*Mu'cem-i evsat*»'ında böyle bir rivâyetleri vardır. *Aleyhis-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in mevlâsı Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh* de Taberânî'nin «*Mu'cem-i kebîr*»'ine nazaran "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namazgâha mâşiyen çıkarlar ve namazı ezansız, kāmetsiz olarak kıldırırlardı*" diye haber veriyor. Tâbiîn'den bu bâbda birçok

nakiller daha vardır. Şa'bî ile Hakem İbn-i Uteybe, bayram namazında ezan ve ikāmet bid'attir demişlerdir. Bu nakillerin kesretinden, Sahābe ve Tâbiîn'in bunu sık sık ihtār edişlerinden devr-i Sahābe ve Tâbiîn'de bu bid'atin zuhûr edip bilâhare terkedildiği anlaşılıyor. Saîd İbn-i Müseyyeb'den İbn-i Ebî Şeybe'nin sened-i sahîh ile rivâyetine nazaran bayram namazında ezânı ilk ihdâs eden, Muāviye *radiya'llāhu anh* imiş. İmâm-ı Şâfiî de sika vâsıtasiyle Zühri'den aynını rivâyet ediyor. Lâkin onun rivâyetinde: "*Haccâc, Medîne'ye vâli olduğu zaman onun kavliyle āmil oldu*" ziyâdesi de vardır. Bir rivâyete nazaran da bunu ilk ihdâs eden, Basra'da Ziyâd olmuştur. Mervan diyen de vardır. Lâkin bu rivâyâtın hepsi yekdiğere muvâfıktır. Zîrâ Haccâc, Ziyâd, Mervân hep Muāviye'nin āmilleri idi. Ebû Kılâbe bu bid'atteki evveliyeti Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ*'ya atfediyor. Netekim Buhârî'nin bu hadîsine nazaran, Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın ona bu bâbda ihtarda bulunduğu biraz evvel geçmişti.

Elhāsıl, İmâm-ı Mâlik'in «موطأ» ında: "*Ulemâmızdan birçok kimselerden işittim ki, tâ Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem zamânından bu güne kadar ne iyd-i fıtırda, ne iyd-i adhāda ne nidâ, ne ikāmet vâkı' olmamıştır. Bizce hakkında ihtilâf edilmiyen sünnet budur*" dediği gibi bayram namazları için ezan ve ikāmetin hazfi, Sünnet-i Seniyyedir. Lâkin İmâm-ı Şâfiî, sâirleri gibi ezan ve ikāmeti tecvîz etmemekle berâber halka bayram namazı vaktinin başka elfâz ile îlânını da müstehab görür. İmâm-ı müşârün-ileyhin sika vâsıtasiyle Zührî'den rivâyetine nazaran: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bayramlarda* «الصلاة جامعة» *diye nidâ etmeği müezzine emir buyurmuşlardır. Bu rivâyet, mürsel ise de salât-i küsûfta böyle nidâ ettirdikleri sâbit olduğundan imâm-ı müşârün-ileyh küsûfa kıyâsen bu rivâyet-i mürseleyi kabûl edip müezzinin* «الصلاة الصلاة» *diye nidâ etmesi bence müstehabdır.* «هلموا الى الصلاة» *yâni namaza gelin derse bence mekruh değildir. Lâkin* «حي على الصلاة» *gibi elfâz-ı ezandan biri ile nidâ ederse mekruh görürüm*" demiştir.

Üçüncüsü: Bayram namazına hayvana binip gitmekte beis yoksa da ânifü'l-beyân Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh* hadîsine nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz namazgâhı mâşiyen teşrif buyurmuş olduklarından yaya gitmek de sünnettir. Netekim Tirmizî de Alî *radiya'llāhu anh*'den: «من السنة ان تخرج الى العيد ماشيا و ان تأكل قبل ان» "«تخرج = *Bayram namazına mâşiyen çıkman ve çıkmadan evvel bir şey yemen*

Sünen-i Nebeviyye cümlesindendir" dediğini rivâyet ediyor. Sa'dü'l-Karez, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den İbn-i Mâce'nin de rivâyeti buna muvâfık olduğu gibi *Müsned-i Bezzâr*'da da Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bayram namazına mâşiyen çıkıp, çıkarken ihtiyâr ettiği yoldan başka bir tarîk ile avdet buyurduğu da rivâyet olunmuştur.

Dördüncüsü: Câbir *radiya'llāhu anh*'in hadîsine nazaran, hutbeden sonra *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in, kadınların bulundukları tarafa gidip va'z ve hâssaten sadakaya teşvik buyurmalarından kadınların da namazgâha çıktıkları anlaşılıyor. İlk saflar erkeklerin, orta saflar çocukların, ondan sonraki saflar da kadınların olmak üzere tertîb-i sufuf buyurmak sünnet-i Nebeviyye muktezâsı olduğundan kadınlar hutbeyi iyice işidememiş olmak ihtimâline mebnî ayrıca va'z ve tezkîre şâyan görülerek şanlarına i'tinâ buyurulduğu görülüyor.. Câbir *radiya'llāhu anh*'in şâhidi İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî hadîslerdir ki, biri (517) nci hadîsin bir hāşiyesinde zikrolunan « ان النبى صلى الله عليه وسلم صلى يوم الفطر ركعتين لم يصل قبلها ولا بعدها... » hadîsi, diğeri (476) ncı hadîs, üçüncüsü de daha mufassal olan Buhârî'nin diğer rivâyetidir. Bunda müşârün-ileyh diyor ki: Îyd-i fıtır namazında Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr, Ömer ve Osmân ile berâber bulundum. Hepsi de namazı hutbeden evvel kıldırırlardı, hutbe sonra okunurdu. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (hutbeden sonra) yerinden kalktı. (Cemâat dağılmadan, bâhusūs kadınlar çekilmeden erkekler çıkmasınlar diye) mubârek eliyle oturun diye işâret buyurması hālâ gözümün önündedir. Sonra erkeklerin saflarını yarıp kadınların saflarına kadar gitti. Bilâl de berâber idi ve: " « يا ايها النبى اذا جاءك المؤمنات يبايعنك على ان لا يشركن بالله شيئاً و لا يسرقن و لا يزنين و لا يقتلن اولادهن ولا يأتين ببهتان يفترينه بين ايديهن و ارجلهن ولا يعصينك فى معروف فبايعهن و استغفر لهن الله ان الله غفور رحيم »* = *Ey Nebiyy-i Ekrem, mü'min kadınlar sana gelip de Allāhu Teālâ'ya hiçbir şeyi şerik koşmamak, sirkat etmemek, zinâ etmemek, evlâtlarını öldürmemek, başkasının çocuğunu kocalarına ilsak iftirâsında bulunmamak, hiçbir emr-i ma'rufta sana muhâlefet etmemek üzere bîat etmek isterlerse bu şartlar dâiresinde onlara sen de onların bîatini kabûl edip kendileri için Allāhu Teālâ'dan istiğfarda bulun. Zîrâ Allah Gafûr ve Rahîmdir*" âyet-i kerîmesini okuyup bitirdikten sonra: " هل انتن على ذلك ؟ " = *Siz bu bîat üzere sâbit kadem*

---

* *Sûre: 60 (Mümtahine), âyet: 12*

misiniz?" diye sordu. İçlerinden «*kim olduğu râvîce bilinmiyen*» yalnız bir kadın, «*Evet*» dedi. Onun üzerine "تصدقن =*Mâdem ki öyledir sadaka verin*" buyurdu. Bilâl, ihrâmı yayıp: "*Anam babam size fedâ olsun, haydi gelin, atın*" dedi. Onlar da halkalarını, yüzüklerini Bilâl'in ihrâmı içine atmaya başladılar. Müslim'in rivâyetinde ezan ve ikâmet olmadığı da zikredildikten sonra şöyle deniliyor: Sonra Bilâl'e dayanarak ayaküstü durup Allâh'a karşı takvâ üzere bulunulmasını emir, Allâhu Azîmü'ş-şân'a itâate teşvik ve nâsa va'z ve tezkirde bulundu, sonra yürüdü. Kadınların bulundukları tarafı teşrîf edince onlara va'z ve tezkirde bulundu. Onlara «تصدقن . فان اكثركن حطب جهنم» yâni, "*Sadaka verin, zîrâ siz kadınların çoğu Cehennem kütüğüdür*" buyurdu. Kadınların en hayırlılarından biri ayağa kalkıp: "*Yâ Resûlâ'llâh, niçin?*" diye sordu. «لانكن تكثرن الشكاة و تكفرن العشير» = *Çünkü siz hâlinizden çokça şikâyet eder, kocalarınızın nân ve ni'metine karşı küfranda bulunursunuz*" cevâbını verdi ilâ.... [209 uncu hadîse de mürâcaat]. Bu hâtunun ismi ne *Buhârî*'de, ne *Müslim*'de zikredilmiyorsa da İbn-i Hacer'in isâbette pek yakın tahmînine nazaran «*Hatîbetü'n-Nisâ*» demekle ma'rûf olan Esmâ' bint-i Yezîd İbn-i Seken-i Ensâriyye *radiya'llâhu anhümâ* olmak gerektir. Zîrâ *Taberânî* ile *Beyhakî*'deki rivâyetinde müşârün-ileyhâ aynı kıssayı naklederken kendisinin orada hâzır olduğunu söylüyor ve: Resûlullâh *salsallâhu aleyhi ve sellem*'e karşı cür'etlice idim ve: "*Yâ Resûlâ'llâh niçin? diye nidâ ettim*" diyor.

[Esmâ' bint-i Yezîd *radiya'llâhu anhümâ*, Yermûk muhârebesinde çadırının direği ile dokuz düşman tepelemiş ashâb-ı şecâatten idi.] Câbir ile İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhüm*'ün rivâyetleriyle kadınların namazgâhta huzurları sâbit olduğu gibi Ümmü Atiyye *radiya'llâhu anhâ*'nın yine *Buhârî*'deki rivâyetlerine nazaran kadınların bayrama çıkmaları yalnız kendi arzulariyle kalmayıp emrolunurlardı. Örtünecek çarşafı olmayana çarşaf iâresi bile tavsiye buyurulmuş. Ümmü Atiyye *radiya'llâhu anhâ*'nın haber verdiğine göre tâze, kocaya varmamış kızlara, hattâ hâiz olanlara varıncıya kadar hep namazgâha çıkar, o günün bereketinden ve pâkliğinden hissemend olmak ümîdiyle erkeklerle berâber tekbîr alır, onlarla berâber duâ ederlermiş. Yalnız hâiz olanlar musallânın hâricinde kalıp cemâat-i Müslimînin tekbîr ve duâlarında hazır olurlarmış [477 nci hadîse de mürâcaat].

519. وَعَنْهُ أَىِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ وَكُلُّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ قَبْلَ الْخُطْبَةِ.

TERCEMESİ

Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile, Ebû Bekr, Ömer ve Osmân (*radiya'llāhu anhüm*) ile birlikte bayram namazında bulundum. Hepsi (de) namazı hutbeden evvel kılarlardı [1].

[1] Hutbenin bayram namazından sonra olduğu (515, 516, 517) nci hadîslerde geçmişti. Lâkin oralarda bu mes'ele diğer mesâil zımnında mezkûr olup burada ise *Buhârî*'nin bir bâb-ı mahsūsunda müstakil bir hadîs olarak îrâdedilmiştir. Buhârî, müteākıben İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da bu ma'nâda bir hadîsini rivâyet eder. Lâkin Hulefâdan yalnız Ebû Bekr ile Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın isimlerini zikreder. Aynî'nin *Buhârî* şerhinde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsini de, İbn-i Abbâs *radiya''llāhu anhümâ* hadîsinde olduğu gibi, Osmân *radiya'llāhu anh*'in ismi zikredilmekte ise de nüsha yanlış olsa gerektir.* Zîrâ *Buhârî* nüshalarına yalnız Ebû Bekr ve Ömer denildiği gibi Müslim'in, Tirmizî'nin, Neseî'nin ve İbn-i Mâce'nin İbn-i Ömer'den rivâyetleri hep böyledir.

Bayram namazı kaç rek'attır?

İki rek'at olduğu tâ asr-ı celîl-i Nebevî'den bu güne kadar bütün müslümanların icmâ-i amelîsi ile sâbit olduğu gibi evvelce geçen Ömer ve İbn-i Abbâs ve *Sünen-i İbn-i Mâce*'de mervî Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm* hadîsleri, kezâ bayram namazı tekbîrâtı ile ve bayram namazında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz

* 1348 senesi Mısır'da basılan Aynî nüshasındaki İbn-i Ömer hadîsinde Hazret-i Osman'ın ismi yoktur. K. M.

tarafından okunan sûreler hakkındaki hadîsler ile de sâbittir. Ancak, İmam Alî *kerrema'llāhu veche*'den edilen bir rivâyete nazaran musallāda cumhûrun kavli gibi iki, evde dört rek'at olarak, kılınır. «*Allāhu a'lem*». Kâ'b İbn-i Ucre *radiya'llāhu anh*'in Taberânî'nin «معجم» inde mervî: «ان هاتين الركعتين سبحة هذا اليوم حتى تكون الصلاة تدعوك» " = *Bu iki rek'at, öğlen namazına da'vet olununcaya kadar senin o günkü nâfile namazındır*" hadîsinin delâleti ile musallāda kılınmamış bayram namazına bedel o günün duhā namazı makāmına kāim olur demek istemiştir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın «ان النبى صلى الله عليه وسلم صلى يوم الفطر ركعتين لم يصل قبلها ولا بعدها» " hadîsi ise bu babda şek ve şübhe bırakmıyacak bir delil nakli olmakla berâber bayram günü namazdan evvel ve sonra nâfile namaz kılmanın cevaz ve adem-i cevâzı mes'elesi ortaya çıkıyor. «*Sünen-i*» *İbn-i Mâce*'de, Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi gibi "لم يصل قبلها و لا بعدها فى عيد" = *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz hiçbir bayram namazında ne evvel, ne de sonra hiçbir namaz kılmadı*" rivâyeti vardır. Lâkin Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den yine *Sünen-i İbn-i Mâce*'de: "«كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يصلى قبل العيد شيئاً . فاذا رجع الى منزله صلى ركعتين» = *Bayram namazından evvel bir şey kılmamak ve menzil-i saādete avdet buyurunca iki rek'at kılmak Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in mu'tâd-ı şerîfleri idi*" diye rivâyet olunmaktadır. Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyetine nazaran, Alî *radiya'llāhu anh* –İbn-i Abbâs ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'ün rivâyetlerine muvâfık olarak– bayram namazından ne evvel, ne sonra nâfile kılmamak mu'tâd-ı şerîf-i Nebevî olduğunu haber vermekle berâber "*İstiyen tetavvu' eder, istiyen namaz kılmaz*" demiştir. Rivâyet olunan ahādîsde, fi'l-i Resûl hikâye olunup o gün bayramdan evvel veya sonra teneffülden nehye dâir hiçbir fiili hāvî olmadıklarından Sahābe ve Tâbiîn ile eimme-i müctehidîn bayram namazından evvel veya sonra veya hem evvel, hem sonra imamın veya cemâatten bir ferdin teneffülünde kerâhat olup olmadığında hayli ihtilâf etmişlerdir ki, tafsîli mahalli burası değildir.

Bayram namazlarında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Tirmizî*'deki rivâyetine nazaran «سبح اسم ربك الاعلى» ile «هل أتيك حديث الغاشية» sûrelerini kırâet buyururlarmış. Bu rivâyete nazaran, Cum'a namazlarında da bu iki sûreyi okurlarmış. Hattâ bayram Cum'aya tesādüf ettiğinde her ikisinde yine bunları okurlarmış. Ebû Vâkıd, Semüre İbn-i Cündüb

ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün de buna benzer rivâyetleri vardır. Müslim'in Ebû Vâkıdi'l-Leysî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran da her iki bayramda «ق. والقرآن المجيد» ile «اقتربت الساعة وانشق القمر» sûrelerini okurlarmış. İmâm-ı Mâlik ile İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel, Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anh* rivâyetini, Şâfiî ise her iki rivâyeti ahzedip bu sûreleri okumak müstehabdır demişler. İmâm-ı Ebû Hanîfe ise o sûrelerin bayram namazına ihtisāsına kāil değildir.

Bayram namazındaki tekbîrâtın adedine gelince: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iyd-i fıtır ile iyd-i adhāda rükû' tekbirlerinden mâadâ ilk rek'atte yedi ve ikinci rek'atte beş tekbîr aldıklarını Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Ebû Dâvud ile İbn-i Mâce rivâyet ediyorlar. Yine Ebû Dâvud ile Tirmizî Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Ās *radiya'llāhu anhümâ*'nın fi'l-i Resûl olarak buna muvâfık rivâyetleri olduğu gibi «*Sünen-i*» *Ebû Dâvud*'da Sahābî-i müşârün-ileyhin: "«قال نبى الله صلى الله عليه وسلم التكبير فى الفطر سبع فى الاولى و خمس فى الآخرة و القراءة بعدهما كلتيهما» = *Allāh'ın Nebiyy-i Kerîm'i salla'llāhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: İyd-i fıtır namazında tekbîrin adedi birinci rek'atte yedi ve sonraki rek'atte beştir. Kırâet de her ikisinde tekbîrlerden sonradır*" hadîs-i merfûu da vardır. Tekbîrâtın kırâetten evvel olduğuna dâir İbn-i Mâce'nin Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın müezzini Sa'dü'l-Karez* *radiya'llāhu anh*'den bir rivâyeti vardır. Onda iyd-i fıtır yerine «*iydeyn*» denilmiş olup yine kırâetten evvel birincide yedi, ikincide beş tekbir almak mu'tâd-ı şerîf-i Nebevî olduğu zikrolunuyor. Tekbirlerin yedi ve beş olduğuna dâir bir de Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin rivâyet ettikleri Amr İbn-i Avfi'l-Müzenî *radiya'llāhu anh* hadîsi vardır ki, Tirmizî, bu hadîsi rivâyet ederken bu bâbda Āişe ile İbn-i Ömer ve Abdullāh İbn-i Ömer'den de rivâyet olduğunu söyledikten sonra bunların içinde en ziyâde hasen olan hadîsin bu olduğunu söyler. Ondan sonra da: Ashāb-ı Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den ve diğerlerinden ehl-i ilm olan bâzılarınca amel bunun üzerinedir. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in de Medîne'de böyle namaz kıldırdığı rivâyet olunmaktadır. Bu, ehl-i Medîne'nin kavli olup Mâlik İbn-i Enes ile Şâfiî ve İshāk İbn-i Râhûye hep buna kāillerdir. Diğer

---

* Karaz, fethateyn ile samg ağacının palamuduna denir. Sa'dîn bununla intifâ etmesi, bâis-i izāfe olmuştur. [*Kāmus* tercemesi]

taraftan İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den de tekbîrât adedinin dokuz olduğuna dâir rivâyet vardır ki beşi, birinci rek'atte kırâetten evveldir. İkinci rek'atte ise kırâetle başlayıp daha sonra rükû' tekbîri ile berâber dört tekbîr alınır. Diğer Ashāb-ı Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den de bunun gibi rivâyet vardır. Bu, ehl-i Kûfe'nin kavli olup Süfyân-ı Sevrî de buna kāildir, diyor. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan keyfiyyete muvâfık olarak hareket eden mevzū-i bahs Sahābe İbn-i Abbâs, Enes İbn-i Mâlik, Muğîre İbn-i Şu'be, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Huzeyfe İbn-i Yemân *radiya'llāhu anhüm*'dür. *Sünen-i Ebû Dâvud*'daki rivâyete nazaran Saîd İbni'l-Âs, Ebû Mûse'l-Eş'arî ile Huzeyfe İbn-i Yemân *radiya'llāhu anhüm*'e Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in adhā ve fıtır bayramlarında nasıl tekbîr getirdiklerini sormuş. Ebû Mûsâ "*Cenâze tekbirleri gibi dört tekbîr alırdı*" demiş; Huzeyfe de tasdîk etmiş. Sonra Ebû Mûsâ: "*Ben Basra'da vâlî iken tekbirleri hep böyle alırdım*" demiş.

Eimme ihram tekbîrinde bittabi' ittifak ettikden sonra ondan sonraki zâid tekbîrlerin adedinde ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre her iki rek'at de üçerdir. Mâlik ile Ahmed'e göre birincisinde altı, ikincisinde beştir. Şâfiî'ye göre ise birincide yedi, ikincide beştir. Yine Şâfiî'ye göre her iki tekbir arasında zikretmek müstehabtır. Ebû Hanîfe ile Mâlike göre tekbirleri sıra ile mütevâliyen almak evlâdır. Mâlik ile Şâfiî'ye göre İbn-i Mes'ūd rivâyetinden evvel serdettiğimiz rivâyetlere muvâfık olarak, her iki rek'atta tekbîr, kırâete takdîm olunur. Ebû Hanîfe ise, İbn-i Mes'ūd rivâyetine temessük ederek birinci rek'atte tekbirleri kırâete takdîm, ikinci rek'atte kırâeti takdîm ile tekbîrât-ı zevâidi te'hîreyler. Ahmed İbn-i Hanbel'in bu bâbda her iki mezhebe muvâfık kavilleri vardır. Tekbîr alınırken eller kalkar. Bunda ittifak vardır. Yalnız İmâm-ı Mâlik'ten rivâyet olunmuş bir kavilde ihram tekbîrinden başkasında el kalkmaz. İmâm-ı Muhammed «موطا» ında İbn-i Mes'ūd kavlini ihtiyâr etmekle berâber "*Bayram namazları tekbirlerinde nâs ihtilâf ettiler. Maahâzâ hangisi ile āmil olsan güzel olur*" demiştir.

520. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا الْعَمَلُ فِي أَيَّامٍ أَفْضَلُ مِنْهَا فِي هٰذَا الْعَشْرِ قَالُوا وَلَا

الْجِهَادُ قَالَ وَلَا الْجِهَادُ إِلَّا رَجُلٌ خَرَجَ يُخَاطِرُ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجِعْ بِشَيْءٍ.

TERCEMESİ

(Yine) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Başka günlerin hiçbirinde* (içinde bulunduğumuz) *şu on gündeki amellerden daha efdal hiçbir amel yoktur*" buyurduğunu ve: "*Cihad da mı* (daha efdal değil?)" denmesine karşı: "(Evet,) *cihad da*[1], *meğer ki bir kimse nefsini* (Allah yolunda) *muhâtaraya atıp* (kendisine āid ne mal, ne nefis) *hiçbir şeyi geri getiremez olursa*[2], (işte onun ameli bunlardan da efdaldir)" cevâbını verdiğini (sened-i muttasıl ile) rivâyet etmiştir[3].

RİVÂYETLER:

Bâzı rivâyetlerde yalnız «في هذه»,

Bâzı nüshalarda «ولا الجهاد في سبيل الله؟»,

Bâzı nüshalarda da «الا من خرج» zaptedilmiştir.

«في هذا العشر» lâfziyle olan rivâyetin sarâhatinden anlaşılıyor ki, hadîs-i şerifte fazîleti mevzū-i bahs olan on gün, Zilhicce ayının ilk on günüdür. «والفجر * وليال عشر *» nazm-ı celîlinde rabbımız Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin, şanlarına ta'zîmen kasem buyurduğu günler, bu günlerdir. «*Leyâl*» ta'bîri, geceleri ta'kîb eyliyen günleri de ifâde eder. Her yevm-i şer'î ona tekaddüm eden geceden i'tibâren başladığı için, «*eyyâm*» yerine «*leyâl*» isti'mâl etmek pek ziyâde şâyi'dir. Müslümanlar arasında mine'l-kadîm müteāref ve şâyi' olan bu isti'malden gāfil olanlar, yeniden yeniye meselâ: «*Perşembe'yi cum'aya îsāl eden gece*» tarzında dolaşık bir ifâde ile maksatlarını anlatmıya çalışmıya başlamışlardır. Halbuki o, kısaca «*cum'a gecesi*» dir.

«فضل العمل في ايام التشريق» bâbında zikredilen bu hadîs –biraz evvel işâret edildiği üzere– «العشر» lâfzının hazfiyle yalnız «في هذه» lâf-

---

* *Sûre: 89 (Fecr), âyet: 1, 2*

ziyle de Buhârî'den rivâyet edilmiştir ki, bâba verdiği isim karînesiyle Buhârî'nin bu eyyamdan anladığı, eyyâm-ı teşrîk olmuş oluyor.

Zilhicce'nin sekizinci gününe «يوم ترويه», dokuzuncusuna «يوم عرفه», Kurban bayramı gününe «يوم النحر», ondan sonraki üç güne «ايام تشريق» denir ki eyyâm-ı teşrîkın ilk gününe «يوم القر», ikinci gününe «يوم النفر الاول», sonuncu gününe «يوم النفر الثانى» denir. Arefe, bizde el-yevm zannolunduğu gibi her hangi güne tekaddüm eden gün ma'nâsına olmadığı gibi ezcümle Kurban bayramından evvelki güne, bayrama tekaddüm ettiği için arefe denmemiştir, «يوم عرفه» Arafat'da vukuf gününe has bir ism-i şer'î olup diğer hiçbir güne bu isim verilmez. Yevm-i nahri eyyâm-ı teşrıkdan addedenler de vardır. Sûre-i Hac'daki * «يذكروا اسم الله فى ايام معلومات على ما رزقهم من بهيمة الانعام» ile sûre-i Bakare'deki ** «واذكروا الله فى ايام معدودات» âyet-i kerîmelerindeki «*eyyâm-ı ma'lûmât*» ile «*eyyâm-ı ma'dûdât*»'ı — *Buhârî*'deki nakle göre — İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* aşer-i zilhicce ve eyyâm-ı teşrîk ile tefsîr etmiştir. Netekim, Abd İbn-i Humeyd'in tefsîrinde mevsûlen rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh: "*Allāhu Teālâ'yı eyyâm-ı ma'dûdâtta (Allāhu ekber) diye zikrediniz, yine Allāhu Teālâ'yı eyyâm-ı ma'lûmâtta (Allāhu ekber) diye zikrediniz. Eyyâm-ı ma'dûdât: Eyyâm-ı teşrîk, eyyâm-ı ma'lûmât da: aşr-i zilhicce'dir*" demiş. İmam Ebû Hanîfe'nin ve ondan evvel Hasen-i Basrî ile Katâde'nin de kavilleri budur. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen diğer rivâyette ise eyyâm-ı ma'lûmât: yevm-i terviyeden evvelki günlerdir. Süyûtî'nin «*Dürrü mensûr*»'daki zabtına göre, Eyyâm-ı ma'lûmât ile yevm-i terviye ve yevm-i arefe, eyyâm-ı ma'dûdât da eyyâm-ı teşrîktir. Bu rivâyete göre yevm-i nahir, eyyâm-ı teşrîk idâdına dâhil olmuş olur. Yine müşârün-ileyhten üçüncü bir rivâyete nazaran eyyâm-ı ma'lûmât, yevm-i nahir ile ondan sonraki üç gündür. İmâm-ı Mâlik ile İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre eyyâm-ı ma'lûmât: eyyâm-ı nahrin üçü, eyyâm-ı ma'dûdât da: eyyâm-ı teşrîkın üçüdür ki cem'an dört gündür. Bu dört günün ortada kalan ikisi hem eyyâm-ı ma'lûmattan, hem de eyyâm-ı ma'dûdâttandır. Tahāvî sûre-i Hac âyetindeki «على ما رزقهم من بهيمة الانعام» karînesiyle bu kavli tercîh ediyor. Zîrâ, Hak Sübhānehû ve Teālâ müslümanları eyyâm-ı ma'lûmâtta kestikleri

* *Sûre: 22 (Hac), âyet: 28*

** *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 203*

kurbanlarla merzuk buyurmasına mukābil zikretmelerini ferman buyuruyor. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen rivâyet de budur.

Eyyâm-ı ma'lûmât ile eyyâm-ı ma'dûdât için teşrî' edilmiş bir ibâdetimiz vardır ki, o da «*Bayram tekbîrleri*» dediğimiz tekbîrât ve tehlîlâttır. İşte bu mübârek günlerde gerek ref'-i savt ile edilen tekbîr ve tehlillerin, gerek sâir ibâdâtın fazîleti evkāt-ı sâirede edilen ibâdattan efdal olduğu bu hadîs-i şeriften anlaşılıyor. Bu günlerin fazîleti, menâsik-i hacca zarf olmaları dolayısiyledir. Bâhusūs eyyâm-ı teşrîkın ve o günlerdeki ibâdâtın fazîleti için başka sebebler de vardır. İbrâhim Halîlu'llāh ile Necl-i Mükerremi *salâvâtu'llāhi ve selâmuhû ve alâ Nebiyyinâ* Hazretlerinin ma'rûz kaldıkları müdhiş imtihân ile zebîhin zebhine bedel fedâ olarak taraf-ı Hak'tan koç ihsan buyurulması da o günlerde ve menâsik-i haccın îfâ edildiği yerlerde vâkı' olmuştur. Bir de Müslim'in rivâyet ettiği üzere eyyâm-ı Minâ, ta'bîr-i dîğerle eyyâm-ı teşrîk, ekl ve şürb günleri olub o günlerde oruç haramdır. O günler bayramdır. Oruç haram olacak vechile ekl ve şürb günleri olunca nâs tabiatiyle alelekser gaflete daldıkları için gafletin gālib olduğu bu gibi evkatta ezkâr ve ibâdâtın kıymeti elbette artar. Netekim ekser nâs uykuda iken gece ortasında iken kalkıp ibâdetle iştigaldeki fazîlet de diğer ibâdetlere mekîs olamaz. Abdullāh İbn-i Kurt *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki rivâyet-i merfûasına nazaran: " ان اعظم الايام عند الله يوم النحر ثم يوم النفر = *İnda'llāh azamet-i şânı en büyük olan gün, evvelâ yevm-i nahir, sonra yevm-i nefîrdir*" buyurulmuştur. Hazret-i Seyyidi'l-Mürselîn ile Ashāb-ı Güzîn, bu günlerin şânına çok i'tinâ buyurmuşlardır.

Buhârî'nin ta'lîkan rivâyetine göre, İbn-i Ömer ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm*, eyyâm-ı aşirde çarşıya çıkıp yüksek sesle tekbîr alır, işitenler de yine yüksek sesle onlara peyrev olurmuş. Muhammed İbn-i Aliyyi'l-Bâkır Hazretleri de bu günlerde yalnız ferâizden sonra değil, nevâfilden sonra da tekbîr alırmış. Eyyâm-ı teşrıkte fezāil-i a'mâl yalnız –salât-i nâfileden efdal olan– tekbîrât-ı mesnûneye münhasır olmayıp ibâdât-ı sâire de bunlara dâhildir. Bu ibâdâtın en mühimmi de menâsik-i Hac'dır.

Bu hadîs-i şerîfi, Buhârî'den rivâyet edenler –evvelki hâşiyelerden ma'lûm olmuş olacağı vechile– kimi metinde olduğu gibi

«في هذا العشر» kimi de mübhem olarak «في هذه» lâfziyle rivâyet ederek ihtilâfa düşmüşlerdir. Metne göre hadîs-i şerifte efdaliyyeti beyân olunan, aşr-i Zilhicce eyyâmı olmuş olur ki, rivâyât-ı sâire de hep bunu müeyyiddir. «في هذه» rivâyet-i mübhemesinden de yine aynı ma'nâyı çıkarmıya hiçbir mâni' yoksa da Buhârî —evvelce arzedildiği üzere— İbn-i Abbâs'dan olan bu rivâyete istinâden bu eyyâm-ı mübârekenin eyyâm-ı teşrık olduğuna zâhib olmuştur. Maahâzâ İbn-i Ömer ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm*'ün eyyâm-ı aşirde tekbîr aldıklarını ta'lîkan rivâyet ettiğine bakılırsa «في هذه العشر» rivâyetinden de büsbütün gaflet göstermiyerek aşr-i zilhicce'nin hiç olmazsa a'mâl-i hacca zarf olan son günlerini «هذه» lâfz-ı mübheminin medlûlüne idhâl etmek istemiştir zannederim.

Buhârî'den edilen rivâyetlerin bir üçüncü sūreti daha vardır ki evvelki ikisi ile ma'nen kābil-i te'lîf değildir. Hadîs, Kerîme'nin Küşmihenî'den rivâyetine nazaran: "ما العمل في ايام العشر افضل من العمل في هذه» = *Eyyâm-ı aşirdeki sālih ameller bu günlerdekilerden, yâni eyyâm-ı teşrikdekilerden daha efdal değildir*" sūretindedir. Bu rivâyet, huffâzdan Ebû Zerr-i Herevî'nin yine Küşmihenî'den olan rivâyetine muhâlif olduğundan şazdır. Mahfûz olan rivâyetin metindeki sūret olduğu «*Sünen*» sāhibi Ebû Dâvudü's-Sicistânî ile «*Müsned*» sāhibi Ebû Dâvudü't-Tayâlisî'nin, Dâremî'nin Vekî''ın, İbn-i Mâce'nin, Tirmizî'nin rivâyetleriyle sâbit olmaktadır. Bâhusūs Câbir *radiya'llāhu anh*'in Ebû Avâne İbn-i Hibbân'ın «*Sahîh*» lerindeki: "ما من ايام افضل عند الله من ايام عشر ذى الحجة = *İnda'llāh aşr-i zilhicce günlerinden efdal gün yoktur*" hadîs-i merfûu da vardır.

Bu eyyâm-ı aşrin efdali de bilittifak yevm-i arefedir. Hattâ bir kimse efdal-i eyyamda oruc tutmayı nezretse o günü tutmak lâzım gelir.

Aşr-i zilhicce'nin diğer günlere nazaran hâiz olduğu imtiyâz-ı mahsūs: salât, savm, sadaka ve hac gibi ümmehât-ı ibâdâtın o günlerde bir araya gelebilmesindendir. Bu günlerdeki kurubât-ı a'mâlin eyyâm-ı sâiredekilerden efdal olması ıtlāk-ı üzere değildir. Zîrâ meselâ eyyâm-ı aşr-i zilhicce'deki nevâfil-i savm, elbette farz ramazan orucundan efdal olamaz. Bundan anlaşılan ma'nâ bu günlerdeki nevâfil, başka günlerdeki emsâli nevâfilden, ferâizi de diğer günlerdeki ferâizden efdal olmasıdır. Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den

rivâyet ettiği : «خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة» hadîs-i merfûuna nazaran cum'a da efdal-i eyyam olduğundan iki hadîs beyninde teāruz var gibi görünürse de hakîkatta yoktur. Zîrâ cum'a haftanın, aşr-i zilhicce ise senenin efdal-i eyyâmıdır. Aşr-i zilhicce meyânına dâhil olan cum'a ise, her iki fazîleti cem' edeceğinden senenin alelıtlak efdal-i eyyâmı olmuş olur.

[1] İsmâilî'nin rivâyetinde: «ولا الجهاد» yerine iki kerre «ولا الجهاد في سبيل الله» buyurulmuştur. Başka bir rivâyette Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazretleri «ولا الجهاد» cevâbını üç defa tekrar buyurmuşlardır. Bu suâlin –(25 ve 34) üncü hadîslerden de anlaşıldığı üzere– fî-sebîli'llâh cihâdın efdal-i a'mâl olduğuna vâkıf bir zat tarafından îrâd edildiği hatıra gelir. (1176) ncı Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsine göre de biri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e gelip: "*Yâ Resûlâ'llāh, bana cihâda muādil bir amel-i sālih öğret*" diye niyazda bulunmuş ve: "*Böylesini bulamam*" cevâbını almıştır.

[2] "فلم يرجع بشيء = *Hiçbir şey geri getirmez*" lâfzından iki ma'nâ maksūd olabilir: 1 — Bütün malı fî-sebîli'llâh telef olup geriye bir şey getirmez. Bu takdirde kendisi sâlimen avdet etse de bütün malının Allah yolunda telef olması sebebiyle mevzū-i bahs olan fazîleti ihrâz eder demektir. 2 — Ne malı geri gelir, ne kendisi. Bu takdirde bu ecre nâil olacak kimse fî-sebîli'llâh şehîd olmuş olur. Murâd-ı ālî-yi Nebevî'nin ikinci ihtimal olduğuna dâir diğer rivâyetler olduğu için, terceme ederken kavis içinde (kendisine āit ne mal, ne nefis) lâfızlarını ilâve ettik. Rivâyetlerin kiminde: "الا من عقر جواده واهريق دمه = *Meğer ki, hayvanı telef edilen ve kanı akıtılan bir gāzî ola*"; kiminde: "«الا من لا يرجع بنفسه ولا ماله» = *Meğer ki ne sağ sâlim kendisini, ne de malını geri getirmiyen ola*"; kiminde de: «لا. الا ان لا يرجع» = *Hayır, meğer ki o kimse geri gelemeye*" denildiği gibi Câbir *radiya'llāhu anh* hadîsinde de: "الا من عقر وجهه في التراب = *Meğer ki cihad esnâsında katl olunup yüzü gözü toprağa bulanmış bir hāle gele*" denilmiştir.

[3] Bu hadîs-i şerifte cihâdın ta'zîm-i kadr ü şânı ve mücâhidînin derecâtı ve fî-sebîli'llâh cihadda gāye-i kusvâ Allah için bezl-i cân edip rütbe-i şehâdeti ihrâz olduğu anlaşılmakla berâber aşr-i zilhicce'de oruc tutmanın fazîleti de istidlâl olunabilir. Zîrâ oruc da amel cümlesindendir. Yevm-i nahri tutmak haram ise eyyâm-ı aşrin diğer dokuzunda bu fazîleti ihrâza imkân vardır. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm*

Efendimiz'in aşr-i zilhicce'de hiçbir def'a oruc tutmadıklarını Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan sünen kitablarında rivâyet ediyorlarsa da ümmete farzolur korkusu ile bu günlerde orucu terk buyurdukları vârid-i hâtırdır. [411 inci hadîse mürâcaat] bâhusūs arefe gününü tutanın hem o sene, hem de ertesi sene günahlarına keffâret olduğuna dâir Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'in gerek *Müslim*, gerek *Tirmizî*'de rivâyeti vardır.

521. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ التَّلْبِيَةِ كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَ يُلَبِّى الْمُلَبِّى لَا يُنْكَرُ عَلَيْهِ وَ يُكَبِّرُ الْمُكَبِّرُ فَلَا يُنْكَرُ عَلَيْهِ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den:

(Müşârün-ileyhden): "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ile berâber iken nasıl yapardınız?*" (diye) telbiye (nin keyfiyyetin) den [1] suâl olundukta [2] şöyle demiştir: İstiyen lebbeyk derdi ki, inkâra uğramazdı; istiyen de tekbîr alırdı da (yine) inkâra uğramazdı. (Yâni hiçbir kimse kendisine niçin telbiye ediyorsun, yâhud niçin tekbîr alıyorsun? demezdi) [3].

RİVÂYETLER:

Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «كان يهل المهل» denilmiştir ki, yine o ma'nâyadır. Zîrâ «اهلال» yüksek sesle telbiye etmektir.

Bu rivâyette her iki mevzi'de – meçhul sîgasiyle – «فلا ينكر عليه» denmiştir. Buhârî'nin öteki rivâyetinde ise –ma'lûm sîgasiyle– yine her iki yerde «فلا ينكر عليه» 'dir ki, bu takdirde ma'nâsı: "Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz inkâr buyurmazlardı" olmuş olur.

[1] «تلبيه» Hüccâc, Beytü'l-Harâm'ın ihrâma girdiği andan i'tibâren «*Cemretü'l-Akabe*»'de ilk cemerâtı atıp halâl oluncıya kadar, yâni ihramdan çıkıncıya kadar hep «*lebbeyk lebbeyk*» diye ezân-ı İbrâhimîye icâbetlerini ızhâr u i'lân etmelerine denir. Buhârî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in telbiyeleri: "«لبيك اللهم لبيك . لبيك لا شريك لك لبيك . ان الحمد و النعمة لك والملك لا شريك لك» lâfziyle naklolunmuştur.

[2] Enes *radiya'llāhu anh*'den bu suâli soran zat, râvîsi Muhammed İbn-i Ebî Bekri's-Sakafî olup Buhârî rivâyetine nazaran: "سألت انسا و نحن غاديان من منى الى عرفات = *Minâ'dan Arafat'a çıktığımız esnâda Enes'e sordum*" tafsîli ile suâlin zamân-ı îrâdı da zikrediliyor. Müslim ise ayni hadîsi Muhammed İbn-i Ebî Bekr'den: "قلت لانس غداة عرفة ما تقول فى التلبية فى هذا اليوم ؟ = *Arefe sabahı Enes'e, bugün edilecek telbiye hakkında ne dersin? diye sordum*" lâfziyle olup her iki rivâyete göre îrâd edilen suâl, hüccâcın Arafât'a çıktıkları günkü telbiyenin keyfiyyetine taallûk etmiş olur.

[3] Müslim'in rivâyetinde Enes *radiya'llāhu anh* cevâbında: "«سرت هذا المسير مع النبى صلى الله عليه وسلم فنا المكبر و منا المهل . لا يعيب احدنا على صاحبه» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte yine böylece Minâ'dan Arafât'a çıktık. Kimimiz tekbîr alır, kimimiz ihlâl, yâni yüksek sesle telbiye ederdi. Hiç birimiz de bundan dolayı arkadaşını yanlış yaptı diye ayıplamazdı*" diyor. Enes *radiya'llāhu anh*'in bu rivâyetini İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın "«غدونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من منى الى عرفات فنا الملبى و منا المكبر» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte sabah vakti Minâ'dan Arafât'a çıktıktı. Kimimiz telbiye ile, kimimiz de tekbîr ile meşgūl idi*" rivâyeti de te'yîd ediyor. Bu rivâyetlere ve bunları takviye eden diğer birçok rivâyâta bakılırsa Arafât'a çıkan hüccâcın telbiye ile tekbîr beyninde muhayyer oldukları anlaşılırsa da o gün, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hangisi ile meşgūl olduklarına dâir rivâyet yoktur. Netekim İbn-i Ömer hadîsini oğlu Ubeydullāh İbn-i Abdillāh İbn-i Ömer'den rivâyet eden Abdullāh İbn-i Ebî Seleme, Ubeydullāh'a: "*Ben size teaccüb ediyorum. Nasıl olmuş da Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in o gün ne yaptığını babana sormamışsınız?*" diye hayıflanmıştır. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in takrîrinden, adem-i inkârından hüccâcın her hangisiyle meşgūl olmakta muhayyer olduğu tebeyyün ediyorsa da Abdullāh hangisinin efdal

olduğunu fi'l-i Resûl'den istidlâl etmek istemiştir. Ancak meşhur olan sünnet, yevm-i nahirde «*Cemretü'l-Akabe*»'de ilk taşı atıncıya kadar telbiyeye ara vermemektir. Netekim İbn-i Mes'ûd, Abdullâh İbn-i Abbâs, Fadl İbni'l-Abbâs, Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhüm*'den mervî olan nukūl-i sahîha hep bunu müeyyiddir. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*: "«ما زال رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبى حتى رمى الجمرة . الا ان يخلط ذلك بتهليل أو تكبير» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem cemre atıncıya kadar hep telbiye ile meşgūl oldu meğer ki, telbiyelerin arasına ahyânen tehlîl ve tekbîr karıştıra*" demiştir. O halde Enes ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'ün bahsettiği tekbîr, mülebbînin telbiyeyi kat' etmeksizin araya karıştırdığı bir zikr olmuş olur. İmam Ebû Hanîfe ile İmâmeyn'in ve İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebleri budur. İmâm-ı Mâlik'ten bu bâbda üç kavil menkuldür. Birine göre, arefe günü vakt-i zevalde, diğerine göre, Arafat'ta vakfede, üçüncü kavle göre de, mescid-i Arefe'ye vardığında telbiyeyi kat' eder. Bu akvâlin sünnet-i mütevâtire ve meşhûreye muhâlif olduğu – inşâallah – Hac bahsinde görülecektir.

Huccâc halâl olduktan sonra Minâ'da oldukları günlerde –Eyyâm-ı teşrıktır– artık yalnız tekbîr ile meşgūl olurlar. Bu hususta Buhârî'nin ta'lîkan dört rivâyeti vardır: 1 — Ömerü'l-Fâruk *radiyallāhu anh* Minâ'daki kubbesinde (küçük çadırında) tekbîr alırdı da ehl-i mescid bunu işitip ona uyarlar, çarşıda, pazarda olanlar da tekbîre başlarlardı da bütün Minâ tekbîr ile sarsılırdı. 2— İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, o günlerde yâni Minâ günlerinde tekbîr alır dururdu. Namazlardan sonra da, yatağında da, füstatında da (otağında da), oturduğu yerde de, gezdiği yerlerde de o günlerin hepsinde tekbîr alırdı. 3 — Ümmü'l-mü'minîn Meymûne *radiya'llāhu anhâ* yevm-i nahirde tekbîr alırdı. 4 — Teşrık günlerinde kadınlar Ebân İbn-i Osmân'ın ve Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in ardından erkeklerle berâber mescidde tekbîr alırlardı. Eyyâm-ı hacdaki tekbîrat yalnız huccâca mahsūs bir ibâdet olmayıp hacca gitmiyen ehl-i âfak da zikru'llâhın bu nev'ini etmekle vazîfedâr oldukları gibi –Ümmü Atıyye *radiya'llāhu anhâ*'nın hadîsinden ma'lûm olduğu üzere– iyd-i fıtırda da tekbîr alınır. Bu eyyâm-ı meşhûrede alınan tekbîrin sîgası hakkında sâbit olmuş hiçbir hadîs mervî olmamakla berâber selef-i sālihîn ve halef-i tâbiînin ameli olmak üzere muhtelif sîgaları tekarrür etmiştir. Şöyle ki:

1 — Mâlikîlere göre, üç kerre yalnız «الله اكبر» denir. Maahâzâ: «الله اكبر لا اله الا الله . الله اكبر . الله اكبر ولله الحمد» denirse hoş olur demişlerdir. Zîrâ, rivâyet olunduğuna göre, Câbir *radiya'llāhu anh*, eyyâm-ı teşrıkte namazı kılıp bitirdikten sonra üç kerre «الله اكبر» demekle iktifâ etmiştir.

2 — Halîlullāh İbrâhim *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den me'sûr olup el-yevm bu diyâra alınagelmekte olan tekbîr sîgası ki, bir kerre «الله اكبر . الله اكبر . لا اله الا الله . والله اكبر . الله اكبر ولله الحمد» demektir. Ömer, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhümâ*'nın kavli bu olup bütün Hanefiyye ile Süfyân-ı Sevrî ve Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk İbn-i Râhûye de buna kāillerdir.

3 — Şâfiiyye'nin muhtārı olan tekbirdir ki, Hanefiyye'ninki gibidir. Yalnız evvelinde iki yerine üç kerre «الله اكبر» denir. İmâm-ı Şâfiî: "*Bundan sonra zikr olarak her neyi ziyâde ederse iyi olur. Lâkin* «الله اكبر كبيراً . والحمد لله كثيراً . وسبحان الله بكرةً و اصيلاً . لا اله الا الله . و لا نعبد الا اياه . مخلصين له الدين ولو كره الكافرون . لا اله الا الله وحده . صدق وعده . و نصر عبده و اعز جنده . و هزم الاحزاب وحده . لا اله الا الله والله اكبر.» *elfâz-ı mübârekesini yüksek sesle ziyâde ederse daha iyi olur*" demiştir. Saîd İbn-i Cübeyr'in kavli de budur.

4 — İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî tekbîr ki, «الله اكبر . الله اكبر . الله اكبر و اجل . الله اكبر و لله الحمد» sūretindedir.

5 — Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî diğer sîgadır ki «الله اكبر . الله اكبر . لا اله الا الله . هو الحي القيوم . يحي و يميت و هو على كل شيء قدير» sūretindedir.

6 — İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî olan tekbîr ki, «الله اكبر . الله اكبر . لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك و له الحمد و هو على كل شيء قدير» sîgasıdır.

Buraya kadar zikredilen ve edilmiyen âsâr-ı adîde delâletiyle eyyâm ve leyâli-i teşrıkda namazlardan sonra tekbîr almanın vâcib veya hiç değilse müstahab olduğu anlaşılır. Tekbîrât-ı teşrık, eimme-i Hanefiyye'ye göre vâcib, mâadâlarına göre hasendir. Lâkin İmam Ebû Hanîfe, bu vücûbu yalnız emsārda mukîm olanların cemâatle kıldıkları salâvât-ı mefrûzaya kasredib ona göre salât-i vitirden, bayram namazından, sünen ve nevâfilden sonra tekbîr alınmadığı gibi misâfir olanlara da, münferiden kılanlara da tekbîr vâcib değildir. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in de mezhebi budur. Süfyân-ı Sevrî'nin

ve Ahmed İbn-i Hanbel'in –rıvâyet-i meşhûreye göre– kavilleri budur. İmam Ebû Yûsuf ile İmâm-ı Muhammed'e göre ise, mukîm olsun, misâfir olsun, münferiden, yâhud cemâatle kılsın farz kılan her kimse üzerine bu tekbîrler vâcibdir. Evzâî ile Mâlik'in de kavilleri budur. Şâfiî'nin kavl-i esahhına göre, o günlerde nevâfil ile cenâze namazlarından sonra da tekbîr alınır. Erkeklerle berâber olmadıkca kadınlar, mukimlerle berâber olmadıkca misâfirler cemâati, tekbîr almazlar.

Gerek muhrim, gerek muhil herkes için bu tekbîrlere İmam Ebû Hanîfe'nin kavlince, arefe gününün sabah namazından sonra başlanıb yevm-i nahrin ikindisinden sonra nihâyet verilir ki sekiz vakit olmuş olur. Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* ile Alkame, Esved-i Nehaî ve İbrâhîm-i Nehaî'nin de kavilleri budur. İbn-i Mes'ūd *radiy'llāhu anh*'den rivâyet edilen diğer kavle göre ise, yevm-i nahrin öğlen namazından sonra tekbîrâta nihâyet verilir ki bu kavle göre, yedi vakit etmiş olur.

İmâm-ı Muhammed ile İmam Ebû Yûsuf'a göre bayramın dördüncü günü ikindiden sonra nihâyet verilir ki yirmi üç vakit eder. Ömer İbni'l-Hattāb, Alî İbn-i Ebî Tālib, Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün kavilleri de budur. Süfyân-ı Sevrî ile Süfyân İbn-i Uyeyne ve Ebû Sevr ve Ahmed İbn-i Hanbel ve bir kavle göre Şâfiî de buna zâhib olmuşlardır. Bu kavle zâhib olanlar meyânında Ebû Bekr ile Osmân *radiya'llāhu anhümâ*'nın da isimlerini zikreden vardır. Şârih Aynî diyor ki, Sahâbe *radiya'llāhu anhüm*'den vârid olan en sahîh rivâyet, yevm-i arefe sabahından Minâ günlerinin âhirine kadar olduğuna dâir İbni'l-Münzir ile diğerlerinin Alî ve İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettikleri eserdir. Eğer bu rivâyet dediği gibi sahîh ise, yedi vakit ve sekiz vakit hakkında İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'e atfettiği kavillerin sâbit olmaması lâzım gelir. İmâm-ı Mâlik'in kavlince, yevm-i nahrin öğlen namazından sonra dördüncü günün sabah namazından sonra hitam verilir ki on beş vakit eder. Bu kavl, İmam Ebû Yûsuf'dan da rivâyet olunmuştur. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ile Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in de kavilleri budur. İmâm-ı Şâfiî'nin de kavl-i meşhûru bu ise de Şâfiiyyece amel, yirmi üç vakit tekbîr almak üzere tekarrür etmiştir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* ile Saîd İbn-i Cübeyr'den yirmi iki vakit rivâyeti vardır ki

mebdei, yevm-i arefenin salât-i zuhrudur. Daha başka kavilleri varsa da bunlar kadar meşhûr olmadığına binâen zikrinden sarf-ı nazar ettim.

İyd-i adhā'da olduğu gibi iyd-i fıtır'da da musallāya giderken yolda ve musallāda, bayram gecesinde ve gündüzün sabahleyin de yüksek sesle tekbîr almak müstehabdır. Yalnız Dâvud-ı Zāhirî'ye göre vâcibdir. İbn-i Hübeyre "*İyd-i fıtır tekbîrâtı, Sûre-i Bakare'-deki* «وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلَى مَا هَدَيكُمْ*» *âyet-i kerîmesi delâletiyle İyd-i adhā tekbîrâtından daha müekkeddir*" demiş. Alî, Ebû Katâde ve İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'ün musallāya varıncaya kadar savt-ı bülend ile tekbîr aldıkları mervîdir. Mâlik ile Evzâî'nin kavilleri budur.

İmâm-ı Mâlik'e göre, leyle-i fıtırda tekbîr alınmaz da yevm-i fıtırda musallāda imam namaza çıkıncaya kadar tekbîr alınır. İmam gelince kesilir. Dönüşde tekbîr alınmaz. Şâfiî'nin kavl-i esahhına göre, hilâl-i fıtrın rü'yetinden i'tibâren tekbîre başlanır. Müşârün-ileyh: "*Leyle-i nahirde ve imam musallāya namaza çıkıncaya kadar leyle-i fıtırda namazdan sonra tekbîrin izhâr edilmesi bence müstehabdır*" demiş. Nihâyeti hakkında ondan mervî üç kavil daha vardır: birincisine göre, imam musallāya çıkıncaya kadar, ikincisine göre, imam ihram tekbîrini alıncaya kadar, üçüncüsüne göre ise, namaz bitinceye kadar tekbîrâta devam edilebilir. Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, yine rü'yet-i hilâlden i'tibâren imam musallāya çıkıncaya, diğer kavline göre de hutbeden fâriğ oluncaya kadar devâm eder.

522. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْحَرُ وَيَذْبَحُ بِالْمُصَلَّى.

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (kurban edilecek hayvanı) musallāda nahir veya zebih buyurduğu[1] (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur[2].

[1] Buhârî'nin buradaki rivâyeti terdîd ile: «ينحر او يذبح» lâfziy-

* *Sûre: 2 (Bakare). âyet: 185*

ledir. Musannif ise « ينحر و ذبح » sûretinde kaydediyor. Vâkıā aynı hadîs, «*Kitâbü'l-edāhî*»'de vâv-ı ātıfa ile: « ذبح و ينحر » lâfziyle rivâyet olunmuş ise de orada zebh, nahırdan evvel zikredilmiştir. Terce-meyi –Buhârî'nin buradaki rivâyetine muvâfık olarak– harf-i terdîd ile yazdım*.

Nahr ile zebhin ikisi de Türkçe'de boğazlamak ile terceme oluna-bilir. Lâkin Arabîdeki vaz'-ı lûgavîce beyinlerinde fark vardır. Nahr: hayvanı « لبه » sinden yâni boyununun göğüs kemiğine bitişik yerinden, boğazının çukurundan; zebh ise boyunundaki « أوداج »'ından yâni iki yanındaki şah damarından olmak üzere boğazından kesmek ma'nâ-sınadır. Deve nahrolunur, davar zebholunur. Sığır gibi cüssece ikisi beyninde mutavassıt olanlar da nahredilirse de onların nahrine zebih de ıtlāk olunabilir. Netekim Benî İsrâil'in boğazlamakla mükellef oldukları bakare hakkında «فذبحوها و ما كادوا يفعلون**» buyurulmuştur.

Sünnete muvâfık olan: Nahredilecek kurbanlık ve sâireyi ta'rif veçhile nahretmek, zebhedilecek olanı zebhetmektir. Nahredilecek olanı zebh, zebhedilecek olanı nahretmenin cevâzında şübhe eden bile olmamıştır. Netekim Buhârî'nin «*Kitâbü'l-edāhî*»'sinde İbn-i Cüreyc, Atā' İbn-i Ebî Rebah'dan berveçh-i âtî sualler îrâd ettiğini rivâyet etmiştir: Atā': «*Mezbah*» *ile* «*menhar*»*dan başka bir yerde ne zebh olur, ne de nahir*" dedi. "*Zebhedilecek hayvanı nahretsem nüsük olarak kâfî gelir mi?*" dedim. "*Evet. Zîrâ Cenâb-ı Hak bakare'nin zebhedildiğini bize bildiriyor. Binâenaleyh nahredilecek bir şey yâni bir hayvanı zebhedecek olursan câiz olur. Lâkin bence onu zebhetmek daha müstehabdır. Zebh, evdâcı kat' etmektir*" dedi. Bunun üzerine: "*Ya evdâcı tâ nuhâ'ı kesinceye kadar zebhi geri doğru sürecek olursa ne dersin?*" dedim. "*Zannet-mem ki câiz olsun*" dedi.

Nuhâ': Bir ucu dimağda olup omurga kemiklerinin içinden geçen sinirdir ki Türkçe'de ona, kokar ilik veya murdar ilik derler. Nah'ın yâni murdar iliğe kadar zebhin menhî olduğuna dâir İbn-i Cüreyc'in İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan bir rivâyeti vardır.

---

* Bu hadîs-i şerifteki fiil-i Nebevî'yi rivâyetden maksūd olan, gāye (ذبح ونحر) den ibâret olan bu iki sünneti bir arada cem' etmek mümteni' olmadığını beyan-dan ibârettir. Bu ise atfile daha sarih ifâde edilir. Bu sebeble Buhârî bu bâbın un-vânını vâv-ı ātıfa ile îrâdetmiş. Zebîdî merhûmun vâv-ı ātıfayı tercîhi, bu lüzûma mebnî olmalıdır. K. M.

** *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 71*

İbn-i Ömer *radiya'llı* ;*in birisinden geçip hayvanı*
ölünceye kadar kendi hâline demiştir. Kezâlik hayvan
boğazlamanın vech-i ›beden kesmek olduğunu
Saîd İbn-i Cübeyr ıdiya'llâhu anhümâ'dan nak-
leder. Maahâzâ : "‹ *Başı, büsbütün kesmekte beis*
yoktur" eserini de Buı ile İbn-i Abbâs ve Enes
İbn-i Mâlik *radiya* lîkan rivâyet etmiştir.

[2] «*Veyâ*» edât-ı ile zebhin hükmen müsâvî
olduğunu ifhâm etti‹ îfden herkesden evvel imamın
musallâda kurbanın ,eleceğini de anlıyoruz. Bunun
fâidesi ikidir: 1 — ' ‹ kurbanlar zebh edilemeyece-
ğinden [515 inci h‹ ımın musallâda nahr ü zebhi,
kurban kesmek za› ni îlândır ki, nâs artık ona te-
baan nüsüklerini mektir. 2 — Kurban, umûmî
olan kurbetlerden efdal olup alâ melei'n-nâs mu-
sallâda icrâsı, sün ıektir. İbn-i Ömer *radiya'llâhu*
anhümâ sünnete k ‹âşî Buhârî'nin rivâyetine naza-
ran musallâda N *'s-selâm*'ın menharında kurbanını
kestiği gibi «ﻠ öre hastalık dolayısiyle bayram
namazına çıkm kurbanını musallâda kesmek için
«*Nâfi'*»a emir

Mâlikîler‹ sünnet olduğunu öğrensinler için
kurban kesildi müstehab olduğunu söyler. Netekim
İbn-i Öme ! kurbanlık koyununu satın aldık-
tan sonra hi› çarşıya götürüp "*İşte bu koyun İbn-i*
Ömer'in kurb etmesini emredermiş.

İbn-i *anhümâ*'dan vârid olan bu rivâyete
binâen İmâ lığı musallâya götürüp orada kesmeğe
kâil olmuş ‹ n evvel kimsenin kurban kesemeyeceği
içtihâdında buki herkesin imama tâbiiyyeti vakıt
i'tibâriyle olup imamın fi'li i'tibâriyle olmadığında diğer eimme ittifak etmiş olup buna binâen hüccâcdan her kim cemreyi atarsa kurban kesebileceğine, imamın zebhi teahhür etse nüsüklerine halel gelmeyeceğine kâillerdir. Hattâ vakt-i zebih girdikten sonra imam hiç bir kurban kesmese zebhin helâl olduğunda icmâ' vardır.

523. عَنْ جَابِرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ يَوْمُ عِيدٍ خَالَفَ الطَّرِيقَ.

TERCEMESİ

Câbir (İbn-i Abdi'llāh-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bayram günü olunca (musallāya gitmek için) başka (oradan dönmek için de başka) yol ihtiyar buyururdu[1].

[1] Bu hadîsi Buhârî mütâbaaten Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den de rivâyet etmiştir. İsmâilî'nin «*Müstahrec*» deki rivâyetinde: "كان اذا خرج الى العيد رجع من غير الطريق الذى ذهب فيه" = *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in mu'tâd-ı şerifleri, bayram namazına çıkdıklarında teşrîf ettikleri yoldan başka bir yoldan avdet etmekti*" denilmiştir. Tirmîzî de bu hadîsi Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا خرج يوم العيد فى طريق رجع فى غيره» lâfziyle rivâyet ettikten sonra bu bâbda Abdullāh İbn-i Ömer ve Ebû Râfi' *radiya'llāhu anhüm*'ün de rivâyetleri olduğunu haber verdikten ve Câbir *radiya'llāhu anh*'in de *Buhârî*'deki isnâd ile hadîsini zikredip –tıpkı Buhârî'nin dediği gibi– "*Câbir'in hadîsi Ebû Hüreyre'ninkinden esahdır*" dedikden sonra: "*Ehl-i ilimden bâzıları bu hadîse ittibâan imamın namaza gittiği yoldan başka bir yoldan avdet etmesini müstahab görürler. Şâfiî'nin kavli de budur*" der. Halbuki «*Kitâbü'l-Ümm*»'de İmâm-ı müşârün-ileyh, imam için de, me'mûm için de bunun müstehab olacağını söyler. Şârih Aynî'nin dediğine nazaran cümhûr-ı ülemâ musallāya gidip dönerken muhâlif tarîkı müstahab görmüşlerdir. İmâm-ı Mâlik de: "*Yetişdiğimiz eimmenin hep böyle yapdıklarını gördük*" diyor. İmam Ebû Hanîfe de bunu müstahab görür ve terkinde beis görmez.

Buhârî burada imam ile bayram namazını fevt etmiş olanların iki rek'at kılacağına dâir bir bâb-ı mahsûs açarak kendi mezhebince cemâatle bayram namazını fevt edenler de, musallāya gelmemiş kadınların da namaz kılınırken evlerinde kalmış şehrîlerin de, ehl-i

Kur'ân'ın da bu iki rek'atla mükellef olduklarını îmâ etmiştir. Delîli de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Âişe *radiya'llāhu anhā*'nın tegannî eden câriyeler hadîsinde [513 ve 524 üncü hadîslere mürâcaat] "هذا عيدنا اهل الاسلام = *Bugün biz Müslümanların bayramıdır*" buyurmuş olmalarıdır. Yâni bayram, imam arkasında bulunan ve bulunmayan her mükellef müslümanın bayramı olduğu için o günün şiâr-ı dînîsi olan namaz ile mükellefdirler demek istemiştir. Bu ma'nâyı te'yîd için de Enes *radiya'llāhu anh* ile İkrime'den ve Atā' İbn-i Ebî Rebâh'dan ta'lîkan üç rivâyet de bulunuyor: Enes *radiya'llāhu anh* «*Zâviye*» demekle ma'rûf Basra'ya iki fersah mesâfede kâin ikāmetgâhında bulunup da Basra'daki musallâya gidemediği bir günde Buhârî'nin rivâyetine nazaran müvellâsı Abdullāh İbn-i Ebî Ganiyye'ye bütün mevâlîsini, ehlini, evlâdını bir yere toplamayı emredip onlara şehir ahâlîsinin namazı gibi tekbirleriyle berâber bir bayram namazı kıldırmıştır. Bayram namazına gidemediği günlerde bütün ehil ve evlâdını ve mevâlîsini toplayıp tekbîrât-ı ma'lûme ile iki rek'at bayram namazı kıldırmak müşârün-ileyhin mu'tâdı olduğuna dâir daha sarih rivâyetler de vardır.

Buhârî, İkrime'den de: "*Eh-li sevâd, yâni köylüler bayramda bir araya gelip şehirdeki imamın yapdığı gibi iki rek'at kılarlar.*", Atā'nın da: "*Bir kimse bayram namazını kaçırırsa iki rek'at kılar*" dediklerini rivâyet eder. İkrime'den: "*Köyde olanların, seferde olanların iyd-i fıtır veya adhā gününde toplanıp içlerinden birinin arkasında iki rek'at kılacakları*" hakkında daha mufassal bir rivâyet olduğu gibi Atā'dan olan rivâyet de "ويكبر = *Tekbîr de alır*" ziyâdesiyle nakledilmiştir. Yâni her üçüne göre, cemâatle tam tertip bir bayram namazı kılınır. Mücâhid'in Muhammed İbn-i Hanefiyye'nin, İbrâhîm-i Nehaî'nin, İbn-i Sîrîn'in, Hammâd'ın, Ebû İshāk-ı Sebiî'nin de mezhebleri bu olduğunu şârih Aynî, İbn-i Ebî Şeybe'den nakleder. Buhârî'nin burada ortaya attığı mes'ele ikidir:

1 — Bayram namazını bir sebebten dolayı fevt eden kimse onu kazā eder.

2 — Bayram namazını kazā ederken aslı üzere iki rek'at kılar. Her iki mes'elede ihtilâf edilmiştir. İmâm-ı Mâlik'e ve Şâfiiyye'den Müzenî'ye göre bayram namazını fevt edene kazā lâzım gelmez. Hanefîlere göre ise imam arkasında kılmayı fevt edene kazā yok ise de imam da cemâat gibi fevtetmiş ise ertesi gün cemâatle kılınır.

Ertesi gün de fevtedilirse artık kılınmaz. Evzâî, Süfyân-ı Sevrî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshāk İbn-i Râhûye ve İbni'l-Münzir'e göre bilâ-özür terketmiş ise kazā etmez, bir özürden dolayı terketmiş ise ertesi gün vaktinde kazā eder. Hanefiyye'den Kāzîhân da bu yolda fetvâ vermiştir. Şâfiî'den kazā etmemek rivâyeti var ise de esah olan kavl, kazā etmektir. Hattâ münferiden kazā edebilir. Nitekim Ahmed İbn-i Hanbel de münferiden kazāda ona muvâfıktır. Kazā edilecek bayram namazının aded-i rekeātına gelince: İmâm-ı Mâlik ile Şâfiî'ye ve Ebû Sevr'e göre iki rek'at kılar. Ancak İmâm-ı Mâlik bu kazāyı müstahab görür. Evzâî'ye göre iki rek'at kılınırsa da kırâette cehredilmez ve imamın yaptığı gibi tekbîr alınmaz. Alî ve İbn-i Mes'ūd *radiyā'llāhu anhümâ*'dan ise dört rek'at kılınacağına dâir rivâyet vardır ki, Süfyân-ı Sevrî ile Ahmed İbn-i Hanbel buna kāillerdir. Ebû Hanîfe'ye göre ise ister kılar, ister kılmaz; kılınca da ister dört, ister iki rek'at kılar. Dört ile iki rek'at kılmak beyninde muhayyer olduğuna dâir Şâfiî ile Ahmed'den de rivâyet vardır. İshāk'a göre ise namazı fevt eden kimse musallāda kılacak olursa imamın kıldığı gibi kılar, başka yerde kılarsa dört kılar.

524. حَدِيثُ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا فِى أَمْرِ الْحَبَشَةِ تَقَدَّمَ وَزَادَ فِى هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَتْ فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعْهُمْ أَمْنًا بَنِى أَرْفِدَةَ.

TERCEMESİ

Yine (Mescid-i Şerifte oyun oynayan) Habeşliler hakkında (Ümmü'l-mü'minîn) Āişe *(radiya'llāhu anhâ)* hadîsi ki evvelce (513 üncü olarak) geçmişti. Bu rivâyetde (ise) şu ziyâde vardır: "Āişe *(radiya'llāhu anhâ)* dedi ki: Habeşlileri Ömer koğmağa kalkdı da[1] Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Ömer'e): "*Bırak onları!*" (ve Habeşlilere:) *Keyfinize bakın benî Erfide! buyurdu*" ziyâdesi vardır[2].

---

[1] «فزجرهم» fi'linin fâili Ömer *radiya'llāhu anh*'tir. Maahâzâ

matbû' ve gayr-i matbû' *Buhârî* nüshaslarının ekserîsinde « عمر » lâfzı mahzuftur. Bu hazifden Habeşlileri zecredenin *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri olmaları vehmi hâsıl olursa da siyak ve sibâka uymaz. Bâhusûs diğer tariklerden gelen rivâyatta Ömer *radiya'llāhu anh*'in ismi tasrîh edilmiştir. Binâenaleyh musannif « عمر » lâfzını isbat eden nüshadan hadîs nakletmekte isâbet etmiştir.

Teganni eden câriyeleri Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh* tekdir ettiği gibi Ömer *radiya'llāhu anh* de Habeşlilerin mescid-i şerifte olan oynamalarını isti'zām ederek kendilerini bu işten nehyetmiştir. İkisi de bu bâbda izn-i celîl-i Nebevî olduğundan bîhaber olarak nehy-i ani'l-münker niyyetiyle men'e kalkışmışlardı.

[2] (513) üncü hadîsin metin ve havâşîsinden ma'lûm olmuş olduğu üzere Habeşliler mescid-i şerifte harbeleriyle kılıç kalkan oyununa benzer bir oyun oynuyorlarmış. Ömer *radiya'llāhu anh*'in onları men'e tasaddîsi bilâd-ı sâirede bayram günlerinde ve Harem-i Şerîf-i Mekkîde her zaman silâh taşımanın menhî olduğunu bildiğine mebnî olsa gerektir. İzn-i Nebevî de mesciddeki hādisenin o husustaki nehy-i umûmîden müstesnâ olduğunu gösterir. Zîrâ Habeşîler kalkanlarını, mızraklarını güzelce kullanmakta mümârese sāhibi oldukları gibi kimseye zarar ve ezâ îkāından baîd kimseler olduklarından bayram gibi bir yevm-i sürûrda silâhlarını eğlenmek ve eğlendirmek için isti'mâl etmeleri mubah, belki de mendûb olmuştur. Bu nehyin bir istisnâsı da bayram günlerinde imama bir sütre olmak üzere musallâya bir harbe götürmenin mesnûniyetidir. Nitekim İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî olduğuna göre bayram günleri Bilâl *radiya'llāhu anh* musallâya bir harbe taşıyıp *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e sütre olmak üzere kıble cihetine dikermiş (302 inci hadîs). Ebû Cühayfe *radiya'llāhu anh*'in de (143, 246 ve 303) üncü hadîslerinden *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Minâ'da bir harbeye doğru namaz kıldıkları sâbit olmaktadır. Maahâzâ sütre olarak harbe dikilmenin şart olmadığı İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın (68) inci hadîsinden de ma'lûm olur. Bayramlarda ve Harem-i Şerif'te, silâh taşımanın mekrûh, belki de haram olması, taşıyan kimsenin ihtiyatsızlık sâikasiyle, bâhusûs kalabalık yerlerde ve dar yollarda başkalarına zarar îkā ihtimallerine mebnîdir. [281 inci hadîse de mürâcaat.] Buhârî: "*Müslümanlar, bir düşman tecâvüzünden korkuları olmadıkça bayram günü silâh taşımaktan nehyolunmuşlardır*" eserini

Hasen-i Basrî'den ta'lîkan rivâyet eder. Bu rivâyeti müeyyid olarak Abdü'r-Rezzâk'ın «*Müsned*»'inde mürsel olarak: "«نهى رسول الله صلى الله عليه و سلم ان يخرج بالسلاح يوم العيد» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bayram günü silâh ile evden çıkılmasını nehy buyurdu*" diye bir hadîs-i mevsūl olduğu gibi İbn-i Mâce de zayıf bir isnâd ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın "«نهى ان يلبس السلاح فى بلاد الاسلام فى العيدين الا ان يكونوا بحضرة العدو» = *Düşman karşısında bulunmadıkça her iki bayramda da bilâd-ı İslâm'da silâh taşımayı Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem nehy buyurdu*" hadîsi vardır.

Harem-i şerifteki nehy hakkında da *Müslim*'de Câbir *radiya'l-lāhu anh*'in: «نهى رسول الله صلى الله عليه و سلم ان يحمل السلاح بمكة» hadîs-i mevsūlü vardır. Havf zamânında bayram da olsa silâh taşınabilir. Salât-ı havfte silâh taşımak farzdır bile.

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın şehâdeti ile müntehî olup Harem'de silâh taşımanın menhî olduğuna dâir rivâyetini mutazammın olan kıssasını Buhârî bir münâsebetle Saîd İbn-ı Cübeyr'den rivâyet eder. Saîd İbn-i Cübeyr diyor ki: Mızrak demiri tabanının çukuruna dokunup da ayağı üzengiye yapıştığı zaman İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın yanında idim, deveden inip mızrağı ayağından çıkardım. Vak'a Minâ'da oldu. Haccâc'a haber gitti de yoklamaya geldi. Haccâc: "*Ah seni yaralayan kimdir? bilsem!*" dedi. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*: "*Beni yaralıyan sensin* dedi. Haccâc: "*O ne söz?*" dedi. O da: "*Silâh taşınmıyacak bir günde silâh taşıttın ve Harem'e silâh girmezken oraya sen silâh soktun*" cevâbını verdi.

İshāk İbn-i Saîdi'bni'l-Âs'tan da diğer bir rivâyette bulunuyor. Bunda da İshāk, Haccâc'ın esnâ-yı iyâdetinde orada hazır olduğunu ve Haccâc'ın: "*Seni kim yaraladı?*" suâline karşı İbn-i Ömer'in ona ta'rîz ederek: "*Silâh taşımak helâl olmıyan bir günde silâh taşımayı emreden beni yaraladı*" –cevâbını verdiğini hikâye ediyor.–

Abdullāh İbn-i Zübeyr vak'asını bertaraf ettikten sonra Abdü'l-Melik İbn-i Mervân, Haccâc'a, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'ya hiçbir hususta muhâlefet etmemesini yazmış. Halbuki müşârün-ileyh – Sayrafî'nin nakline göre – mancınık kurup Kâ'be'ye taş attığından dolayı Haccâc'ı muâhaze etmiş olduğundan bu emir kendisine pek girân gelip desîse ile katlini tasmîm etmiş.

Z ü b e y r'in «*Kitâbü'l-insıbâb*" ında beyân ettiği üzere bir adama mızrağının demirini zehirleyip yanlışlıkla olmuş gibi İ b n - i Ö m e r'e dokunuvermesini emretmiş. O da Arafat dönüşünde o izdihâm içinde harbesiyle müşârün-ileyhin ayağını sıyırtıvermiş. Bir müddet sonra bu yaranın te'sîriyle İ b n - i Ö m e r *radiya'llāhu anhümâ* dâr-ı Rıdvân'a intikāl etmiş. İ b n - i S a ʻd'in rivâyetine nazaran H a c c â c: "*Yâ Ebâ Abdu'r-Rahmân* (İ b n - i Ö m e r'in künyesi) *seni yaralıyan kimdir? Biliyor musun?*" diye sormuş. O da: "*Bilmiyorum*" deyince: "*Vallāhi, kim olduğunu bilsem katlederim*" demiş ise de İ b n - i Ö m e r hiç cevab vermeksizin önüne bakmış. H a c c â c da pürgazab fırlamış gitmiş.

بسم الله الرحمن الرحيم

أَبْوَابُ الْوِتْرِ

Vâv'ın kesir ve fethiyle "*Vitir*" evkāt-ı hamse farzlarından sonra gece kılınan tek rek'atli bir namazın ismidir ki, fazilet-i uzmâsı hakkında Kütübü Sıhāh ile Kütübü Sünen'de birçok ahādîs-i şerîfe vârid olmuştur. Nitekim Hārice İbn-i Huzâfe *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Sünen-i Tirmizî*'de mervî hadîs-i merfûunda: "« أمدكم الله بصلاة هى خير لكم من حمر النعم و هى الوتر . فجعلها الله لكم فيما بين العشاء الآخرة الى طلوع الفجر » = *Allāhu Teālâ size hakkınızda dünyâ ve mâ-fîhâ'dan daha hayırlı olan bir namaz ile imdad buyurmuştur. Bu, vitir namazıdır. Hak Celle ve Alâ Hazretleri bu namazı yatsı ile tulû-ı fecir arasında kılmayı size meşrû' kılmıştır*" buyrulduğu gibi Ebû Eyyûb-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in Ebû Dâvud ile Neseî tarafından tahrîc edilip gâh merfûan, gâh mevkūfen rivâyet olunan hadîsinde de: "« الوتر حق على كل مسلم . فمن أحب ان يوتر بخمس فليفعل . و من أحب ان يوتر بثلاث فليفعل . و من أحب ان يوتر بواحدة فليفعل » = *Vitir namazı her müslümanın zimmetinde sâbit bir hakk-ı İlâhîdir. Artık vitrini beş rek'atlı kılmak isteyen böyle kılsın, üç rek'atlı kılmak istiyen üçlü kılsın, bir rek'atlı kılmak istiyen bir rek'atlı kılsın*" buyurulmuştur. Kezâ Büreyde İbn-i Husayb *radiya'llāhu anh*'in: " الوتر حق . فمن لم يوتر فليس منا = *Vitir, bir hakk-ı İlâhîdir. Her kim vitir namazını kılmazsa bizden değildir*" hadîs-i merfûunu da

Ebû Dâvud "*Sünen*" kitabında tahrîc etmiş ise de isnâdına dâhil olan Ubeydullāh İbn-i Abdillāhi'l-Atekî bâzılarınca sikattan ma'dûd olmakla berâber Buhârî ve Neseî'ce değildir.

Bu hadîslerin ve bâhusūs Hārice *radiya'llāhu anh* hadîsinin zāhirine bakılırsa salât-ı vitir vâcib olmak lâzım gelir. Nitekim Ebû Hanîfe'nin mezhebi budur. Hārice hadîsi: "ان الله زادكم بصلاة . ألا و هى الوتر = *Allāhu Taālâ* —beş vakit namazlarından başka— *ziyâde olarak bir namaz daha emretmiştir. İşte o namaz vitirdir*" sūretinde de mervî olduğundan imâm-ı müşârün-ileyh, zâid mezîdün-aleyhin cinsinden olmak lâzım geleceğine bakarak vücûbuna hükmetmiştir. Lâkin haber-i vâhid ile sâbit olmuş bir namaz olduğundan câhidini tekfîr etmez. Fukahâ-yı Şâfiiyye ise gerek Hārice hadîsinde imdad veya ziyâde lâfızlarından ve gerek Ebû Eyyûb ile Büreyde *radiya'llāhu anhüm* hadîslerindeki « الوتر حق » ibârelerinden vücub ma'nâsı çıkarmıya "حافظوا على الصلوات و الصلوة الوسطى* = *Namazları ve bâhusūs salât-ı vustāyı, ortanca namazı hiç bırakmayınız*" âyet-i kerîmesini mâni' görüyorlar. Diyorlar ki, beş vakitteki farz namazlardan başka vitir de farz olmuş olsa altı namaz olacağından salât-ı vüstā kalmaz. Farz namazların adedi tek olmalı ki salât-ı vüstā bulunsun. Binâenaleyh salât-ı vitrin hak olması örf-i şer'îde vâcib demek değildir. Vitrin vücûbuna kāil olmıyanlar vücûbu nefyeden diğer ahādîs ile de ihticâc edebilirler. Nitekim Ebû Dâvud ile Tirmizî ve Neseî, Alî *kerrema'llāhu veche*'den: "« الوتر ليس بحتم كالصلاة المكتوبة ولكن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان الله وتر يحب الوتر فأوتروا يا اهل القرآن » = *Vitir namazı farz namazlar gibi kat'î olarak emrolunmuş bir namaz değildir. Şu kadar var ki, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Allah vi-*

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 238*

tirdir. Yâni birdir, tektir ve vitri sever. Öyle ise ey ehl-i Kur'ân siz de vitir namazını kılınız, buyurdu" hadîsini rivâyet ediyor. İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ūd, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'-den de bu ma'nâda eserler naklolunmaktadır.

Kezâ « موطأ » ile Ebû Dâvud ve Neseî'nin rivâyetlerine nazaran « رُفَيْعٌ المُخْدِجِي » isminde biri Şam'da Ebû Muhammed künyesiyle ma'rûf, Sahābeden Ensārî-i Bedrî bir zâtın "*Vitir vâciptir*" dediğini işittikten sonra Ubâde İbn-i Sâmit *radiya'llāhu anh*'ten mes'eleyi sormuş. O da: Ebû Muhammed yanlış söylemiş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'-den işittim: "« خمس صلوات كتبهن الله على العباد . فمن جاء بهن ولم يضيع منهن شيأ استخفافا بحقهن كان له عند الله عهد ان يدخله الجنة . ومن لم يأت بهن فليس له عند الله عهد : ان شاء عذبه وان شاء ادخله الجنة » = Yâni: *Allāh'ın kullar üzerine farz kıldığı namazlar beştir. Her kim bunları yerine getirip haklarını —ta'bîr-i dîğerle farzlarını— istihfâf ederek hiçbirini zıyâa uğratmazsa, Allāhu Teālâ onu Cennet'e idhâl etmek üzere ind-i İlâhîde bir ahdi olmuş olur. Her kim de bunları yerine getirmezse inda'llāh hiçbir ahdi olmaz. Allah isterse onu ta'zîb eder, isterse Cennet'e idhâl eyler*" buyurdu, demiştir. Yukarıda geçen (43) üncü ve (57) nci Buhârî hadîsleri de farzdır demeğe mâni'dir. [Bu iki hadîse mürâcaat.] Maahâzâ tarafeynin bu nizâı nazarlarda okadar büyüyecek bir nizâ' değildir. Ebû Hanîfe Hazretlerinin vâcibi, câhidinin küfrüne hükmedilemiyecek derecede ve farz ile sünnet arasında bir hükümdür. Diğerlerine göre ise vücûb ile farziyyet bir ma'nâda olup salât-ı vitir de sünnet-i müekkede olduğundan bu namaza mülâzemet husūsundaki tavsiyenin kuvveti her iki tarafca hemen hemen yekdiğerine yakın olmuş olur.

Vitir bahsinde fukahânın ihtilâfı yalnız vücûbuna münhasır değildir. Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın geceleri tatavvu'ları hakkındaki rivâyât-ı adîdede bi'z-zarûre vâkı' olmuş

ihtilâf-ı elfâz, vitir namazı hakkında fukahâyı ihtilâfa düşürmüştür. Denebilir ki, hiçbir namaz fukahâyı salât-ı vitir kadar işgāl etmediği gibi onun kadar ihtilâf edilen mes'ele azdır. Eimme-i hadîsin en büyüklerinden olan Muhammed İbn-i Nasr-i Mervezî bu babda rivâyât ve ihtilâfâtı cem' etmek üzere «*Kitâb-ı ahkâm-ı vitir*» isminde müstakil bir eser bile yazmış olduğu gibi Ebû Mûse'l-Medînî ile Hatîb-i Bağdâdî'nin de buna dâir müstakil eserleri vardır. Salât-ı vitir hakkında münâkaşayı mûcib olan noktalar şunlardır:

1 — Biraz evvel mevzū-i bahs ettiğimiz üzere vâcib mi? 2— Kaç rek'attır? 3— Niyyet şart mıdır? 4— Kırâatte vitre muhtas bir sûre var mıdır? 5— Vitirden evvel bir şef', yâni çift rek'atle bir namaz kılmak şart mıdır? 6— Âhır-ı vakti ne zamandır? 7— Esnâ-yı seferde dâbbe üzerinde kılınabilir mi? 8— Kazā edilir mi? 9— İçinde kunut okunur mu? Ve neresinde okunur? 10— Kunut olarak hangi duā okunur? 11— Bütün rek'atları vaslederek, yâni arada selâm vermeksizin mi, yoksa faslederek, yâni arada selâm vererek mi kılınır? 12— Kendisinden sonra iki rek'at sünnet var mıdır? 13 — Ka'de-i ahîreden başka ka'de veya ka'deleri var mı? 14 — Evvel vakti nedir? 15 —Tetavvu' namazlarının efdali midir, yoksa umûmen revâtib, yâhud salât-ı fecrin râtibesi olan iki rek'at ondan efdal midir?

Bu mesâil-i hilâfiyeyi buradaki hadîslerin şerh ve îzâhında inşâ-Allah zikredeceğiz.

525. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلاَةِ اللَّيْلِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Biri[1] Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den gece (kılınan nâfile) namaz(ının kaç rek'at kılınacağı) nı sordu. Buyurdu ki: Gece (nin nâfile) namazı ikişer ikişerdir[2]. Her hanginiz sabah vaktin(in girdiğin) den şübhe ettiği zaman[3] bir tek rek'at kılar[4] ki (bu tek rek'at evvelce) kılmış olduklarını tekleştirir[5].

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda: «النبى صلى الله عليه و سلم»

Bâzı nüshalarda: «فقال رسول الله عليه السلام»

Şârih Aynî'nin zabtına göre, meçhul sîgasiyle: «توتر له ما قد صلى» olup: «*Evvelce kılmış oldukları rek'atler tekleştirilmiş olur*" demek olur. Lâkin bu babda ne rivâyet ne de nüsha ihtilâfı zikredilmemiş, harekeli *Buhârî*'lerin kâffesinde de metinde olduğu gibi ma'lûm sîgasiyle zabtolunmuş, yalnız «توتر» deki râ'nın zam veya sükûn ile okunmasını şârihler tecvîz etmişlerdir.

[1] Taberânî'nin «*Mu'cem-i sağîr*»'inde bu suâli îrâd eden zât İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın kendisi olduğu zikredilmiş ise de yukarıda geçen (295) inci hadîste suâlin taraf-ı âlî-i Nebevîden minberde hutbe îrâd buyurulurken başka bir zat tarafından vâkı' olduğu tasrîh edildiğine ve yine bu hadîsin Abdullāh İbn-i Şakîk tarafından olan rivâyetinde Sahābî-i müşârün-ileyhin: "*Biri sordu. Ben de o esnâda Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ile soranın aralarında bulunuyordum*" deyip âhirinde de: "*Bir sene sonra yine ben orada iken biri gelip sordu. Bu ikinci soran evvelki mi idi, yoksa başkası mı idi? bilemiyorum*" dediğine ve Neseî'nin yine aynı tarikden rivâyetinde, bu soranın ehl-i bâdiyeden olduğu musarrah bulunduğuna; kezâ Muhammed İbn-i Nasr-ı Mervezî'nin sâlifü'z-zikir «*Ahkâmü'l-vitir*»'inde: "*A'râbînin biri gelip sordu*" denildiğine göre îrâd-ı suâl eden zâtın İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* olmayıp başka bir zât olduğu anlaşılır.

[2] İkişer ikişer kılmak: Her iki rek'atte bir selâm vermek demektir. Nitekim *Müslim*'deki tarîk-ı rivâyette râvî Ukbe İbn-i Hüreys: "*İbn-i Ömer'e* «مثنى مثنى» yâni: *İkişer ikişer ne demektir? diye sordum.*

Her iki rek'atten sonra selâm verirsin, cevâbını verdi" diyor. Gece ve gündüz nevâfilinde iki rek'atte bir mi, yoksa dört rek'atte bir mi selâm vermek efdal olduğu hakkındaki ihtilâf-ı fukahâ (295)'inci hadîsin havâşîsinde geçmişti. Alelıtlak ikide bir selâm vermeği efdal görenlerin hücceti: İşbu İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinin bâzı rivâyatta: «صلاة الليل والنهار مثنى مثنى» sūretinde olmasıdır ki, bu hadîsi «*Sünen-i Erbaa*» sāhipleri «والنهار» ziyâdesiyle rivâyet ettikleri gibi İbrâhîmü'l-Harbî de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, kezâ Hāfız Ebû Nuaym de «*Târih-i Isbehân*»'da Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan yine bu lâfz ile ve bu ziyâde ile rivâyet etmişlerdir. Lâkin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan hadîsi ahzeden huffâz bu ziyâdeyi ihmâl etmiş oldukları için bu ziyâde eimme-i hadîsce illetli sayılıyor. Hattâ Neseî bu ziyâdenin hatā olduğuna bile hükmediyor.

Ebû Hanîfe'nin gece nevâfilinde dörtte bir selâm vermeyi ihtiyâr etmesi «*Sünen-i Ebî Dâvud*»'da Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın: "«كان يصلي صلاة العشاء في جماعة ثم يرجع الى اهله فيركع اربع ركعات ثم يأوى الى فراشه» = ***Resûlullāh** salla'llāhu aleyhi ve sellem yatsı namazını cemâatle kılar, sonra ehli nezdine dönüp dört rek'at kıldıktan sonra yatağına girerdi*" hadîsi ile Ahmed İbn-i Hanbel'in «*Müsned*»'inde Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervi: "«كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا صلى العشاء ركع اربع ركعات وأوتر بسجدة ثم نام حتى يصلي بعدها صلاته من الليل» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem yatsıyı kıldığında dört rek'at daha kılıp bir rek'at ile namaz rek'atlerini tekleştirirdi ondan sonraki gece namazını kılabilmek üzere uykuya varırdı*" hadîsine muvâfıktır. Maahâzâ her ikisinin de rivâyetlerinde bu dört rek'atın arasını selâm ile fasıl buyurup buyurmadıkları meskûtün anh olduktan başka Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinin burada mevzū-i bahs ettiği dört rek'at Abdullāh İbn-i Şakîk tarîkından *Sahîh-i Müslim*'de iki rek'at olarak zikredilmiştir. Zâten Resûl-i Kibriyâ *aleyhi ve ālihî efdalü't-tehâyâ* Hazretlerinin gece namazlarında kıldıkları rek'atin adedi hakkında Āişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen rivâyetler pek muhtelif vâkı' olmuştur. İhtilâfın menşei bâzan râvîler olduğu gibi gâh Resûlullāh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın ağleb-i ahvaldeki fiillerini, gâh nâdiren, gâh da vaktin genişliğine veya darlığına göre vâkı' olanlarını ihbâr etmiş olması dolayısiyle kendisi olmuştur.

Ebû Hanîfe ile ashābı, gündüz nevâfilinin mevsūlen kılınmasını buradaki İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinin mefhûm-ı

muhâlifini alarak ihtiyâr etmiş oldukları gibi Muāze bint-i Abdil-lāh ile Amre'nin bu bâbdaki rivâyetleri kendilerini te'yîd eder. *Sahîh-i Müslim*'deki rivâyete göre Muāze, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in duhā namazını kaç rek'at kıldıklarını Āişe *radiya'llāhu anhâ*'ya sormuş. Müşârün-ileyhâ da: "«اربع ركعات و يزيد ما شاء»" = *Dört rek'at kılardı. Ondan sonra da dilediği kadar ziyâde buyururdu*" cevâbını vermiş. «*Müsned-i Ebî Ya'lâ*» Muāze'nin bu hadîsi âhirinde: «لا يفصل بينهن بكلام» ziyâdesiyle mervî olduğu gibi Amre Hâtunun yine müşârün-ileyhânın: "«كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي الضحى اربع ركعات لا يفصل بينهن بكلام»" = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem duhā namazını dört rek'at kılardı, aralarını hiçbir kelâm ile ayırmazdı*" dediğini işittiği rivâyet edilmiştir. Lâkin her ikisinde de fasıl ile vasıl, meskûtün-anh olduğu gibi selâmı kelâm nev'inden addetmedikçe tam bir delil olamazlar.

Her ne hāl ise selefin fasl ile vasıldaki ihtilâfları cevaz ve adem-i cevaz cihetinden olmayıp biraz evvel arzedildiği üzere faziletin hangisinde olduğunu ta'yindedir. Yoksa fi'l-i Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ı bildiren vasıl hadîsleri içinde sahihleri olduğu gibi fasıl hadîsleri içinde de sahihleri vardır. Ancak fasıl hadîsleri daha çok tariklerden sübut bulmuştur. Gece nevâfilinin ikişer ikişer kılınacağı hakkındaki cevâb-ı ālî-i Nebevî, soran zât hakkında yüsür ve sühûlet murat buyurulduğuna ve iki rek'atten az namaz ile teneffülün câiz olmadığına mahmûldür. Yalnız vitrin bir rek'at olabilip olamıyacağı biraz sonraki tafsilden ma'lûm olur. [295 inci hadîse ve hāşiyelerine de mürâcaat].

[3] Bundan vitrin âhiri, vakt-i tulû-ı fecir olduğuna istidlâl olunmuştur. Lâkin Nâfi'in İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan naklettiği âtîdeki söz, vitrin vaktini beyanda daha sarihtir. Sahābî-i müşârün-ileyh, Nâfi'a: "*Gece namazını kılacak olan kimsenin son namazı vitr olsun. Zîrâ Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bunu emrederlerdi. Fecir vakti girince gece namazı da, vitir de hepsi gider*" der imiş. Ebû Dâvud ile Neseî'nin naklettikleri bu rivâyeti Ebû Avâne ile diğerleri kitablarına sahîh diye dercetmişlerdir. «*Sahîh-i İbn-i Huzeyme*»'de de Ebû Saîd'i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den merfûan: "«من ادركه الصبح و لم يوتر فليس له الوتر»" = *Her kim vitir namazını kılmış olmadan sabah vaktini bulursa artık ona göre vitir yoktur*" diye rivâyet olunmuştur. Lâkin «*Sünen-i Ebî Dâvud*»'da yine Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*'den

merfûan rivâyet olunan: "من نسى الوتر أو نامه عنه فليصله اذا ذكره" = *Her kim vitri unutur, yâhud kılmadan uyuyakalırsa onu yâdettiğinde hemen kılıversin*" hadîsine bakılırsa evkāt-ı hamse ferâizi gibi vitir de kazā edilebilecek. Demek ki evvelki rivâyetteki teşdid, vitri taammüden terke ve ondan sonra kılınırsa edâen kılınmamış olacağına mahmûl.

Bâzıları da "*Sabah namazı vaktinin girdiğinde şübhe ettiğinde*" sözünden "*Vitirden evvel şef' ile meşgūl olan kimse namazına devâm ile tek bir rek'at ilâve etsin*" ma'nâsını çıkarmışlardır ki, bu ma'nâ vitrin niyyete müftekır olmadığına göre müstakim olur. Seleften bir cemâat de vakt-i fecrin girmesiyle vitrin vakt-i muhtārı çıkar, vakt-i zarûreti ise sabah namazına duruncaya kadar imtidâd eder, demişlerdir ki, Mâlik ve Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'in kavilleri de bu olduğunu Kurtubî hikâye eder. İbn-i Mes'ūd, İbn-i Abbâs, Ubâde İbn-i Sâmit, Huzeyfe İbn-i Yemân, Ebü'd-Derdâ' ve Āişe *radiya'llāhu anhüm*'ün de mezhebleri bu imiş. Ancak şu var ki, bu kavil, İmâm-ı Şâfiî'nin kavl-i kadîmidir. Tāvûs: "*Bu takdirde vitri sabah namazını kıldıktan sonra kılar*" demiş. Ebû Sevr, Evzâî, Hasen-i Basrî, Leys İbn-i Sa'd: "*Gün doğmuş ise yine vitri kılar*" demişlerdir. Lâkin Hasen-i Basrî'den: "*Gün doğduktan sonra artık vitir kılınmaz*" rivâyeti de vardır. Şa'bî Mekhûl, ve Saîd İbn-i Cübeyr'e göre ise sabah namazından sonra vitir sâkıt olur.

[4] Bu hadîsin diğer birçok tariklerden rivâyetinde: "صل ركعة" diyecek yerde emir sîgasiyle: "فليصل ركعة" denilmiş. Müslim'in rivâyetinde de böyledir. Diğer tarikden Buhârî'nin rivâyetinde de yine emir sîgasiyle: "فاذا اردت ان تنصرف فاركع ركعة توتر لك ما صليت = *Gece neflinden çıkmak istediğinde bir rek'at kıl ki, kıldığını tekleştirsin*" denilmiştir ki, bundan salât-i vitirden sonra kılınacak namaz olmadığına istidlâl olunmaktadır. Netekim biraz sonra gelecek (528) inci hadîsde bu ma'nâ daha sarihdir. Maahâzâ selefin bu bâbda ihtilâfa düşdükleri iki noktadır. Birincisi: Vitirden sonra insanın oturduğu yerde iki rek'at kılması meşrû' mudur? Bir takımları Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vitirden sonra câlisen iki rek'at kıldıkları hakkında Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın *Müslim*'deki rivâyetine bakarak bunu tecvîz etmişler ve (528) inci hadîsdeki emri sabaha karşı vitir kılanlara muhtas görmüşlerdir. Tecvîz etmeyenler, Fahr-i Kâinât *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kıldıkları bu iki rek'at sabah namazının sünnetidir demişlerdir. İkincisi: Vitri kıldıkdan sonra teheccüd namazı kılmak

arzusuna düşen kimse acabâ ilk vitir ile iktifâ edip bilâ-i'sâr dilediği kadar nevâfil mi kılacak, yoksa evvelâ bir tek kılarak vitr-i şef'i kıldıktan sonra dilediği kadar nevâfil mi kılacak? Bu takdirde de evvelki vitrini nakzetmiş olduğundan yeniden vitir kılacak mı? Ekseriyet şıkk-ı evveli ihtiyâr edip kılmış olduğu vitri nakzetmemek tarafındadırlar. Zîrâ Neseî ile İbn-i Hüzeyme'nin hasen olarak Talk İbn-i Alî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri: "لا وتران في ليلة = *Bir gece içinde iki vitir olmaz*" hadîs-i şerîfine münâfî düşmüş olur. Vitr olmayarak tek rek'at ile teneffülü câiz görenler ise şıkk-ı sânîyi münâsib görüyorlarsa da bu takdirde de tek rek'atla teneffüldeki mahzurdan kat'a'n-nazar-ya vitr, evvel nakzedilmiş vitir kılınmamış, yâhud bir gece içinde iki kerre vitir kılmak mahzûruna düşülmüş olur.

Kezâ bu hadîs-i şerifde: «صل ركعة واحدة» diğer tariklerinde de kâh: «فليصل ركعة», kâh da: «فاركع ركعة» buyrulmasından vitirde tek rek'atı mâkablinden selâm ile fasletmenin efdal olduğuna istidlâl edilmiştir. Fasla muhâlif olan fukahâ-yı Irak ise bu elfâzı fasılda sarih addetmiyorlar: "*İki rek'ata muzaf olarak bir rek'at kıl*" ma'nâsını veriyorlar. Lâkin Buhârî'nin bu hadîsi müteâkib Nafi'den Abdullāh İbn-i Ömer hakkında ta'lîkan: "«كان يسلم بين الركعة والركعتين في الوتر حتى يأمر ببعض حاجته» = *Vitirde tek rek'at ile iki rek'at arasında selâm verirdi. O kadar ki, arada bâzı işlerinin yapılmasını bile emrederdi*" hadîsini rivâyet ediyor. Başka rivâyette müşârün-ileyh iki rek'at kıldıkdan sonra: "يا غلام ارحل لنا = *Çocuk, bizim binek devemizi hazır et*" dedikten sonra kalkıp bir tek rek'at kılmıştır. Kezâ İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın teyzesi Ümmü'l-mü'minîn Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'nın hânesinde misâfir kaldığı gece hakkında (141) inci hadîsde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in altı kerre ikişer rek'at kıldıktan sonra nihâyet bir rek'atda selâm verdikleri nakledilmiştir ki bu da vitrin rek'at-ı vâhide olduğuna pek kuvvetli bir delildir. Maahâzâ tek rek'atlı namaza taraf-ı āli-i Risâlet-Penâhî'den —eksik, kesik, güdük gibi bir ma'nâda — «بتيراء» tesmiye ve kılmakdan nehy buyrulduğuna dâir Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den de nakil vardır. Tek rek'ati vitir addedenler, mezheblerine muvâfık pek çok rivâyât bulunduğuna bakıp selât-i büteyrâ' hakkındaki nehyin vitirden mâadâ namazlara râci' olduğuna hükmetmişlerdir.

[5] «*Vitir*» tek demek ve tetavvuu tekleşdiren rek'atin de son rek'at olduğuna göre yalnız son rek'ate vitir ıtlāk edilmek lâzım gel-

diğine hükmedenler *"Salât-ı vitir bir rek'attır ve ondan evvel kaç rek'at kılınmış bulunur ise mecmûu çiftdir"* demişlerse de eimme-i Hanefiyyeye göre salât-i vitir mâkablindeki şef' ile berâber üç rek'attır ve üçden ziyâde olmaz. Üçden ziyâde kılınmış bulunursa evvelkiler şef'dir. Hanefiyye'nin bu bâbda en kuvvetli delîli İbn-i Mes'ūd *radiya'l-lāhu anh*'den mervî: «وتر الليل ثلاثة...» hadîsi ile [295 inci hadîse mürâcaat.] İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî şu hadîsdir: Müşârün-ileyhe Ukbe İbn-i Müslim vitrin nasıl kılınacağını soruyor. O da: *"Vitr-i nehâri biliyor musun?"* diyor. Ukbe: *"Evet, akşam namazı"* deyince: *"Tamam, doğru"* cevâbını veriyor. Demek ki akşam namazı nasıl üç rek'at ise vitr-i leyl de üç rek'at imiş. Bâhusūs Resûl *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın vitirde «سبح اسم ربك الاعلى» ile «قل يا ايها الكافرون» ve «قل هو الله أحد» ile «معوذتين» sûre-i şerîfelerini tilâvet buyurdukları da Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den menkuldür: Neseî'nin buna dâir Abdurrahmân İbn-i Ebzel Huzâî'den rivâyetine nazaran namazın nihâyetinde savt-ı bülend ile üç kere «سبحان الملك القدوس» dedikden sonra selâm verirlermiş. Halbuki Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den kâh merfû', kâh mevkūf olarak "لا توتروا بثلاث أوتروا بخمس أو بسبع و لا تشبهوا بصلاة المغرب = *Vitiri üç rek'at kılmayınız. Ya beş, ya yedi rek'at kılınız. Vitiri akşam namazına benzetmeyiniz*" rivâyeti de vardır. Adem-i teşbihdeki hikmet, ferâiz-i İlâhiyyeden olan evâmiri, mâadâsından temyîz içindir. Hanefiyyeden olmayanlar, vitrin üç rek'at olduğu hakkındaki hadîsler ile vitri akşam namazına benzetmemek hakkındaki rivâyetleri tevfîk için demek istiyorlar ki, vitir bir rek'at da, üç de, beş de, yedi de olabilir. Netekim, vitrin bir rek'at olduğuna Āişe, İbn-i Ömer, Câbir, Abdullāh İbn-i Abbâs, Fadl İbn-i Abbâs; üç rek'at olduğuna Alî, Husayn, Āişe, İbn-i Abbâs, Ebû Eyyûb, Übey İbn-i Kâ'b; beş olduğuna Āişe ile Ebû Eyyûb-i Ensārî; yedi olduğuna Ümmü Seleme ile Āişe *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyetler olduğu gibi dokuz ve onbir, hattâ on üç olduğuna dâir de rivâyât vardır. Fakat üç kılındığı takdirde akşam farzına benzememesi için ikinci rek'atda ka'deye oturmamalı ve bir teşehhüd ile selâm verilmelidir. Maahâzâ vitrin bir rek'at olduğunu kabûl eden Mâlikîler mevzū-i bahsimiz olan hadîsdeki «توتر له ما قد صلى»'dan vitirden evvel şef' kılınmasını şart koşuyorlar. Diğerleri ise tekaddüm eden farzın şef' olduğuna göre tek rek'atdan evvel başka bir şef'in kılınmasını şart görmezler. Ve nefl olarak şef'in tekaddümü vitrin sıhhatına değil, kemâline

şartdır diyorlar. Netekim bâbın evvelinde geçen Ebû Eyyûb-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in hadîs-i merfûunda: «الوتر حق . فمن شاء أوتر بخمس ومن شاء بثلاث ومن شاء بواحدة» buyurulmuşdur. Osmân *radiya'llāhu anh*'in de bir gece bütün Kur'ân'ı bir rek'atda okuyub o gece başka nâfile namaz da kılmadığını Muhammed İbn-i Mudar-ı Mervezî isnâd-ı sahîh ile Sāib İbn-i Yezid'den naklediyor. Muāviye İbn-i Ebî Süfyân *radiya'llāhu anh*'in yalnız bir rek'at vitir kılıp İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* tarafından fi'li tasvîb olunduğu da Buhârî'nin «كتاب المناقب»'ında, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in böyle yapmış olduğu yine Buhârî'nin «كتاب المغازي»'sinde mezkûrdur. Şârih Aynî, Sa'd *radiya'llāhu anh*'in bu namazına Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in "«ما هذه البتيراء التي لا نعرفها على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in gününde görmediğimiz şu güdük namaz ne oluyor?*" diye i'tirâz ve inkârda bulunmuş olduğunu kaydediyorsa da «سنن دار قطني» de Kays İbn-i Ebî Hazim'in: "*Bu nasıl namaz?*" demesi üzerine Sa'd *radiya'llāhu anh*'in "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in tek rek'at olarak kıldığını gördüm*" cevâbını verdiği rivâyet edildiği gibi *İbn-i Mâce*'deki rivâyete nazaran İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bir rek'at vitir kılmak tavsiyesinde bulunduğu bir zâtın: "*Ben kıldığım bu namaza büteyrâ' diyecekler diye korkarım*" demesine mukābil: «سنة الله و رسوله» cevâbını vermişdir.

Hāfız Irākî, yatsıyı kıldıkdan sonra tek rek'at ile vitir kılmış, Sahābe meyânında Hülefâ-yı erbaa ile Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Muāz İbn-i Cebel, Übey İbn-i Kâ'b, Ebû-Mûse'l-Eş'arî, Ebü'd-Derdâ', Hüzeyfe İbni'l-Yemân, İbn-i Mes'ūd, İbn-i Abbâs, Muāviye, Temîmü'd-Dârî, Ebû Eyyûb-i Ensārî, Ebû Hüreyre, Fudâle İbn-i Übeyd, Abdullāh İbn-i Zübeyr ve Muāz İbn-i Hārisi'l-Fâris *radiya'llāhu anhüm*'ün isimlerini zikretmişdir. Bununla berâber bu hadîsden sonra Buhârî Kāsım İbn-i Muhammed'in: "*Bülûğa erdiğimiz gündenberi hep üç rek'at vitir kılındığını gördük. Maahâzâ hepsi* —yâni bir de, üç de, beş de, yedi de— *câizdir. Umarım ki hiçbirinde beis yokdur*" dediğini ta'lîkan rivâyet eder. [295 inci hadîsin hāşiyelerine de mürâcaat].

526. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً كَانَتْ تِلْكَ صَلَاتَهُ

تَعْنِي بِاللَّيْلِ فَيَسْجُدُ السَّجْدَةَ مِنْ ذٰلِكَ قَدْرَ مَا يَقْرَأُ أَحَدُكُمْ خَمْسِينَ آيَةً قَبْلَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ وَيَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ ثُمَّ يَضْطَجِعُ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ حَتَّى يَأْتِيَهُ الْمُؤَذِّنُ لِلصَّلَاةِ .

TERCEMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan (Urve İbn-i Zübeyr) şöyle rivâyet etmiştir: (Ümmü'l-mü'minîn) bana haber verdi ki[1] Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* on bir rek'at kılardı[2]. Namazı —ki (Ümmü'l-mü'minîn'in) murâdı gece namazı idi— işte bu idi. O (namazın içi) nde (öyle) secdeleri var idi ki (hiç) başını kaldırmadan her birinizin elli âyet okuyacağı kadar dururdu ve (sonunda) sabah namazından evvel iki rek'at kıldıktan sonra (mübârek) sağ yanı üzerine yatardı. Tâ müezzin (sabah namazının vaktini haber vermek için) gelinceye kadar (o hāl üzere kalırdı)[3].

---

[1] Buraya kadar olan terceme, *Buhârî*'deki metne göredir. *Tecrid*'-deki ibâre daha muhtasardır.

[2] Gerek bu hadîse, gerek «ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يزيد في رمضان ولا غيره على احدى عشرة ركعة» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ne ramazanda, ne başka zamanda gece on bir rek'atten ziyâde namaz kılmazdı*" hadîs-i sahîhine [591 inci] bakarak vitrin ekser rekeâtı on bir rek'at olduğuna kāil olmuştur. Bundan dolayı ona göre arada selâm vermeksizin tek bir ihram tekbîri ile amden daha ziyâde ve meselâ on üç rek'at kılanın bütün rekeâtı, her iki rek'atte bir selâm vermiş altıncı ihram ile kıldığı iki rek'at bâtıl olur. Unutarak, yâhud bilmiyerek böyle yapmış ise namazı vitir, teheccüd değil; nefl-i mutlak olmuş olur. Halbuki sâlifü'z-zikir (141) inci İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine ve gerek tercümesi sadedinde olduğumuz hadîsin «*Sünen-i Ebî Dâvud*» ile «*Tahâvî*»'de yine sahîh olarak diğer tariklerden olan rivâyâtında

on bir yerine on üç denilmiştir. Fukahâ-yı Şâfiiyye'nin çoğu, on üç olarak rivâyet edilen namazın ilk iki rek'ati râtibe-i işâdır diye te'vîl etmişlerse de Nevevî ile Sübkî vitrin akall-i mikdârını on bire kasretmezler. Nevevî on üç rivâyâtının da kavî olduğuna bakarak bu te'vîli bârid bulur. Sübkî de *"On üç kılmakta beis görmedim. Fakat aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın gālib-i ahvalde on bir kıldıklarına nazaran on biri tercîh ederim"* demiş. Filhakîka *Sahîh-i Müslim*'de Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın yalnız onüç rek'at hakkındaki rivâyetleri tetkik edilirse yalnız birinde: "«كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى من الليل ثلاث عشرة ركعة يوتر من ذلك بخمس لا يجلس فى شئ الا فى آخرها» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem geceleyin on üç rek'at kılıb yalnız son rek'atte teşehhüde oturmak üzere bunlardan beşi ile vitrini edâ ederdi*" diyerek on üçün mecmûunu salât-i leyl ve bu salât-i leylin beşini vitir i'tibâr ettiği görülür. Diğer bir hadîsinde ise: "كان يصلى ثلاث عشرة ركعة بركعتى الفجر = *Salât-i fecrin iki rek'at sünneti ile berâber on üç rek'at kılardı*" diyor. Ebû Dâvud ile Neseî'nin zikrettikleri bir hadîste de: *"On üç rek'at kılardı ki ibtidâ sekiz rek'at sonra bir rek'at vitir, sonra oturduğu yerde iki rek'at kılıp câlisen kıldığı bu iki rek'atte rükûa varmak istediğinde ayağa kalkıp rükû' ederdi. Sonra sabah namazının nidâsı, yâni ezânı ile ikāmeti arasında iki rek'at kılardı"* diyor. Ancak diğer iki tarikten olan rivâyetinde bu lâfız ile îrâd etmeyip: *"Kāimen dokuz rek'at kılar ve bunları vitir olarak edâ ederdi"* deniliyor. Diğer bir hadîsinde: *"Ramazan ayında da, başka vakitlerde de on üç rek'at kılardı ki sabahın iki rek'at sünneti bu meyâna dâhildir"*; kezâ Ebû Dâvud'un da aldığı bir hadîsinde: *"On rek'at ile bir rek'at vitir kılar ve sonra fecrin iki rek'atini edâ buyururdu. On üç rek'at işte bunlardır"* diyor.

On üç ve on bir rek'at hakkındaki nakiller böyle. Daha az miktar ile îtâr hakkındaki hadîslere gelince, «*Sünen-i Ebî Dâvud*»'un yine Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet ettiği hadîsde: *"Gece on üç rek'at kılardı. Sonradan on bir kılıp bu namazından iki rek'at terketmiye başladı. Nihâyet revân-ı pâk ve mübâreki kabzolunduğu sıralarda gece namazını hep dokuz rek'at kılardı. Gece namazının sonu vitir idi"* denildiği gibi yine orada ve *Sünen-i Neseî*'deki bir rivâyete nazaran müşârünileyhâ, Sa'd bin Hişâm'a: *"Vitri sekiz rek'at ile berâber kılıp yalnız sekizinci ve dokuzuncu rek'atlerde oturur ve yalnız dokuzuncuda selâm verirdi. Sonra oturarak iki rek'at kılardı. İşte, on bir rek'at! Evlâdım. Sonra sinn-i âlîleri terakkî edip vücûd-i şerifleri semirince yedi rek'at vitir kılıp yalnız altıncı ile yedinci rek'atlerinde oturmaya ve yalnız yedincide selâm vermeye ve*

ondan sonra oturarak iki rek'at kılmaya başladı. İşte, dokuz rek'at evlâdım" diyor. *Tirmizî*'de Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan: " كان يوتر بثلاث عشرة . فلما كبر و ضعف أوتر بسبع =*On üç rek'at vitir kılarlardı. Yaşlanıp zayıf olunca yedi rek'at kılmaya başladı*" diye bir rivâyet vardır.

Beş rek'at hakkında da *Tirmizî*'de Âişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhâ*'dan: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in gece namazı on üç rek'at idi ki, bunların beşini vitir olarak kılar ve yalnız beşincide otururdu. Müezzin ezan okuyunca da hafif olarak iki rek'at kılardı*" rivâyeti vardır ki, Nesei'de bu hey'et üzere beş rek'at kıldıklarını müşârün-ileyhâdan başka tarikden rivâyet ediyor. Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın da *Nesei*'de tahrîc edilen hadîsinde : «كان رسول الله صلى الله عليه" و سلم يوتر بخمس أو سبع لا يفصل بينها بسلام و لا بكلام» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem gâh beş ve gâh yedi rek'at vitir kılıp rek'atların arasını ne selâm ile, ne kelâm ile fasıl buyurmazlardı*" denilmiş olup *Tirmizî*'de de bu ma'nâyı müeyyid bir hadîs vardır.

Bir ve üç rek'at olarak Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vitir kıldıkları hakkında birçok rivâyât vardır. Bâzıları yukarıda geçti. Yalnız Nesei'nin Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan bir rivâyetinde vitrin ilk iki rek'atinden sonra selâm verilmediği haber veriliyor ki ilk teşehhüde oturulduğu da tasrîh edilmiş olaydı Hanefiyye'ye kuvvetli bir delil olurdu. Şârih Aynî, Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın, sonunda vitir kılınan herhangi gece namazlarının mecmûuna vitir ıtlāk ettiğini, halbuki bu namazların yalnız üçü vitir olup mâkabli nevâfilden olduğunu söylemekle mezhebine intisār etmek istiyor. Lâkin selâm ile fasledilmeksizin kılınan vitirlerin bu te'vilden hâriç kalacağı zāhirdir.

[3] Müslim'in rivâyeti: «فاذا سكت المؤذن من صلاة الفجر و تبين له الفجر" و جاءه المؤذن قام فركع ركعتين خفيفتين . ثم اضطجع على شقه الايمن حتى يأتيه المؤذن للاقامة» =*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem müezzin salât-i fecir ezânını okuyup sustuktan, nazar-ı akdeslerinde fecrin hulûlü tebeyyün ettikten, haber vermek için müezzin de geldikten sonra kalkıp hafifce iki rek'at kılar, sonra mübârek sağ yanı üzerine ikāmeti haber vermek için müezzin gelinceye kadar yatardı*" sūretindedir. Bundan müezzinin —biri ezânı müteākib vakt-i salâtı, diğeri de ikāmetten evvel ikāmet-i salâtın vakti hulûl eylediğini haber vermek için— iki def'a geldiği ve hafifce kılınan iki rek'at namaz ile ıztıcâ'ın bu es-

nâda vukū' bulduğu anlaşılıyor. Bunu müeyyid rivâyât-ı adîdeye nazaran sabahın sünneti muhtasar kılınmak da sünnettir. Nitekim Müslim'in rivâyetine nazaran İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'ya Enes İbn-i Sîrîn: "*Sabah namazından evvelki iki rek'at hakkında ne dersin? Bunlarda kırâeti uzatayım mı?*" diye sormuş. İbn-i Ömer: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem gece ikişer ikişer namaz kılar ve bir rek'at vitirle bitirirdi*" deyince "*Sana sorduğum bu değil*" diye mukābele etmiş. O da: "*Hakîkaten kaba bir adamsın. Hadîsi nası tamam söylemeğe meydan vermiyecek misin?*" diyerek evvelki sözlerini tekrar ile "*Sabah namazından evvel sanki eli kulağında ezân okunuyormuşcasına sür'atle iki rek'at kılardı*" demiştir. Buradaki ezan, ikāmet demek olduğundan hāşiyenin bidâyetindeki hadîs ile beyinlerinde münâfât yoktur. *Buhârî*'de de bu hadîs muhtasaran vardır. [Sağa yatış, Seyyidü'l-Vücûd Hazretlerinin teyâmünü sevdiklerinden neş'et etmiştir].

Sabah sünnetinden sonra sağ yanı üzerine ıztıcâ'ı da bâzıları mendûb addetmişlerdir. İmâm-ı Mâlik bu nedbe kāil değildir. Zîrâ zamânında ehl-i Medîne bununla āmil değillermiş. Hanefîler de bu bâbda ona muvâfakat etmişlerdir. Iztıcâ'ı mendûb saymayanlar bu fi'l-i Resûl'ün gece uykusuzluğundan ve şiddet-i ibâdetten bîtâb olan cism-i şerîf-i Nebevî'yi biraz dinlendirmek için vâkı' olduğu ihtimâlini öne sürüyorlar. Rivâyât-ı adîdeden vitirden sonra kılındığı haber verilen iki rek'atler hep bu sabah sünnetidir. Maahâzâ Neseî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî iki hadîsinde vitirden sonra sabah sünnetinden evvel ayrıca iki rek'atın kılındığı ihbâr edilmektedir.

527. وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كُلَّ اللَّيْلِ أَوْتَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَانْتَهَى وِتْرُهُ إِلَى السَّحَرِ.

TERCEMESİ

(Yine Ümmü'l-mü'minîn) Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demişdir: Gecenin her vaktinde[1] Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* vitir kılmışdır. (Son vakitlerindeki) vitri ise (gecike gecike) seher vaktine müntehî olmuştu[2].

---

[1] Müslim'in rivâyetinde: «من كل الليل» *Müslim*'deki rivâyetlerin birinde: «الى السحر» yerine: «الى آخر الليل»

« كل الليل » : terceme ettiğimiz gibi «*gecenin her vaktinde*» ma'nâsına gelebildiği gibi «*her gece*» ma'nâsına da gelebilir. Tercemenin her iki sûreti de vâkı' hâle mutâbıktır. Seyyidü'l-vücûd aleyhi's-selevâtü'l-ma'bûd Hazretleri hazerde, seferde, sıhhatde, marazda vitre mülâzim ve muvâzıb oldukları gibi salât-i ışâdan sonra tâ tulû-ı fecre kadar gecenin her cüz'ünde de vitri kılmışlardır. Lâkin Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinin murâdı, tercemede ihtiyâr etdiğimiz ma'nâ olduğuna şâhid : « من كل الليل قد أوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم : من اول الليل و أوسطه و آخره فانتهى وتره الى السحر » lâfzı ile *Müslim*'de vâkı' olan rivâyetdir. «*Sünen-i Ebû Dâvud*»'da Mesrûk'un rivâyetinde Âişe *radiya'llāhu anhâ* aynı sözü söylemiş, yalnız orada: « ولكن انتهى وتره حين مات الى السحر » denilmiş olub Server-i Enbiyâ Efendimiz Hazretlerinin Âlem-i Cemâl'e intikallerinden evvelki mu'tâd-ı şerifleri vitri seher vaktine yaklaşdırmak olduğu daha sarih olarak beyân edilmişdir.

[2] Bu hadîs-i şerifden, gecenin salât-i ışâya zarf olup her hangi saatinde ışâdan sonra vitir kılınabileceği anlaşılır. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hazretlerinin evvel-i leyl ile evsat-ı leylde kılmış olmaları, cevâzı beyân için olup gecenin sonuna te'hîr buyurmaları da miâdında uykudan kalkmaya i'timâdı olanlar hakkında efdal olanın bu olduğuna tenbîh için olduğu vârid-i hâtırdır. Câbir *radiya'llāhu anh*'in *Sahîh-i Müslim*'deki rivâyet-i merfûasında: "« من خاف ان لا يقوم من آخر الليل فليوتر اوله . ومن طمع ان يقوم آخره فليوتر آخر الليل . فان صلاة آخر الليل مشهودة ، و ذلك افضل » = *Gece sonunda kalkamayacağından korkan, vitri evvelinde kılsın. Gece sonunda kalkacağını ümîd eden de gece sonunda kılsın. Zîrâ gece sonundaki namaz, meşhûddur*" buyurulmuşdur. « مشهودة » lâfzını râvî Ebû Muâviye "محضورة = *Edâsı vaktinde rahmet melekleri hazır bulunur*" diye tefsîr etmiştir. Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan da bu ma'nâda bir hadîs olduğunu şârih Aynî haber vermekdedir.

Yâhud da her hangi bir rahatsızlık dolayısiyle evvel-i leylde, hazır uyanmış bulunmak dolayısiyle evsat-ı leylde kılmış da olabilir. Lâkin her halde son vakitlerdeki fi'l-i Resûl: vitri vakt-i sehere takrîb idi. İmâm-ı Mâlik'ce te'hîr-i vitir müstehabdır. Selef-i Sālihînin her iki türlüsünü yapdıklarına dâir nakılller vardır. Ezcümle Ebû Bekir, Osman, Ebû Hüreyre ve Râfi' İbn-i Hüdeyc *radiya'l-lāhu anhüm* Hazarâtı vitri, evvel-i leylde kılanlar meyânındadır. Ömer İbn-i Hattāb, Alî İbn-i Ebî Tālib, İbn-i Mes'ūd, Ebu'd-Derdâ', İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*

Hazarâtı da vitir için âhir-i leyli ihtiyâr ederlerdi. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*, Buhârî'nin ta'lîkātı meyânında zikredildiği üzere: "اوصانى النبى صلى الله تعالى عليه و سلم بالوتر قبل النوم = *Nebiyy-i Ekrem salla'l-lāhu Teālâ aleyhi ve sellem bana uykuya varmadan evvel vitir kılmayı tavsıye buyurdu*" demişdir. Bu vasıyyet-i celîle-i Nebeviyye Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'e belki uyku galebe eder diye ihtiyatlı davranmayı tavsıyeden ibâretdir. Yoksa gece kalkmaya kādir olanın âhir-i leylde kılması efdal olduğunda şübhe yoktur. İbn-i Hüzeyme «*Sahîh*»'inde Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'den şu hadîsi rivâyet eder: "Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ebû Bekr'e: «متى توتر» yâni: Ne zaman vitir kılarsın? diye sual buyurdu. Ebû Bekir: Uykuya varmadan evvel deyince «اخذت بالحزم» yâni ihtiyâtı iltizâm ediyorsun, buyurdu. Ömer'e de aynı suâli buyurdu. Ömer : İbtidâ yatar, sonra vitiri kılarım, deyince «اخذت بالقوة» yâni: Kuvvet cihetini iltizâm ediyorsun" buyurdu.

Elhāsıl salât-i vitir farz olmamakla berâber şânına pek ziyâde i'tinâ edilmek lâzım gelen bir namazdır. (312) nci hadîsde de görülmüşdü ki, Seyyid-i kâinât Efendimiz Hazretleri geceleyin ehlini vitir için uyandırırlarmış. Bu takdirde salât-i vitir ricâl ve nisâ' hakkında meşrû' demek olduğu gibi «وامر اهلك بالصلوة *» âyet-i kerîmesi iktizāsınca uyanık olanların uykudakileri îkāz etmelerini mûcib olacak derecede müekked bir ibâdet olmuş oluyor.

528 . عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٱجْعَلُوا اٰخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً .

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Öyle yapınız ki, geceleyin namazınızın sonu vitir olsun*[1]" buyurduğunu rivâyet etmiştir.

---

[1] Bu hadîs-i şerif, bundan evvelki (295) inci hadîsin bir cüz'üdür. Bundan vitri te'hîr etmenin müstehab olduğu anlaşılır. Hikmeti de

---

* *Sûre: 20 (Tāhâ), âyet: 132*

—Allāhu a'lem— gece vakti kılınan namazların mebdei ve müntehâsı vitir olmakdır. Gecenin ilk namazı, farz olan akşam namazı tek rek'atlı olduğundan gece tāatinin hitâmında mebdeine benzemek için tek rek'atlı olmak müşâkele de enseb olmuş olur. Gecenin hulûliyle berâber tek rek'atlı bir namaz ile iftitâh-i ibâdetdeki sırr-ı ilâhî her ne ise ihtitâmına da teşmîl ediliyor demektir. Amellerin ibtidâ ve intihâsındaki, fevâtih ile havâtimindeki ehemmiyet vasatdan ziyâde olduğu «اقم الصلوة طرفى النهار و زلفا من الليل*» âyet-i kerîmesi ve biraz evvel Câbir *radiya'llāhu anh*'den naklolunan hadîsde: «فان آخر الليل مشهودة» buyurulmuş olması delâletiyle gündüzün evveli ve sonu ile âhir-i leylde duānın karîn-i icâbet olması daha ziyâde me'mûl olduğu içindir. Maahâzâ vitirden sonra teheccüde kalkan «لاوتران فى ليلة» nehyine binâen vitri iāde etmez. Çünkü iāde etse vitir, şef'a dönüp iytardaki hikmet her ne ise ibtāl edilmiş olur. Bâzı Sahābenin ve ezcümle İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın ba'de'l-îtâr uyudukdan sonra teheccüde kalkınca tek rek'at ile kılmış oldukları vitri nakzetdikten sonra teheccüd kılıp sonunda vitir kıldıkları bundan evvelki hadîsde zikredilmişti. Hazret-i Fâruk *radiya'llāhu anh*'in gece tetavvuundan sonra vitir kılmadıkları, Sıddîk-ı A'zam *radiya'llāhu anh*'in ise vitir kılıb yattıklarını ve teheccüdden sonra vitir kılmadıkları yine orada söylenmişdi. Şeyheyn-i Mükerremeyn Hazretlerinin bu fiilleri, yine oradaki havâşî meyânında zikredilen Müslim'in: «من خاف ان لا يقوم من آخر الليل...» hadîs-i merfûuna tamâmen muvâfıktır.

Şerhi sadedinde olduğumuz bu hadîs-i şeriften Hanefîler vitrin vâcib olduğuna da istidlâl etmek istemişlerdir. Nitekim şârih Aynî, buradaki «اجعلوا» emrini vücûba hamletmeyip nedbe mahmuldür, diyenlere karşı pek şedid bir münâkaşa kapısı açmış olup Ebû Hanîfe'nin mezhebini te'yîd eden nukūlün kâffesini cem' etmiştir, denilebilir. Fakat vücûba kāil olmıyanlar bu hadîste de vitrin bilittifak vâcib olmıyan salât-ı leyl meyânında zikredilmesinden bi'l-istidlâl evveli vâcib olmıyan bir namazın âhırı da vâcib olmaz, cevâbını verdikleri gibi en mühim edillesinden biri olan «من لم يوتر فليس منا» hadîsini tefsîr ederken Aynî'nin vücûbu iş'âr için: "*Vitir kılmayan bizden değildir*" ma'nâsını vermeyip: "*Sünnetimizle amel edenlerden değildir*" ma'nâsını

* *Sûre: 11 (Hûd), âyet: 114*

verirler. Binâenaleyh vücûb hakkındaki hüküm yine kat'îleşmeyip ihtimal dâiresinde kalır*.

---

* Her nedense aziz mütercim her vesîle ile şârih Aynî'yi muâhaze etmekten hoşlanıyor. Âdetâ insan, bu muttarid tenkidlerde mezheb taassubunun izlerini görüyor. Burada ise büyük şârihimiz, Hanefî'lerin vücub delillerine vâkı' olan i'tirazlara cevap vermekten başka bir şey yapmamıştır. Bununla niçin müstahikk-ı ta'riz olmalıdır? Gerek burada, gerek vitir bahsinin evvelinde mütercim, Hanefîlerin en kuvvetli delîli olan «... الوتر حق» hadîsinin gerek senedi ve gerek metninin ifâde ettiği vücub hükmü hakkında muhâliflerin sözlerini nakletmekte hiç kusur etmediği halde şârihin biraz sertce cevâblarını neden "*şedid bir münâkaşa*" diye tavsîf etmelidir?

Mütercim yukarıda «...الوتر حق» hadîsinin senedindeki «ابو المنيب عبيدالله بن عبدالله عتكى» Buhârî'ce sika değildir, demişti. Şârih de burada Buhârî'nin bu taz'îfine karşı «Ebû Hâtem»in inkârını ve Ebû Münîb hakkında (sālihu'l-hadîs) diye senâ ve şahâdetini, oğlu İbn-i Ebî Hâtem'den naklediyor. Sonra, «ابن معين» 'in de "*Ebü'l-Münîb sikadır*", dediğini Hākim'den naklen bildiriyor. Buhârî'nin muāsırlarından ve en benâm muhaddislerden olan Ebû Hâtem ile İbn-i Muîn'in bu inkâr ve şahâdetleri, mütercimin güzîde me'hazlarından olan *Tehzib*'de, *Hulâsa*'da da zikredilmiştir.

Bu sebeple ve metin hakkında vereceğimiz îzāha göre mütercim merhûmun, salât-ı vitrin vücûbu hakkındaki hükmü ihtimal dâiresine tenzîl etmesi hiç doğru değildir. Mütercimin, Aynî'nin en mühim edillesinden biri olarak intihab ettiği şu: «من لم يوتر فليس منا» hadîsi, bu babdaki rivâyetin bir parçasıdır. Acabâ mütercim merhum tamâmını bilhassa şâyân-ı istidlâl kısmını niçin nakletmiyor? *Sünen-i Ebî Dâvud*'da «*Büreyde İbn-i Huseyb*» *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan bu hadîs-i şerîfin tamâmı şöyledir: «الوتر حق فمن لم يوتر فليس منا . الوتر حق فمن لم يوتر فليس منا . الوتر حق فمن لم يوتر فليس منا» İşte Hākim'in de "*Müstedrek*'inde sıhhatine hükmettiği bu hadîs-i şerifteki «الوتر حق» cümlesine şârih Aynî; "*Vitir, sâbit bir vâcibdir*" ma'nâsını veriyor. Bu hükme "فمن لم يوتر فليس منا = *Kim ki vitir kılmaz, artık o, bizden değildir*" vaîd-i şedîdini, delil addediyor. Hakîkaten bu nevi' şiddetli vaîdler, farzın veyâhud vâcibin terkine terettüb eder. Husûsiyle taraf-ı Risâletten bu hükmün ve bu şiddetli vaîdin üç def'a tekrâr edilmiş olması, «فمن لم يوتر ...» cümlesini zāhirinden sarfetmeye ve "*Sünnetimizle amel etmiyenler bizden değildir*" gibi maksûd-ı şârî'den uzak te'villere girişmeğe hiç müsâid değildir. Bu ciheti Aynî sâir vücûh-ı rivâyât ile tevsik etmiştir. Râvî Hazret-i Büreyde'nin Bedir gazâsından başlayarak bütün meşâhidde Hazret-i Resûl'ün maiyyeti seniyyelerinden ayrılmıyan bir Sahābî olması hadîse ayrıca bir kıymet ve ehemmiyet atfetmiştir. Yine Ebû Dâvud ile Neseî de Ebû Eyyûbü'l-Ensârî'den «...الوتر حق على كل مسلم» hadîsini rivâyet etmişlerdir ki, bu da ayrıca bir kuvvet bahşetmektedir.

529. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ عَلَى الْبَعِيرِ.

TERCEMESİ

Yine (Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, deve üzerinde vitir kılardı*[1]" dediği rivâyet olunmuştur.

[1] Saîd İbn-i Yesâr tarîkından gelen bu rivâyet, *Buhârî*'de daha tafsillidir. Müşârün-ileyh Saîd diyor ki, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ile birlikte Mekke-i Mükerreme yolunda gece sefer ediyorduk. Sabah vakti yakın mı? diye şübhe edince devemden indim, vitri kıldıktan sonra ona yetiştim. Nerede idin? diye sordu. Ben: "*Sabah vakti girecek diye korktum da inip vitri kıldım*" deyince: «أليس لك في رسول الله اسوة حسنة» yâni: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem sana üsve-i hasene mi değil, güzel bir nümûne mi değil?*" diye sordu. "*Vallah üsve-i hasenedir*" demem üzerine: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ...» diyerek metindeki sözleri rivâyet etti. Alî ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den de bu hadîs rivâyet edilmiştir.

Şârih Aynî'yi bir derece asâbîleştiren cihet Kāzî Ebu't-Tıyb ile Ebû Hâmid'in: "*Vücub hükmünde Ebû Hanîfe yalnızdır. Eimmeden hiç birisi kendisine iştirak etmemiştir*" sözleridir. Bunlara da cevap veriyor. Diyor ki: Yukarıki hadîsler ile emsâli delillere istinâden İmam Ebû Hanîfe ile berâber Abdullāh İbn-i Mes'ūd, Huzeyfe, İbrâhîm-i Nehaî, İmâm-ı Şâfiî'nin şeyhi Yûsuf İbn-i Hâlid, vitrin vücûbunu iltizâm etmişlerdir. İbn-i Ebî Şeybe de Saîd İbn-i Müseyyeb, Ebî Ubeyde İbn-i Abdîllâh İbn-i Mes'ūd'un bu ictihadda olduklarını naklediyor. Vücub hükmü, Mücâhid'den de sened-i sahîh ile «*Musannef*» de rivâyet edilmiştir. Bundan dolayı bütün mu'teber Hanefî metinlerine salât-ı vitrin vâcib olduğu (sahîh esah, zāhirü'r-rivâye) unvanlariyle geçmiştir. Şâyân-ı istigrab bir cihet de mütercim merhum Aynî'nin ta'dâd ettiği vücub delillerinden bu hadîsin îzâhında yalnız birisini, o da tenkid etmek üzere naklettiği halde bundan sonraki hadîsin îzâhında vitrin sünnet olduğuna kāil olanların – Aynî hakkında dediği vechile – mezhebini te'yîd eden nükûlün kâffesini cem' etmiştir, denilebilir.

Hadîsde vitrin vâcib olmıyan salât-ı leyl meyânında zikredilmiş olmasından istifâdeye çalışılması da mûcib-i istiğrabdır. Her iki namazın cihet-i vahdeti yalnız vakitde iştirâkleridir. Vakitde iştirâk, neden hükümde ittihâdı mûcib olsun?. K. M.

Buhârî'nin yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nâfi' tarîkıyle mervî olup musannif tarafından her nasılsa terkedilen hadîs ise daha ziyâde îzāhı muhtevîdir. Bu ikinci hadîsde Sahābî-i müşâ-rün-ileyh: "«كان النبى صلى الله عليه و سلم يصلى فى السفر على راحلته حيث توجهت به. يومى ايماءً على صلاة الليل الا الفرائض و يوتر على راحلته» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem sefer esnâsında râhilesi, yâni binit devesi üzerinde devesi yönünü hangi cihete çevirirse çevirsin namaz kılardı. Ferâizden başka gece namazını îmâ ederek edâ ederdi. Vitri de râhilesi üzerinde kılardı*" demiştir ki, bunda ferâizden mâadâ salât-ı leylin ve bu meyanda salât-ı vitrin râhile üzerinde kılındığı sarîhan beyân edilmiştir.

Gerek bu hadîs, gerek bundan evvelki hāşiyeye alınan diğer Buhârî hadîsi ile evvelen "*Misâfir vitir ile mükellef değildir*" diyen Dahhāk'in kavline muhâlif olarak seferde de vitrin meşrûiyyeti sâbit oluyor.

Sâniyen esnâ-yı seferde dâbbe üzerinde ve dâbbe ne tarafa teveccüh ederse etsin îmâ ile nâfile kılmak câizdir. Ancak ferâizi kasretmek câiz olmıyan seferde dâbbe üzerinde teneffülün cevâzında ihtilâf vardır: Bâzıları gerek uzun, gerek kısa seferde câizdir, demişlerdir. İmâm-ı Şâfiî ve Evzâî de buna kāildirler. İmâm-ı Mâlik kasr-ı salât câiz olmıyan seferde dâbbe üzerinde namaz kılınmaz demiştir. Kudûrî'nin beyânına göre hâric-i mısırda olan kimse dâbbesi üzerinde teneffül eder. Sāhib *Hidâye*'de hâric-i mısırda Kudûrî'nin seferi şart addetmediğine istidlâl ediyor. Ancak Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'tan rivâyet olunduğuna göre yalnız misâfirin dâbbe üzerinde tetavvuunu câiz görmüşlerdir. Lâkin sahîh olan kavle göre misâfir olsun olmasın râkiben şehir hâricine çıkan dâbbe üzerinde tetavvu' edebilir. Hanefîlerin ihtilâfı yalnız şehirden mikdâr-ı buuddedir. Bâzılarınca bu ruhsat, şehirden iki veya üç fersah uzağa gitmiş kimse içindir.

Sâlisen «الا الفرائض» kayd-ı istisnâîsine göre zarûretsiz farz namazları dâbbe üzerinde kılmak câiz değildir. Ma'zûr ise farzını böylece kılabilir. Meselâ seferde iken yağmur yağıp da namaz kılacak kadar kuru bir yer bulamazsa hayvanı üzerinde kıbleye karşı durup îmâ ile kılar ve hayvanı durdurabilirse kıbleye müteveccih olur, buna kādir olamazsa namazda istikbâl-i kıble kaydında olmaz. Lâkin bu, çamur secde edince yüzü batacak derecede olduğuna göredir ve illâ çamur üstünde kılar. Eşkıya korkusu da, hastalık da, canavar korkusu da,

hayvandan inince bindirecek kimsesi olmıyan pîr-i der-mândenin za'f hâli de birer özürdür. «*Muhît*» in tasrîhine göre bu gibi ahvalde dâbbe üzerinde namaz kılınır ve özrün zevâlinden sonra iâde de lâzım gelmez. Sünen-i revâtib de tetavvu' hükmündedir. Ancak İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre sabahın sünneti için hayvandan inmek gerektir. Zîrâ bir rivâyete göre onu vâcib addeder, kāiden kılmasını tecvîz etmez. İmâm-ı Şâfiî ile İmâm-ı Ahmed'e göre de râtibe-i fecir vâcib değilse de vitirden daha müekked bir sünnettir.

Râbian bu iki hadîs-i şerif vitrin vücûbuna kāil olmıyanların temessük ettikleri huccetlerdendir. Bunlara göre vitir vâcib olmadığı için râhile üzerinde kılınmış ve seferde ferâiz terk buyurulmadığı gibi bu da terk buyurulmadığından diğer sünnetten daha müekkeddir. Atā' İbn-i Ebî Rebâh ile Hasen-i Basrî'nin, Sâlim İbn-i Abdillāh'ın, Nâfi'in eimme-i metbûînden Mâlik ve Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel ve İshak İbn-i Râhûye'nin de mezhebi bu olup hepsi de seferde râhile üzerinde vitir kılınır demişlerdir. Ancak İmâm-ı Mâlik bunu farizāyı kasredebilecek seferde tecvîz ettiği halde İmâm-ı Evzâî ile İmâm-ı Şâfiî seferin kısası ile uzunu beyninde fark görmemişlerdir. Zāhiriyyeden İbn-i Hazm ise seferde kāimen de, kāiden de, ma'zûr olarak da, gayr-i ma'zûr olarak da dâbbe üzerinde vitir kılınabilir, diyor. Lâkin Muhammed İbn-i Sîrîn ile İbrâhîm-i Nehaî ve Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf ve Muhammed İbn-i Hasen'e göre vitir ferâizde olduğu gibi ancak yer üstünde kılınabilir. Bu hadîsin râvîsi Abdullāh İbn-i Ömer ile peder-i mükerremi Ömer İbn-i Hattāb *radiya'llāhu anhümâ*'nın deveden inip vitir kıldıklarına dâir İbn-i Ebî Şeybe'nin «*Musannef*»'i ile Tahāvî'nin «معانى الآثار»'ında rivâyet vardır. İmâm-ı Sevrî ise: "*Farz ile vitri yer üstünde kıl, râhilen üzerinde de vitri kılarsan beis yoktur*" demiştir. Bu ihtilâfın mebnâsı vitrin vâcib olup olmadığı hakkındaki hükümdür ki, bu bahsi burada tekrâra lüzum yoktur. Yalnız İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın vitiri yer üzerinde kıldığına dâir olan rivâyeti vücûb-ı vitre kāil olmıyanların olanlar lehine huccet saymadıklarını söyliyelim ki, onlarca müşārün-ileyhin bu fi'li, efdal olanı ihtiyâr ettiğine mahmuldür. Çünkü vitri de sâir nevâfil gibi yer üstünde kılmanın efdal olduğunda nizâ' yokdur.

530 . عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ أَقَنَتَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصُّبْحِ قَالَ نَعَمْ فَقِيلَ أَوَقَنَتَ قَبْلَ الرُّكُوعِ قَالَ بَعْدَ الرُّكُوعِ يَسِيراً .

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuşdur ki, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem sabah* (namazında) *kunut*[1] *duāsını okudu mu?*" diye soruldu[2]. O da: "*Evet*" dedi. (Bunun üzerine kendisine:) "*Rükû'dan evvel mi kunut buyurdu?*" diye soruldu. (O da:) Az müddet sürmek üzere "*Rükû'dan sonra*[3]" cevâbını verdi.

RİVÂYETLER :

Bir nushaya göre: «فقيل له»

Bir rivâyetde vavsız olarak; «أقنت ؟», diğer bir rivâyete nazaran «هل قنت ؟»

[1] Bu hadîsi kütüb-i sitte sāhiblerinden Müslim ile Ebû Dâvud da rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Esîr'in «*Nihâye*» sinde beyân edildiği üzere kunutun bir çok ma'nâsı vardır: 1 — Tāat, ki kanit: Allāh'a mutī' demek olur; 2 — Huşû'. Namazda kunut: huşû' ma'nasına gelir; 3 — Mutlakā namaz, ki kanit: musallî demekdir: 4 — Duā. Bildiğimiz kunut duāsı gibi; 5 — İbâdet; 6 —Namazda kıyâm; 7 — Namazda tūlü kıyâm. «افضل الصلاة طول القنوت» hadîs-i sahîhinde olduğu gibi ki, buradaki tulü kıyam ma'nâsınadır. «امن هو قانت اناء اليل *» âyet-i kerîmesindeki «*kanit*» ise musallî ma'nâsına geldiği gibi haşi', abid, selâtin kıyâmında çok okuyan ma'nâlarına da gelir ve hepsi de yakışır; 8 — Sükût. Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anh*'in: "*Evvelleri biz namazda konuşurduk* «وقوموا لله قانتين **» *yâni namazda kanit olarak durunuz. Âyet-i kerîmesi nâzil olunca namazda kelâmdan imsâk etdik*", demesi kunutun bu son

---

* *Sûre: 39 (Zümer), âyet: 9* ** *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 238*

ma'nâsına hüccetdir. Pek âşikârdır ki, buradaki suâl, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Allāh'a tāatı var mıydı? Namaz kılar mıydı? Namazda huşûu var mıydı? İbâdet eder miydi? Namazları ayakda kılar mıydı? Namazda konuşmaz mıydı? gibi bârid ve gayri vârid maānî ile îrâd edilmemişdir. Sabah namazına āid olduğu için kıyamda iken Kur'ân'ı çokca okuyub okumadıklarına dâir bir sual olduğu vârid-i hâtır olabilirse de ikinci def'a vâkı' olan sual ve cevabdan mevzū-i bahs kunutun rükû'dan evvel veya sonra okunmuş bir duā olduğu taayyün eder.

[2] Burada Enes *radiya'llāhu anh*'e sual îrâd eden zâtın kim olduğu mübhem bırakılmış ise de yine bu hadîsin *Sahîh-i Müslim*'deki tarz-ı rivâyetine nazaran râvî Muhammed İbn-i Sîrîn: «قلت لأنس» = *Enes'den sordum*" dediğine göre soran bizzat kendisi imiş.

[3] Enes *radiya'llāhu anh*'in Muhammed İbn-i Sîrîn tarîkından mervî bu hadîsde kunutun mahalli, rükû'dan sonra gösterilmiş ise de bundan sonraki (531) inci hadîsde rükû'dan evvel gibi gösterilip yalnız bir ay kadar müddet rükû'dan evvel kunut buyurulmuş olduğunun beyânı da buradaki "يسيرا = *Az süren bir müddet*" ta'bîrinin tefsîri makāmına geçmiş olur. Maahâzâ dikkat edilirse Enes *radiya'l-lāhu anh*, gerek bu ve gerek âtîdeki rivâyete göre yalnız hādise-i mühimme üzerine bir ay ba'de'-r-rükû' kunut buyurulmuş olduğunu haber verip ne o hādiseden evvel veya sonra kunut buyurulup buyurulmadığından, ne de başka zamanlarda kunut buyurulmuş ise bunun rükû'dan evvel veya sonra olduğundan sâkitdir.

Kunutun mahalli, İmâm-ı Şâfiî'ye göre buradaki İbn-i Sîrîn rivâyetine muvâfık olarak rükû'dan sonra, İmâm-ı Mâlik'e göre ise Āsım İbn-i Süleymânü'l-Usul tarîkından gelen âtîdeki Enes hadîsine muvâfık olarak rükû'dan evveldir. Gerek sabah ve gerek vitir namazında duānın rükû'dan evvel de, sonra da edildiğine dâir rivâyât muteārız ve her ikisi de sahîh olan Enes *radiya'llāhu anh* hadîsinin de iki tarikden yekdiğere mübâyin iki vechile mervî olması mahall-i kunut hakkında tarafeynin kendi mezheblerine hadîs ile ihticâc edebilmelerine mânîdir. [445 inci hadîsin hāşiyelerine mürâcaat.] Bu hadîsde musarrah olup da (531) inci hadîsde musarrah olmayan sabah namazında kunut bahsine gelince (445) inci hadîsin havâşîsinde beyân edildiği üzere bu, İmâm-ı Şâfiî ile İmâm-ı Mâlik'e göre sünnettir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî Hülefâ-yı Râşidîn

Hazarâtının dördünden de sabah namazında kunut duāsı okuduklarını rivâyet etmiştir. Ebû Hanîfe ile Abdullāh İbn-i Mübârek'e göre ise sabah namazında sünnet değildir. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel: Yalnız İmamlar orduları için kunut duāsına sabah namazında muvâzabet ile mükellefdir. Mâadâsının da bunu yapmasında beis yokdur, diyor. İmam İshāk İbn-i Râhûye ise havâdis ve nevâzil zamanlarında yâni düşman korkusu, vebâ ve tāūn gibi bütün müslimîni heyecâna düşürecek âfat vukūunda eimmenin sabah namazında kunutu terketmemesi sünnet olduğu re'yindedir. [Vitrin son rek'atinde de kunut, sünnetdir. Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye ve İmâm-ı Mâlik'in kavl-i meşhûruna göre yalnız Ramazan'ın nısf-ı ahîrinde sünnetdir. Eimme-i Kûfiyyûn ile İmâm-ı Ahmed'e, Süfyân-ı Sevrî'ye, Abdullāh İbn-i Mübârek'e ve İshāk İbn-i Râhûye'ye göre bütün senenin her gecesinde vitir kunutu vardır. Ebû Hanîfe'ye göre vâcibdir de. Eimme-i Şâfiiyye'den Ebû Abdullāh Zebîdî Ebu'l-Velîd-i Nîsâbûrî, Ebû Fazl İbn-i Abdân ve Ebû Mansūr İbn-i Mihrân gibi zevâtın da vitir kunutunun bütün sene sünniyyetine kāil olmuşlardır. Ömer ve Alî ve Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llāhu anhüm*'ün vitirde kunut etdiklerine dâir İbn-i Ebî Şeybe «مصنف»i ile *Sünen-i Beyhakī*'de ve Ebû Leylâ'nın «مسند»i ile *İbn-i Asākir*'de müteaddid rivâyât vardır. Hülefâ-yı Erbaa'nın vitirde kunutlarını Dârekutnî ile yine Beyhakî «*Sünen*» kitablarında zikretmişlerse de rivâyetleri zaîf görülmüşdür. Ramazan'ın nısf-ı ahîrinde kunut hakkında da rivâyât çokdur. Ancak Tirmizî'nin tahkîkına göre Alî *kerrema'llāhu veche* Hazretleri yalnız Ramazan'ın nısf-ı ahîrinde kunut okuyup kunutu da rükû'dan sonraya bırakırmış. İmâm-ı Şâfiî ile Ahmed İbn-i Hanbel'in de bu bâbda kavilleri budur.

Sabah namazında kunut okuyan imama iktidâ eden kimse ona mütâbeat eder mi, etmez mi? İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre etmez. İmâm-ı Ahmed ile İmâm-ı Ebû Yûsuf'a göre eder. Kunut okuyan kimse İmâm-ı Mâlik'e göre ellerini kaldırmaz. İmâm-ı Şâfiî'ye göre ise el kaldırmak müstehabdır.

531. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْقُنُوتِ فَقَالَ
قَدْ كَانَ الْقُنُوتُ فَقِيلَ لَهُ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ قَالَ قَبْلَهُ قِيلَ

فَإِنَّ فُلَاناً أَخْبَرَ عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ قَالَ كَذَبَ إِنَّمَا
قَنَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْراً أُرَاهُ
كَانَ بَعَثَ قَوْماً يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ زُهَاءَ سَبْعِينَ رَجُلاً. إِلَى قَوْمٍ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ دُونَ أُولٰئِكَ وَكَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَقَنَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ شَهْراً يَدْعُو عَلَيْهِمْ وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ
قَنَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْراً يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ
وَذَكْوَانَ.

TERCEMESİ

Yine (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur ki, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'e kunut hakkında sual îrâd edildi[1]. (Enes *radiya'llāhu anh*:) "*Vaktiyle kunut vardı*" cevâbını verdi. (Tekrar) soruldu ki: (Kunut) *rükû'dan evvel mi idi,* (yoksa) *sonra mıydı?*" (Enes *radiya'llāhu anh*:) "*Evvel idi*" cevâbını verdi. (Bunun üzerine kendisine) "(Ya) *filân*[2] *bana haber verdi ki, sen rükû'dan sonra idi demişsin, buna ne dersin?*" diye suâl olundu. (Bunun üzerine:) "*Yanlışı var*[3], *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem rükû'dan sonra yalnız bir ay kunut buyurdu*[4]. *Takrîben yetmiş kişiye varan ve kendilerine kurrâ' nâmı verilen birtakım kimseleri müşrikînden bir kavmin nezdine göndermişlerdi ki* (o kurrâ' adeden) *ötekilerin dûnunda* (oldukları için onların eliyle helâk olmuş) *idiler. O müşrikler ile Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem beyninde* (mün'akid) *bir ahid de vardı. Zannediyorum*[5] (ki kunut bun-

dan dolayı idi) *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bir ay o müşrikler aleyhine duā buyurarak kunut etti*[6].

Yine Enes *radiya'llāhu anh*'den olan (diğer) bir rivâyete nazaran: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem* «رعل» *ile* «ذكوان» (kabîleleri) *aleyhine bir ay duā buyurarak kunut etti*" demiştir.

---

[1] Metinde Buhârî'nin siyâk-ı rivâyeti –ihtisār için– biraz tağyîr edilmiş olduğundan *Buhârî*'deki "سألت = *suâl ettim*" lâfzı –mechul sîgasiyle– "سئل = *suâl edildi*" sūretine ifrâğ edilmiştir.

Kezâ aynı sebebten dolayı *Buhârî*'deki "قلت = *dedim*" lâfzı "قيل له = *ona denildi*" şekline sokulmuştur.

Yine diğer «قلت» lâfzı «قيل» ye tahvil edilmiştir.

Buhârî'nin metninde "اخبرني عنك = *Senden rivâyeten bana haber verdi*" dir.

Buhârî metnindeki sarâhate nazaran bu suâli Enes *radiya'llāhu anh*'e îrâd eden hadîsin râvîsi Āsım bin Süleymân-i Ahvel'dir. Nitekim bundan evvelki hadîsin râvîsi de Muhammed İbn-i Sîrîn olduğu orada söylenmişti.

[2] Bu rivâyette «*filân*» diye ismi ibhâm edilen zât –ağleb-i ihtimal– buradaki Enes *radiya'llāhu anh* rivâyetine muhâlif olarak –evvelki hadîsi rivâyet eden râvînin Muhammed İbn-i Sîrîn olması delâletiyle– Muhammed İbn-i Sîrîn'dir. Zîrâ onun rivâyetine göre «قنت بعد الركوع يسيراً» diye cevab verilmiş olduğundan bu cevâbın mefhûm-ı muhâlifi olarak Seyyid-i Kâinât *aleyhi ve ālihî efdalü's-salevât* Hazretlerinin rükû'dan evvel ya hiç kunut buyurmamış veya mevzū-i bahs olan zamân-ı yesîrin hâricinde birçok zamanlar kunut buyurmuş olmaları ihtimallerini derpiş ederek Āsım'ın istîzāhta devâm etmiş olması pek ziyâde vârid-i hâtırdır. Maahâzâ yine Āsım'ın Müslim rivâyetinde: «ان اناسا يزعمون ان رسول الله قنت بعد الركوع»" = *Bazı kimseler iddia ediyorlar ki Resûlüllāh salla'llāhu aleyhi ve sellem rükûdan sonra kunut buyurmuşlar*" sebkinde olduğuna nazaran râvînin kasdettiği Muhammed İbn-i Sîrîn olmamak ihtimâli de vardır.

[3] Enes *radiya'llāhu anh*'in «كذب» ta'bîri "*yanlışı var*" diye terceme edildi. Kizib yalan söylemek ma'nâsına geldiği gibi ehl-i Hicaz lûga-

tinde hatā etmek, yanılmak ma'nâsında da müsta'meldir. Onların örf-i lûgavîsinde vâkıa mutâbık olmıyan söz, – kāili ister müteammid, ister muhtī olsun – kizibdir.

Hadîs kitablarında sikāttan olan zevat hakkında akranları tarafından bâzı kerre « كذب فلان » gibi tâbirler isti'mâli hep bu örfe göre *«hatā etti»* ma'nâsınadır. Nitekim İbn-i Mâce'nin isnâd-ı kavî ile vâkı' olan: " سئل انس عن القنوت . فقال قبل الركوع و بعده = *Enes radiya'llāhu anh'den kunutun rek'at içindeki yeri soruldu. Rükû'dan evvel de, sonra da cevâbını verdi*" rivâyeti, kezâ "*Salât-ı fecirde Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Ashābından bâzıları rükû'dan evvel, bâzıları da rükû'dan sonra kunut ederlerdi*" sözünü İbn-i Münzir'in yine ondan rivâyet etmesi, Muhammed İbn-i Nasr-ı Mervezî'nin rivâyetine nazaran yine onun: "*Kunutu dâimâ rükû'dan evvele ilk getiren Osman'dır. Onu, herkes namaz rek'atine yetişsinler diye yaptı*" demiş olması, bâhusūs Buhârî'nin bir rivâyetine göre kunut rükû'dan sonra mı, yoksa kırâetten sonra mıdır? suâline karşı: "*Hayır, kırâet bittikten sonradır*" cevâbını vermesi, hep müşârünileyhin maksadı İbn-i Sîrîn'i veya murad olan râvî her kim ise o zâtı yalancı çıkarmak değilmiş. Nihâyet "*kunutun dâimâ rükû'dan sonra olduğunu benden naklettiyse yanılmıştır*" demek istemiş olacak.

Zâten şârih İbn-i Hacer-i Askalânî'nin dediği gibi Enes'ten bu bâbda mervî ahādîsin mecmûundan burada mevzū-i bahs olduğu üzere nevâib ve nevâzil kabîlinden – hācet zamanlarında – kunutun ba'de'r-rükû' olduğu görülüyor. Bunda hilâf yoktur.

Hācet olmadığı zamanlarda ise ondan gelen rivâyâtın sahîhlerine nazaran kable'r-rükû'dur ki, ulemâ-yı Sahābenin bu noktada zâten ihtilâfları vardır. Bu ihtilâf ise ihtilâf-ı mübah nev'indendir.

[4] Bu hādise üzerine vâkı' olan buradaki kunut (449) uncu hadîsteki kunut değildir. Zîrâ vâkıalar başkadır. (449) uncu hadîste mevzū-i bahs olan hādiseye müteallik rivâyât-ı sahîha Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'e, buradaki Bi'r-i Maūne vak'asına müteallık rivâyât-ı sahîhanın ekseri Enes *radiya'llāhu anh*'e müntehî olmaktadır. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in bahsettiği kunut – o hadîsin hāşiyelerinde zikredildiği üzere – ramazanın nısf-ı ahîrinde başlayıp bayram günü terkedilmiştir. O kunutta Velîd İbn-i Velîd ile Seleme İbn-i Hişâm ve Ayyâş İbn-i Ebî Rebîa'nın ve müslümanlardan Mekke'de Kureyş elinde kalmış *«Müstad'afîn»* in selâmet ve necatları için

duā buyurulduğu gibi Mudar'dan olan o zamanki kabâil-i kâfirenin aleyhine duā buyurulmuştu.

Bi'r-i Maūne hâdisesi üzerine edilen kunutta ise Süleym kabâilinden Ri'l, Zekvân, Lihyân, Usayye kabâili aleyhlerine ve Eslem ile Gıfâr'ın lehlerine duā buyurulmuştur. (449) uncu hadîsin *Müslim*'deki bir rivâyetine nazaran Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* kunutun rükû'lardan sonra – üç beş gün değil – yine bir ay sürdüğünü beyân etmekle berâber duānın muahharen terk buyurulduğu haber verildiği gibi Ebû Dâvud rivâyetine göre bu terkin sebebini suâl eden Ebû Hüreyre'ye Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: «و ما تراهم قد قدموا» = *Haklarında duā ettiğim mü'minlerin geldiklerini görüyor musun?*" buyurmuşlardır.

Müslim ile Ebû Dâvud'un Enes *radiya'llāhu anh*'den olan bir rivâyetinde de: "قنت شهرا يدعو على احياء من العرب ثم تركه = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem Arabın bâzı kabâili aleyhine bir ay kunut buyurdu. Sonra kunutu terketti*" deniliyor. Bundan anlaşılıyor ki, nevâzil ve havâdis kunutları muvakkat olup havâdis ve nevâzilin zevâli üzerine terkolunurmuş.

Kezâlik Hufaf İbn-i Îmâ' *radiya'llāhu anh*'in Müslim rivâyetine göre Gıfâr ile Eslem'e duā ve isimleri geçen kabâile lâ'net buyrulup secdeye varıldığını nakilden sonra «فجعلت لعنة الكفرة من أجل ذلك» = *Namazda kâfirlere lâ'net işte bu yüzden meşrû' kılındı*" demesine ve Müslim ile Ebû Dâvud'un rivâyet ettikleri (445) inci Ebû Hüreyre hadîsindeki sarâhate nazaran öğlen, yatsı ve sabah namazlarında Resûlullāh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın mü'minleri duā ve küffâra lânet buyurdukları sâbit olduğu gibi Enes *radiya'llāhu anh*'den *Müslim*'de de mervî olup Müslim ile Ebû Dâvud'un Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetleriyle de müeyyed olan (446) ıncı hadîse nazaran akşam namazında da, Ebû Dâvud rivâyetiyle İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın: «قنت رسول الله صلى الله عليه و سلم شهرا متتابعا فى الظهر و العصر و المغرب و العشاء و صلاة الصبح فى دبر كل صلاة اذا قال سمع الله لمن حمده من الركعة الآخرة يدعو على احياء من بنى سليم على رعل و ذكوان وعصية. و يؤمن من خلفه» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem peyâ-pey bir ay öğlen, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarının her biri sonunda, son rek'atda* «سمع الله لمن حمده» *buyurdukdan sonra benî Süleym'den bâzı kabâil, yâni Ri'l, Zekvân ve Asıyye aleyhlerine duā buyurur, ardındakiler de âmîn derlerdi*" kelâmı ise salâvât-ı mefrûzanın kaffesinde kunut buyrulduğunu isbât

etmektedir. Ancak sonradan terk buyurulduğuna göre ferâizde kunut mensûh olmuştur. Yalnız fukahâ-yı Sahābeden bâzı zevâtın ve ezcümle Hülefâ-yı Erbaa ile Ebû Mûsâ, Ebû Hüreyre, Berâ' İbn-i Āzib *radiya'llāhu anhüm* ile Tâbiîn'den Hasen-i Basrî, Hümeydü't-Tavîl, Rebî' İbn-i Heysem, Ziyâd İbn-i Osmân, Saîd İbni'l-Müseyyeb, Süveyd İbn-i Gafele, Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ, Abîdetü's-Selmânî, Ubeyd İbn-i Umeyr, Urve İbn-i Zübeyr, Ebû Osmân Nehdî ve emsalleri sabah namazlarında kunut duāsına ahd-i Celîl-i Nebevî'den sonra da devâm etmiş olduklarından eimme-i metbûînden Şâfiî ile Mâlik, Abdurrahmân İbn-i Mehdî, Evzâî, Hasen İbn-i Sālih, Saîd İbn-i Abdilazîz, Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî, Dâvud-i Zāhirî ve Ahmed İbn-i Hanbel ile İshāk İbn-i Râhûye, kunutun mahalli salât-i fecir olduğuna kāil olmuşlardır. Yalnız son ikisi kunutu bir nâzile hudûsuna tahsîs edip evkāt-ı mu'tâdede okunmasına mahal yoktur, diyorlar. Ömer *radiya'llāhu anh*'in salât-i fecirde kable'r-rükû' ve ba'de'r-rükû' kunut duāsı okuduğuna, hattâ rükû'dan sonra duā ederken kollarını kaldırıp sesini mescidin hâricindekilere işittirdiğine, seferde, hazarda salât-i fecir kunutunu terketmediğine dâir Abdürrezzâk'ın «الجامع»'inde, İbn-i Ebî Şeybe'nin «مصنف»'inde, «سنن بيهق» de, Muhammed İbn-i Nasr-i Mervezî'nin «كتاب الوتر»'inde, hattâ *Tahāvî*'de olan rivâyât pek çokdur. Ancak İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* sabah namazında kunut bid'attır, dedikleri gibi Abdurrahman İbn-i Ebî Bekr ile Abdullāh İbnü'z-Zübeyr ve Ebû Mâlik-i Eşcaî *radiya'llāhu anhüm* de sabahleyin kunut etmemek tarafında idiler. Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* de sabah namazında kunut etmezdi. Ömer *radiya'llāhu anh*'in kunut ettiğini inkâr edip "*Bütün ālem bir yoldan, Ömer başka bir yoldan gitmiş olsa Ömer'in gittiği yoldan giderim. Ömer kunut edeydi elbette Abdullāh da kunut ederdi*" dermiş. İbn-i Mes'ūd'un ashābı da: Alî *kerrema'llāhu veche* muhārib olduğu için kunut ederdi, derlerdi. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in kunutu hakkında da nefyen ve isbâten rivâyetler vardır. Tâbiînden Esved İbn-i Yezîd-i Nehaî, Alkame, İbrâhîm-i Nehaî, Amr İbn-i Meymûn, Saîd İbn-i Cübeyr, Şa'bî, Tāvûs ve eimme-i metbûînden Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed, Abdullāh İbn-i Mübârek, Leys İbn-i Sa'd tecvîz etmeyenlere peyrev

olmuşlardır. Bunlar fecirde kunutun İbn-i Ömer ile Abdurrahmân İbn-i Ebû Bekr *radiya'llāhu anhüm* taraflarından kabâil-i küffâr aleyhine duādan sarfınazar buyrulduğu rivâyetlerine bakıp sabah namazında da kunutun mensûh olduğuna kāil olmuşlardır. Nesih da'vâsında Beyhakî bu tāifeye muāriz olup: "*Ebû Hüreyre radiya'l-lāhu anh Hayber gazvesinde ve Uhud'da nâzil olan âyet-i kerîmenin nüzûlünden çok sonra dâire-i İslâm'a dâhil olmuş olduğu halde Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın eyyâm-ı hayatlarında da, a'lâ-yı illiyyîne intikallerinden sonra da hep kunut ederdi*" diyor. Şârih Aynî buna cevâben: "*İhtimal ki, Ebû Hüreyre bu âyetin nüzûlünden hîn-i vefâtına kadar haberdar olamamışdır da onun için böyle yapmışdır*" diyorsa da bu âyetin nüzûlünden sonra aleyhde duānın terk buyrulduğunu rivâyet edenlerden biri de kendisi olduğu (449)'uncu hadîsin hāşiyesinde zikredilmişti ki, bu noktadan müdâfaa biraz güç görünüyor. Herhalde kunut, ferâizin dördünde mensûh ise de sabah namazında yine müctehedün-fih kalıp Sahābe ve Tâbiîn ve eimme-i müctehidîni ikiye ayırmıştır.

Ömer *radiya'llāhu anh*'in vitirde kable'r-rükû' ve Alî *radiya'l-lāhu anh*'in vitirde ba'de'r-rükû' kunut ettiklerine dâir de İbn-i Ebî Şeybe ile Beyhakî'nin rivâyetleri olduğu gibi Ömer *radiya'l-lāhu anh*'in vitirde kable'r-rükû' kunutunu İbn-i Ebî Şeybe, Alî *radiya'llāhu anh*'in ramazanın nısf-ı ahîrinde, başka rivâyetlerinde de –ramazan kaydı olmaksızın– vitirde ba'de'r-rükû' kunut ettiğini yine İbn-i Ebî Şeybe ile Beyhakî rivâyet etmişlerdir.

Şimdi sıra me'şûr olan kunut duāsına geliyor. Bu duā me'sûr olarak ezber ettiğimiz duālara maksur değildir. Nitekim Ömer *radiya'llāhu anh*'in kunut olarak yüz âyet mikdârı uzun süren duālarda bulunduğu mervîdir. Me'sûr olanlar meyânında rivâyet nokta-i nazarından en kuvvetlisi Şâfiiyyenin sabah namazında okudukları: «اللهم عافني فيمن عافيت...» duāsıdır ki, bunu Hasan İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "«علمني جدي رسول الله صلى الله عليه و سلم كلمات اقولهن في قنوت الوتر...» =*Cedd-i Mükerrem'im salla'llāhu aleyhi ve sellem vitir kunutunda söyleyeyim diye bana şu kelimâtı ta'lim buyurdu...*" diyerek bu duāyı haber verdiği Tirmizî'nin ve İbn-i Mâce ile Neseî'nin «*Sünen*» kitaplarında rivâyet edilmiştir. Tirmizî: "*Bu bâbda Alî İbn-i Ebî Tālib radiya'l-lāhu anh'den de rivâyet vardır. Bu, yalnız bu vecihten yâni* «ابو الحوراء السعدي» *tarîkından bize baliğ olmuş bir hadîs olup Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'den kunut hakkında rivâyet edilmiş bundan daha hasen bir*

hadîs bilmiyoruz" diyor. Hanefiyyece senenin her gecesi vitrinde kable'r-rükû' okunan «اللهم انا نستعينك... اللهم اياك نعبد...» duāsı hakkında Kütüb-i Sitte'de hiçbir rivâyete muttali' olamadımsa da Abdurrezzâk ile Muhammed İbn-i Nasar ve Tahāvî ve İbn-i Ebî Şeybe'nin rivâyetlerinde bu duāları Ömer ve Alî radiyâllāhu *anhümâ*'nın salât-ı fecirde okudukları anlaşılıyor. Ubeyd İbn-i Umeyr bu iki duānın İbn-i Mes'ūd mushafında Kur'ân'dan iki sûre olarak yazıldığını iddiā ettiği gibi Muhammed İbn-i Nasar'ın rivâyetine nazaran da Abdullāh İbn-i Zerırî Gāfikī Abdülmelik İbn-i Mervân'a bu duāları Alî *radiya'llāhu anh'in* kendisine Kur'ân'dan olmak üzere ta'lîm eylediğini söylemiştir. Müşârün-ileyhimânın bu kunut duāsını kabler'r-rükû' da, ba'de'r-rükû' da okumuş olduklarına dâir rivâyetler vardır. Ubeyd İbn-i Umeyr tarîkından Ömer *radiya'llāhu anh*'in ba'de'r-rükû' [fakat hangi namazda olduğu müphem] «اللهم اغفرلنا و للمؤمنين والمؤمنات و المسلمين والمسلمات و الف بين قلوبهم و اصلح ذات بينهم و انصرهم على عدوك و عدوهم . اللهم ألعن الكفرة اهل الكتاب الذين يصدون عن سبيلك و يكذبون رسلك و يقاتلون أولياءك . اللهم خالف بين كلمتهم و زلزل اقدامهم و انزل بهم بأسك الذى لا ترده عن القوم المجرمين» diyerek kunut ettiğini de Beyhakī «*Sünen*» de rivâyet eder. Hüseyin İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ*'nın salât-ı vitirde: "«اللهم انك ترى و لا ترى و انت بالمنظر الاعلى . و ان اليك الرجعى . و ان لك الآخرة و الاولى . اللهم انا نعوذ بك ان نذل و نخزى» =*İlâhî! Sen görürsün, görülmezsin. En yüksek görecek mevkı'desin. Dönüp dolaştıktan sonra nihâyet varılacak Sen'sin. Her şeyin sonu gibi önü de Sen'indir. İlâhî! Zelîl olmaktan, rüsvây olmaktan biz Sana sığınırız*" kunutunu da İbn-i Ebî Şeybe «*Musannef*» inde rivâyet etmektedir. İbn-i Mâce ile Neseî «*Sünen*» lerinde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hazretlerinin vitrin âhirinde: "«اللهم انى اعوذ برضاك من سخطك . و اعوذ بمعافاتك من عقوبتك و اعوذ بك منك . لا احصى ثناء عليك . انت كما اثنيت على نفسك» =*İlâhî! Sen'in gazabından rızāna sığınırım. Ukūbetinden afvine sığınırım. Hāsılı Sen'den Sana sığınırım. Lâyık olduğun gibi tam senâlarla medâyihini ta'dâd edemem. Sen kendini nasıl senâ ettinse öylesin yâ Râb!*" buyurmak mu'tâd-ı şerifleri olduğunu Alî *kerrema'llāhu veche*'den rivâyet etmişlerse de bu duā kunut duāsı mıdır, yoksa tahiyyeden sonra mı, yoksa selâm verdikten sonra mı böyle niyaz edildiği sarâhaten anlaşılamıyor. Zîrâ «*Âhir-i vitir*» ta'bîri bu ma'nâların üçüne de muhtemeldir.

Şâfiiyyenin sabah namazlarında okudukları –Hasen İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî– kunut ile meâl-i ālîsi şudur:

"«اللهم اهدنى فيمن هديت . وعافنى فيمن عافيت . و تولنى فيمن توليت . و بارك لى فيما اعطيت وقنى شر ما قضيت . انك تقضى و لا يقضى عليك . و انه لا يذل من واليت . و لا يعز من عاديت . تباركت ربنا و تعاليت و فلك الحمد على ما قضيت . استغفرك و اتوب اليك» = *Allāhım! Hidâyet ettiklerin meyânında bana da hiyâyet et. Dünyâda, ukbâda dertten âzâd ettiklerin meyânında beni de âzâd et. Sevdiklerin meyânında beni de sev. Bana her neyi bağışlarsan dâim et ve gittikçe artır. Hükmettiğin herhangi bir şerden beni vikāye et. Zîrâ hükmeden Sen'sin. Sana karşı hükmedilemez. Sen'in sevdiğin zelil kalmaz, düşmanı olduğun kimse de azîz olmaz. Yücesin, Âlîsin Rabbımız! Artık ne diyeyim? Her neye hüküm ve kazan taallûk ederse hamd Sana. Her ne ettimse Sen'den mağfiret dilerim, Sana tevbe ve rücû' ederim.*"

Nesefî'nin rivâyetinde duānın sonunda «و صلى الله على النبى محمد» ziyâdesi de vardır ki, salât ü selâm, evvelce edilen duāların kabûlüne vesîle olur. Zîrâ duānın mecmûu ya makbûl, ya merduddur. Resûl-i Müctebâ'ya salât ü selâm ise behemehal makbuldür. Evvelki duā şâyet merdûd olacak gibi ise bu sâyede –inşâ-Allāh– o da karîn-i kabûl olur.

Hanefîlerin vitirde her gece, Şâfiiyyenin ise yalnız ramazanın nısf-ı ahîrinde okudukları duā-yı şerîf ile meâli âlîsi şöyledir: "«اللهم انا نستعينك و نستغفرك . و نستهديك . و نؤمن بك . و نتوكل عليك . و نثنى عليك الخير كله نشكرك و لا نكفرك . و نخلع و نترك من يفجرك . اللهم اياك نعبد . و لك نصلى و نسجد . و اليك نسعى و نحفد . نرجو رحمتك و نخشى عذابك . ان عذابك بالكفار ملحق» = *Allāhım! Biz Sen'den yardım, ettiklerimizden dolayı Sen'den mağfiret dileriz. Sen'den hidâyet isteriz. Sana îmânımız var. Sana tevekkül ederiz. Her gûnâ sıfât-ı medh ile Sana senâ ederiz. Sana şükrederiz. Sana küfretmeyiz. Sana muhâlefet ve isyân edeni başımızdan atıp terkederiz. Allāhım, ibâdeti Sana ederiz. Namazı Sen'in için kılar, secdeyi Sen'in için ederiz. Koşuşup çabaladığımız hep Sana doğru gelmek içindir. Sen'in rahmetini umar, azâbından çekiniriz. Zîrâ Sen'in ciddî azâbın kâfirlere bulaşır.*"

Şâfiîler buna – Ömer *radiya'llāhu anh*'in üçüncü olarak îrâd ettiğimiz– «اللهم اغفر للمؤمنين و المؤمنات...» duāsını da ilâve ederler ki, meâli şudur: "*Allāhım, mü'minîn ve mü'minâta, müslimîn ve müslimâta mağfiret et. Kalblerini yekdiğerine uygun edip aralarını ıslāh et. Kendi düşmanlarına ve Sen'in düşmanlarına karşı onlara nusrat ver. İlâhî! Kullarını doğru yolundan alıkoyan, peygamberlerini tekzîb eden, sevdiklerine karşı cenk eden Ehl-i Kitâb kâfirlerine lâ'net et. Sözlerindeki birliği boz. İkdâm ve sebat ve mukāvemetlerini sars ve mücrim olan kimseler üzerinden eksik etmediğin dehşetli korkunu onların*

başına getir". Ancak « واصلح ذات بينهم » den sonra : "« واجعل فى قلوبهم الايمان والحكمة . وثبتهم على ملة رسولك . واوزعهم ان يوفوا بعهدك الذى عاهدتهم عليه . وانصرهم على عدوك وعدوهم . آله الحق . واجعلنا منهم » = . . . *Kalblerinde îmân ve hikmet yarat. Resûlünün dîni üzere kendilerini sâbit-kadem kıl. Her ne üzerine kendileriyle ahdetmiş isen o ahde vefâ etmeyi gönüllerine ilhâm et. Kendi düşmanlarına ve Sen'in düşmanlarına karşı onlara nusrat ver. Ey İlâh-ı hak, bizleri de onlardan kıl*" cümlelerini de ilâve ederler.

[5] Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde ise Enes *radiya'llāhu anh* daha sarih olarak: "« فدعا النبى صلى الله عليه وسلم شهراً فى صلاة الغداة . وذلك بدء القنوت وماكنا نقنت » = *Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem bir ay sabah namazında o müşriklerin aleyhine duā buyurdu. Kunutun başlangıcı da işte budur. Ondan evvel ise kunut etmezdik* " diyor.

[6] «*Bi'r-i Maūne*» vak'ası Uhud'dan dört ay sonra dördüncü sene-i hicriyyenin Saferinde hādis olmuştur. Cahiliyyede «*Mülâ'ibü'l-esinne*» lâkabiyle müştehir olan Ebû Berâ' Āmir İbn-i Mâlik Kilâbi'l-Āmirî –ki, İslâm ve sohbeti muhtelefün-fihtir– Hâdî-i A'zam, Resûl-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* ile mülâkat şerefine mazhar olduğunda müslüman olması teklif buyurulmuş ise de açıktan açığa İslâm'ı kabûl etmemiş, şu kadar ki, az çok meyletmekten de hâlî kalmamıştı. Bir rivâyete göre, Nebiyy-i Mükerrem *aleyhi ahsenü's-salâtü ve's-selâmü'l-etem* Hazretlerine iki kalkan ile iki deve takdîm etmek istemiş. Lâkin bu hediyesi: "*Ben müşrikten hediyye kabûl edemem*" cevâb-ı reddine ma'ruz kalarak kendisine İslâm'ı kabul etmesi teklif buyurulmuştu. Bunun üzerine Ebû Berâ': "*Yâ Muhammed, senin işini pek güzel ve pek şerefli buluyorum. Benim kavmim de ardımdadır. Ne dersem yaparlar. Eğer benimle berâber Ashābından bir kaç kimseyi gönderecek olursan umarım ki sana tâbi' olurlar. Onlar da bir kerre tâbi' oldular mı artık deruhde ettiğin işin parlaklığına diyecek yok. Öyle bir kuvvetlenirsin ki*" tarzında ma'kul ve hayırlı bir teklifte bulunmuş. Bir rivâyette de mumâileyh Āmir: "*Ehl-i Necd'in yanına Ashābından birini gönderip dîne da'vet edersen umarım ki icâbet ederler*" demesi üzerine Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* cevâben: "*Ehl-i Necid, Ashābıma bir fenâlık ederler diye korkarım*" buyurmuşlar. O da: "*Kimleri gönderir isen ben onlara câr olurum yâni onları ahd ve zimmetime alırım. Çekinme, gönder*" gibi teşcîatta bulunmuş. Burada mevzū-i bahs olan Ehl-i Necid'den murad, Mekke'nin şarkında ve yakınında sâkin Benû Āmir ile Benû Süleym'dir.

Bu ahd ve mîsak üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* –o zamanlarda «*Kurrâ'*» tesmiye edilen– yetmiş kadar Aşhāb-ı Kirâmını muallim olarak Münzir İbn-i Amr-i Hazrecî *radiya'l-lahu anh*'in maiyyetinde Necd'e gönderdiler. Bu seriyyeye ehl-i Siyer «*Bi'r-i Maûne seriyyesi*» ve «*Seriyyetü'l-kurrâ'*» dedikleri gibi «*Serriyye-i Münzir İbn-i Amr*» nâmını da verirler. Bu kurrâ' Ehl-i Suffe'den *Kur'ân*'ı hıfz ve ta'lîm ile meşgūl olup gecelerini namaz ile geçirdikten sonra sabaha karşı tatlı su tedârik edip Ümmehât-ı mü'minîn *radiya'llāhu aleyhinne* ecmaîn hazarâtının hücrelerine bırakır ve odun toplamağa çıkıp odunları çarşıda sattıktan sonra bedeliyle Ashāb-ı Suffe'yi it'âm eder ve mişkât-ı nübüvvet-i Muhammediyyeden gereği gibi iktibâs-i envâr etmiş hakîkaten mübârek, fütüvvet-mend, ābid, sālih gençlerden imişler. Bu zevât-ı kirâmın adedi kırk idi, rivâyeti olduğu gibi otuz rivâyeti de vardır.

Ebû Ma'şer'in «*Kitâbü'l-magāzî*» sine göre Ebû Berâ': "*Buraya bize Kur'an ta'lîm edecek adamlar gönder. Göndereceğin adamlar benim zimmet ve civârımdadır*" diye yazması üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ibtidâ-yı emirde Münzir İbn-i Amr'in maiyyetinde Muhâcirîn ve Ensār'dan on dört zat göndermişlerdir. Lâkin bunlar giderken yolda Ebû Berâ'nın vefâtını işittikleri ve imdad talebinde bulundukları için –buluşunca Münzir İbn-i Amr'in emâreti tahtında birleşmek üzere– Amr İbn-i Ümeyye-tü'd-Damrî maiyyetiyle arkalarından kırk kişi daha gönderilmiştir. Kırk kişi rivâyeti işte bundan neş'et etmiştir. Otuz rivâyeti evvelkilerin bâzı rivâyâta göre on dört değil, otuz Sahābî olmalarından dolayıdır ki, kimi asıl seriyyenin, kimi de imdad seriyyesinin adedini beyân etmiş olur. Her halde *Buhârî* ile *Müslim*'de Enes *radiya'llāhu anh*'den menkul olan yetmiş rivâyeti senedleri i'tibâriyle diğerlerinden daha sahihtir. Bâhusūs dayısı Heram İbn-i Milhan vak'anın ilk şehîdi olmak dolayısiyle müşārün-ileyh Enes *radiya'llāhu anh*'in şahsen de çok alâkadar olduğu bu aded mes'elesini pek iyi bilmesi lâzım gelir. Her ne hāl ise bu seriyye ashāb-ı Mekke ile Usfan arasında kâin «Bi'r-i Maûne» nâmındaki kuyu başına varınca Ebû Berâ'nın oğlu Rebîa İbn-i Āmir'e: "*Biz babanın ve binâenaleyh senin zimmetinde bulunuyoruz. Ne dersin, gelelim mi, yoksa dönelim mi?*" diye yazdılar. Ve Rebîa'dan: "*Ne demek? Benim zimmetimdesiniz, geliniz*" cevâbını aldılar. Enes'in *Buhârî*'deki rivâyetine nazaran Münzir İbn-i Amr ibtidâ Harâm İbn-i Milhān'e aksak bir zât ile bir diğerini

terfîk ederek göndermiş ki, bu aksak zat Kâ'b İbn-i Zeyd-i Neccârî diğeri ise Münzir İbn-i Muhammed İbn-i Ukbe-i Hazrecî idiler. Lâkin menzil-i maksûda varmadan evvel Ebû Berâ'nın yeğeni ve sâlifü'z-zikr Rebîa'nın amm-zâdesi Āmir İbn-i Tufeyl İbn-i Mâlik [ki, Āmir İbn-i Tufeyl-i Eslemî *radiya'llāhu 'anh*'den başkadır ve kâfir olarak ölmüş olduğuna icmâ' vardır] birkaç kişi ile karşılarına çıktı ve yollarını kesti. Harâm İbn-i Milhān *radiya'l-lāhu anh*, Āmir İbn-i Tufeyl'in dostlukla mı, düşmanlıkla mı karşılarına çıktığını kestiremediğinden iki arkadaşına dedi ki: "*Ben onların yakînine varıncaya kadar siz benden uzak durmayın. Eğer bana emân verirlerse zâten berâbersiniz. Yok, beni katledecek olurlarsa hemen diğer arkadaşların yanına koşar, haber verirsiniz*".

Harâm İbn-i Milhān, Āmir ile cemâatine: "*Bizim seninle hiçbir işimiz yok. Biz Nebiyy-i Ekrem sallā'llāhu aleyhi ve sellem'in bir işi için yolumuza gidiyoruz. Biz Resûlullāh'ın resulleriyiz. Resûlullāh'ın nâmesini mahalline îsâl ve risâletini teblîğ için bize aman vermez misiniz?*" dedi. Böyle konuşmada iken herifler içlerinden birine işâret ederek arkasından mızraklattılar. Saplanan mızrak, Herâm *radiya'llāhu anh*'in tâ göğsünden çıktı. İbn-i İshāk'ın rivâyetine göre mızrağı saplayan Āmir'in kendisidir. Heram İbn-i Milhan *radiya'llāhu anh* bu ölüm darbesini yer yemez bedeninden fışkıran kana ellerini bulayıp başına ve yüzüne gözüne sürmüş ve: «الله اكبر فزت ورب الكعبة»" =*Allāhu ekber, Kâ'be'nin Rabbına kasem olsun ki, ben kazandım*" diye bağırmış. Harâm *radiya'llāhu anh*'in muahharen şahâdetine peyveste olan bu cerh vak'ası üzerine Āmir İbn-i Tufeyl işin büyüyeceğini kestirip kendi kavmi Benî Āmir'i imdâda çağırdıysa da bunlar: "*Biz Ebû Berâ'nın civar ve emânını nakzedemeyiz. Bu adamlarla onun bir ahdi var*" diyerek cevâb-ı red verdiler. Onlardan me'yûs olunca Benî Süleym'den Ri'l, Zekvân ve Useyye'ye mürâcaat etti. Onlar da onun yardımına koşup Sahābe hazarâtına ansızın baskın ettiler ve hareketlerine meydan bırakmadan dört taraflarından kuşattılar. Sahābe *radiya'llāhu anhüm* bu hāli görünce hemen kılıçlarına sarılıp cümleten şehid oluncaya kadar cenk ettiler. İçlerinden yalnız aksak dediğimiz sâlifü'z-zikr Kâ'b İbn-i Zeyd Neccârî *radiya'llāhu anh* kurtulup o da artık son nefesini veriyor diye olduğu yerde bırakılmış. Lâkin müşārün-ileyh ondan sonra yaşamış ve Handek'te bir ok isābetiyle şehid olmuştur. Amr İbn-i Ümeyyetü'd-Damrî *radiya'llāhu anh* heriflerin

ellerine esir düşüp muahharen ıtlāk edilmiştir. İbn-i İshāk'ın rivâyetine göre müşârün-ileyh ile yukarıda ismi geçen Münzir İbn-i Muhammed İbn-i Ukbe *radiya'llāhu anhümâ* vaķʿadan bî-haber olarak uzaklarda arkadaşlarının develerini otlatmakla meşgūl iken Bi'r-i Maūne'nin bulunduğu tarafa doğru yırtıcı kuşların uçuşmaları nazar-ı dikkatlerini celbedip bu kuşların hep oraya doğru gitmelerinde elbette bir sebeb var diyerek merak ile oraya yollanmışlar. Mahall-i vakʿaya geldiklerinde bütün arkadaşlarını kanlar içinde serilmiş görüp düşman süvârileri de henüz oradan ayrılmamışlarmış, Ķâʿb İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*, refîkına: "*Şimdi ne yapalım?*" diye sormuş. Amr *radiya'llāhu anh*: "*Benim re'yime göre hemen Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in huzūruna varıp işi haber verelim*" demiş ise de Ensārî-i müşârün-ileyh: "*Ben hiç bu fikirde değilim. Münzir İbn-i Herâm'ın katlolunduğu bir sâhada nefsimin selâmetini aramak hatır ve hayâlime gelmez*" demiş ve kılınca sarılıp şehîd oluncaya kadar dövüşmüştür. Amr ise kaçamadan Āmir İbn-i Tufeyl'in eline esir düştü ve Mudar'dan olduğunu haber verdiği için Āmir onu katletmeyip anasının bir nezrini gûyâ yerine getirmek için onu âzâd edip ādet-i Arab üzere alnının perçemini kesip salıverdi. Amr İbn-i Ümeyye *radiya'llāhu anh* kurtulunca sâha-i harb hâricinde gölgelik bir yer bulup orada dinlenirken karşıdan, Benî Āmir'den, yâni Āmir İbn-i Tufeyl'in kavminden, yâhud Benû Süleym'den olduklarını söyliyen iki kimse gelip berâber oturdu. Bunların üzerinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ahidnâmesi varmış. Lâkin Amr buna vâkıf olmadığından Benû Āmir'den intikām alıyorum zanniyle her ikisinin uyurlarken haklarından geldi. Bilâhare huzūr-ı ālî-i Nebevî'ye gelip başından geçenleri arzettiğinde bunu da haber verdi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Sen, diyetlerini behemehal ödeyeceksin, iki adamı öldürmüşsün*" buyurdular.

Gadre uğrayan şühedâ meyânında Āmir İbn-i Füheyre *radiya'llāhu anh* de vardı ki, hicret esnâsında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile yâr-i gārı olan Sıddîk-ı Aʿzam *radiya'llāhu anh*'e yolda refâkat eden âzâtlısıdır. *Buhârî*'de Urve İbnü'z-Zübeyr'den mürselen rivâyet olunduğuna göre Bi'r-i Maūne'deki Sahābenin katlinden ve Amr ve İbn-i Ümeyye'nin esâretinden sonra Āmir İbn-i Tufeyl hâini müşârün-ileyh Amr'e maktullerden birini göstererek "*Bu kimdir?*" diye sormuş. O da: "*Āmir İbn-i Füheyre'dir, neye sordun?*" deyince: "*Katlolundukdan sonra semâya refʿ olunduğunu ve*

semâ onunla arz arasında kaldıkdan sonra tekrar yere indirildiğini gördüm de onun için sordum" cevâbını vermiş. Bu vak'a okadar şöhret bulmuş ki, Āmir İbn-i Tufeyl habîsi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzūruna geldiğinde keyfiyyet kendisine suâl buyrulmuş, o da yine aynı şeyi tekrar söylemişdir. Āmir İbn-i Füheyre *radiya'llāhu anh*'in katli Cebbâr İbn-i Selmâ *radiya'llāhu anh* Benî Kilâb'dan bir kimsedir ki, kendi nakline göre ona mızrağını sapladığında Āmir İbn-i Füheyre: « فزت والله » demiş. Cebbâr bu sözün ma'nâsını anlamadığından bilâhare Dahhâk İbn-i Süfyân Kılâbî *radiya'llāhu anh* ile görüşdüğünde bu sözün ne demek olduğunu sormuş, o da: " فزت بالجنة = *Cennet'i kazandım gitti*" demek olduğunu haber verince kendisi de îmâna gelmiştir. Cebbâr'ın İbn-i Füheyre ile katlinden sonra bu kadar meşgūl olmasına sebeb İbn-i Tufeyl gibi aynı şeyi müşâhede etmiş olmasıdır. Bu gadr ve hıyânet vak'ası çok müthiş olmuştur. Kurrâ' *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtı kendilerini dört taraftan sarılmış görerek son nefese kadar çarpışıp ölmekten başka çâre olmadığını görünce Bârigâh-ı Kibriyâ'ya tevcîh-i niyâz edip: "*Resûl-i Kerîmine selâmımızı teblîğ edecek senden başkasını bulamıyoruz. Yâ Rab! Selâmımızı Sen teblîğ et. Yâ Rab, bizim tarafımızdan Peygamberimiz'e haber ver ki, biz Sana kavuştuk, Sen'den râzı olduk, Sen de bizden râzı oldun*" diye duā ettiler. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* –Enes *radiya'llāhu anh*'in nakline göre– vak'a gününün gecesinde Cibrîl *aleyhi's-selâm* lisâniyle hādiseden haberdâr olmuşlar ve ertesi sabah hutbeye kalkıp Allāh'a hamd ü senâ ettikden sonra: "*İhvânınız müşriklerle karşılaşıp maktul düştüler. Ve yâ Rab! Bizim Sana kavuştuğumuzu ve Sen'den râzı olup rızānı tahsîl ettiğimizi kavmimize teblîğ et, dediler. Onların Allāh'dan râzı olduklarını, Allāhu Azîmü'ş-şân'ın da onlardan râzı olduğunu haber vermek için işte ben onlar tarafından size Resûlüm*" diyerek haber-i felâketi ümmete tebliğ buyurmuşlar. Beyhakî'nin de İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den yine bu meâlde bir hadîsi vardır.

Yine rivâyete nazaran Ashāb-ı Racî'in –ki, o da ayrı bir vak'a-i dilsûz-ı gadr ve hıyânetdir– uğradıkları ākıbet-i fecîadan Nebiyy-i zî-şân *Aleyhi's-salevâtü'r-Rahmân* Hazretleri o gece haberdâr olmuşlardır. Ri'l, Zekvân, Useyye ve Benû Lihyân aleyhinde bir ay devâm eden lâ'n ile memzûc duānın sebebi işte budur. Benû Lihyân'ın Bi'r-i Maūne hādisesiyle alâkaları yoksa da Ashāb-ı Racî'in felâketi onların eliyle olmuştur. Enes *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine göre Resû-

lullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ehl-i Bi'r-î Maūne'ye kederlendikleri kadar hiçbir felâket üzerine müteessir olmamışlardır. Zîrâ bunlar harp ve kıtâl için gönderilmeyip yalnız teblîğ-i risâlet ve ta'lîm-i Kur'ân ve Sünnet maksadiyle gönderilmişlerdi. Ötedenberi ādet-i Arab üzere elçilere de kat'iyyen ilişilmezdi. Buhârî'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyeten haber verdiğine göre bu şühedânın lisânından: "بلغوا قومنا فقد انا لقينا ربنا فرضى عنا و أرضانا = *Kavmimize teblîğ ediniz ki, biz Rabbimize mülâkî oldukda hem bizden râzı oldu, hem de bizi irzā etti*" âyeti de nâzil olmuş, fakat kırâeti nesh buyrulmuştur. Urve İbnü'z-Zübeyr'den de bu ma'nâda Buhârî'nin mürsel bir rivâyeti vardır. (*Sîret-i İbn-i Hişâm*) şârihi Süheylî bu lâfızlarda revnak-ı i'caz görmediği için mensûh olan âyet-i kerîmenin bu ma'nâda ve başka nazm ile nâzil olmuş olduğuna kāil olmuştur.

Vak'a okadar unutulmaz bir te'sîr bırakmış ki, Zübeyr İbn-i Avvâm *radiya'llāhu anh* on onbeş sene sonra dünyâya gelen oğullarını Urve ve Münzir tesmiye etmiştir. Çünkü Bi'r-i Maūne şühedâsı meyânında Urve İbn-i Esmâ' İbn-i Salt vardı, kāfilenin reisi de Münzir İbn-i Amr idi. Zübeyr *radiya'llāhu anh*'in oğluna Urve ismini vermesinde başka bir münâsebet daha vardır. Şehîd olan Urve *radiya'llāhu anh*'in pederi «اسماء بن الصلت» olduğu gibi İbn-i Zübeyr'in vâlidesi de Esmâ' bint-i Ebî Bekri's-Sıddîk *radiyallāhu anhümâ*'dır. Esmâ': Hem alem-i ricalden, hem de alem-i nisâdandır.

Seriyyedeki Ashāb-ı Kirâm'ın zannettikleri gibi Ebû Berâ' henüz vefât etmemişti. Vak'a günü berhayât olup ahdü emânına kulak asmayan ve kendisini beyne'l-Arab rüsvay ve bednâm eden birâder-zâdesi Āmir'den intikām almayı kendi oğlu Rebi'a İbn-i Āmir'e havâle etti.

Hassân İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in Rebi'a hitāben babasının alnına sürülen ār lekesini silmesi için söylediği teşvîkāmiz şi'rin de te'sîri olmadı değil. Rebi'a, amm-zâdesi Āmir'i öldürmek için mızrakladıysa da yalnız uyluğuna isābet ettirip atından düşürdü. Āmir vurulunca: "*Eğer ölürsem kanım amcam Ebû Berâ'nın olsun, yaşarsam yapacağımı düşünürüm*" demiş. «*Isābe*» deki rivâyete göre ise Rebi'a Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzūr-ı ālîlerine özür dilemek üzere gelip: "*Yâ Resûla'llāh, Āmir'i vurursam babamın alnındaki bu leke silinir mi?*" diye sormuş. Cevâb-ı tasdîk alınca

da Āmir'i vurmuştur. Ebû Berâ', bu ārın sıkletine tahammül edemeyip fart-ı kederinden çok sürmeden vefât etmiş ise de Āmir İbn-i Tufeyl yaşamış ve amm-zâdesi Rebi'a'yı affetmiştir. Feth-i Mekke'den sonra ve hicretin dokuzuncu senesinde Huzūr-ı Celîl-i Nebevî'ye mütetābian gelen vüfûd-ı kabâil sırasında Benû Āmir vefdine riyâset ederek gelmiştir.

Merkum Āmir İbn-i Tufeyl ecvâd-ı Arab'dan, yâni Arab'ın pek meşhur eshıyâsından olup kavminin de biraz evvel dediğimiz gibi, reîsi idi. Sûk-ı Ükâz'da: "*Yaya kalmış kimse varsa gelsin deve verelim, aç kalmış kimse varsa gelsin doyuralım, bir kimseden korkusu olan kimse varsa gelsin canından emin edelim*" diye dellal çağırtacak kadar semâhatli ve kuvvetine güvenir seksenlik ihtiyar kahramanlardan biri idi. Bununla berâber saādet-i ezeliyyeden nasîbedâr olmadığı için Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e karşı ötedenberi gayızdan hālî olmayıp dâimâ bu adâveti izhâr için fırsat gözetlerdi. Hattâ kendi kavmi: "*Āmir, görüyorsun ki herkes Müslüman oluyor. Sen de olsana*" dedikleri vakit "*Va'llāhi ben kendi kendime bütün Arab kavmi ardıma düşünceye kadar çalışıp uğraşmıya ahdetmişimdir. Artık Kureyş'in bu delikanlısına tâbi' olabilir miyim?*" cevâbını verirdi.

Enes *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'deki rivâyetine nazaran Benû Āmir vefdiyle berâber Medîne'ye geldiği vakit muzmerini izhâra kalkışmış ve Resûl-i Hüdâ *aleyhi efdalü't-tehâyâ* Hazretlerine demiş ki: "*Üç teklîfim var. Behemehal birini kabûl et: Ya şehirliler senin, bâdiyeneşînler benim olsun. Yâhud hepsi senin olsun da ben sana halîfe olayım. Hiç birini kabûl etmezsen ehl-i Gatafan'dan bin al at ile bin al kısrak süvârîsini önüme katarak sana hücûm ederim.*" Bu ham teklifler üzerine Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "اللهم اكفنى عامرا =*İlâhî, Āmir'in belâsını bana bırakmadan kendin def' et*" diye duā buyurdu, çok sürmeden de hâin herif tāūna mübtelâ olarak âhiret yolunu boyladı.

Enes *radiya'llāhu anh*'den Buhârî'nin dercettiği bu muhtasar rivâyetin ehl-i siyere göre tafsîl-i şudur: Benû Āmir vefdinin riyâsetinde merkum Āmir İbn-i Tufeyl ile –Muallâka sāhibi şâir-i meşhur Lebîd İbn-i Rebîa *radiya'llāhu anh*'in li-ümm kardeşi– Erbed İbn-i Kays ve Cebbâr İbn-i Selmâ var idi ki, bu üçü o kavmin rüesâsından idi. Āmir, Kays İbn-i Erbed'e: "*Muhammed (salla'llāhu aleyhi ve sellem) in yanına gittiğimizde ben onun karşısına geçip lâfa tutarım. Sen de arkadan kılıcını sıyırıp üzerine hamle ediver*" demiş.

O da bu hâinâne teklîfi kabûl ile cinâyeti der'uhde etmiş. Huzûr-ı âlî-i Risâlet-Penâhî'ye geldiklerinde Âmir reis-i kavm olmak dolayısiyle Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ziyâde ikramda bulunup İslâm'ı kabûl etmesini kendisine teklif buyurmuş. O ise: "*Müslüman olursam bana ne var?*" diye sormuş. "*Müslüman olmak dolayısiyle lehinde ne olmak lâzım gelirse o var. Yine ondan dolayı aleyhinde ne varsa o var*" cevâbını alınca: "*Ben bu kadarcığa kanmam. Senden sonra bu işin başına beni geçirir misin?*" diye sormuş. "*Bu ne senin, ne de kavminin hakkıdır. Allah kime nasîb ettiyse o geçer. Sen süvârilere riyâset eder, onlarla birlikte gazâya gidersin*" cevâbına karşı da: "*Bugün zâten elimin altında süvâriler yok mu? Gel de başka türlü yapalım. Şehirliler senin, bâdiyedekiler benim emrim altında olsun*" teklîfini serdetmiş. Buna da hakkı olmadığı cevâbını aldıktan sonra: "*Yâ Muhammed, kalk da buraya gel, seninle gizli bir şey konuşacağım*" diyerek Nebiyy-i Hüdâ *aleyhi efdalü't-tehâyâ* Hazretlerini yerinden kaldırıp bir kenara çektikten sonra iki elini Hazretin mübârek omuzlarına dayanmış ve arkada duran Erbed İbn-i Kays'a sû-i kasdını fi'le çıkarması için göziyle işâret etmiştir. Erbed kılıcını bir arşın mikdârı sıyırıp hamleye davrandıysa da bi-kudreti'llāhi Teālâ elleri tutulup kılıcı ne tamâmen sıyırabılmiş, ne de kınına koyabilmiş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dönüp de Erbed'i o hāl ve hey'ette görünce: "« اللهم اكفنيهما بما شئت وانى شئت . اللهم اهد بنى عامر و اغن الدين عن عامر »" = *İlâhî, bu iki herifi ne ile ve nasıl dilersen onunla başımdan def' et. İlâhî, Benû Âmir'e hidâyet buyur ve bu dîni Âmir'in muāvenetinden müstağnî kıl*" diye duā buyurdu. Gadir ve hiyânet plânlarının böyle bozuk bir netîce verdiğini görünce her iki refîk-i fesad ve şenâat, savuştular. Âmir huzurdan ayrılırken muzmar olan kininin bilâ-semere böyle zāhire çıkmasından mütevellid bir gayz ile Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i harb ile tehdîd etti. Sonra Erbed'e: "*Be adam, seninle olan kavil ve kararımız ne oldu? Bugüne kadar kendi canım için korkup çekindiğim bir tek adam varsa o da sendin. Şimdi ise artık senden korkmaya mahal kalmadı. Sen korkak bir herifmişsin*" diye muâhaze etti. Erbed ise: "*Allah müstahakkını versin. Hükmünü vermekte o kadar acele etme. Onu öldürmeye kaç kerre davrandımsa her def'asında seni aramızda buldum. Seni mi vuraydım?*" dedi.

Duā-yı Nebevî karîn-i icâbet oldu. Âmirîlerin hepsi îmâna geldiler. Muallâka sāhibi Lebid de o meyanda idi. Âmir İbn-i Tufeyl

ile Erbed İbn-i Kays Medîne hâricine çıkınca Āmir, Benû Selûl'den bir kadının çadırında tāūna mübtelâ olub boynunda hıyarcığa benzer bir şiş peydâ oldu. Bunu görünce fenâ halde canı sıkılıp: *"Deve tāūnuna benzer bir gudde, hem de Selûlî bir kadının evinde. İşte bu hiç olmadı"* diye hayıflandı.

Benû Selûl de Benû Āmir gibi Sa'saa evlâdıdır, binâenaleyh Āmirîler ile Selûlîler amm-zâde sayılırlar. Ancak Selûlîler lü'm ü denâet ile ma'ruf oldukları için onlardan birinin çadırında bakılmak Āmir İbn-i Tufeyl'in pek ziyâde gücüne gitti. Bundan dolayı hakāret saydığı bu hāle dayanamayıp atına bindi, mızrağını aldı ve: *"Haniya Melekü'l-mevt? Karşıma çıksın da görsün!"* diyerek Melekü'l-mevti mübârezeye da'vet ede ede ve atını koştura koştura düşüp öldü.

Erbed ise kavminin nezdine avdet ettiğinde: *"Ne var, ne yok?"* diye soranlara: *"Va'llāhi Muhammed bizi öyle bir şeye ibâdet etmeye da'vet etti ki, şimdi elime geçse onu okumla urur, öldürürüm"* demiş. Bu sözü söyledikden bir iki gün sonra devesini yederek çıkmış ve hava açıkken kendisini de devesini de sâika vurup yakmış.

Cebbâr İbn-i Selmâ'ya gelince: Onun, daha Āmir İbn-i Füheyre *radiya'llāhu anh*'i katletmesini müteākip gördüğü hârika üzerine îmân etmiş olduğu yazılmıştı. *Radiya'llāhu anhümâ.* Kātil ile maktûlün ikisi de cennetlik.

532 . وَعَنْهُ أَيْضًا قَالَ الْقُنُوتُ فِي الْمَغْرِبِ وَالْفَجْرِ .

TERCEMESİ

Yine (Sened-i muttasıl ile) Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den, kunutun (vaktiyle) akşam ile sabah (namazların) da olduğu rivâyet olunmuştur[1].

---

[1] Buhârî metnine göre «كان القنوت».

Bu hadîs-i şerîf ayniyle (446) ncı hadîs olup, salât-i magribde kunutun bi'l-icmâ' mensûh olduğu ve salât-i fecr kunutunun neshinde ihtilâf olduğu burada hitâma eren «*Ebvâbü'l-vitir*» hadîsleriyle evvelce geçen (445 ve 446) ncı hadîslerin havâşîsinden anlaşılmıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ الإِسْتِسْقَاءِ

(سقيا) —*Kāmûs* mütercimininin tercemesine göre— suvarmak demekdir. (استسقاء) da sükyâ talebinde bulunmak ma'nâsına gelmiş olur ki, burada maksūd olan bilâd ve ibâdı feyizli ve bereketli yağmurlarla kandırmasını Rezzâk-ı Ālem olan Hak Celle ve Alâ Hazretlerinden niyâz eylemekden ibâretdir. Bu diyar ahâlîsi ona "*yağmur duāsı*" derler. İhtiyaç zamânında Cenâb-ı Rabbü'l-ālemîn'in lûtf u kerem-i bî-nihâyesinden böyle niyazda bulunmak meşrûât-ı dîniyyemizdendir.

Mü'minin gönlü bütün harekât ve sekenâtında dâimâ Allāh ile olmak yaraşır. Bir Müslüman dünyevî, uhrevî bilcümle matālibini, ihtiyâcâtını doğrudan doğruya Hâlik'ına arzeder. Hak'dan başka her kim olursa olsun kendi gibi āciz ve fakir bulunduğunu, her kimde ve her nerede kudret görürse Allāh'ın ikdâriyle olduğunu bilir. Bundan dolayı da bu ālem-i esbâb içinde ve nâs ile olan muāmelâtında —Mu'tâd olan teşebbüsâtından geri kalmamakla berâber— baş vurduğu müsmir ve gayri müsmir esbâb ve vesâilin kâffesi Hakk'ın îcâdiyle mevcud ve men' ile mümteni' olduğuna kāil olup matlabı hāsıl olursa Hakk'a şâkir, olmazsa en kavî kulun bile hakîkatde āciz olduğunu düşünerek hāline râzı ve Hakk'a karşı sābır olur. Hācetini Hâlik'ına arzederken de, kalbini

Hâlik'ına rabtedip bâtınan onlardan müstağnî olur. Hāsılı mü'minin arz-ı hācet edecek yegâne mercii Allah'dır. Nefs-i duā ve Hâlik'a arz-ı iftikar, ibâdetdir. Zâten Cenâb-ı Mevlâ Celle şânühü Kitâb-ı Kerîminde: "«ادعونى استجب لكم ان الذين يستكبرون عن عبادتى سيدخلون جهنم داخرين»* = *Bana duā ediniz ki, dileğinizi vereyim. Duā ile olsun ibâdet etmekden yüksünenler, sonra zelîl ve hakîr olarak Cehennem'e girecekler*"; kezâ: "«امن يجيب المضطر اذا دعاه»** = *Muztar kalanın duā ve istirhâm etdiğinde imdâdına yetişen, duā ve nidâsına cevab veren Ondan başka kimdir ki?*" buyurmuyor mu? Ahmed İbn-i Hanbel'in ashābından Ebû Bekri'l-Verrâk'ın sözü ne güzeldir. Eimme-i huffâzdan Muhammed İbn-i Hâtim-i Sicistânî bir gün Ebû Bekr'e: "*Bana bir şey öğret ki, hem beni Allāh'a yaklaşdırsın, hem de nâsa sevdirsin*" demiş. O da: "*Seni Allāh'a takrîb eden şey O'na arz-ı hācet etmendir. Nâsa sevdirecek şeyse onlardan bir şey talebetmeyi terketmendir*" cevâbını verdikden sonra Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den: "من لم يسأل الله يغضب عليه = *Herkim dileğini Allāh'dan dilemezse Allah ona gazāb eder*" hadîs-i merfûunu rivâyet etmiş ve:

الله يغضب ان تركت سؤاله   وبنى آدم حين يسأل يغضب

Beytini inşâd ile sözüne hitam vermişdir ki, ma'nâsı şudur: Allāh Teālâ kendisinden talebi terk edersen gazâb eder. Zavallı Âdem-oğlu da kendisinden bir şey istedinmi hemen gazāb eder.

İbn-i Mâce'nin "*Sünen*" inde şöyle bir rivâyet-i hasene vardır: Biri "*Yâ Resûla'llāh, bana öyle bir amel göster ki, yapdığımda Allāh da, halk da beni sevsin*" diye sormuş ve cevâben: "ازهد فى الدنيا يحبك الله . وازهد فى ما عند الناس يحبك الناس = *Dünyâya*

---

* *Sûre: 40 (Gāfir), âyet: 60*
** *Sûre: 27 (Neml), âyet: 62*

rağbet etme ki, Allah seni sevsin. Halkın elinde olana rağbet etme ki, halk seni sevsin" buyurulmuş.

Mürebbî-i ümmet ve âlemîne rahmet olan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz "*şis'-i na'linize yâni nalın tasması gibi en âdî bir şey'e bile muhtâc olduğunuzda onu Allah'tan isteyin*" diye ta'lîm buyuruyorlar. Nerede kaldı ki, kaht u galâyı nef' gibi hiçbir ferdin, hattâ el birliğiyle bütün nev'-i beşerin deruhde edemiyeceği mühimmât-ı umur!

İstiskānın envâı üçtür: Ednâ mertebesi nâsın ferden ferdâ, yâhud müctemian duā ile meşgūl olmalarıdır. Bir türlüsü de evkāt-ı hamsenin ferâiz ve nevâfilinden sonra yine münferiden veya müctemian, Cum'a hutbesi esnâsında da hatip tarafından duā edilmektir. Lâkin hācet-i mühimmeye mahsūs olmak üzere musallāda cemâatle iki rek'at namaz kılıp imamın hutbesini dinlemek ve hutbe içindeki duāsına cemâatle âmîn demek bâzı müctehidîne göre diğer iki sūretten efdaldir. Hulûs-ı tâm ve kemâl-i huşû' ve istislâm ile ber-muktezā-yı kerem-i İlâhî makbûl olacağından kat'iyyen ümmidvâr olarak, hele bir müslüman kardeşin —rû-berû değil— arkasından lehine duā etmekteki fezāil ve fevâid-i azîmeye dâir ahādîs-i şerîfe çoktur. Nitekim *Sahîh-i Müslim* ile *Sünen-i Tirmizî*'de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den: "« لا يزال يستجاب للعبد ما لم يدع باثم أو قطيعة رحم و ما لم يستعجل » = *Bir kul, günâh olan, yâhud akrabâsiyle dargınlığı mûcib olan bir şeyi dilemedikçe, yâhud da isti'câl etmedikce duāsı dâimâ müstecâb olur*" hadîs-i şerîfi rivâyet olunmuştur ki, "*Tecrîd*" in (2154) üncü hadîsi de bu ma'nâyadır. *Müslim*'deki rivâyete nazaran "*Yâ Resûlallāh, isti'câl ne demektir?*" diye sorulmuş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz tarafından da: "« يقول قد دعوت وقد دعوت فلم أر يستجيب لى . فيستحسر عند ذلك و يدع الدعاء » = *Nice def'alar hep duā ettim de Rabbimin duāmı kabûl buyurduğunu gördüğüm*

yok der, isticâbetin teahhurundan dolayı bıkar, usanır da duāyı terk-eder. İşte isti'câl budur" buyurulmuştur. Kezâ Müslim Ebu'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'den: "« دعوة المرء المسلم لاخيه بظهر الغيب مستجابة . عند رأسه ملك موكل. كلما دعا لاخيه بخير قال الملك الموكل به آمين ولك بمثل » = *Müslüman olanın kardeşi için ardından ettiği duā müstecabdır. Başının ucunda müvekkel bir melek vardır ki, o Müslüman kardeşine hayır duā ettikce ona müvekkel olan melek 'Âmîn, istediğin gibisi senin için de olsun., der*" hadîs-i şerîfini rivâyet eder.

Yağmur duāsına veya namazına çıkıldığında ilk gün yağmazsa ertesi gün, yine yağmazsa daha ertesi gün yine çıkılır. Çünkü: " ان الله يحب الملحين فى الدعاء = *Allah duāda ilhah edenleri sever*" buyurulduğu gibi *Sahîhayn*'daki « مالم يستعجل » kaydı da bu ilhahı iktizā eder. Mısır'ın eimme-i fukahâsından «*Esbağ*» dan naklolunduğuna göre onun zamânında Nil suyunun artması için bir kerre yirmi beş gün mütevâliyen istiskā edilmiştir.

Yağmur duāsına veya namazına hazırlık yapıldıktan sonra istiskādan evvel yağmur yağarsa duādan evvel matlûbun husūlünden dolayı şükrâne olarak yine duāya çıkılıp Allāhu Teālâ'ya hamd ü senâ ve temcid edilir, mezheb-i Şâfiī'nin esah akvâline göre salât-ı istiskā kılınır. Lâkin bu takdirde " لئن شكرتم لازيدنكم* = *Eğer bana şükrederseniz behemehal size istediğinizden ziyâdesini bahşederim*" âyet-i kerîmesinin mazmûn-ı münîfini tahkīk için ziyâde-i in'âm talebinde bulunulur.

Sünnet-i müekkede olan istiskānın riāyeti lâzımgelen bâzı mendûbâtı da vardır: Duā günü ve duādan evvel üç gün - ki, cem'an dört gün eder- imamın emriyle memleket halkı mütevâliyen oruc tutarlar. Mendûb olan bu orucun farzol-

---

* *Sûre: 14 (İbrâhîm), âyet: 7*

duğunu bile söyliyen vardır. Oruc riyâzāta ve huşû-ı kalbe yardım ettiği gibi oruçlunun duāsı makbûl olduğuna dâir haberler de vardır: "ثلاثة لا ترد دعوتهم: الصائم حتى يفطر. و الامام العادل و المظلوم» = *Üç kimsenin duāsı reddolunmaz: İftar edinceye kadar oruçlu, imâm-ı ādil, mazlûm*" hadîsini Tirmizî, Ebû Hüreyre'den, «*Hadîsi Hasen*» kaydiyle rivâyet ettiği gibi Beyhakî de Enes *radiya'llāhu anh*'den bunu: "دعوة الصائم و الوالد و المسافر» = *Oruçlunun, pederin, yolcunun*" lâfızlariyle rivâyet etmiştir. Hattâ dördüncü gün musallāya çıkacak olanların gece, mu'tadlarından az yemek yemeleri daha a'lâ olur.

Kezâ dargın olanların bu üç gün içinde barışmaları, herkesin istiğfâr ve ettiklerini bir daha etmemek üzere tevbe, itk u sadaka gibi vücûh-i birr ile Hak-Teālâ ve Takaddes Hazretlerine tekarrübe çalışmaları ve mezālimden huruc eylemeleri, yâni can ve ırz ve mal gibi ibâdu'llāha muteallık hukukdan dolayı istihlâl etmeleri de mendubdur. Zîrâ Allah Celle Celâlühü Kitâb-ı Kerîm'inde Hûd *aleyhi's-selâm* lisânından : *"ويا قوم استغفروا ربكم ثم توبوا اليه يرسل السماء عليكم مدرارا" = *Ey benim kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyiniz, sonra O'na tevbe ediniz ki, üzerinize yağmuru bol bol yağdırsın*" buyurduğu gibi Yûnus *aleyhi's-selâm*'ın kavmi hakkında da: "فلولا كانت قرية امنت فنفعها ايمانها الا قوم يونس لما آمنوا كشفنا عنهم عذاب الخزى»** = *Hele ölmüş karyelerden biri olsun îmân edip de îmânı kendine fayda vermiş olmalı değil miydi?* (Hepsi îmân etmediler de helâk oldular) *yalnız Yûnus'un kavmi bunlar gibi değil. Onlar îmân edince rusvaylığa bâis olan azâbı üzerlerinden kaldırdık*" buyuruyor. Bâhusūs mişkât-ı Nübüvvetden sudûr eden ulûm ve hikeme bakılırsa çok kerre de kaht u galâ denilen mesāib, muāmelât-ı

---

* *Sûre: 11 (Hûd), âyet: 52*
** *Sûre: 10 (Yûnus), âyet: 98*

nâsın bozukluğundan, fukarâ hukūkunun gasbolunmasından, alış-verişdeki hiyel ve desâisden neş'et eder. Netekim Hākim ile Beyhakī: "... ولا منع قوم الزكاة الا حبس عنهم المطر ... =*Bir de hiç bir kavim yokdur ki, zekât vermesin de istifâdelerine karşı yağmur alıkonulmasın*" hadîsini rivâyet ettikleri gibi Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den de: "واذا بخس الناس الكيال منعوا قطر السماء» =*Nâs ölçeklerini eksik ölçerlerse gökyüzünün yağmur dânelerinden mahrum bırakılırlar*" rivâyeti vardır. Mücâhid ile İkrime de "ويلعنهم اللاعنون =*Ve onlara lâinler la'net ederler*" demişlerdir.

İnsanların tâib ve müstağfir, mehâsin-i ahlâka sāhib veya āsī ve günahkâr olmaları ile kavânîn-i muttaride dâiresinde cereyân eden ve tebdil ve tağyirleri kudret-i beşer dâhilinde olmayan bolluk, kuraklık gibi hādisât-ı kevniyye-i tabîiyye arasında ne münâsebet var? diyerek taaccüb edenler de bulunabilir. Lâkin kavânîn-i İlâhiyyenin eser-i kudret-i İlâhiyye ve Hâlık ve vâzı'lārının irâde-i samedâniyyesiyle ittirad ve in'ikāsı ve "كن = *kün*" emr-i îcâdına fermân-ber olduğunu tasdîk edenlere göre bunda şâyân-ı taaccüb hiç bir şey yoktur. Çünkü Hâlık Celle ve Alâ Hazretlerinin irâde ve kudretini tahdîd edecek hiçbir kayıd, mutasavver değildir. Dilediğini dilediği şeye mevkūf olarak îcâdeder ve îcâdettiği hādisâtın envâını nefse'l-emirde de, akl-ı kāsırımızla da hasra imkân bulunmaz. Fezânın mahdud bir cüz'ünde ve mahdud bir zaman içinde meşhûdumuz olan ittırâd-ı şuūn, ālemi tedbîr eden kavânînin, ezelen böylece muttarid olagelmiş olduğuna ve ebeden ittirâdına halel gelmeyeceğine delâlet etmez. Kavânîn-i tabîiyyenin ezelen ve ebeden ittırâd-ı mutlakını sırf bir mevzūa ve müselleme olarak bilâ-burhan kabûl eden mülhidlerin "*irâde ve kudret-i İlâhiyye hikmeti iktizā edince bu ittirâdı bozabilir*" da'vâsını istihfâf etmeleri kudret-i İlâhiyyeyi, onu da münkir

iseler şuūn-ı nâ-mahdûd-ı kevni kendi kısa bilgileriyle tahdîd etmek dâiyesinden münbais bir kasr-ı basar, daha doğrusu bir amâ ve "*bizim bildiğimiz kanunlar hâricinde hiç bir hādise cereyân edemez*" da'vâları da bu amânın kendilerinden sakladığı bir şımarıklık ve küstahlıkdır. Bu görgüsü de dar insanlar acabâ tedbîr-i ālem için vaz' edilmiş olan bütün kavânîn-i tabîiyye ve gayr-i tabîiyyeyi noksansız olarak öğrendiler mi ki, kendilerince ehemmiyetsiz ve te'sirsiz görünen bâzı şuūn ve hādisâtın hiç ummadıkları diğer bâzı şuūn ve hādisâtın vukūuna vesîle olamayacağını iddia edebiliyorlar ve bu gibi müddeîler hakkında en kat'î bir seyf-i tedmîr olan " أشهدوا خلق الله = *Allāhu Teālâ yaratırken onlar hazır mıydı?*" tevbîh-i İlâhîsine ma'ruz olmak cür'etini gösteriyorlar? Ne mebde'e ne meâde zihin yormak istemeyen, gāye-i hilkatlerini arayıp öğrenmek akıllarına hiç gelmeyen münkirlere haber verelim ki -mahlûk ve mahdûd ve binâenaleyh tab'an āciz ve kāsır olmak dolayısiyle— kendiliğimizden keşfedemeyeceğimiz bu gāyeyi Hakîm-i Mutlak olan Hâlıkımız Teālâ ve Tekaddes Hazretleri: *" وما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون = *Ben cin ve insi ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım*" âyet-i kerîmesiyle bize bildirmiştir. Bu ilim, bizde meccânen ve lûtf u kerem-i İlâhî ile hāsıl oldukdan sonra artık bilâ-külfet anlarız ki, nâ-mütenâhî kudret-i İlâhiyyeye zatlariyle şâhid olan cemâd ve nebât ve hayvân mertebelerinin fevkında olarak —zâtı ile olduğu gibi— aklı, idrâki, ilmi, îmânı, kudreti, irâdesi, tekellümü ile de şâhid olan ve insan denilen bir nevi' mahlûk da vardır. İrâde ve ihtiyârına sāhib olarak yaradılan ve ni'meti vücud ile mâ hulika-lehinin tahakkuku için kendisine bunca büyük ni'metler de ihsân buyurulan nev'-i Benî Âdem -külfet ni'mete göre olacağından- Hâlikına ibâdet ve irâde ve ihtiyârını hüsn-ü isti'-

* *Sûre: 51 (Zâriyât), âyet: 56*

mâl ile o emrine itāat ve nevâhîsinden mücânebet külfetini de üzerine almış demektir. "« انا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابين ان يحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان »* = *Biz emâneti göklere, yere, dağlara kabûl etsinler diye arzetdik. Lâkin bunların hepsi o emâneti yüklenmekden ibâ' etdiler, taşıyamayız diye korkdular da üzerine alan insan oldu*" nazm-ı İlâhîsindeki sırr-ı evvelîn, işte budur. İstediği kadar zalûm ve cehûl olsun insanın silsile-i mükevvenât içindeki mevkii okadar büyükdür ki, hiç bir ni'-metle kābil-i kıyâs olmayan ma'rifetu'llāhın a'zamî derecesine namzed olan odur. En yüksek maārif-i İlâhiyyeye mahal olduğu için gāye-i hılkat kendisidir, demekde bile mahzur yokdur.

ابر و بادومه و خورشيد و فلك در كارند تاتو نانى بكف آرى و بغفلت نخورى

(Sa'dî)

Semâvât ve arz içinde olanların insanlara musahhar olmasındaki sır ve hikmet işte budur. Münkir-i ilâh olanların bile her gün kuvâ-yı tâbiiyyeden birini kendilerine muti' birer hizmetkâr edip istifâde edebilmeleri de bu teshîr-i İlâhînin külle yevmin meşhûdumuz olan Berâhîn-i sâtıasındandır. İnsan, bu demek olunca ümmetleri irşad veya te'dîb için bâzı kerreler enbiyâ veya evliyâ yediyle havârık-ı âdât zuhûru, yâhud hârık-ı ādete mahal kalmaksızın hādisât-ı kevniyyenin matlûbumuza —merhameten— muvâfık veya menfaat-ı âcilemize —cezâen— muhâlif olarak cereyânı keyfiyyeti de kavânîn-i külliyyenin, sünen-i câriyye-i İlâhiyyenin muktezeyâtı cümlesinden olmasında aklen istib'ād edilecek bir cihet kalmaz. Küfür ve isyanları ve enbiyâu'llāhı tekzîb etmeleri yüzünden türlü türlü azab ve ikāb-ı dünyeviyyeye ma'ruz kaldıktan sonra ākıbet helâk olmuş nice akvâmın helâk olduklarını Kitâb-ı Kerîm'inde bize haber veren Zât-ı Ecell ü A'lâ bu

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 72*

gibi kıssaların akabinde « سنة الله التى قدخلت من قبل و لن تجد لسنة الله تبديلا »* buyuruyor. Helâk sūretleri de nakil ve beyân-ı İlâhîye göre hep hādisât-ı cevviyye veya arziyye sūretinde vukūa gelmiştir. Müdebbir-i ālem Teālâ ve Tekaddes Hazretleri demek ki hādisât-ı tabîiyyeyi insanların te'dîbinde de istihdâm etmek sünnet-i ilâhiyyesi iktizāsından imiş. O hādisâtın tabiî olarak cereyân etmiş olması, o hādisâtı müdebbirin o gāyelere sevk ve idâre etmesine mâni' teşkil etmez. Zarûrî ve lâyetegayyer sūretinde görünen kavânîn, hakîkette « فعال لما يريد » olan Allāh'ın îcâbı ile böyle görünmüştür. Maahâzâ Rezzâk-ı ālem'in vüs'at-i cûd ve rahmeti, kullarının mutî' olmaları kaydiyle de mukayyed değildir. Böyle bir kayıd ile mukayyed gibi görünmesi de ayrı bir hikmet tahtındadır. Zîrâ mukayyed olsa hiçbir kâfir ve āsînin merzuk olmaması ve mutî'in dâimâ ve hatmen merzuk olması lâzım gelirdi. Maksad yalnız bâzı kerreler —âyât ve ahādîs-i sâbıka ile nezâirinden anlaşıldığı üzere— atā' ve rızkın tāate ve hilâfının da ma'sıyete mevkūf olduğunu kabulde tereddüdün ma'nâsız olduğunu beyandan ibârettir. Binâenaleyh —ara sıra edilen istiskālarda olduğu gibi— zünûb ve maāsîmizden veya meçhûlümüz kalan bir hikmetten dolayı tevbe ve istiğfârımız, niyaz ve istirhâmımız semere-i matlūbeyi vermese de yine Hak Taālâ'ya karşı arz-ı tezellül ve iftikār ve kudret-i fâtıraya karşı aczimizi ikrar fâidesi vardır ki, o da mâ hulika lehimize göre hareket ve gāye-i kemâlimize doğru bir adım daha tekarrüb demektir. Maahâzâ rahmet-i İlâhiyyeye gönül bağlamak, icrâsı mu'tâd olan esbâb-ı tabîiyyenin hiç birini geri bırakmayı istilzâm etmez. Hakîkī mütevekkil olan "اعقل و توكل = *Deveni bağla da öyle tevekkül et*" emr-i Nebevîsi mûcebince hem husūl-i maksadın ilâveten mevkūfu aleyhi olan esbâb-ı tabîiyyenin kâffesine tevessül eder, hem de gönlünü Hakk'a rabteder.

* *Sûre: 48 (Feth), âyet: 23*

Tarlayı sürüp tohumu toprağa atar ve mahsūlün bereketini Rezzâk-ı ālemîn'den niyâz eder. Çünkü esbâbın da, müsebbebâtın da mûcidi hakîkatte O olduğunu bilir. Esbâb-ı zāhiriyyeye bel bağlayıp müsebbib-i hakîkîye teveccühü ihmâl etmeği tavsiye eden yek-çeşm münkirlerin mü'minlerle istiskā yüzünden istihzâsı ümem-i sâlife ve lâhikanın binlerce tecrübeleriyle asıl kendilerini gülünç mevkie düşürmüş durmuştur.

İstiskānın mendûbâtından biri de üç gün oruçtan sonra yine oruçlu olarak ve —alâmet-i tezellül olmak üzere— eskimiş, yıpranmış elbiselerini giyerek, ma'sûm çocukları ve āciz ihtiyarları, hattâ bâzılarınca açlıktan arıklamış hayvanları mustashiben sahrâya mâşiyen çıkıp o câlib-i merhamet hey'et ile istiğfâr ve niyazda bulunmaktır. O günkü çıkışta söz söylerken, yürürken, otururken hep tevâzu' tavrı takınmak da mesnundur. Cümle uyûbu bilen ve serâir-i kulûbü keşfeden Zât-ı Ecell ü A'lâ'ya nazaran sūret ve hey'etin vâkıa hiçbir te'sîri olmaz, zâten te'sîre ma'ruz olmak bile şânından değildir. Lâkin o hey'et insana zâtî olan iftikār ve zilleti böyle bir zamân-ı ihtiyacda kalben ve kāliben ıkrâr ve i'tiraf ma'nâsını ifâde ettiği gibi çocukları istishab etmek ma'sūmiyyetleriyle, ihtiyarları götürmek acz-i bedenîleriyle, hayvânâtı kendilerine katmak onların bîçârelikleriyle istişfâ' ma'nâsını tezammun eder. Nitekim *Buhârî*'de: «وهل ترزقون وتنصرون الا بضعفائكم» = *Ancak zaîf olanlarınızın yüzünden değil midir ki, merzuk ve mansūr olursunuz?*" hadîs-i şerîfi mervî olduğu gibi başka yerlerde de: «لولا شباب خشع وبهائم رتع وشيوخ ركع واطفال رضع لصب عليكم العذاب صبا» = *Huzū' ve huşû' sāhibi gençleriniz, otlar hayvanlarınız,* (ya ibâdetten, yâhud za'f-ı pîrîden) *beli bükülmüş ihtiyarlarınız, emzikte yavrularınız olmasaydı, üzerinize azâb-ı ilâhî gökden boşanırcasına dökülürdü*" eseri de vardır, lâkin senedi zaîftir. Kezâlik Dârekutnî'nin ve sahîhu'l-isnâd kaydiyle Hā-

kim'in rivâyet ettikleri bir hadîse nazaran enbiyâ-yı ızāmdan bir zât-ı kerîmü's-sıfat (ki bir rivâyete göre Süleyman *aleyhi's-selâm*'dır) istiskāya çıkmışlar. Bir de bakmışlar ki, bir karınca sırt üstü yatıp ayaklarını gökyüzüne kaldırmış. Bunu görünce: "*Artık dönünüz. Bu karıncanın bu hālinden duānız müstecâb olur*" buyurmuşlar.

Fukahâ-yı Şâfiiyye'nin tam tertib olarak ta'rîf ettikleri istiskā —bundan evvelki mendûbattan sonra— berveçh-i âtîdir:

Evvelen: Tekbîrât-ı zevâid ile berâber bayram namazı gibi iki rek'atli bir namaz kılınır. İmam birinci rek'atte « ق », ikinci rek'atte « انا ارسلنا نوحاً » yâhud « اقتربت » sûre-i şerîfelerini; yâhud da « سبح اسم ربك » ve ikincide « غاشيه » sûrelerini okur. Yine bayramda olduğu gibi namazdan sonra hutbeye çıkar. Lâkin hutbedeki tekbîrâta bedel istiğfâr eder. Yâni birinci hutbede dokuz ve ikincisinde yedi kerre: « استغفرالله الذى لااله الا هوالحى القيوم وأتوب اليه » der. Hutbe esnâsında « يا قوم استغفروا ربكم ثم توبوا اليه يرسل السماء عليكم مدراراً »[1] ve « استغفروا ربكم انه كان غفاراً * يرسل السماء عليكم مدراراً * و يمددكم باموال و بنين و يجعل لكم جنات و يجعل لكم انهاراً »[2] âyet-i kerîmelerini ve Küreb duāsını yâni: « لا اله الا هو العظيم الحليم . لا اله الا الله رب العرش العظيم لا اله الا الله رب السماوات ورب الأرض ورب العرش الكريم » ile « يا حى يا قيوم برحمتك نستغيث ومن رحمتك نرجوا فلا تكلنا الى أنفسنا طرفة عين و اصلح لنا شأننا كله لا اله الا انت » duālarını tekrar eder ve fırsat düşürdükçe « ربنا آتنا فى الدنيا حسنة و فى الآخرة حسنة وقنا عذاب النار »[4] âyet-i kerî-

[1] *Sûre: 11 (Hûd), âyet: 52*
[2] *Sûre: 71 (Nûh), âyet: 10 - 12*

mesini ve sûre-i Bakare'nin son âyetini okur. Birinci hutbede me'sûr olan duā şudur:

“« اللهم اثقنا غيثاً مغيْثاً هنيئاً مريئاً مريعاً غدقاً مجللاً سحاً طبقاً دائماً. اللهم اسقنا الغيث و لا تجعلنا من القانطين. اللهم ان بالعباد و البلاد والخلق من اللأواء و الجهد و الضنك مالا نشكو الا اليك . اللهم انبت لنا الزرع و ادر لنا الضرع و اسقنا من بركات السماء و انبت لنا من بركات الارض. اللهم ارفع عنا الجهد والعرى و الجوع و اكشف عنا من البلاء مالا يكشفه غيرك. اللهم انا نستغفرك انك كنت غفاراً فارسل السماء علينا مدراراً » =*İlâhî, bize can kurtaran, içe sinen, lâtif ve hoş-güvâr, bereketli, bol ve hayırlı, sırsıklam eden, kuvvetli, her tarafa şâmil ve ihtiyaç zâil oluncaya kadar devamlı bir rahmet ver. İlâhî, yağmur ihsân et de bizi rahmetinden ümmîdini kesmişlerden eyleme. İlâhî, ibâd ve bilâdın ve sâir mahlûkātın öyle bir açlığa, öyle bir yoksulluğa, öyle bir darlığa giriftâr oldular ki, Sen'den başkasına arzedemeyiz. İlâhî, ekinlerimizi bitir, hayvanlarımızın memelerini doldur, semânın berekâtından bizi suvar, arzın berekâtını bizim için meydana çıkar. İlâhî, bizden yoksulluğu, çıplaklığı, açlığı ref' et, ve Sen'den başkasının def' edemeyeceği belâyı bizden def' et. İlâhî, Sen'den şimdi mağfiret diliyoruz. Çünkü Gaffâr ve Rahîm Sen'sin. Öyle ise yağmuru bize bol bol yağdır İlâhî*” diye duā eder. İkinci hutbenin sülüs mikdârını da okudukdan sonra kıbleye döner ve ridâsının (rubasının) sağ tarafını sola, sol tarafını da sağa getirerek tahvil ve omuz cihetine gelen tarafını aşağıya, aşağıya gelen tarafını omuzuna götürerek "*tenkîs*" eder. Sırren ve cehren pek çok duā eder. Hatîb ridâsını tahvîl ve tenkîs ederken cemâat da oturdukları yerde ona imtisâl ederler. Duā ederken de gerek imam, gerek cemâat avuçlarını yere doğru tutup ellerinin sırtlarını semâya doğru kaldırırlar. Hatîbin sırren duāsı esnâsında cemâat de sırren duā ederler, cehren duāsında ise, âmin, derler. Duādan sonra hatib yine cemâate dönüp va'z ve nasîhat ve Allāh'a tāate tergîb eder.

Hatîb için tahvil ve tenkîs-i ridâ esnâsında o makāma münâsib duālardan biri şudur: "« اللهم انت أمرتنا بدعائك ووعدتنا باجابتك وقد دعوناك كما وعدتنا . اللهم فامنن علينا بمغفرة مافارقنا و اجابتك فى سقيانا وسعة فى رزقنا » =*İlâhî, Sana duā etmeyi bize Sen emrettin, duāmıza icâbeti de Sen va'd ettin. Bize emrettiğin gibi işte Sana duāyı etdik. Artık va'd ettiğin gibi bize icâbet et. İlâhî, artık irtikâb ettiğimiz günâhları mağfiret etmekle, suvarma duāmızı kabûl eylemekle, rızkımızı bollatmakla üzerimizde olan minnetini izhâr et, yā Râb*" Hatîbin her iki hutbede sözünü yine istiğfâr ile hitāma erdirmesi mesnundur.

İstiskānın hükmüne gelince, mesnûn olduğunda ve ilk günkü istiskādan sonra yağmur yağmazsa ikinci ve üçüncü günlerde yağmur duāsına çıkılacağında ve yağmurun kesretinden dolayı zarar hāsıl olduğunda ref'ini Hak'dan niyâz etmenin sünnet olduğunda ittifak vardır. Ancak duādan başkaca namaz, hutbe ve tahvîl-i ridâ' mes'elelerinde eimme-i erbaa beyninde ihtilâf vardır.

İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Ahmed, İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed'e göre cemâatle namaz kılmak sünnetdir. Ebû Hanîfe'ye göre ise namaz mesnun değildir. Yalnız imam halk ile berâber sahrâya çıkıp duā eder. Maamâfih halk münferiden namaz kılarlarsa câizdir.

Namaz kılınmasına kāil olanlar da sıfatında ihtilâf etmişlerdir. İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmed'e göre tıpkı bayram namazı gibidir. İmâm-ı Mâlik ise sâir namazlar gibi iki rek'atdır, demiş. Her iki tarafa göre kırâetde cehr olunur.

Hutbe mesnun mudur? Eimme-i erbaadan Mâlik ile Şâfiî'ye ve ashābınca muhtar olan rivâyete nazaran Ahmed İbn-i Hanbel'e göre mesnundur ve namazdan sonra iki hutbe okunur ve hutbelere bayram tekbîrâtı makāmına kāim

olmak üzere istiğfâr ile başlanır. Ebû Hanîfe'ye ve Ahmed İbn-i Hanbel'den mansūs olan diğer bir rivâyete göre namazın hutbesi yokdur. İmam ancak duā ve istiğfâr ile meşgūl olur. Ebû Yûsuf'a göre ise hutbe birdir. İkinci hutbede imam ile me'mumların tahvîl-i ridâ etmesine gelince, Ebû Hanîfe'ye göre meşrû' değildir. Ebû Yûsuf yalnız imam hakkında meşrû' olup mâadâsı için değil, demiş. Diğer eimme ise, imam ile me'mum cümlesi hakkında meşrû'dur diyorlar.

533. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَسْقِي وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ.

Tercemesi

Abdullah İbn-i Zeyd (İbn-i Āsım İbn-i Kâ'b-ı Ensārî[1]) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demişdir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* istiskā etmek üzere (musallāya) çıkdı[2] ve (mübârek) ridâsını tahvîl etdi[3]. Yine Abdullāh İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'den olan (diğer) bir rivâyetde: "*İki rek'at* (namaz) *da kıldırdı*" denilmiştir[4].

---

[1] Bu Abdullāh İbn-i Zeyd, yukarıda (126) ncı hadîs olarak bir rivâyeti geçmiş olan zât, ezan hadîsinde mevzū-i bahs olan Abdullāh İbn-i Zeyd İbn-i Abd-i Rabbih [358 inci hadîsin hāşiyesine mürâcaat] değildir. Buhârî: "*Bunun sāhib-i ezân olduğunu İbn-i Uyeyne zannediyor idiyse vehmetmiştir. Zîrâ bu zât Abdullāh İbn-i Zeyd İbn-i Āsım-ı Mâzeni'l-Ensārî radiya'llāhu anh'dir*" diyor.

[2] Bu söz istiskānın meşrûiyyetini isbât eder. Netekim mesnûn olduğu beyne'l-müslimîn mücma'un-aleyhdir. Buhârî'nin diğer

tariklerden olan rivâyâtında: «خرج الى المصلى فاستسقى» denilmiş olduğundan tercemesinde «*musallāya*» kaydı kavs içinde ilâve edilmişdir. Zührî tarîkından gelen bir rivâyetde de İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh:* "خرج بالناس يستسقى لهم . فقام فدعا الله ثم توجه قبل القبلة و حول رداءه فاسقوا" = *Kendileri istiskā etmek üzere nâsı musallāya çıkardı ve ayağa kalkıp Allāh'a duā buyurdu. Sonra kıbleye teveccüh ve ridâ-yi şerîfini tahvil buyurdu. Derken Allah onlara yağmur verdi*" demiş olduğundan imam ile berâber memleket halkının da bir yevm-i muayyende tevâzuan li'llāh şehir hâricine çıkıp hep birlikde istiskā etmeleri mesnûn olduğuna hükmediliyor. Buradaki rivâyet muhtasar olub bu istiskānın sebebi zikredilmediği gibi istiskānın sıfat ve keyfiyyetinden de, musallāya çıkarken takınılan hal ve hey'etinden de hiç bahsedilmemişdir. «*Sünen-i*» Ebî Dâvud ile «*Sahîh-i İbn-i Hibbân*» da Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edildiğine göre, nâs Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e kuraklıkdan şikâyet etmişler. Bunun üzerine minber-i şerîfin musallāya götürülüp orada kurulmasını ferman ve muayyen bir günde oraya çıkmağı va'd buyurmuşlar. Mukarrer günde de gün doğarken dışarıya çıkıp minbere oturmuşlar. Sünen-i Erbaa ile *Müsned-i Ahmed*'de rivâyet olunan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetine göre de Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* o gün mütebezzil, yâni i'tinâsız giyinmiş olarak kemâl-i tevâzu' ve tazarru' ile dışarıya çıkmışlar ve musallāya gelince minbere çıkmışlar. Bezzâr ile Taberânî'nin «*Mu'cem*» inde Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh* rivâyetinde de: "*Yağmur kıtaldı. Biz de Nebiyyu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den istiskā buyurması için niyazda bulunduk. O da sabahleyin erkenden çıkdı...*" denilmişdir ki, bunlardan musallāya çıkış hey'eti ile vakt-i istiskāya istidlâl edilmektedir. Maahâzâ şehir hâricine çıkmaksızın mescid-i şerifde ve Cum'a hutbesi esnâsında istiskā duāsiyle iktifâ buyurulduğu da (505) inci hadîsin mantūkundan ve şârih Aynî'nin Ebû Hanîfe *rahimehu'llāh*'ın kavlini te'yîden naklettiği birçok hadîsden münfehim olmaktadır.

Burada mevzū-i bahs istiskā kıssası altıncı sene-i hicriyye ramazanında vâkı' olmuştur.

[3] Buhârî'nin diğer iki ve Müslim'in bir tarîkından gelen rivâyetlerde «حول» yerine –çevirmek, altı üstüne getirmek ma'nâlarına gelen– «قلب» ta'bîri isti'mâl edilmişse de «*Sünen*» sāhibi Ebû Dâvud'un Zührî rivâyetinde: «فجعل عطافه الايمن على عاتقه الايسر و عطافه الايسر على"

«عاتقه الايمن = *Ridâ-yı şerîfin sağ yanını sol cepkeni, ..l ..arafını da sağ çepkeni üzerine getirerek kalbetti*" denildiğine göre «قلب» rivâyetleri de «حول» ma'nâsınadır. Yine Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde: "«استسقى و عليه خميصة سوداء فاراد ان يأخذ باسفلها فيجعله اعلاها. فلما ثقلت عليه قلبها على عاتقه» = *Üzerinde siyah bir hamîsa olduğu halde* [hamîsanın tefsîri için (243) üncü hadîse murâcaat.] *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem istiskāya çıkdı. Hamîsanın etek tarafını tutup yukarıya yâni omuzuna almak istedi. Bunda zahmet çekince mübârek cepkeni üzerine çevirdi*" demiştir ki, bunu Müslim'in şartı üzere sahîhdir, diyerek Hākim de «*Müstedrek*» inde yine Abdullāh İbn-i Zeyd'den rivâyet etmiştir. Libâsın eteğini omuz tarafına ve omuz tarafını etek tarafına çevirmek «تنكيس» dedikleri şeydir. İmâm-ı Şâfiî tamam ittibâ' için ridâyı tahvîl ile berâber niyyet buyrulup da icrâ edilememiş olan tenkîsi de ihtiyâr etmişdir. Ehl-i âsârın haber verdiklerine göre mevzū-ı bahs olan ridâ-yı şerîf, Uman mensûcâtından olup boyu dört arşın bir karış, eni de iki arşın bir karış; Vâkıdî'nin nakline göre boyu altı arşın, eni dört arşın bir karış olup izârı da dört arşın bir karış boyunda ve iki arşın bir karış eninde idi ki, bu hulleyi (ridâ ile izârın mecmûu demektir) *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Cum'a günleri ile bayramlarda giyerlerdi. Başka vakitlerde dürülür, saklanırdı.

Tahvil ve tenkisdeki hikmet: tefe'üldür "*Yâ Rab, bizim hal ve kıyâfetimiz, şimdi nasıl değişdiyse içinde bulunduğumuz darlık ve kahd u galâ hāli de öylece değişsin*" gibi bir ma'nâyı işrabdır.

Yine Buhârî'nin Abdullāh İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'den Müslim'in de yine müşârün-ileyhden rivâyetleriyle müeyyed bulunan rivâyetinde [540 ıncı hadîs] : "«فحوّل الى الناس ظهره و استقبل القبلة يدعو ثم حول رداءه ثم صلى ركعتين جهر فيهما بالقراءة» = *Derken mübârek arkasını nâsa dönüp duā etmek üzere kıbleye teveccüh buyurdu. Sonra ridâ-yı şerîfini tahvil buyurdu. Sonra iki rek'at namaz kıldırıp kırâetlerinde cehr buyurdu*" denilmiş olduğuna nazaran tahvîl-i ridâ kaziyyesi duâya mübâşeret buyurulacağı esnâda vukūa gelmiştir. Buna binâen cümhûra göre tahvîl-i ridâ sünnettir. Yalnız Ebû Hanîfe sünnet olduğuna kāil olmayıp fi'l-i Nebevî, sünneti beyân için değil, yalnız kıtlığın bolluğa inkılâbına işâret olmak üzere tefe'ül kasdiyle vâkı' olmuştur, der. Bu kavline de Endülüs'ün kudemâ-yı ulemâsından İbn-i Selâm muvâfakat etmiştir. Tahvîl-i ridâ hakkındaki rivâyât-ı sahîha *Buhârî*'de

hep İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'den olup Enes *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyâtta bundan bahsetmediği gibi Enes'in râvîsi İshāk İbn-i Abdullāh yâhud onunla Buhârî arasındaki diğer bir râvî: «ولم يذكر» "«انه حول رداءه و لا استقبل القبلة» = *Enes ne tahvîl-i ridâ buyurulduğunu, ne de kıbleye teveccüh edildiğini zikretmedi*" demesi İmam Ebû Hanîfe'yi bu noktada takviye edecek gibi ise deEnes'in bu bâbda sâkit olması diğer râvînin kizbini, yâhud hatāsını istilzâm etmediği gibi Enes *radiya'llāhu anh*'in tahvîl-i ridâ ile istikbâl-i kıbleyi inkâr ettiğine de delâlet etmez. Nitekim Taberânî «*Mu'cem-i Evsat*»ında Enes *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in istiskā buyurup namazdan evvel hutbe îrâd buyurduğunu ve kıbleyi istikbâl ile ridâ-yı şerîfini tahvil buyurduktan sonra inip iki rek'at kıldırdığını ve yalnız iftitah tekbîri ile iktifâ buyurduğunu rivâyet etmektedir.

Tahvîl-i ridânın zamânı, hutbeye başlandıktan biraz sonradır ki, hutbenin sülüs-i mikdâriyle .takdîr olunmuştur. Ancak İmâm-ı Mâlik'in kavl-i meşhûruna göre hutbe bittikten sonradır. Bâzılarınca ise iki hutbe arasıdır. İmam kalb-i ridâ ederken cemâat ona tâbi' olur mu?. Hanefiyyeye göre olmaz. Bu kavillerine göre Saîd İbn-i Müseyyeb, Urve İbni'z-Zübeyr, Süfyân-ı Sevrî, Leys İbn-i Sa'd, Muhammed b. Abdi 'l-Hakem, İbn-i Vehb de muvâfıktırlar. Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'e göre ise bu hususta cemâat da imama mütâbeat ederek ridâlarını kalbederler. Nitekim Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile berâber Sahābe-i Kirâmın da kalb-i ridâ ettikleri «*Müsned-i Ahmed*»in "و حول الناس معه = *Nâs da onunla berâber ridâlarını tahvîl ettiler*" rivâyeti ile sâbittir. Fukahâ-yı Mâlikiyye'den İbn-i Mâcişûn, kadınlar hakkında kalb-i ridâ müstahab olmadığını tasrîh etmiştir.

[4] İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'de bu ikinci tarikten olan rivâyeti : «خرج الى المصلى فاستسقى فاستقبل القبلة و حول رداءه و صلى ركعتين» sūretinde olup daha tafsillidir. Bu iki tarikten olan rivâyetler beynindeki fark-ı mühim, birincisinde namaz zikredilmemiş iken ikincisinde iki rek'at namaz kılındığı haber verilmiş olmasıdır. Bu ikinci rivâyetin tafsîline bakılırsa musallāya huruc, hutbede duā için istikbâl-i kıble ve tahvîl-i ridânın mesnûn olduğu sâbit olduğu gibi cemâatle iki rek'at namaz kılmanın da mesnûn olduğu sâbit olur. Ancak, İmam Ebû Hanîfe buradaki ilk rivâyette, Enes *radiya'llāhu anh*'den gelen

rivâyâtta cemâatle namazdan bahsedilmediğine bakıp bu namazın mesnûn olmadığına ve ancak münferiden namaz kılmakta da beis bulunmadığına kāil olmuştur. Müşârün-ileyhce istiskā, duā ve istiğfardan ibârettir. Zîrâ: * «استغفروا ربكم انه كان غفاراً ﴿ يرسل السماء عليكم مدراراً» âyet-i kerîmesinde yağmurun nüzûlü namaza değil, istiğfâra ta'lîk buyurulmuştur. Binâenaleyh istiskāda asıl olan namaz değil, duā ve tazarrû'dur. İbrâhîm-i Nahaî'nin de buna kāil olduğunu ve Ömer *radiya'llāhu anh*'in de bir def'a istiğfardan başka bir şey yapmaksızın istiskāda bulunduğunu şârih Aynî rivâyet ettiği gibi bu kavli te'yîden evvelce zikredilen hadîslerden başka İbn-i Mâce'nin Kâ'b b. Mürre *radiya'llāhu anh*, Ebû Dâvud'un Câbir b. Abdi l-lāh *radiya'llāhu anhümâ*, Taberânî'nin Ebû Umâme *radiya'llāhu anh*, Beyhakî'nin Abdullāh İbn-i Cerâd *radiya'llāhu anh*, yine Ebû Dâvud'un Umeyr Mevlâ Ebi'l-Lâhim *radiya'llāhu anh*, Bezzâr ile Taberânî'nin Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'den «*Mu'cem-i Sağîr*» de Taberânî'nin Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'den, Ebû Avâne'-nin İbn-i Abbâs ve Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anhüm*'den ve «*Mu'cem-i Kebîr*» inde Taberânî'nin Şeffâ' bint-i Halef *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetlerini zikreder ki, bunlarda namaz mevzū-i bahs değildir. Lâkin râvîlerin sükûtu, namazı zikreden râvîlerin turuk-ı sahîha ve kesirde gelen nakillerine i'tibâr etmeğe mâni' olmayıp bunlardaki sükût, eksik rivâyet ettiklerine, yâhud ma'lûmu i'lâm etmek istemediklerine ve bu mülâhaza vârid olmazsa salât ile de, yalnız istiğfâr ve duā ile bilâ-salâtin istiskā buyurulduğuna mahmûl olur. Nitekim diğer fukahâya göre namaz kılmadan istiskā da câiz olup ekmel olan sūreti –yukarıda beyân edildiği üzere– namaz ile olanıdır. Bundan dolayı İmâmeyn cemâatle bayram namazı gibi iki rek'at salât-ı istiskānın mesnûn olduğuna kāil olup İmâm-ı Mâlik ve Şâfiî ve Ahmed de buna zâhib olmuşlardır.

Kaldı ki salât-ı istiskā hutbesi namazdan evvel midir, sonra mıdır? İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh* hadîsinin gerek ikinci tarikten olan rivâyet-i mefhûmundan, gerek üçüncü bir tarikten olan bir rivâyete göre: "ثم صلى لنا ركعتين = *Sonra bize iki rek'at namaz kıldırdı*" demesindeki sarâhatten hutbenin –cuma' günkü gibi– namazdan evvel olması lâzımgeleceği anlaşılır. Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın «*Sünen-i*» *Ebî Dâvud*'da olan âtîdeki rivâyeti de bunu müeyyiddir. Ümmü'l-

---

* *Sûre: 71 (Nûh), âyet: 10, 11*

mü'minîn Hazretleri diyor ki: Ortalık **Resûlullāh** *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e yağmurun kıtalmasından şikâyet ettiler. **Resûlullāh** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* emretti. Musallāya bir minber kuruldu ve herkesin sahrâya çıkacağı günü ta'yîn ile bir mîād gösterdi. **Resûlullāh** *sallallāhu aleyhi ve sellem* hācib-i şems gözüktüğü zaman çıktı ve minber üzerine oturup tekbîr aldı ve Allāhu Teālâ'ya hamd ü senâ etti. Sonra: "« انكم شكوتم جدب دياركم واستئخار المطر عن ابان زمانه عليكم وقد امركم الله تعالى ان تدعوه . ووعدكم ان يستجيب لكم » = *Ey cemâat, siz diyârınızın kahta uğradığından ve yağmurun ilk zamanlarından sonraya teahhur etmiş olmasından şikâyet ettiniz. Halbuki Allāhu Teālâ kendisine duā etmenizi size emrettiği gibi duānızı kabûl etmeği de size va'd buyurmuştur.*" buyurduktan sonra: "« الحمد لله رب العالمين . الرحمن الرحيم . ملك يوم الدين . لااله الاالله يفعل مايريد . اللهم انت الله لااله الا انت الغنى ونحن الفقراء . انزل علينا الغيث . واجعل ما انزلت لنا قوة وبلاغاً الى خير » =*Hamd, ālemlerin Rabb'ı, Rahmân ve Rahîm ve yevm-i dînin [kıyâmet gününün] meliki olan Allāh'adır. Allah'tan başka ma'bûdü bi'l-hak yok. O dilediğini işler. İlâhî, kendisinden başka ma'bûd-ı bi'l-hak olmayan Allah Sen'sin, ganî Sen'sin. Fakîr ise bizleriz. Üzerimize rahmeti yağdır. Yağdırdığını da bize kuvvet ve hayra erişdirecek bir şey eyle yâ Rab!*" diye duā buyurdu. Sonra mübârek ellerini semâya doğru kaldırdı. Kaldıra kaldıra nihâyet koltuklarının beyazı göründü. Sonra arkasını cemâate dönüp ridâ-yı şerîfini tahvil buyurdu. Yine mübârek ellerini kaldırdı. Sonra cemâate mübârek vech-i şerîfini çevirip minberden indi ve iki rek'at namaz kıldırdı. Derken Allāhu Teālâ hiç yokken bir bulut yarattı. Gürledi, çakdı, sonra Allāhu Teālâ'nın izniyle yağmur yağmıya başladı. Öyle ki, mescid-i şerîfine varmadan seller akmıya başladı. **Resûlullāh** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* halkın dam altları bulmak üzere koşuştuklarını görünce mübârek ön dişleri belirinceye kadar tebessüm buyurup: "اشهد ان الله على كل شيئ قدير و انى عبد الله و رسوله" = *Allāh'ın her şey'e kādir olduğuna, kendimin de Allāh'ın kulu ve resûlü olduğuma şahâdet ederim*" buyurdular.

Bizim kırâetimiz « مالك يوم الدين » iken bu rivâyette « ملك يوم الدين » okunmuştur. **Ebû Dâvud**, hadîsi yukarıdan aşağıya serdettikten sonra: "*Ehl-i Medîne* « ملك يوم الدين » *okurlar ve bu hadîs onlara hüccettir*" diyor.

Lâkin *Sıhāh*'daki rivâyetlerine muhâlif olarak **Abdullāh İbn-i Zeyd** *radiya'llāhu anh*'in «*Sünen-i Ahmed*» de diğer bir rivâyeti daha vardır ki, onda bunların aksine olarak hutbeden evvel namaza başlanmış olacağı haber veriliyor. Fukahâ her iki sūretin câiz olduğunu

söyliyerek şahs-ı vâhidin iki rivâyeti beyninde münâfât olmadığını söylerler. Lâkin –diğer birçok hadîslerden dolayı– müstahab olan bayram namazında olduğu gibi namazı takdîm etmektir.

Salât-ı istikānın iki rek'at olduğu mücmaün-aleyh ise de keyfiyet-i edâsında ihtilâf olunmuştur. *Sünen-i Ebû Dâvud*'un rivâyetine göre İshāk İbn-i Abdillāh İbn-i Kinâne'yi o târihde Medîne emîri olan Velîd İbn-i Utbe, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in istiskā namazını sormak üzere İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* nezdine göndermiş. Müşârün-ileyh Hazretleri: "«خرج رسول الله صلى الله عليه و سلم متبذلاً متواضعاً متضرعاً حتى أتى المصلى فرقى المنبر فلم يخطب خطبكم هذه . و لكن لم يزل فى الدعاء و التضرع و التكبير . ثم صلى ركعتين كما يصلى فى العيد» = Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem musallāya giyiminde i'tinâsız olarak mütevâzıāne ve mutadarrıāne gitti. Musallāya varınca minbere çıktı, sizin îrâd ettiğiniz hutbelere benzer hutbe îrad buyurmadı. Lâkin muttasıl duā ve tekbîr ile meşgūl oldu. Sonra bayramlarda kıldırdığı gibi iki rek'at kıldırdı*" diye haber göndermiştir. İşte buradaki «كما يصلى فى العيد» lâfzından salât-ı îyd'de olduğu gibi salât-ı istiskāda da zâit tekbirler getirileceğine hükmedilmiştir ki, İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebi budur. Saîd İbn-i Müseyyeb ile Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, Mekhūl ve Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî'nin ve bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebleri de budur. Lâkin cümhûra göre salât-ı istiskāda sâir namazlarda olduğu gibi yalnız iftitah tekbîri almakla iktifâ edilir. Mâlik, Sevrî, Evzâî, İshāk İbn-i Râhûye, kavl-i meşhûruna göre Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Sevr, Ebû Yûsuf, Muhammed ve sâir Ashāb Ebî Hanîfe hep buna kāillerdir. Dâvud-ı Zāhirî ise, ister bayram namazı gibi müteaddid tekbîr ile, ister başka namazlar gibi yalnız iftitah tekbîri ile kılınabilir, diyor. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın her iki namazı biribirine benzetmesi yalnız ikişer rek'at olmaları, kırâetlerinde cehredilmesi ve iki rek'at namazın hutbeden evvel olması cihetlerindendir. Kalb-i ridâ buyurulduğuna ve ilk rek'atte yedi ve ikinci rek'atte beş tekbîr alınıp «سبح اسم ربك الاعلى» ve «هل أتيك» sūreleri kırâet buyurulduğuna dâir Hākim'in «*Müstedrek*»inde ve Dârekutnî ile Beyhakî'nin «*Sünen*» lerinde İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan diğer bir hadîs daha mervî ise de cumhurca râvîleri ihticâca sālih addedilmedikleri gibi Enes *radiya'llāhu anh*'in, Taberânî'nin «*Evsat*»ında mervî: "فصلى ركعتين لم يكبر فيهما الا تكبيرة = *Sonra iki rek'at namaz kıldırdı ve yalnız bir tekbîr aldı*" hadîsine de muārızdır demişlerdir.

Salât-ı istiskānın üçüncü mes'elesi vaktinin ta'yînidir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine binâen Hanefiyye, Mâlikiyye ve Hanâbileye göre salât-ı istiskānın vakti, bayram namazının vaktidir. Şâfiiyye'ye göre râcih olan kavle göre ise ekser ahkâmı bayram namazı ahkâmı gibi olmakla berâber vakt-i muayyeni de yoktur. Salât-i küsûf gibi zâtî sebeb bir namaz olduğu için vakt-i salât, sebeb-i salât ile deverân eder ve gece ile gündüzün her kısmı ona vakit olabilir. Maa-hâzâ vakt-i muhtârı da bayram namazının vaktidir, derler ki: cümhur ile olan hilâfları ehemmiyetsiz bir hilâf olmuş olur.

534. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ حَدِيثُ دُعَاءِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَعَلَى مُضَرَ تَقَدَّمَ وَقَالَ فِى اٰخِرِ هٰذِهِ الرِّوَايَةِ إِنَّ النَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غِفَارُ غَفَرَ اللّٰهُ لَهَا وَاَسْلَمُ سَالَمَهَا ٱللّٰهُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in müstad'afîn-i ehl-i îmân lehine[1] ve Mudar (küffârı) aleyhine[2] duā-yı Nebevîlerine dâir mervî olan hadîs (ki evvelce 449 uncu olarak) geçmişti[3]. (Buradaki) rivâyetin sonunda (Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Gıfâr'a Allah mağfiret etsin, Eslem ile de barışık gitsin*[4]" (diye duā) buyurduğunu da (ziyâde olarak) söylemiştir.

---

[1] « مستضعفون » küffâr elinde bunalıp kalan ve zaîf ve āciz görülen mü'minler demektir ki, (449) uncu hadîste görüldüğü üzere bunlardan murâd, Velîd İbn-i Velîd, Seleme İbn-i Hişâm, Ayyâş İbn-i Ebî Rebîa *radiya'llāhu anhüm* ile çâresizlikten hicrete yol bulamıyan ve hergün îmanları yüzünden türlü türlü işkencelere uğrıyan fedâîlerdir.

[2] Rebîa'dan olan Abdü'l-Kays vefdinin Resûlullâh *sal-la'llâhu aleyhi ve sellem* ile ancak eşhür-i hurumda görüşmeğe fırsat buldukları ve henüz küfürlerinde berdevâm olan Mudar kabâilinin hāil olması buna sebep olduğu (49) uncu hadîsin metninden anlaşılmıştır.

[3] Bu hadîs-i şerîfin Buhârî'ce istiskā ile münâsebeti şu cihettendir: (449) uncu hadîste olduğu gibi (531) inci ile havâşîsinde zikredilen ahādîs-i şerîfeye nazaran bâzı kabâil ile eşhâs-ı muayyene aleyhine, diğer bir takımlarının lehine duā buyurulmasından küffâr aleyhine duānın ve istiskāda da böyle yapmanın câiz olduğunu ifhâm içindir. Kunut duāsında vesâir evkatta olduğu gibi istiskā duāsında da İslâm ve Müslimîn aleyhinde olanların aleyhlerine duā meşrû'dur. Küffârın kaht u galâya giriftâr olmaları, zaîf olmalarını ve binâenaleyh ehl-i İslâm'a tecâvüze vakit bulamamalarını intâc eder. Buhârî bu hadîsi burada işte bu mülâhaza ile tekrâr etmiştir. Yoksa hadîste istiskāya müteallik bir söz geçmiyor. Zālimlerin helâkine ve mü'minlerin necâtına duā etmek mesnûndur. Bâzılarınca zaleme ve küffâr, hürriyet-i dînî ayak altına alan makūleden iseler helâklerine, değil iseler tevbelerine duā edilir, demişlerdir. Nitekim Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in kabîlesi olan Devs, müşrik oldukları ve Ebû Hüreyre'nin vâlidesi Zât-i Pâk-i Risâlet-Penâhî'yi vesîle ederek oğluna eziyet edip fenâ muāmelelerde bulunduğu halde: "اللهم اهد دوساً = *Yâ Rab, Devs'e hidâyet ver*" duā-yı Nebevî'si berekâtiyle hep îmâna gelmişlerdir. Bedir günü de Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in büyük oğlu Abdu'r-Rahmân *radiya'llāhu anh* henüz îmâna gelmemiş ve sevâd-ı müşrikîni teksîr etmek üzere harbe gelmişti. İşte bu harbde Abdu'r-Rahmân sufûf-ı Müslimîn üzerine hamle ettikçe Ebû Bekr ile zevcesi oğullarının helâkine, geri döndükce de tevbesine duā ederlerdi, diye bir rivâyet olduğunu Aynî zikrediyorsa da cây-i nazardır. Zîrâ Bedir gazâsına kadınların iştirak ettikleri pek meşkûktür.

[4] «غفار غفر الله لها و أسلم سالمها الله» daki cinâs-ı iştikāk, pek lâtif değil mi? Bu duā –Buhârî'nin ta'lîkan zikrettiği hadîs-i mürsele nazaran– hep sabah namazında ve son rek'atte olurdu. Yatsı namazında da, öğle namazında da duā buyurulduğu rivâyetleri de vardır. Yatsı ve öğle, hattâ akşam namazlarındaki kunutun mensûh olduğu, sabah namazındaki kunutun neshinde ihtilâf bulunduğu vitir bahsinde geçmişti. Buradaki hadîsin en son cümlelerindeki mâzî sîgaları ihbârî

ma'nâsına da, duā ma'nâsına da gelebilir. Hadîsin üst tarafı duā olması karînesiyle [449 uncuya mürâcaat] mâba'di de duā olarak terceme edilmiştir. Ancak bâzı rivâyetlerde: «اللهم العن بنى لحيان و رعلا و ذكوان»'dan sonra «و عصية عصوا الله ورسوله» diye ihbâra iltifat buyurulmuş ve onu müteākib «غفار غفر الله لها...» denilmiş olduğundan ve bâhusūs **Müslim** rivâyetinde: "أما انى لم اقلها ولكن قالها الله = *Amma dikkat edin, bu kelimeleri söyleyen ben değilim. Onu söyliyen Allāh'tır*" ziyâdesi olduğundan Gıfâr'ın mağfûriyyeti, Eslem'in Allah ile müsâlemeti vahy-i İlâhî ile ihbâr edilmiş olması ihtimâlini takviye ediyor ve son iki cümleyi: "*Gıfâr'a gelince, onlara Allah mağfiret etti, Eslem ile de Allah barışmıştır*" diye terceme etmekte beis kalmıyor. Gıfâr ile Eslem'in her ikisi de Hicaz'ın şarkında ikāmet eden Mudarîlerden oldukları halde duāda Mudar'ın umûmundan istisnâ buyurulmuştur. Gıfâr, **Ebû Zer** *radiya'llāhu anh*'in kabîlesi olup kadîmen ve tâ bidâyet-i İslâm'da îmâna gelmişlerdi. Eslemîlerin **Nebiyy-i Ekrem** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile müsâlemet ahidleri vardı.

535 . عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا رَأَى مِنَ النَّاسِ إِدْبَاراً قَالَ اللَّهُمَّ سَبْعاً كَسَبْعِ يُوسُفَ فَأَخَذَتْهُمْ سَنَةٌ حَصَّتْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى أَكَلُوا الْجُلُودَ وَالْمَيْتَةَ وَالْجِيَفَ وَيَنْظُرُ أَحَدُهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فَيَرَى الدُّخَانَ مِنَ الْجُوعِ فَأَتَاهُ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ تَأْمُرُ بِطَاعَةِ اللهِ وَبِصِلَةِ الرَّحِمِ وَإِنَّ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكُوا فَادْعُ اللهَ لَهُمْ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ إِلَى قَوْلِهِ عَائِدُونَ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى

فَالْبَطْشَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَقَدْ مَضَتِ الدُّخَانُ وَ الْبَطْشَةُ وَ اللِّزَامُ وَ آيَةُ الرُّومِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den[1]:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Hicretden evvel[2]) nasda (yâni Kureyş'de İslâm'a karşı) aleyhdarlık (olduğunu) görünce[3]: "*İlâhî*, (bunlara) *Yûsuf* (*Aleyhi's-selâm*) ın *yedi* (kıtlık) *seneleri gibi yedi* (yıl) *musallat et*" diye duā buyurdu[4]. Öyle bir kalıt (belâsına) uğradılar ki, her şeyi (kökünden) aldı (kuru toprakdan başka bir şey bırakmadı.) O derecede ki, (her çeşit hayvan) derisi, ölü hayvan (etleri), hem de kokmuşlarını ye (meğe başla)dılar[5]. Onlardan biri gök yüzüne bakınca (ziyâde) açlıkdan (gözleri ortalığı) duman (kaplamış gibi) görürdü[6]. Ebû Süfyân (*radiya'llāhu anh*)[7] Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nezdine geldi de: "*Yâ Muhammed, sen Allāh'a tāatı ve sıla-i rahmi emredip duruyorsun. Kavmin ise helâk oldu* (gitdi)[8] *artık onlar için* (bir) *duā et*[9]" dedi. Allah Azze ve Celle Hazretleri[10] «فارتقب يوم تاتى السماء بدخان مبين ✻ يغشى الناس هذا عذاب اليم ✻ ربنا اكشف عنا العذاب انا مؤمنون ✻ انى لهم الذكرى وقد جاءهم رسول مبين ✻ ثم تولوا عنه وقالوا معلم مجنون ✻ انا كاشفوا العذاب قليلا انكم عائدون ✻ يوم نبطش البطشة الكبرى انا منتقمون» * buyurdu[11]. Batşe(-i kübrâ) Bedir günü (olanı) dır[12] demek ki Dühân da, Batşa da; Lizam da, Âyet-i Rûm da (zuhûr etmiş ve) geçmiş[13].

RİVÂYETLER:

«سبع» rivâyeti vardır ki, buna göre: "*Onlar hakkında dilediğim yedi şiddet yılıdır*" demek olur.

* *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 10 - 16*

Bir nüshaya göre «حتى اكلوا» yerinde «حتى اكلنا» ki "*biz yedik*" demekdir. Müşrikler İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in kavmi oldukları için bu i'tibâr ile böyle diyebileceği gibi o kıtlık senelerinde Mekke'de bulundukları için onlar da berâberce zahmet çekmiş olabilirler. Fakat hāle muvâfık ve meşhur olan rivâyet metinde olanıdır.

Bir nüshada «احدهم» yerinde "احدكم = *İçinizden biri*" denilmişdir ve ma'nâsı her hangimiz böyle bir açlığa giriftâr olsa şöyle böyle görür demek olur.

Bâzı nüshalarda «قال الله عز و جل» yerinde «قال الله تعالى» dır.

Bâzı nüshalara göre: «انكم عائدون» dir.

Bâzı nüshalara göre «يوم نبطش البطشة الكبرى انا منتقمون» dir.

Bâzı nüshalara göre: «فقد مضت» dir.

[1] Bu hadîs-i şerîf *Buhârî* kitabının bir çok yerinde tekerrür etmişdir. Sûre-i Rûm'un tefsîrine dâir olan hadîsler meyânında Mesruk İbn-i Ecda-ı Hemedânî'nin şu sözleriyle başlıyor: "Adamın biri Kûfe'nin «*Kinde*» kapısında tahdîs ile meşgūl iken [sûre-i Duhân'daki âyet münâsebetiyle olacak]"*Kıyâmet günü bir duman gelecek ki münâfıkların kulaklarını tıkayacak ve gözlerini bağlayacak, mü'min ise o duman yüzünden zükkâm gibi bir şeye mübtelâ olacak*" dedi. Biz bu sözden ürktük. Ben ise İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in nezdine gittim. Yan tarafına yaslanmış yatmıştı. Ben bu sözü kendisine söyleyince pür-gazab kalktı oturdu. [Müslim'in yine Mesruk'dan rivâyetinde: Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in nezdine biri gelip dedi ki: Şimdi mescidde biri vardır. Kur'ân'ı kendi re'yiyle tefsîr edip duruyor. *«يوم تاتى السماء بدخان مبين» âyet-i kerîmesini tefsîr ederken kıyâmet günü nâsın üzerine bir duman gelip bu duman nefeslerini kesecek ve o duman yüzünden onlara zükkâm gibi bir şey ārız olacak diyor, deyince İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* dedi ki: Duhānı ben size anlatayım:] Dedi ki: Bilen söylesin, bilmeyen de (Allāhu a'lem) desin. Zîrâ insanın bilmediği şey için bilmiyorum, demesi de ilimdir. Allahu Teālâ Peygamberi *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: **«قل ما اسئلكم عليه من اجر و ما انا من المتكلفين»" =*Habîbim, onlara de ki, ben şu hizmet-i risâletime mukābil sizden hiç bir gûne ücret istemediğim gibi mütekellifînden yâni gösteriş yapanlardan da değilim, de*" buyurdu. [Bu âyetin sebeb-i nuzûlü budur ki] Kureyş İslâm'ı kabulden geri kalmışlardı da Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

---

* *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 10*

** *Sûre: 38 (Sād), âyet: 86*

sellem: " اللهم اعن عليهم بسبع كسبع يوسف = *İlâhî, Yûsuf'un zamânındaki yıllar gibi yedi şiddet yılı ile yardımda bulun*" diye Kureyş aleyhine duā buyurmuştu. İlâ-âhirih." Hadîsin alt tarafı buradakinin hemen hemen aynıdır ve lâfızlarında pek az ihtilâf vardır. Demek ki, bu hadîsin mevridi Kur'ân-ı Kerîm'deki Duhân âyetinin tefsîri olup Ebû Süfyân'ın «نادع لهم» niyâzı üzerine istiskā buyurulmuş olması münâsebetiyle ebvâb-ı istiskāya mükerreren idhâl edilmiştir.

[2] Kıssanın hicret-i Nebeviyeden evvel vukūuna diğer tarikden olan Buhârî rivâyetinde İbn-i Mes'ūd'un: «ثم عادوا الى كفرهم» denilerek Kureyş'in «دخان مبين» cezâsını gördükden ve musîbetin duā-yı Celîl-i Nebevî üzerine indifâından sonra yine küfür ve inkâra sapmış olduklarını haber vermesi de delâlet eder ki, bunun cezâsı da biraz sonraki îzahdan anlaşılacağı üzere «*Batşe*» ile «*Lizam*» olmuşdur. Kureyş'in kahta uğramaları hakkındaki duānın sebeb-i aslîsi küfür ve inadları olmakla berâber sebeb-i karîbinin de (177) nci hadîsdeki «*selâ-yı cezûr*» yâni Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* namazda iken bir devenin döl eşini üzerine atıp gülüşmeleri ve istihzā edebsizliklerini azıtmaları olduğunu Hāfız Dimyâtî söylüyor.

[3] Buhârî'nin bâzı rivâyetlerinde: "أن قريشا أبطوا عن الاسلام... = *Kureyş dâire-i İslâm'a girmekde geciktiler*", diğerinde: "لما استعصوا على النبي صلى الله عليه و سلم» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'e karşı çetin davrandılar*", üçüncü bir rivâyetinde de: "لما غلبوا على النبي صلى الله عليه و سلم و استعصوا عليه» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'e inadlariyle galebe edip ona karşı çetin davrandıklarında*" sūretlerinde vârid olmuştur ki, ma'nâları bir yola çıkar.

[4] Bâzı tariklerden bunu Buhârî: «اللهم اكفنيهم بسبع كسبع يوسف»" = *İlâhî, Yûsuf'un yedi yılı gibi yedi yıllık şiddet ile bu heriflerin belâsını başımdan at da onlarla uğraşmıyayım*"; bir diğerinde «اكفنيهم»e bedel «أعنى عليهم» buyurulduğu rivâyet edilmiştir ki, hep rivâyet bi'l-ma'nâdır.

[5] Ölü hayvan «ميتة» kokmuş hayvan eti de «جيفه» mukābi'lidir. Beyinlerinde fark vardır. Vech-i şer'îsi üzere zebhedilmemiş hayvan, tâze iken bile ekli haram olan meytedir. Cîfe ise onun kokmuşudur.

Diğer rivâyetinde: "فدعا عليهم النبي صلى الله عليه وسلم فأخذتهم سنة حتى هلكوا فيها و أكلوا الميتة والعظام» = *Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem onların aleyhine duā buyurdu da onları bir kıtlık yakaladı ki, o yıl helâk oldular, ölü eti yeyip kemik kemirdiler*" denilmiştir.

[6] Buhârî'nin diğer rivâyetinde daha sarîh olarak: «حتى جعل احدهم يرى ما بينه و بين السماء كهيئة الدخان من الجوع» = *Nihâyet iş o raddeye geldi ki, her hangi biri baktığında açlığından kendisiyle gök yüzü arasında duman gibi bir şey gördü*" denilmiştir.

[7] Cûzcânî ile Beyhakî'nin mevsūlen rivâyetlerinde de "«فجاءه ابوسفيان و ناس من اهل مكة ، فقالوا يا محمد انك بعثت رحمة و ان قومك قد هلكوا» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem nezdine Ebû Süfyân ile ehl-i Mekke'den bâzıları gelip dediler ki: Yâ Muhammed, sen rahmet olarak ba'ş olundun. Senin kavmin ise helâk oldular*" tarzında olup Ebû Süfyân'ın Huzūr-ı Âlî-i Risâlet-Penâhî'ye yalnızca gitmeyip vücûh-i ehl-i Mekkeden bâzılarını da yanına almış olduğu anlaşılıyor. (177) nci hadîsteki selâ-yı cezûr kıssasından da'vat-ı Celîle-i Nebeviyye'nin hedefe ısābetinden ehl-i Mekke'nin küfür ve inadlariyle berâber tecrübe netîcesi olarak ne kadar ürktükleri anlaşılıyor. Ehl-i Mekke'nin o devirlerdeki hāli, kavm-i Fir'avn'un: "«فلما جاءتهم اياتنا مبصرة قالوا هذا سحر مبين * و جحدوا بها و استيقنتها انفسهم ظلما و علوا»* = *Onlara bizim âyâtımız ap-âşikâr olarak göründüğünde işte bu, açık bir sihirdir, dediler. Bu âyâtın sıdk-ı nübüvvete delîl olduğuna nefisleri yakîn-i tâm hāsıl etmişken yine muttasıf oldukları zulümden ve kibirlerinden dolayı bile bile inkâr ettiler*" nazm-ı kerîminde Hak Teālâ'nın tasvir buyurduğu hallerine ne kadar benziyordu! Bunların inadına küfretmelerinin menşei kibir ve taazzum idi.

Ebû Süfyân ile rüfekāsının kıtlık sıkıntısı üzerine bu gibi mukaddimelerle Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gönlünü almaya gelmeleri, kıssanın hicretten evvel vâkı' olduğuna delâlet eder. Zîrâ Ebû Süfyân *radiya'llāhu anh*'in Bedir'den evvel Medîne taraflarına geldiğine dâir hiçbir rivâyet yoktur.

[8] Ebû Süfyân «*senin kavmin*» demesi Kureyş'in Uzaktan, yakından hep Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e karâbetleri olduğuna binâendir. Ebû Süfyân **«و ما ارسلناك الا رحمة للعالمين» mûcebince "*Âlemîne rahmet olarak mürsel olduğunu söyleyip dururken kendi hîşânına bu rahmetin ısābet etmemesi ve bunların duā ile helâk olmaları revâ değildir*" demek istiyor.

[9] Nebiyy-i rahmet ve hâdî-i ümmet *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu niyaz ve istirham üzerine kendi düşmanları için duā buyurdular mı? İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* buradaki rivâyete nazaran bun-

---

* *Sûre: 27 (Neml), âyet: 13, 14*

** *Sûre: 21 (Enbiyâ), âyet: 107*

dan şâkit ise de Buhârî'nin diğer rivâyetlerinden birine nazaran Ebû Süfyân: "استسق الله لمضر فانها قد هلك = *Yâ Muhammed, Mudar kabâili için Allah'tan yağmur niyâz et, zîrâ helâk oldular*" demesine mukābil: «لمضر؟ انك لجرئ. فاستسق فسقوا» = *Nasıl, Mudar için mi duā edeyim? Sen hakîkaten cür'etkârsın*" buyurmuş ise de "*yağmur duāsını etti, mudar da yağmur gördüler*" denilmiş olduğuna bakılırsa hem istiskā buyurulmuş, hem de duā-yı Nebevîleri berekâtiyle o kıtlık belâsı mürtefi' olmuştur. Bu rivâyette Ebû Süfyân'ın Mudar için şefâatte bulunması diğer rivâyetlerde Kureyş için istişfâ' etmiş olmasına münâfî değildir. Zîrâ Kureyş de Mudardandır ve kıtlık yalnız Mekke'ye münhasır kalmayıp İslâm'a adâvetleriyle ma'rûf olan diğer Mudar kabâiline de sirâyet etmişti. Müslim'in rivâyetine nazaran Ebû Süfyân: "يا رسول الله استغفر الله لمضر = *Yâ Resûla'llāh, Mudar için Allah'tan mağfiret niyâzında bulun*" demiş ki, Resûl *aleyhi's-salatü ve's-selâm*'ın isti'zām edip hayretle telâkkî buyurdukları keyfiyet de işte bu istiğfâr hükmü olmuş olur. Nasıl oluyor da küfründe bu kadar musır olan Mudar bugün istiğfâr talebinde bulunuyor ve senin onların nâm ve hesâbına bunu taleb edişin hakîkaten cür'etkârlıktır, demek istemişlerdir. Filhakîka o zamanlarda Mudar'ın îmân edeceklerini ümid etmedikleri için aleyhlerine bile duā buyurmuşlardır.

Zât-i Akdes-i Risâlet-Penâhî'nin taaccübleri istiskā taleplerine değil, istiğfar taleplerine râci' olduğundan muttasıf oldukları rahmet iktızāsınca istiskā buyurmuşlardır. İstiskānın hem vakı', hem de semerât-ı celîlesi hāsıl olduğuna Cûzcânî ile Beyhakî'nin biraz evvel mevzū-i bahs olup Buhârî'nin de ta'lîkan sevkettiği hadîsteki: "«فدعا رسول الله صلى الله عليه و سلم فسقوا الغيث. فاطبقت عليهم سبعاً و شكا الناس كثرة المطر. قال اللهم حوالينا و لا علينا. فانحدرت السحابة عند رأسه فسقوا الناس حولهم» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem duā buyurdu ve onlara yağmur ihsân olundu. Yedi gün yedi gece adamakıllı ıslandılar. Ondan sonra halk yağmurun çokluğundan şikâyete başladılar. Bunun üzerine: Yâ Rab, etrâfımıza yağdır, üzerimize değil, diye duā buyurunca mübârek başının üstünden bulut sıyrıldı. Etraftaki halk yağmurdan istifâde etmeğe başladı*" ziyâdesi de delâlet eder. Beyhakî «*Delâil*» de ayni kıssayı Kâ'b İbn-i Mürre yâhud Mürre İbn-i Kâ'b-ı Behzî *radiya'llāhu anh*'den: "انك لجرئ ألمضر؟ = *Sen hakîkaten cür'etlisin. Mudar için mi istiskā edeyim?*" lâfziyle rivâyet eder. Bu rivâyette Kâ'b İbn-i Mürre *radiya'llāhu anh*'in de Huzūr-ı Risâlet-Penâhî'ye gelenlerden biri olduğu anlaşılıyor. Lâkin Resû-

lullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in duāda teehhur buyurduklarını görünce: "يا رسول الله استنصرت الله فنصرك و دعوت الله فاجابك = *Yâ Resûlâ'llāh, Allāh'tan nusret diledin, sana nusret verdi. Allāh'a duā ettin sana icâbet etti*" mukaddemesiyle kendisinin istişfâ' etmesi üzerine mübârek ellerini kaldırıp: "اللهم اسقنا غيثاً مغيثاً مريعاً مريئا طبقاً عاجلاً غير رائث نافعاً غير ضار = *İlâhî, bize can kurtaran, bereketli, lâtif ve hoş-güvâr, her tarafa şâmil, ācil ve gecikmez nâfi' ve zarar vermez bir rahmet ihsân et*" diye duā buyurduklarını rivâyet etmektedir. Bu duā *Sünen-i İbn-i Mâce* ile *Müsned-i Ahmed*'de de Kâ'b İbn-i Murre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilmektedir. Müşârün-ileyhin rivâyetinde de: «فاجيبوا فما لبثوا ان أتوه فشكوا اليه كثرة المطر فقالوا» "قد تهدمت البيوت . فرفع يديه فقال اللهم حوالينا ولا علينا ..» = *Müşriklerin matlubları verildi. Ancak çok sürmeden tekrar gelip yağmurun çokluğundan şikâyet ettiler ve: Evler yıkılmıya başladı, dediler. Bunun üzerine mübârek ellerini kaldırıp* «اللهم حوالينا و لا علينا» *buyurdu*..." denilmiş olduğundan biraz evvel Cûzcânî ile Beyhakî'nin mevsūlen ve Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiğinden bahsettiğimiz İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* hadîsinin o kısmı hakkındaki şüphe şârih Askalânî'ce tamâmen zâil olmuş oluyor. Zîrâ İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in o hadîsteki «اللهم حوالينا و لا علينا» ya dâir olan kısmı Mekke'deki istiskāya değil, Enes *radiya'llāhu anh*'in bahsettiği Medîne istiskālarından birine āid olup râvîlerden Esbat İbn-i Nasr'ın yanlışlıkla iki rivâyeti yekdiğere mezcetmesinden ileri geldiğine bâzıları zâhib olmuşlardır. Şârih Aynî de bu yanlışlığa kāil olanlardan biridir. İbn-i Hacer-i Askalânî ise istishā, yâni yağmurun kesilmesini niyaz kıssasının teaddüdüne kāil oluyor.

[10] Bu âyât-ı kerîmeyi bu münâsebetle okuyan zât –diğer tariklerden gelen rivâyâtın delâletiyle– İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'dir. Yoksa Ebû Süfyân'nın duā istirhâmına mukābil Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tarafından cevâben tilâvet buyurulmuş değildir. Zîrâ İbn-i Mes'ūd'un siyâk-ı beyânına göre bu âyât-ı kerîmenin nüzûlü için vukūa gelen esbâbın birincisi bu kaht hādisesidir. Bu âyet de sebeb-i nüzûlüne bittabi' tekaddüm edemez.

[11] Buhârî'nin Sûre-i Duhān tefsîrindeki İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* rivâyetine nazaran bu âyât-ı kerîmenin tefsîri şu oluyor: Bu, yâni duhān âyeti, Kureyş'in Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e āsî gelmeleri üzerine Yûsuf *aleyhi's-selâm*'ın kaht senelerine mukābil kaht yıllarına uğramaları için duā buyrul-

duğu ve duā-yı Nebevî üzerine kaht ve meşakkat-i azîmeye giriftâr oldukları zaman zuhûra gelmişdir ki, bir âdem gök yüzüne baktığı zaman kendisiyle gök arasında açlıkdan dumana benzer bir şey görürdü. İşte o zamanlarda da Allāhu Teālâ: "«فارتقب يوم تاتى السماء بدخان مبين * يغشى الناس هذا عذاب اليم *» = *Semânın, bu adamların her tarafını kaplayacak şüphe götürmez bir duman göstereceği dehşetli günü gözle. İşte bu, elîm bir azabdır*" âyet-i kerîmesini inzal buyurdu. Âyet zuhûr edince Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanına gelip: Mudar için Allāh'dan yağmur niyâzında bulun. Zîrâ artık helâk oldular, denildi. Bu teklifte bulunan bir kimseye Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: «ألمضر انك لجرى» buyurdu da yine taleb-i sukyâda bulundu ve onlara yağmur verildi. Bunun üzerine: «انكم عائدون» yâni "«ربنا اكشف عنا العذاب انا مؤمنون * انى لهم الذكرى و قد جاءهم رسول مبين * ثم تولوا عنه و قالوا معلم مجنون * انا كاشفوا العذاب قليلا انكم عائدون **» = *Onlar belâyı görünce ey bizim rabbimiz, şu azâbı üzerimizden sıyırıp at, biz artık îmân ediyoruz, dediler. Nerde onlar, nerde uslanma! Bu azâbın ref'inden daha mühim şeyler gördüler de îmân etmedilerdi. Onlara her şeyi açıkça öğreten, haber veren bir Peygamber geldi. Sonra ne oldu? Ondan yüz çevirip muallem ve mecnun dediler, yâni söylediklerini kendisine başka bir adam öğretiyor diye iftirâ ve hāl-i vahiyde kendisine ārız olan gaşy ve bî-hôdîye bakıp cinlerin tasallutuna uğramış mecnun telâkkî ettiler. Her ne ise biz azâbı ey müşrikler Peygamberimizin duāsiyle az bir müddet için ref' ediyoruz amma siz yine inkâr ve isyan vâdîlerine avdet edeceksiniz*" âyetleri nâzil oldu. Lâkin onlar refâhı bulunca yine –Allāh'ın verdiği haber-i sādıka mutābık olarak– evvelki refah zamanlarındaki hāl-i küfre avdet ettiler. Bunun üzerine Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri: "«يوم نبطش البطشة الكبرى انا منتقمون ***» = *Hele sen onları batşe-i kübrâ ile yakalayacağımız günü gözleyedur, bizim nasıl intikām aldığımızı görürsün*" âyet-i kerîmesini inzal buyurdu. (Batş) —Āsım'ın beyânına göre— bir kimseyi arslan gibi unf u satvetle kavrayıp tutmak demektir.

Buhârî'nin sûre-i Yûsuf ve sûre-i Rûm ve sûre-i Sâd (ص) tefsirlerindeki rivâyâtında İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in «*Dühân*» âyetinin Kûfe'deki kıssa-hânın dediği gibi kıyâmet âyâtından olmadığına «انا كاشفوا العذاب» âyet-i kerîmesini delil göstererek: "«أفيكشف عنهم

---

* *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 10, 11*
** *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 12-15*
*** *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 16*

« العذاب يوم القيامة؟ = *Kıyâmet günü onlardan azab ref' olunacak mı imiş ?*" Ve : " أفيكشف عنهم عذاب الآخرة اذا جاء؟ = *Âhiret azâbı onların başına geldiğinde ref' olunur mu imiş*" diyor. Müşârün-ileyhin bu inkârı ictihâdîdir. Delîli, Kur'ân'dan olduğu için hakîkaten pek kuvvetlidir. Zîrâ ehl-i Mekke'nin: « ربنا اكشف عنا العذاب انا مؤمنون » demiş olduklarını Hak Celle ve Alâ bize haber verdiği gibi onlara cevâben de : « انا كاشفوا العذاب قليلاً انكم عائدون » buyuruyor. Âyetdeki «*Dühân*», alâmât-ı kıyâmetten biri olsa hîn-i zuhûrunda ne küffârın: « ربنا اكشف عنا... » demelerine imkân kalır, ne de « انا كاشفوا العذاب ... » cevâbı sahîh olabilir.

Ancak *Sahîh-i Müslim*'de Ebû Serîha Huzeyfe İbn-i Esid *radiya'llâhu anh*'den kıyâm-ı kıyâmetten evvel on âyetin zuhûra geleceği merfûan rivâyet edilmektedir. Huzeyfe *radiya'llâhu anh: "Biz kıyâmet hakkında müzâkerede iken apansızın Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem çıkageldi ve* « لن تقوم حتى ترون قبلها عشر آيات » Yâni : '*Siz daha evvel on âyet müşâhede etmedikçe üzerinize kıyâmat kopmaz.*," buyurdu, diyor ki, kıssa herhalde Medenîdir. Bu on âyet şunlardır: 1 — Dühân, 2 — Deccâl, 3 — Dabbetü'l-arz, 4 — Güneşin mağribten tulûu, 5 — Îsâ Aleyhi's-selâm'ın nüzûlü, 6 — Ye'cûc ü Me'cûcün hurûcu, 7, 8, 9 — Biri maşrıkta, biri mağribde, biri de Cezîretü'l-Arab'da olmak üzere üç husuf yâni arzın çöküntüsü, 10 — Aden'den zuhûr edip nâsı mahşere, toplantı yerine [ki, Şam'dır, diyorlar] doğru önüne katan bir ateş. Enes *radiya'llâhu anh*'den de *İbn-i Mâce*'de alâmât-ı kıyâmetten biri olmak üzere Dühandan bahsedilmektedir. Abdü'r-Rezzâk ile İbn-i Ebî Hâtem'in kitablarındaki rivâyetlerde de Alî *radiya'llâhu anh*'in: "*Dühân âyeti henüz geçmedi*" diyerek Kûfe'deki kıssa-hânın dediği gibi dühânı bir ta'rîf edişi vardır. İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs, Ebû Saîd-i Hudrî, Huzeyfe İbn-i Yemân ve Ebû Mâlik-i Eş'arî *radiya'llâhu anhüm*'den Taberî'nin bu bâbdaki rivâyetleri de nazar-ı i'tibâre alınırsa dühânın iki olduğuna hükmetmek zarûrîleşir. Biri âyet-i kerîmedeki dühân ki, İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in hüccet-i kaviyyesi iktisâzınca zuhûr etmiş ve geçmiştir. Diğeri kıyâmetten evvel zuhûru haber verilen âyât-ı aşerenin birincisi olan dühân ki, o da ayrı bir alâmettir. Zihni biraz karıştıran yalnız bir nokta var: Taberî, Huzeyfe İbn-i Yemân *radiya'llâhu anh*'den âyât-ı aşereyi rivâyet ediyor ki, *Müslim*'deki Ebû Serîha'nın yâni diğer Huzeyfe'nin rivâyeti gibidir. Ve bu rivâyetinde Huzeyfe: "*Yâ Resûla'llâh dühân nedir?*" diye soruyor. Resûlullâh *salla'llâhu*

aleyhi ve sellem «يوم تاتى السماء بدخان مبين *» âyetini okuduktan sonra: "«يملأ ما بين المشرق و المغرب يمكث اربعين يوماً و ليلة . اما المؤمن فيصيبه كالزكمة و اما الكافر فهو كالسكران يخرج من منخريه و اذنيه و دبره و تكون الارض كلها كبيت او قد فيه النار» = *Bu duman maşrık ile mağribin arasını doldurur. Kırk gün kırk gece kalır. Mü'min olan bu dumandan dolayı zükkâm gibi bir şey ile musāb olur. Kâfir ise sarhoşa döner. Bu duman onun burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen çıkar. Bütün yer-yüzü de içinde ateş yakılmış bir odaya döner*" cevâbını aldığını haber veriyor. *Müslim*'deki Huzeyfe hadîsinde ne bu suâl, ne de cevâbı var. Anlaşılan bu son rivâyette her iki Huzeyfe'nin rivâyetleri ayni Sahābînin rivâyeti diyerek mezcedilmiş. Dühânın bu ta'rîfi diğer rivâyâtta varsa da bu ta'rîfin sûre-i Dühân'daki âyet ile te'yîd buyurulması ciheti rivâyetin kuvvetini kesrediyor. Nitekim Taberî de başka bir sebeb göstererek olsun rivâyetin za'fına hükmediyor. Askalânî de bu ta'rîf-i Nebevî'yi *Taberânî*'de müstahrec Ebû Mâlik Eş'arî rivâyetiyle îrâd ve gerek onun ve gerek hadîslerin za'fını beyân ettikden sonra: "*Zaîf olmakla berâber bunca ahādîsin yekdiğerini takviye etmesi bunun bir aslı olduğuna delâlet eder. Huzeyfe hadîsinin de tarîkı sâbit ise İbn-i Mes'ūd hadîsinde mevzū-i bahsolan kıssa-hân, Huzeyfe'nin kendisi de olmak ihtimâli vardır*" diyor. Her halde dühânın iki olması nokta-i nazarı galebe ediyor demektir.

[12] Yevm-i Bedir, Batşe-i kübrâ günüdür. Çünkü ehl-i Mekke aded ve udedlerine güvenerek karşılarına çıkacak ehl-i İslâmı bir içim su gibi kolayca imhâ edeceklerini zannederken pek fâhiş bir mağlûbiyyete giriftâr olmuş ve ehl-i hall ü akd olan sanâdîd-i ricalden yetmişini meydân-ı ma'rekede bırakıp yetmişini esir vermişlerdi. Bu felâket-i uzmâ bir daha kalkınmıya mahal bırakmıyacak kadar bellerini kırdı.

[13] Burada dört âyet zikredilmiş. Halbuki İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in diğer rivâyetine nazaran o zaman beş âyetin geçmiş olduğunu haber veriyor: Lizâm, Rûm, Batşe, Kamer, Dühân. Dühân ile Batşe'nin ne olduğu görüldü. Lizam: Rüesâ-yı Kureyş'ten yetmişinin yakayı ele verip ehl-i İslâmın eline esîr düşmesidir. Kamer: İnşikāk-ı kamerdir. Rûm da «الم * غلبت الروم **» âyet-i kerîmesinde haber verilen Îrânîlere Rûm'un galebesidir.

---

* *Sûre: 44 (Dühân), âyet: 10*
** *Sûre: 30 (Rûm), âyet: 1 - 2*

İnşikāk-ı kamer, nübüvvet ve risâlet için müşrikîne karşı hüccet-i kātıa olarak zuhûr etmiş olduğundan kıyâmette, yâhud kıyâmetten evvel inşikāk-ı kamer'e muntazır olmaya mahal kalmamıştır. Diğer dördü ise kable'l-vukū' ihbâr edilmiş olup ihbar vechile zuhûra gelmiş hādisâttır ki, her biri bir ihbâr ani'l-gayb olmak i'tibâriyle yine birer mu'cizedir. Eşrât-ı sâate dâir haber verilen diğer âyâtın kâffesi de böyledir. Ancak sübûtları ve küffâra karşı hüccet olmaları, zuhurlarına vâbestedir. Biz mü'minler için zāhir olan mu'cizeler Nübüvvete hüccet olduğu gibi henüz zuhûra gelmeyenleri de muhakkaku'l-vukū'dur.

536. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رُبَّمَا ذَكَرْتُ قَوْلَ الشَّاعِرِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلٰى وَجْهِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَسْقِى فَمَا يَنْزِلُ حَتّٰى يَجِيشَ كُلُّ مِيزَابٍ وَهُوَ قَوْلُ أَبِى طَالِبٍ :

وَأَبْيَضَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ *
ثِمَالُ الْيَتَامٰى عِصْمَةٌ لِلْأَرَامِلِ .

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Medîne'de minbere çıkıp) istiskā buyurduğunu [1] ve daha inmesine mahal kalmadan bütün olukların gürül gürül aktığını görünce mübârek vech-i şerîflerine baka baka şâirin:

و ابيض يستسقى الغمام بوجه ثمال اليتاما عصمة للارامل

sözünü —ki, (râvî, Abdullāh İbn-i Dînâr-ı Adevî'nin dediği üzere) Ebû Tālib'in kelâmıdır— nice def'alar yâdetmişimdir [2].

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda «كل ميزاب» yerine kâf ile lâm'ın kalbiyle «لك ميزاب» diye geçmiş ise de Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî bunun tashîf olduğunu söylüyor.*

«وهو قول ابي طالب» cümlesini bâzı nüshalarda burada olduğu gibi beytten evvel, bâzılarında da sonra yazılmıştır. Sonra yazanların bâzıları da «قولُ» yerine nasb ile «قولَ» diye zaptetmişlerdir.

Bu hadîs, *Buhârî*'de ta'lîkan ve *İbn-i Mâce*'de mevsūlen rivâyet edilmiştir. *Tecrîd* sāhibinin mukaddimesinde beyân ettiği şarta muhâlif olarak bu muallâk hadîsi alması, Buhârî'nin daha evvel zikrettiği hadîs-i mevsūlden ziyâde ve cüz'îce bir tafsîli hāvî olmasından ve Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bunda mevzū-i bahs olmalarından ileri gelmişe benziyor. Zîrâ hadîs-i muttasılda yalnız İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu beyt ile temessül ettiği mezkûr olup istikā-yı Nebevî zikredilmiyor. Hadîsi rivâyet eden zât, Sahābî-i müşârün-ileyhin torunu Ömer İbn-i Hamze olup hakkında İmâm-ı Ahmed ile Neseî taraflarından söz söylenmiş olduğu için rivâyetini Buhârî ta'lîk etmiş demek oluyor. Lâkin bu zat bir çok eimme-i nakd-i hadîse göre sikāttandır. Yalnız bâzılarınca arasıra rivâyetde hatā eder diye hıfzı cihetinden biraz ma'lûl sayılır. Bu gibi ruvâtın haberleri mütâbaa ve i'tidad tarikleriyle «*sahîh li-gayrihî*» mertebesine varabilir. Nitekim Müslim ile Ebû Dâvud ve Tirmizî ve İbn-i Mâce hadîslerini tahrîc etmekde beis görmemişlerdir. Maahâzâ bu hadîs-i muallâk'a tekaddüm eden rivâyet-i mevsūlenin senedinde de Abdu'r-Rahmân İbn-i Abdi'llāh İbn-i Dînâr-ı Adevî dâhildir ki, o da o mertebeden ve hadîsi yazılabilir zuafâdan sayılır. Her iki tarikden gelen rivâyetler yekdiğere ādıd olduklarından hadîs yine sahîhdir [Mukaddime'nin (111-116) [İkinci Baskı, s. 114-119] ıncı sahifelerindeki i'tibâr ve mütâbaat bahsi ile (195-197) [İkinci Baskı, s. 200-202 inci] sahifelere mürâcaat.]

[1] Bu istiskā-yı Nebevî'nin re'sen vâkı' olmayıp taleb ve suâl üzerine vukūa geldiği kaviyyen zannedilmektedir. Nitekim Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den «دلائل بيهقى» de şöyle bir rivâyet vardır: A'râbînin biri huzūr-ı âlî-i Risâlet-Penâhî'ye gelip kahtdan

* «لك ميزاب» nüshasının eser-i tashîf olduğunu, Şeyhu'l-İmâm Bedrüddîn Aynî de *Umdetü'l-kārî*'de bize bildirmiştir. K. M.

şikâyet olmak üzere: «يا رسول الله و الله لقد أتيناك و لا لنا بعير يئط و لا صبى يغط» = *Yâ Resûla'llāh, Allāh'a kasem ederim ki, bizim ne inildeyebilecek bir devemiz kaldı, ne de bağırabilecek çocuğumuz*" dedikten sonra âtîdeki şiiri inşâd etti :

أتيناك والعذواء يدمى لبا نها	و قد شغلت ام الصبى عن الطفل
و القى بكفيه الفتى استكانة	من الجوع ضعفا مايمر و لا يحلى
ولا شيئ مما يأكل الناس عندنا	سوى الحنظل العامى والعلهز الفسل
و ليس لنا الا اليك فرارنا	و اين فرار الناس الا الى الرسل

"*Sana geldik yâ Resûla'llāh, ama hâlimiz şu : tâze kızların didinmeden sîneleri kanıyor, çocuklu anaların yavrularına bakmaya vakitleri yok. Delikanlılar da açlıkdan o kadar zayıf ki, miskin miskin elleri yanlarına gelmiş, ağızlarından acı tatlı hiç bir söz çıkamaz oldu. İnsan yiyeceği olarak bizde bu yılın Ebû Cehil karpuzu ile en bayağı* «علهز» *den başka hiç bir şey yok Artık senden başka ilticâ edecek yerimiz kalmadı. Zâten halkın ilticâgâhı Peygamberler olmayıp da neresi olabilir?*" [İlhiz : – *Kāmus* mütercimінin beyânına göre – bir nevi' taâm ismidir ki, A'râb tāifesi pek kaht zamanlarda devenin tüylerini kanla yoğurup eklederler... ve bir nevi' nebat adıdır ki, Benû Süleym diyârında nâbit olur.] Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hemen ridâ-yı şerîfini sürüyerek ayağa kalkdı ve minbere çıkıp Allāh'a hamd ü senâ etti. Sonra: "«اللهم اسقنا غيثاً مريئاً مريعاً طبقا نافعاً غير ضار عاجلا غير رائث تملأ به الضرع و تنبت به الزرع و تحيي به الارض بعد موتها و كذلك تخرجون» = *İlâhî, bize lâtif ve hoşgüvâr, bereketli, her tarafa şâmil, menfaatli ve zarar vermez, ācil ve gecikmez, hayvânâtın memelerini dolduracak, ekinleri bitirecek ve toprakları ölümlerinden sonra ihyâ edecek bir rahmet ver. Ey cemâat, bilmiş olunuz ki, Allāh'ın buyurduğu gibi siz de kabirlerinizden böyle çıkacaksınız*" buyurdu.

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bahsettiği istiskānın talebe binâen vâkı' olduğunu Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan bu hadîsin mâba'di daha ziyâde isbât eder. Zîrâ Enes *radiya'llāhu anh* bundan sonra şöyle diyor: «Allāh'a kasem olsun ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* duāya kalkan ellerini daha indirmeden gök yüzü boşandı. Çok geçmeden de ehl-i bitānenin, yâni Medîne hâricindekilerin gelip: "*Aman boğuluyoruz, boğuluyoruz!*" diye feryadlar duyuldu. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mübârek ellerini tekrar semâya doğru kaldırıp: «حوالينا ولا علينا» diye duā buyurdu. Derken bulutlar Medîne'nin üzerinden kenarlara doğru sıyrıla sıyrıla hotuz gibi bir şekil aldı. Bu hāli gören Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi*

ve sellem mübârek dişleri görününceye kadar tebessüm buyurup: «لله در ابى طالب لوكان حاضرا لقرت عيناه . من ينشدنا شعره ؟» = *Aşkolsun Ebû Tālib'e! Şimdi burada bulunaydı Karînü'l-ayn olurdu. Onun şiirini bize kim inşâd edebilir?*" Buyurdu. Bunun üzerine Alî İbn-i Ebî Tālib ayağa kalkıp: "*Yâ Resûla'llāh bana öyle geliyor ki:*

وابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتامى عصمة للارامل
يلوذ به الهلاك من آل هاشم فهم عنده فى نعمة و فواضل
كذبتم و بيت الله يبزى محمد و لما نطاعن حوله نناضل
و نسلمه حتى نصرع حوله و نذهل عن ابنائنا والحلائل

Mübârek yüzü suyu hürmetine bulutlardan yağmur niyâz edilen böyle bir zât-i kerîmü's-sıfat bırakılır mı imiş? Öyle bir keremkâr ki, yetimler onun eline bakar, dullar ve yoksullar ona güvenir. Âl-i Hâşim'in fakirleri ona sığınır. Âl-i Hâşim onun sâyesinde ni'mete müstağrak ve çeşid çeşid, bol bol in'amlara mazhardır. Ey Kureyş, Beytu'llāh'a kasem ederim ki, siz aldanıyor, hayâl-i hâma kapılıyorsunuz. Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hakkındaki sû-i kasdiniz —biz onun etrâfında pervâne gibi dönüp uğurunda döğüşmedikce ve harbler etmedikçe— fi'le çıkarılır mı zannediyorsunuz? Hepimiz onun etrâfında hâk-i helâke serilmedikçe, çoluklarımızı, çocuklarımızı bize unutturacak fedâkârlıkla müdâfaa etmedikçe onu size teslim mi edecek mişiz?!» *sözlerini murad buyuruyorsunuz*" diyerek kasîdeden bir kaç beyit okudu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* " اجل = *Evet*" dedi. Ondan sonra Benû Kinâne'den biri kalkıp şu beyitleri inşâdetti:

لك الحمد والحمد ممن شكر سقينا بوجه النبى المطر
دعا الله خالقه دعوة واشخص معها اليه البصر
فلم يك الا كالقا الردا و اسرع حتى رأينا الدرر
دفاق العزائل جم البعاق اغاث به الله عليا مضر
فكان كما قاله عمه ابو طالب ذو رواء اغر
فمن يشكر الله يلق المزيد و من يكفر الله يلق الغرر

= *İlâhî, hamdolsun ki, Nebiyy-i Ekrem'in yüzü suyu hörmetine bize yağmur verildi. Şükredenin şânı da bizim yaptımığız gibi hamd ü şükretmektir. O Peygamber-i zî-şân Hâlık'a bir kerre duā etti. Duā ederken de O'na doğru gözlerini dikti. Derken sırtından bir ridâyı atacak kadar vakit geçti, geçmedi şarıl şarıl yağmurun boşandığını gördük. Tulumlardan boşanan o yağmur yok mu? İşte Mudar, Allah seni onunla kurtardı. İş, Nebiyy-i*

Ekrem'in ammi, güzel yüzlü, dürüst özlü, alnı açık Ebû Tālib'in dediği gibi oldu. Allāh'a şükreden ziyâdeyi bulur. Allāh'a küfreden de kendini belâya sokar" Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunu işitince o şahsa: "ان يكن شاعر أحسن فقد أحسنت = *Güzel söz söylemiş bir şâir varsa, senin sözün güzeldir"* buyurdu.

[2] Beytin ma'nâsı bundan evvelki hāşiyenin hilâlinde zikredildi. Buradaki «و ابيض» lâfzı ref' ve nasb ile rivâyet olunduğu gibi sonraki «ثمال» ile «عصمة» lâfızları da sıfat ba'de's-sıfât olmak üzere mansūb veya merfû'dur. Ref'in vechi «و هو ابيض» takdîrinde olarak mübtedâ-yı mahzûfe haber vâkı' olduğuna göredir. Nasbın vechi ise kasîdenin evvelki:

«وما ترك قوم لا اباك سيدا يحوط الذمار غير ذرب مواكل» =

Kahrolası herif! Irz ve nâmûsu himâye eden ve ehl ü hîşânının âb-ı rûyunu sıyânet eyleyen, bununla berâber bed-zebân olmadığı gibi kimseye de yük olmayan sāhib-i siyâdet bir kimseyi bir kavmin terk etmesinde ne ma'nâ var bilmem» beytinde olan «سيدا» lâfzına ma'tūf olmasıdır. «و ابيض» nın başındaki vâv'ı «رب» ma'nâsına alarak bu elfâzı mecrûr okuyanlar da varsa da bu vech o kadar vecîh sayılmıyor.

Bu kasîde-i tannâneyi Ebû Tālib «شعب» de Benû Hâşim ve Benû Muttalib ile birlikde mahsūr olduğu sırada söylemiştir. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in da'vâ-yı nübüvvetten ferâgati için gerek kendilerine, gerek îmân edenlere, gerekse karâbet veya insaf dolayısiyle tarafdar görünenlere karşı ezâ ve cefâdan Kureyşîler geri durmamışlardı. Hakîkaten müdebbirâne ve beşer için tâkat berendâzâne olan bunca sa'ylerinin hep hebâ olup gitdiğini, nûr-ı İlâhîyi ıtfâ için sarfetdikleri emeklerin hep abes ve beyhûde olduğunu görünce daha müessir bir tedbir düşünüp Resûl-i Hüdâ'yı ve tarafdarlarını kat'-ı münâsebât ile acze düşürmek yoluna sapılır. Bütün Kureyşîler arasında akdolunup tevsîk-ı ahkâmı için Kâ'be'nin içinde hıfzedilen ahd-nâmeye göre bunlarla kimse görüşmeyecek, münâsebât-ı sihriyye kat' olunacak, muhtâc oldukları nafakayı bey' ü şirâ tarîkiyle dahi tedârik etmelerine mümânaat edilecekti. Ebû Tālib Benû Hâşim ile Benû Muttalib'i yanına alarak «*Şi'b-i Ebî Tālib*» e kapandı ve orada peyâpey üç sene birâder-zâde-i mükerremi, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i himâye ederek ekārib ve hişânı ile berâber

her türlü meşakkat ve mahrûmiyete katlandı. Sahifenin, yâni ahdnâmenin bir mu'cize eseri olarak nakzolunduğunu tafsîle bu satırlar müsâid değildir. Merak edenler, kütüb-i siyer'e mürâcaat edebilirler. Ebû Tālib yüz on beyit kadar olup doksan bu kadarı *Siyret-i İbn-i Hişâm*'da mevcûd olan bu kasîdeyi işte o esnâda söylemiştir. Bunda Kureyş'in eşrâfı ile kadimdenberi aralarında mevcûd ol[illegible] samîmiyet ve meveddetden bahsettiği gibi gâh kaderlerini îlâ eder, gâh tehdîd eder, gâh ibzâl-i nesāyih eder, gâh tevbîh eder, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in fezāilinden, kavmi içindeki mevkı' ve ehemmiyetinden bahseder, Zât-i Pâk-i Nebevî'ye olan şiddet-i muhabbetini beyân ile kendisi de, akrabâsı da kâffeten mahvolmadıkca düşmanlarına teslîm etmeyeceğini söyler. Hāsılı kasîde sanâdîd-i Kureyş'in yegân yegân isimlerini zikrederek o zaman İslâm'a en büyük düşmanlıkların kimler tarafından izhâr edildiğini ādetâ bir tablo gibi bize gösterir.

Ebû Tālib'in metindeki beyitden Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in istiskāsını müşâhede etmiş gibi bir ma'nâ çıkıyor. Halbuki Zât-ı Kerîmu's-Sıfât-ı Risâlet-Penâhî'nin istiskāları hep Hicretden sonra ve Medîne-i Münevvere'de vâkı' olduğunu iddia ederek bu ciheti istişkâl edenler vardır. Fakat Mahreme İbn-i Nevfel *radiya'llāhu anh*'in vâlidesi Rukayka bint-i Ebî Sayfiyy-i Hâşimiyye'den olan bir rivâyetde Abdu'l-Muttalib'in gününde vâkı' olmuş bir istiskā niyâzında müşârün-ileyh Abdu'l-Muttalib'in Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i henüz çocuk iken yanına aldığı ve yağmur yağdıkdan sonra Abdullāh İbn-i Cüd'ān ile Harb İbn-i Ümeyye gibi o devrin sanâdîd-i müşrikîni Abdu'l-Muttalib'in yanına gelerek: « هنيئا لك ابا البطحاء بك عاش اهل البطحاء » diye tehniyede bulundukları hikâye edilmiş. Rukayka da « شيبة الحمد » nâmıyle ma'rûf olan Abdu'l-Muttalib hakkında:

بشيبة الحمد اسقى الله.بلدتنا وقد عدمنا الحيا و اجلوذ المطر

beytini hāvî şiirleri bu münâsebetle söylemişdir. Bu rivâyet *Taberânî*'de muharrec olup bâzı eimme-i hadîsce hasen addedilmişdir. Kezâlik Hāfız İbn-i Asâkir de Cülhüme İbn-i Ürfüta tarîkından Ebû Tālib'in pek şiddetli bir kaht senesinde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i henüz çocuk iken yanına alıp ve Mescid-i şerîfe gelip sırtını Kâ'be'ye verdiğini ve çocuğun da (ki, Resûlullāh *sallāhu aleyhi ve sellem* idi) estâr-i Kâ'be'ye yapıştığını ve

müteākıben bol bir yağmur yağdığını rivâyet eder. Bu hadîslerin ikisi de seneden çok kuvvetli olmamakla berâber her halde zamân-ı câhiliyyetde de Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in vücûd-ı şerifleriyle tevessül edilerek yağmur duāsı edildiği Kureyş'ce ma'lûm bir şey olduğunu fi'l-cümle gösterir. Binâenaleyh Ebû Tālib'in şiirinde böyle bir şeyden bahsetmesi cây-i taaccüb olmaz. Bâhusūs bundan evvelki İbn-i Mes'ūd *radiyaʼllāhu anh* hadîsinde mevzū-i bahsolan istiskānın Mekke'de vâkı' olduğunu turuk-ı sahîhadan isbat etmekte olup Ebû Tālib'in vefâtı da Hicret'den üç sene evvel olduğu nazar-ı mülâhazaya alınırsa böyle bir istişkâle hiç de mahal kalmaz.

537. وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ إِذَا قَحَطُوا اسْتَسْقَى بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ اللّٰهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا فَتَسْقِينَا وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا قَالَ فَيُسْقَوْنَ.

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiyaʼllāhu anh*'den[1]:

Şöyle demiştir: Halk kıtlığa dûçâr olduklarında, Ömer İbn-i Hattāb *radiyaʼllāhu anh* (Nebiyy-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in amm-i mükerremi) Abbâs İbn-i Abdi'l-Muttalib *radiyaʼllāhu anh* ile (tevessül ederek) istiskā eder ve: "*İlâhî, bizler* (eyyâm-ı hayâtında) *Peygamberimiz sallaʼllāhu aleyhi ve sellem ile tevessül ederek*[2] *Sen'den niyazda bulunurduk da bize yağmur* (lar) *ihsân ederdin.* (Şimdi de) *Peygamberimiz'in amm* (-i muhterem) *i ile tevessül ederek Sen'den niyâz ediyoruz*[3] *bize* (yine) *yağmur ihsân et*" diye duā eylerdi.

(Râvî Enes *radiyaʼllāhu anh*) der ki: (Bu duāyı edince) iskā olunurlardı[4].

---

[1] *Buhârî*'deki senedin âhiri "عن انس بن مالك ان عمر بن الخطاب رضى الله

«... كان ثم» lâfziyle olduğundan hadîsi rivâyet eden Sahâbî Enes *radiya'llâhu anh*'dir. Müellif ibâreyi ihtisâr ederek "*Rivâyet olunur ki, Ömer radiya'llâhu anh...*" ma'nâsına gelen metindeki sebke ifrâğ etmiştir.

Meçhûl sîgasiyle «أُمطروا» lâfziyle de rivâyet olunmuştur. Her iki sûret-i kırâete göre ma'nâ birdir.

Asıl râvîyi *Buhârî*'deki metne göre daha sarih olarak bildirmiş olmak üzere Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'in ismini kavis içine aldım.

[2] «*Tevessül*» vesîle ittihâz etmek demektir. «*Vesîle*» de Cevherî'nin beyânına göre âhere tekarrübe bâdî olan şeye ıtlâk olunur. Şevket-i kudretinden dolayı kendisine yanaşmak müşkül olan bir zâttan matlûbunu kolaylıkla istihsâl için sevdiği zâtı araya koymak gibi ki, o aradaki zât, (vesîle) işini gördürme istiyen kimsenin onu araya koyması da o sâhib-i kudret olan zâta aradaki o vâsıta ile (tevessül) olmuş olur. Bârigâh-ı Hakk'a tekarrüb için hüsn-i zan olunan sâlihîn ile tevessül edildiği gibi a'mâli sâliha ile de tevessül edilir.

[3] Abbâs İbn-i Abdi 'l-Muttalib *radiya'llâhu anh* vâlid-i mâcid-i kesîru'l-mehâmid-i Nebevî Abdullâh İbn-i Abdi 'l-Muttalib'in li-ebeveyn kardeşi olduğu için Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e neseben en karîb olan zât idi. Ömer *radiya'llâhu anh*'in bunca Sahâbe meyânında onunla tevessül edişi işte bu yakınlığı dolayısiyle olmuştu.

Fârûk-ı A'zam *radiya'llâhu anh*'in bu fi'li mühimmât-ı umurda ehl-i hayr ve salâh ile, bâhusûs ehl-i beyt ile istişfâ'ın müstahab olduğunu gösterir. Bu türlü tevessül ve istişfâ'ın bu ümmete hâs olmadığı da Kâ'bü'l-Ahbâr'ın rivâyetinden anlaşılıyor. Müşârün-ileyhin dediğine bakılırsa, Benî İsrâil de kaht u galâya giriftâr oldukları zamanlarda tâbi' oldukları peygamberlerinin ehl-i beyti ile istişfâ' ederek yağmur duâsına çıkarlarmış. Ebû Bekr *radiya'llâhu anh* de zamânında irtidâd eden kabâile karşı ne zaman bir ordu çıkarsa onları teşyî' için Abbâs *radiya'llâhu anh*'i de birlikte alıp Medîne'nin dışına çıkar ve ona: Yâ Abbâs, sen nusret duâsında bulun, ben de âmîn diyeyim. Ben umarım ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e yakınlığın dolayısiyle duân boşa çıkmaz derdi.

[4] Bu hadîs-i şerifte mevzû-i bahsolan kıssa (Âmmü'r-Remâde) nâmiyle ma'rûf olan büyük kıtlık senesi içinde vâkı' olmuştur. Bu kaht. Hicret'in on sekizinci senesinde hac dönüşü başlayıp dokuz ay

sürmüştür. «*Remâda*», ya ihlâk ma'nâsına olan «*remd*» den, yâhud da kül ma'nâsına olan «*remad*» dan müştaktır. O sene Cezîretü'l-Arab'a yağmur yağmadı. Yerler kupkuru kalıp topraklar kül gibi savruldu. İnsanlar da, hayvanlar da aç kaldı. Ömer *radiya'llāhu anh* Medîne ahâlîsini açlıktan kurtarmak için etraftaki ümerâya yazıp zahîre taleb etti. Sûriye Emîri Ebû Ubeyde *radiya'llāhu anh*'in gönderdiği dört bin yük zahîre ile Filistin emîri Amr İbn-i Âs'ın Mısır'dan ve bahren gönderdiği bir gemi yükü buğday Medînelilerin muzâyakasını biraz tehvîn etti. Bir taraftan da istiskā gibi tevessülât-ı ma'neviyyeden geri durulmayıp metn-i hadîsde zikredildiği üzere amm-i Nebevî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile istişfâ' tarîkına mürâcaat buyurulmuştu.

Rivâyete nazaran istiskā günü Ömer *radiya'llāhu anh*, Abbâs *radiya'llāhu anh*'i de birlikte alıp Medîne ahâlîsini musallāya çıkarmış; Abbâs *radiya'llāhu anh*'i minbere berâber çıkarıp ve bileğinden tutup ayağa kaldırmış, kendisi de gözlerini semâya dikip: «İlâhî, biz sana Peygamberinin amcası ile tevessül ederek tekarrüb etmek istiyoruz. Kitâb-ı Kerîm'inde : « و اما الجدار فكان لغلامين يتيمين فى المدينة و كان تحته كنز لهما وكان ابوهما صالحا »[1] buyurdun. Buyurduğun haktır, doğrudur. Haber verdiğin bu iki yetîmi babalarının salâhı yüzünden hıfzettin. Peygamberinin de hatırını amucası dolayısiyle hoş et. Zîrâ biz onu şefâate vesîle edinerek, günahlarımızdan da istiğfâr ederek Sana yaklaşıyoruz» diye duā ettikten sonra hāzırûna hitāb ederek: "« استغفروا ربكم انه كان غفاراً * يرسل السماء عليكم مدراراً * و يمددكم باموال و بنين و يجعل لكم جنات و يجعل لكم انهاراً »[2] = *Ey nâs, Rabbınızdan mağfiret dileyin ki, O Gaffâr'dır. Mağfiret dileyin ki, üzerinize bol bol yağmur boşaltsın. Size çok mal, çok evlâd verip size bağlar, bostanlar bitirsin, sizin için nehirler akıtsın*" âyet-i kerîmelerini tilâvet etti. Bu esnâda Abbâs *radiya'llāhu anh* mağmûm ve mahzûn, gözleri yaşlı, şehâdet parmağı bîkarâr olarak göğsünde hareket eder bir halde ayakta duruyor ve : "« اللهم انت الراعى لا تهمل الضالة و لا تدع الكسير بدار مضيعة . فقد ضرع الصغير و دق الكبير و ارتفعت الشكوى و انت تعلم السر و اخفى . اللهم فاغثهم بغياثك فقد تقرب بى القوم لمكانى من نبيك عليه الصلاة و السلام » = *İlâhî, gözeten, gören Sen'sin. Ne bitik mahlûku kendi hāline bırakır, ne de bacağı kırık devenin bakımsız yerde helâkine meydan verirsin. İlâhî, çocuklar artık tâb ü tüvandan kesildi, yaşlılar da iğne, ipliğe döndü,*

---

[1] *Sûre: 18 (Kehf), âyet: 82*

[2] *Sûre: 71 (Nûh), âyet: 10-12*

âvâz-i şikâyet ayyûka çıktı. Sen ise İlâhî, gizli hattâ en gizli olan şeyi bile biliyorsun. Öyle ise İlâhî, bu kullarına yetiş. Can kurtaran inâyetinle onlara imdâd et ki, onlar Peygamber'in aleyhi's-salâtü ve's-selâm'a olan yakınlığım dolayısiyle bana yapışıp sana tekarrüb etmiye çalışıyorlar" diye duā ediyordu. Zübeyr İbn-i Bekkâr'ın «*Kitâbü'l-Ensâb*» ında İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan tahrîc ettiğine nazaran Ömer *radiya'llāhu anh* bu kıssada îrâd ettiği hutbede: *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Abbâs'a, bir evlâd pedere nasıl muāmele ederse o muāmeleyi ederdi. Öyle ise ey nâs, siz de amucası Abbâs hakkında Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e iktidâ edin ve onu Allāh'a tekarrüb için vesîle ittihâz eyleyin"* demiştir. Yine o rivâyette çok sürmeden bol bol yağmurlar yağdığı haber veriliyor. Diğer bir rivâyette ise, Abbâs *radiya'llāhu anh* şu duāyı etmiştir: "«اللهم لم ينزل بلاء الا بذنب. ولم يكشف الا بتوبة. وقد توجه بي القوم اليك لمكانى من نبيك. وهذه ايدينا اليك بالذنوب و نواصينا بالتوبة. فاسقنا الغيث»=*İlâhî, hiçbir belâ, günah işlenmeden inzâl edilmez, tevbe edilmeden ref' olunmaz. İşte Peygamberine olan nisbetimden dolayı bu insanlar beni vesîle ederek Sana teveccüh etmiş bulunuyorlar. İşte ellerimiz günahlarla âlûde iken Sana doğru kalkmıştır. Yüzlerimiz de tevbe ederek Sana müteveccihtir. Artık lûtfedip bize yağmur ver"* İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî bir hadîsde peder-i mükerreminin duāsı şu imiş: "«اللهم ان عندك سحاباً. و ان عندك ماءً. فانشر السحاب ثم انزل منه الماء. ثم انزله علينا. و اشدد به الاصل واطل به الفرع وادر به الضرع. اللهم شفعنا اليك عمن لا منطق له من بهائمنا و انعامنا. اللهم اسقنا سقيا وادعةً بالغةً طبقاً مجيًا. اللهم لا نرغب الا اليك وحدك لا شريك لك. اللهم انا نشكو اليك سغب كل ساغب و عدم كل عادم وجوع كل جاع وعرى كل عارٍ وخوف كل خائف»=*İlâhî, şübhesizdir ki, Sen'de bulut var, yine şübhesizdir ki, Sen'de su da var. Bulutları gök yüzünde yay, onlardan su çıkar, o suları da bizim başımıza indir. Bu yağmurlarla nebâtâtın köklerine kuvvet ver. Zâhirlerini bereketlendir ve hayvanların memelerini şişir. İlâhî, dili olmıyan davarlarımız, sığırlarımız, develerimiz için Sen'den inâyet dileriz. İlâhî, bize külfetsiz, matlūba muvâfık, her tarafa şâmil bir yağmur ihsân et. İlâhî, bizler yalnız Sana hiç bir şerîkin olmıyarak yalnız Sana arz-ı ibtihâl ediyoruz. İlâhî, bütün tâkatsizlerin tâkatsizliğini, yoksulların yoksulluğunu, açların açlığını, çıplakların çıplaklığını, korku içinde olanların korkularını Sana arzediyoruz. Çâresâz ol"*. Bu rivâyât-ı muhtelife beyninde hiçbir münâfât yoktur. Esnâ-yı istiskādaki tazarrû' ve niyâz elbette uzunca sürmüş ve râvîlerin herbiri müşârün-ileyhin niyâzından bir kısmını zabt ile nakletmiştir. Bu niyazların bütün eşkâli hânedân-ı celîl-i Nübüvvet'e mensûb olan zevâtın, fesâhat ve

belâgatle meftûr oldukları hakkında meşhur i'tikādın Abbâs *radiya'l-lāhu anh* tarafından ibrâz edilmiş delilleridir.

Sırası gelmişken Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den diğer rivâyât ile ümmete bâliğ olan diğer istiskā duālarından bâzılarını da buraya teberrüken kaydedelim:

Taberânî'nin tahrîc ettiği Ebû Ümâmetü'l-Bâhilî *radiya'l-lāhu anh* hadîsinde mevzū' olan istiskāda üç kerre: «اللهم اسقنا» buyurulduktan sonra: "اللهم ارزقنا سمنا و لبنا و شحما و لحما = *İlâhî, yağdan, sütten, şahim ve lâhimden rızkımızı ver*" diye duā buyurulmuştur.

«*Sünen-i Beykakî*» de mervî Abdullāh İbn-i Cerad *radiya'llāhu anh* hadîsine nazaran istiskāda duā-i şerîf-i Nebevî şu idi: "«اللهم غيثا. مغيثا مريئا توسع به لعبادك تعزز به الضرع و تحي به الزرع» = *İlâhî, Sen'den öyle can kurtaran, içe sinen bir yağmur dileriz ki, onunla kullarına genişlik veresin, hayvanların memelerini süt ile doldurasın, ekinleri diriltesin.*"

Ebû Dâvud'un rivâyet ettiği Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Ās *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetindeki duā da şudur: "«اللهم اسق عبادك و بهائمك و انشر رحمتك واحى بلدك الميت» = *İlâhî, kullarını, dilsiz hayvanlarını suvar. Rahmetini yay, ölmüş toprağını ihyâ et*".

Ebû Avâne'nin istihrâc ettiği Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'l-lāhu anh* hadîsine nazaran bir def'a Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* susuz bir vâdîye konmuş, müşrikîn de daha evvel davranarak suyun başına geçip tutmuşlardı. Münâfıklardan birinin: "*Peygamber olaydı elbette kendi kavmi için istiskā ederdi*" dediği mesmû-ı ālîleri olunca mübârek ellerini açıp: "«اللهم جللنا سحابا كثيفا قنيفا ذلولا مخلوفا زبرجا تمطرنا منه رذاذا قطقطا مسحلا بعاقا يا ذا الجلال والاكرام» = *İlâhî, bize her tarafı kaplayan kesîf, sulu, ra'd ve berksiz, arkası devamlı, kızarık bir bulut ihsân et de ondan bize ince ince, dâneleri kesilmez, bol ve feyizli bir yağmur yağsın. Ey celâl ve ikram sāhibi Rabbim!*" diye duā buyurmuşlar ve mübârek ellerini indirmeden bulutlar birikip tavsîf buyrulduğu gibi bir yağmur yağmıştır.

Kezâ Ebû Lübâbe *radiya'llāhu anh*'in Beyhakî ile Ebû Nuaym-i Isfehânî ve «*Mu'cem-i Sağîr*» inde Taberânî taraflarından tahrîc edilen hadîsine nazaran Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir cum'a günü hutbe esnâsında: «اللهم اسقنا» diye duā buyurmuş. Ebû Lübâbe *radiya'llāhu anh* mirbedlere, yâni içine hurma serip kuruttukları anbarlara yağmur suyu dolup hurmayı bozabileceğini

mülâhaza ile: "*Yâ Resûla'llāh, hurmalar anbarlardadır*" diye istiskāya mâni' olmak istemişse de Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* «اللّهم اسقنا حتّى يقوم ابو لبابة عريانة يسد مربده بازاره» = *İlâhî, Ebû Lübâbe uryân olarak kalkıp mirbedinin deliğini kendi futasiyle tıkamıya mecbur olasıya kadar bize yağmur ver*" diye duā buyurdu. Duā esnâsında gökyüzünde hiçbir bulut olmadığı halde müteākıben semâ kararıp yağmur boşanmış ve hurmalara zarar îrâs etmek korkusu peydâ olmıya başlayınca Ensār, Ebû Lübâbe'nin etrâfını sarıp: "*Yâ Ebâ Lübâbe, sen Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in dediğini yapmadıkça bu yağmurun arkası kesilmiyecektir*" demişler. O da uryân olarak kalkıp kendi mirbedinin su deliğini futasiyle tıkamış ve ondan sonra yağmur kesilmiştir.

İbn-i Abbâs *radîya'llāhu anhümâ*'nın İbn-i Asâkir tahrîcine nazaran rivâyet ettiği bir istiskā kıssasını ise Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* re's-i saādetlerinde siyah bir amâme, omuzlarında arebî bir kavs (yay) olduğu halde Medîne'den «بقيع الفرقد» e çıkmışlar. Orada kıbleye dönüp ve tekbîr alıp Ashāb-ı Kirâmına iki rek'at namaz kıldırmışlar. Bu iki rek'atin birincisinde «اذا الشمس كورت» ve ikincisinde «و الضحى» sûrelerini Fâtiha'ya zam buyurmuşlar. Ondan sonra hāl-i kahtın rızāya inkılâbına işâret olmak üzere tefe'ülen ridâ-yı şeriflerini çevirip Allāh'a hamd ü senâ buyurduktan sonra mübârek ellerini kaldırıp şöyle duā buyurmuşlardır:

"«اللهم ضاحت بلادنا و اغبرت ارضنا و هانت دوابنا. اللهم منزل البركات من اما كنها و ناشر الرحمة من معادنها. انت المستغفر من الالمام فنستغفرك للجهات من ذنوبنا و نتوب اليك من عظيم خطايانا. اللهم ارسل السماء علينا مدراراً و اكفاً مغزوراً من تحت عرشك من حيث ينفعنا غيثاً مغيثاً و ادعاً رائعاً مرعاً طبقاً عاماً خصباً تسرع لنا به النبات و تكثر لنا به البركات و تقبل به الخيرات. اللهم انك قلت فى كتابك و جعلنا من الماء كل شئ حى. اللهم لا حياة لشئ خلق من الماء الا بالماء. اللهم وقد قنط الناس أومن قنط منهم و ساء ظنهم وهامت بهائمهم و عجت عجيج الثكل على اولادها اذ حبست عنا قطر السماء فدق لذلك عظمها و ذهب لحمها و ذاب شحمها. اللهم ارحم انين الآنة و خنين الحانة و من لا يحمل رزقه غيرك. اللهم ارحم البهائم الحائمة و الانعام السائمة و الاطفال الصائمة. اللهم ارحم المشايخ الركع والأطفال الرضع و البهائم الرتع. اللهم زدنا قوة الى قوتنا و لا تردنا محرومين. انك سميع الدعاء برحمتك يا ارحم الراحمين» = *İlâhî, memleketlerimiz boşaldı. Toprağımız küle döndü. Hayvanlarımız azaldı. Ey berekâtı, oldukları yerlerden indiren, rahmeti rahmet ma'denlerinden çıkarıp neşreden Allāhım! Küçük günahlardan bile mağfiret ancak Sen'den niyaz edilir. Binâenaleyh toptan günahlarımızın mağfiretini de Sen'den diler, büyük günahlarımızdan dolayı Sana tövbe ederiz. İlâhî, bulutları akıntılı,*

bol damlalı ve zîr-i Arş-ı ilâhînden bize nâfi' olacak vechile bereketlenmiş olarak salıverib üzerimize boşalt. Lâkin gelecek yağmur can kurtaran, bize zahmetli olmayan, tekrar tekrar gelip eksilmeyen, mahsul yetiştiren her tarafı kaplayıp ām ve şâmil olan, ucuzluk veren bir yağmur olsun ki, o sâyede otlar da çabucak bitsin, bizim için bereket çoğalsın ve hayrâtın envâı bizi karşılayıb geri kalmasın. İlâhî, sen Kitâb-ı Kerîminde *« و جعلنا من الماء كل شئ حى » *[Biz diri olan her şey'i sudan yarattık], buyurdun. İlâhî, sudan mahlûk olanların sudan başka bir şeyle yaşaması kābil değildir. İlâhî, ortalık ümitsizliğe düştü, daha doğrusu içlerinden ümitsizliğe düşen düşdü ve sû-i zan ve i'tikat vâdîsine sapmaya başladı. Hayvanları susuz kalmış! Yavrusuz kalan ana, yavruları için nasıl inlerse, öylece inliyor. Çünkü yağmur dânelerini bizden hapsettin de bu yüzden kemikleri inceldi, etleri gitti, yağları eridi. İlâhî, inleyenlerin iniltisine, tākatsizlikten sesi çıkmayanların ağlamasına ve Sen'den başka rızkını verecek kimsesi olmayan bî-çârelere merhamet et. İlâhî, susuz behâime, otlak arayan mallara, gıdâsız kalmış çocuklara rahmet et. İlâhî, iki büklüm olmuş ihtiyarlara, emzikteki çocuklara, otlak arayan hayvanlara merhamet et. İlâhî, bize bağışladığın kuvveti daha ziyâde kuvvet vererek artır. Ve bizi mahrum çevirme. Duā ve niyâzımızı işitip rahmetinle icâbet edecek Sen'sin yâ erhame'r-Râhimîn."*

538 . حَدِيثُ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ فِي الرَّجُلِ الَّذِى دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يَخْطُبُ فَسَأَلَهُ الدُّعَاءَ بِالْغَيْثِ تَكَرَّرَ كَثِيراً وَفِى هٰذِهِ الرِّوَايَةِ فَمَا رَأَيْنَا الشَّمْسَ سِتًّا ثُمَّ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْ ذٰلِكَ الْبَابِ فِى الْجُمُعَةِ الْمُقْبِلَةِ وَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يَخْطُبُ فَاسْتَقْبَلَهُ قَائِماً فَقَالَ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ هَلَكَتِ الْأَمْوَالُ وَانْقَطَعَتِ السُّبُلُ فَادْعُ اللّٰهَ يُمْسِكْهَا قَالَ فَرَفَعَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ ثُمَّ

---

* *Sûre: 21 (Enbiyâ'), âyet: 30*

قَالَ اللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا اللّٰهُمَّ عَلَى الْاٰكَامِ وَالْجِبَالِ
وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ الْاَوْدِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ قَالَ فَانْقَطَعَتْ
وَخَرَجْنَا نَمْشِي فِي الشَّمْسِ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'in Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ayakta hutbe îrâd buyururken Mescid(-i Şerîf)'e girip zât-ı Akdes-i Risâlet-Penâhîlerinden yağmur duāsı niyâzında bulunan kimseye dâir hadîs[1] ki, (*Buhârî*'de) çok tekerrür etmiştir. Bu (radaki) rivâyetde ise [505 inci hadîsin ilk kısmında olduğu gibi duā-yı Nebevî'yi müteākıben hemen kuvvetli bir yağmurun başladığını söyledikten sonra Enes *radiya'llāhu anh*] şöyle demişdir:

Altı gün[2] artık güneş (yüzü) göremez olduk. Sonra öbür cum'a günü (yine) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ayakta hutbe îrâd buyururken (yine) o kapıdan[3] biri girip ve (muvâcehe-i Nübüvvet-Penâhî'de) ayakta durup: "*Yâ Resûla'llāh, hayvanlar helâk oldu, yollar da kapandı*[4]. *Allāhu Teālâ'ya, duā buyur da artık bu yağmurları dindirsin*" dedi. (Enes *radiya'llāhu anh* der ki:) Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mübârek ellerini kaldırdı ve: "*İlâhî, etrâfımıza* (yağsın,) *üzerimize değil. İlâhî, bayırlara, dağlara,* (büklere), *tepelere, dere içlerine ve otlaklara yağdır*" diye duā buyurdu. Bunun üzerine (hemen) yağmur kesildi. Ve (namazdan) çıktığımızda güneşte yürüdük[5].

[Hadîsi, Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyet eden Şerîk İbn-i Abdillāh dedi ki: İkinci hafta gelen adam, evvelki hafta gelen adam mıydı? diye Enes'den sordum. Bilmiyorum dedi].

RİVÂYETLER:

Bir çok nüshalarda bir hafta ma'nâsına «سبتا» diye zabt olunmuştur,

«قائما يخطب» rivâyeti de vardır.

Bâzı nüshalarda fâ'sız olarak «ادع», bâzı rivâyetlerde «ان يمسكها».

«على الاكام» de okunmuştur.

«والجبال و الاجام» nüshaları da vardır.

Buhârî'de hadîsin sonunda: «قال شريك فسألت» [diğer rivâyette] «فسألنا انسا أهو الرجل الاول ؟ قال لا ادرى» ziyâdesi de vardır ki, hadîsin tercemesi sonuna ilâve edilmiştir.

Mevzū-i bahsolan hadîs, (505) inci olarak evvelce terceme edilen hadîstir ki, onda rivâyeti Enes *radiya'llāhu anh*'den nakleden – burada olduğu gibi Şerîk İbn-i Abd llāh değil– İshāk İbn-i Abdil-lāh İbn-i Ebî Talha'dır.

[1] Biraz evvel kaydedildiği üzere «سبتا» rivâyeti olduğuna göre ma'nâ : «*Bir hafta güneş yüzü görmedik*» olur. «سبت», cumartesi gününün ismidir. Lâkin Arab'ın örfüne göre «*bir cum'a*», bâzan «*bir hafta*» manâsına geldiği gibi Enes *radiya'llāhu anh*'in «سبتا» demesi de yine o demek olur. Müşârün-ileyhin haftayı kasdederek hafta eyyâmından sebtin ismini zikretmesine sebep, ülfettir. Ensār kable'l-İslâm hemşehrileri olan Yahûdîlerle ziyâde ihtilât edip onların da cumartesini hafta başı i'tibâr etmeleri bu ülfeti hāsıl etmiştir. Maa-hâzâ bu rivâyet metindeki «ستا» rivâyetine de muvâfiktır. Zîrâ istiskā buyurulan cum'a gününden sonra altı gün mütemâdiyen yağmur yağmış ve yine cum'a günü hutbede Medîne üzerinden yağmurun kesilmesine duā buyurulmuştur ki, yine bir hafta yağmur yağmış demektir.

[2] Bu kapı (505) inci hadîsin hāşiyesinde beyân edildiği üzere minberin karşısında olan bir kapı imiş ki, istiskā niyâzında bulunan zât o kapıdan mescide girmişti. Bu kapının «*Dârü'lkadā*» dan yana olduğu yine (505) inci hadîste zikredilmiştir.

[3] Bir hafta evvel susuzluktan dolayı sığırlar, davarlar helâk oldu diye şikâyet edilirken bu sefer de suyun bolluğundan aynı şikâyet ref' ediliyor. Çünkü hayvanlar artık mer'aya çıkamıyor, çıkanlar da yağmurdan barınacak yer bulamıyorlar. Kezâlik bir hafta evvel yolların kapanmasından da şikâyet edilmişti. Çünkü hayvanlar su ve mer'a bulamadıkları için sefere çıkmaya tâkatları yok idi. Şimdi ise sellerden geçit bulamadığı içindir.

[4] Bundan def'-i zarar için edilen duānın tevekküle münâfî olmadığı ma'nâsı çıkar. Bir de duādaki edeb-i Nebevî'ye bakınız ki, yağmurun mutlakā mürtefi' olmasına da duā buyurulmamıştır. Zîrâ olabilir ki, yağmura olan ihtiyaç henüz büsbütün zâil olmamıştır. Binâenaleyh menfaatin ipkā ve idâmesini niyâz etmekle berâber yalnız zararın def'ini Bârigâh-ı Ehadiyyetten niyaz buyurmuşlardır.

[5] Bu hadîs-i şeriften Cum'a namazını kılarken ayrıca bir de salât-ı istiskā kılmaya hācet olmadığı, istiskā duāsının Cum'a hutbesi içindeki duāya idhâl edilebileceği anlaşıldığı gibi tahvîl-i ridâ ve istikbâl-i kıblenin de istiskā duāsında şart olmadığı anlaşılıyor. Kezâlik bu hadîs istiskānın namazsız olarak yalnız duā ve istiğfardan ibâret olduğuna kāil olup cemâatle namazın mesnûn olduğuna kāil olmayan Ebû Hanîfe'ye de hüccet olabilir.

Huzūr-ı âlî-i Nebevî'de ekâbir-i Sahābe'den bunca rical varken hiçbiri istiskā talebinde bulunmayıp da bu istirhâmın hâriçten gelen bir bedevîye kalmasındaki hikmete gelince müşârün-ileyhim hazarâtı teslîmiyyeti şiār edinip ibtidâen sual ve talebde bulunmamayı muktezā-yı edeb addederlerdi. Enes *radiya'llāhu anh*'in: "*Bâdiyeden bir adamın gelip de Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den öteberi sorması pek ziyâde hoşumuza giderdi*" demesi de buna müsteniddir.

539. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا.

TERCEMESİ

Yine Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (istiskāda) mübârek ellerini kaldırıp (üç kerre): «اللهم اغثنا . اللهم اغثنا . اللهم اغثنا»[2] diye duā buyurduğu (sened-i sahîh ile) rivâyet olunmuştur.

---

[1] Bu hadîs bundan evvelki (538) incinin ayni ise de diğer tarikten olan işbu Buhârî rivâyetinde metindeki duā-yı Nebevî tasrîh edildiği için yalnız o kısmı «*Tecrîd*»e alınmıştır.

[2] "*Bize yağmur ver*" ma'nâsına geldiği gibi "*Bizim imdâdımıza yetiş yâ Rab!*" ma'nâsına da gelir.

540. حَدِيثُ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ فِى الْإِسْتِسْقَاءِ تَقَدَّمَ وَ فِى هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ فَحَوَّلَ إِلَى النَّاسِ ظَهْرَهُ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ يَدْعُو ثُمَّ حَوَّلَ رِدَاءَهُ ثُمَّ صَلَّى لَنَا رَكْعَتَيْنِ يَجْهَرُ فِيهِمَا بِالْقِرَاءَةِ.

TERCEMESİ

(Yine) Abdullāh İbn-i Zeyd[1] *radiya'llāhu anh*'in (ebvâb-ı) istiskādaki hadîsi ki, 533 üncü olarak geçmişti. Bu rivâyette ise: "(Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mev'ızadan fâriğ olup duāya başlarken sağ tarafına dönüp mübârek) *arkasını nâsa çevirdi ve kıbleye karşı durarak duā buyurdu. Sonra ridâ-yı şerîfini tahvil buyurarak bize iki rek'at* (namaz) *kıldırdı* (ki bu iki rek'atte) *cehren okudu*" demiştir[2].

---

[1] Bu zât – 533 üncü hadîsin hâşiyesinde ihtār edildiği üzere – sāhib-i ezân Abd İbn-i Zeyd İbn-i Abd-i Rabbih *radiya'llāhu anh*'den başkası olacağı gibi bâzılarının vehmi hilâfına olarak Abdullāh İbn-i Yezîdü'l-Hatmî *radiya'llāhu anh* de değildir. On yedi yaşında Hudeybiye'de hazır bulunan ve binâenaleyh sohbetinde şek olmayan Abdullāh İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anh* 64 târihinde Abdullāh İbn-i Zübeyr tarafından Kûfe vâlisi iken –Buhârî'nin rivâyetine nazaran– İbn-i Zübeyr'in emriyle istiskā için Kûfe ahâlîsini sahrâya çıkarmış ve yanında Berâ' İbn-i Âzib ve Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anhüm* olduğu halde istiskāda bulunmuştur. İstiskā hakkında Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dan rivâyeti yoktur. Lâkin nezdinde kudemâ-yı Sahābeden iki zât olduğu halde onların hiçbir i'tirazlarına hedef olmaması, istiskāsının vech-i meşrû' ve mesnûn üzere vâkı' olduğunu gösterir. *Buhârî*'deki rivâyete nazaran müşârün-ileyh minber kurmaya hācet görmeksizin cemâat ile birlikte ayağa kalkarak istiskā duāsını etmiş. Sonra kırâette cehrederek iki rek'at namaz kıldırmış. Ne ezân okutmuş, ne de ikāmet ettirmiş.

[2] Bu hadîse āid olan îzâhat (533) üncü hadîsin havâşîsinde verilmiş olduğundan burada tekrârına hācet yoktur.

541. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ دُعَائِهِ إِلَّا فِي الْإِسْتِسْقَاءِ فَإِنَّهُ يَرْفَعُ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ إِبْطَيْهِ .

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhü anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hiçbir duāsında (mübârek) ellerini yukarıya kaldırmazdı, meğer ki istiskā (duāsında) ola[1]. (Bunda mübârek ellerini) koltuklarının beyazı görününceye kadar kaldırdı.

---

[1] Bir çok *Buhârî* nushalarında: «فانه كان يرفع» sūretinde zabt edilmiştir.

Duāda ref'-i yedeyn hakkındaki tafsîlât (505) inci hadîsin hāşiyelerindedir. İstiskādan başka münâsebetlerle ref'-i yedeyn ile duā buyurulduğu hakkında *Buhârî* ile *Müslim* ve diğer kütüb-i sıhāh ve sünende rivâyât-ı adîde vardır. Nitekim *Sünen-i Ebû Dâvud*'da rivâyet edildiği üzere İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* sual, yâni alelâde duā ile istiğfâr ve ibtihâl hallerindeki farkları ta'rîf etmiş ve: "«المسألة ان ترفع يديك حذو منكبيك أو نحوهما و الاستغفار ان تشير باصبع واحدة و الابتهال ان تمد يديك جميعا» «سؤال» = *iki elini omuz başlarının hizâsına, yâhud ona yakın kaldırmandır.* «استغفار», *tek bir parmakla işâret etmendir.* «ابتهال» *ise her iki elini birlikte uzatmandır*" demiştir. Diğer tarikdan olan rivâyette ise: "*İbtihâl şöyledir*" diyerek iki elini yukarıya kaldırıp arkaları yüzünün hizâsına gelecek kadar yükseltmiştir, diye ta'rif edilmiştir.

Enes *radiya'llāhu anh*'in metindeki haberi ya ellerin ziyâde ve meselâ yüz veya baş hizâsına kadar ref'-i istiskāya mahsūs olduğunu ifâde etmek maksadiyle vâkı' olmuştur. Yâhud da müşârün-ileyh İstiskādan başka vakitte ref'-i yedeyn buyurulduğuna tesādüf etmemiştir. Maahâzâ başka duālarda da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in mübârek ellerini yukarıya kaldırdıkları vâkı'dir. (505) inci hadîs hāşiyesinde Umâre İbn-i Rüeybe *radiya'llāhu anh* hadîsi hakkında da söyleyecek söz budur.

542 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَأَى ٱلْمَطَرَ قَالَ صَيِّبًا نَافِعًا .

TERCEMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yağmurlar (ın yağdığın)ı görünce: (اللهم) صيبا نافعا [1] di(ye duā ede)rdi.

---

[1] «اللهم صيبا» rivâyeti olduğu gibi «صبا» rivâyeti de vardır. «صيب» –Buhârî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği tefsîre göre– yağmur demektir. O halde duā-i şerîf: "*İlâhî, bize nâfi' yağmur ver*" demek olur. «صب» yukarıdan aşağıya akıtmak demek olduğundan diğer rivâyete nazaran ma'nâ: "*İlâhî, üzerimize yağmuru nâfi' olarak akıt*" demek olur. «صيب» yağmurun fâidelisine de, zararlısına da şâmil olduğundan nâfi' ile tavsîfindeki hikmet zāhirdir. Şârih Aynî bu münâsebetde Ebû Dâvud, Neseî ve İbn-i Mâce'nin «*Sünen*» kitablarından üç hadîs naklediyor ki, birincisinde: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ufk-ı semâda bir bulut belirdiğini gördükleri vakit hemen elinde olan işini bırakır, namazda ise tahfif buyurur, sonra:* «اللهم انى اعوذ بك من شرها *= İlâhî bunun şerrinden sana sığınırım» der, yağmur yağmaya başlarsa* «اللهم اجعله صيبا هنيا» *buyururlardı*" denilmiştir. Neseî rivâyetine göre yağmur yağdığında: «اللهم اجعله صيبا نافعا» *= İlâhî, bunu akıntısı menfaatli bir vergi olarak ihsân et*" buyururdu. İbn-i Mâce'nin rivâyetine göre ise her hangi bir ufuktan bir bulut belirse derhal meşgūl oldukları şey'i, namaz da olsa bırakır, o buluta teveccüh buyurup "اللهم انا نعوذ بك من شر ما ارسل به *= İlâhî! Bunun salıverilmesinde bir ser varsa şerrinden Sana sığınırım*", yağmaya başlarsa iki veya üç kerre «اللهم صيبا نافعا» der, hiç yağmadan sıyrılırsa ondan dolayı Allāhu Teâlâ'ya hamd ü senâda bulunurlardı. Vücûdü âlemîne rahmet olan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ümmeti için gösterdikleri bu ihtimâm ve şefkat, gelen bulutun Âd kavmine olduğu gibi azab bulutu olmasına filcümle imkân olabilmesi mülâhazası idi. Vâkıa ümmet-i merhûmelerinin isti'sâl edilmiyeceği, yâni

kökünden ve toptan helâk olmıyacağı va'd-i İlâhîsi ile mübeşşer idiler. Fakat ne de olsa meşiyyet-i İlâhiyyenin muttasıf olduğu ıtlāk-ı mutlak, a'lem-i beşer olan *aleyhi's-alâtü ve's-selâm*'ın kalb-i mübâreklerinden bir an çıkmadığı için baîd olmakla berâber böyle bir ihtimâli mülâhaza buyurarak halecâna düşerlerdi.

Bu hadîslere dikkat edilirse görülür ki bulutlar boşandıktan sonra Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hazretleri açılıp korku ve kederleri zâil olurmuş. İş bu kadarla da kalmayıp nâzil olan rahmet ile teberrük buyurarak vücûd-i şeriflerini rahmet suyu ile ıslatmak da mu'tâd-ı ālî-i Nebevîleri imiş. Nitekim Enes *radiya'llāhu anh, Müslim*'-deki rivâyetine nazaran diyor ki: Bir def'a biz Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte iken yağmura tutulduk, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* vücûd-ı şerîfine yağmur deysin diye ihrâmını sıyırdı. "*Yâ Resûla'llāh, bunu niçin yaptın?*" diye sorduk. "«لانه حديث عهد بربه تعالى» = *Rabb Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin henüz yarattığı bir şeydir de onun için*" cevâbını verdi.

543 . عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَتِ الرِّيحُ الشَّدِيدَةُ إِذَا هَبَّتْ عُرِفَ ذٰلِكَ فِى وَجْهِ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Her ne zaman) şiddetli bir rüzgâr esse ondan dolayı Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (mübârek) yüzünde (nâhoşluk eseri derhal) belli olurdu[1].

---

[1] Müslim'in Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetinde ise: "«اذا كان يوم الريح والغيم» = *Hava rüzgârlı ve bulutlu olduğu vakit*" denilmiş olup rahmet ve şefkat yüzünden ümmet için geçirdikleri korkunun yalnız rüzgâra münhasır olmayıp bulut belirdiğinde de böyle bir korku geçirdikleri ifhâm olunmaktadır. Ümmü'l-mü'minîn *radiya'llāhu anhâ* Hazretleri o hāli tasvir için: "«واقبل وادبر . فاذا مطرت سر به وذهب عنه ذلك» = *İşte o hālinde bir yerde karar edemeyip gidip gelmeğe başlardı, yağmur boşandı mı açılır ve o hal kendisinden giderdi*" diyor. Müşârün-ileyhânın

suâline karşı da: "انى خشيت ان يكون عذاباً سلط على امتى = *Ümmetime musallat olmuş bir azâb olmasın diye korktum*" buyurmuşlardır. Yağmur görünce de: "رحمة = *Bu rahmettir*" buyururlarmış. Ebû Hüreyre *radiya'l-lāhu anh*'in *Sünen-i Ebû Dâvud*'taki rivâyet-i merfûasında: «الريح من روح الله تأتى بالرحمة و تأتى بالعذاب . فاذا رأيتموها فلا تسبوها و سلوا الله خيرها و استعيذوا بالله من شرها» = *Rîh, yâni rüzgâr revhu'llah'tır. Gâh rahmet getirir, gâh azab. Binâenaleyh rüzgârın koptuğunu görünce ona sebbetmeyiniz. Belki getirdiği hayrı Allah'tan dileyin, getirdiği şerden de Allāh'a sığınınız*" buyurulmuştur.

Rîh: Nefes ve ferah ve rahmet ma'nâlarına gelir. Burada ise en münâsib olan "*Rüzgâr, Allāh'ın Bârigâh-i Hazretinden kopup gelen îsāl-i hayra veya îrâs-i şerre me'mûr bir mahlûktur*" gibi bir ma'nâ vermektir. Taberânî'nin de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şiddetli rüzgâr estiği vakit rüzgârı karşısına alıp ve iki diz üstüne çöküp «اللهم انى اسألك من خير هذه و خير ما ارسلت به . و اعوذ بك من شرها و شر ما ارسلت به . اللهم اجعلها رحمة ولا تجعلها عذاباً . اللهم اجعلها رياحاً ولا تجعلها ريحاً» = *İlâhî! Şu rüzgârın hızını ve hangi hizmet ile gönderilmiş ise o hizmetin hayrını Sen'den dilerim ve şerrinden ve mürsel olduğu hizmetin şerrinden Sana sığınırım. İlâhî! Bunu rahmet kıl da azab kılma. İlâhî! Şu rüzgâr riyâh olsun da rîh olmasın*" diye duā buyururlardı. Riyâh, rîhin cem'i olduğu halde riyâh olsun da rîh olmasın buyurmalarında çok dakik bir nükte vardır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de müfred olarak «*rîh*» kelimesi hep azab âyetlerinde vârid olmuştur. Lûtuf ve merhamet-i İlâhîyi müş'ir olan âyât-ı kerîmede ise dâimâ cemi' sîgasiyle «*riyâh*» lâfzı isti'mâl buyurulmuştur.

Ra'd ve sâika da emâre-i azâb olan âyât-ı İlâhiyyedendir. Nitekim bâzı akvâm-ı sâlife cezâ-yı küfür ve ma'sıyetleri olarak sâıka ile helâk olduklarını Hak Teālâ Kitâb-ı Kerîminde bize haber veriyor. Ra'd ve sâıka zamanlarında da gaflette bulunmayıp Bârigâh-ı İlâhîye ilticâ etmek şîme-i İslâmiyyet olduğu gibi o esnâlarda sünnet-i seniyyeye ittibâan Tirmizî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan merfûan rivâyet ettiği âtîdeki duāyı okumalıdır: «اللهم لا تقتلنا بغضبك ولا تهلكنا بعذابك و عافنا قبل ذلك» = *İlâhî! Bizleri gadabınla katletme. Azâbınla da helâk etme. Gadab ve azâbının hulûlüne meydan kalmadan bizleri bundan vâreste kıl.*"

Şefîu'l-müznibîn *aleyhi's-salevâtü rabbü'l-ālemîn* Hazretlerinin bulut ve şiddetli rüzgâr gördükçe kalbi rahîmi işte böylece titrerdi. Titremesi de ümmet-i da'vetin, belki de ümmet-i icâbetin isyânı yüzünden

kavm-i Âd'ın giriftâr alduğu azâba benzer bir azâb ile muākab olabileceği korkusundan idi. Ma'lûm olduğu üzere kavm-i Âd yedi gece sekiz gün mütemâdiyen esen husūm fırtınaları ile ve kahtı izâle edecek bir ni'met zannettikleri bir bulutun belirmesiyle helâk olarak rûy-i zemînden kökleri kesilmişti.

544. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: Ben (bâd-i) sabâ ile[1] mensūr oldum. (Kavm-i) Âd ise batı rüzgâriyle ihlâk olundular[2].

---

[1] «*Sabâ*» şarktan esen rüzgârın ismidir ki, gün doğusudur. Onun mukābil cihetinden, yâni batıdan esen rüzgârın adı «*Debur*» dur. Şarka müteveccih olanın şimâlinden esen yıldıza –şîn'in fethiyle– «*Şemâl*», onun mukābili olan kıble rüzgârına da –cîm'in fethiyle– «*Cenûb*» denir. «*Sabâ*» harr-ı yâbis, Debûr bârid-i ratb, cenub hârr-i ratb, şimal de bârid-i yâbistir demişlerdir. Müslim'in rivâyetine nazaran ehl-i Cennet'e esecek rüzgâr şimaldir.

Bu riyâh-i asliyyenin aralarından esen rüzgârlara «*Nükb*» denir ki, müfredi «*Nekbâ*'»dır. Bâzılarınca Nekbâ': Yıldız ile gün doğusu arasındaki poyrazın ismidir ki, ona «*Nükeybâ*'» da, «*Sābiye*» de dedikleri çoktur. Gün doğusu ile kıble arasında esen keşişlemeye hâssaten «*Ezyeb*» kıble ile batı arasında esen lodosa «*heyf*»; batı ile yıldız arasından esen karayele «*Cirbiyâ*» nâmı verilir.

[2] İmâm-ı Şâfiî'nin munkatı' olarak rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte de: "نصرت بالصبا وكانت عذابا على من كان قبلنا = *Ben Sabâ ile mansūr oldum, halbuki bu rüzgâr bizden evvelkiler hakkında azâb idi*" buyurulmuştur. Bu rivâyet-i munkatı'ada rüzgâr ile ihlâk edilmiş ümem-i sâlifeye yine sabânın taslît edilmiş olduğu anlaşılıyorsa da metindeki rivâyet-i sahîhaya nazaran bu ikinci rivâyetten –sübûtu takdîrinde– batı

rüzgârı ile ihlâk edilen kavm-i Ād'ın istisnâsı lâzımgelir. Resûl-i Hüdâ aleyhi efdalü't-tehâyâ Hazretlerinin Sabâ ile mansūr oldum buyurmaları vak'a-i Ahzâb'a āid olan *«فارسلنا عليهم ريحا وجنودا لم تروها»" = *Onların başına şiddetli bir rüzgârı ve sizin gözünüze görünmiyen bir takım cünûd-i ilâhiyyemizi taslît ettik*" âyet-i kerîmesine işârettir. Ma'lûm olduğu üzere Kureyş nûr-ı İslâm'ı söndürmek ve ehl-i İslâm'ı büsbütün istîsāl etmek üzere Bedir ile Uhud'dan sonra kendilerine çeki düzen verip ve son gayretlerini sarfedip kabâil-i Arab'dan on bin cengâveri başlarına toplamışlar ve Medîne'nin karşısına çıkmışlardı. Onların tecâvüzlerine ancak şehrin etrâfına hendek açarak tedâfüî bir vaz'iyyet alınabilmişti. Bu sırada Ashāb-ı Kirâm çeşit çeşit korku geçirmişler, münâfıklar türlü türlü erâcîf iftirâ ederek Müslümanların kuvve-i ma'neviyyelerini kırmıya çalışmışlar, ahd ile ehl-i İslâm'a merbut olan Yahûdîler de ansızın arkadan hücûm etmek üzere müşrikîn ile gizli gizli müzâkerede bulunmuşlardı. Kışın soğuk bir zamânı idi, o esnâda bir gece şark tarafından gāyet soğuk ve gāyet kuvvetli bir rüzgâr esip müşrikîn ordugâhını darma dağın etmiş, kendilerini barınamıyacak bir hāle koymuştu. Müşrikîn-i Kureyş'in ehl-i İslâm'a son tecâvüzleri budur.

Kavm-i Ād'ın helâki hakkındaki kasās-ı Kur'âniyye ise ma'lûmdur. Ancak Kavm-i Ād'ın ihlâkine me'mûr olan Debûr, yâni batı rüzgârı Hûd *aleyhi's-selâm*'a îmân etmeyenlerin kâffesini öldürmüş iken ahzâbın dağılmasına bâis olan Sabâ'da kimse ölmemiştir. Sabâ'nın esmesi Peygamber-i Hudâ'ya nusret olmuş ve korkularından ardlarına bakmadan firâr eden müşrikîn-i Arab dört beş sene sonra toptan dâire-i necîbe-i İslâm'a dâhil olmuşlardır. İnhizamlariyle berâber vücutlarının musāb olmamasındaki hikmet de budur.

545. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي شَامِنَا وَفِي يَمَنِنَا قَالُوا
وَفِي نَجْدِنَا قَالَ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي شَامِنَا وَفِي يَمَنِنَا قَالُوا

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 9*

وَفِى نَجْدِنَا قَالَ هُنَاكَ الزَّلَازِلُ وَالْفِتَنُ وَبِهَا يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ .

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan (sened-i sahīh-i muttasıl ile)[1] rivâyet olunduğuna göre (bir def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "اللهم بارك لنا فى شامنا و يمننا = *İlâhî Şamımızda, Yemenimizde*[2] *bize bereket ihsân et*" diye duā buyurdu. Bâzı kimseler: "و فى نجدنا = *Necdimizde de*[3]" (diye) niyazda bulundular, (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tekrar:) «اللهم بارك لنا فى شامنا و يمننا» buyurdu. Onlar (yine:) «و فى نجدنا» deyince: "*Zelzeleler, fitneler işte oradadır. Şeytanın karni (yâni hizb ve ümmeti)*[4] *de orada çıkacaktır*" buyurdu.

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda: «قال قال», bâzı nüshalarda «فقال», bâzı rivâyetlerde: «هنالك» dir.

[1] Bu hadîs, *Buhârî*'de «عن النبى صلى الله عليه و سلم» lâfızları olmaksızın İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* üzerine mevkūf olarak rivâyet edilmiştir. Hakîkatte ise hadîs merfû' ve mevsūl olup bu kelimeler sehv-i nâsıh olarak unutulmuş olduğu iddiā edilmektedir Zîrâ senedindeki Huseyn İbn-i Hasen-i Basrî Abdullāh İbn-i Avn'dan böyle rivâyet etmiş ise de Abdullāh İbn-i Avn'in oğlu Ubeydullāh İbn-i Avn ile Ezherü's-Semmân'ın yine Abdullāh İbn-i Avn tarîkından gelen rivâyetlerinde Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* anılmıştır. Bâhusūs hadîsin meâli re'y ile bilinecek şeylerden olmadığı mülâhaza edilirse duāların ve sonunda geçen ihbârın lâfz-ı Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* olduğuna şübhe yoktur. Zâten Buhârî başka yerde, başka bir tarikten «*Tecrîd*» metninde olduğu gibi merfû' olarak tahrîc etmiş olduğu gibi Tirmizî de «*Sünen*» inde, İsmâilî de *Buhârî* üzerindeki «*Müstahrec*» inde böyle tahrîc etmişlerdir. Binâenaleyh hadîsin her ma'nâca sıhhatinde şübhe yoktur.

[2] « نظرت يمنةً و شامةً » ta'bîri, «*Sağıma, soluma baktım*» ma'nâsına geldiğine ve «*Yemen*», arkasını bâb-ı Kâ'be'ye veren kimsenin sağ cihetine düştüğü gibi «*Şam*» da sol tarafına düştüğüne göre burada Hicaz'ın cenub ve şimâlinde vâkı' bütün diyâr-ı İslâmiyye maksûd olabileceği gibi hassaten «*Yemen*» ve «*Şam*» namlariyle anılan iki kıt'a da kasd buyurulmuş olabilir. Maa-hâzâ Yemen ile Şam'ın fazîletlerine dâir diğer hadîslerde vârid olarak ikinci ihtimal daha kuvvetli görünür.

[3] Hicaz ile Yemen'in sevâhil tarafları «*Tihâme*» dir ki, Mekke-i Mükerreme'ye Tihâme denilmesi bundandır, Hicaz'ın şarkından i'tibâren Irak'a kadar uzanan yaylaya da «*Necid*» ıtlâk olunur.

[4] «*Karn*» muâsır olarak yaşayan insanların tabakası ma'nâsına geldiği gibi içinde bir Nebî zuhûr eden bir müddette yaşamış olanlara da, ehl-i ilimden bir tabakaya da ıtlâk olunabilir. Nitekim « خير القرون قرنى ... » hadîsinde "*benim karnım*"den murâd-ı âlî-i Nebevî müşâhede-i dîdâr-ı âlîleriyle müşerref olan Ashâb-ı Kirâm tabakasıdır. Binâenaleyh «*karn-i şeytan*» şeytanın hizbi ve ümmeti demek olur. Nitekim Deccâl o havâlîden, Kâ'bül-Ahbar'dan naklolunduğuna göre, Irak cihetinden zuhûr edecektir, demişlerdir. Müslim'in rivâyetine nazaran İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da mesmû' ve meşhûdu olan bu haberden dolayı ehl-i Irak'a teveccühü pek az imiş. Nitekim onlara bir kerre: "« يا اهل العراق ما اسألكم عن الصغيرة و اركبكم الكبيرة! » = *Ey Iraklılar, küçük günahları öğrenmekte amma da ince eleyip sık dokuyorsunuz! Sonra büyüklerini irtikâbda da amma pervâsızsınız!*" demiştir ki, hatırımda kaldığına göre Hüseyn *radiya'llāhu anh*'in fecîa-i şahâdetlerinden sonra hacca gelmiş bâzı Iraklılar, ihramda iken pire öldürene fidye lâzım gelip gelmiyeceğini suâl etmeleri münâsebetiyle bunu söylemiştir.

Duā-yı Celîl-i Nebevî'de Yemen ile Şam'ın tahsîsen zikredilmesi bu iki iklimin mübârek olduğuna delâlet eder. Necd'in daha doğrusu Ehl-i Maşrık'ın duādan hâric bırakılmasındaki hikmet de metn-i hadîsde beyan buyurulmuştur. Orası gadab-ı İlâhî âsârından olan şiddetli zelzeleler yatağı, fitne ocağı, hizb-i şeytanın yuvası olduğu ma'lûm-ı âlî-i Risâlet-Penâhîleri olduğu için rahmeten li'l-âlemîn iken orası için duā buyurmaya dilleri varmamıştır. Çünkü sebkeden kader-i İlâhîyi bilip dururken onun hilâfına duā etmemek gibi âlî ve ince bir edeb gözetmişlerdir. Necid taraflarında târihin zabt ettiği

mühim zelzelelerden ma'lûmâtımız yok ise de herhalde muhbir-i Sādık *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu ihbâr-ı celîl-i Nebevîleri de sâir bir çokları gibi günün birinde tahakkuk edeceği şübhesizdir. Hicaz'ın maşrık cihetinden kopan fitnelere gelince onlar pek çoktur. Daha ahd-i celîl-i Nebevî'de Mütenebbîler, hilâfet-i Sıddîkıyye'de mürteddin muhârebeleri, muahharen beyne'l-Ashāb vâkı' olan kıtaller, daha sonraları Karâmıta ve sâire hep muhbir-i Sādık Hazretlerinin ihbârını te'yîd eden vakāyi-i târîhiyyedendir. Bu hadîsin şâhidi, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'de tahrîc ve rivâyet edilen: "الايمان يمان . و الفتنة ههنا يطلع قرن الشيطان =*Îmân, Yemen'dendir. Fitne ise işte şuracıktadır. Karn-ı şeytan işte şuradan çıkar*" hadîs-i sahîhidir. Îmânın Yemen'e mensūb olmasında îmân ve İslâm'ı mal ve canlariyle te'yîd eden Ensār-ı Kirâm'ın neseben Yemenli olmalarına işâret vardır. Yemen'den gelen Eş'arîler vefdinin vurûdu münâsebetiyle vârid olup «*Muvatta'*» ile *Sahîhayn*'da mervî Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in daha mufassal diğer hadîs-i merfûunda da: "«اتاكم اهل اليمن . هم ارق افئدة والين قلوباً . الايمان يمان و الحكمة يمانية . و رأس الكفر قبل المشرق . و الفخر و الخيلاء فى اهل الابل . و السكينة و الوقار فى اهل الغنم» = *İşte size ehl-i Yemen geldi. Yemenliler yüreği en yufka, kalbi en yumuşak kimselerdir. Îmân Yemen'dendir, hikmet de Yemen'dendir. Küfrün başı maşrık tarafındandır. Öğünme ile kendini beyenme deve sāhiplerinde, sükûnet ile vekar ise davar sāhiplerindedir*" buyurulmuştur. Şam'a hicret ve orada ikāmetin fazāili hakkında da Abdu'r-Rahmân İbn-i Amr İbn-i Âs, Zeyd İbn-i Sâbit, Abdullāh İbn-i Havâle, Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anhüm*'den mervî birtakım hadîslere «*Sünen-i*» *Ebû Dâvud* ile «*Sünen-i*» *Tirmizî*'de tesādüf edilir.

Bu hadîsin Buhârî tarafından istiskā hadîsleri evâhirinde serdedilmesindeki hikmet şudur: Kaht ve galâ gibi büyük mesāib esnâsında ve –ümem-i sâlifeye azâb olarak nâzil olmuş olmakla– bu ümmet içinde emâre-i azab sayılabilecek olan şiddetli ra'd ve sâika esnâsında tevbe ve istiğfâr ve Hakk'a rücû' ile ibtihâl ve arz-ı ıdtırâr mesnûn olduğu gibi zelzele gibi –tekerrür ve tekessürü kıyâmetin kurbüne alâmet olup bâzı ümem-i sâlifeye de azâb olmuş– müthiş havâdisin zuhûrunda da bâbu'llāha ilticâ meşrû'dur. Nitekim eşrât-ı sâatten bâzılarını nâtık olan (2128) inci Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsinin başka tarikden muhtasar bir sūretini Buhârî, mevzū-i bahsolan bu hadîsten evvel: «لا تقوم الساعة حتى يقبض العلم و تكثر الزلازل و يتقارب الزمان و يكثر الهرج ...» diye rivâyet etmiştir. [71 inci Enes *radi-*

ya'llâhu anh hadîsine de mürâcaat.] Bundan dolayı Ömer *radiya'l-lâhu anh* eyyâm-ı hilâfetinde vukūa gelen bir zelzeleden pek ziyâde canı sıkılıp. "*Ahd-i Celîl-i Nebevî'den henüz tebâüd edilmemişken bu hâdisenin zuhûru emr-i dinde münâsebetsiz şeyler ihdâs ettiğinizin delîlidir. Ya kendinizi ıslâh edersiniz, yâhud ben içinizden çıkar, giderim*" gibi sözlerle ümmeti tevbîh etmekle berâber namaz kılmalarını tavsiye etmiştir. Lâkin bu namazlar cemâatle kılınmaz. Alî *kerrema'llâhu vechehü* Hazretlerinin zelzelede cemâatle namaz kıldırdıkları mervî ise de rivâyet sahîh olarak sâbit olamamıştır. Fukahâ zelzele esnâsında namaz kılmak meşrû' olduğu gibi sahrâya çıkmak da mesnundur, demişlerdir.

546. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللّٰهُ لَا يَعْلَمُ أَحَدٌ مَا يَكُونُ فِي غَدٍ وَلَا يَعْلَمُ أَحَدٌ مَا يَكُونُ فِي الْأَرْحَامِ وَلَا يَعْلَمُ نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ وَمَا يَدْرِي أَحَدٌ مَتَى يَجِيءُ الْمَطَرُ.

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan[1]:

Şöyle demiştir: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Gayb'ın anahtarları beş (dâne) dir ki[2], onları Allâhu Teâlâ'dan başkası bilemez. Yarın ne olacağını (Allah'dan başka) hiçbir kimse bilemez[3]. (Ana) rahimleri(n)de ne(ler) bulunduğunu (Allah'dan başka) hiçbir kimse bilemez[4]. Hiçbir nefs yarın (hayr ü şer) ne kazanacağını bilemez[5]. (Kezâ) hiçbir nefs hangi tarzda öleceğini bilemez[6]. (Allah'tan başka) hiç bir kimse de yağmurun ne zaman geleceğini bilemez[7].

RİVÂYETLER:

Bir çok nüshalarda: « قال النبي صلى الله عليه وسلم »

Bâzı nüshalarda müfred sîgasıyle «مفتاح الغيب»; birçok rivâyâtda «مفاتيح الغيب».

Buhârî'nin başka bir tarikden rivâyetinde: «لا يعلمهن».

Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «لا يعلم ما فى غد الا الله».

Bir rivâyette âhirinde: «الا الله» ziyâdesi de vardır. Bundan mâadâ Buhârî'nin sûre-i En'âm tefsîrinde yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan rivâyetinde: «مفاتيح الغيب خمس» buyurulduktan sonra mâba'di buradaki elfâz ile değil, sûre-i Lokmân'ın son âyeti olan «ان الله عنده علم الساعة و ينزل الغيث و يعلم ما فى الارحام و ما تدرى نفس ماذا تكسب غداً و ما تدرى نفس باى ارض تموت ان الله عليم خبير»* nazm-ı celîl-i İlâhîsi tilâvet buyurulmuştur. Sûre-i Lokmân tefsîrindeki rivâyetinde de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*: «ثم قرأ ان الله عنده علم الساعة» demiştir.

[1] Bu hadîs-i şerif –*Müsned-i Ahmed* ile *Müsned-i Bezzâr* ve *Sahîh-i İbn-i Hibbân*'da ve Hākim'in «*Müstedrek*» inde tahrîc edildiği üzere– Büreyde İbn-i Husayb *radiya'llāhu anh*'den «خمس لا يعلمهن الا الله ان الله عنده علم الساعة... الآية» lâfzı ile rivâyet olunduğu gibi «*Hadîs-i Cibrîl*» ünvâniyle müştehir olan (47) *(Tecrîd)* hadîsi zımnında da Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den mervîdir.

[2] Gaybın anahtarları ellerinde olmayınca kulları için mugayyebâtı bilmemek evleviyyette kalır. Gaybolan şeyleri bilmek evkāt-ı zuhurlarını takdîr ve ta'yîn etmek Allāh'a mahsûstur. Gayıbdan şuhûda çıkacak ekvân ve hādisâtın ta'cîl ve te'hirlerindeki hikmet her ne ise o hikmetin muktezāsına zamânı hulûl ettikçe peyderpey meşiyet-i İlâhiyesi taallûk edip ālem-i zuhûr ve şahâdete ibrâz edecek de odur. Buna ne bir melek-i Mukarrebîn, ne bir Nebiyy-i mürselîn –Allah bildirmedikce– muttali' olmasına imkân yoktur. Ümmü'l-mü'minîn Āişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhâ*, İbn-i Cerîr-i Taberî'nin rivâyetine göre diyor ki: Allāh'tan başka her kimin gaybı bilebileceğini söyliyen kimse yalan söylemiş ve Allāh'a büyük bir iftirâda bulunmuş olur. Zîrâ sûre-i En'âm'da Allāhu Teālâ'nın kendisi "«لا يعلم من فى السموات و الارض الغيب الا الله»** =*Semâvât ve arzda olanların hiç biri gaybı bilemez. Yalnız Allah bilir*" buyuruyor. Yine Hak Teālâ ve Tekaddes Hazretleri Kitâb-i Kerîminde: ***"و عنده مفاتح الغيب لا يعلمها الا هو=*Gaybın anahtarları* (ve hazîneleri) *Zât-i Ecell ü A'lâsı nezdindedir. Onları ondan*

* *Sûre: 31 (Lokmân), âyet: 34*
** *Sûre: 27 (Neml), âyet: 65*
*** *Sûre: 6 (En'âm), âyet: 59*

başka hiç bir kimse bilemez" buyuruyor ki, bu âyet-i kerîmedeki «*Mefâtih-i gayb*» in sûre-i Lokmân'ın âhirindeki: «ان الله عنده علم الساعة» âyet-i kerîmesiyle müfesser olduğunu bu hadîs-i Nebevî sarâhaten gösteriyor. Binâenaleyh mevzū-i bahsolan şu beş şeyi bilmek hiç bir kimsenin tama' edebileceği husūsattan değildir ve İmâm-ı Kurtubî'nin dediği gibi – muhbir ani'llāh olan Peygamber *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e isnâd etmeksizin bu beş şeyden birini biliyorum da'vâsına her kim düşerse da'vâsında kâzibdir. Çünkü «*ilm-i gayb*» Allāh'a mahsūstur. «*Zann-ı gayb*»» a gelince ondan bahsetmekte beis yoktur. Zîrâ zannın mertebesi ne olursa olsun hiç bir vakitte ilim mertebesini bulamaz. Çünkü ta'yîn ifâde etmez.

İlm-i İlâhîde olup da Allāh'dan başka kimseye ma'lûm olmayan mugayyebât nâ-mahdûd olup sûre-i En'âm'daki âyet-i kerîmede alelıtlak ilm-i gayb, Allāh'tan başkasından nefiy buyurulmuştur. Sûre-i Lokmân âyeti ile bu hadîs-i Nebeviyye'de ise mugayyebattan yalnız «*mefâtîh-i gayb*» nâmı verilen bu beşi mevzū-i bahsolmuştur. Demek ki, ikincisini birincisi müfessir ve evvelkisindeki ıtlak, beriki kayıtlarla mülâhaza edilmek muktazîdir. Netekim sûre-i Cin'deki: "عالم الغيب فلا يظهر على غيبه احدا الا من ارتضى من رسول = *Allāhu Teālâ ālimü'l-gayb olup beşer veya melekten ıstıfâ buyurduğu kimselerden başka hiç bir kimseyi gaybe muttali' kılmaz*" âyet-i kerîmesi de gaybın Allāh'a muhtas olmakla berâber Hak Teālâ'nın dilediği bir kuluna mu'cize veya kerâmet olarak ya vahiy veya ilham tarîkıyle bâzı mugayyebâtı bildirdiğini gösterir. Nitekim İbn-i Cerîr-i Taberî ile Merdûye'nin rivâyetlerine nazaran Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*: "«كل شئ اوتيه نبيكم صلى الله عليه و سلم الا علم الغيب الخمس» = *Sizin Peygamberiniz salla'llāhu aleyhi ve sellem'e ilmü'l-gaybın beşinden mâ-adâ her şey, yâni her ilim verilmiştir*" deyip bunları îzāh için: *«ان الله عنده علم الساعة...» âyet-i kerîmesini tilâvet eylemiştir.

İlm-i gaybın Allāh'a muhtas olması i'lâm-ı İlâhî ile bâzı kullarının bâzı mugayyebâta muttali' olabilmelerine münâfî gelmediği, Hak Celle ve Alâ'nın Yûsuf *aleyhi's-selâm*'dan hikâyeten "« لا ياتيكما طعام ترزقانه الا نبأتكما بتاويله قبل ان ياتيكما »**=*Her ikinize [gerek rü'yâda ve gerek yakazada] rızkınız olacak hiçbir taâm gelmez ki, o taâm size gelmeden te'vîlini, yâni ne keyfiyyette bir taâm olduğunu size evvelden haber vermiyeyim*" ve

* *Sûre: 31 (Lokmân), ayet: 34*
** *Sûre: 12 (Yûsuf), ayet: 37*

Îsâ *aleyhi's-selâm*'dan hikâyeten : *« وانبئكم بما تاكلون و ما تدخرون فى بيوتكم » = *Bir de yiyeceğiniz ve evlerinizde iddihâr ettiğiniz şeyleri size haber verebilirim*" âyetleriyle de müeyyeddir.

Sûre-i Cin âyetinde yalnız rüsül istisnâ buyrulmuş olmasını, mu'tezile, evliyânın kerâmâtını inkârâ delîl ittihaz etmek istemişlerse de bir resûle tâbi' olan velînin i'lâm-ı İlâhî ile umûr-ı gaybiyyeden birine muttali' olması da –kendisi hakkında kerâmet olmakla berâber– tâbi' olduğu resûlün mu'cizesidir. Arada bir fark varsa o da Nebî ve resûlün gaybe ıttılâı, vahyin her nev'i ile olabildiği halde velî yalnız rü'yâ veya ilham tarîklariyle muttali' olabilmesinden ve peygamberlerin ihbârı tahaddî, yâni da'vâ-yı nübüvvete mukārin olmasından ibârettir. Evliyânın alelıtlak kerâmeti, Meryem *aleyhi's-selâm*'ın min indi'llāh merzuk olması ve Âsaf İbn-i Berhiyâ'nın Arş-ı Belkîs'i lemhatü'l-basarda celbetmesi hakkındaki âyât-ı kerîme ile sâbit olduğu gibi ilhâm-ı İlâhî ile bâzı guyûba muttali' olabilmeleri de Buhârî'nin rivâyet ettiği Ebû Hüreyre hadîs-i merfûu ile sâbittir. Bu hadîsde: « لقدكان فيمن قبلكم محدثون من غير ان يكونوا انبياء و ان يكن فى امتى احد فانه عمر » = *Hiç şübhe etmeyiniz ki, sizden evvelki ümmetler de peygamber değilken muhaddes, yâni mülhem olanlar var idi. Benim ümmetimde de böylesi varsa Ömer'dir*" buyurulmuştur. *Müslim*'deki Âişe *radiya'llāhu anhâ* hadîs-i merfûunda da bu hadîse yakın bir lâfız ile vârid olmuş olup şu kadar ki, bunda : « فان يكن فى امتى منهم احد فان عمر بن الخطاب منهم » = *Benim ümmetimde de onlardan varsa şübhesiz Ömer İbn-i Hattāb da onlardan biridir*" diyerek muhaddeslik Ömer *radiya'llāhu anh*'e kasredilmemiştir.

[3] Bu Kelâm-ı Celîl-i Nebevî « ان الله عنده علم الساعة » dan eamdır. Zîrâ yarın ne olacağını insan bilmeyince kıyâm-ı sâatin vaktini bitarîkı'l-evlâ bilemez. Yevm-i kıyâmetin –ve biraz sonra zikredileceği üzere– vakt-i mevtin ve hattâ mekân-ı mevtin kullardan mestūr bırakılmasındaki hikmet âşikârdır. Bunların bilinmesi evâmir ve nevâhi-i İlâhiyyeye imtisâl bâbında mükellefte bir kesel ve rehâvet getirebildiği için hikmet-i teşrîa münâfî düşer. Zîrâ insan ne vakit ve nerede öleceğini bilse hevâ-vü hevese tâbi' olarak meāsî ile iştigāl ettikten sonra zamânı hulûl edince tevbeye şürû' eder ki, teklifden maksūd-ı aslî olan tehzîb-i nefs ve mekârim-i ahlâkı tahsil gâyesi elde edilmeden âhırete intikāl etmiş olur.

---

* *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 49*

[4] Henüz ana rahminde duran ceninlerin erkek mi, dişi mi, saîd mi, şakî mi oldukları, ahlâk ve şemâilleri ve sâireleri ālem-i şuhûda çıkmadan kimsenin ma'lûmu değildir, demektir.

[5] İnsan, hayır ve şer ne kazanacağını ve nelere ma'rûz olacağını ilm-i yakîn ile bilemez. Zîrâ yapacağı ve uğrıyacağı ef'āl ve ahvâlin kimi azîm ve irâdesine bağlı, kimi de –hattâ ekseri de– yed-i ihtiyârında olmıyan ahvâl-i hâriciyyeye tâbi'dir. Kendisinin rızāsı olmıyan şeyleri ilm-i yakîn ile bilmek mümkün olmadığı gibi ummadığı zamanlarda da azmettiğine muhâlif işler işlemesi kesîrü'l-vukū'dur. Bundan dolayı Mehbit-ı Vah-yi İlâhî olan Resûl-i zî-Şân *aleyhi ve ālihî salevâtü'r-Rahmân:* " و ما ادری ما یفعل بی و لا بکم = *Benim, başıma ve sizin başınıza ne geleceğini bilemem*" demekle me'mûr olmuşlardır.

[6] Rivâyet olunduğuna göre bir def'a Melekü'l-mevt *aleyhi's-selâm*, Süleymân *aleyhi's-selâm*'ın ziyâretinde iken orada oturanlardan birinin yüzüne dik dik bakmış. O adam, kendisine bakan zâtın kim olduğunu sormuş ve Melekü'l-mevt olduğunu öğrenince: "*Bana kasdı var gibidir. Rüzgâra buyur da beni alıp Hindistan'a götürsün*" niyâzında bulunmuş ve arzusu is'āf edilmiş. Melekü'l-mevt bir daha oraya gelince Süleymân *aleyhi's-selâm* o adama dik dik baktığının sebebini sormuş ve : "*Onun işinde ben teaccüb ettim. Zîrâ bugün onun rûhunu Hindistan'da kabza me'mûr idim, halbuki onu sizin ziyâretinizde gördüm*" cevâbını almış.

[7] Âyet-i kerîmede bu ma'nâ " *وينزل الغيث = *Yağmuru Allah yağdırır*" nazm-ı şerîfi ile edâ buyurulmuş olup bunu Allah'tan başka kimsenin bilemiyeceği musarrah değilse de hadîs, Kur'ân'ı müfessir olduğundan nüzûl-i gays ilminin de Allāh'a mahsūs olduğunda şübhe yoktur. Rasadât-ı havâiyye merâkizi ne kadar ma'lûmat cem' ederlerse etsinler yirmi dört saatlik zaman hakkında verdikleri hükümler hep hads ve tahmin derecesinde olup yüzde yüz ısābetleri te'mîn edilemez. Çok kerreler hava kararır, bulutlar iner, ha şimdi, ha beş dakîka sonra yağacak, ortalığı sel basacak dersiniz, bir de bakarsınız ki, muhâlif bir rüzgâr çıkıp ne varsa dağıtır ve yarım saat sonra gök yüzü cam gibi berrak bir hal alır.

* *Sûre: 31 (Lokmân), âyet: 34*

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب الكسوف

Fukahâ —ve onlara tebean müneccimîn— ıstılāhında "*küsûf*" güneşin, "husûf" da ay'ın tutulması demektir. Halbuki lûgaten her iki lâfız, müterâdif olup güneş ile ayın tutulmalarına "*husûfân*" ve "*küsûfân*" denir. *Sıhāh-ı Cevherî*'de ale's-seviyye "*kesefeti'ş-şemsü*" ve "*kesefe'l-kamerü*" denilebileceği beyân edilmekle berâber husûfun kamer hakkında isti'mâli ecved olduğu zikredilmiştir ki, bu sūretle isti'mâli fukahâ ve müneccimînin daha fasîh olduğu îmâ edilmiş oluyor. Ancak Buhârî ile Müslim'in rivâyetinde şemse veya kamer'e tahsîs etmeksizin her iki lâfız yekdiğeri makāmına isti'mâl edilmiş olup şems ve kamer hakkında: « لا ينكسفان لموت احد » denilmiş olduğu gibi « لا ينخسفان » de, « لا يخسفان » de denilmiştir. Kezâ « كسفت الشمس » rivâyetleri gibi « خسفت الشمس » rivâyetleri de vardır. Biz, bu iki lâfzı ayrı bir ma'nâya tahsîs eden örf-i fukahâ ve müneccimîne ittibâ' ile güneş hakkında "*küsûf*", ay hakkında "*husûf*" ta'birlerini isti'mâl edeceğiz.

Küsûf ile husûf hādiselerinin vukūunda namaz kılmanın meşrûiyyeti Kitab ile de, kavl ve fi'l-i Resûl *aleyhi's-selâm* ile de, icmâ-ı ümmet ile de sâbittir. Fukahâ, Kitâbu'llah'tan: "« وما نرسل بالايات الا تخويفا »* = *Biz âyetleri, yâni alâmât-ı beyyinât-ı kudretimizi ancak kullar korksunlar diye irsâl ederiz*" âyet-i kerîmesini

* *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 59*

salât-ı küsûfun meşrûiyyetine delîl addederler. Zîrâ namaza, niyâz ve duāya, ve Bârigâh-ı İlâhîye yüz döndürüp tazarrû' ve ibtihâle koyulmak, havfu'llāh'ın lâzımıdır. Hattâ: "و من اياته اليل و النهار و الشمس و القمر لا تسجدوا للشمس و لا للقمر و اسجدوا لله الذى خلقهن « *= *Gece ile gündüz, güneş ile de ay o Hâlık-ı Bî-Çûn'un* (جلت عظمته) *âyâtındandır. Siz Şems ile Kamer'e secde etmeyiniz de bu dört âyeti yaratan Allāhu Azîmü'ş-Şân'a secde ediniz*" âyet-i kerîmesinin işâretinde bâzıları salât-i küsûfeyn teşrî' buyurulduğunu da sezmek istemişlerdir.

Sünen-i kavliyyeden olan delillerden biri: "اذا رأيتم شيئاً من هذه الا فزاع فافزعوا الى الصلاة « *=Şu korkunç şeylerden herhangi birini gördüğünüzde hemen namaza ilticâ ediniz*" emr-i Celîl-i Nebevîsîdir ki, yalnız küsûf ve husûf değil zelzele gibi, şiddetli rüzgâr gibi, tûfan gibi zulmet-i nehâr gibi herhangi korkunç bir hādise vukūunda Hakk'a ilticâ ve tedarrû' tavsiye buyuruluyor demektir. Bir de hassaten hādise-i küsûfiye hakkında *Sahîhayn*'daki rivâyetine nazaran: "ان الشمس و القمر لا يخسفان لموت احد و لا لحياته . ولكنهما آيتان من آيات الله . فاذا رأيتموها فصلوا « *= Şüphesiz ki, şems ile kamer hiç bir kimsenin ne ölümünden, ne de hayâtından dolayı tutulmazlar. Lâkin bunlar Allāh'ın âyetlerinden iki âyettir. Tutulduklarını görünce hemen namaza durun*" buyurulmuştur. Bunlardan kat'-ı nazar bu namaz, fi'l-i Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile de sâbittir. Nitekim Muallim-i Ekmel-i Ümmet *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in küsûf namazını kıldıkları kütüb-i sıhāhın kâffesinde zikredildiği gibi "*Siyer-i İbn-i Hibbân*" da sikāttan rivâyeten beşinci senede bir husûf namazı kıldıkları da ihbâr edilmektedir ki, İslâm'da ilk kılınan salât-i küsûf bu olmuş oluyor.

* *Sûre: 41 (Fussılet), âyet: 37*

Salât-i küsûf hakkındaki icmâ-ı ümmet, ötedenberi ümmet bunu kılıp durmakta olduğu halde inkâra kalkışmış fukahâdan hiç bir kimsenin zuhûr etmemesidir.

Salât-ı küsûfun sebeb-i meşrûiyyeti nefs-i küsûf olduğundan küsûf zamânında kılınır ve tekerrürü ile tekerrür eder.

Salât-ı küsûf sünnet-i müekkede olup vâcib değildir. Yalnız meşâyıh-ı Hanefiyye'den bâzıları me'mûrun-bih olması dolayısiyle vâcib addetmişlerdir. İmâm-ı Mâlik ise Cum'a gibi farz-ı ayn ve bir rivâyet-i zaîfeye göre farz-ı kifâye addetmiştir. Lâkin farz-ı kifâye olduğuna kāil olması müsteb'ad görülmektedir.

Küsûf-ı şems vakt-i kerâhete tesādüf ederse, Ebû Hanîfe'ye ve Ahmed İbn-i Hanbel'in kavl-i meşhûruna göre kılınmaz. Namaz yerine tesbîh ile iştigāl edilir. Şâfiî'ye göre sebebe müstenid bir salât olduğundan vakt-i kerâhette de kılınmasında kerâhet yoktur. İmâm-ı Mâlik'ten ise üç rivâyet vardır: 1 — İmâm-ı Şâfiî'nin dediği gibi her ne vakit küsûf olursa namazı kılınır. 2 — İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin kavli gibi yalnız teneffül mekrûh olmayan vakitlerde kılınır. 3 — Zevalden sonra kılınmaz. Bu üçüncü kavle göre salât-i küsûf salât-i îyd'e kıyâs olunmuştur.

Salât-i küsûf fi'l-i Celîl-i Nebevî'ye imtisâlen cemâatle de kılınabilir. Hattâ İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel'e göre cemâatle kılmak sünnet-i müekkededir. İmâm-ı Muhammed ile Süfyân-ı Sevrî ise: "*Halk, imama tâbi'dirler. Cemâatle kıldırırsa berâber, yoksa münferiden kılarlar*" demişlerdir. Salât-i husûf da İmâm-ı Şâfiî ve Ahmed'e göre yine böyle cemâatle kılınmak mesnundur. İmâm-ı Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Mâlik'e göre ise salât-i husufda cemâat mesnûn olmayıp herkes münferiden namaz kılar.

Salât-ı husûf geceye müsādif olacağı için cemâatle kılındığında imamın cehretmesi lâzım gelirse de salât-i küsûfdaki

kırâeti İmâm-ı Mâlik ve Ahmed ve İshāk'a göre Cum'a ve bayram namazlarında olduğu gibi yine cehrîdir. Eimme-i Irak ve İmâm-ı Şâfiî'ye göre ise ihfâ olunur. Bu namazı cemâatle kıldıktan sonra Mâlik ile Şâfiî ve bir rivâyete nazaren Ahmed İbn-i Hanbel'e göre Cum'a ve bayram hutbeleri hey'etinde hutbe îrâdetmek mendubdur. Lâkin Ebû Hanîfe'nin ve meşhur kavline göre Ahmed İbn-i Hanbel'in kavillerince hutbe mesnûn değildir.

Cirm-i şems ile cirm-i kamer'in incilâsından sonra salât-ı küsûfeynin vakti fevt edilmiş olacağından artık namazlar da kılınmaz.

Salât-ı küsûfeynin kaç rek'at olduğunda ihtilâf edilmiştir:

1 — Eimme-i selâse ile Leys İbn-i Sa'd ve İshak İbn-i Râhûye'ye göre her birinde ikişer kıyâm, ikişer kırâet, ikişer rükû' ve ikişer sücûd bulunan iki rek'attır ki, mecmûu iki rek'at içinde dört rükû' ile dört sücûd eder.

2 — Tāvûs'e Habîb İbn-i Ebî Sâbit ile Abdü'l-Melik İbn-i Cüreyc'e göre beherinde dörder rükû' ile ikişer sücûd bulunan iki rek'attır ki, cem'an iki rek'at içinde sekiz rükû' ile dört sücûd olmuş olur. Alî ve İbn-i Abbâs *radiya'l-lāhu anhüm*'ün de kavilleri bu olduğu rivâyet olunmaktadır.

3 — Katâde ve Atā' b. Ebî Rebâh ile İbn-i Münzir'e göre beherinde üçer rükû' ile ikişer secde bulunan iki rek'attır ki, cem'an altı rükû' ile dört secde eder.

4 — Saîd İbn-i Cübeyr ile Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî ve —diğer kavle nazaran yine— İshāk İbn-i Râhûye'ye ve fukahâ-yı Şâfiiyye'den bâzılarına göre bilâ-tevkît ve güneş incilâ buluncaya kadar mütemâdiyen kılınır. Binâenaleyh küsûf temâdî ederse rükû'lar tekerrür eder, incilâ çabuk olursa rükû'lar azalır. Ancak bu, küsûfun müddetini evvelden bilmeğe vâbestedir.

5 — Ebû Hanîfe ile İmâmeyn'e ve İbrâhîm-i Nehaî ile Süfyân-ı Sevrî'ye göre diğer tetavvû' namazları gibi beherinde birer rükû' ile ikişer secde olan iki rek'attır. Şârih Aynî; İbn-i Ömer, Ebû Bekre, Semüre İbn-i Cündeb, Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Ās, Kabîsatü'l-Hilâlî, Nu'mân İbn-i Beşîr, Abdu'r-Rahmân İbn-i Semüre ve Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhüm*'ün de mezhebi bu olduğunu beyân ettiği gibi İbn-i Ebî Şeybe'nin rivâyetine atfen İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın da buna kāil olduğunu söyler.

"*Muhît*" de "*isteyen iki, isteyen dört rek'at kılar*" diye de Ebû Hanîfe'den bir rivâyet vardır. "*Bedâyi'*" de ise "*dilerlerse daha ziyâde de kılarlar*" ziyâdesi vardır.

6 — Zāhiriyye'ye göre küsûf, tulû-ı şems ile öğle namazı arasında vâkı' olursa iki, öğle ile gurub arasında vâkı' olursa öğle ve ikindi namazları gibi dört; husûf da akşam ile yatsı arasında olursa akşam namazı gibi üç, yatsıdan sonra olursa yatsı namazı gibi dört rek'at kılınır. Bunların hücceti Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî: "« اذا خسفت الشمس والقمر فصلوا كأحدث صلاة صليتموها من المكتوبة » = *Şems ile kamer tutulduğunda en son kıldığınız namaz gibi bir namaz kılınız*" hadîs-i şerîfidir. Lâkin bunun muktezāsı Cumhûrun kabûl ettiği üzere salât-ı küsûf iki rek'at değil, vakt-i küsûfa göre bâzan üç, bâzan dört rek'at kılınmaktır.

Küsûf ile husuftan başka zelzele, sâika, gündüzün zulmet kaplaması gibi âyâtın zuhûrunda ise Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre namaz kılmak mesnun değildir. Ahmed İbn-i Hanbel'e göre her âyetin zuhûrunda cemâatle bir namaz kılınır. Şâfiî'ye göre ise münferiden namaz kılınır. Nitekim Alî *radiya'llāhu anh*'in bir zelzelede namaz kıldıkları rivâyet olunmaktadır. (76 ıncı hadîsin hāşiyelerine de mürâcaat).

547 . عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَٱنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلْنَا فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ حَتَّى ٱنْجَلَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ إِنَّ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَصَلُّوا وَٱدْعُوا حَتَّى يَنْكَشِفَ مَا بِكُمْ . وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ قَالَ وَلٰكِنْ يُخَوِّفُ اللهُ بِهِمَا عِبَادَهُ وَتَكَرَّرَ حَدِيثُ الْكُسُوفِ كَثِيراً فَفِي رِوَايَةٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلٰى عَهْدِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ يَوْمَ مَاتَ إِبْرَاهِيمُ فَقَالَ النَّاسُ كَسَفَتِ الشَّمْسُ لِمَوْتِ إِبْرَاهِيمَ فَقَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ فَصَلُّوا وَٱدْعُوا اللهَ .

TERCEMESİ

Ebû Bekre (Nüfey' İbn-i Hâris) *radiya'llāhu anh'*-den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanında idik. (Derken) güneş tutuldu. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (acele ile[1] ve) ridâ-yı şerîfini

ardından sürükleye sürükleye (kalkıp yürüdü) ve (Mescid-i Saādet'e) girdi. Biz de girdik. Güneş zulmetten sıyrılıncaya kadar (orada) bize iki rek'at (namaz) kıldırdı [2].

Sonra: "*Güneş ile ay hiçbir kimsenin mevtinden dolayı münkesif olmaz* [3]. (Bunların böyle münkesif olduklarını) *gördüğünüzde başınıza gelen bu hāl zâil oluncaya kadar* (hemen) *namaza durup duāya koyulunuz* [4]" buyurdu.

Yine Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'den gelen bir rivâyete nazaran: "*Lâkin Allāhu Teālâ bu iki âyet ile kullarını tahvîf* (etmeği murad) *eder* [5]." buyurulmuştur.

Küsûf hadîsi *Buhârî*'de çok tekerrür etmiştir. Nitekim Mugîre İbn-i Şu'be *radiya'llāhu anh*'den gelen bir rivâyette şöyle denilmiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zamânında (necl-i mükerremleri) İbrâhîm (*salevâtu'llāhi ve teslîmâtühû aleyhi ve alâ ebîhi*) vefât ettiği gün güneş tutuldu [6]. Halk: "*Güneş İbrâhim'in mevtinden dolayı tutuldu*" dediler. Bunun üzerine *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Güneş ile ay hiçbir kimsenin ne mevtinden, ne hayâtından dolayı tutulmazlar*" (Bunu) görünce (hemen) *namaza durup Allāh'a duāya koyulun*" dedi.

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda: «عند النبى صلى الله عليه و سلم»

Bâzı nüshalarda: «فقام رسول الله صلى الله عليه و سلم»

Buhârî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde: «لا يخسفان لموت احد و لا لحياته»

Buhârî'nin İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde: «فقوموا فصلوا»; başka bir tarikden de: «فصلوا و ادعوا» musahhah Mısır basmasında: «حتى يكشف ما بكم» Buhârî'nin diğer tarikten rivâyetinde de âhirinde «و ذاك ان ابناً للنبى صلى الله عليه و سلم مات . يقال له ابراهيم . فقال الناس فى ذاك» ziyâdesi vardır.

Müellif bunu muhtasaran rivâyet etmiştir. Üst tarafında: «ان الشمس و القمر آيتان من آيات الله لا ينكسفان لموت احد» vardır.

Buhârî'de: «و لكن الله تعالى يخوف عباده» ile «ان الله تعالى يخوف بهما عباده» sūretlerinde rivâyet edilmiştir.

[1] Buhârî'nin başka rivâyetinde: «مستعجلا» Neseî'nin de diğer tarikdan olan rivâyetinde: «من العجلة» ziyâdesi olduğu için tercemeye kavis içinde dercedildi.

Buradaki (cerr-i ridâ) yâni eteklerini sürümek ve yürürken toplamamak i'tinâsızlığı, ahādîs-i adîdede nehiy buyurulan cerr-i ridâ kabîlinden değildir. Bu i'tinâsızlık –hadîslerde musarrah olduğu üzere– kibr ü taazzum eseri olursa mezmumdur. Burada ise ba'de'l-İslâm nev-zuhûr olan bu hādisenin ehemmiyeti ve ümmet-i merhûmelerine bir azâb nüzûlünden dâimâ herâsân olan kalb-i şefîk ve rahîm-i Nebevî'nin hādise ile fart-ı meşgūliyyeti bu i'tinâya vakit bırakmamıştır, demektir. Yoksa zât-ı Refîü'l-Cenâb-ı Risâlet-Penâhîleri kadar tevâzu'da mütemekkin hiçbir ferd yaradılmamış olduğunda şüphe yoktur. Hattâ o kadar telâş ve acele ile Hâne-i saâdetten çıkıp Mescid-i Şerîfe doğru yürümüşler ki, Esmâ bint-i Ebî Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Müslim*'deki rivâyetine bakılırsa şiddet-i ferağdan ridâ-yı şeriflerine bedel yanlışlıkla kadınların ferâcelerinden birini giyip dışarıya uğramışlar, ridâ-yı şerifleri hemen arkadan yetiştirilmiş. Bu telâş ve acelenin sebebi (553) üncü Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh* hadîsinde: «يخشى ان تكون الساعة» denildiğine göre Sahābî-i müşârün-ileyhin fikrince tekarrüb-i kıyâmet alâmeti olması korkusu idi.

[2] Neseî'nin rivâyetinde: «فصلى بنا ركعتين كما تصلون» ve: «فعل صلاتكم هذه» yâni "*Sizin kıldığınız şu namaz gibi bize iki rek'at namaz kıldırdı*" denilmiştir ki, bundan cümhûrun kabûl ettiği üzere salât-i küsûfun iki rek'atten ibâret olduğu anlaşıldığı gibi hassaten «كما تصلون» kaydı da bu namazın sabah namazı hey'etinde iki rek'at içinde iki rükû' ile, iki secde ile kılınacağına kāil olan Hanefiyye'nin mezhebini takviye etmektedir. Birden ziyâde rükûu kabûl eden tavâif ise iki rek'ati kabûl etmekle berâber Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'in bu ziyâdesini bu ma'nâya hamletmezler. Onlar diyorlar ki: İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* salât-i küsûfu Basra ahâlîsine ziyâde rükû'larla ta'rîf etmiş olup bilâhare vâkı' olan küsuf esnâsında orada hazır olan Ebû Bekre *radiya'llāhu anh* onlara bu rivâyeti etmiş olacağından «كما تصلون» demeşi bildiğiniz, yâni İbn-i Abbâs'dan ahzettiğiniz gibi kıldırdı demektir, cevâbını veriyorlar. Maahâzâ İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in

«*Sahîh-i*» *İbn-i Huzeyme*'de; Abdurrahmān İbn-i Semüre *radiyâllāhu anh*'in Müslim ile Hākim'in «*Müstedrek*» inde ve *Neseî*'de, Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh*'in Ebû Dâvud ile Neseî ve İbn-i Mâce «*Sünen*» lerinde; Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anh*'in *Tahâvî*'de ve Mugîre İbn-i Şu'be *radiya'llāhu anh*'in yine *Tahâvî*'de; Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Ās *radiya'llāhu anhümâ*'nın yine *Tahâvî* ile «*Müstedrek*» te ve «*Sünen-i*» *Ebî Dâvud* ve *Beyhakî* ile «*Müsned-i*» *Ahmed*'de rivâyet olunan hadîsleri Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'in bu ziyâdesini müeyyiddir. *Müsned-i Ahmed*'de de Alî *radiya'llāhu anh*'in "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem böyle yaptı*" diyerek kıldırdığı salât-ı küsûfun ta'rîfâtı hakkındaki rivâyet de bunu müeyyiddir. Kabîsa İbn-i Muhârriku'l-Hilâlî *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Nesâî*'de ve *Tahâvî* ile Ebû Kāsım-ı Begavî'nin «*Mu'cemü's-Sahābe*» sindeki rivâyeti de iki rek'at kıldığını gösteriyor ise de sonunda: «فاذا رأيتموها فصلوا كأحدث صلاة صليتموها من المكتوبة»" = *Bunu gördüğünüzde farzlardan en son kıldığınız namaz hey'etinde namazını kılınız*" ziyâdesi de vardır ki, Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ*'dan da böyle bir rivâyet olduğu biraz yukarıda geçmişti. Her rek'atteki rükû'ların birden ziyâde olduğuna kāil olanlardan bâzıları bu son ziyâdeye sabah namazından sonra olanda her rek'atta ikişer, akşam namazından sonra olanında üçer, öğlen, ikindi namazlarından sonra ise her rek'atta dörder rükû' ediniz; diğer bâzıları da salât-i cehriyyeden sonra vâkı' olan küsûfda cehr, salât-ı sırrıyyeden sonrakinde ihfâ ediniz ma'nâsını veriyorlar ise de *Buhârî* şârihi Aynî, Ebû Kāsım-ı Begavî rivâyetinde: «كأحدث صلاة» yerine «كأخف صلاة» denilmiş olduğuna bakarak ve salât-i mektûbenin en hafîfi iki rek'atlı sabah namazı olduğunu mülâhaza ederek sabah namazı gibi iki rek'atın beherinde yalnız birer rükû' ile kılınız ma'nâsını vererek mezhebini te'yîd etmektedir.

Halbuki yine Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'de başka tarikten gelip metne alınmıyan rivâyetine nazaran burada mevzū-i bahis küsûf, Necl-i Kerîm-i Nebevî İbrâhim *salla'llāhu aleyhi ve alâ ebîhi ve sellem* Hazretlerinin yevm-i intikālindeki küsûf olup o günkü salât-ı küsûfun ta'rîfinde de Câbir *radiya'llāhu anh* her rek'atte ikişer def'a rükû' buyuruldüğunu sarâhaten beyân ediyor. Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ* da bu namazı aynen Câbir *radiya'llāhu anh* gibi ta'rîf edip [548 inci hadîs] müşârün-ileyhânın bahsettiği küsûf namazının o güne āid olduğunu İbn-i Huzeyme «*Sahîh*» inde

rivâyet ettiği gibi bu hususta Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'l-lāhu anhümâ*'nın rivâyeti Ümmü'l-mü'minîn rivâyetine muvâfık olduğunu Müslim, müşârün-ileyhin birâderi Kesîr İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da rivâyet etmektedir. Kaldı ki her rek'atte üçer rükû', keza her rek'atte, dörder rükû' rivâyetleri de vardır. Nitekim *Müslim*'deki Āişe rivâyeti Ubeyd İbn-i Umeyr tarîkına, keza Câbir *radiya'llāhu anh* rivâyeti Atā' İbn-i Yesâr tarîkına nazaran altı rükû' ve dört sücûd ile; yine *Müslim*'de –«*Tecrîd*»in (551) inci İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine muhâlif olarak– İbn-i Abbâs'ın ve Alî *kerrema'llāhu vechе* Hazretlerinin rivâyetlerine nazaran Resûlullāh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Hazretleri salât-i küsûfu sekiz rükû' ve dört sücûd ile kıldırmışlardır. Bunlar Sahîhayn rivâyetleridir. Sünen kitablarını açarsak *Sünen-i Ebî Dâvud*'da Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llādhu anh*'den her rek'atta beşer rükû', yine *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Neseî*'de Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anh*'den her rek'atta bir rükû' ile, yine *Sünen-i Neseî*'de ve *Müslim*'de Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Ās *radiya'llāhu anhümâ*'dan her rek'atte ikişer rükû' ile; [ki müşârün-ileyhden yine *Neseî*'de birer rükû' ile namaz rivâyeti de vardır.] Yine *Müslim*'de olduğu gibi *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Neseî*'de Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan her rek'atte dörder rükû' ile; keza *Sünen-i Ebî Dâvud*'da ve *Müslim*'de ve *Sünen-i Tirmizî*'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan üçer rükû' ile salât-i küsûf rivâyetlerine tesādüf ettiğimiz gibi *Sünen-i Neseî*'de Kubeysatü'l-Hilâlî *radiya'llāhu anh*'den ve *Tahâvî*'de Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ*'dan şems incilâ buluncaya kadar ikişer rek'at namaz kılınıp her iki rek'atte selâm verildiği rivâyetti de vardır.

Fukahâdan bir takımı turuk-ı rivâyâtın en kuvvetlilerini iltizām ve ezcümle Āişe ve İbn-i Abbâs ve Abdullāh İbn-i Amr *radiya'llāhu anhüm*'ün iki rek'atte ikişer rükû' ile ikişer sücûd rivâyetlerine temessük eylemişlerdir. Meselâ İmâm-ı Şāfiîye göre bu namazda imam, rek'at-i ûlâda ilk rükû'dan evvel sûre-i Bakare ve ikinci rükû'dan evvel sûre-i Âl-i Imrân, ikinci rek'atte de ilk rükû'dan evvel sûre-i Nisâ' ve ikinci rükû'dan evvel sûre-i Mâide okur ve her kırâetten sonraki rükû' ve sücudları kırâet kadar uzatır.

Her rek'atte birden ziyâde rükûu kabûl etmiyen Hanefiyye ise herhalde hasen mertebesinden aşağı düşmiyen «*Sünen*» de mervî

yukarıki hadîsler ile Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'in buradaki Buhârî hadîsine temessük ederek derler ki, kimi sahîh, kimi de hasen olarak rivâyet olunup lehimize çıkan hadîslerin kiminde icmâl ile yalnız iki rek'at kılındığı, kiminde en son kılınmış farza benzetilmesi emir buyurulduğu zikrediliyor. Semüre *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine göre güneş iki mızrak boyu irtifâında iken münkesif ve en son farz da sabah namazı olduğu cihetle iki rek'at kılmak sünnet olmuştur. Kiminde de namazın keyfiyyeti tafsîl edilerek edilen tafsilden kılınan namazın birer rükû' ile iki rek'at namaz kılındığı anlaşılıyor. Bu hey'etteki namazda farz, vâcib, sünnet bütün namazların sûret ve hey'etine de muvâfık olduğundan ondan udûle mahal yoktur [Bâhusûs her rek'-atte üç, dört ve beş rükû' rivâyâtı da sahîh iken yalnız iki rükûa iktisār etmemek lâzım gelirdi. Halbuki cümhûr ile berâber ikiden ziyâde rükûa muhâlif davranılıyor.]*. Birden ziyâde rükû' rivâyetlerinin menşeini İmâm-ı Muhammed şöyle îzāh ediyor: Pek ziyâde muhtemeldir ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* rükûu diğer namazlardan ziyâde uzatmış oldukları için birinci safta olanlar – imam, kavmeye kalktı zanniyle – başlarını kaldırmışlar, geri saf-lardakiler de onlara peyrev olmuşlar. Birinci saftakiler Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i hâlâ rükûda görünce tekrar rükûa varıp geridekiler de onlara bakarak tekrar rükûa varmışlar. Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* kalkınca geri saftakiler iki def'a rükû edildi zannederek meşhudlarına göre rivâyette bulunmuşlar. Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ* kadınlar saffında veya hucurâtın birinde, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* da sinni hasebiyle çocuklar saffında bulundukları için geride olanların zannedebilecekleri tarzda rivâyette bulunmuş olabilirler. Teaddüd-i rükû' hadîsleri çok kuvvetli olmakla berâber muztaribdir. Binâenaleyh ihticâca sālih değildir.

Elhāsıl turuk-ı rivâyetlerine bakılırsa bu hadîslerin cümlesi de sahîh veya hasendir. Bundan dolayıdır ki hangi birine temessük etmiş bir tāife var ise onlara karşı intikād-ı rivâyât yolundan diğer ahādîs-i sahîha ile veya kıyâs ile ihticâc edilegelmiştir. İbn-i Hazm Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in *«küsufların birinde»* iki rek'at namaz kıldırıp iki rek'atın birinde *«Ve'n-Necmi»* sûre-i şerîfesini tilâvet

* Kavs içine aldığımız bu fıkra eimme-i Hanefiyyenin takrirleri değildir. Mütercime āiddir. K. M.

buyurduklarına dâir Hasen-i Basrî'nin rivâyet-i mürselesini aldıktan sonra diyor ki: *"Seleften bir tāife bununla amel edip ezcümle Abdullāh İbn-i Zübeyr radiya'llāhu anhümâ da küsufta diğer namazlarda olduğu gibi yalnız iki rek'at kıldırmıştır. Kardeşi Urve İbn-i Zübeyr onu tahtıe etmiştir, derlerse biz Urve'yi tahtıe etmeği ehak buluruz. Zîrâ Abdullāh İbn-i Zübeyr sāhib-i Resûl'dür ve bildiği ne ise onunla āmil olmuştur. Urve ise bilmediği bir şeyi inkâr etmiştir. İntihâ"* Maa-hâzâ İbn-i Hazm, sıhhati sâbit olmuş hadîslerin kâffesi ile amel etmeği câiz görür. İbn-i Abdi'l-Berr-i Mâlikî de İbn-i Hazm-i Zāhirî'ye peyrev olup: *"Bu bâbdaki ihtilâf, ıhtilâf-ı ibâha ve tevsia olmak da câizdir"* diyor. Ecille-i fukahâdan İbn-i Râhûye, İbn-i Huzeyme, Ebû Bekr İbn-i İshāk ve Hattābî de buna kāil olup İbn-i Münzir dahi bu re'yi istihsân etmiştir. İbn-i Kudâme'nin dediğine bakılırsa İmâm-ı Ahmed'in de muktezā-yı mezhebi salât-ı küsûfu bu ta'rîfâtın her hangisine göre kılabilmek imiş.

Hele ahd-i celîl-i Nebevîde küsûfun tekerrür ettiği sâbit olursa rivâyât-ı sahîha beynindeki ihtilâfâtı cem' ve te'lîf etmek haylı kolaylaşır gibi görünür. Lâkin bunu kestirmemiz mümkün değildir. Hıtta-i Hicâziyyede ahd-i celîl-i Risâlet-Penâhî'de kābil-i rü'yet küsufların adedini tesbît etmek ehl-i hisâbın işidir. Bunu yapacak bir sāhib-i himmet zuhûr eder ise rivâyâtın karanlık bıraktığı bâzı cihetler ihtimâl ki kesb-i vuzûh eder. Ezcümle İbn-i Abdi'l-Berr o zamanda vâkı' olmuş küsufların teaddüdüne kāil olmuştur. Fakat bu hesâba müstenid olmaksızın ihtilâf-ı rivâyât-ı sahîhadan istinbât edilmiş bir hükm-i aklîden ibârettir. Diyor ki: *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem salât-ı küsûfu birçok def'alar kıldırmış olup Sahābe'den her biri gördüğünü hikâye etmiştir. Her biri de nücûm-ı hidâyet gibi sādıktır. Her kim ona ıktidâ ederse hidâyet bulur. İntihâ"* Beyhakî ise: Bu rivâyât-ı mütehâlifenin hepsi de İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın yevm-i intikāline müsādif küsuf münâsebetiyle Resûl *aleyhis's-salâtü ve's-selâm*'ın kıldirmış oldukları namaza āiddir, diyor. Halbuki Neseî Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan sened-i sahîh ile Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Mekke'de Zemzem suffasında salât-ı küsûf kıldırdıklarını rivâyet ediyor ki, diğer rivâyâtın kâffesi onun daha evvel İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel ile Buhârî'nin ve Beyhakî ile İbn-i Abdi'l-Berr'in dedikleri ve rivâyâtın zevâhirinden anlaşıldığı gibi Medîne'de vâkı' yegâne bir kıssaya râci' olduğuna bakılırsa her halde müteaddid küsûf

sâbit olur. Vâkıā Hāfız İmâdü'd-Dîn İbn-i Kesîr, Neseî rivâyetindeki «ق سنة زمزم» ziyâdesini –başka tarîklerden gelen rivâyâtta bulunmadığına bakarak– şeyhinin vehmine atfediyorsa da hadîs sahîhtir ve senedine ta'n etmek güçtür; binâenaleyh kalbe itmi'nân-ı tâm gelebilmek için –tekrar ediyorum– evvel be-evvel doğru bir hesâb-ı nücûmîye ihtiyâcımız vardır.

[3] *Sahîh-i İbn-i Huzeyme*'de: "فلما كشف عنا خطبنا = *İnkişâfı gördüğümüzde Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bize hutbe îrâd buyurup...*" denilmiş olmasından bu ihtar ve ta'lîm-i Nebevî'nin hutbe tarzında vâkı' olduğu ve hutbenin incilâdan sonraya kalabileceği anlaşılıyor. Hutbeyi mendub gören fukahâ bayram namazında olduğu gibi hutbenin namazdan te'hîrine kāillerdir.

Hutbe-i Celîle-i Nebeviyye'nin bu kısmı ile kevâkibin yeryüzündeki vukūāta müessir olduğu hakkında ve hattâ şimdiki avam arasında cây-gîr olan bir i'tikād-ı bâtıl bertaraf edilmiş oluyor. Şems de, kamer de Allāh'ın kudretine musahhar iki mahlûkudur. Başka mahlûkāta tasallût ederek, meselâ yeryüzünde mevt gibi, harb gibi, kaht gibi zararlar îykāına kādir olamadıktan mâadâ teshîr-i İlâhî ile musahhar olduklarından, kendi nefislerinde vâkı' olan hādisâtı bile def' ve ref' etmekte zerre kadar dahl ve te'sirleri yoktur, bu i'tikād-ı bâtıl envâya ı'tikāda benzer [469 uncu hadîse mürâcaat]. Küsûf ile husûfun kimsenin hayat ve memâtiyle alâkadar olmadığını Buhârî, Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'den başka Ebû Mes'ūd-i Ensārî, İbn-i Ömer, Mugîre İbn-i Şu'be, Āişe, Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet etmiştir.

İncilâ vukūuna, yâni «*güneş zulmetten sıyrılıncaya kadar*» kaydından da bu namazın hîn-i incilâya kadar uzatılması hükmü çıkarılmıştır ki, bu da vakt-i incilâya kadar ya rek'atleri veya rükû'ları tekrâr ile olur. Şâfiiyyeye * göre her rek'atte birer rükû'dan başkası ziyâde edilmez, bu takdirde namazın uzatılması erkân-ı salâtı uzatmakla olmuş olur.

[4] İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Tahâvî*'deki rivâyetinde: «فاذا رأيتم مثل ذلك فعليكم بذكر الله و الصلاة» = *Küsûf ve husûf kabîlinden bir şey gördüğünüzde zikru'llāh ve namaz ile meşgūl olunuz*"; (553) üncü Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde de: «فافزعوا الى ذكره و دعائه و استغفاره» buyurulmuş olup bundan, bize emrolunan, incilâya

* Hanefîlere göre olsa gerek. K. M.

kadar namaz ile iştigalden ibâret olmayıp zikru'llāh ve duā ve istiğfâr ile, diğer rivâyetlere nazaran sadaka ve ıtk-ı rakabe gibi tekarrüb ilâ'llāha vesîle olan şeylerle iştigāl ile me'mûr olduğumuz anlaşılıyor.

Biraz yukarıdaki « حتى انجلت الشمس » kaydından namazın incilâ vâkı' olasıya kadar uzatılması iktızā edeceğine istidlâl edilmiş ise de Tahâvî buradaki : « فصلوا و ادعوا » emirleri beynindeki vâv-ı ātıfaya bakarak incilâdan evvel selâm verildiği takdirde incilâya kadar duā ile iştigāl edileceği ma'nâsını çıkarmıştır. Fukahâ-yı Şâfiiyyeden İbn-i Dakīku'l-Îyd de onà peyrev olup namazı ne tatvîl, ne tekrîr etmek lâzım gelir demiştir. Halbuki şârih Aynî'nin ihtār ettiği vechile vâv-ı cem' ile salât ile de, duā ile de emredilmiş olması namaz hitāma ermeden evvel tâ incilâya kadar her ikisi ile meşgūl olmak ve binâenaleyh rukû' ve sücûdu zikrederek ve kıyâmı Kur'ân okuyarak uzatmak lâzım gelir. Nitekim Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın rükû' ile sücûdu her namazdan ziyâde uzattıklarını Müslim ile Buhârî Āişe *radiya'llāhu anhā*-dan rivâyet ettikleri gibi takrîben sûre-i Bakare'yi okuyacak kadar da kıyâmı uzattıkları İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümā*'dan rivâyet olunmuştur. Hiç şüphe yok ki, bu kadar zaman sâkin olarak ayakta durmamışlar ve kırâet ile, duā ile meşgūl olmuşlardır. Halbuki namazdan sonra duā ile iştigāl eden kimse –namazdan hurûc, mevzū-i bahsolan cem'i kat' edeceğinden– salât ile duā beynini cem' etmemiş olur. Bâhusūs Neseî'nin Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümā*'dan olan rivâyetine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ikişer ikişer rek'atları tekrâr ederek her daf'asında incilâ vâkı' olup olmadığını suâl buyurmuşlardır ki, bu da namazı rek'atlarını tekrar sûretiyle tatvîl buyurduklarına delildir. Nitekim Hasan İbn-i Ziyâd'ın rivâyetine nazaran Ebû Hanîfe: "*Dilerlerse iki, dilerlerse dört ve dilerlerse daha ziyâde rek'at kılabilirler*" demiştir ki, eğer iki rek'at kılarlarsa incilâ vaktine kadar kırâeti ve rükû' ve sücûtta duāyı uzatırlar, ikiden ziyâde kıldıkları takdirde de –rükû'ları değil,– rek'atları tekrâr ederler, demek istemiştir.

Her rek'atta iki rükûa kāil olub da rek'atların ikiden ziyâdesine kāil olmıyanlar ise Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ* hadîsindeki iki rek'atı iki rükû' ma'ñâsına alıb o hadîs, mevzū-i bahsolan suâlinde işâret ile vâkı' olmuş olmak ihtimâlini öne sürerler. Bir rek'atta iki rükû' hakkındaki rivâyât, Sahîhayn'de müteaddid ise de yine o hadîsin başka tarikten olan rivâyetinde Nu'mân *radiya'llāhu anh* « كلما ركع »"

«ركعة ارسل رجلا ينظر هل انجلت» = *Her rek'atı edâ buyurdukca güneş açıldı mı baksın diye birini gönderirdi*" demiş olduğundan suâlin işâretle değil, birini göndermek sūretiyle vâkı' olmuş görünmesi suâlin namaz içinde değil, selâmdan sonra vukūuna delâlet eder. Lâkin bu takdirde de «كلما ركع ركعتين» demeyib de «كلما ركع ركعة» demesi münâkaşa kapısını yine açık bırakıyor.

«فاذا رأيتموها» deki zamîr-i mensûbun müsennâ olmasından salât-ı husûf ile küsûfun her cihetce hükmü bir olduğuna ve salât-ı husûfun da cemâatle kılınabileceğine istidlâl edilmiştir. Nitekim İbn-i Hibbân'ın «*Sîre*» sinde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in beşinci sene-i hicriyyede Ashāb-ı Kiram'larına salât-i husûf kıldırdıkları ve İslâm'da ilk salât-i küsûfun da bu olduğu rivâyet edilmiştir. İbn-i Mugultay da «*Muhtasar-ı siyre*» sinde bunu cezmederek zikretmiştir. İmâm-ı Mâlik ise husûf-ı kamer'de cemâati nefyetmiş, İmâm-ı Ebû Hanîfe de cemâati tecvîz etmekle berâber sünnet olmadığını söylemiştir. Çünkü gece vakti şehrin her tarafından halkın cemâatle namaz kılmak üzere bir yere toplanması müşkül olur. İmâm-ı Mâlik "*Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın husûf-ı kamer için cemâatle namaz kıldırdıkları ne bize, ne de memleketimiz ahâlîsine bâliğ olmamıştır. Hattâ eimmenin hiç birinden böyle bir nakil yoktur*" diyor. Böyle bir rivâyetin İmâm-ı Mâlik'e bâliğ olmaması Asr-ı saādette husûfun Medîne'de hakîkaten vâkı' olmamış olmasından ileri geliyorsa, bu cihetin ta'yîni ancak hesap ile ma'lûm olur.

[5] Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'deki diğer rivâyetinde husûf ile küsûfun hiç kimsenin mevti veya hayâtı ile alâkadar olmadığı zikredildikten sonra: «و ذلك ان ابنا للنبى صلى الله عليه و سلم مات يقال له ابراهيم فقال الناس فى ذاك» = *Bu hutbe-i Nebeviyyenin sebebi şu oldu ki, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in İbrâhim dedikleri bir oğlu intikāl etti de öteki beriki bu husūsda dedi-kodu etmişlerdi*" ziyâdesi vardır.

Husûf ile küsûfun kulları tahvîf eden iki âyet-i İlâhiyye olması hakkındaki bu haber-i Nebevî şürrâha hayli mürekkep sarfettirmiştir. Bunların ekseri bu hadîs-i şerîf i ehl-i hey'ete red gibi telâkkî etmişlerdir. Diyorlar ki: Husûf ile küsûf onların i'tikād ettikleri gibi tekaddüm veya teahhür etmiyen bir emr-i ādî olaydı cezir ve med kabîlinden tabîî bir hādise olacakları cihetle vuku'ları bâis-i tahvîf olmazdı. Gazâlî, ehl-i hesâb ile cidâle kalkışan ülemâyı tahtıe ederek diyor ki: Bu gibi şeyleri ibtāl için münâzara etmeği eser-i diyânet addedenler dîne

karşı cinâyet işlemiş ve dînî za'fa uğratmış olurlar. Bu gibi şeylerin sıhhatinde şek bırakmayacak berâhîn-i hendesiyye ve hisâbiyye kāim olmuştur. Bu berâhîne muttali' olup edillesi sâyesinde günün vaktini, mıkdârını ve incilâya kadar imtidâd edecek zamânını haber verecek derecede edillesine âgâh olan kimseye bu dediğin hilâf-i şer'îdir denildiği vakit edille ve hesâbı hakkında şübheye düşmez, bilâkis şerîat hakkında şübheye düşer ve şerîata yolunda nusret etmeyen kimsenin şer'a verdiği zarar, şer'a ta'n edenlerin zararından ziyâde olur, kendisi de akıllı düşman, câhil dosttan yeğdir, kelâm-ı meşhûruna mâ-sadak düşer. Lâkin biri çıkıb da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* «ان الشمس و القمر آيتان من آيات الله لا ينكسفان لموت احد و لا لحياته . فاذا رايتم ذلك فافزعوا الى ذكر الله و الصلاة» buyurmuştur. Bu kelâm-ı Nebevî onların dediğine nâ-mülâyım gelir, diyecek olursa, biz bunda onların dediklerini nakzedecek bir şey göremeyiz. Zîrâ hadîsde yalnız küsûfun, birinin mevti veya hayâtı sebebiyle vâkı' olacağı nefiy buyurulmuş ve hādisenin hîni vukūunda namaz emredilmiştir. Zevâlde, tulû'da, gurubda farz namazları emreden şer'in husûf ve küsûf esnâsında istihbâben namaz emretmesinde istib'âd edecek ne var? İntihâ.

Ancak Gazâlî küsûfeyni elyevm pek ma'lûm ve ma'rûf olan esbâb-ı tâbiiyyeye atfetmek istemiyenlere karşı bu şiddetli intikādı edib işkâllerini bervech-i ma'rûz def' ettikten sonra kendisi Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anh*'in «*Müsned-i*» *Ahmed* ile «*Sünen-i*» *Neseî*'de illet-i küsûf diye gösterilen: "ان الله عز و جل اذا بدا لشئ من خلقه خشع له = *Allāhu Teālâ Hazretleri mahlûkātından her hangi bir şeye göründüğünde o şey, ona karşı hâşi' olur*" ziyâdesini istişkâl etmektedir. Şurasını da şimdiden söyleyelim ki, bu ziyâde «*Sünen-i*» *İbn-i Mâce*'de «اذا بدا» yerine «اذا تجلى» lâfzı ile vârid olmuştur. Gazâlî, bu işkâli ileri sürdükten sonra: "*Bu ziyâde naklen sahîh değildir. Binâenaleyh naklini tekzîbetmek vâcibdir. Sahîh de olsa umûr-ı kat'iyye hakkında mukâbere etmekdense onu te'vîl etmek ehvendir. Bundaki derece-i vuzūha varamamış iken edille-i akliyye ile te'vîl edilmiş nice zevâhir-i rivâyât vardır. Bir mülhidi sevindirecek en büyük şey, şer'a nusret eden kimsenin böyle şeylerin hilâf-ı şâri' olduğunu söylemesidir ki, onun bu inkârı şer'in tarîk-ı ibtālini nazarında teshîl eder*" diyor. Tâcü'd-Dîn-i Sübkî ile İbn-i Kayyim, mebhûsün-anh ziyâdenin turuk-ı sahîha ile sâbit olduğuna bakarak Gazâlî'nin işkâlini def' etmişlerdir. İbnü'l-Kayyım hülâsaten diyor ki: «Bu

ziyâdenin isnâdına ta'n edilemez. Çünkü râvîleri hep sikāt-ı huffazdandır. Yalnız ruvattan birinin lâfzı metn-i hadîse idrâc edilmiş olmasından korkulur. Zîrâ küsûf hadîsleri on dokuz Sahābî'den rivâyet edilmişken bu lâfzı hiçbiri hadîsinde zikretmemiştir. Sübkî de Gazâlî'nin ehl-i hesâba i'tirâz edenlere karşı olan mütâlâasını tasvîb ettikten sonra ziyâdenin kuvvetli isnâd ile mervî olduğunu söyleyerek yine Câbir *radiya'llāhu anh*'in *Müsned-i Ahmed* rivâyetine nazâran: "فحيل بينى و بينه = *Aramıza kâhil girdi*" Bütün cüz'iyyâtı bilen ve olacak şeylerin kâffesini takdîr buyuran Hak Sübhānehû ve Teâlâ Hazretlerinin ezel-i âzâlde bu iki cirmin husûf ve küsûfunu arzın şems ile kamer arasına girmesine ve cirm-i kamerin kendisine bakan insan ile şems arasına haylûlet etmesine vâbeste kılmış ve o küsûf ve husûfun vakt-i tecellîye musādif bulunmuş olmasında istib'ād edecek ne var? Bu taktirde küsûfların sebeb ādet-i İlâhiyye hükmünce cirm-i arz veya cirm-i kamer'in diğer iki cirim arasında tavassutuna mukārin bir tecellî-i Rabbânî olmuş olur. Buna mâni' yoktur. Berâhîn-i kat'iyye delâletine istinâd edince bu adamcağızlarla münâzaa edilmemelidir», diyor.

[6] İbrâhîm İbn-i Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve ālihi ve selleme ecmain* Hazretlerinin vâlidesi, Mukavkıs'ın Bârigâh-ı Muallâ-yı Risâlet-Penâhî'ye ihdâ eylediği «*Mâriye-i Kıbtıyye*» *radiya'llāhu anhâ*'dır. En meşhur olan kavle göre hicretin sekizinci senesi zilhiccesinde doğmuş ve on sekiz ay yaşadıktan sonra Bakî'a defin buyurulmuştur. 16 ay; 17 ay 8 gün; 1 sene; 10 ay 6 gün rivâyetleri de vardır. Ālem-i nûra, yevm-i intikāli hakkında zikredilen târihler de muhtelefün-fîhtir. Ehl-i siyerin cümhûruna göre târih-i irtihalleri hicretin onuncu senesinde vâkı' olmuş olup, kimi o senenin rebîü'l-evvel'inde, kimi ramazan'ında, kimi de zilhicce'sinde demişlerdir. Ayın kaçıncı günü olduğu da ihtilâflıdır. Ekseriyyet ayın onunda, diğerleri de kimi dördünde, kimi on dördünde demişlerdir. Bu târihlerin hiçbiri küsûf için zamân-ı vukū' olan Arabî ayının sonu değildir. Zilhicce'de vâkı' olması da müsteb'addır. Zîrâ o sene Haccetü'l-Vedâ' senesi olup, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu münâsebetle Mekke-i Mükerreme'de idiler. Hādise ise bilittifak Medîne'de vâkı' olup Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ferzend-i mübâreklerinin firâkıyle dilhûn olarak defninde hāzır bulunmuşlardır. Meğer ki, başka bir senenin veya hiç olmazsa onuncu sene zilhicce'sinin sonunda vefât etmiş ola,

bir de hangi ayda olursa olsun dördüncü, onuncu, on dördüncü günü rivâyetleri de akla mülâyim gelmez. Zîrâ küsûf-ı şems, Arabî ayının sonunda vâkı' olur. Başka günlerde de imkân-ı vukūunu beyhûde yere iddiā edenler var ise de târîh-i rivâyetine ta'n etmekten başka çâre yoktur. Nitekim Şârih Aynî diyor ki, ayın onu rivâyeti Vâkıdî'nindir, rivâyeti de isnadsızdır. Vâkıdî'nin ise isnâd ettiği rivâyetler hakkında dedikodu edilir. Nerede kaldı ki, isnadsız rivâyetleri. Hāfız Zehebî de: "*Bu, vâkı' olmamıştır, olacağı da yoktur. Vâkıā Allāhu Teālâ her şeye kādirdir, lâkin bunun imtinâ-ı vukūu ayın 28 inci gecesinde rü'yet-i hilâlin imtinâından farksızdır*" diyor.

Hāfız Nevevî hādise-i vefât ve küsûfun Hudeybiye senesinde, yâni hicretin altıncı yılında vâkı' olduğunu cezm eylemiştir ki, Hudeybiyye'den Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın rücûu zilka'de evâhirinde olduğundan küsûfun o sene zilkâ'de'si âhırında olması ihtimâli de vardır.

Şemsin hiçbir kimsenin ne mevti, ne de hayâtı için münkesif olmıyacağı hakkındaki hadîs-i şerîfi Ebû Bekre ile Mugîre *radiya'llāhu anhümâ* gibi Ebû Mes'ūd-ı Bedrî ve Ebû Mûse'l-Eş'arî ile İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer ve Āişe *radiya'llāhu anhüm* de rivâyet etmişlerdir. *Buhârî*'de Ebû Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in rivâyeti: "فاذا رأيتموها فقوموا و صلوا = *Şems ile kamerin inhisafları âyetlerini gördüğünüzde hemen kalkıp namaza durunuz*" İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyeti ise yalnız : «فاذا رأيتموها فصلوا» ile, Ümmü'l-mü'minîn rivâyeti yine bu ma'nâda olarak : «فافزعوا الى الصلاة» = *Hemen namaza ilticâ ediniz*" ile nihâyetlenir.

548 . وَفِى رِوَايَةٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ خَسَفَتِ الشَّمْسُ فِى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَقَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ ثُمَّ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ ثُمَّ فَعَلَ فِى

الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ مَا فَعَلَ فِى الرَّكْعَةِ الْأُولٰى ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدِ انْجَلَتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَمِدَ اللّٰهَ تَعَالٰى وَأَثْنٰى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ اٰيَتَانِ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَا يَنْخَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فَادْعُوا اللّٰهَ وَكَبِّرُوا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا ثُمَّ قَالَ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ وَاللّٰهِ مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيَرُ مِنَ اللّٰهِ أَنْ يَزْنِىَ عَبْدُهُ أَوْ تَزْنِىَ أَمَتُهُ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ وَاللّٰهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا .

TERCEMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan (gelen) bir rivâyette de (müşârün-ileyhâ) şöyle demiştir[1]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zamân(-ı saādet-nişân) ında (bir def'a) güneş tutuldu idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* halka namaz kıldırdı. (Şöyle ki) namaza durdu ve kıyâmı uzattı[2] sonra rükû' buyurdu ve rükûu uzattı[3] sonra (rükû'dan) kalktı ve kıyâmı (yine) uzattı ise de bu (ikinci) kıyâmı evvelki kıyamdan az (sürmüş) idi[4] sonra (yine) rükûa varıp rükûu uzattı ise de bu (ikinci) rükûu evvelki rükûundan kısarak idi[5] sonra secdeye varıp sücûdu uzattı[6] sonra ikinci rek'atta da ilk rek'atta yaptığı gibi yaptı[7] sonra güneş açılmış olduğu halde namazdan çıktı. (Ondan sonra hazır olan) nâsa karşı hutbe îrâd buyurdu[8]. (Bu hutbede) Allāhu Teālâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra [9] "*Şüphe etmeyiniz ki, şems ile kamer Allāh'ın âyetlerinden iki râyettir.* (Bunlar) *hiçbir kimsenin ne mevti, ne de hayâtı için münhasif olmazlar. Bunu* (yâni bunlardan birinin inhisâfını) *gördüğünüzde* (hemen) *Allāh'a duāya koyulun, tekbîr*

alın, namaz kılın, sadaka verin" buyurdu. Sonra da buyurdu ki: Ey ümmet-i Muhammed, Allāh'a kasem olsun ki [10] kulunun veya câriyesinin zinâ edişinden dolayı Allāhu Teālâ kadar kıskanç olan hiçbir kimse yoktur [11]. Allāh'a kasem olsun ki, benim bildiğimi bilseniz az güler, çok ağlardınız [12].

RİVÂYETLER :

Buhârî nüshalarında: «فصل رسول الله صلى الله عليه و سلم بالناس»
Diğer rivâyette: «في الركعة الاخرى»
Bâzı nüshalarda: «و قد تجلت الشمس»
Birçok rivâyetlerde: «لا يخسفان»
«فاذكروا الله» nüshası da vardır.

[1] Ümmü'l-mü'minîn *radiya'llāhu anhâ*'nın bu hadîsi *Buhârî*'de tekerrür ettiği gibi Müslim ile Neseî tarafından da olduğu gibi ve Ebû Dâvud tarafından muhtasaran tahrîc edilmiştir.

[2] «*Tecrîd*» de muhtasaran zikredilen (551) inci İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde: "نحواً من قراءة سورة البقرة = *Takrîben sûre-i Bakare'yi okuyacak kadar*..." denilmiş olduğuna nazaran bu ilk kırâetin ne kadar tatvil buyurulduğu tahmîn edilebilir. İkinci rek'attaki ilk kıyam hakkında da «*Sünen*»-i *Ebî Dâvud*'un Urve rivâyetinde: «نحواً من آل عمران» diye vârid olmuştur.

Salât-ı küsufta ziyâde-i rükûa kāil olanlar, dört kırâetin her birini Fâtiha ile başlar. Şâfiiyye ile Mâlikiyyenin mezhebi budur. Yalnız Mâlikiyyeden Muhammed İbn-i Mesleme ikinci ve dördüncü kıyamlarda Fâtiha'nın okunmasına kāil olmamıştır.

[3] Kırâetle değil, tesbîh ve tekbîr kabîlinden ezkâr ile bu rükû' bâzılarınca sûre-i Bakare'den yüz, ikinci rükû'da seksen âyet kadar temdid buyurulmuştur.

[4] Bu mıkdârın sûre-i Âl-i Imrân'ı okuyacak kadar tahmîn edildiği bundan evvelki hâşiyede söylenildi.

[5] Biraz evvel beyan edildiği üzere sûre-i Bakare'den seksen âyet okuyacak kadar zaman tahmîn edilmiştir.

[6] Secdelerin sâir namazlardakinden daha uzun olmasına Mâlikiyyeden bâzıları aklî delîle temessük ederek muhâlefet etmiş ise de kıyâsı makbûle geçmemiştir. Zîrâ bu hadîste Âişe *radiya'llāhu anhâ*:

«ثم سجد فاطال السجود» demiş olduğu gibi muhtasaran zikredilen (417) inci Esmâ bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ* ve Ebû Hüreyre ile Abdullāh İbn-i Amr'in *Neseî*'deki hadîslerinde sücûdun uzatılmış olduğu ayni elfâz ile beyân edilmiştir. Kezâlik Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in *Müslim* ile *Buhârî*'de rivâyet edilen hadîsinde «باطول قيام و ركوع و سجود»; Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh*'in de *Sünen-i Ebî Dâvud* ile *Sünen-i Neseî*'deki hadîsinde «كاطول ما سجد بنا في صلاة» sūretinde vârid olmuştur.

[7] İkinci rek'atin kıyamlarında sûre-i Nisâ' ile sûre-i Mâide kadar okumak; ilk rükûunda sûre-i Bakare'den yetmiş ve ikincisinde elli âyet okuyacak kadar durmak kabîlinden tatvîl-i erkân buyurulduğu mervîdir. Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın ihtisāren «*Tecrîd*» den tayy edilen uzun hadîsinde bu dört rükûdan her biri akabinde «سمع الله لمن حمده» diyerek kavmeye kalkıldığı da mervîdir.

Salât-ı küsûfun böylece uzatılması müstahab olup bu tatvil diğer cemâat namazlarında olduğu gibi cemâatin rızāsına da vâbeste değildir. Zîrâ bu, nâdiren kılınan namazlardan olduğu için sūret-i mesnûne üzere ikāmesi iktizā eder. Ancak tahfîfi muktezî bir özür bulunursa tahfîf edilir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî «*Kitâbü'l-ümm*» ünde "*İmam salât-ı küsûfa Cum'adan evvel başlarsa her rükûda Fâtiha ile sûre-i İhlâs*'ı *okur*" demiştir.

[8] Bu rıvâyet salât-ı küsuftan sonra hutbenin müstahab olduğunu beyanda sarîhtir. Buhârî'nin kitabımızda olmıyan Esmâ' bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde: "«فخطب رسول الله صلى الله عليه و سلم بما هو اهله ثم قال اما بعد» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem hutbeye şürû' ile Allāhu Teālâ Hazretlerine lâyık olduğu elfâz-ı ta'zîmiyye ile hamdü senâ etti. Sonra «Emmâ ba'dü» buyurdu*" denilmiştir. Demek bu hutbe-i şerîfe Cum'a ve bayram hutbeleri hey'etinde ve zāhir-i hāle nazaran namaz hutbesi olarak şurûtunu câmi olmak üzere îrad buyurulmuştur. Nitekim İmâm-ı Şâfiî ile İshāk İbn-i Râhûye ve İbn-i Cerîr-i Taberî ve fukahâ-yı ashāb-ı hadîs hep buna kāil olmuşlardır. İmam Ebû Hanîfe ve Mâlik ve İbn-i Hanbel Hazretleri ise hutbenin meşrûiyyetine kāil olmamışlardır. Hanâbileden Kudâme meşrûiyyetine dâir bize İmâm-ı Ahmed'den hiçbir nakil bâliğ olmadı, diyor. Hanefiyye'den (*Hidâye*) sāhibi ise, hutbe naklolunmamıştır, diyor. Halbuki bunca ahādîs-i sahîhada hutbenin kendisi de müteferrikan hutbe

mev'ızasının eczâsı da naklolunup duruyor. Nitekim Şârih Aynî bile bu hadîste «صرح في اشباعها» ile söze başlayıp adem-i nakıl delîlini kabûl etmediğini îmâ etmiş. Daha garibi: İmâm-ı Mâlik buradaki hadîsin râvîlerinden biri olduğu halde küsuf hutbesine kāil olmamış*. Hutbeyi inkâr edenler diyorlar ki: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem küsûf münâsebetiyle yalnız namaz, tekbîr, sadaka, ıtk-ı rakabeyi ferman buyurup hutbeyi emretmediler. Sünnet olaydı onu da emrederlerdi. Bir de salât-ı küsûf, münferidin kendi hânesinde kılabileceği bir namaz olduğundan hutbe meşrû' olmamıştır. Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın namazdan sonra hutbe îrad buyurmaları mahzā ta'lîm için olup Zât-i Akdes-i Risâlet Penâhîlerine muhtas gibi bir şeydir.*" Bâzıları da "*Bu hutbe, namaz hutbesi olmayıp güneş İbrâhim aleyhi's-selâm'ın mevtinden dolayı münkesif oldu, diyenlerin bu sözlerini red için ayrıca îrad buyurulmuş müstakil bir hutbe idi*" demişlerdir. [547 nci hadîs.] Halbuki ahādîs-i sahîhada hutbe tasrîh edildiği gibi hamd ü senâ ve mev'ıza gibi hutbenin şerâiti de hikâye kılınmış olup hutbede yalnız küsûfun sebebini i'lâm ile iktifâ buyurulmamıştır. Asıl olan ittiba'dır. İhtisâs da'vâsını kabûl için delil ister.

İncilâ-yı şemsten sonra hutbenin îrad buyurulması, incilânın hutbeyi ıskāt edemediğine delildir. Halbuki namaza şuru'dan evvel incilâ vâkı' olursa ta'rîf edildiği vechile yâni namaz uzatılarak itmâm edilir. Mâlikiyye'den Esbağ nevâfil-i mu'tâda hey'eti üzere itmam edilir, diyor.

[9] Nesei'nin Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh* hadîsinde: «و شهد انه عبد الله و رسوله» ziyâdesi de vardır.

[10] Resûl-i Hüdâ ve emîn-i vahy-i Hüdâ *aleyhi efdalü't-tehâyâ* Hazretleri sādık ve musaddak olup dinleyen Sahābe-i Kirâm Hazarâtı da ihbâr-ı Nebevîlerinde şekki hatıra getirmedikleri halde gerek burada, gerek biraz daha sonra haberi yemîn ile te'yîd buyurmaları şîve-i Arab üzere te'kîd-i haber etmek içindir. Yoksa Sahābe-i kiram'da şek bulunduğunu îmâ kasd buyurulmamıştır.

[11] Burada kıskançlık ile tercеme edilen «*gayret*» ten murad: Lâzım-ı gayrettir. Âilesini, nâmusunu kıskanan kimse, tecâvüz edenin nasıl cezâsını tertîb ile ukūbete giriftâr ederse Allâhu Teâlâ Hazretleri de muharremâtı irtikâb edenlere ukūbet-i şedîde hazırlamıştır.

* Eimme-i Hanefiyye ve İmâm-ı Mâlik Hutbeyi değil hutbenin mesnûn olduğunu inkâr ediyorlar. Çünkü bu Hutbe-i Nebeviyye küsûf için değil belki necl-i mükerremelerinin vefâtı üzerine efkâr-ı nâsda uyanan şübheyi izâle için îrad buyurulmuştur. K. M.

Nitekim *Sahîhayn* ile *Tirmizî*'de: « لا أحد أغير من الله . و لذلك حرم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن » = *Allāhu Teālâ Hazretlerinden daha kıskanç hiç kimse yoktur. Açık, gizli fevâhişi haram buyurması da işte bundandır*" buyurulduğu vârid olmuştur.

[12] Müslim rivâyetine nazaran hadîsin burasına gelince bu tenbîhin azametini iş'ār için Resûl *aleyhi's-selatü ve's-selâm* bundan sonra "ألا هل بلغت =*Sözüme kulak verin.* (Bakın) *tebliğ ettim mi*? (Sonra işitmedik demeyiniz)", buyurmuşlardır. Resûl *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gerek metindeki ve gerek bu hāşiyedeki kelâm-ı ālîlerindeki azamet nekadar teemmül edilse az gelir. Filhakîka «*Azamet-i İlâhiyyenin ne olduğunu, ehl-i cerâimin uğrıyacakları intikām-ı İlâhînin, şiddetini, ahvâl-i kıyâmeti, azâb-ı nârın dehşetini bilseniz*" demekdir ki, bunları müşâhede eden kimsede neşve ile sürûr-ı dünyevî kalmıyacağı bedîhîdir. Buradaki kıllet, adem ma'nâsına olduğundan «*az gülerdiniz*» demek «*gülmeğe hiç mecâliniz kalmazdı*» demek olur.

Recâsı havfına gālib olanlar ise «*Allāhu Azîmü'ş-şân'ın rahmet-i vâsiasını, hilminin, lûtfunun, kereminin derecesini bilseniz, ihmâle uğrattığınız mesûbâtın fevtinden muttasıl ağlar, gülmeğe vakit bulamazdınız*" ma'nâsını verirler. Hak Teālâ « براءة » sûresinde : « فليضحكوا قليلا و ليبكوا كثيرا »* buyuruyor.

549. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نُودِيَ أَنِ الصَّلَاةَ جَامِعَةً .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Amr (İbn-i Ās) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ahd(-i saādetler) inde gün tutulduğunda « الصلاة جامعة »[1] diye nidâ edildi[2].

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 82*

1 Bâzı nüshalarda: «ان الصلاة جامعة», diğer bâzılarında: «بالصلاة جامعة» diye zabtedilmiştir. Bir nüshada da « ان » siz olarak yalnız «الصلاة جامعة» diye mazbuttur. «*Cemâatle namaza hazır olun*» demektir. Bu söz, cemâat mescidte hazır olduktan sonra böyle bir da'vet bâzılarınca müstahab olup ikāmet yerine geçer. Maa-hâzâ Āişe *radiya'llāhu anhâ Müslim*'de Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet edilen haberine nazaran "فبعث مناديا الصلاة جامعة = *Cemâat namaza hazır olun diye nidâ etmek üzere münâdî çıkardı*" demiş olduğundan bu takdirde bu nidâ, ezan makāmına kāim olmuş olur. Herhalde salât-i küsufda ezan da, ikāmet de meşrû' değildir. Yalnız bunda, istihbâbına kāil olanlara göre müstehabdır. İmâm-ı Şâfiî «*Kitâbü'l-Ümm*» ünde şöyle diyor: bayram namazlarında salât-i gayri mektûbede olduğu gibi küsûf için de ezan meşrû' değildir. Şâyed imam «الصلاة جامعة» ile namaza başlatmayı birine emredecek olursa bunu mustahab görürüm. Zîrâ Zührî, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in salât-i îdeynde «الصلاة جامعة» demeyi emir buyururlardı, demiştir. İntihâ. *Buhârî*'de biraz sonra başka bir tarikten yine rivâyet edilip sonunda "«فركع النبي صلى الله عليه و سلم ركعتين في سجدة . ثم قام فركع ركعتين في سجدة . ثم جلس . ثم جلي عن الشمس . قال و قالت عائشة ما سجدت سجودا قط كان اطول منها» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bir rek'atta iki kerre rükû' buyurdu. Sonra kalkıp yine bir rek'atta iki kerre rükû' buyurdu. Sonra* (ka'deye) *oturdu. Sonra* (ka'dede iken) *güneş açıldı. Râvî* (Ebû Seleme, yâhud Abdullāh İbn-i Amr) *dedi ki: Āişe radiya'llāhu anhâ bana daha evvel ömrümde bukadar uzun süren bir sücudda bulunmamıştım, diye söyledi*" ziyâdesi de vardır. Küsûfda tatvîl-i sücûd Ahmed İbn-i Hanbel ile İshâk İbn-i Râhûye'nin kavli olduğu gibi Şâfiî'nin de ehad-i kavleynidir. Ehl-i hadîsin mezhebi de budur. [417 Esmâ' bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine de mürâcaat].

550. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ يَهُودِيَّةً جَاءَتْ تَسْأَلُهَا فَقَالَتْ لَهَا أَعَاذَكِ اللّٰهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَسَأَلَتْ عَائِشَةُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُعَذَّبُ النَّاسُ فِي قُبُورِهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِذاً بِٱللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ ثُمَّ ذَكَرَتْ حَدِيثَ الْكُسُوفِ ثُمَّ قَالَتْ فِى اٰخِرِهِ ثُمَّ أَمَرَهُمْ أَنْ يَتَعَوَّذُوا مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ.

Tercemesi

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunmuştur ki[1] bir Yahûdi karısı[2] tese'ül etmek üzere (nezdine) gelip ona: "*Allāh* (u Teâlâ) *seni kabir azâbından korusun* (diyerek duâ etmiş) bunun üzerine Âişe (*radiya'llāhu anhâ*) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: "*İnsanlar kabirlerinde azâba giriftâr edilirler mi?*" diye sormuş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: "*Ondan* (yâni kabir azâbından) *Allāh'a sığınırım*" buyurmuş[3]. Ümmü'l-mü'minîn bundan sonra küsûf hadîsini zikredip sonunda da: "*Sonra* (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) *kabir azâbından sığınmayı Ashābına fermân buyurdu*" demiştir.

---

[1] Bu hadîs *Buhârî*'deki rivâyetin muhtasarıdır. Nitekim *Buhârî*'de buraya gelince Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri: "«ثم ركب رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات غداة مركباً. فخسفت الشمس فرجع ضحى. فمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بين ظهرانى الحجر. ثم قام يصلى. وقام الناس وراءه...» = *Sonra Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem* (necl-i mükerremleri İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın son dem-i hayâtına geldiğini haber aldığından) *sabah vakti* (binip çıktı) *derken gün tutuldu. Kuşluk vaktinde avdet buyurdu. Avdetinde Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem* (mescidin ittisālinde ve Ümmehât-ı mü'minîne mahsūs olan) *hücrelere uğradı, sonra namaza durdu. Halk da ardında durdu...*" diyor.

Buhârî'nin metninde namazın ta'rîfini ikmâl ettikden sonra: "وانصرف. فقال ما شاء الله ان يقول ثم أمرهم..." = *Namazdan çıktı.* (Hutbede) *ne söylemesini Allah diledi ise onu söyledi. Sonra Ashābına... Ferman buyurdu*' sebkinde rivâyet etmiştir.

[2] Bu Yahûdî karısının ismi hakkında ma'lûm bir rivâyet yoktur. Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinin nezdine gelenlerin iki Yahûdî acûze olduğu da rivâyet edilmiştir.

[3] «*Müsned-i*» *Serrâc*'ın Mesruk'dan mervî hadîsine nazaran: Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın yanına bir Yahûdî karısı girip "*Resûl aleyhi's-salatü ve's-selâm'ın azâb-ı kabre dâir bir şey söylediğini işittin mi?*" diye sormuş, o da: "*Hayır, azâb-ı kabir de ne imiş?*" cevâbını verince "*Öyle ise ona sor*" demiş. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hücresini teşrîf edince suâl etmiş ve: «نعم عذاب القبر حق» cevâbını almış. Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri der ki: İşte bundan sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hiç bir namaz kılıb da azâb-ı kabirden âzeyi terk ettiğini görmedim. İntihâ.

Mesrûk'un diğer rivâyetine nazaran Ümmü'l-mü'minîn'in hücresine iki Yahûdî acûze gelip ehl-i kubûr, kabirlerinde azâb görürler, demişler. Ümmü'l-mü'minîn onlara inanmamış, yalan söylüyorsunuz, demiş, derken Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* teşrîf etmişler. Kıssayı a'lemü'l-enbiyâ *aleyhi efdalü't-tehâyâ* Efendimiz Hazretlerine nakledince "انهم ليعذبون فى قبورهم عذابا تسمعه البهائم = *Evet, onlar kabirlerinde öyle bir azâb görürler ki, o azâb-ı behâim işidir*" cevâbını almıştır. Bundan anlaşılıyor ki, azâb-ı kabri enbiyâ-yı selef *salevâtu'llāhi aleyhim ecmaîn* Hazarâtı da ümmetlerine haber vermişler. Vâkıa eldeki Tevrat nüshalarında, değil azâb-ı kabir, âhiret bahsi de mevcut değildir. Fakat koca-karı Yahûdî ve Yahûdîlerin Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinden evvel bunu öğrenip haber vermeleri ya Tevrât'ın, ya enbiyâ-yı selef kitaplarının bugün elde bulunmıyan kadîm nüshalarında mevcûd olduğuna delâlet eder. Bu hadîs ile (163) ve (460) ıncı hadîsler gibi birçok rivâyât-ı sahîhada azâb-ı kabrin hak olduğu haber verilip bu azâbdan istiâze de ta'lîm buyurulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de de ona delâlet eden yerler vardır.

Nitekim «*Sahîh-i*» *İbn-i Hibbân*'da tahrîc edildiğine nazaran «فان له معيشة ضنكا»* âyet-i kerîmesindeki «معيشة ضنكا», taraf-ı Risâlet'ten azâb-ı kabir ile tefsîr buyurulmuştur. *Tirmizî*'de de Alî *kerrema'llāhu veche* Hazretlerinin: "«مازلنا فى شك من عذاب القبر حتى نزلت الهاكم التكاثر حتى زرتم المقابر» yâni: *Azâb-ı kabir hakkında şek edib duruyorduk. Tâ «Elhâkümü't-tekâsür. Hattâ zurtümü'l-mekābir» sûrei şerîfesi nâzil olmadıkca bu*

* *Sûre: 20 (Tā-hâ), âyet: 124*

şekkimiz zâil olmadı" buyurduğu rivâyet olunmuştur. Kezâ Katâde ile Rebî' İbn-i Enes de «سنعذبهم مرتين*» âyet-i kerîmeşinin tefsîrinde iki kerre azâbın biri dünyâda olacağını, diğerinin de azâb-ı kabir olduğunu söylemişlerdir.

Bir rakamlı hāşiyede zikredilen «فرجع ضحى» kaydı, salât-i küsûfun vakti hakkında ülemâ-yı mezâhibi ihtilâfa düşürmüştür. Salât-i küsûf, nâfile namazı câiz olan vaktin ibtidâsından i'tibâren kılınabilirse de âhir-i vakti hakkında ihtilâf vardır. İmâm-ı Mâlik'ten bu bâbda üç kavil mervîdir:

1 — Bayram namazı gibi kuşluk vakti kılınır. Zevalden sonra kılınmaz.

2 — Nâfile namazı kılınmak câiz olan vakitlerde zevalden sonra dahi olsa kılınır.

3 — Küsuf ikindiden sonraya musādif olursa namazı kılınmaz. Yalnız halk toplanıp duāya meşgūl olur. Tasadduk ve sevablı işlerle Hakk'a tekarrub ederler. Kûfe ülemâsı ile İbn-i Ebî Müleyke'ye ve Atā' İbn-i Ebî Rebâh ile diğer birçok kimselere göre namaz kılmak mekrûh olan vakitlerde kılınmaz. İmâm-ı Şâfiî'ye göre her vakitte, hattâ nısfü'n-nehârde, ikindi ve sabah namazlarından sonra kılınabilir. Ebû Sevr'in de mezhebi budur. Hanefiyye'ye göre vakt-i müstehabbı diğer namazlar gibi olup evkāt-ı kerâhette kılınmaz. Hasen-i Basrî ile Atā'nın, İkrime'nin, Amr İbn-i Şuayb'in, Katâde'nin, Eyyûb-ı Sahtiyânî'nin, İsmâil İbn-i Uleyye'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in de mezhebleri budur. İshāk İbn-i Râhûye'ye göre sabah namazından sonra da, güneş sararmadıkca ikindi namazından sonra da, kılınır. Küsûf, vakt-i gurûba musādif olursa bi'l-icmâ' namazı kılınmaz. Güneş meksûfen tulû' ettiği takdirde Hanefiyye'ye, İmâm-ı Mâlik'e, İmâm-ı Ahmed'e ve birçoklarına göre nâfile namaz mekrûh olmıyan zaman hulûl edinciye kadar kılınmaz. İmâm-ı Şâfiî'ye göre ise hemen kılınabilir.

551. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا ذِكْرُ حَدِيثِ الْكُسُوفِ بِطُولِهِ ثُمَّ قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ رَأَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئاً فِى مَقَامِكَ ثُمَّ رَأَيْنَاكَ كَعْكَعْتَ فَقَالَ إِنِّى رَأَيْتُ الْجَنَّةَ وَتَنَاوَلْتُ

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 101*

عُنْقُوداً وَلَوْ أَصَبْتُهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتِ الدُّنْيَا وَرَأَيْتُ النَّارَ
فَلَمْ أَرَ مَنْظَراً كَالْيَوْمِ قَطُّ أَفْظَعَ وَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ
قَالُوا بِمَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ بِكُفْرِهِنَّ قِيلَ يَكْفُرْنَ بِاللّٰهِ قَالَ
يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ
الدَّهْرَ كُلَّهُ ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئاً قَالَتْ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْراً قَطُّ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan (da) küsûf bahsini uzun uzadıya zikrettiği rivâyet olunmuştur[1]. (Müşârün-ileyh bu hadîste küsûf namazını ta'rîf ettikten) sonra şöyle demiştir: ... dediler ki: Yâ Resûlâ'llāh, (namaz içinde) durduğun yerden (görmediğimiz) bir şeye elinle uzandığını gördük[2] sonra (yine namaz içinde irkilip geri geri geldiğini) gördük[3]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "(Evet) *ben cenneti gördüm ve bir* (üzüm) *salkımına elimle uzandım. Eğer o salkımı ben ele geçirebilseydim dünyâ bâkî kaldıkça ondan yerdiniz* (de tükenmezdi)[4]. *Âteş*(-i cahîm) *i de gördüm*[5] (lâkin) *ömrümde bugün gördüğüm kadar çirkin, berbat hiçbir manzara görmemiştim. Cehennem'in ekser ahâlîsini de kadınlar olarak gördüm*" buyurdu[6]. "*Yâ Resûla'llāh, ne sebeble* (kadınlar buna müstahak oluyorlar?)" diye sordular. (Cevâben:) "*Küfürleri sebebiyle*" buyurdu. "*Allāh'a îmân mı etmiyorlar?*" (diye tekrar sordular). "*Kocalarına karşı* (küfrân-ı ni'met) *ederler. İyiliğe karşı* (küfrân-ı ni'met) *ederler.* (İçlerinden) *birine dünyâ dünyâ oldukça iyilik etsen de sonra senden* (marzîsine muhâlif ufacık) *bir şey görse* (hemen) *senden hiçbir hayır görmedim ki der*" buyurdu.

RİVÂYETLER:

1 Sıhāh ile Sünen'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunan salât-i küsûf ta'rifleri — üçer rükû'lu ve ikişer rükû'lu

olmak üzere— iki türlüdür. Bu rivâyetteki ta'rîfi ikişer rükû'lu ve tatvîl-i kıyâm ve kırâet ve rükûu mutazammın olan Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın bundan evvelki ta'riflerine muvâfık olanıdır. Hutbe-i Nebeviyye'den de «ان الشمس و القمر آيتان من آيات الله لا يخسفان لموت احد و لا لحياته . فاذا رأيتم ذلك فاذكروا الله» kısmını zikrediyor ve ondan sonra «*tecrîd*» de mezkûr olan kısmı rivâyet eyliyor.

Bâzı nüshalarda muzârî sîgasiyle «تناول» ve «تتناول».

Bâzı nüshalara göre «تكعكعت».

«رأيت» yerine «اريت» rivâyâtı da vardır ki, «*bana gösterildi*» demektir.

Fâ'sız olarak «قال صلى الله عليه و سلم» nüshası da vardır.

Bâzı nüshalara göre «تناولت».

Müslim'in rivâyetinde «ولو اخذته».

Bâzı nüshalara göre yine «و اريت».

Bâzı nüshalarda «فلم انظر كاليوم».

Hemze-i istifhâmın ızhâriyle «ايكفرن ؟» de rivâyet edilmiştir.

[2] Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anh, Sahîh-i İbn-i Huzeyme*'ye nazaran: "اهوى بيده ليتناول شيئا = *Bir şey almak için elini uzattı*" demiştir.

[3] Müslim'in rivâyetinde: "ثم رأيناك كفكفت = *Sonra seni vazgeçmiş gördük*" sûretindedir.

[4] Evvelce geçen (417) nci Esmâ' bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine nazaran: «دنت منى الجنة حتى لو اجترأت عليها لجئتكم بقطاف من قطافها» buyurulmuştur. Müslim'in Câbir *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyetinde ise: "و لقد مددت يدى و انا اريد ان اتناول من ثمرها لتنظروا اليه . ثم بدالى ان لا افعل» = *Siz göresiniz diye Cennet'in yemişlerinden bâzılarını almak arzusiyle elimi uzattım ise de sonradan haydi yapmıyayım dedim*". Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın *Buhârî*'nin başka bâbındaki rivâyetinde de: "لقد رأيت ان آخذ قطفا من الجنة حين رأيتمونى جعلت اتقدم = *İleriye doğru gitmeğe başladığımı gördüğünüz vakit de Cennet'ten bir salkım almaya niyyet etmiştim*" Abdu'r-Rezzâk'ın «*Musannef*» indeki bir hadîs-i mürsele nazaran da: "اردت ان آخذ منها قطفا لا ريكموه، فلم يقدر = *Size göstermek için Cennet'ten bir salkım almak istedimse de mukadder değilmiş*" yine Câbir *radiya'llāhu anh*'in *Müsned-i Ahmed* rivâyetine nazaran: «فحيل بينى و بينه» " = *Aramıza hâil girdi*" buyurmuş, Saîd İbn-i Mansûr'un Zeyd İbn-i Eslem tarîkından rivâyet ettiği Câbir *radiya'llāhu anh* hadîsine nazaran bu tenâvül vak'ası ikinci rek'atın ikinci kıyâmı esnâsında olmuştur.

Bu Cennet taāmının dünyâ dediğimiz şu ālem-i şehâdette ibrâzına müsâade buyurulmamasındaki hikmeti beyân için şârihlerin her biri kendine göre bir mütâlâa serdetmiştir. Kimi demiş ki, Cennet'in yemişleri "* لا مقطوعة ولا ممنوعة = *Ne kesilip eksilir, ne de yemek isteyen men' olunur*" âyet-i kerîmesi hükmünce dâim ve bâkîdir, dünyâ ise fânîdir. Fenâ bulan dârda fenâ bulmıyan ni'met yakışmaz. Kimi de: «Eğer nâs onu görmüş olaydı îmanları îman bi'ş-şahâde olurdu, halbuki onlar îman bi'l-gayb ile mükellef olup küffâr ile usātın îmanları ânında artık "«يوم ياتى بعض ايات ربك لا ينفع نفسا ايمانها لم تكن آمنت من قبل» ** = *Rabbının âyâtından bâzıları zuhûr ettiği gün daha evvel îmân etmemiş hiçbir nefsin îmânı kendine fâide vermez*" âyet-i kerîmesi mûcibince tevbe kapısı belki kapanırdı. Halbuki îmân ve tevbeden nasîbedâr olacak çok kimseler var idi. Bu men', işte onlar hakkında ayn-i lûtf olmuştu» demişler. Kimi de: "*Cennet cezâ-yı a'mâldir. Cezâ da ancak âhirette vâkı' olur da onun için bu âyetin ızhârı men' olundu*" mütâlâasında bulunmuş. Görülüyor ki, bu mütâlâaların hepsi de mülâhazât-ı akliyyeden olup hiçbiri delîl-i naklîye istinâd etmiyor.

5 **İbn-i Abbâs** *radiya'llāhu anhümâ* Hazretlerinin bu rivâyetinde zât-ı Akdes-i Risâlet-Penâhî'ye bu namazda Cennet'in arzolunması, Cehennem'in arzından evvel vâkı' olmuş gibi görünür. Nitekim (417) nci **Esmâ'** *radiya'llāhu anhâ*'nın rivâyeti de böyle idi. **Câbir İbn-i Abdillāh** *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Müslim*'deki bir rivâyeti de buna muvâfıktır. Bu rivâyetinde **Câbir** *radiya'llāhu anhümâ*: "«ثم قال انه عرض على كل شئ تولجونه . فعرضت على الجنة حتى لوتناولت منها قطفاً اخذته . او قال تناولت منها قطفاً فقصرت يدى عنه . وعرضت على النار فرأيت فيها امرأة من بنى اسرائيل تعذب فى هرة لها . ربطتها فلم تطعمها ولم تدعها تأكل من حشاش الارض . ورأيت ابا ثمامة عمرو بن مالك يجر قصبه فى النار» = ... *sonra şöyle buyurdu: Şüphesiz ki* [Cennet, Cehennem, kabir, mahşer ve sâire gibi] *içine sokulacağınız* [yâni uğrıyacağınız] *her şey bana arzolundu. Bana Cennet arzolundu. O kadar* [yakından] *ki, eğer bir* [üzüm] *salkımına elimi uzataydım alırdım. Yâhut da şöyle buyurdu: Bir salkımına elimi uzattım da onu yakalamıya elim yetişmedi. Kezâlik Cehennem'de bana arzolundu da orada Benî İsrâil'den bir kadının kedisi yüzünden ta'zîb edilmekte olduğunu gördüm ki* (hayatta iken) *o kediyi bağlamış ve ne beslemiş, ne de arzın haşerâtından nafakalanmasına meydan vermişti.* **Ebû**

* *Sûre: 56 (Vâkıa), âyet: 33*
** *Sûre: 6 (En'âm), âyet: 158*

Sümâme Amr İbn-i Mâlik'in de Cehennem'de bağırsaklarını sürüklediğini gördüm" diye ihbarda bulunuyor. Lâkin diğer tarikten Benî İsrâil'den bir kadından bahsedecek yerde: "و رأيت فى النار امرأةً حيرية سوداء طويلةً = *Cehennem'de Himyerli uzun boylu, siyah bir kadın gördüm*" lâfzı ile rivâyette bulunuyor. Müslim'in bu rivâyetinde mevzū-i bahsolan Ebû Sümâme Amr İbn-i Mâlik, dîn-i İsmâil *aleyhi's-selâm* üzere olan kavm-i Arab'ı, putperstliğe sevkedip vaz'-ı şer'î-yi İlâhîye muhâlif bid'atler ihdâs eden Amr İbn-i Luhay İbn-i Kam'a'dır ki, Huzâller'in ceddidir.

Lâkin Abdu'r-Rezzâk'ın «*Musannef*» inde emir berakis olarak evvelâ Cehennem'in, sonra Cennet'in arz olunduğu tasvîr ediliyor. Onun rivâyetinde: "«وعرضت على النبى صلى الله عليه وسلم النار . فتأخر عن مصلاه . حتى ان الناس ليركب بعضهم بعضاً . و اذا رجع عرضت عليه الجنة . فذهب يمشى حتى وقف فى مصلاه» = *Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'e Cehennem gösterildi, bunun üzerine namazda durduğu yerden geriye doğru geldi. O derecede ki, cemâat birbirlerinin üzerine yığıldı, geriye dönünce de kendisine Cennet gösterildi. Bunun üzerine yürüyerek tâ ilk namaza durduğu yere varıp durdu*" diye haber veriyor. Müslim'in de diğer tarîkten yine Câbir *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan buna muvâfık rivâyeti vardır. Câbir *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan olan bu rivâyete nazaran şöyle buyurulmuş: "«... ما من شئ توعدونه الا قد رأيته فى صلاتى هذه . لقد جئ بالنار . و ذلكم حين رأيتمونى تأخرت مخافة ان يصيبنى من لفحها . و حتى رأيت فيها صاحب المحجن يجر قصبه فى النار . كان يسرق الحاج بمحجنه . فاذا فطن له قال انما تعلق بمحجنى . و ان غفل عنه ذهب به . و حتى رأيت فيها صاحبة الهرة التى ربطتها فلم تطعمها و لم تدعها تأكل من خشاشل الارض حتى ماتت جوعاً . ثم جئ بالجنة . و ذلكم حين رأيتمونى تقدمت حتى قمت فى مقامى ...» = *Size va'dolunan şeylerden hiçbiri yoktur ki, şu namazımın içinde görmüş olmıyayım, sizi te'mîn ederim ki, Cehennem* (bana doğru) *getirildi. Bu da yalını bana dokunur korkusiyle geri geri geldiğimi gördüğünüz esnâda oldu. O kadar* (yakınıma geldi) *ki, orada çomaklı herifin ateş içinde bağırsaklarını sürüdüğünü gördüm. O çomaklı ki, hacıların mallarını çomağiyle çalardı.* (Bir malı çaldığının) *farkına varıldı mı, çomağıma takıldı der, varılmadı mı, alıp götürürdü. O kadar ki, kedinin sāhibi olan kadını da orada gördüm. O kadın, kedisini açlıktan ölünceye kadar bağlayıp ne beslemiş, ne de rûy-ı arzın haşerâtından nafakalansın diye serbest bırakmıştı, sonra* (bana doğru) *Cennet getirildi, bu da makāmımda duruncaya kadar ilerilediğimi gördüğünüz sırada oldu...*"

Her ne hāl ise bu iki müşâhede, tekaddüm ve teehhuru hakkında rivâyâtın tehâlüfünden kat'-ı nazar edilirse râvîlerin ittifak ettikleri

sâbit bir cihet vardır ki, beşîr ve nezîr olan Nebiyy-i âhırı'z-zamân *aleyhi ve âlihi salevâtü'r-Rahmân* Hazretlerinin mü'min ile usāt-ı mü'minîni ve küffârı dâr-ı âhirette bekleyen niam-i gûnâ-gûn ve âlâm-ı dehşet-nümûnun kâffesini namazın bir cüz'ünü edâ edecek zamân-ı kasîr içinde müşâhede buyurmuş olmalarıdır. Hattâ yalnız âhirette değil, dâr-ı dünyâda da ümmetlerinin başına gelecek şeylere de bu esnâda muttali' oldukları «*Sahîh-i*» *İbn-i Huzeyme*'de Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh*'in "«لقد رأيت منذ قمت اصلى ما انتم لاقون فى دنياكم وآخرتكم» = *İnan olsun, demin namaza durduğum müddetçe sizin dünyânızda ve âhiretinizde mülâkî olacağınız her şeyi gördüm*" hadîsi ile sâbittir.

[6] Yukarıda geçen (209) uncu Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* hadîsinde de buraya muvâfık olarak kadınlara bir bayram mev'ızasında «فانى رأيتكن اكثر اهل النار» buyurulduğu zikredilmişti.

552 . عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَتْ لَقَدْ أَمَرَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَتَاقَةِ فِى كُسُوفِ الشَّمْسِ.

TERCEMESİ

Esmâ bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir[1]: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* küsûf-ı şems dolayısiyle (rakabe) âzâd etmeği ferman buyurdu[2].

---

1 *Buhârî* üzerine müstahrec yazan İsmâilî'nin diğer tarîkten rivâyetinde: «كان النبى صلى الله و سلم يأمرهم», *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki rivâyette de zamirsiz olarak «كان.... يأمر» dur.

Bâzı nüshalara göre izāfetsiz olarak yalnız «فى الكسوف». dir.

[2] Itk-ı rakabenin tavsıye buyurulması vücûh-i birrin a'lâsı olması dolayısiyledir. Yoksa buna tarîk ve imkân bulamıyanların diğer vücûh-i birrin hangisine veya hangilerine yol bulurlarsa ona tevessül etmeleri mendubdur. Buradaki emir, vücûb değil, nedb ifâde eder. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu münâsebetle ıtk-ı rakabeyi ferman buyurmalarında bir hikmet daha vardır ki, o da nâr-ı cahîmin hevl-engîz manzarasını müşâhededen henüz fâriğ ol-

maları idi. Mü'minlerin tahayyülü bile havsala-sûz olan nâr-i cahîmden âzâd olmak için can âzâd etmelerini Allāh'ın kullarını insana kulluk mazlıkından sâha-i fesîh-i hürriyyete çıkarmalarını hatıra getirmek makāma en münâsib olan vasāyadandır. Nitekim bir hadîs-i şerifte: « من اعتق رقبة مؤمنة اعتق الله تعالى بكل عضو منها عضوا منه من النار » = *Her kim bir rakabe-i mü'mineyi âzâd ederse Allāhu Teālâ da âzâd olanın her uzvuna bedel, âzâd edenin bir uzvunu Cehennem ateşinden âzâd eder*" buyurulmuştur. Efdal olan işte budur. Buna kādir olmayan da: « اتقوا النار و لو بشق تمرة » = *Cehennem âteşınden hiç olmazsa yarım hurma ile sadaka vererek korununuz*"vasıyyet-i āmme-i Nebeviyyesi ile amel etmek gerektir.

553 . عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَزِعاً يَخْشَى أَنْ تَكُونَ السَّاعَةُ فَأَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّى بِأَطْوَلِ قِيَامٍ وَرُكُوعٍ وَسُجُودٍ رَأَيْتُهُ قَطُّ يَفْعَلُهُ وَقَالَ هٰذِهِ الْآيَاتُ الَّتِي يُرْسِلُ اللهُ لَا تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ وَلٰكِنْ يُخَوِّفُ اللهُ بِهَا عِبَادَهُ فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئاً مِنْ ذٰلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Asr-ı celîl-i Nebevî'de) güneş tutuldu. Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bu hādise) saat (yâni kıyâmet alâmeti) olmasın korkusiyle belinleye belinleye (yerinden) kalkıp Mescid(-i Şerîf) e geldi[1]. O zamâna kadar (başka hiçbir namazda) ömrümde görmediğim uzun kıyam (lar) rükû' (lar) sücûd (lar) la namaz kıldırdı[2] ve (sonra umûma) buyurdu ki: Allāhu Teālâ'nın irsâl ettiği bu âyetler hiçbir kimsenin ne ölmesinden, ne de

hayâtından dolayıdır. Lâkin Allāhu Teālâ bu âyetlerle kullarını tahvîf eder. Bu kabilden (korkunç) bir şey gördüğünüzde zikru'llāha, Allah'tan niyâza, Allāh'a karşı istiğfâra (koyulup) ilticâ ediniz [3].

RİVÂYETLER:

«قط» kelimesi kāideten mâzî-i menfîden sonra gelir. Bu rivâyette ise «تفتؤا تذكر يوسف*» âyet-i kerîmesinde olduğu gibi «ما» sız olarak yalnız «رأيته» sūretinde vârid olmuştur. Maa-hâzâ birçok nüshada kāide-i ma'lûme üzere «ما رأيته قط يفعله» diye zabtedilmiştir.

«بها» daki zamir âyâta raci'dir. Bâzı nüshalarda «به» diye zabtedilmiştir ki, zamir küsûfa râci' olmuş olur.

Bâzı nüshalarda «الى ذكر الله» dır.

1 فزع *Kāmus* mütercimi Āsım merhûmun ta'rîfine göre «*belinleme ve uçunma*» dır ki, ansızın zuhûr eden korkunç bir hādise üzerine insana ārız olan ürkeklik ve korku demektir. Kadınlar, «*uykuda ürktü de uçukladı*» derler ki, Āsım'ın (uçunması) da ondan başka değildir. Nitekim (uçkunma) da derler.

Hādise tekerrür edip duran bir hādise-i tabîiyye olduğu halde Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın izhâr buyurdukları bu havf ve feza'ın sebebi ne idi? Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*, kıyâmete alâmet olan âyetlerden birisi olması mülâhazasiyle havf ve haşyet ārız olduğu, ya zannına binâen, yâhud da bildiği bir ihbâra istinâden söylüyor. Sebeb bu olduğu gibi yalnız Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bildiği diğer meçhûlümüz bir sebep de olabilir. Meçhul bir sebeb üzerine mütâlâa yürütmeğe imkân yoktur. Ma'lûm olarak zikredilen esbâbın en kuvvetlisi yine Sahabi-i müşārün-ileyh'in zikrettiği olmak lâzımgelir. Zîrâ kıyâmetin zamân-ı hulûlü ilm-i İlâhîde meknûn kalmakla berâber «وجمع الشمس والقمر**» âyet-i kerîmesindeki ihbâr-ı sādık mantūkunca bir küsûfu müteākıb olacağı muhakkaktır. Dünyâdaki bu son küsûfa tekaddüm eden birçok alâmetleri daha Muhbir-i sādık *salla'llāhu aleyhi ve sellem* haber vermiştir ki, bunlara «*Eşrât-ı sâat*» denir. Kıyâmetin ehl-i İslâm'ın feth-i bilâd etmesi, havâricin hurûcu, ilm-i dinin ref'i, cehlin şüyûu, mesâvî-i ahlâkın ümmet arasında fâş

---

* *Sûre: 12 (Yûsuf), âyet: 85*

** *Sûre: 75 (Kıyâme), âyet: 9*

olması kabîlinden birçok alâmetler [eşrât-ı suğrâ] ve ondan sonra güneşin günün birinde mağribden tulûu, dâbbetü'l-ard, deccâl... ilâh.. [eşrât-ı kübrâ] gibi birçok mukaddimâtı vardır ki, bunların hiçbiri henüz tahakkuk etmemişti. Muhbir kendi olduğuna binâen bunlar ma'lûm-ı âlî-i Nebevî ve kendileri bizzat Sahābe içinde berhayât olup vücûd-ı şerifleri azâbın ümmete isābetine mâni' olduğu nakl-i Kur'ân ile sâbit iken kıyâmet alâmeti zuhûr etti diye telâş buyurmaları istişkâl edilen mesâilden biridir. Bu işkâli ref' için bâzı şârihler, bu kıssa Resûlullāh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a bu alâmetler i'lâm edilmeden evvel cereyân etmiş olduğundan her an kıyâm-ı sâate muntazır idiler diyorlarsa da bu tevcih kabûl olunamaz. Zîrâ küsûf kıssası onuncu sene-i Hicriyyede vâkı' olmuş olup eşrât-ı sâatin bir çoğu daha evvel işidilmiş hadîslerle Sahābenin ma'lûmu idi. Kimi de: Bu sözün mes'ūliyyetini Sahābenin sırtına yükleyip doğru eğri kendisince hâsıl olan bir karîneye istinâd ederek zannettiğini vâkı' diye göstermiştir. Demişler ki: Böyle bir tevcih bir Sahābîye hüsn-i zan lâzimesine muārız olur. Başka tevcihler de var ise de bize en mülâyim geleni şudur: Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* o gün vukū' bulmıyacak ve şu kadar ki, günün birinde vukū' bulacağı muhakkak olan kıyâm-ı kıyâmeti hemen vâkı' oluvermişcesine telâşlı davranıp küsûf hādise-i uzmâsının ehemmiyyetini göstermek ve ümmetin o gün ne yapması lâzım geleceğini göstermek için her küsûf ve husufta namaz, zikir, duā, istiğfâr, sadaka, ıtk-ı rakabe gibi vücûh-ı mesûbâtı tahsîle alışıp hâile-i uzmânın vukūunda gāfil davranmamalarını ta'lîm buyurmak istemişlerdir. Çünkü ümmetin metbû-ı a'zamı ve mürşid-i hêdîsi zât-i akdes-i Risâlet-Penâhîleridir. «*Telâşlı davranıp*» ta'bîrimizden de câlî bir telâş ma'nâsı anlaşılmasın. O telâş pek ciddî idi. Ümmetinin dünyevî ve uhrevî her gûna menâfi'den ve derecattan müstefîd ve her gûnâ hasâr ve ekdardan masūniyyetini en büyük dilek ittihâz eden kalb-i Raûf ve Rahîm-i Nebevîleri bu vesiyle ile ta'lîm ve tenbih buyurulacak şeyleri ta'lîm ve tenbîh etmek fırsatını fevt etmek korkusundan neş'et etmiş gibi görünüyor.* «صلى الله عليه و سلم و متعنا بشفاعته آمين».

* Şu uzun mütâlâaları hulâsa ederek deriz ki: Husûf üzerine Resûl-i zî-şân Efendimiz'de hâsıl olan haşyet, kıyâmet kopuyor zanniyle ārız olan bir korku değildir. Bunun en açık bir delîli, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in husûfu bir hādise-i tabîiyye olarak kabul buyurmaları ve Ashābına da: kimsenin ne mevtiyle, ne de hayâtiyle alâkadar olmadığını bildirmeleridir. Binâenaleyh bu endîşe ve isti'câlin en basit ve belki de yegâne sebebi, husûf gibi serîu'l-cereyân bir hādisenin zeval

[2] Tercemede kavis içinde mutlak olarak (başka hiç bir namazda) kaydı ilâve edildi. Bâzıları (hiç bir salât-i küsûfta) diyerek takyîd ediyorlar ki, bundan evvelce bir küsûf namazı daha kıldırılmış olduğunu îmâ ederler. Filhakîka İbn-i Hibbân «*Sîre*» sinde güneşin, altıncı sene-i Hicriyyede münkesif olduğunu ve Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın salât-i küsûf kıldırıp hutbesinde «ان الشمس و القمر آيتان من آيات الله ...» buyurduklarını sonra da onuncu senede necl-i mükerremleri İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın âlem-i nûra intikalleri günü bir kerre daha münkesif olduğunu nakletmektedir. Lâkin bu nakil, vâkıa mutâbık da olsa bu hutbeyi – İbn-i Hibbân'ın nakline mugāyir olarak – ikinci küsûfta îrad buyurmuş olmaları lâzım gelir. Zîrâ küsûfun hiç bir kimsenin hayat ve memâtı ile alâkadar olmadığını söylemeğe yakışan zaman ikincisinden başkası olamaz.

3 Husûf ve küsûf'un mevt ve hayât-ı beşerle alâkadar olduğu hakkında ehl-i tencîmden avâma da intikāl eden akîdenin butlânını nâtık olan bu kelâm-ı âlî-i Nebevî'nin *Buhârî*'de Âişe, Ebû Bekre, Mugîre İbn-i Şu'be, Ebû Mes'ūd-i Ensārî, Ebû Mûse'l-Eş'arî, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den menkūl olduğu gibi *Müslim*'de Câbir İbn-i Abdi llāh *radiya'llāhu anhüm*'den, *Nesеî* ile diğer kitablarda Abdullāh İbn-i Amr, Nu'mân İbn-i Beşîr, Kubeysa İbn-i Muhârik *radiya'llāhu anhüm*'den, *Müsned-i Ahmed* ile diğer kitablarda Semüre İbn-i Cündeb, Mahmûd İbn-i Lebîd, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm*'den, *Taberânî*'de de Ukbe İbn-i Āmir ile Bilâl *radiya'llāhu anhümâ*'dan olmak

ve inkişâfından evvel böyle takallübât-ı kevniyyeyi tanzîr eden hâdisât-ı tabîiyye sırasında Hakk'a karşı nasıl ibâdet ve arz-ı ubûdiyyet edileceğini göstermektir. Husûsiyle bi'set-i seniyyelerinin en mühim gāyelerinden biri de fikirlerde, asırların yerleştirdiği hurâfâtı yıkmak olduğu halde halk arasında husûfun, necl-i mükerremleri Hazret-i İbrâhim'in vefâtı ile alâkadar zannolunması Resûl-i Kibriyâ'nın isti'câl ve müsâreatini fevkalâde arttırmış ve câlib-i haşyet bir hal de göstermiş olacaktır.

Râvî Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in gerek hadîs şârihlerinin, gerekse mütercim merhûmun uzun mütâlâalarına sebep olan (يخشى ان تكون الساعة) kavline gelince, Resûl-i Ekrem'in husûfu bir hādise-i tabîiyye olarak tasvîr buyuran beyânât-ı seniyyeleri karşısında râvînin bu sözü sür'at-i isti'câl ve teheyyücü tasvîr için "*kıyâmet kopuyor zannetti*" demiş olmasını kabûl etmek zarûrîdir. Bi'set-i Nebeviyyelerinin son yılında ve tekerrürü umulmıyan ve devâmı bir, iki sâate münhasır olan en mühim bir vesîle-i irşad ve îkāzın fevtedilmesi, Hâtemü'l-Enbiyâ için râvînin tasvîri vechile teheyyüc ve isti'câli mûcib olmaz mı? K. M.

üzere lâakal on yedi Sahābîden mervî olup bu rivâyetin ekseriyet-i azîmesi de sahîh olduğundan bu akîde-i fâsideyi iltizâm edenleri tekzîb etmek artık şer'an vâcib demektir.

554. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ جَهَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ الْخُسُوفِ بِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَتِهِ كَبَّرَ فَرَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ثُمَّ يُعَاوِدُ الْقِرَاءَةَ فِي صَلَاةِ الْكُسُوفِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فِي رَكْعَتَيْنِ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* salât-ı husûf'ta [1] kırâetini cehren yaptı [2]. Kırâetinden fâriğ olduğu vakit tekbîr alıp rükûa varırdı. Rükû'dan kalktığı vakit de «سمع الله لمن حمده . ربنا ولك الحمد» buyurdu. Sonra salât-ı küsûf'ta tekrar kırâete başlardı (ki,) iki Rek'at içinde dört rükû' ile dört secde (ederdi).

---

1 Buradaki «*husûf*» dan murâd, fukahânın mustalahı olan «*Husûf-ı Kamer*» dir diyenler olmuş ise de *Buhârî* üzerine müstahreç yazan İsmâîlî diğer tarikden ayni hadîsi: «كسفت الشمس في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم» İshāk İbn-i Râhûye de aynı tarikden ayni hadîsi: «صلى بهم في كسوف الشمس و جهر بالقراءة» lâfızlariyle rivâyet etmiş olduklarından buradaki «*husûf*» un da isti'mâl-i lûgavîye muvâfık olarak «*küsûf*» ma'nâsına olduğu sâbittir.

2 Salât-i küsûfun kırâetinde cehr ü ihfâ mes'elesi münâzaalıdır. Bu hadîsdeki «*husûf*» lâfzını Kamer'e hamledenler husûf'da cehri, küsûf'da ısrârı iltizâm etmişlerdir. Zîrâ birincisi salât-i leyliyye, diğeri

nehâriyyedir. Ancak hadîsdeki husûf, hâssatan husûf-ı Kamer demek, olmadığı diğer tariklerle sâbit olduğundan Tirmizî'nin nakline nazaran husuf'da, küsûf'da da cehren kırâet İmâm-ı Mâlik ve Ahmed ve İshāk İbn-i Râhûye'nin mezhebidir. Yine Tirmizî, Şâfiî'nin mezhebi Semure *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine istinâden salât-i küsuf'da isrâr olduğunu haber veriyor. Tirmizî'nin yalnız İmâm-ı Ahmed ile İshāk İbn-i Râhûye haklarındaki mutlakā cehr naklini kabûl edip İmâm-ı Mâlik ile Şâfiî haklarındaki naklini teslîm etmiyor ve: «Bizim ve İmâm-ı Mâlik ve Ebû Hanîfe ve Bişr İbn-i Sa'd'in ve cumhûr-ı fukahânın: "*Mezhebimiz küsûf-ı Şems'te isrâr ve küsûf-ı Kamer'de cehrdir*" dedikten sonra «İmâm-ı Ebû Yûsuf, Muhammed İbn-i Hasen, Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk İbn-i Râhûye her ikisinde de cehre kāil olmuşlardır» diyor. İbn-i Cerîr-i Taberî'ye göre, her ikisinde de cehr ve ısrâr müsâvîdir. İmâm-ı Mâlik'ten her iki kavl rivâyet edilmiş ise de meşhûr olanı, Nevevî'nin hikâye ettiğidir. Tirmizî'nin naklettiği, mutlakā cehr rivâyeti şâzdır. Mâlikiyye'den İbnü'l-Arabî: "*Mısrîler İmâm-ı Mâlik'ten isrârı, Medînelîler ise cehri rivâyet etmişlerdir. Bana kalırsa cehretmek evlâdır. Zîrâ bu namaz cemâatle kılınan, cemâati toplamak için münâdî çıkarılan, hutbesi olan salât-i îyd ve istiskāya benzer bir namazdır*" demiştir. Küsūfeynde cehre kāil olanlar, buradaki hadîse temessük ederler. Küsûf-ı Şems'de isrâra kāil olanlar ise, Semure İbn-i Cündeb*radiya' llāhu anh*'in Tirmizî, Ebû Dâvud, Neseî, İbn-i Mâce ve Tahāvî taraflarından tahrîc edilen ve Tirmizî'nin «هذا حديث حسن صحيح» kaydiyle sıhhatı gösterilen: "«صلى بنا النبى صلى الله عليه و سلم فى كسوف الشمس لا نسمع له صوتاً» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem küsûf-ı şemste bize namaz kıldırdı da sesini hiç işitemedik*" hadîsine ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "«ما سمعت من النبى صلى الله عليه و سلم فى صلاة الكسوف حرفاً» = *Salât-i küsufda Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'den bir kelime bile işitmedim*" hadîsidir ki, bu son hadîste İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın yanı başında namaza durduğunu da haber veriyor.

Lâkin cehre kāil olanlar, İbn-i Abbâs hadîsinin hep turuk-ı vâhiyeden rivâyet edilmekle berâber Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e yakın durduğu da bu vâhî tariklerden olsun sâbit olmadığını ve Semure ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anh*'in geri saflarda kalıp kırâeti işitmemiş oldukları muhtemel olduğunu, salât-i küsufda

Āişe *radiya'llāhu anhā*'nın cehr rivâyeti bir çok tariklerden sâbit olmuş bir hadîs olduğu gibi Alî İbn-i Ebî Tālib *keremu'llāhu vechе* Hazretlerinin küsûf-ı şems namazını cehr ile kıldırdıklarını İbn-i Huzeyme ile Tahāvî sahîh isnadlarla zikretmiş olduklarını ma. kām-ı i'tirazda söylerler.

İSTITRÂD — Husûf-ı kamer'de nâsın cemâatle namaz kılmaları ve imamın hutbe îrâdetmesi İmâm-ı Şâfiî'ye göre sünnettir. İmâm-ı Mâlik ile Kûfe fukahâsına göre ise, cemâat toplamak istemez ve namaz diğer nevâfil gibi birer rükû' ile iki rek'at kılınır. Çünkü salât-i husûfu *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in kıldırdıkları ve böyle bir namaza nâsı da'vet buyurdukları hakkında sâbit olmuş bir şey yoktur.

Bâzıları husûf-ı kamer'in dördüncü sene-i hicriyye Cumâde'l-âhire'sinde vâkı' olup Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in namaza da'vet buyurdukları haberi iştihâr etmemiştir. Ancak İbn-i Hibbân beşinci sene-i hicriyyede husûf-ı kamer vâkı' olduğu ve Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın Ashāb-ı Kirâm'a namaz kıldırdıkları ve İslâm'da ilk salât-i küsûfun bu olduğunu «*Sîre*» sinde hikâye ediyor. İntihâ.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ سُجُودِ الْقُرْآنِ[1]

555 . عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّجْمَ بِمَكَّةَ فَسَجَدَ فِيهَا وَ سَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ شَيْخٍ أَخَذَ كَفّاً مِنْ حَصاً أَوْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ وَ قَالَ يَكْفِينِي هٰذَا فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذٰلِكَ قُتِلَ كَافِراً .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Mekke'de (iken) (والنجم = Ve'n-Necm) sûresini okuyup bu (sûre-i şerîfe) nin sonunda secdeye vardı. Berâber olanlar da (mü'min ve müşrik) hep secdeye vardılar, yalnız bir ihtiyar (herif varmadı ki, o da) bir avuç çakıl veya toprak alıp alnına götürdü ve: "*Bu kadarı bana yeter*" dedi. İşte o kimseyi sonra (Bedir'de) kâfir olarak katlolunmuş gördüm.

---

[1] Kur'ân-ı Kerîm'in on dört veya on beş yerinde tilâvet eden de, dinleyen de secde etmek gerektir. Elimizdeki matbû' Masāhif-i Şerîfe'de yalnız on dördü işâret edilmiştir. Bu secde mahalleri berveçh-i âtîdir:

1 — Sûre-i A'râf'ın [7 nci sûre] sonu; 2 — Sûre-i Ra'd'ın [13 üncü sûre] ortalarında «و لله يسجد من فى السموات و الارض طوعاً و كرهاً وظلالهم بالغدو و الآصال»'dan sonra; 3 — Sûre-i Nahl'in [16 ncı sûre] içinde «و لله يسجد... ويفعلون ما يؤمرون»'dan sonra; 4 — Sûre-i İsrâ'nın [17 nci sûre] sonuna doğru «و يخرون للاذقان يبكون و يزيدهم خشوعاً»'dan sonra; 5 — Sûre-i Meryem'in [19 uncu sûre] ortasında «اولئك الذين... اذا تتلى عليهم آيات الرحمن خروا سجداً و بكيا»'dan sonra; 6 — Sûre-i Hacc'ın [22 nci sûre] içinde «ألم تر ان الله يسجد له... ان الله يفعل ما يشاء»'dan sonra; 7 — Yine sûre-i Hacc'ın evâhirinde «يا أيها الذين آمنوا اركعوا... لعلكم تفلحون»'dan sonra; 8 — Sûre-i Fürkān'ın [25 inci sûre] «و اذا قيل لهم اسجدوا... و زادهم نفورا»'dan sonra; 9 — Sûre-i Nemil'de [27 nci sûre] «الا يسجدوا لله... و ما تعلنون»'den, yâhud.. «هو رب العرش العظيم»'den sonra ki, birinci kavil Hanefiyye'nin, ikincisi İmâm-ı Mâlik ile Şâfiî'nin kavilleridir; 10 — «ألم تنزيل»'de. [32 nci sûre] «انما يؤمن بآياتنا الذين... لا يستكبرون»'den sonra; 11 — Sûre-i «ص»'da [38 inci sûre] «قال لقد ظلمك... و خر راكعاً و أناب»'dan sonra ki, burada secde etmek, İmâm-ı Mâlik ile Şâfiî'ye göredir. Hanefiyye'ye göre ise burada secde yoktur. İmâm-ı Mâlik'ten rivâyet olunan diğer kavle göre mahall-i secde bir âyet sonra «و حسن مآب»'dır; 12 — «حم السجده»'nin [41 inci sûre] sonuna yakın «و من آياته اليل... ان كنتم اياه تعبدون»'den, yâhud da bir âyet daha okuyup «وهم لا يسأمون»'den sonra ki, birincisi: İmâm-ı Mâlik'in ve kavl-i kadîminde İmâm-ı Şâfiî'nin, ikincisi Hanefiyye'nin ve kavl-i cedîdinde İmâm-ı Şâfiî'nin ve Ahmed'in kavilleridir; 13 — Sûre-i Necm'in [53 üncü sûre] âhırında; 14 — Sûre-i İnşikāk'ta [84 üncü sûre] ... «لا يسجدون»'dan sonra, Mâlikiyye'den İbn-i Habîb'in kavlince de sûrenin âhırı; 15 — Sûre-i «علق»'ın [96 ncı sûre] âhırı.

Bu on beş secde Medenîlerin, İmâm-ı Mâlik'e tebean muhtarları olan kavildir ki, Ömer ve İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da, eimme-i müctehidînden Leys İbn-i Sa'd ile İshāk İbn-i Râhûye'nin de, İmâm-ı Ahmed'den rivâyeten İbn-i Münzir'in de, Şâfiîyye'den Mervezî ile İbn-i Şüreyh'in de kavilleri budur. Hanefiyye'ye göre yine on dörttür ki, sûre-i «حج»'ın ikinci secdesi hârictir. İmâm-ı Şâfiî'nin kavl-i cedîdine ve İmâm-ı Ahmed'in esahh-ı kavleynine göre yine on dört ise de iskāt ettikleri sûre-i «ص» secdesidir. Ebû Sevr'in mezhebince de on dört ise de sâkıt olan «والنجم» secdesidir. Atā-yı Horasânî'nin kavlince sûre-i Hacc'ın ikincisi ile İnşikāk'ın hazfiyle on üçtür.

Mesrûk'un kavlince, Hacc'ın ikinci secdesi ile Sād ve İnşikāk secdelerinin ıskātiyle on ikidir. İmâm-ı Şâfiî'nin kavl-i kadîminde zāhir-i rivâyet olan İmâm-ı Mâlik'in kavlince «نجم ، انشقاق و علق» secdelerinin ıskātiyle on birdir ki, Hasen-i Basrî, İbn-i Müseyyeb, İbn-i Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Atā' İbn-i Ebî Rebâh ve Tāvûs'un da kavilleri budur. İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'ün kavilleri de bu olduğu rivâyet edilmiştir. Bâzılarına göre ondur. Aynî Hecim ıhtiyarlarının Mekke ile Medîne'ye sücûd-ı Kur'ân mes'elesini öğrenmek için adam gönderdiklerini ve Haremeyn ulemâsının on secde üzerine icmâı vâkı' olduğu haberini bu adamın getirdiğini İbn-i Ebî Şeybe'den naklediyorsa da ne Haremeyn ulemâsından kimsenin ismi, ne de bu secdelerin hangileri olduğu tasrîh edilmiyor. Kezâ İbn-i Ebî Şeybe'nin İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran «*Azâim-i sücûd*», yâni vazgeçilmiyecek olan secdeler: «بنو اسرائيل ، اسرا ، و النجم ، انشقاق ، اقرأ بسم ربك» olmak üzere beştir. İbn-i Ebî Şeybe'nin Alî *kerrema'llāhu veche*'den rivâyet ettiğine göre, Azâim-i sücûd: «الٓم تنزيل ، حم ، و النجم ، اقرأ بسم ربك» olmak üzere dörttür. Abd İbn-i Umeyr'in mezhebine göre ise Azâimi yine dört ise de «نجم» ile «اقرأ بسم ربك»'e bedel «اعراف» ile «بنو اسرائيل» secdelerini saymıştır. Saîd İbn-i Cübeyr'den İbn-i Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiği diğer kavle göre «الٓم تنزيل ، و النجم ، اقرأ» olmak üzere yalnız üçtür.

Hanefiyyeye göre secde-i tilâvetin sebebi: Tilâvet, semâ' ve iktidâ'dır. Binâenaleyh okuyan secde edeceği gibi dinleyen de eder. Cemâat içinde olup işitemiyen de imama iktidâen secde eder, semâ' kastı yokken işiden hakkında Şâfiiyye'nin beyân ettikleri vecihler üçtür:

1 — İmâmın mensūs olan kavl-i sahîhine göre min gayri kasdin işiden kimsenin secde etmesi müstahabdır, sünnet-i müekkede değildir.

2 — Bu adamın müstemi'den, yâni dinlemeği kastedenden farkı yoktur.

3 — İmâm-ı Gazâlî gibi bâzılarına göre onun hakkında sünnet değildir.

Secde-i tilâvetin hükmüne gelince: İmam Ebû Hanîfe'ye göre secde etmek tâlî ve -istimâ-ı Kur'ân'ı kasdetsin, etmesin- sâmi' üzerine vâcibdir. İbn-i Ebî Şeybe'nin «*Musannef*» inde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan rivâyet olunan "السجدة على من سمعها = *Secde*,

secde âyetini işitene terettüb eder" kelâm'ı Buhârî'nin Osmân *radiya'llāhu anh*'den ta'lîkan rivâyet ettiği: «انما السجدة على من استمع» sözü onlara delil ittihâz ettikleri gibî "فالهم لا يؤمنون ✿ و اذا قرئ عليهم القرآن لا يسجدون[1] = *Onlara ne oluyor ki, îmân etmiyorlar, karşılarında Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar*"; kezâ "فاسجدوا لله و اعبدوا[2] = *Artık Allāh'a secde edip ibâdet ediniz*"; "و اسجد واقترب[3] = *Secde edip Allāh'a kurbiyyet peydâ et*" âyet-i kerîmeleri hüccettir. Son iki âyette emir vücûb için olduğu gibi ilkinde de Kur'ân'ı işidip secde etmiyenler taraf-ı Hak'tan da zem buyuruluyor. Zem ise ancak terk-i vâcibe terettüb eder, diyorlar. Hattâ İbrâhim İbn-i Yezîd-i Nahaî: "*İnsan namazda iken bile secde âyetini işitirse hemen secde etmelidir*" dermiş. Şa'bî'nin nakline göre Abdullāh İbn-i Mes'ūd'un ashābı ister namazda, ister hâricde secde âyetini işitince hemen secde ederlermiş.

İmâm-ı Şâfiî'ye göre secde-i tilâvet sünnet-i müekkededir. Ehad-i kavleyne göre İmâm-ı Mâlik de, İmâm-ı Ahmed ve İshāk ve Evzâî ve Leys İbn-i Sa'd ve Dâvud-ı Zāhirî de sünnet olduğuna kāil olmuşlardır. Ömer, Selmân İbn-i Abbâs ve İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anhüm*'ün de kavli budur. Mâlikî'ler beyninde bunun sünnet veya fazîlet yâni mendûb olduğunda ihtilâf vardır. Bu akval Şârih Aynî'nin menkūlü olup şu kadar ki, İmrân İbn-i Husayn ile Ömer *radiya'llāhu anhümā*'nın bu hususta mezhebleri Buhârî'nin tasrîhine nazaran bunun hilâfınadır. Bu cimmenin adem-i vücûbuna kāil olmalarına sebeb biraz sonra gelecek (557) nci Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* hadîsidir. Kezâlik kelâm-ı Nebevî'yi ihtivâ etmesi dolayısiyledir. «*Tecrid*» ten hâric kalan *Buhârî*'de mervî Ömer *radiya'llāhu anh* hadîsi de onlara hüccettir.

556. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ ص لَيْسَتْ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ وَ قَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْجُدُ فِيهَا وَ حَدِيثُهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

[1] *Sûre: 84 (İnşikāk), âyet: 20 - 21*
[2] *Sûre: 53 (Necm), âyet: 62*
[3] *Sûre: 96 (Alâk), âyet: 19*

سَجَدَ بِالنَّجْمِ تَقَدَّمَ قَرِيباً مِنْ رِوَايَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَ زَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَ الْمُشْرِكُونَ وَ الْجِنُّ وَ الْإِنْسُ.

TERCEMESİ *

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan (şöyle rivâyet olunuyor). İbn-i Abbâs demiştir ki: "ص (=Sād) (secdesi), *me'mûrun-bih secdelerden* (ma'dûd) *değildir. Halbuki ben, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'i bu sûrede secde eder gördüm.*"

(Yine) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem* (sûre-i) *Necm'i* (kırâet) *ile secde buyurdu*" (sūretindeki) hadîsi de yakında (555 inci olarak) İbn-i Mes'ūd rivâyetinden (gelen hadîste) geçti. İbn-i Abbâs buradaki rivâyetinde: "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem ile berâber Müslümanlar da, müşrikler de, cin de, ins de secde etti.*" (cümlesini) ziyâde eylemiştir.

İZĀHI

Müellif "*Zebîdî*" merhum burada İbn-i Abbâs'ın *Buhârî*'deki iki hadîsinden birisini ki « ص » hakkındaki hadîsidir. Bunu aynen naklettikten sonra diğerini yâni «والنجم» sûresindeki secdeye dâir olan rivâyetinin İbn-i Mes'ūd hadîsi ile nokta-i iştiraklerini gösteriyor, ziyâde-i rivâyetine de işâret ediyor.

---

* Bu (556) ncı hadîsin tercemesi de îzâhı da mütercim merhûmun müsveddelerinde görülemedi. Müteâkıb hadîslerin îzahlarında bu hadîsten bahsetmiş olmasına göre herhalde terceme ve îzah edilmiş olup her nasılsa tebyîz edilirken unutulmuş olacaktır. Boş bırakmamak için tarafımızdan terceme ve îzah edildi. K.M.

Nesei'nin bu bâbtaki rivâyeti şöyledir: «قال ان النبى صلى الله عليه وسلم سجد فى «ص» وقال سجدها داود توبة و نسجدها شكراً» Mâ'-nâsı: *"İbn-i Abbâs demiştir ki, Nebî salla'llâhu aleyhi ve sel-lem «ص» sûresinde secde etti. Ve buyurdu ki: 'Dâvud, tevbe olmak üzere secde etmişti, biz de şükr olarak secde ederiz.,"*

Buhârî'nin Sûre-i Sād'ın tefsîrindeki rivâyetine göre: «Mücâhid, Sād Sûresinde neden secde ediyorsun? diye İbn-i Abbas'tan sormuş, o da: (أو ما تقرأ "«ومن ذريته داود وسليمن... اولئك الذين هدى الله فبهديهم اقتده»* = *Nûh'un zürriyetinden gelen Dâvud ve Süleymân ile bunları ta'kîb eden peygamberleri Allâhu Teâlâ nübüvvetle ve ezâya tehammül ile mazhar-ı hidâyet etmiştir. Sen de habîbim! Bunların Hüdâsına ittibâ et, bunlar gibi ezâya sabreyle"* âyetlerini okumuyor musun?) diye cevap vermiş.

Nesei'nin yukarıdaki rivâyetine göre Sād secdesinin Hazret-i Dâvud için «سجدهٔ توبه», Resûl-i Ekrem Efendimiz için de: «سجدهٔ شكر» olduğunu anlıyabilmek için bu sûredeki secde âyetine yâni «وحسن مآب» kavl-i şerîfine tekaddüm eden âyât-ı kerîmenin hülâsaten mündericâtını mütâlâa etmek îcâb eder. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem Efendimiz Mekke'de dîn-i İslâm'ı teblîğe başladıklarında kendilerinin Mekke müşrikleri tarafından hâ-şâ sâhir, kezzâb diye inkâr ile karşılandığı ve gûnâ-gûn ezâ ve cefâya ma'ruz kaldığı ma'-lûmdur ve işte bu fevkalâde müşkül zamanlarda Cenâb-ı Hak sevgili Peygamberini teselli ve irâdesini takviye için kendisinden evvel gelip geçen peygamberlerin de Nûh, Âd, Semud, Lût kavimleri gibi akvâm-ı câhile ve zâlime taraflarından tekzîb edildiklerini ve bu sûretle bu kavimlerden her biri birer gûna azâba müstehık olarak târih-i âlemden silindiklerini hi-

---

* Sûre: 6 (En'âm), âyet: 84.. 90

kâye buyurup Resûl-i zî-şânına sabır ve tahammül tavsıye ediyordu.

Bu silsile-i vasāyaya devam buyurulup «واذكر عبدنا داود ذالايد انه أواب»[1] = *Kaviyyü'ş-şekîme olan Dâvud'u da düşün ki, o da bütün mekârihten tevbe ile bize rücû' etmiştir.*" âyet-i kerîmesinden i'tibâren de Dâvud *aleyhi's-selâm*'ın târih-i hayâtından bahse başlanmış ve sonunda «فاستغفر ربه وخر راكعا و اناب»[2] kavl-i şerîfi ile o zî-kudret Peygamber'in bir zelleden dolayı istiğfâr ile secdeye kapanarak Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ettiği bildirilmiştir. Bunu müteākıb «فغفرنا له ذلك وان له عندنا لزلفى وحسن مآب»[3] nazm-ı kerîmi ile de Cenâb-ı Dâvud'un düştüğü hatâdan mağfiret olunduğu ve nezd-i Bârî'de kendisi için dünyâda nice hayır ve menfaat ve Âhiretde hüsn-ü merci' ve menzilet mukarrer bulunduğu haber veriliyor. Bunu da kendisine yüce bir saltanat ve adâlet verildiğine, oğlu Süleyman hibe edildiğine dâir âyetler ta'kîb ediyor.

İşte Hazret-i Dâvud tevbe ve istiğfâr ile secde ederek Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ettiği için taraf-ı Peygamberî'den Hazret-i Dâvud'un secdesine «سجدهٔ توبه» denilmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz ise Peygamber Dâvud'un afiv ve mağfiret olunması ve taraf-ı Bârî'den kendisine derecât-ı refîa va'd buyurulmasından dolayı secde buyurdukları için bu secdelerine «سجدهٔ شكر» demişlerdir. Bundan dolayı Hanefîler indinde «وخر راكعا واناب»[4] kavl-i şerîfinden sonra değil «وحسن مآب» nazm-ı kerîminden sonra secde edilir.

---

[1] *Sûre: 98 (Sâd), âyet: 17*
[2] *Sûre: 98 (Sâd), âyet: 24*
[3] *Sûre: 98 (Sâd), âyet: 25*
[4] *Sûre: 98 (Sâd), âyet: 24*

Sād sûresindeki secdenin sübûtu hakkında Hanefî ve Şâfiî eimmesi arasında ihtilâf yoktur. Süfyân-i Sevrî, Abdullāh Ibn-i Mübârek, Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk'ın mezhebleri de böyledir. Yalnız ihtilâf, bu secdenin azâim-i sücuddan yâni farz secdelerden olup olmadığındadır. İmâm-ı Şâfiî ile etbâı: "*Sād secdesi, vâcib değildir. Belki bu bir secde-i şükürdür, namazın hâricinde müstehab olarak secde edilir, namazda haramdır*" demişler. İmâm-ı Ebû Hanîfe ile ashābına göre bu secde azâimdendir, vâcibdir. İmâm-ı Mâlik ile Ahmed İbn-i Hanbel'den ise birisi Şâfiîlerle, diğeri Hanefîlerle iştirâklerini ifâde eden iki nevi' ictihad menkuldür.

İmâm-ı Şâfiî, metindeki İbn-i Abbâs'ın: "*Sād, azâim-i sücuddan değildir*" kavli ile ihticâc etmiştir. İmâm-ı Ebû Hanîfe ile ashābı ise İbn-i Abbâs'ın ictihâd-ı mücerredini ifâde eden bu rivâyetle amel etmeyip Buhârî'nin Sûre-i Sād'ın tefsîrindeki nassa müstenid olan ve fiil-i Nebevî'yi bildiren, rivâyâtını tercih etmişlerdir. Neseî'nin rivâyeti de Hanefîler için ikinci bir hüccettir. Bu rivâyette Sād secdesinin "*Secde-i tevbe*" yâd buyurulması, "*Secde-i azîmet*" olmasına hiç de münâfî değildir. Hattâ İbn-i Abbâs'ın metindeki hadîsi de Hanefîlere bir üçüncü hüccet olabilir. Çünkü onda da Secde-i Nebevî rivâyet edilmiştir. Diğer rivâyetlerin delâletiyle azîmete hamledilebilir.

Hadîs-i şerifde "*azâim*", "*azîme*" nin cem'idir. Azîme fi'l-asıl bir şey'e gönül bağlamak mânâsına mevzū' iken sonra Cenâb-ı Hakk'ın emir ve îcab eylediği ferâizde isti'mâl olunmuştur.

557. عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَرَأَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا .

Tercemesi

Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'den[1]:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzūrunda (bir def'a) « والنجم = Ve'n-Necm » (sûresini) okudum da sûre(nin sonun)da secde buyurmadı[2].

[1] Buhârî'nin şiyâk-ı rivâyeti: « عن زيد بن ثابت قال قرأت » sūretindedir ki, terceme bundan dolayı ona göre yapılmıştır.

[2] Mâlikîler « والنجم » sûre-i şerîfesinin âhırında secde müstehab olmadığına bu hadîs ile, bir de Atā' İbn-i Yesâr'ın Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den mevkūfen rivâyet ettiği « ليس في المفصل سجدة » = *Mufassalda secde yoktur*" hadîsi ile ihticâc ederler ki, böyle bir rivâyet İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da kâh mevsūl, kâh mürsel olarak rivâyet ediliyor. Müşârün-ileyh gûyâ: « لم يسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم في شيء من المفصل منذ تحول الى المدينة » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Medîne'ye nakil buyurduktan sonra Mufassalın hiç bir sûresinde secde buyurmamıştır*" demiş. [Mufassalın hangi sûreler olduğu 404 üncü hadîsin hāşiyesinde zikredilmiştir.] Atā' İbn-i Ebî Rebâh ile Hasan-ı Basrî ve Saîd İbn-i Cübeyr ve Saîd İbn-i Müseyyeb ve İkrime ve Tāvûs'un ve Ebû Sevr'in de mezhebleri bu olduğunu şârih Aynî zikrediyor. Zeyd İbn-i Sâbit ile Übeyy İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anhümâ* gibi İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın kavli de bu imiş. İmâm-ı Şâfiî'nin kavl-i kadîmi de budur. Müşârün-ileyh İmâm-ı Mâlik'in: "*Kur'an'da on secde vardır ve hiçbir dânesi Mufassal'da değildir*" sözünü nakletikten sonra: Übeyy İbn-i Kâ'b da, Zeyd İbn-i Sâbit de ilm-i Kur'ân'da kimsenin meçhûlü olmıyan mertebe-i ülyâdadır. Zeyd, kırâetini Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e ālem-i nûra intikāl buyurdukları sene dinlettiği gibi Übeyy de Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e kendini iki def'a dinletmiştir. İbn-i Abbâs da Übeyde'den okumuştur. Bu zevât ise ihāta-i ilmiyyeleri olmadıkça söz söylemezler diye inşâ-Allāh kimsenin şekk edemiyeceği kimselerdendir. Bâhusūs ehl-i Medîne'den mülâkî olduklarımız da buna kāillerdir. Übeyy İbn-i Kâ'b sücûd-ı Kur'ân'ı nasıl bilmez olur ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ona: «Allāhu Teālâ sana Kur'ân'ı okuyayım diye bana emretti buyurduğu bize bâliğ olmuştur» diyor. Lâkin Beyhakî, müşârün-ileyhin kavl-i cedîdinde –*Müzenî*, muh-

tasar-ı Büveytî, Rebî' ve İbn-i Ebî Cârud rivâyetleriyle– Mufassal'daki secdeleri isbât ile kat'an hükmettiğini söylüyor. Hanefiyye ise bundan evvelki İbn-i Mes'ûd ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* rivâyetlerine temessük ederek [555 ve 556 ncı hadîsler] secdenin vücûbuna kāil olup bu kıssayı da Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ya abdestsiz bulunmak, veya kırâet vakti kerâhete müsādif olmak gibi bir özür ile secde, vakt-i âhare te'hîr buyurulmuştur, diye tevcîh etmektedir.*

558. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَرَأَ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ فَسَجَدَ بِهَا فَقِيلَ لَهُ فِى ذٰلِكَ فَقَالَ لَوْ لَمْ أَرَ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدْ.

TERCEMESİ

Rivâyet olunur ki, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* (bir namazda[1]) «اذا السماء انشقت» (sûre-i şerîfesini) okuyup ondan dolayı secdeye varmış. Kendisine bu (secdenin sebebi) nedir? denilmiş[2]. O da: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i (bu sûrede) *secde etmiş görmeye idim secde etmezdim*" demiş.

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda yine o ma'nâya «نبا» 'dır. Buhârî'nin asıl rivâyetinde senetteki râvî Ebû Seleme: " رأيت ابا هريرة رضى الله عنه قرأ «اذا السماء انشقت فسجد بها» =*Ebû Hüreyre radiya'llāhu anh* «اذا السماء انشقت» *sûre-i şerîfesini okuyup secde ettiğini gördüm*" demiştir.

---

* Bu tevcîhâtı Şârih Aynî Tahāvî'den naklediyor. Tahāvî diyor ki: Resûl-i Ekrem'in bu sebeblerden biri dolayısiyle secdeyi te'hîr buyurmuş olmaları ihtimal dâhilinde olunca «و النجم» sûresinde secdenin lüzum veya adem-i lüzûmunu istifâde edecek başka bir hadîse ihtiyac dergârdır. Biz bu bâbda müreccah olarak Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un hadîsini görüyoruz. Aynî buna ilâveten diyor ki: Resûl-i Ekrem'in derhal secde etmemiş olmalarından: "*bu sûrede secde yoktur*", "*bu secdenin vücûbu nefyedilmiştir*" hükümlerini çıkarmak doğru değildir.

Zeyd İbn-i Sâbit ve Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anhümâ*'nın menâkıb-ı mübârekelerine gelince, hürmetle karşılanır. Fakat o, başka mevzūdur. K. M.

Tecrîd sâhibi yine ibârede ihtisârı iltizâm etmiş olup metn-i Buhârî'ye nazaran Ebû Seleme: "فقلت يا ابا هريرة ألم أرك = *Yâ Ebâ Hüreyre, gözüme inanayım mı? Secde etmedin mi? dedim*" diye naklediyor.

Bâzı nushalara göre «تسجد».

[1] Kavis içindeki «*namazda*» kaydinin tercemede ilâvesine sebeb: Ebû Râfi' tarîkından rivâyet olunan aynı kıssada – ki 428 inci hadîs olarak evvelce geçmişti – müşârün-ileyhin: «صليت مع ابي هريرة العتمة» "فقرأ... = *Ebû Hüreyre'nin ardında yatsı namazını kıldım.* « إذا السماء انشقت » *sûresini okudu*" demiş olmasıdır.

Bir rivâyete göre mutlakā farz namazda, diğer rivâyete göre yalnız salât-i sırriyyede imamın secde âyetini okumasını mekruh gören İmâm-ı Mâlik'in muhâliflerine Ebû Râfi' rivâyetindeki bu tasrih, kuvvetli bir hüccettir. Nevâfilde secde âyeti tilâvet etmenin cevâzında ise eimme beyninde hılâf yok gibidir.

[2] İ'tirâz eden râvî Ebû Seleme İbn-i Abdi'r-Rahmân İbn-i Avf olub «ألم أرك تسجد» diye i'tirâz etmiştir. Ebû Râfi' tarîkından gelen diğer rivâyette de: «ما هذه» = *Bu, ne oluyor?*" diye sormuş. İ'tirâzın sebebi ise bundan evvelki hadîsin hâşiyelerinde zikrettiğimiz üzere Mufassal'da secde olmadığına dâir şüyû' bulmuş olan rivâyât-ı zaîfedir. Halbuki Übeyy ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün mevkūf veya mürsel olan hadîslerine karşı Ebû Hüreyre'nin rivâyet-i sahîhası hüccet-i kaviyyedir.

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* ma'lûm olduğu üzere hicretin yedinci senesinde îmân etmiş olduğundan İslâm'ı müteahhir olduğu halde Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu sûrede secde buyurduklarını haber vermesi Medîne-i Münevvere'ye intikālinden sonra secde buyurmamış oldukları hakkındaki rivâyeti çürütür. Zîrâ kāideten müsbit nâfîye karşı hüccettir. Bundan dolayıdır ki, Hanefîler, Şâfiîler, Hanbelîler ile Mâlikîlerden Abdü'l-Vahab bu sûre-i şerîfede secde olduğuna kāil olmuşlardır. İmâm-ı Şâfiî'nin kavl-i kadîminden rücû' ettiği bundan evvelki hadîsin hâmişinde zikredilmiştir.

559. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَلَيْنَا السُّورَةَ فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُنَا مَوْضِعَ جَبْهَتِهِ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *sallâ'llāhu aleyhi ve sellem* (içinde) secde (âyeti) bulunan sûreyi bize okuyup secde buyururdu. Biz de (ona iktidâan) secde ederdik[1]. O kadar (kalabalık ve sıkışık bir halde secde ederdik) ki bâzılarımız alnını koyacak yer bulamazdı[2].

RİVÂYETLER:

Buhârî'nin diğer tarikten rivâyetinde: «يقرأ السورة التي فيها السجدة», üçüncü tarikten de: "يقرأ السجدة و نحن عنده = *Biz, huzūr-ı Risâlet-Penâhî'lerinde iken secde âyetini okurlardı*".

Diğer bir tarikten: «و نسجد معه».

Diğer tarikten: «فنزدحم حتى».

Diğer tariklerin birinde: "حتى ما يجد لجبهته موضعا = *Alnına yer bulamıyacak kadar*", diğerinde ise: «مكانا لموضع جبهته».

1 Buhârî bu hadîsi burada secde-i tilâvette müstemi'in kārie tâbi' olduğu mes'elesini te'yîd maksadiyle îrad etmiştir. Nitekim hadîsi, bunu müş'ir bir ta'lîk ile tasvîr eylemiştir. Bu ta'lîkta İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in henüz çocukken huzūrunda secde âyeti okuyan «تميم بن حذلم ضبى» ye "اسجد فانك امامنا فيها = *Haydi secdeye sen başla. Çünkü bu secdede imâmımız sensin*" demiş olduğunu rivâyet ediyor. Temîm İbn-i Hazlemî'nin bu kıssasını Saîd İbn-i Mansūr «سنن»'inde mevsūl olarak zikrettiği gibi İbn-i Ebî Şeybe de «مصنف»'inde, Beyhakî de «سنن»'inde yine Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in Süleym İbn-i Hanzele ile bunun gibi bir kıssasını kaydetmişlerdir. Saîd İbn-i Mansūr'un «سنن»'inde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu*

anh'den mervî hadîs daha mühimdir. Sahābî-i müşârün-ileyh diyor ki: Biri, *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzūrunda secde âyeti okudu, lâkin secde etmedi. Resûl-i Efham *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: . «انت قرأت" «و لو سجدت سجدنا معك = *Okuyan sensin, secde edeydin, biz de sana uyar, secde ederdik*" buyurdu. İntihâ.

Yine *Beyhakī*'de Atā' İbn-i Yesâr'dan şu söz mervîdir. Atā' şöyle diyor: Bana bâliğ oldu ki biri, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzūrunda *Kur'an*'dan bir secde âyeti tilâvet etti. Okuyan secde etti, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de ona iktidâen secde buyurdu. Sonra bir diğeri de böyle bir âyet okuduktan sonra secde etmeyib Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın secde buyurmasına intizār etmiş. İntizārı uzayınca: "*Yâ Resûla'llāh, ben secde âyeti okudum, secde buyurmadın*" demiş. Cevâben kendisine: . «انت اماما" «فلو سجدت سجدنا معك = *İmamımız sensin, secde edeydin biz de seninle berâber secde ederdik*" buyurulmuş. Şârih Aynî'nin burada mühim bir ihtārı vardır.[1] Diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ve İbn-i Mes'ūd'un secde etmeyi kāriin sücûduna ta'lik buyurmaları «*sen secde et ki, biz de secde edelim*» ma'nâsına olup yoksa «*secde etmezsen biz de etmeyiz*» demek değildir. Zîrâ secde tâlîye āid olduğu gibi sâmia da āidtir. Tâlî secde etmediği takdirde sâmi'den sâkıt olmaz. Bu, ashābımız fukahâ-yı Hanefiyye'nin mezhebidir. Mâlikîler ise sâmia secde terettüb etmez de müstemi'a eder. Hanâbile'ye gelince, onlar: «*Okuyan secde etmedikçe müstemi' secde etmez*» derler. İntihâ.

[2] Hadîsin başındaki «كان النبي صلى الله عليه وسلم» delâletiyle bu izdihâmın zamân-ı Saādet-Nişân-ı Nebevî'de mu'tad denecek derecede kesîrü'l-vukū' olduğu anlaşılırsa da Müslim, yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın, hadîsini başka bir tariktan: «ربما قرأ رسول الله" صلى الله عليه وسلم القرآن فيسجد بنا حتى ازدحمنا عنده حتى ما يجد احدنا مكانا يسجد فيه في «غير صلاة = *Öyle olurdu ki, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Kur'an tilâvet buyurup nezd-i mübâreklerinde müzdehem bulunduğumuz vakitte de secde ettirirdi. O kadar ki, bâzılarımız secde edecek yer bulamazdı, bu da namaz hâricinde olurdu*" sūretinde ve başında «ربما» lâfzı ile rivâyet etmiştir. Bu lâfız hem «*nâdiren*» hem de «*çok kerre*» ma'nâsına ezdaddan olup burada kesrete delâlet ettiği Buhârî'nin «كان» rivâyeti ile tereccüh ediyor. Müslim rivâyetinden bir istifâdemiz daha vardır ki, burada maksūd olan izdihamlı secdenin namaz içinde vâkı' bir secde olmadığıdır. Taberânî'nin rivâyetine

bakılırsa bu kıssa Mekke-i Mükerreme'de Nebiyy-i Ekrem *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem* «والنجم» sûre-i şerîfesini tilâvet buyurdukları zaman [555 ile 556 ncı hadîslere mürâcaat] vâkı' olup onun rivâyetinde: "حتى يسجد الرجل على ظهر الرجل = *O kadar ki, adamlar biribirinin sırtı üzerine secde etti*" ziyâdesi de vardır. Demek ki, kalabalıkta biribirinin sırtına da secde-i tilâveti edâ etmek varmış. Bunun cevaz ve adem-i cevâzı bahsine gelince: Beyhakî'nin sahîh bir isnâd ile rivâyet ettiği Ömer *radiya'llāhu anh*'in hadîsi bunun namazda bile câiz olduğunu gösterir. Müşârün-ileyh: "*Farz olan namazda izdihamdan dolayı alnını yere koyub secde etmeğe kādir olmayan kimse mü'min kardeşinin sırtına etsin*" dermiş. Bundan dolayı Süfyân-ı Sevrî ile Şa'bî ve Kûfe fukahâsiyle Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk İbn-i Râhûye ve Ebû Sevr buna kāil olmuşlardır. İbn-i Ömer'in mevlâsı Nâfi', îmâ ile iktifâ edilir, der. Atā' İbn-i Ebî Rebâh ile Zührî'ye göre ise bekler, önündeki kalkınca kendisi secde eder. İmâm-ı Mâlik ile bilcümle ashābı da böyle söylerler. Hattâ mü'min kardeşinin sırtına secde ederse namazı iāde eder der. Önündeki kimsenin sırtına farz namazda sücûdu tecvîz edenlere göre sücûd-ı tilâvette bu, evleviyetle câizdir. Çünkü namazda sücûd farzdır, secde-i tilâvet ise farz değildir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ

Kasır, yâhud taksîr, yâhud da iksār-ı salât: Esnâ-yı seferde dört rek'atlı farz namazları kısaltıp ikişer kılmaktır. Kasr-i salât ta'bîri daha meşhurdur ve daha fasihtir. Lûgat-i Kur'an da odur. Sabah ve akşam namazlarında kasır olmadığında icmâ vardır. Kasır yalnız öğle, ikindi, yatsı namazlarında olur. Kasr-i salâtın aslı "« و اذا ضربتم فى الارض فليس عليكم جناح ان تقصروا من الصلوة ان خفتم ان يفتنكم الذين كفروا »* = *Yer yüzünde yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size işkence ve zarar îkā' etmelerinden korkarsanız namazı kasretmekten dolayı size günah yoktur*" âyet-i kerîmesidir. Kasrın sebeb-i meşrûiyyeti âyet-i kerîmedeki sarâhate nazaran düşmandan havf olmuş iken meşakkati mûcib olması dolayısiyle her sefer-i tavilde meşrû' kılınmıştır. Müslim'in rivâyet ettiğine göre, Ya'lâ İbn-i Ümeyye *radiya'llāhu anh* bu mes'elenin cihet-i fıkhiyyesini Ömer *radiya'llāhu anh* ile müzâkere ederken Allāhu Teālâ « ان خفتم » buyurdu. Şimdi ise nâs emn ü amân içindedir, yine seferde kasr-i salât ediyoruz diye sormuş. Cevâben Fâruk-ı A'zām: "*Bu senin şaştığın şeye vaktiyle ben de şaşmıştım da Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e sormuştum. Cevâben* : « صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته »

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 101*

yâni: *"Bu Allāhu Teālâ'nın size ettiği bir sadakadır. Allāh'ın sadakasını kabûl ediniz, buyurdu"* demiş. Bâzılarına göre ise (228) inci Āişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhâ* hadîsidir. [Ebvâb-ı Salâti'l-Havf'in baş taraflarına mürâcaat].

Nevevî'nin naklettiği kavl-i cumhûra göre mübah olan her seferde kasır câizdir. Seleften bâzıları âyet-i kerîmedeki « ان خفتم » şartına bakarak yalnız korkulu seferde kasrı tecvîz etmişlerdir. Halbuki İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Sünen-i Nesei*'de ve *"sahîh"* kaydiyle *Sünen-i Tirmizî*'de mervî "« خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم من المدينة الى مكة لا يخاف الا رب العالمين . فصلى ركعتين ركعتين » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Rabbü'l-ālemîn'den başkasından korkusu olmadığı halde Medîne'den çıkıp Mekke'yi teşrif buyurdu ve namazları ikişer rek'at kıldı*" hadîsi, kasr için havf meşrut olmadığını gösterir. Bâzıları da seferin hacc, omre, cihad gibi sefer-i tāat olmasını şart kılmışlardır.

Şâfiî'ye göre bu seferin sefer-i ma'sıyet olmaması şarttır. İmam Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Sevrî'ye göre ise sefer-i tāatte de, sefer-i ma'sıyette de câizdir. Şurası da cây-i tenbihtir ki, kasr-i salât Ebû Hanîfe'ye göre azîmet, diğer eimmeye göre ruhsattır.

İbn-i Esîr'in *Şerh-i Müsned*'ine göre kasr-i salât Hicret'in dördüncü senesinde teşrî' buyurulmuştur. *Tefsîr-i Sa'lebî*'de rivâyet olunan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın beyânına göre ilk kasrolunan namaz bir ikindi namazı olup Enmar gazâsında Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu namazı Usfan denilen mevkı'de iki rek'at olarak kıldırmışlardır. [Ebvâb-ı Salât-i Havf'e mürâcaat].

560. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَقْصُرُ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir[1]: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mekke'de)[2] on dokuz gün (ve gece) kasr(-ı salât) buyurarak ikāmet buyurdu[3]. Biz de sefer ettiğimizde on dokuz gün (kalırsak) salâtı kasır, daha ziyâde kalırsak (devirde) itmâm ederiz[4].

---

[1] Bâzı nüshalarda: «اقام رسول الله صلى عليه و سلم».

Tâ'nın sîn'e takdîmiyle ki «تسعة عشر» on dokuz demektir. Bu tasrîhimiz sîn'in bâ'ya takdîmi ile «سبعة عشر» yâni on yedi rivâyetlerinden ihtiraz içindir.

Buhârî'deki rivâyetin sonunda: «فنحن اذا سافرنا تسعة عشر قصرنا و ان زدنا اتممنا» ziyâdesi de vardır ki, tercemesinde mezkûrdur.

Sāhib-i *Tecrîd*'in bunu hazf etmesi – Allāhu a'lem – İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın kendi rivâyetinden muktebes şahsî içtihâdı olduğuna mebnî olsa gerektir.

[2] Buhârî'nin «*Kitâbü'l-Magāzî*» deki rivâyetinde «اقام النبى بمكة تسعة عشر يوما يصلى ركعتين» lâfzı vârid olduğundan (Mekke) de kaydı tercemeye ilâve edilmiştir. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu sefer-i celîl-i Risâlet-Penâhî'leri feth-i Mekke gazâ-yı celîlidir.

[3] İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan on dokuz gün rivâyeti *Sünen-i Ebî Dâvud* ve *Tirmizî* ve *Nesеî*'de ve İmâm-ı Mâlik'in «*Muvatta*»ında da vardır. Ancak Ebû Dâvud bir isnâd-i sahîh ile sîn'in bâ'ya takdîmiyle «سبعة عشر» yâni on yedi gün diye rivâyet ettiği gibi *Nesеî* ile *İbn-i Mâce* ve *Ebû Dâvud*'da «خمسة عشر» yâni on beş gündür. İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki rivâyetinde ise: "«فاقام بمكة ثمانى عشر ليلة لا يصلى الا ركعتين . و يقول يا اهل البلد صلوا اربعاً و انا سفر» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem fetih zamânında Mekke'de on sekiz gün ikāmet buyurdu ki, bu müddet zarfında dört yerine hep iki rek'at kıldırıp Mekkelilere hitāben ey şehir ahâlîsi; siz dört kılıp, namazınızı tamamlayınız. Çünkü biz seferîyiz, buyururdu*" deniliyor. Beyhakî bu ihtilâfları cem' için diyor ki: On dokuz diyen kimse Mekke-i Mükerreme'ye duhûl ile oradan huruc günlerini de müddet-i ikāmetten saymış. On yedi gün diyen bu iki günü hesabdan hâric tutmuştur. On sekiz gün diyen İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh* ya duhûl veya huruc günlerinden birini hesâba

katmamış demektir. Hanefiyye'nin temessük ettiği on beş gün rivâyetine gelince; Nevevî yalnız İbn-i İshāk tarîkından mürselen rivâyet olunduğu için hafif addediyorsa da Şâfiî olan İbn-i Hacer-i Askalânî de buna râzı olmuyor. Filhakîka *Sünen-i Ebî Dâvud* ve *İbn-i Mâce*'de İbn-i İshāk tarîkından mevsûlen İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya isnâd olunduğu gibi İshāk gibi Irak İbn-i Mâlik tarafından *Sünen-i Nesei*'de de rivâyet edilmiştir. Binâenaleyh Hanefiyye'ye göre on beş gün rivâyeti ihticâca sālihtir. Askalânî ise: "*Rivâyetin sıhhatini teslim takdîrinde râvî müddet-i ikāmetin-aslından on yedi gün olduğunu zannederek duhûl ve huruc günlerini hazfetmiş demek olur*" diye te'vil tarîkına sapıyor.

Her halde rivâyâtın ercahı ve turuk-ı sahîhası en çok olanı on dokuz gün rivâyeti olup onunla āmil olan İshāk İbn-i Râhûye, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın ictihâdına muvâfakat etmiştir. İmâm-ı Sevrî ile ehl-i Kûfe de rivâyatta vârid olan akall-i mikdar olduğuna binâen on beş günü tercîh etmişlerdir. Bidâyet-i emirde bukadar müddet ikāmeti niyet ederse mukim sayılır. Lâkin ikāmeti niyyet etmeksizin rücûu on beş günü tecâvüz ederse ebeden müsâfir sayılır. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Tebük'de yirmi gün kalıb o müddet zarfında hep kasr ile namaz kıldırdıkları hakkında *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki Hārise İbn-i Vehab *radiya'llāhu anh*'in rivâyeti de bu içtihâdı takviye eder. Ancak Hārise'nin rivâyetini Dârekutnî mürsel ve münkatı' diyerek i'lâl etmiştir. İmâm-ı Şâfiî ise Imrân İbn-i Husayn on sekiz gün rivâyetini ahzetmiştir. Ancak ikāmete niyyet etmemiş olmakla meşruttur. İkāmete niyyet etmemiş kimse on sekiz günden ziyâde kasr-ı salâta devâm edemez. Lâkin bidâyet-i emirde dört gün ikāmete niyyet etmiş bulunursa mukim sayılıb namazını itmâm eder. Bu dört gün müddetin içinde yevm-i duhûl ile yevm-i huruc da dâhil mi, değil mi? mes'elesi ashābı beyninde ayrıca ihtilâflıdır. Onun hücceti de hemen daha sonra gelecek Enes *radiya'llāhu anh* hadîsidir. İmâm-ı Mâlik'e göre de dört gün ikāmeti niyyet eden mukim sayılır. İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel'e göre yirmi bir vakit namazdan ziyâde kılınabilecek bir müddet ikāmeti niyyet ederse mukim olmuş olur.

Müsâfir kaç gün ikāmeti niyyet etmekle mukim sayılıb itmâm-ı salât edeceği hakkındaki akvâli şârih Aynî naklederken bunların adedini yirmi ikiye iblâğ etmiş ise de söylediklerimizle iktifâ edelim.

[4] İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'nın ibâresi harfiyyen: «*Biz eğer on dokuz gün sefer edersek*» diye terceme edilmek gerekti. Fakat murâd-ı âlîlerinin tercemedeki ibâre olduğu hadîsin baş tarafında «اقام» demesiyle sâbit olduğu gibi *Müsned-i Ebû Ya'lâ*'daki rivâyete nazaran «اذا سافرنا فاقنا فى موضع تسعة عشر»; diğer bir vecihden de *Tirmizî*'deki nakle göre: «فاذا اقنا اكثر من ذلك صلينا اربعا» demiş olması başka türlü tercemeye meydan vermez.

561. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ فَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ قِيلَ لَهُ أَقَمْتُمْ بِمَكَّةَ قَالَ أَقَمْنَا بِهَا عَشْرًا.

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llâhu anh*'den[1]:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte (hacc niyyetiyle)[2] Medîne'den Mekke'ye çıktık[3]. Medîne'ye döndüğümüz zamâna kadar (Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bize akşam namazlarından başka namazları hep) ikişer rek'at kıldırdı[4].

Enes *radiya'llâhu anh*'e: "*Mekkede ikâmet ettiniz mi?*" diye soruldu. "(Evet) *on gün Mekke'de ikâmet ettik*"[5] dedi.

---

[1] *Buhârî*'nin metn-i aslîsinde; "قلت اقم بمكة شيئا = *Enes radiya'llâhu anh'e: "Mekke'de hiç ikâmet ettiniz mi? diye sordum*" sûretindedir. Burada ihtisâr edilmiştir. Suâli îrad eden râvî Yahyâ İbn-i İshâk-ı Hazremî'dir.

[2] Kavis içindeki «*hacc niyyetiyle*» kaydı, Müslim rivâyetindeki: «من المدينة الى الحج» tasrîhına işâret olsun içindir. Bundan tamâmiyle zâhir oluyor ki, Enes ile İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anh*'in rivâyetleri

ayrı ayrı kıssalara râci'dir. Evvelkinde feth-i Mekke seferi mevzû-i bahs idi, burada ise mütesavver olan Haccetü'l-edâ'dır.

[3] Hicret-i Seniyye'nin onuncu senesi zilka'de'sinin yirmi beşinci cumartesi günü öğlen ile ikindi arasında Medîne-i Tâhire'den çıkılmış. O günün öğlen namazı Medîne'de dört, ikindi namazı Zülhuleyfe'de iki rek'at olarak kıldırılmış ve zilhicce'nin dördüncü Pazar sabahı Beledu'llâhi'l-Harâm'e muvâsalat buyurulmuştu. On gün içinde menâsik-i hacc îfâ ve ümmete ta'lîm buyurulub zilhicce'nin on dördüncü çarşamba günü sabahı Mekke'den çıkılıp Medîne-i Münevvere'ye avdet buyurulmuştu. Ümmü'l-mü'minîn Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın umresi işte son çarşamba gecesi vâkı' olmuştur [213 ve 214 üncü hadîslere mürâcaat].

[4] Akşam namazı kasrolunmaz. Hazerde, seferde hep üç rek'attır. Asıl metinde yok iken bu kaydın tercemeye ilâvesi Beyhakî rivâyetindeki «الا المغرب» istisnâsından dolayıdır. Sabah namazı da esâsen iki rek'attan ibâret olduğu için kasrolunmaz. Demek ki, seferde akşam namazından başka farzların hepsi ikişer rek'attır.

[5] Mekke'de ikâmetten Mekke ile havâlîsi olan Minâ ve Arafât ve Müzdelife'deki ikâmetlerin mecmûu kasdedilmiş olup münhasıran Mekke'deki ikâmet mevzû-ı bahs değildir. Zîrâ onuncu sene-i Hicriyye zilhicce'si perşembe günü olup, dördüncü pazar günü Mekke-i Mükerreme'ye varılmıştır. O günün sabahı hâric-i Mekke'de Zûtuvâ'da kılınmıştı. Pazartesi, salı, çarşamba günleri de Mekke'de ikâmet buyurulduktan sonra da sekizinci perşembe'nin kuşluk vaktinde Minâ'ya teşrîf buyurulmuştur ki, o vakte kadar Mekke-i Mükerreme'de yirmi vakit namaz kıldırmışlardı. O gece Minâ'da kılınmış, ertesi cum'a günü de Minâ'dan azîmet buyurulub ba'de'z-zevâl Arafat'a varılmıştır ki, o gün Arafat kurbündeki Nemre mevkiinde hutbe îrad buyurulmuştur. Gurub vaktine kadar orada kalındıktan sonra cumartesi gecesi Müzdelife'ye ifâza vâkı' olmuştur. Müzdelife'de sabah namazını kıldırıncaya kadar beytûtet buyurulup sabah namazından sonra tulû-ı şemse kadar Minâ'ya ifâza buyurulmuştur ki, o gün yevm-i Nahır, yevm-i Adhâ dedikleri gündür. O sabah kuşluk vakti Cemre-i akabe'nin remyinden sonra Mekke-i Mükerreme'ye varılıp, Beyt-i Muazzam kable'z-zevâl tavâf buyurulmuş ve yine o gün Minâ'ya avdet buyurulup cumartesi gününün bakıyyesiyle pazar, pazartesi günleri tamâmen orada kalınıp ertesi salı gününde – ki

eyyâm-ı Teşrîk'ın sonudur – öğleden sonra Muhassab'e teşrif buyurulup salât-i zuhur orada kılınmış ve çârşamba gecesi orada kalınmıştır. «*Ten'îm*» den Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın umresi o gece olmuştur. On dördüncü çarşamba günü seher vakti sabah namazından evvel tavâf-ı vedâ' icrâ buyurulup Mekke'den çıkılmıştır ki, Mekke'de ve havâlisinde ard arda dört gün ikāmet-i celîle-i Nebeviyye vâkı' olmamış ise de Mekke-i Mükerreme'ye duhûl ile hurûc arasında on gün geçmiştir.

İmâm-ı Şâfiî herhangi beldede dört gün ikāmet eden müsâfirlerin kasr-ı salât etmesi hakkında bu hadîs-i şerîf ile ihticâc etmiştir. Daha evvel İmâm-ı Mâlik ve daha sonra da İmâm-i Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Sevr'in de kavilleri budur. Esahh-i rivâyete göre yevm-i duhûl, ile yevm-i hurûc bu hisabda dâhil değildir. Hanefiyye'ye ve Süfyân-ı Sevrî'ye göre on beş günden az ikāmeti niyet eden kimseye kasır lâzım gelir. Bundan evvelki İbn-i Abbâs *radiyâ'llāhu anhümâ* hadîsi, Hanefiyye'nin hüc'etlerinden biridir. Hattâ onbeş gün ikāmet kasrı mûcib olursa dört ve hattâ on gün ikāmetin evleviyyetle böyle olacağı bâzıları tarafından beyân olunmuş ise de feth-i Mekke kıssasiyle hacc kıssası ayrı ayrı şeyler olup birincisinde ikāmet niyet edilmiş olmayıp ne günü masālih-i fetih hitâma ererse hemen Mekke'-den çıkmak meczûm, ikincisinde ise müddet-i ikāmet evvelden niyyet edilmiş – bugünkü ta'bîr ile – azîmet ve avdet proğramı evvelden çizilmiş olabilir diye cevab veriliyor.

562 . عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَأَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَمَعَ عُثْمَانَ صَدْراً مِنْ إِمَارَتِهِ ثُمَّ أَتَمَّهَا .

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Minâ'da[1] Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile, Ebû Bekr ile, Ömer ile, emâretinin evvellerinde Osmân (*radiya'llāhu anhüm*) ile birlikte (hep) ikişer

rek'at kıldım. Sonradan (Osmân *radiya'llāhu anh*) namazı (dörde) itmâm etti[2].

---

[1] Yalnız Minâ rivayeti Nâfi' tarîkından Müslim'in Sâlim İbn-i Abd llāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* rivâyetinde ise: "بمنى وغيره = *Gerek Minâ'da, gerek esnâ-yı seferde başka yerlerde*" dir.

Müslim'in diğer rivâyetinde «صلى النبى صلى الله عليه وسلم بمنى صلاة المسافر و ابو بكر وعمر و عثمان ثمان سنين اوست سنين» denildiğine göre, Osmân *radiya'l-lāhu anh*'in Minâ'da kasr-ı salât edişi sekiz veya altı sene devâm ettikten sonra orada salât-i mukîm kılmağa başlamış ve bu yüzden bâzı Sahâbenin ta'rizlerine uğramıştır. Lâkin kasrın da, itmâmın da câiz olduğunu ve kendi hakkında meşakkati dolayısiyle itmâmı tercîh eylediğini beyân etmek istemişti.

[2] Müslim'in bir rivâyetinde râvî Nâfi'in: "«فكان ابن عمر اذا صلى مع الامام صلى اربعا . و اذا صلى وحده صلى ركعتين» = *Binâenaleyh İbn-i Ömer radiya'llāhu anhümâ imam arkasında namaz kıldığında dört, yalnız kıldığında ise yalnız iki rek'at kılardı*" ziyâdesi vardır ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da kasır ve itmâmın her ikisini câiz görüyormuş demektir. Ancak şu var ki, kasrı, sünnete evfak bulurmuş. Osmân *radiya'llāhu anh*'in ba'de'l-hac Mekke'de ikāmete niyyet etmiş olduğuna binâen Minâ'da itmâm-ı salât ettiğini söyleyenler de vardır.

Mekke-i Mükerreme'ye giren hacının gerek Mekke'de, gerek Minâ'da, gerekse diğer meşâhid-i hacta kasr-ı salât etmesi mücmaün-aleyhdir. Zîrâ hac müddeti içinde müsâfirdir. Mekke dahi yalnız ehl-i Mekke ile orada ikāmeti niyyet edenler için dâr-ı ikāmettir. Muhâcirîn-i Kirâm Hazarâtına ise Mekke'de ikāmet etmemek farz olduğundan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ne Mekke'de, ne Minâ'da ikāmeti niyyet buyurmamışlardı. Mekkelinin bir fersah mesâfede olan Minâ'da kasır ve itmâm etmesinde ihtilâf edilmiştir. İmâm-ı Mâlik'e göre Mekkeli Mekke'de itmâm ederse de Minâ'da kasreder. Minâ'da mukim olanlar Minâ'da itmâm ettikleri halde Mekke ile Arafat'ta kasrederler. Yekdiğerine uzaklıkları mesâfe-i kasırdan az olduğu halde namazın kasredilmesi bu yerlere has bir imtiyazdır. Zîrâ Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Haccetü'l-Vedâ'da kasr-ı salât buyurdukları zaman kendilerine iktidâ eden müsâfir, mukim hiçbir kimse için fark gözetmedikleri gibi Mekke ahâlîsine de siz it-

mâm edin buyurmadılar ve mevzû' beyân iken bu noktada sükût buyurmuşlardır. Vâkıa (560) ıncı hadîsin hāşiyesinde İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh* hadîsinde böyle bir beyan varsa da o feth-i Mekke'ye āid olup Minâ ile Arafat'a cihet-i taallûku yoktur. Mekkelinin Minâ'da kasretmesine fetvâ verdiği rivâyet olunan zevat meyânında İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ile oğlu Sâlim ve Kāsım ve Tāvûs, eimme-i metbûînden Evzâî ile İshāk İbn-i Râhûye vardır. Bunlar istisnâî olarak tarafdârı oldukları bu kasrı mevzün sünneti diye telâkkî edib Minâ ile Arafat'ta yalnız o iki yerde mukîm olanlar itmâm ederler demişlerdir. Ekser-i ehl-i ilim, ezcümle Atā', Zührî, Süfyân-ı Sevrî, Kûfe ülemâsı, Ebû Hanîfe ile ashābı, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel ve Ebû Sevr ise ehl-i Mekke'nin Minâ ile Arafat'ta mesâfe-i kasır bulunmadığı için kasredemeyeceklerine kāil olup bu mevzı'lar ile yeryüzündeki diğer mevâzı' beyninde fark gözetmemişlerdir.

563. عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمَنَ مَا كَانَ [1] بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ.

Tercemesi

Hārise İbn-i Vehb-i (Huzâî)[2] *radiya'llāhu anh*'ten:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Minâ'da en ziyâde emn (ve amân) içinde olduğu halde[3] bize (namazı) iki rek'at olarak kıldırdı[4].

---

[1] Bâzı nüshalarda «آمن ما كانت» ki, bu takdirde zamir salâta râci' olup ma'nâsı: namaz kılmak en ziyâde korkusuz olduğu halde olmuş olur. Buhârî'nin «*Kitâbü'l-Hacc*» ın da: "«ونحن اكثر ما كنا قط وآمنه» = *Biz en çok ve en ziyâde korkusuz olduğumuz halde*" lâfziyle rivâyet edilmiştir.

[2] Ubeydullāh İbn-i Ömer İbni'l-Hattāb *radiya'llāhu anh*'in li-üm birâderidir. Vâlideleri Osmân İbn-i Maz'ūn *radiya'llāhu anh*'in kerîmesidir.

[3] Müslim'in lâfzında: « آمن ماكان الناس و اكثره » = *Halk, en emin ve en çok olduğu halde*", diğer rivâyetdeki lâfzında da: « والناس اكثر » « ماكانوا . فصل ركعتين فى حجة الوداع » = *Nâs en çok oldukları halde... Haccetü'l-Vedâ'da iki rek'at kıldırdı*" diye vârid olmuştur.

[4] Hārise İbn-i Vehb *radiya'llāhu anh*'in bu rivâyetinden seferde havf olmaksızın da kasrın cevâzı istinbat olunmaktadır ki, cümhûrun kavli budur. Kasr-ı salâtın havf veya harb zamânına muhtas olduğunu zannedenlere karşı da pek kavî bir hüccetdir. Bu son kavle kāil olanlardan biri de Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dır ki, seferde itmâm-ı salâtı tavsiye edermiş. Fi'l-i Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile ihticâc edenlere – yukarıda geçen « فليس عليكم جناح ان تقصروا من الصلاة ان خفتم »* âyet-i kerîmesine işâret ederek: "*O, harbe giderdi. Korkardı, siz de korkuyor musunuz ki?*" cevâbını verirmiş. Şâyân-ı hayretdir ki, Haccetü'l-Vedâ'da Hārise *radiya'llāhu anh* gibi kendisi de – hem de maiyyet-i Risâlet-Penâhî'de olarak – o meşâhid-i mübârekede kemâl-i emn ü emân içinde kasr ile kılmış iken, kasrın da sebeb-i sefer olduğu ma'lûm iken bunu derhâtır edemeyerek hilâfına fetvâ vermiştir. Bâzıları da bu bâbın başında mevzū-i bahsolan: « فليس عليكم جناح... » âyet-i kerîmesindeki « ان خفتم » şartına bakarak buna zâhib olmuşlardır. Lâkin zamân-ı emindeki kasrın sadaka-i İlâhiyye olduğu yine orada zikredilmişti.

564. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ لَمَّا قِيلَ لَهُ صَلَّى عُثْمَانُ بِمِنًى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ اسْتَرْجَعَ ثُمَّ قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَصَلَّيْتُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَصَلَّيْتُ مَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ فَلَيْتَ حَظِّي مِنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ رَكْعَتَانِ مُتَقَبَّلَتَانِ

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 101*

TERCEMESİ

Rivâyet olunur ki[1] (Abdullāh) İbn-i Mes'ūd *radiya'l-lāhu anh'e*: "*Osmân (radiya'llāhu anh) Minâ'da* (farzı) *dört rek'at kıldırdı*"[2] denildiği zaman «انا لله و انا اليه راجعون*» dedikten sonra[3]: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ardında Minâ'da iki rek'at kıldım. Ebû Bekr* (i's-Sıddîk) *radiya'llāhu anh'in ardında Minâ'da iki rek'at kıldım. Ömer (İbn-i Hattāb) radiya'llāhu anh'in ardında da Minâ'da yine iki rek'at kıldım.* [Derken yollarınız ayrıldı.)[4] *Ah, nasîbim* (o) *dört rek'at olacağına kâşki* (dergâh-ı İlâhîde) *kabûl olunmuş iki rek'at olsa*"[5] demiştir.

---

[1] Burada metin ihtisār edilmiş. Aslındaki tarz-ı rivâyete nazaran İbrâhîm-i Nehaî şöyle diyor: "«سمعت عبد الرحن بن يزيد يقول : صلى بنا عثمان بن عفان رضى الله عنه بمنى اربع ركعات ، فقيل ذلك لعبد الله بن مسعود فاسترجع . . .» =*Abdu'r-Rahmân İbn-i Yezîd'den işittim, dedi ki: Osmân İbn-i Affân radiya'llāhu anh bize Minâ'da dört rek'at farz kıldırdı. Bu keyfiyet Abdullāh İbn-i Mes'ūd radiya'llāhu anh'e söylenildi. O da* «انا لله. . .» *dedikten sonra dedi ki: ilâ-âhirihi.*"

[2] A'mâl-i hacdan sonra remiy için Minâ'da ikāmet edildiği günlerde vâkı' olmuştur.

[3] Bu istircâın sebebini: Bundan evvelki Hārise İbn-i Vehb *radiya'llāhu anh*'in rivâyeti delâletiyle anlıyoruz ki, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*, Osmân *radiya'llāhu anh*'in Minâ'da itmâm-ı salât edişini Sünnet'e muhâlif bulmuş.

[4] Burada yine Buhârî'nin «*Kitâbü'l-Hacc*» ındaki rivâyette «ثم تفرقت بكم السبل» ziyâdesi vardır ki, kavis içindeki ibâre onun tercemesidir.

[5] İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in bu sözü Hanefiyye'ce seferde kasrın vücûbuna, sâir tavâifce bilâkis itmâmın cevâzına delâlet eder gibi görünmüştür. Şâfiiyyü'l-mezheb olan Şârih İbn-i Hacer-i Askalânî diyor ki: Müşârün-ileyh itmâmı câiz görmeseydi «فليت حظى من اربع» demezdi. Çünkü kasır vâcib olsa, itmam, namazı ifsâd eder. Fâsid olan namazdan haz alınmaz. İstircâın sebebi: Osmân *radiya'llāhu anh*'in fi'lini hilâf-ı evlâ gördüğüdür. Nitekim *Sünen-i Ebû*

---

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 156*

Dâvud'taki rivâyet-i âtiyeden çıkan ma'nâ budur. O rivâyete nazaran İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* de farzı dört kıldırmış. Kendisine: "*Haniya sen bundan dolayı Osman'ı ayıbladı idin!*" dedikleri zaman da: "الخلاف شر = *İhtilâf çıkarmak şerdir*" cevâbını vermiş. Bu söz, kasrın vücûbuna Hanefiyye gibi mu'tekid olmadığını gösterir. Bu mezhebde Mâlikiyye'den Kādî İsmâil de onlara muvâfakat etmiş olup İmâm-ı Mâlik'ten gelen rivâyetlerden biri de zâten budur. İbn-i Kudâme'nin dediğine göre Ahmed İbn-i Hanbel'ce müsâfir, kasr ve itmamda muhtar olup ancak kasr, efdaldir. Cumhûr-ı Sahābe ve Tâbiîn'in kavli de budur. Adem-i vücûba hüccet olmak üzere Şâfiî diyor ki: Müsâfir mukîme iktidâ etse bilittifak dört rek'at kılar. Eğer ona kasr farz olsaydı hiç bir müsâfir mukîme iktidâ edemezdi.

Hanefî olan diğer şârih Aynî ise Dâvudî'nin rivâyetine istinâden İbn-i Mes'ud *radiya'llāhu anh*'in kasrı farz gördüğünü, Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz'in: "الصلاة في السفر ركعتان لا يصح غيرهما = *Seferde namaz iki rek'attan ibârettir. Bunlardan mâadâsı sahîh olmaz*" dediğini, üçüncü rek'ata kalkan müsâfirin secde-i sehve varması Evzâî mezhebi olduğunu mevadd-ı nakz olarak gösterdikten sonra Askalânî'nin diğer sözlerine karşı fıkhî ihticaclarda bulunuyor ki, bu tafsîlâtı mahallinde aramak evlâdır.

Osmân *radiya'llāhu anh*'in Minâ'da itmam-ı salât etmesindeki sebebe gelince: buna dâir Şârih Aynî beş-altı kavil nakledip hepsini çürüttükten sonra diğer şârih İbn-i Battal'ın âtîdeki sözleriyle bahse hitam veriyor: bu bâbda vech-i sahîh – Allāhu a'lem – şudur ki, Osmân ile Âişe *radiya'llāhu anhümâ*'nın seferde namazı itmâm etmeleri Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın kasr ile itmam beyninde muhayyer iken ihtiyâr-ı Nübüvvet-Penahîlerini ümmet hakkında eyser olan cihete – ki, kasırdır – sarf buyurmuş olduklarına i'tikād ettiklerine binâendir. Bâhusûs: "«ما خير رسول الله صلى الله عليه وسلم في امرين الا اختار ايسرهما ما لم يكن اثما» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in iki şey beyninde muhayyer bırakılıp da en kolay cihetini ihtiyar buyurmadıkları hiç bir vakit vâkı' değildir. Meğer ki bu cihetlerden biri günah ola*" hadîsi de Ümmü'l-mü'minîn Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervîdir. Kasr ile itmâmın her ikisi de câiz olunca müşârün-ileyhimâ azîmet ve şiddet tarafını ruhsata tercîh eylemişlerdir. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in inkâr ve ta'yîbden sonra yine Osmân *radiya'llāhu anh*'in ardında itmâm-ı salât edip «الخلاف شر» demekle i'tizâr etme-

sî de cevâzın ve ihtiyâr-ı azîmet eylediğinin delîlidir. İntihâ. Lâkin garibdir ki, seferde kasrın vücûbuna kāil olan Hanefiyye'nin temessük ettikleri hadîs, Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın (228) inci hadîsi iken müşârün-ileyhâ itmâm etmekle adem-i vücûba kāil olduğu anlaşılıyor. Buhârî kasır mesâili sırasında bu hadîsi yeğeni Urve'den rivâyet ettikden sonra râvî Zührî'nin: Öyle olunca Āişe neden itmâm ederdi? diye sorup Urve'nin de: "*Osmân radiya'llāhu anh gibi te'vîl yoluna gitmiş*" cevâbını verdiğini de rivâyet ediyor. Binâenaleyh (228) inci hadîsin hāşiyesinde "*Āişe radiya'llāhu anhâ'nın bu sözü, seferde kasr-ı salâtı azîmet addettiğine delâlet eder. Onun içtihâdına göre müsâfirin dört rek'atı kılması câiz olmayacak*" deyişimiz yerinde vâkı' olmamıştır. Bu mütâlâanın oradan tayyini kāriîn-i kirâmın lûtuflarından ricâ ederim.*

---

* Pek âşikâr görülüyor ki, mütercim merhum burada da Şâfiîlik gayretinden bir türlü ilim şâhikalarına yükselmek istememiştir. Seferde kasr-i salâtın cevaz ve efdaliyeti hakkında şârih Askalânî lisânından Şâfiîlerin nokta-i nazarlarını îzah ettikten sonra sıra şârih Aynî lisâniyle eimme-i Hanefiyye'nin kasrın vücûbuna dâir vücûh-ı istidlâlâtına gelince (Aynî, Askalânî'nin sözlerine karşı fıkhî ihticaclarda bulunuyorsa da bu tafsîlâtı mahallinde aramak lâzımdır.) diyerek bahsi kapatıyor ki bu, âdâb-ı münâzaraya tamâmiyle muhâlif bir harekettir. Esâsen vücûh-i istidlâli bu şekillere sokmağı hiç muvâfık bulmadığımızdan burada Aynî'nin cevaplarını nakledecek değiliz. Yalnız (Cumhûr-ı Sahâbe ve Tâbiîn'in kavli de budur) denilmesine karşı Aynî'nin Tirmizî'den naklettiği şu cevâbı zikr ile iktifâ edeceğiz.

Tirmizî demiştir ki: Bu bâbda amel-i ümmet, fi'l-i Nebevî ve Ebû Bekr ile Ömer'in fiilleri üzerine cârîdir ki, seferde kasr-ı salâttır. Muhammed İbn-i Sahnûn ile İmam Mâlik ve Ahmed'ten sâbit olan rivâyet de budur. Sevrî'nin, Hammâd'ın kavilleri de böyledir. Ömer, Alî, Câbir, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den menkûl olan da budur. Şimdi Cumhûr-ı Sahâbe ve Tâbiî iddiâsı nasıl kabûl edilebilir? Bu sebeble Hasan İbn-i Hay, İbn-i Süleymân müteammiden dört rek'at kılan müsâfirin iâde-i salât etmesiyle hükmetmişlerdir.

Aynî, *Buhârî* şârihi İbn-i Battal'ın sözleriyle bahse hitam vermiyor. Eimme-i Hanefiyye'nin kasrın vücûb ve azîmeti hakkında istinâd ettikleri ehâdîs-i şerîfeyi de nekllediyor ki, şunlardır:

1 — *Sahîhayn*'de rivâyet olunan Hazret-i Āişe'nin: "«فرض الله الصلاة حين فرضها ركعتين ركعتين فى الحضر و السفر فاقرت صلاة السفر ، زيد فى صلاة الحضر» = *Allāhu Teālâ namazı farz kıldığında hazarda da, seferde de ikişer rek'at olarak farz kılmıştı. Sefer namazı iki olarak ibkā kılındı da hazar hālindeki namaza iki rek'at ziyâde kılındı.*" hadîsi.

2 — *Müslim*'de İbn-i Abbas'tan rivâyet olunan: "«فرض الله الصلاة على لسان نبيكم فى الحضر اربع ركعات و فى السفر ركعتين و فى الخوف ركعة» = *Cenâb-ı Hak (öğle, ikindi,*

565. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَيْسَ مَعَهَا حُرْمَةٌ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*[1]: "*Allāh'a ve Âhiret gününe îmân eden bir kadına yanında bir mahremi olmaksızın bir gün, bir gecelik*[2] *mesâfeye kadar sefer etmek helâl olmaz*" buyurdu.

---

[1] Bâzı *Buharî* nushalarında: «عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه و سلم».

[2] Müslim'in: «مسيرة يوم و ليلة الا مع ذى محرم عليها» rivâyeti de buna mutābıktır. Lâkin bunun yerine *Müslim*'de: «مسيرة يوم الا مع ذى محرم» yine *Müslim*'de «مسيرة ليلة الا و معها رجل ذو حرمة منها» diye rivâyet edil-

---

yatsı) namazlarının hazarda, dört, seferde iki, harp hālinde de bir rek'at kılınmasını Peygamberiniz'in dili ile farz kılmıştır." hadîsi.

3 — Neseî ile İbn-i Mâce'nin ve İbn-i Hibbân'ın *Sünen*'lerinde rivâyet olunan Hazret-i Ömer'in: "صلاة السفر ركعتان تام، غير قصر على لسان نبيكم = *Peygamberinizin dilinden duyduğuma göre, seferde namaz tam olarak iki rek'attir. Yoksa dört rek'attan kısaltılmış iki rek'at değildir.*" hadîsi.

4 — Neseî'nin rivâyet ettiği İbn-i Ömer'in: "«امرنا رسول الله صلى الله عليه و سلم ان نصلى ركعتين فى السفر» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize seferde iki rek'at kılmamızı emretmiştir.*" hadîsi.

5 — Dârekutnî'nin *Sünen*'inde Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği "«قال رسول الله صلى الله عليه و سلم المتمم الصلاة فى السفر كالمقصر فى الحضر» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem buyurmuşlardır ki: Seferde namazı tam olarak kılan, hazar hālinde kasreden gibidir.*" hadîsi.

Görülüyor ki, bu hadîs-i şerifler, seferde kasr-ı salâtın vücûbuna sarâhaten delâlet etmektedir. Hadîslerdeki (farz, emir) tâbirleri vücûbu ifâde husûsunda birer nastır. Bunlardan birincisi Hazret-i Âişe hadîsi ki, (228) numarada terceme edilmiştir. Orada mütercim bile vücûbu kabûl etmiş iken kāriîn-i kiramdan onun oradan tayyini ricâ ediyor. Muharrir-i âciz de bilâkis oradaki îzâhın değil, buradaki mütâlâanın tayyında isâbet olduğunu arz eder. K. M.

miştir. «يوما» ile «ليلة»'ene bedel «بريد» rivâyeti de vardır. «ان" «تسافر يوما الا مع ذى محرم = *Mahremi olmaksızın bir günlük yola sefer etmesi*" denildiği gibi Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*'den vârid olan rivâyetinde de «فوق ثلاث ليال», diğerinde de «اكثر من ثلاث» bunca ihtilâf-ı elfazdan başka yine Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den olan bir rivâyetinde: «ان تسافر ثلاثا الا و معها ذو محرم منها» deniliyor. Bu rivâyâtın hepsi de sahihdir ve «بريدا» rivâyetinden mâadâsını te'lifden daha kolay bir şey. yoktur. Bir gün, bir gece rivâyeti yirmi dört saatlik mesâfe, sefer olub âheste revişle bu mesâfe alelâde üç menzilde kat' olunduğu için bir gün, bir gece rivâyeti ile üç gün rivâyeti beyninde fark-ı ma'nâ kalmamış olur. «يوما» ile «ليلة» ta'birleri de yine evvelki ma'nâlarda müsta'meldir. «يوما» deyince gecesiyle birlikte bir gün, «ليلة» deyince de gündüzü ile birlikte bir gece kasd olunur. Buhârî'nin her nedense *Tecrîd*'e alınmayan İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîslerinde de kâh «ثلاثة ايام», kâh «ثلاثا» denilmişdir ki, ikincisi «ثلاث ليال» demektir. Netekim *Müslim*'de bu lâfz ile vârid olmuştur. Ancak Müslim'in bir rivâyetinde «فوق ثلاث» denilmişdir ki, üç konakdan ziyâde mesâfede câiz olmayan bu seferin üç konaklık yerde cevâzını hatıra getirir.

Ebû Hüreyre ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den başka Ebû Saîd-i Hudrî ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün de bu mes'eleye dâir olan rivâyetlerini Müslim, hep «كتاب الحج»'da toplamış olub Buhârî'nin «كتاب الحج»'ında da tekrâr olunmuşlardır. Bundan Ebû Hanîfe ile ashāb-ı Ebû Hanîfe'nin ve fukahâ-yı ehl-i hadîsin istinâd ettikleri hüküm, haccedecek kadının bulunduğu yer ile Mekke-i Mükerreme beyninde üç konaklık mesâfe olduğu takdirde üzerine hacc vâcib olabilmek için birlikte gidecek bir mahremin vücûdu şart olmasıdır. İbrâhîm-i Nehaî, Hasen-i Basrî, Sevrî ve A'meş'in de kavilleri budur. Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu ành*'in *Müslim*'deki rivâyetinde: «الا و معها ابوها او ابنها او زوجها او اخوها او ذو محرم منها = *Meğer ki, berâberinde babası, ya oğlu, ya kocası, ya kardeşi, yâhud diğer mahrem bir kimsesi buluna*" sûretiyle daha ziyâde îzah buyurulmuştur. Burada mezkûr olanların zevceden mâadâsı mahremdir. Netekim diğer tarikdan olan bir rivâyetinde: «مسيرة يومين الا و معها زوجها او ذو محرم» beyânı bunu te'yîd eder.

Bu rivâyetlerin hiç birinde hacdan bahs buyurulmamış olduğundan Mâlikîler ile Şâfiîler Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in

nehiy buyurdukları bu seferlerde hac dâhil değildir; bu nehiy, vâcib olmıyan seferlere mahmuldür, hac ise farzdır. Binâenaleyh bu, nehye dâhil olmaz. O halde üzerine hac farz olmuş kadın, zevci veya mahremi birlikte olsun, olmasın olduğu yer ile Mekke-i Mükerreme arasında mesâfe-i sefer bulunsun, bulunmasın hac seferine çıkar. Vârid olan nehy-i Nebevî vâcib olmayan seferler hakkındadır diyorlarsa da Hanefîlerle onlara muvâfakat edenler, Buhârî ile Müslim'in rivâyet ettikleri âtîdeki İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîs-i merfûundan nehyin gerek hac ve gerek mâadâsı her sefere âm ve şâmil olduğunu istinbat ederler. Müşârün-ileyh diyor ki: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hutbede: «لا يخلون رجل بامرأة الا و معها ذو محرم و لا تسافر المرأة الا مع ذى محرم» = *Hiç bir erkek, bir kadının mahremi berâber bulunmadıkça yalnız kalmasın. Hiç bir kadın da mahremi berâber olmadıkca sefere çıkmasın*" buyurdu. Biri ayağa kalkıp: "*Yâ Resûla'llāh; benim zevcem hacca niyet etmiştir. Ben ise filân gazâya gitmek üzere kayıd olundum*" demesi üzerine: "انطلق فحج مع امراتك = *Hadi git, karın ile birlikte haccet*" buyuruldu. İntihâ. İbn-i Hazm'in rivâyetinde o adam: "*Yâ Resûla'llāh, ben de filân ordu ile gazâya gitmeği nezretmiştim*" demiş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in o adama nezr-i cihâdı bırakıp hacca göndermeleri o kadının onsuz haccedemeyeceğine delildir. Biraz evvel Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'e isnâd eylediğimiz «بريدا» rivâyetine muvâfik olarak Atâ', Saîd İbn-i Keysân ve Zāhiriyye'den bâzıları bir beridden az olan mesâfeye kadının yalnız başına sefer etmesini tecvîz ederler ki, bunlar bir beridden ziyâde olan mesâfede mahremsiz sefer edemeyeceğine kāillerdir. Her ne hāl ise kadının mahremi ile sefer edib edemeyeceğine dâir olan bu hadîsin ale'l-ıtlak seferde mesâfe-i kasr mes'elesiyle de alâkası vardır. Nitekim Buhârî bu hadîs-i şerîfi «*Nekadar mesâfede namaz kasrolunur*» ünvânlı bâbında zikrediyor ki, maksad bir mesâfe-i kasr hakkındaki rivâyât-ı sahîhayı cem' etmektir. Bu hadîsdeki ihtilâfât-ı rivâyatdan anlaşıldı ki, bir gün bir gecede, bir günde, bir gecede, bir beridde rivâyet edildiği gibi İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde üç gün ve üç günden ziyâde, Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetinde üç gün ve iki gün rivâyetleri de vardır. Buhârî'nin bu münâsebetle ta'lîkan beyân ettiğine göre bir gün bir gecelik mesâfeye taraf-ı celîl-i Risâlet'den sefer ıtlak buyurulmuş olduğu gibi İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* de dört berîd yâni on altı fersahlık mesâfede

namazı kasır ve iftar ederlermiş. On altı fersah ağırlık berâber olarak iki günde, yâhud bir gün, bir gecede kat' olunan mesâfedir ki, İmâm-ı Mâlik ve Şâfiî ve Ahmed bunu mesâfe-i kasır addetmişlerdir. Ebû Hanîfe üç merhalenin, yâni yirmi dört fersahlık mesâfenin dûnunda kasrı tecvîz etmez. Evzâî bir günün yolculuğunda kasra kāildir. Dâvud-ı Zāhirî ise, seferin uzununda da, kısasında da kasır câizdir, diyor. Sefer üç günlük olursa kasrın efdaliyyeti müttefekun aleyh ise de itmâm, eimme-i selâseye göre câiz, Ebû Hanîfe'ye göre gayr-i câizdir.

Sefere çıkan kimse hangi vakitden i'tibâren ve avdet ederken hangi vakte kadar salâtı kasreder?

Buhârî, Alî *kerrema'llāhu veche* Hazretlerinden seferde – ki burada murad Şam seferidir – Kûfe'nin evleri henüz nazardan gāib olmamış ve avdetde Kûfe'nin evleri göründükten sonra kasır buyurduklarını ta'lîkan beyân eder ki, bu rivâyeti Hākim ile Beyhakî vaslederler. Bu rivâyete nazaran: "*İşte Kûfe'nin evleri göründü, niçin kasrediyoruz?*" diyenlere: "*Hayır, Kûfe'ye girmeden itmâm olmaz*" cevâbını vermişlerdir.

İbn-i Ebî Şeybe ile Abdu'r-Rezzâk'ın «*Musannef*» lerinde de Alî *kerrema'llāhu vechi* Hazretleri Basra'dan çıktıklarında şehir hâricinde ve civârında bir huss, yâni sazdan bir kulübe görmüşler ve "*Bu kulübe olmasaydı iki rek'at kılardık*" buyurup, vakit namazını dört rek'at kıldırmışlardı.

Buhârî, Enes *radiya'llāhu anh*'in ileride gelecek olan (767) nci hadîsini de muhtasaran bu münâsebetle zikrediyor ki, buna nazaran Haccetü'l-Vedâ' için Medîne-i Münevvere'den müfârekat buyurulduğu gün salât-i zuhur Belde-i Tāhire'de dört rek'at, Zü'l-Huleyfe'de – ki 6 veya 7 mil mesâfededir – iki rek'at olarak kılınmıştır.

Binâenaleyh şehirden çıkmamış bulunan yolcu, vakit namazını itmâm ile kılmak gerektir. Bundan dolayıdır ki, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'e göre şehrin binâları tecâvüz edilmedikce kasra başlanmaz. İmâm-ı Mâlik'ten ise bu babta iki rivâyet vardır: Birine göre, kasredilmek için bir toz, yâni şehrin binâlarından sağında, solunda kendisine muhâzî binâ kalmıyacak vechile müfârekat etmiş olmalıdır. Diğerine göre ise, mısırdan, yâni şehirden üç mil mesâfe kadar ayrılmış bulunmalıdır. Mücâhid'e göre sefere gündüzden çıkılırsa gece girmedikçe, gece çıkılırsa gündüz olmadan kasre-

dilmez. Ancak me'hazine muttali' olamadım. En garibi: Hāris İbn-i Ebî Rebîa'nın yaptığıdır ki, bir def'a sefere niyyet etmiş ve henüz hânesinde iken namazı cemâatle iki rek'at olarak kıldırmıştır ki, cemâatin içinde Abdullāh İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in ashābından Esved İbn-i Yezîd ile yine müşârün-ileyhin ashābından diğer bir kaç zat var imiş, Atā' İbn-i Ebî Rebâh'ın kavlince de müsâfir menzilinden çıktıktan sonra henüz şehrin binâlarından ayrılmadan namaz vakti girerse, o vakti kasretmesi mübâh olur. Bunun da senedini zikredeni görmedim.

566. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَعْجَلَهُ السَّيْرُ يُؤَخِّرُ الْمَغْرِبَ فَيُصَلِّيهَا ثَلَاثًا ثُمَّ يُسَلِّمُ ثُمَّ قَلَّمَا يَلْبَثُ حَتَّى يُقِيمَ الْعِشَاءَ فَيُصَلِّيهَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يُسَلِّمُ وَلَا يُسَبِّحُ بَعْدَ الْعِشَاءِ حَتَّى يَقُومَ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Gördüm ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (esnâ-yı seferde [1]) acele sürüp gittiğinde akşam (namazın) ı te'hîr ederdi. (Konunca) onu üç rek'at kıldırıp selâm verirdi [2]. Ondan sonra yatsı'yı ikāme edinceye kadar pek az bekleyip onu da iki rek'at kıldırır, selâm verirdi [3]. Yatsı'dan sonra da gece ortasında kalkıncaya kadar (hiçbir nâfile) namaz kılmazdı [4].

---

[1] Bir çok nüshalarda «يقيم» ki, ikāme eder demektir. Bâzı nüshalarda ise «يعتم» dır ki, akşam namazını karanlığa bırakırdı demek olur.

Tercemede kavis içindeki sefer kaydına lüzum vardır. Zîrâ diğer bir tarikten olan rivâyette: "اذا اعجله السير فى السفر يؤخر المغرب و يجمع بينها و بين العشاء" = *Seferde acele sürüp gittiğinde akşam namazını te'hîr edip, yatsı namazı ile birleştirirdi*" denilmiştir.

Başka tarikten de Sâlim'den: "كان ابن عمر يجمع بين المغرب و العشاء بالمزدلفة" = *İbn-i Ömer radiya'llâhu anhümâ akşam ile yatsı namazlarını Müzdelife'de birleştirirdi*" ziyâdesi de vardır. Buhârî «*Tecrîd*»'e geçmiyen diğer bir rivâyetinde Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh* de: "كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يجمع بين هاتين الصلاتين فى السفر يعنى المغرب و العشاء" = *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem seferde şu iki namazı, yâni akşam ile yatsıyı cem' buyururdu*" diye haber veriyor.

[2] Bundan akşam namazının kasr olunamıyacağı anlaşılıyor. *Müsned-i Ahmed*'de İmrân İbn-i Husayn *radiya'llâhu anh*'ten ve Taberânî'nin «*Esvat*» ında Huzeyme İbn-i Sâbit *radiya'llâhu anh*'ten de bunu müeyyid rivâyetler olduğu gibi «*Müsned-i Bezzâr*» da Alî *kerrema'llâhu veche*'den: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem ile birlikte salât-i havfi ikişer rek'at ve yalnız akşam namazını üç kıldım. Kezâ seferde onunla birlikte selât-i havfi ikişer rek'at ve yalnız akşam namazını üç rek'at kıldım. Kezâ seferde onunla birlikte hep ikişer kıldım, yalnız akşamı üç kıldım*" rivâyeti vardır.

[3] Sâlim İbn-i Abdillâh'dan muhtelif vecihlerle rivâyet edilen bu kıssayı Buhârî burada ta'lîkan ve *Kitâbü'l-Cihâd*'da Eslem tarîkından mevsûlen rivâyet etmektedir ki, hepsinin mecmûundan hâdise, Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye avdet edilirken vâkı' olmuştur. Yolda Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın zevcesi ve meşhur Muhtar-ı Sakafî'nin hemşîresi Safiyye bint-i Ebî Ubeyd'in vefâtı haber alınmış ve sür'atle yol almaya lüzum görülmüştür. Akşam vakti dâhil olunca Sâlim, pederine namaz vaktinin hulûl ettiğini ihtār etmiş ve yürü! cevâbını almış, ikinci def'a yine böyle söyleyince yine aynı cevâbı almış ve iki üç mil yol aldıkdan ve şafak aydınlığı zâil oldukdan sonra hayvanından inip – Eslem'in tasrîhine göre – akşam ile yatsıyı cem' ederek Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i böyle yapar gördüğünü haber vermiştir. *Sünen-i Dârekutnî*'de: "فسار حتى اذاكان بعدما غاب الشفق ساعة= *Yürüdü. Tâ şafak gaybûbet edip, biraz geçince inip namazı ikāmet etti. Bir de seferde hiç bir namaz için ezân okumazdı*" kayıdları mevcuttur.

نزل فاقام الصلاة . وكان لا ينادى لشئ من الصلاة فى السفر

Bu te'hîrin gecenin rub'una kadar temâdî eylediğini İbn-i Ömer'den rivâyet edenler de vardır. Bu hadîs akşam ile yatsının cevâz-ı cem'ine de delâlet eder.

Ancak bu bahis (571) inci hadîsde de geleceği için münâkaşası oraya bırakılmıştır.

[4] Bu son cümle kıyâm-ı leylin seferde bile terk edilmeyecek kadar müekked bir sünnet-i Nebeviyye olduğunu iş'ār eder.

Râvî Sâlim İbn-i Abdillāh İbn-i Ömer bu hadîsin sonunda pederi Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın isr-i celîl-i Nebevî'ye iktifâen böyle hareket ettiğini haber veriyor. "«وكان عبد الله يفعله اذا اعجله السير يقيم المغرب فيصليها ثلاثاً ، ثم يسلم ، ثم قلما يلبث حتى يقيم العشاء فيصليها ركعتين ، ثم يسلم . ولا يسبح بينهما بركعة ولا بعد العشاء بسجدة حتى يقوم من جوف الليل» =*Abdullāh da acele sürdüğü vakit bunu yapardı: Akşam namazı için ikāmet edip üç rek'at kılar, selâm verirdi. Sonra azıcık durup ve yatsıyı ikāmet edip onu iki rek'at kılardı. Sonra selâm verirdi. Bu iki namaz arasında da, yatsıdan sonra da hiç bir namaz kılmazdı. Tâ gece yarısı teheccüde kalkıncaya kadar*" diyor. Bu ziyâdede cem' edilen namazların her biri için ikāmet edildiğinden bahsediliyorsa da ezânından sâkit kalınmıştır.

567. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي التَّطَوُّعَ وَهُوَ رَاكِبٌ فِي غَيْرِ الْقِبْلَةِ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh(-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (salât-i) tetavvuu hayvan üstünde iken (ve) kıbleden başka cihete (müteveccih olarak) kılardı[1].

---

[1] *Buhârî*'deki diğer rivâyete nazaren Câbir *radiya'llāhu anh*: "«كان يصلي على راحلته نحو المشرق . فاذا اراد ان يصلي المكتوبة نزل فاستقبل القبلة» =*Resûlullâh salla'llāhu aleyhi ve sellem binid devesinin üzerinde olarak*

meşrıka doğru tetavvu' namazını kılardı. Farz namazı kılmak dilediğinde inip kıbleye yönelirdi" denilmiştir ki, Buhârî bu ma'nâyı Âmir İbn-i Rebîatü'l-Mahzûmî *radiya'llāhu anh*'den de: « لم يكن رسول الله صلى الله عليه و سلم يصنع ذلك في الصلاة المكتوبة » Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan da: « غير انه لا يصلى عليها المكتوبة » lâfzı ile rivâyet etmektedir.

Câbir *radiya'llāhu anh*'in burada mevzū-i bahsettiği sefer-i Nebevî'nin Enmâr gazâsı olacağını yine Buhârî'nin «*Mağâzî*» bahsinde Câbir *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyetinde zikretmiştir. Enmar ise Medîne-i Münevvere'nin şarkında kâindir ki, oraya teveccüh eden kimse kıbleyi sağında bırakmış olur. Tirmizî'nin rivâyetine nazaren Câbir *radiya'llāhu anh* cânib-i akdesi Nebevî'den bir işe gönderilmiş olup avdetinde Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ı râhilesi üzerinde maşrıka müteveccihen namaz kılar bulmuştur ki, bu namazı « السجود اخفض من الركوع » yâni secdede rükû'dan daha ziyâde eğiliyordu, diye ta'rîf ediyor. *Müsned-i Ahmed*'de Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in de: « كان يصلى على راحلته في التطوع حيث ما توجهت به يومى ايماء يجعل السجود اخفض من الركوع » rivâyeti vardır. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Buhârî*'deki hadîsinde ise: « يومى برأسه قبل اى وجه توجه » denilmiştir ki, îmâ keyfiyetinin başını biraz eğmekle olduğunu bildirmiştir. [529 uncu hadîsin hāşiyelerine de mürâcaat.] Tirmizî'nin biraz evvel zikredilen rivâyetine benzer bir rivâyet *Buhârî*'de de vardır ki, birinde: « كان يصلى على راحلته نحو المشرق فاذا أراد ان يصلى المكتوبة نزل فاستقبل القبلة » denilip farz namazlar için râhileden inip kıble'ye teveccüh buyurulduğu haber verilmektedir. İşte bu ve emsâli hadîsler hep « و حيث ما كنتم فولوا وجوهكم شطره »* âyet-i kerîmesini tahsîs ile « فاينما تولوا فثم وجه الله »** âyet-i kerîmesindeki ruhsatın seferde dâbbe üzerinde kılınan nevâfile masrûf olduğunu gösterir. Bu tahsîs ve terhîsteki sır, Hak Celle Şânuhu Hazretlerinin kemâl-i rahmetinden kullarına ziyâde ecir kazandırmak için nevâfil-i ibâdâtın husūl-i teysîrini murad buyurmasıdır. Bu mülâhazaya binâen olsa gerektir ki, İmam Ebû Yûsuf ile Şâfiî'den Ebû Saîd-i İstahrî yalnız seferde değil, hazarda bile dâbbe üstünde ve istikbâl-i kıble etmeksizin nevâfil kılmayı tecvîz etmişlerdir. Hüccetleri de Buhârî'nin «*Tecrîd*» metnine girmiyen İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsidir ki, bunda müşârün-ileyh « كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يسبح على الراحلة قبل اى وجه

* *Sûre*: 2 (*Bakare*), *âyet*: 144 ve 150

** *Sûre*: 2 (*Bakare*), *âyet*: 115

«توجه و يوتر عليها» = *Resûlullāh sallaʾllāhu aleyhi ve sellem binid devesi üzerinde mübârek yüzü hangi cihete müteveccih olursa olsun tatavvuʿ namazı kılardı. Yine deve üzerinde vitri edâ buyururdu*" diyor ve bu fiʿl-i Resûl *aleyhiʾs-selâm*'ı sefer kaydiyle takyîd etmemiştir.

568. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ صَلَّى عَلَى حِمَارٍ وَ وَجْهُهُ عَنْ يَسَارِ الْقِبْلَةِ فَقِيلَ لَهُ تُصَلِّى لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ فَقَالَ لَوْ لَا إِنِّى رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَهُ لَمْ أَفْعَلْهُ .

Tercemesi

Enes (İbn-i Mâlik) *radiyaʾllāhu anh*'in (bir defʿa) yüzü kıblenin soluna doğru olduğu halde bir merkeb üzerinde namaz kıldığı rivâyet olunmuştur [1]. Kendisine: "*Kıbleden başka cihete* (dönerek) *mi namaz kılıyorsun?*" [2] denilince: "*Nebiyy-i Ekrem sallaʾllāhu aleyhi ve sellem'i böyle yapar görmemiş olaydım ben de yapmazdım*" [3] cevâbını vermiştir.

Rivâyetler:

Bâzı nüshalarda harf-i taʿrîf ile: «على الحمار» .

Aslında: «...رأيتك تصلى نقلت = *Ona... kılıyorsun gördüm*" tarzında olup «*Tecrîd*» de ibâre ihtisār edildiği için bu kalıba ifrâğ olunmuştur.

Bâzı nüshalarda «يفعله» .

[1] Hadîsin râvîsi Muhammed İbn-i Sîrîn'in birâderi Enes İbn-i Sîrîn'dir. Hadîs, Buhârî'de daha mufassal olarak sevkedilmiştir. Enes İbn-i Sîrîn: "استقبلنا انسا حين قدم من الشام . فلقيناه بعين التمر . فرأيته يصلى على حمار و وجهه من ذى الجانب يعنى يسار القبلة» = *Enes radiyaʾllāhu anh Şam'dan döndüğü vakit karşılamağa çıktık. Aynüttemir'de ona mülâkî olduk. Gördüm ki, yüzü* [eliyle işâret ederek] *şu cânibe, yâni kıblenin sol tarafına olduğu halde bir merkeb üzerinde namaz kılıyor*" diye söze başlar. «حين قدم من الشام» Şam'dan dönüp geldiği vakit demektir. *Müslim* nüshalarında ise «حين قدم الشام = *Şam'a gittiği vakıt*" yazılmış ve Nevevî

tarafından «*Şam'a gittiğinin dönüşünde*» ma'nâsına olarak «في رجوعه حين قدم الشام» diye te'vîl edilmiştir. Bu te'vîle ihtiyac vardır. Çünkü Enes İbn-i Sîrîn'in bahsettiği istikbâl Şam'dan değil, Basra'dan vâkı' olmuş olduğu siyâk-ı kelâmdan münfehim olduğu gibi târihen de sâbittir. Bu gibi te'vîle muhtac olmaksızın bunu sehv-i nâsihin elden ele tedâvül etmesine hamletmek daha doğrudur. Netekim şârih Aynî, Müslim'in hadîsini naklederken «من الشام» yazıyor ve *Müslim*'in sahîh olan nüshalarında böyle gördüğünü haber veriyor. Üstâdımız Hacı Zihni Efendi merhûmun nezâreti ve tashîhi altında Matbaa-i Âmire'de basılan nüshanın metninde de «من»'siz olarak «حين قدم الشام» diye zabtedildikten sonra hâşiyede, "*Ekser nüshalarda böyledir. Ancak elimizdeki bir nüshada Sahîh-i Buhârî'-dekine muvâfık olarak* «حين قدم من الشام» *diye zabtolunmuştur*" denilmiştir.

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'in Şam'a kadar ihtiyâr ettiği bu sefer, Abdü'l-Melik İbn-i Mervân nezdinde Haccâc'ı şikâyet etmek içindi. Basra'ya avdetinde Sahâbe-i müşârün-ileyh ile müstakbilinin mahall-i telâkîsi Aynüttemr olmuştu. Aynüttemr, Kûfe, civârında ve Fırat'ın garbinde vâkı' olup Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llâhu anh*'in eyyâm-ı hilâfetinde ve hicret-i seniyyenin 12 nci senesinde Hâlid İbn-i Velîd *radiya'llâhu anh* tarafından unveten fetholunup içindeki emvâl ve nüfus kâmilen yed-i İslâm'a geçmiştir.

Esnâ-yı fetihte Arap çocuklarından Kisrâ'nın elinde rehîne duran kırk kadarı kurtarılıp Sahâbe'ye dağıtılmıştır ki, o mevâlînin en meşhurları: Osmân İbn-i Affân *radiya'llâhu anh*'in mevlâsı Humrân, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'in mevlâsı ve ecille-i Tâbiînden buradaki râvî Enes ile Muhammed ve Hafsa'nın pederi Sîrîn, bir de müfessir-i meşhûr İbni's-Sâib'in ceddi Bişr'dir.

[2] Enes İbn-i Sîrîn, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'in har-süvâr olmasına da, fazulâtının tahâreti meşkûk olan eşek üzerinde namaz kılmasına da i'tirâz etmiyor da yalnız kıblenin gayri cihete teveccüh ederek namaz kılmasına i'tirâz ediyor.

[3] Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in dâbbe üzerinde ve dâbbe kıblenin gayri cihete müteveccih olarak namaz kıldıklarını Enes *radiya'llâhu anh* burada haber veriyorsa da bu dâbbenin eşek olduğuna dâir sarâhat yoktur. Bu cihet de Serrâc'ın bir isnâd-ı hasen ile Enes *radiya'llâhu anh*'den rivâyet ettiği: «رأيت النبى صلى الله عليه و سلم يصلى على حمار و هو ذاهب الى خيبر» hadîsi ile teeyyüd etmiş bulunuyor.

Müslim'de de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan ayni mealde bir rivâyet vardır. Demek oluyor ki, seferde deve ile at üzerinde teneffül câiz olduğu gibi eşek ve katır üzerinde de câizdir. Bunların ter bulaşıklarından ihtirâza mahal yoktur. Zîrâ fi'l-i Resûl *aleyhi's-selâm* ile Hayber yolunda ve Hicaz'ın ma'lûm olan o sıcağında vâkı' olmuştur. Artık tehâşî istemez.

Dâbbe üzerinde teneffül eden musallînin dizgini tutması ve ayaklarını tahrik etmesi de câizdir. Yalnız tekellüm etmez, sağına, soluna iltifat etmez. Yalnız sücudda rükû'dan ziyâde eğilir. O kadar.

569. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ صَحِبْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَمْ أَرَهُ يُسَبِّحُ فِي السَّفَرِ وَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ .

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte yolculuk ettim de seferde nevâfil kıldığını görmedim [1]. Allāhu Teālâ da: «لقد كان لكم فى رسول الله اسوة حسنة»* = *Muhakkak Resûlullāh size güzel bir nümûnedir*" buyurdu.

[1] İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın murâdı: seferde farz namazlardan evvelki ve sonraki nevâfili kılmazlardı demektir. Yine müşârün-ileyh, *Buhârî*'de bu hadîsi akabinde zikredilib de «*Tecrîd*» e girmeyen hadîsinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekri's-Sıddîk, Ömerü'l-Fâruk, Osmân-ı zi'n-Nûreyn *radiya'llāhu anhüm* ile birlikte sefere çıktığını ve hiç birinin iki rek'attan ziyâde kılmadıklarını söylüyor. Bu hadîsleri Buhârî, seferde tatavvu' namazı kılıb kılmamak mes'elesinin halli maksadiyle açtığı bâbda zikretmektedir. Lâkin bu söz, Buhârî'nin rivâyet ettiği kadar olsa

* *Sûre*: 33 (*Ahzâb*), *âyet*: 21

farz olan iki rek'atdan ziyâde hiç bir namaz kılmazlardı ma'nâsını ifâde ettiği gibi dört rek'atlı farzları da iki rek'atdan ziyâde kılmazlardı ma'nâsına, yâhud da her iki ma'nâya birden mahmûl olabilir. Halbuki Müslim'in nakline göre, Buhârî'nin râvîsi Hafs İbn-i Âsım, amucası İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ile birlikte Mekke yolunda vâkı' olan seferinden bahsediyor da diyor ki: Öğlen namazını bize iki rek'at olarak kıldırdıktan sonra konduğu menzile döndü. Biz de berâber dönüp birlikte oturduk. Namaz kıldırdığı cihete bir aralık gözü ilişdi, birtakım kimselerin namaza durmuş olduklarını gördü *"Bunlar ne yapıyor?"* diye sordu. *"Nâfile namazı kılıyorlar"* dedim. Bunun üzerine *"A benim yeğenim; eğer ben nevâfilden birini kılacak olaydım farzı itmâm ederdim, seferde Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte bulundum. Âlem-i Cemâl'e intikāl buyuruncaya kadar iki rek'atdan ziyâde kıldırmadı..."* dedi. Bundan anlaşılıyor ki, müşârün-ileyhin murâdı nevâfil kılınmaz idiğini haber vermek imiş ve bu rivâyetinin *Buhârî*'de ve metindeki hadîs ile bir bâbda cem' edilmesindeki hikmet bu imiş. Seferde farzdan evvel veya sonra sünen-i revâtib kılınır mı? Mes'elesi beyne'l-ülemâ muhtelefün-fîhdir. Tirmizî diyor ki: Ashāb-ı Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dan bâzıları seferde tatavvu' kılmak re'yinde bulunmuş olup Ahmed İbn-i Hanbel ile İshāk İbn-i Râhûye buna kāillerdir. Ehl-i ilimden bâzıları da ferâizden ne evvel ne de sonra kılmamak re'yinde bulunmuşlardır. Seferde tatavvu' kılınmaz diyenlerin kasdettikleri ma'nâ ruhsatı kabulden ibâret olup yoksa her kim tatavvū' kılarsa çok fazîletine nâil olur. Ekser ehl-i ilmin kavli işte budur ki, onlar seferde tatavvuu ihtiyâr ederler. İntihâ. Filhakîka *Sahîhayn* hadîsleri kuvvetinde olmamakla berâber Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın seferde tatavvu' namazı kıldıklarına dâir rivâyetler de vardır. Ezcümle Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'nın Tirmizî ve Ebû Dâvud rivâyetlerine nazaran *"Ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e on sekiz seferde refâkat ettim. Zevalden sonra ve öğlenden evvelki iki rek'ati terk buyurduğunu hiç görmedim"* diyor. Fakat bu hadîs *Sahîhayn*'daki İbn-i Ömer hadîsine, göründüğü kadar muārız değildir. Zîrâ bu namazın kılındığını İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın görmemiş olduğundan ne kılınmamış olması, ne de Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'nın görmemiş olması lâzım gelir. Lâkin *Tirmizî*'de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan (Hasen) kaydiyle iki hadîs mervîdir ki, bunlar sahîh kuvvetini hāiz olmayarak muārız düşer.

Müşârün-ileyh Hazretleri birinde: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem ile birlikde seferde öğlen namazını iki, ondan sonra da iki rek'at kıldım*" demiş oluyor ki, sonrakileri tatavvu'dur. Diğer hadîsinde de daha ziyâde sarâhatle: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem ile birlikte hazarda, seferde namaz kıldım. Hazarda öğlen namazını dört ve ondan sonra da iki rek'at kıldık. Seferde ise birlikde öğlen namazını iki, ondan sonra da iki rek'at kıldık, ikindiyi iki rek'at kıldık. Lâkin ondan sonra hiçbir namaz kılmadılar. Akşamı hazarda ve seferde hep üç kıldık. Ne hazarda, ne seferde rek'atlarını eksiltmedi, o, gündüzün vitridir. Akşamdan sonra da iki rek'at kıldık*" diyor ki, Zeynü'd-Dîn Irâkî müşârün-ileyhden rivâyet olunan *Sahîhayn*'deki hadîslerle Tirmizî'nin bu son iki hadîsi beynindeki teâruzu ref'e çalışıp *Sahîhayn* rivâyetlerini ağleb-i ahvalde revâtibin kılınmamış ve Tirmizî rivâyetlerini de arasıra kılınmalarının müstahab olduğu beyân edilmiş olup yapacağı işi kalmadığı zaman bunları insanın kılabileceğine mahmûl olduğunu söyleyerek te'lîf-i beyn ile uğraşmıştır.

Hülâsa: Nevevî'ye göre seferde teneffül mes'elesinde ulemâ üç fırkaya ayrılmışlardır. Birine göre mutlakā memnû'dur. Diğerine göre mutlakā câizdir. Üçüncülere göre ise revâtib ile nevâfil-i mutlaka beyninde fark vardır ki, revâtib terk olunur ve nevâfil-i mutlaka edâ olunabilir. İbn-i Ömer'in mezhebi de bu imiş. Netekim Mücâhid, müşârün-ileyh ile berâber Medîne'den Mekke'ye kadar gittiğini ve dâbbe üzerinde tatavvu' namazı kıldığını ve farz kılacağı vakit hayvanından indiğini haber veriyor. Nevâfil-i mutlakadan murad teheccüd, vitir ve duhā gibi revâtibden olmayan tatavvu' namazlarıdır. Askalânî iki kavil ilâve ediyor ki, birincisine göre gece ile gündüzün farkı vardır. Gece tatavvu'ları kılınabilir, gündüz kılınmaz. İkincisine göre nehiy yalnız farzlardan sonraki revâtibe şâmil olup evvelki revâtib ile nevâfil-i mutlakaya şümûlü yoktur. Lâkin İbn-i Ömer'in *Tirmizî*'deki son hadîsleri buna muhâlif geldiği gibi seferde revâtibden sabah namazının sünneti ile nevâfil-i mutlakadan duhā namazı kılındığına dâir *Sahîhayn*'de rivâyetler vardır. Herhalde seferde mutlakā nevâfilin kılınmasını tecvîz edenler musîb gibi görünüyorlar. Zîrâ biraz evvel Tirmizî'den naklen îrâd edilen İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ* hadîslerinde öğlenden sonraki revâtibin kılındığı sâbit olduğu gibi Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llâhu anhümâ* hadîsi ile öğlen farzından evvelki râtibenin kılındığı sâbit oluyor. Bundan başka

Buhârî'nin işâret ve Müslim'in Ebû Hüreyre ile Ebû Katâde *radiya'llâhu anhümâ*'dan olan rivâyetlerine nazaran sabahın sünnetini de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz kılmışlardır. Bâhusûs bu vak'a dolayısiyle tulû'dan sonraya kalan ma'hûd sabah namazının farzından evvel vâkı' olmuştur. Seferde nevâfil-i mutlakadan salât-ı duhâ'yı kıldıkları Ümmü Hânî *radiya'llâhu anhâ*'dan [198 ve 230 uncu hadîslere mürâcaat] ve teheccüd namazını kıldıkları da gelecek (570) inci hadîsde sened-i sahîh ile rivâyet edilmiştir.

570. عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى السُّبْحَةَ بِاللَّيْلِ فِي السَّفَرِ عَلَى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ .

TERCEMESİ

Âmir İbn-i Rebîa (te'l-Anzî) *radiya'llâhu anh*[1] Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i seferde geceleyin nâfile namazını[2] binid devesinin üzerinde ve (mübârek yüzü) devesi ne tarafa teveccüh ederse o tarafa doğru[3] kıldığını (oğlu Abdullâh İbn-i Âmire) haber vermiştir.

---

[1] Ebû Abdullâh Âmir İbn-i Rebîate'l-Anzî (nûn'un sükûnu ile) sâbıkîn-i evvelînden ve Habeşe diyârından sonra Medîne'ye hicręt edenlerdendir. Hicretinde zevcesi Leylâ bint-i Ebî Hayseme *radiya'llâhu anhâ* da berâber idi. Müşârün-ileyh Ömerü'l-Fâruk *radiya'llâhu anh*'in pederi Hattâb'ın halîfidir. Hattâ Hattâb onu oğulluğa kabûl edip «ادعوهم لآبائهم*» âyet-i kerîmesinin nüzûliyle (tebennî) âdeti ilgâ buyuruluncaya kadar ona Âmir İbn-i Hattâb denilirdi. Bedir'den i'tibâren bilcümle meşâhidde bulunmuştur. Ömer *radiya'llâhu anh* (Câbiye) ye geldiği zaman o da berâber idi. Osmân İbn-i Affân *radiya'llâhu anh* de hacca gittiği vakit onu Medîne üzerine istihlâf etmiştir. Vefâtı 32 sene-i hicriyesi olmak üzere Mus'abü'z-

---

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 5*

Zübeyrî tarafından kaydedilmiş ise de Hazret-i Osmân'ın başına gelen fitneden ve şehâdetinden sonra yâni 37 sene-i hicrîsinde intikāl eylemiştir. Öteki beriki Hazret-i Osman'a ta'n ve teşnîe başladığı esnâda müşârün-ileyh Āmir *radiya'llāhu anh* bir gece teheccüdünü kılıp yatmış, rü'yâsında biri gelip: *"Haydi kalk da seni fitneden korusun diye Hak Teālâ'dan niyazda bulun"* demiş. Hemen kalkıp niyâza durmuş, derken rahatsızlanmış ve evinden ancak cenâzesi çıkmış. *Radiya'llāhu Teālâ anh*'in duā ve niyâzı makbûl olmuş, Hak Teālâ rûhunu kabzetmiş. Lâkin fitneye müdâhaleden de korumuştur.

[2] Nâfile kaydından Ferâiz namazı hâric kalır. Nezir ile cenâze namazları da farz olduklarından dâbbe üzerinde kılınmazlar.

[3] Kıble ciheti olsun, olmasın menzil-i maksūda doğru demektir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da «قبل اى وجه توجه و يوتر عليها . غير انه لا يصلى عليها المكتوبة» diyor ki, bu da o demeğe varır. Farz namazlarını o hey'ette kılmadıklarını ziyâde beyân eder. [567 nci hadîsin hāşiyesine mürâcaat.] Farzda kıble olan Kâ'be-i Muazzama cihetinden inhiraf câiz olmadığı gibi dâbbe üzerinde kılınan tatavvu'da da dâbbenin teveccüh ettiği cihetten – velev Kâ'be cihetine doğru – inhiraf câiz değildir. Zîrâ bu tatavvuun kıblesi menzil-i maksūd ciheti olmuştur.

571. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلَاةِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ.

Tercemesi

(Abdullāh) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir[1]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (esnâ-yı seferde) yürüyüş üzere olduğu vakitte[2] öğle ile ikindi namaz (lar) ını, (kezâlik) akşam ile yatsı'yı cem' buyururdu[3].

---

[1] Bu hadîs, *Buhârî*'de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: «كان النبى صلى الله عليه و سلم يجمع بين المغرب و العشاء اذا جدبه السير» hadîs-i mev-

sūlünü müteākıp ta'lîkan îrâd edilmiştir. Müellifin şartı üzerine Buhârî'nin yalnız mevsūl olan hadîslerini «*Tecrîd*»'e almak mültezem iken bu hadîsi alması zuhr ile asrın cem'ini de ifâde etmesi gibi bir fâideyi mutazammın olmasına binâendir. Maahâzâ hadîsi Beyhakî vasletmiş olup ricâli hep sikāttandır. Buradaki İbn-i Ömer hadîsi yukarıda geçen (566) ncı hadîsin muhtasarıdır.

2 Bâzı nüshalarda : «على ظهرٍ يسير» vâkı' olmuştur ki, hayvan sırtında yol aldığı zaman demektir, ma'nâda tegayyür yoktur.

Bedîhîdir ki, yürüyüş hālinde ve hayvan üzerinde iken farz namaz kılınmaz. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın murâdı cem'-ü te'hîr olduğu teayyün eder ki, öğlen namazını ikindi, ve akşam namazını yatsı ile birlikte kılmaktır.

3 Biraz evvel geçen (566) ncı İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi ile «*Tecrid*»'de olmıyan Buhârî'nin Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* hadîsi gibi bu da seferde cem'-i salâteynin yâni iki namazı birinin vaktinde kılmanın cevâzına delil olan âsârdandır. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi, acele yürüyüş kaydiyle olup yalnız akşam ile yatsının evvelkini te'hîr ederek cem' buyurulduğundan bahsediyor. Buradaki İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde ilk vaktin yürüyüş esnâsında duhûlü ile konak mahallinde duhûlü beyninde fark gözetilip cem'in seyr ü hareket şartiyle meşrut olduğunu gösterdiği gibi mağrib ile ışâdan başka zuhr ile asrın da cem' buyurulduğunu nâtıktır. Enes *radiya'llāhu anh* hadîsi ise mutlaktır. Müşârün-ileyh: "«كان النبى صلى الله عليه وسلم اذا ارتحل قبل ان تزيغ الشمس اخر الظهر الى وقت العصر ويجمع بينهما . و اذا زاغت صلى الظهر ثم ركب» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem gün devrilmeden, yâni vakt-i zevalden evvel yola çıktığında öğle namazını ikindi vaktine te'hîr ettikten sonra inip her iki namazı cem' ederek kıldırdı. Yola çıkmadan evvel gün devrildiği takdirde ise öğlen namazını kıldırır, sonra binerdi*" diyor. Dikkat edilmişse görülmüştür ki, Enes *radiya'llāhu anh* kable'z-zevâl sefere çıkıldığında cem'-ü te'hirden bahsediyor da ba'-de'z-zeval çıkıldığında yalnız öğlen namazının sefere takdim buyurulduğunu haber veriyor. Lâkin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın *sünen-i Dârekutnî*'de bu mealde olan rivâyetinde bu takdirde cem' buyurulmayıp «*öğlen ile ikindinin her birini vakitleri içinde kıldırırdı*» denilmek sūretiyle bu ibhâm, ref' ediliyor. Cem'-ü takdîm ile öğle ile ikindinin kılınmış olduğundan hiç bahsetmiyor. Halbuki İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Sahîhayn*'da ve "*Müsned-i Ahmed*" de

mezkûr olup *Tirmizî*'de de « *Hadîsi hasen sahîhi garîb* » kaydiyle tahrîc edilen diğer hadîsinde cem'-i takdimden de bahsedilmektedir. Müşârün-ileyh de Enes *radiya'llāhu anh* gibi kable'z-zeval sefere çıkmakla ba'de'z-zeval çıkmak beynindeki farkı göstererek: "«كان اذا زاغت الشمس فى منزله جمع بين الظهر و العصر قبل ان يركب» = *Henüz konak yerinde iken gün devrilmiş bulunduğunda binmezden evvel öğlen ile ikindiyi cem' buyurdu*" diyor. Cem'-i salâteyn hakkında kendilerinden rivâyet olunan Sahābe-i Kirâm yalnız bunlardan ibâret olmayıp Alî İbn-i Ebî Tālib, Abdillah İbn-i Amr İbni'l-Âs, Âişe, İbn-i Abbâs, Üsâme İbn-i Zeyd, Câbir İbn-i Abdillāh, Huzeyme İbn-i Sâbit, İbn-i Mes'ūd, Ebû Eyyûb-i Ensārî, Ebû Saîd-i Hudrî ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm*'den de Kütüb-i Sitte'de pek çok rivâyetler vardır.

Alî İbn-i Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebû Dâvud*'daki rivâyeti akşamı gün battıktan sonra kılıp ve akşam taâmını edip ondan sonra yatsı namazı kıldığına dâirdir. Dârekutnî'nin bir isnâd-ı zaîf ile yine müşârün-ileyhten rivâyetine nazaran vakt-i zevalde binildiği takdirde öğle ile ikindiyi cem' buyurup yolculuğu uzun sürdüğü takdirde öğleni te'hîr ve ikindiyi ta'cîl, yâni ikindinin evvel vaktinde cem'-i salâteyn buyururlardı. Akşam ile yatsının (Serf) de [Mekke-i Mükerreme'ye altı mil mesâfede] cem' buyurulduğunu Ebû Dâvud ile Neseî, yine bu namazların Benü'l-Mustalık gazâsında cem' buyurulduğu *Müsned-i Ahmed*'de Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet edildiği gibi Taberânî'nin «*Mu'cem-i kebîr*»'deki tahrîcine göre İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den de mervîdir. Ancak müşârün-ileyh: "يؤخر هذه فى آخر وقتها و يعجل هذه فى اول وقتها = *Birini âhir-i vakte kadar, te'hîr, diğerini ise evvel-i vaktine kadar ta'cîl ederek*" demekle bu cem'in sūrî olduğunu ve her iki namazın kendi vakitleri içinde kılınmış olduğunu ifhâm ediyor. Seferde sūret-i mutlakada iki salâtın cem' buyurulduğu İbn-i Ebî Şeybe'nin «*Musannef*»i ile *Müsned-i Ahmed*'de Abdullah İbn-i Amr *radiya'llāhu anhümâ*'dan, *Müslim*'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan, Taberânî'nin «*Mu'cem-i Evsat*»'ında Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den; *Müsned-i Bezzâr*'da Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, *Musannef-i İbn-i Eebî Şeybe*'de İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet edilmiştir. Ancak İbn-i Mes'ūd'un bu ıtlâkı yukarıki rivâyetine nazaran akşam ile yatsının hakîkatte değil, sūreten cem'ine mahmûl olmak

lâzım gelir. İbn-i Abbâs'ın *Müslim*'deki rivâyetinde Tebük gazâsında cem'-i salâteyn zikredildikten sonra «فجمع بين الظهر و العصر و المغرب و العشاء» yâni öğlen ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı cem' buyurdu diye evvelki icmâl, tafsîl edilmiş ve cem'in sebebini suâl edenlere. «اراد ان لا يحرج امته» = *Ümmetini günâha sokmamayı irâde buyurdu*" cevâbiyle teşri'deki hikmet beyân edilmiştir. Zuhr ile asrın, mağrib ile ışânın cem'ini sarâhaten zikredenlerden Muâz İbn-i Cebel *radiya'llâhu anh*'in hadîsini Müslim, Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın hadîsini İbn-i Ebî Şeybe ile Ahmed İbn-i Hanbel, Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llâhu anh*'inkini «كتاب العلل» inde Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Sefer-i mutlakta değil de, hac seferinde cem'-i salâteyn rivâyetleri ise pek çoktur. Bunlardan Câbir *radiya'llâhu anh*'in bütün menâsik-i haccı câmi' olup *Sahîh-i Müslim*'de tahrîc edilen uzun hadîste Arafat'a çıkıldığı zikredildikten sonra namazı: "ثم اذن ، ثم اقام فصل الظهر ، ثم اقام فصل العصر ولم يصل بينهما شيئاً" = *Sonra ezân okuttu. Sonra namazı ikâmet ettirip öğleni kıldırdı. Sonra bir daha ikâmet ettirip ikindiyi kıldırdı, ikisinin arasında da hiç namaz kılmadı*" daha sonra da "حتى اتى المزدلفة فصل بها المغرب والعشاء باذان واحد واقامتين و لم يسبح بينهما شيئاً" = *Nihâyet Müzdelife'ye varıp orada akşam ile yatsıyı bir ezân ve iki kâmetle kıldırdı. İkisi arasında hiç bir nâfile namaz kılmadı*" deniliyor. Taberânî'nin Huzeyme İbn-i Sâbit *radiya'llâhu anh*'ten olan rivâyetinde de cem'de, yâni Müzdelife'de tek ikâmetle akşamın üç ve yatsının iki rek'at kıldırıldığı mezkûrdur. İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan *Müslim*'de bir rivâyet daha vardır ki, bunda: "«صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر و العصر و المغرب و العشاء جميعاً من غير خوف و لا سفر» = *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem bir kere ne havf, ne de sefer var iken* (Medîne'de) *öğlen ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı birlikte kıldırdı*" deniliyor. Bunun da sebebi soruldukta: «كى لا يحرج امته» cevâbını vermiştir. Müslim'in başka bir tarîkten rivâyetinde: "«في غير خوف و لا مطر» = *Ne havf, ne de yağmur var iken*" denilmiştir.

Fukahâ cem'-i salâteynin cevâzında, sıfât-ı cem'inde ve cem'i ibâhe eden şeylerde ihtilâf etmişlerdir. Bir kerre Arafat'da cem'-ü takdîm ile öğlen ile ikindiyi, Müzdelife'de cem'-ü te'hîr ile akşam ile yatsıyı kılmak câiz olduğunda ittifak edip bu namazları cem' ederek kılmak sünnettir, demişlerdir. Bu iki mekânın mâadâsında cem'in cevâzında ise ihtilâf olunup Ebû Hanîfe ile ashābı hiç bir vecihle cem'-i salâteyn câiz olmadığına kâil olmuşlardır. Sahâbe'den İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh* ile Hasen-i Basrî, Muhammed, İbn-i

Sîrîn, İbrâhîm-i Nehaî, Esved İbn-i Yezîd-i Nehaî'nin de kavli budur. Cumhûr-ı fukahâ ise mevzū-i bahs olan ahādîsin zāhirine temessük ederek gerek takdîmen, gerek te'hîren seferde cevâz-ı cem'e kāildirler. Buna da Alî İbn-i Ebî Tālib, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Saîd İbn-i Zeyd, Üsâme İbn-i Zeyd, Muāz İbn-i Cebel, Ebû Mûse'l-Eş'arî, İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* gibi birçok Sahābe ile Tâbiîn'den Atā' İbn-i Ebî Rebâh, Tāvûs, Mücâhid, İkrime, Câbir İbn-i Zeyd, Rebîatü'r-Re'y, Ebü'z-Zinâd, Muhammed İbn-i Münkedir, Saffân İbn-i Süleym ve eimme-i Metbûînden Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshāk İbn-i Râhûye, Ebû Sevr, İbn-i Münzir ve rivâyetlerin birine göre İmâm-ı Mâlik kāil olmuşlardır. İmâm-ı Mâlik'ten bir kavil daha mervîdir ki, cem' için acele yürüyüş ihtiyâcı şarttır. Mısriyyûn, İmâm-ı Mâlik'in cem'i mekrûh gördüğünü de rivâyet ediyorlar ki, bu hesabca mes'ele İmâm-ı müşârün-ileyhten dört kavil rivâyet edilmiş bulunuyor. Bir de İbn-i Hazm'in muhtārı olan kavil vardır ki, o, cem'-ü te'hîri tecvîz edip cem'-ü takdîmi reddeder. Şârih Aynî, Sahābe'den Sa'd İbn-i Ebî Vakkās ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'ün ve Tâbiîn'den Câbir İbn-i Zeyd'in ve eimme-i metbûînden Süfyân-ı Sevrî'nin de cem'i tecvîz etmeyenler meyânında olduklarını naklediyor.

Hanefiyye'nin başlıca delîli *Sahîhayn*'daki: "«ما رأيت رسول الله صلى الله عليه و سلم صلى صلاة لغير وقتها الا بجمع ، فانه جمع بين المغرب و العشاء بجمع . فصلى صلاة الصبح فى الغد قبل وقتها» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in* (Müzdelife'de) *cemi'den başka hiç bir yerde hiçbir namazı vaktinin hâricinde kıldırdığını görmedim. İşte Resûl-i Ekrem* (Müzdelife) *de mağrib ile ışâyı cem' buyurdu. Bir de sabah namazını erkence ve vaktinden evvel kıldırdı*" hadîsi ile *Sahîh-i Müslim*'deki: "«ليس فى النوم تفريط ، انما التفريط فى اليقظة ، ان يؤخر صلاة حتى يدخل وقت صلاة اخرى» = *Uyuyakalmakta tefrît, yâni taksîr yoktur. Tefrît, yakazadadır ki, o da bir kimsenin bir namazı diğer namazın vakti girinceye kadar te'hîr etmesidir*" hadîsidir ki, birincisi İbn-i Mes'ūd, diğeri Ebû Katâde *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervîdir. [325 inci hadîs ile havâşîsine mürâcaat.] Demek ki, namazı vakti hâricinde kılmak için uyuyakalmaktan başka özür yoktur. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın hazarda ve Medîne'de cem' hakkındaki sâlifü's-zikir Müslim hadîsindeki «من غير خوفٍ و لا سفرٍ» ve bir rivâyette: «فى غير خوفٍ و لا مطرٍ» sözü de bu

da'vâyı müeyyid olub ne havf, ne sefer, ne de yağmur gibi özür olmadığı halde sırf cevâzı beyan ve ref'-i harec için öğlen ile akşam namazları âhır vakitlerinden ihrâc edilmeyerek ikindi ve yatsı namazlariyle evvel vakıtlarında sūretâ cem' edilerek kıldırılmış olduğuna delildir. (566) nci hadîsin bir hāşiyesindeki "« جمع بين المغرب و العشاء بعد ان يغيب الشفق » = *Şafak gāib olduktan sonra akşam ile yatsıyı cem' ederdi*" gibi sarih olan beyâna karşı da şafak ile, Sahābe ile ulemânın ihtilâfiyle ihticâc ederek şafak-ı ahmerin gıyâbından sonra şafak-ı ebyaz müddeti içinde kılınmış olması ihtiyâtını öne sürüp bu takdirde de akşam namazı bir kavle göre yine vaktinde kılınmış olur, diyorlar. [Burada şafak-ı ebyaz (469) uncu hadîsin hāşiyesinde «*şafakı kâzib*» ta'bîriyle ifâde etmek istediğimiz şafakdır. Oraya mürâcaat.] Öğlen ile ikindinin cem'-i te'hîr ile kılındığına dâir olan rivâyetler için de asrın evvel vakti hakkındaki ihtilâf ile mukābele ederler. İkindinin evvel vakti, her şeyin gölgesi bâzılarınca fey'-i zevalden başkaca bir kāmet, diğer bâzılarınca iki kāmet uzayınca dâhil olur. [315 inci Ebû Mes'ūd-ı Ensārî hadîsinin hāşiyesinde mezkûr Câbir, İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm* hadîsine mürâcaat.] Binâenaleyh pek muhtemeldir ki, mevzū-i bahs olan öğlen namazı gölgeler bir misli olduğu zaman, yâni zuhrun âhir-i vaktinde, ikindi de bir kavle göre o anda başlamış olacağından o da evvel-i vaktinde kılınmış olur.

572. عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَتْ بِي بَوَاسِيرُ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ.

TERCEMESİ

İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Bevâsîr illetine mübtelâ idim [1]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den salât(-ı marîzın keyfiye-

tin) i [2] sordum. "*Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, ona da gücün yetmezse yan yatarak kıl*" buyurdu [3].

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda harf-i ta'rîf ile «عمران بن الحصين» diye zabtedilmiştir.

Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde harf-i ta'rîf ile «فعل الجنب». Bu hadîs *Buhârî*'de yanyana üç tarikden rivâyet edilmiş olup buradaki, üçüncü tarikden olanıdır. Evvelkilerde İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh*: "«سألت رسول الله صلى الله عليه و سلم عن صلاة الرجل قاعداً، فقال ان صلى قائما فهو افضل ، و من صلى قاعداً فله نصف اجر القائم ، و من صلى نائما فله نصف اجر القاعد» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den insanın oturarak namaz kılıb kılamayacağını sordum. Buyurdu ki: Eğer kāimen kılarsa efdaldir. Herkim kāiden kılarsa kāim olanın yarı ecrini hak eder. Her kim de nâimen, yâni yan yatarak kılarsa kāiden kılanın yarı ecrini hak eder*" diyor ki, buradaki nâim, uyuyan demek olmayıp, yan yatan demektir. Nitekim Buhârî'nin «نائما» lâfzını «مضطجعا» ile tefsîr ettiğini nüshalarına kaydeden râvîlerin rivâyeti de bunu müeyyidtir. Bâhusûs *Müsned-i Ahmed*'deki bir rivâyetinde de: «و صلاة الرجل مضطجعا على النصف من صلاته قاعداً» demiş olması, maksadın yan yatmak olduğunda şüphe bırakmıyor. Zâten nâim'in namazı nasıl sahîh olur ki, İbn-i Mâce'den başka Kütüb-i Sitte ile *Muvatta*'da Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın: "«اذا نعس احدكم و هو يصلى فليرقد حتى يذهب عنه النوم . فان احدكم اذا صلى و هو ناعس لا يدرى لعله يذهب تستغفر فيسب نفسه»" = *Biriniz namaz kılarken uyuklayacak olursa uykusu gidesiye kadar yatsın. Zîrâ her hanginiz uyuklayarak namaz kılarsa, olabilir ki, istiğfâr edeyim derken kendine söğer*" haber-i merfûu nâisin, yâni uyuklayanın salâtından nehy edip durur. Uyuklayarak namaz kılmak ma'sıyettir. Burada ise nâim denilen musallînin namazında kāidin yarı ecri olduğu haber veriliyor. Demek ki, nâim yatan demektir.

[1] Bundan evvelki hāşiyede mevzū-i bahs olan *Müsned-i Ahmed* rivâyetindeki İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh* hadîsinin baş tarafından: "كنت رجلاً ذا اسقام كثيرة = *Birçok hastalıklarla ma'lûl bir kimseydim*" denmiş olduğuna nazaran, bu hadîste mevzū-i bahs olan mes'ele illet-i bevâsîre müptelâ kimsenin namazı olmayıb alelıtlak marîz-ı ma'zûr namazıdır. Nitekim Buhârî bundan evvel de (398 ve

399) uncu Enes ve Âişe *radiya'llāhu anhümā*'nın hadîslerini de îrâdetmektedir.

[2] Sual farz olsun, nefl olsun salât-i marîz hakkında îrâd edilmiştir. Ancak müteneffil, ma'zûr olsun, olmasın bu ruhsattan istifâde edebilirse de müfteriz imam olsun, me'mûm olsun, yâhud münferid olsun bu ruhsattan istifâde için kıyamdan veya taavvüdden āciz olması şarttır.

[3] Dârekuṭnî'nin Alî *kerrema'llāhu veche* Hazretlerinden merfûan vâkı' olan: "فان لم يستطع فعلى جنبه الايمن مستقبل القبلة بوجهه = *Buna da gücü yetmezse yüzünü kıbleye tevcîh ederek sağ yanı üzere yatarak*" rivâyetine bakılırsa mesnûn olan kabre konan meyyit hey'etinde olarak sağ yanına yatar. Şârih Askalânî bu hey'etin mesnûn olduğuna sıhahdan [183] üncü hadîsi îrâdetmiştir. Bu kavl-i celîl-i Nebevî'den marîzin de sahîh gibi edâ-yi salât ile mükellef olduğu ve kudreti yetmezse kıyam farzı kendisinden sâkıt olup oturarak kılması iktizā edeceği, kendinin kudreti rükû' ve sücûddan her ikisine veya birine yetmeyenin îmâ ile mükellef bulunduğu anlaşılıyor ki, bunda fukahânın icmâı vardır. Biraz evvelki hāşiyede zikrolunan diğer sūret ise –ki, «ان صلى قائما فهو افضل ...» rivâyetidir– salât-ı tatavvua mahmuldür. Zîrâ kıyâma kudret varken farzı kāiden kılmak bâtıldır. Nerede kaldı ki, nısf-ı ecri müstelzim olsun. Halbuki kıyamdan aczi sebebiyle kāiden, kuūddan aczi sebebiyle muztacian namaz kılanın sevâbı kāimin sevâbından eksik olmaz.

Asıl ihtilâf, salât-i tatavvuun keyfiyetindedir. Nitekim Tirmizî de, «*Sünen*» de "*Bu hadîs bâzı ehl-i ilimce salât-i tetavvua mahmuldür*" diyor ki, ezcümle Hanefiyye bu hadîse temessük ederek kāiden kılmasını tecvîz edip şu kadar var ki, böyle kılanın ecri yarıya iner, derler. Eimme-i Mâlikiyye'den Bâcî ise, yine bu hadîsi ma'zûr olarak farz ve gerek ma'zûr, gerek gayri ma'zûr olarak nâfile kılan musallîye hamletmiştir. Bu mes'elede mevzū-i bahs olan aciz ve adem-i istitāat, her vakit bilfiil kudretsizlik olmayıp kıyâmın meşakkatle edâsı, ziyâde-i maraz veya helâk veya gark olmak korkusu ve gemide ise ayağa kalkınca başı dönmek ihtimâli bulunması da bilfiil aciz hükmündedir. Kāiden kılan kimse nasıl isterse o hey'ette oturur. Nitekim İmam Ebû Hanîfe'nin kavli de budur. Ancak müfterişen, yâni sol ayağı üzerine oturarak kılmak efdaldir. İmam Ebû Yûsuf'a göre bütün namazda bağdaş kurar. İmâm-ı Züfer'e göre ise –Şâfiiy-

ye'nin dediği gibi — bütün namazı müfterişen kılar. Kāid hakkında mekrûh olan yalnız (ik'a) dır ki, elleri yerde oturup oyluklarını dikmektir. Zîrâ bu oturuş — Hākim'in tashîh ederek rivâyet ettiği bir hadîse binâen menhîdir. Kāiden kılan kimse, oturduğu yerde rükû' ve sücûd için eğilir. Yalnız sücudda daha ziyâde eğilir. Secde edemeyecek gibi ise sücûd ve rükûu bir türlü olur ve hiç bir şeyi yüzüne doğru kaldırıp üzerine secde etmez.

Musallî kuūda da kādir değilse ya sağ yanı üzerine yatar, yâhud da müstelkıyen yâni sırt üstü yatarak kılar. İstilkā'da ayaklarını kıbleye dogru uzatıp başını cesedinden biraz yüksek tutar. Bu takdirde rükû' ve sücûd için başı ile îmâ eder. Hanefiyye'ye göre terdîdin şıkk-ı sânîsi ma'mûlü-bih olup eimme-i selâseye göre kādir olursa sağ yanına, olamadığı takdirde sırt üstü yatmak iktizā eder. Başı ile îmâya da kādir olamayan kimse Ebû Hanîfe'ye göre sıhhatın avdetinden sonra kazā eder*. Mâlik ise kazā etmez, diyor. Şâfiiyye'den bâzıları bu bâbda Ebû Hanîfe'ye muvâfakat etmişlerse de cümhurları gözleriyle îmâ eder, bundan da āciz ise ef'āl-i salâtı lisânı ile icrâ eder, dili de tutulursa Kur'ân ile ezkâr-ı salâtı kalbinden geçirir ve aklı başında oldukca kendisinden namaz sâkıt olmaz, demişlerdir**.

573. عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا لَمْ تَرَ النَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى صَلَاةَ اللَّيْلِ قَاعِداً قَطُّ حَتَّى أَسَنَّ فَكَانَ يَقْرَأُ قَاعِداً حَتَّى إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ قَامَ فَقَرَأَ نَحْواً مِنْ ثَلَاثِينَ آيَةً أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً ثُمَّ رَكَعَ.

* Kerhî'nin, Kudûrî'nin, Sāhib-i *Hidâye*'nin kavilleri budur. Şemsü'l-Eimme ve Fahrü'l-İslâm'ın muhtârı böyle hāl-i acizde fevt olan namazların yalnız bir günlüğünün kazā edilmesidir. K. M.

** Hadîs-i şerifte zikri geçen "*Bâsur*", insanların eski zamanlardan beri mübtelâ olduğu, tabâbetin her devirde kendisini pek yakından tanıyıp meşgûl bulunduğu bir hastalıktır. "*Keşşâf-ı ıstılâhât-ı fünûn*" da şöyle tarif olunuyor: Bâsur makattaki damarların ağzında katı ve sevdâvî kandan hâsıl olan lühûm-ı zâidedir. Bunun meme düğmesine benzeyen kısmına "*sülûliye*" denir ki, memeli bâsur dediğimizdir. Enli ve müdevver olan kısmına da "*ayniye*" denilir. K. M.

TERCEMESİ

Ümmü'l-mü'minîn Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan rivâyet olunmuştur ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in gece namazını sin(n-i şerîf-i Risâlet-Penâhî) leri kemâle eresiye kadar hiçbir vakit oturarak kıldığını görmemiş. (Sinn-i şerifleri ilerledikten sonra ise) Kur'ân'ı oturarak okurmuş [1]. Tâ ki, rükûa varmak dile (diği zaman geli) nce kalkıp otuz, kırk âyet (mikdârı) okuyup [2] rükûa varırmış [3].

RİVÂYETLER:

Bâzı nüshalarda «ثم يركع»

[1] «*Tecrîd*» e baş tarafı hazfedilerek dercedilen bundan sonraki (574) üncü hadîsde: "كان يصلى جالسا ، فيقرأ و هو جالس = *Oturarak namaz kılıp, oturduğu yerde Kur'ân okurdu*" diye daha ziyâde tavzîh edilmiştir.

[2] Yine (574) üncü hadîsin mahzûf olan kısmında: "«فاذا بقى من قراءته نحو من ثلاثين او اربعين آية قام فقرأها و هو قائم" = *Kırâetinden otuz, kırk âyet mıkdârı kalınca kalkıp, bu kalanı ayakta okurdu*" deniliyor ki, bakıye-i kırâetin otuz, kırk âyet olmasından, teheccüd namazındaki kırâet-i Nebeviyyenin ne kadar uzun sürdüğü bir dereceye kadar tahmîn edilebilir.

[3] Bu hadîsin *Buhârî*'de vech-i îrâdı kıyamdan âciz kimsenin namaza kâiden başladıktan sonra kesb-i âfiyet edince veya kıyâma kâdir olacak derecede bedeninde hıffet bulunca namazı kâimen itmâm edip yeni baştan kılmakla mükellef olamayacağını beyândır. Nitekim Hasen-i Basrî'nin: "*Hasta dilerse kâiden iki ve kâimen iki rek'at kılabilir*" dediğini ta'lîkan da rivâyet eder. Hattâ hadîsin zâhirine bakılırsa aynı rek'atin yarısını kâimen, diğer yarısını kâiden kılmak câiz olduğuna Ebû Hanîfe ve Mâlik ve Şâfiî ve âmme-i ulemâ kâil olmuştur. Hattâ ayakta iken oturmak veya oturmuş iken ayağa kalkmak beyninde fark yoktur. Seleften bâzıları ve ezcümle Muhammed İbn-i Hasen bunu men' eylemişlerse de gerek bu hadîs ve gerek başka tariklerden Neseî'nin ve Müslim'in ve İbn-i Mâce'nin Âişe-i Sıddîka *radiya'llâhu anhâ*'dan rivâyetleri cümhûrun kavlini müeyyidtir.

Bu hadîsten gece namazlarındaki kırâetin uzun olduğu da istinbât olunmaktadır. Nitekim Hanefiyye ve Şâfiiyye'nin kavl-i esahhına göre gece namazında kıyâm ve kırâeti tatvîl etmek kesret-i rükû' ve sücuddan efdaldir. İmâm-ı Muhammed bilâkis kesret-i rükû ve sücûdu "عليك بكثرة السجود = *Çokca secde etmeğe bak*" kavl-i şerîf-i Nebevîsine binâen efdal görür. İmâm-ı Ebû Yûsuf ise vird olarak gece kılınacak namazı varsa rek'atı çoğaltması ve illâ kıyâmı uzatması efdaldir, der.

574. وَعَنْهَا رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا فِي رِوَايَةٍ ثُمَّ يَفْعَلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ فَإِذَا قَضٰى صَلَاتَهُ نَظَرَ فَإِنْ كُنْتُ يَقْظٰى تَحَدَّثَ مَعِي وَإِنْ كُنْتُ نَائِمَةً ٱضْطَجَعَ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

TERCEMESİ

Yine Ümmü'l-mü'minîn Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan olan (diğer) rivâyete nazaran şöyle de demiştir: "*Sonra ikinci rek'atta da evvelkisi gibi yapardı*. Namazını bitirince bakardı: eğer ben uyanık olursam benimle görüşürdü. Şâyet uyur bulunursam* (istirahat için) *yan üstü uzanırdı*"

İZÂHI

Sünen-i Tirmizî'de Hazret-i Hafsa'dan gelen bir rivâyette müşârün-ileyhâ demişdir ki: "ما رأيته فى سبحته قاعدا حتى كان قبل وفاته بعام . فكان يصلى فى سبحته قاعدا" = *Resûl-i Ekrem'in vefâtından bir yıl evveline kadar tetavvu' namazlarında oturduklarını hiç görmedim. Vefat senesi tatavvu' namazlarında oturur oldu*".

---

* Mütercim merhûmun müsveddesi burada hitam buluyor. Bu hadîsin tercemesi tarafımızdan ikmâl ve îzâh edilmiştir. Bir seneden fazla bir zamandanberi hasta bulunan merhum, 1934 senesi Ağustosunun (14) üncü Pazartesi günü öğle namazı kılarken ikinci rek'atte secdede teslîm-i rûh etmişti. Salât-i marîza dâir olan yukarıki hadîsin terecemesi ikmâl edilmeyib de ikinci rek'atte bırakılmasiyle hādise-i vefâtın bu sūretle vukūu arasında âşikâr bir alâka vardır. Cenâb-ı Hak ilâhî rahmetine müstağrak buyursun! Âmîn. K. M.

Hazret-i Âişe'nin hadîsi ile Hazret-i Hafsa'nın bu rivâyeti arasında münâfât yoktur. Hazret-i Âişe'nin "*Resûl-i Ekrem'in sinni ilerleyince namazını oturduğu halde kılardı*" demesi, bu hâlin bir seneden fazla devâm etmesini îcâb etmez, husûsiyle Hazret-i Âişe'nin bu vak'ayı, devam ma'nâsına delâlet etmeyen « كان » sîgasiyle ifâde etmesi bu ciheti te'yîd etmektedir.

Hazret-i Âişe'nin hadîsi ile fukahâ, kâimen namaza başlayan musallînin namaz kılarken hastalanarak oturması câiz olduğu gibi bunun aksi de yânî kâiden başlayan musallînin esnâ-yı salâtta iyileşip ayakta kılarak ikmâl etmesi câiz olacağına istidlâl etmişlerdir. Yine böyle muztacian namaza başlayıb da sonra ya oturarak veyâhud ayakta kılmağa muktedir olan musallînin îcâb-ı hâle göre namazı itmâm etmesi lüzûmuna istidlâl olunmuştur.

MUSAHHİHİN BİR SÖZÜ

Muhterem mütercim Ahmed Naim merhûmun «*Zebîdî*» den terceme ettiği bir kısmının vaktiyle iki cild hālinde basıldığı ma'lûmdur. Bundan başka merhûmun terceme edip de vefâtı üzerine basımı teahhur etmiş bulunan bir kısım müsveddelerin de tab'ına, tashîhine Diyanet İşleri Âlî Riyâseti tarafından âcizleri me'mûr edilmiştim. Tanrının inâyetiyle şimdi bunun da bir cild olarak tab'ı hitam bulmuştur. Eserin ilmî ve kudsî kıymet ve ehemmiyetiyle mütenâsib bir sûrette tab'ına, tashîhine çalıştığıma kāniim. Yine görülecek hatāların tashîhini muhterem okuyucularımızdan ricâ ederim.

Mütercimin bir kısım îzâhları hakkında (K. M.) remziyle not olarak bâzı takdirlerim, tenkidlerim görülecektir. Bunlar ilim nâmına yapılmıştır. Merhum, Şâfiî idi. İzahlarında tabiîdir ki mezheb-i Şâfiî usûl ve nazariyâtını fazla iltizām ediyordu. Tenkidlerim bunlardan bir kısmını Hanefî kavâidi ile muhtasaran tetkikten ibârettir. Matbaa tashîh beklerken bundan fazlası da yapılamazdı. Bunlardan merhûmun mübârek rûhunun memnûn olacağına eminim.

Naim merhum şarkı ve garbı ilimleriyle tanımıştı. Fakat rûhunda en çok ve en samîmî yaşayan İslâmî ilimlerdi. Bu sebeble o, Selef-i Sālihîn sîretinde yaşamış yüksek bir fazîlet enmûzeci idi. Allāhu Teālâ geniş rahmetine müstağrak buyursun!

Muharrir-i âciz aynı zamanda «*Zebîdî*» nin bâkî kısmını – ki, eserin dörtte üçü nisbetindedir – tercemeye me'mur edildiğimden bundan sonra bu vazîfe-i asliyyemi îfâya çalışacağım. Tevfîk ise Cenâb-ı Hak'tandır.

Dersiâmdan Afyonlu
Kâmil Miras

NÛH İBN-İ EBÎ MERYEM HAKKINDAKİ BİR YANLIŞIN TASHÎHİ[1]

Mütercim Ahmed Naim merhûmun bu tercemenin birinci cildinde neşredilen çok kıymetli mukaddimesinde en ziyâde nazar-ı dikkat ve takdîrimi celb eden bahislerden birisi de hadîs vâzı'larından bahsederken Ebû Isme Nûh İbn-i Ebî Meryem'i müdâfaaları olmuştu. Fıkhı bizzat Ebû Hanîfe'den okuyarak "*Merv*" gibi asrın en yüksek bir ilim ve medeniyet merkezinde onu cem'a, te'lîfe, bütün Türk ellerinde neşr-ü ta'mîme çalışan Ebû Meryem'i rakipleri, "*Fezâil-i Kur'an*" hadîsinin vâzı'larından biri olarak göstermeğe çalışmışlar ve muvaffak da olmuşlardır. Magâzî'yi İbn-i İshāk'tan, sâir ilimleri de o devrin en meşhur ālimlerinden okuyarak "*Câmi'*" unvân-ı muhteşemini bi-hakkın kazanmış bulunan bu yüksek sîmânın bu fazîha-i vaz' ile lekelenmesine "*Fıkıh târihi*" tedrîsiyle meşgûl bulunduğum sıralarda hayret ederek bununla alâkadar olmuş ve bu Türk ālimini müdâfaaya çalışmıştım. Naîm merhûmun müdâfaaları Mukaddimenin 277, 278, 279[2] uncu sahifelerine müsâdiftir. Mükerreren okudum. Bi-hakkın muvaffak olmuşlardır. Yalnız bir kaç noktanın ona ilâve edilmesini ve bu temiz sîmâdan bu lekenin tamâmiyle silinmesini isterdim. Bu arzumu merhûma da açmıştım. Üçüncü cildin hitām-ı tab'ını vesîle-i hasene ittihâz ederek ilâvesi îcâb eden noktaları bervechi-âtî arzediyorum :

Usûl-i hadîs, Nakd-i ricâl, Mevzūât, Tabakāt kitablarından hangisine bakılsa Ebû Isme hakkındaki bu isnâd, Hākim'in Ebû Ammâr Hüseyn Mervezî'ye müntehî senediyle vâkı' olan rivâyetine istinâd etmekte olduğu görülür. Müelliflerin biribirinden aynen kopye ettikleri Hākim'in bu rivâyetini zemîn-i intikād olmak için aynen ortaya koyarak mutālâa edelim. «روى الحاكم بسنده الى ابي عمار

---

[1] Bu açıklama İkinci Baskı'da 496, 497 ve 498 inci sahifelere konulmuştur.
[2] İkinci Baskı, s. 285, 286, 287.

المروزى انه قيل لابى عصمة نوح بن ابى مريم ، من اين لك عن عكرمة عن ابن عباس فى فضائل القرآن سورة سورة ؟ و ليس عند اصحاب عكرمة هذا فقال : انى رأيت الناس قد اعرضوا عن القرآن واشتغلوا بفقه ابى حنيفة ومغازى ابن اسحاق فوضعت هذا الحديث حسبة »[1]

= Hākim'in Ebû Ammâr Hüseyn-i Mervezî'den rivâyetine nazaran gûyâ Ebû Isme'ye: "*Sûre, sûre fezāil-i Kur'ân hakkındaki hadîsi İkrime'nin ashābından hiç biri İkrime'den rivâyet etmemişken sen* «عن عكرمة عن ابن عباس» *senediyle nasıl rivâyet ediyorsun?*" diye sorulmuş da o da sanki: "*Nâsın kırâet-i Kur'an'dan îrâz edip Ebû Hanîfe'nin fıkhı ve Ebû İshāk'ın Magāzîsiyle iştigāl ettiklerini gördüm de bu hadîsi hasbeten li'llâh vaz' ettim.*" demiş oluyor[2]. Evvelâ şunu arzedeyim ki, Ebû Isme hakkındaki bu isnâdın bu derece şüyûunun yegâne sebebi bu rivâyetin Ebû Ammâr'e müntehî olmasıdır. Ebû Ammâr ki, Buhârî'nin, Müslim'in, Tirmizî'nin, Neseî'nin, Ebû Dâvud'un kendisinden rivayetleri olan yüksek bir sîmâdır. Bu şâyân-ı i'timâd ve i'tibâr olan zâtin ismi de bu işe hasımlar tarafından bi'l-iltizam karıştırılmıştır. "*Merv*" in iki büyük âliminin böyle avâm-ferîbâne muhâverelerini akıl istib'âd eder. Fakat biz yine bir hakîkat telâkkî ederek muhâkememizi yürüteceğiz.

Evvelâ meçhul bir ifâde ile: "*Ebû Isme'ye soruldu*" deniliyor. Bu, haberin en açık nişâne-i za'fıdır. Ebû Isme'den bunu kim sormuş?. Meçhul... Sâniyen Ebû Isme'nin vâsıtasız İkrime'den rivâyeti müşküldür. Ebû Isme 173 târihinde, İkrime ise 107'de vefât etmiş bulunmalarına göre ahze, rivâyete mâni' zamânen geniş bir boşluk vardır. Ebû Isme her halde asırdîde muammerînden olmalıdır ki, İkrime'den rivâyet edebilsin. Târihen bu da sâbit değildir. Ebû Ya'lâ Halîlî'nin *İrşad*'da görülen şu : «روى نوح بن ابى مريم عن رجل ، عن عكرمة ، عن ابن عباس رضى الله عنهما . فقيل له ...» ibâresindeki «عن رجل» diye zikredilen meçhul vâsıta bu boşluğu doldurabilirse de bu da rivâyetin sıhhatini ve kuvvetini ihlâl ve işkâl eden ikinci bir emâre-i za'fdır. Nuh kimden rivâyet etmiştir? Bu da meçhul... Böyle mebdei, müntehâsı meçhul, vâhî bir senedle rivâyet edilen bir haberin sıdkına i'timâd edilebilir mi? Tamâmiyle kāniim ki, bu meçhul râvî de târihî boşluğu doldurmak için Ebû Isme'nin hasımları tarafından uydurulmuştur.

[1] Tedrîbu'r-râvî : 102.
[2] Mukaddime : 278 (İkinci Baskı : 286).

Sâlisen fezâil-i Kur'an hadîsinin asıl vâzıı *Tedrîbü'r-râvî*'de zikrolunduğu üzere "*Meysere*"dir. Nûh'un husamâsı bu fazîha-i vaz'ı kendisine bulaştırmak istemişlerdir. Hiç Ebû Hanîfe'nin İbn-i İshāk'ın şâkirdi bu büyük üstadlarının ilimleri aleyhinde bulunabilir mi? Bu, aklen de müsteb'addır. Binâenaleyh Hanefîlerin bu yüksek sîmâsı hadîs vaz'ından tamâmen berîdir. (رحمت الله عليه رحمةً واسعةً)

Kâmil Miras

F İ H R İ S T

CUM'A BAHSİ

SALÂT-İ HAVF BAHSİ

Sahife

İYDEYN BAHSİ

VİTİR BAHSİ

İSTİSKĀ BAHSİ

Sahife

Sahife

KÜSÛF BAHSİ

SÜCÛD-I KUR'ÂN BAHSİ

Sahife